

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LIII
F
29
NAPOLI

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS
CHRONISTAE VRBIS
MEDIOLANI
HISTORIAE PATRIAE
LIBRI X
MEDIOLANI
Med. invent.
Cæsar Bassanus F.
Ex Regio Palatio, Apud Io. Baptistam, et Iulium Cæsarem Malatestam Regios Typographos.

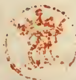
1641. Die 30. Augusti.

Imprimatur.

Fr. Basilius Commissarius S. Officij Mediolani.

Antonius Rusca Praepositus Ecclesiae Metropolitanae, pro Eminentiss. D. Cardinali Montio Archiep.

Comes Maioragius pro Excell. Senatu.

Menda, quae ſolito officinarum more paſsim irrepſere, legentes perite aeſtimabunt corrigentq;

ILLVSTRISSIMIS VIRIS

IO. BAPTISTAE VICECOMITI
VICARIO
ET LX. DECVRIONIBVS
VRBIS MEDIOLANI.

QVOD OMNEM MEMORIAM ET MONVMENTA OMNIA VRBIS AB ANNO cIↄ ccc xiii. QVI TRISTANO CALCHO PATRIAE HISTORIAE TERMINVS FVIT REPETITA QVAM ILLE INTERMISERAT NARRATIONE CONTINVARI AD VSQVE NOSTRA TEMPORA ET EXPLICARI DEBERE CENSVISTIS ILLVSTRISSIMI VIRI QVODQVE HVIVS CONTINVANDAE AC PROSEQVENDAE HISTORIAE MVNVS MIHI MANDAVISTIS EA RES APVD ME FERE ABSOLVTA IAM ATQVE AD EXITVM PERDVCTA EST; MATVRIVS ALIQVANTO QVAM AVT EXPECTATIO DE HISCE NEGOTIIS PVBLICA CREDIDISSET AVT EGO AB INITIO POLLICERI AVSVS FVISSEM. IDQVE SORTE QVADAM DIVINITVS ITA EVENIT VT LENTI ALIOQVI MO-

LIMINIS

LIMINIS OPVS INCREMENTA SVBITA HABERET DATVRA PROPERVM HVNC INEXPECTATVMQ; FINEM. NAM CVM ANTE XX. HVNC FERE ANNVM MAGNOS HVIVS PATRIAE CASVS ET METROPOLITANA NEGOTIA SVB DIVERSO INSTITVTO ATQ; SVB INDICE ETIAM DIVERSO NARRANDA EGO SVSCEPISSEM BLANDIENTE SVCCESSV COEPI COGITARE VEHEMENTER ATQVE CIRCVMSPICERE SI FORTE POSSEM OCCASIONEM INDE ARRIPERE ALTIVS ETIAM DE PATRIA BENEMERENDI ITAVT NON PROPRIOS ATQVE SEPARATOS ECCLESIAE ANNALES SED IVSTVM CORPVS ATQVE COMPLETVM VNIVERSAE MEMORIAE MEDIOLANENSIVM EXHIBEREM. EA MIHI CVRA IAM INDE AB INITIO TETIGERAT SANE ANIMVM. NEQVE IN PRIORIBVS ETIAM LIBRIS OMISERAM VLLAM BELLICARVM CIVILIVMVE RERVM PARTEM QVOMINVS PROFANA EA SACRIS SICVT EVENERE IMMISCERENTVR. VERVM VBI IN TEMPORA PAVLATIM EA DEVENERAM QVAE NVLLVM ECCLESIASTICAE QVIETI LOCVM DABANT ET RARA PONTIFICVM NISI AVT ARMATORVM AVT CVM ALTERO DOMINATV LITIGANTIVM FACTA REPERIEBANTVR TOTAQVE IN ARMIS ET SEDITIONIBVS ATQVE IN CERTAMINE

IMPERII

IMPERII ET DEFENSIONE LIBERTATIS STVDIOQ;
GLORIAE CIVITAS FAMAM PENITVS ANIMOSQ;
OCCVPARAT NARRATORI QVOQVE MIHI IN
ARMA HAEC ATQVE IN HOSCE TVMVLTVS ET
CIVILIA CVNCTA NON TAM DESTINATIONE
ET ARTE QVAM NECESSITATE IPSA EVNDVM
FVIT RVRSVSQVE AD ECCLESIASTICA INDE
REDEVNDVM NECESSITATE EADEM ET QVA-
DAM PROPRIA CONDITIONE VRBIS CVIVS MA-
GNITVDINI IAM INDE A PRINCIPIO ETIAM
MAGNITVDO SACRORVM INEST. ADEOQVE
SVAPTE NATVRA SEMPER CONNEXA ISTA
INTER SE FVERE MEDIOLANI VT NEQ; CIVILIA
ET PROFANA A SACRIS NEQVE AB ILLIS HAEC
FACILIVS QVAM IPSAM AB TOTO CORPORE
CIVITATEM DISCREVERIT QVISPIAM ATQVE
SEPARAVERIT. PRAESAGIEBAT ANIMVS POSSE
CONTINGERE OLIM VT HVIC HISTORICO MV-
NERI PVBLICA AVTHORITATE ADMOVERER
TANTOQVE ATTENTIVS IN PARTEM INCVBVI
HANC VT CASVS ET NEGOTIA OMNIA CIVI-
TATIS INCLVDEREM HAVD ALITER QVAM
SI ADMOTVS IAM MVNERI ESSEM EAQVE MIHI
PVBLICA AVTHORITAS IMMINERET. AC SICV-
TI VLYXEM FERVNT IN LONGO ILLO ET FA-
BVLOSO ERRORE NVSQVAM AB ITHACA SVA

 DEIECTOS

DEIECTOS HABVISSE OCVLOS ANIMOQVE SEMPER ET COGITATIONE INTENTVM FVISSE ILLVC: ITA CVM NONDVM PVBLICO DECRETO ASCITVS VRBIS ET ECCLESIAE MONVMENTA COMPONERE INSTITVISSEM ACCVRATISSIMA MEDITATIONE SPECTABAM IMPERII STATVM REIP. CORPVS GENERALIS CONSILII DIGNITATEM NOMEN ET SEDEM ET DECRETA DECVRIONVM BELLA BELLORVMQVE CAVSAS TVMVLTVS ET STVDIA POPVLI ORIGINES ET INCLYTA FACTA SIVE VITIA SINGVLORVM HOMINVM DOMINATIONVM QVOQVE VICISSITVDINES ET ARTES ET QVICQVID IN MAGNA VRBE MAGNOQVE POPVLO OB VIRTVTES SIVE NEQVITIAS SORTEMVE MORTALIVM CONTINGERE POTEST HISTORIA DIGNVM. HAC EGO DILIGENTIA IN REMP. VSVS TEXVERAM SERIEM ORDINEMQVE NARRATIONIS EX VTROQVE STATV QVO CIVITAS ET RESP. OMNIS OMNEQVE IMPERIVM CONSTAT EAMQVE AD CAROLI CAESARIS FINEM ET INITIA PHILIPPI II. SIMVL AD D. CAROLI PONTIFICATVS INITIA PERDVXERAM AC RELIQVA DEINCEPS AD EANDEM FORMAM SEDVLO MEA SPONTE EXSEQVEBAR CVM DE CONTINVANDA CALCHI HISTORIA DECRETVM ACCEPI CIVITATIS MAGNOPERE

LAETVS

LAETVS ANIMI QVOD PVBLICA MANDATA VLTRO ITA ANTEVENISSEM ESSETQVE PENE ACTA RES ANTEQVAM AGENDA MANDARETVR. SED NEC SATIS CREDEBAM IPSE MIHI SATISVE FIDEM REI CAPIEBAM. ITAQVE ACCEPTO DECRETO INSTITI EVOLVERE ET RECOGNOSCERE OMNIA QVAE A PRIMORDIO VRBIS SCRIPTA EDIDERAM. ATQVE DECEM HOSCE PRAESERTIM VELVTI SVA SPONTE NATAE CONTINVATIONIS LIBROS SCIRE VOLENS AN ET AD CALCHI IPSIVS ORDINEM FILVMQVE ET AD PVBLICA MANDATA CONGRVERENT DETVLI AD DECVRIONEM LEGNANVM CVIVS VIRI LITTERIS ET SAPIENTIAE OMNE NEGOTII HVIVS ARBITRIVM OMNISQVE COGNITIO DELEGATA EST PETIIQVE AB EO VT PRO INIVNCTA SIBI AVCTORITATE ET CVRA COGNOSCERE AC STATVERE VELLET ESSETNE MANDATO ITA SATISFACTVM AN VERO RETEXENDA ATQVE DE INTEGRO ORDIENDA TOTA MIHI RES FORET. ILLE SVMPTO AD DELIBERANDVM SPATIO INSPECTIS QVAE OBTVLERAM POST ALIQVOT DIES RESPONDIT NOVA IMPENSA OPERA NIHIL VIDERI OPVS. SI PERSEQVI VELLEMVS EADEM LABOREM INSVMI VANVM. ACTVM AGI. TANTOQVE DETERIVS

ACTVROS

ACTVROS QVANTO SEMPER ESSENT ET SENSVS ET VERBA MELIORA QVAE CALOR INGENII PRIMVS OCCVPASSET. SIC ILLE PRONVNTIARAT. HINC MIHI SVPER ANIMI VOLVPTATEM ET QVIETEM QVOD AD DECADEM HANC ATTINERET ETIAM OTII PARS AD EA TVM ABSOLVENDA TVM EXPOLIENDA QVAE DESTINATA ET INCHOATA HABEBAM. ATQVE ITA DVM HAEC IN HVNC MODVM PROBATA DECVRIONI LEGNANO PARS HISTORIARVM IVSSV AC NOMINE SVMPTVQ; PVBLICO NOVIS TYPIS EXCVDITVR DVMQVE FRONTEM HANC INDVIT ET RECIPITVR INTER MONVMENTA CIVITATIS AD VETERA PERFICIENDA LIBER EGO ATQVE EXPEDITVS INTERIM ABSOLVI CVNCTA NOSTRORVM TEMPORVM A PHILIPPI II. INITIIS IMPERIOQVE ILLO TRANQVILLO AD HODIERNI IMPERII TVMVLTVS PERICVLORVM ET SANGVINIS ET CLADIVM GLORIAEQVE PLENOS. QVAE SIC REPRAESENTASSE VOLVI ET EXPOSVISSE VOBIS ORDINIQVE MAGNO ILLVSTRISSIMI DECVRIONES HAVD ALITER QVAM SICVTI TABVLAE VETERVM ARTIFICVM EXTANT QVARVM SIMPLICITATE ET FIDE INNOCENTES EGREGII VIRI CONDVCTA DE PVBLICO OPERA PVBLICE PROBANDA VEL IMPROBANDA EXHIBEBANT

SIVE

SIVE GRAPHIDE CIRCINOQVE FORMAM ET MODVM DESTINATAE FVTVRAE MOLIS EXPRIMENTES SIVE VBI MANVM EXTREMAM ADMOVISSENT SIMVLACRA ILLA OSTENTVI COLLOCANTES. QVOD AVTEM NON PRODIT TOTA SVA MOLE STATIM VNIVERSVM OPVS SED PER PARTES ET MEMBRA EXHIBETVR ID QVIDEM OPERARVM ET TYPORVM OFFICINA LENTIOR QVAM NOSTRA FVIT IN SCRIBENDO CVRA EFFECIT. NAMQVE DVM TAEDIA HAEC ET INTERVALLA NECESSARIO EXPECTANTVR NOBIS QVOQVE NECESSARIA FVIT MORA PER QVAM PARS ALIA DEIN ALIA PRAELO SVBIICERETVR SICVTI ET FACTVM EST ET FIET DONEC EDITIO VNIVERSA ABSOLVTA ERIT. NAM ET PRIORES XX. LIBROS QVIBVS EDITIS AB METROPOLI CONDITA AD IPSVM CALCHI FINEM OMNE POPVLI MEDIOLANENSIS AEVVM PARI CVM EO SCRIPTORE INCESSV ET ORDINE TEMPORVM EXEGERAM PVBLICA SICVTI SPERO LIBERALITAS EXCVDI VOLET IISDEM HISCE TYPIS VT NON MODO SERMONIS VNA INDOLES ET VNIVS LINGVAE SONVS SED ADSPECTVS ETIAM FACIESQVE EADEM IN HOC MONVMENTORVM CORPORE CONSTET HABEATQ; SIBI CONSENTIENS HISTORIAE CORPVS CIVI-

TAS

TAS QVAM CAESARVM ILLE MAGISTER CELEBRI PER GENTES CARMINE ROMAM ALTERAM NVNCVPAVIT CVM OB ALIA DECORA OPINOR TVM PROPTER VERE ROMANAM ETIAM ISTAM IN CVSTODIENDA RERVM MEMORIA CVRAM MAGNANIMITATEMQVE PROCERVM. MANEAT SECVLIS INNVMERABILIBVS ATQVE PERENNET ORDINE IN ISTO HOC EST IN FLORE ATQVE IN CVLMINE NOBILITATIS HEREDITAS ET GLORIA TANTI NOMINIS SICVTI MANET NVNC FELICITERQVE PERENNAT INGENIAQVE ET ARTES IMO ET ARMA EADEM VEL AVSONIO TESTE MIGRAVERE HVC.

DE ARGVMENTO RELIQVI OPERIS AB DECADIS HVIVS FINE AD IV. ET V. QVAE SVBINDE PRODIBVNT.

AVT istud est commune omnium qui monumenta aliqua composuere, vt de suscepto suo negotio magnifice praefari sibi licitum putent: aut nulli vnquam Reip. nullius Populo & Ciuitati intra hosce centum annos plura & maiora quàm Metropoli huic Prouinciaeq; Mediolano acciderunt. Et rursus, in tanta varietate ac magnitudine seculi huius, nusquam foecundior, quàm vergente

gente deinceps aeuo haec ipſa Ciuitas virorum caſuum actionumque maximarum fuit. Tot geſta per hoſce annos bella: tot partae victoriae: tot clades exercituum: tot circa Metropolim Prouinciamq; hanc ſemper irriti conatus hoſtium: toties inita, toties repetita foedera: tanta voracitas impenſarum, atque tantum hinc pecuniae exhauſtum, vt potuiſſe ſufficere ſumptibus Vrbem aerariumue Regis mirari poſsint etiam Regna, quae gignunt mittuntue aurum. Iam belli Duces, & Romanis quoque temporibus

aequi-

aequiparanda capita, clarissimiq;
Viri aut profecti & dati hinc, aut
gloriam hic famamq; adepti. Tot
etiam flagitia mortalium transfugiaque, & proditiones, & infortunia, militaresue culpae plures penè
quàm quae in diuersum clara &
magnifica memorantur. Gubernatores Vrbis Imperatoresq; exercituum, tum ex Regiae primoribus atque natalium magnitudine adnexi Regibus ipsis, tum per virtutem & artem, siue per fortunam
euecti inter primos, ac proinde
per animos & instituta similes inter se, aut diuersi. Prudentes aut

calli-

callidiſsimi quidam: bellatores aut remiſsiore animo: mites in Prouinciam, aut nimij tributis, quae ſemel neceſsitate temporum & belli malis inuecta nunquam exſuuntur. Clari quoque ſapientiae ſtudijs, & inter arma nutritores vere artium, per quas haud minus quàm armis gloria ciuitatum creſcit: ſiue ex diuerſo alieni ab cultu hoc animorum, profundique tantùm & impenetrabiles ſaeuique nonnulli: ſiue etiam infelices & meliore animo quàm fama: & omnes demum humani animi formae, omnia imperitantium ingenia

nia in Regijs hiſce praefectis ſpectata Vrbi huic ad Plebis vſque conſternationem, nuſquam tamen vt publici obſequij reuerentia exſueretur. Ac ſicuti Metropoli quas luctandum aſsidue cum ingenijs eiuſmodi fuit, ſiue etiam, ſicuti decora & ſubſidia inde plurima & maxima tulit haec publica res: ita materies Operi vberrima & certiſsima inde nobis fuit ob ea praeſertim, quae temporibus hiſce proxime exactis acciderunt obtinente Prouinciam, & bellum gerente Guzmano Marchione de Leganes: de quo fama percrebuit

haec:

haec : ipſeque aliquando ita profi-
teri ſolitus fuit : neque res tantas
ipſum gerere potuiſſe, niſi Ciuitas
ſuppeditando pecuniarum acer-
uos exercitumque alendo, & ca-
peſſendo aſsidue belli partem, Re-
giae curae prouidentiam in ſe fere
recepiſſet, ac fuiſſet ipſa quodam-
modo inter haec arma & conſilijs
& robore animorum Imperator
veluti alter : neque Ciuitatem alio
duce & adminiſtratore belli ad-
uerſu tot pericula, tot coniuratos
vno tempore hoſtes fuiſſe du-
raturam. In eius Aula cùm ego
viuerem ſcripſi res variante for-

tuna

tuna gestas, simul ab eo Gubernatore Catholicis armis, simul ab foederatis contra Imperium Prouinciamq; hanc pari contentione, dispare successu gloriaque ingenti etiam inter damna & clades: quae consiliorum & rerum casuumque magnitudo celeritate fama euecta per gentes exercet hodie ingenia, & veluti proposito hoc etiam litterarum certamine fatigat. Scripsi defensam ab Gallica irruptione Prouinciam, atque irruptionis eius metu, posita castra in Vrbe, siue potius versam in castra Vrbem, armatamq; Metropolim, & obie-

ctos

ctos hoſti terrores ab nobilitate;
Populoq; tanto. Mox detractos
ex famoſo nemore Gallos eoſdem,
& fortia quoque facta Gallorum,
ac nobilitatum mutua caede ne-
mus. Verſa deinde in perniciem
ſua munimenta Genti Bremum, &
Trinum, captaſque Vercellas, &
conſeruatam eam Vrbem gloria
maiore, quam ſi direpta foret: di-
repta oppida, quae meruerant
iras: abſciſſa flumina, vaſtationes
horribiles agrorum: & capta per
arma ſimul, & ſomnum etiam
Auguſta Taurinorum, veluti re-
ductam ab exilio Sabaudam vna
nocte

noɔte Domum, consobrinosque Regis post exilium in auiti Imperij sede collocatos. Nec silui de aduersis, per quae gloriae tantarum rerum statim ab hoste simul & ab fortuna insultatum, recepta per Gallos Vrbe eadem, & non sine clade abstractis ab Casale nostris, cùm nisi turbassent semifacta opera imbres, arcem vniuersi belli penè iam hanc tenerent. Ac praeter opera cruenti Martis haec, artes etiam narraui incruentas; quibus haud minus effectũ vtrinq; turbatumue est, quàm per arma & acies, solicitatis hinc inde domi-

nationibus: intercepta à Gallis Vulturena: & rurſus traducta ad Catholicas partes Valle, illectiſq; Rhaetis in amicitiam, & foedere hoſtium penè diſſoluto. Haec & alia profunda excelſa memoraui, non ſine quadam interim etiam ipſe magnitudine animi ſpirituque generoſo, nihil plauſibile & falſum admittendo in Hiſtoriam, & nihil omittendo, quod verum ingratumque partibus eſſet. Euocato deinde properis ex Regia litteris Guzmano in Hiſpaniam, & miſſo Velaſchio ſucceſſore, expoſui, non acta ſolùm, verùm etiam arcana

ſucceſ-

ſucceſsionis eius : exulcerata Sabaudum inter & Guzmanum omnia ſuſpicionibus animoſque ſollicitatos tum recordatione veterum exemplorum ex mutabili ſemper ea Domo, tum recentibus indicijs, poſſe fratres exules ambigua fortuna ſimul & mente ſuſpenſos tranſire ad Gallum fidemq; transferre. Id ne fieret, ſiue in diuerſum inſtrumento adipiſcendo huic certatum vtrinque praemijs & promiſsis, nec minus ipſorum arte, qui mercimonium veluti hoc exercebant. Explicantur inde artes & conſilia noui Gubernatoris, qui

varie

varie compoſitus ex tranquillitate
ſimul & occulto feruore animi,
bello nouus, pace probatus, & ab
Genuenſi Legatione recens, vete-
rum exemplo bellator philoſo-
phus, apta cum modeſtia rem ge-
rebat magnis hoſtium conatibus
par, & vtili per interualla quiete,
ſicuti medici quoque per eam
interdum magis quàm ſecando &
vrendo apud aegra corpora pro-
fecerunt. Haec & alia his ſimilia
haud equidem ingrata fore legen-
tibus arbitror. Sed longe maior
ſolidiorque voluptas animis, & ſo-
lidior verè fructus ex dominatu al-

tero,

tero, qui religionem & ſacra continet: qui ſua contentus manſuetudine quieſcit interdum exſurgitque rurſus: eiq; in omni Catholica Vrbe prior etiam ille ſanguinis armorumque dominatus faſces Imperiumq; ſubmittit. Et ſemper interea tamen ex obſequio hoc, vel ex imagine obſequij lites & iurgia exiſtunt certamine partium & contentione animorum ſimillima bellis. Inerit Operi grande inter haec iurgia Diui Caroli nomen, grandiſq; Pontificatus, non minus ob eiuſmodi lites litiumque finem, quàm ob miracula moreſq; Coelo

immiſtos,

immiſtos, ob Animam manifeſtè delapſam illinc, & denique inſpectante ac plaudente genere humano receptam illuc. Quod ſcilicet aetatis noſtrae decus atque miraculum, & ab vno Ciue Vrbis huius emendatam penè mortalitatem vniuerſam, atque reſtitutam Apoſtolicis moribus Eccleſiam praecipue hanc proprio comprehenderam Volumine olim edideramque & cuncta nunc in hoc Hiſtoriae corpus transferuntur. Treis deinde ſequuntur continuato tenore Ciues ijdem & Archiepiſcopi velut in pompam dati

diuinitus

diuinitus Vrbi huic. Post Diuum Carolum, Vicecomes, cui peritia legum & animus antiquus, innocentiaq; & morum ac vitae mansuetudo loco authoritatis fuere. Borromaeus deinde alter breui interuallo proximus priori, semperq; ei comparatus quantum radiato & coelesti capiti capita vlla mortalium conferri & aequiparari licitum est. Et Eminentissimus denique Montius hic notabili temperamento inturbidus, quietus, atq; acerrimus idem ad Ecclesiae tutelam obuia rerum magnitudine quae non modò iustum dare Vo-

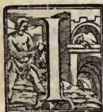
lumen,

lumen, ſed exemplar abſolutiſsimi Pontificatus exhibere ſeculis poſſit. Borromaeum vtrumque ſtudijs & altitudine animi repraeſentabat, demptis ſiue additis hinc inde, quae ratio temporum exposceret ſiue improbaret: Et Sedis Apoſtolicae Legatus ante Pontificatum Regna Regeſque tractarat. Vnde dignitas & copia rerum in hac operis parte maior.

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS
CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
DECADIS III
LIBER PRIMVS

EPITOME LIBRI

Ab anno salutis CIↃ CCC XIII. qui Calcho patriae Historiae finis, desumitur noui Operis initium & tempora insecuta memorantur. Sed repetuntur prius extrema superioris Historiae, fusiusque & altius explicantur ea, quae Calchus ipse in parte vltima Annalium suorum perstrinxit tantummodo, siue omittenda putauit: atque temporis proxime anteacti facies datur in conspectum.

NTER Henrici VII. coronationem Mediolani celebratam, & Caesaris eius ex hac Vrbe discessum (constiterat enim ibi Calchus, cuius Historiae seriem excipiendam, & continuandam esse decreuere Illustrissimi Decuriones) turbulenta primò & miserrima, deinde modesta & tranquilla aliquandiu rerum forma Mediolani fuerat. Ac biennio fere toto illo, quem huic Scriptori terminum indicamus, euenerant rara & memorabilia

bilia pleraque, & vsui futura legentibus, siue documenta vitae, siue oblectamina animo petere inde quis velit. Nam tunc accensi magis quàm vmquam antea furialibus inter se odijs Vicecomites, & Turriani: atque armata Guelforum & Gibellinorum nomina in mutuam perniciem, & contactae rabie eadem, atque in hos, siue in illos diuisae finitimae Vrbes: coniectus in vincula Archiepiscopus: prohibita sacrorum vsu Ciuitas: haec & alia fuerant spectacula penè vltima irarum calamitatumque ciuilium. Nec ab singulis interea cessatum, quominus exempla fortunae variantis ac facinora virtutis eximiae ederentur. Praecipuèq; Matthaeus ille Vicecomes caput & robur & spes vnica Gibellinorum, insigni docuerat exemplo, quàm intuta potentia esset aduersus artes conspirationesue inimicorum: & rursus, quàm nulla satis tuta machinamenta contra prudentiam astusue maiores. Profugus atque extorris iste videlicet partium vi simul & dolo, redierat arte sua & infimo apud aduersarios obsequio superatis eorum opibus insidijsque in Vrbem. Reduxerat ipsum ab exilio puer vnus. Latebris ac dissimulatione sui saluus incesserat. Poposcerat acceperatque pacem inimicorum eorumdem arbitrio: & stantem cum hisce precibus in conspectu Caesaris, ac dare volentem oscula Philipponus & Fisiraga Guelfi praepotentes contemptim ac superbe repudiarant. Mox florens ipse opibus

ac

ac potentia deiecerat infra ſe factionem aduerſam, non per arma & acies, ſed patientia & ſubmiſsione animi victor. Pulſuſque iterum redierat gloria maiore tam prope deinceps ab dominatore & Principe Vrbis, quàm ab exule & fugitiuo nuper. Atque ita, per proſpera, per aduerſa praeceps ad vitae denique finem ſimul & ad infauſta principia Imperij circumegerat vnà ſecum Ciuitatem & ſubiectas Vrbes domumque ſuam in primis, & potentiam illam ex infimo naſcentem. Tanta rerum varietas in vno homine, & tanta materies in parte vltima operis, Calcho mihiq; ſimul, qui vnà cum eo orſus ab Vrbe condita narrationem ad eadem tempora perduxi, non ſanè rerum fide vel ſcribendi arte contendere volens cum Scriptore antiquo, ſed exiſtimans creſcere patriae nomen latiuſq; ſpargi famam etiam hoc ipſo ſi res eaedem pluribus ſcriptae forent. Nunc, & ſuſcepti negotij amor ſtimulat, & ſtudio ac voluntati Decurionum obſequor, qui ciuem ſuum Scriptoremque Calchum hac noſtra continuatione Hiſtoriae eius veluti reuocari ad opus morte intermiſsum & per nos reſtitui ſibi cupiuere. Repetamque altius varietatum viciſsitudinumque tantarum initia & cauſas: atque in principio noui Operis ſcena proponetur haec, in qua, & prioris Hiſtoriae ſeriem extremam, & ſecutarum initia rerum originemque adſpicere legentes poſsint. Nam, & ea, quae proxime praeceſſere cum poſ-

terioribus hisce connectuntur: & pars haud dubie priorum sunt haec posteriora quae publici Consilij & LX. Decurionum autoritate scribere aggredimur.

POsteaquam Archiepiscopus Otho decesserat, non erat alia cura prior antiquiorque Matthaeo, quàm vt ciuitates omneis, quae fauore aliquo imbutae Turrianorum essent, belli terrore aggrederetur; vbi terruisset satis, inuitamenta pacis & amicitiae ostentaret. Id ab Othone patruo secretò fuisse mandatum credebatur inter alia arcana imperij, quae vltimo ad Claram Vallem secessu moribundus senex aperuerat heredi, multumque commendarat. Non autem exspectauere Ciuitates, & vnà cum Ciuitatibus validissima quaeque municipia, dum moueretur aliquid: sed vltro statim nudauere animos, & defectionibus lacessiuere quiescentem, cùm funestam adhuc & atratam patrui desiderio domum ille haberet. Bergomi Culleonum factio, quae rem trahebat ad Turrianos, pulsis vrbe Suardis, quam deditam sibi familiam Vicecomes ibi constituerat, simul eiecto quem ipse dederat Praetore, inuaserant arcem; & Praetorem ab Cremona nouum asciuerant. Infensius Nouariae rebellatum, vt Galeacius Matthaei filius aegre vitato populi impetu praeceps inde abiret. Nec ad Ticinum quieti quicquam erat, concitante gentem Manfredo Beccaria, qui

Turria-

Turrianorum olim potentiae infestus, postquam versa erat fortuna, mutauerat animum, transtuleratque odia in Vicecomitem, quasi non hominum ipsorum, sed dominationis inimicus. Iam ad Vercellas, ad Casalem, ad Vigleuanum, spreta & repudiata Vicecomitis maiestas: & ciuitatum earum pollicitationibus erecti Turrianorum animi. Leucenses item in Abduae ripa, tractu terrarum & positione municipij, veterem exsulum toparchiam attingentes, manifeste illuc inclinarant, praebuerantque tam aperta signa defectionis, vt diruto municipio, quicquid incolarum erat, in Madretiam vallem, quae cis flumen interiecta collibus est, deportarentur ea lege ne remigrare in sedes amplius easdem possent. Sed praecipua erat ob Laudensium rebellionem cura & solicitudo. Namque vrbs ea, toties victa, toties rebellis, non sine magnae rei fiducia, post tot infelices conatus, hoc tempore sustulisse animos videbatur. Et ducto illuc exercitu, cùm post ancipitem pugnam, captiui recognoscerentur, repertus inter eos erat Imberaldus Turrianus, eumque Vicecomes ad Tritium in turris ima detrudi iusserat. Reperti simul erant nobiles aliquot Patauini, qui popularium suorum ductores aduersus Metropolim subsidio Laudensibus venerant. Inde metus Vicecomiti ingens, conspirasse pro Turriano longinquas etiam Italiae ciuitates, & minimam partem esse mali quae deprehensa teneretur.

Phi-

Philippus Langufcus praeterea, & Marchio Salinarum, Marchio Montisferrati paternarum inimicitiarum haeredes, magnarum domûm, & magnorum odiorum nomina torquebant animum fufpicione ac metu, ne aduerfus tot coniuratos hoftes vanum euaderet etiam ipfum Vicarij nomen, quod praefidium munimentumque rebus, tanto nuper confiliorum & fimulationum apparatu quaefitum inuentumque erat. Itaque, non ipfe folùm anxius trepidufque, fed tota in moerore ciuitas verfabatur, cùm finitimorum omnium arma & conatus in hanc partem effe conuerfos appareret. Quòd fi qui erga nouum dominatum, vel inuidia, vel indignatione fuffufi aut accenfi, iucundè nonnunquam imminentia illa Vicecomiti pericla profpectarent: dulce profectò illud ex altera parte contaminabant propofita fua cuique damna priuatarum rerum: non dubia vaftitas ex bello tam atroci: periturae domus, & capita obiectanda ferro. Matthaeus, hifce timoribus anxios primores effe vrbis videns, ipfeq; multum timens triftitiam & defperationem, quae in verbis & vultu fingulorum eminebat, vocato in Templum maximum Concilio talia quaedam dixit. Se fe rem Mediolanenfem iufto ac moderato regentem imperio, perfoluentem fua iura fubiectis ciuitatibus, bona fide colentem foedera & focietates, vidiffe repente cooriri rebelliones inimicitiafque illas, quas ipfi quoque coortas

admi-

admirarentur. Id adeò communi imperitantium omnium conditione accidisse, quos tam benè, quam malè facta premant semper, & rectis sanctisque artibus, eiusmodi praemia reddant homines inquieti. Non sic apud Deum opt. max. quem etiam rerum euentu propediem esse declaraturum speraret, quod mores isti hominum placere sibi non posint. Ceterùm, & si praeter diuinae iustitiae fiduciam, humana quoque victoriae pignora in manibus habeat, paratum esse tamen dare pacem & veniam omnibus, qui pacem accipere & ferre ipsam queant. Daturum autem in quascunq; velint conditiones, dummodo ne qua fieret iniuria Metropoli & imperio quod ipse vicario suo munere tuendum haberet. Huic etiam tam moderatae profesioni suberat artificium, vt per speciem agendi, quae publicae salutis causa in eo negotio agenda essent, Dux rectorque populi in quinquennium aliud ipse crearetur. Nam ad cal. Decembreis eius anni proximas finiebatur ea praefectura Vicecomiti: nec leue momentum in eo, si ad Caesaris autoritatem, qua Vicarius Imperij erat appellatus, accederet hoc etiam, vt pergeret regnare Ciuitatis & populi iussu. Tentari id agique cùm statim homines sua sponte suspicati essent, tum verò certum habuere postquam Gulielmus Celer ex intima Vicecomitis familiaritate monuit in eo conuentu principem, audientibus, qui aderant, irrita fore quaecunque agerentur, nisi pro-

rogata

rogata praefectura esset. Ita Dux populi Mediolanensis Vicecomes in quinquennium est refectus. Confirmatis in hunc modum paulisper animis, & erecta ad bonam spem nobilitate, duo potissimum ab illo agebantur: alterum quidem vt minueret sibi hostes, alterum verò, vt noua praesidia, & amicos pararet. Edixit primò cauitq; publica fide, ne cui Vercellensi homini, siue Ticinensi, siue Nouariensi vlla in re noceretur, quandocunque in vrbe agroue Mediolanensi reperti essent. Si quis aliquem eorum violasset, vt parricidij poena teneretur. Foedus inde cum Bononiensibus & Placentinis inijt, & quià nubilem domi filiam tunc opportunè habebat, in tanto rerum discrimine occasione ea vsus, Albuinum Scaligerum sibi generum asciuit. Ab his veniebant quotidie peditum & equitum auxilia, dabatque famae Vicecomes, aduersus longinquum hostem, Caesaris iussu copias eas parari. Parabantur aduersus eos quibus oblata pace negligentiam simul afferre voluerat, cauendi ne quid interim hostile paterentur. Nec tamen prouida viri consilia fefellere coniuratos. Ad Ticinum ipsi quoque congregabantur molientes inter se atque agitantes longe aliud quàm quod in vrbe credebatur. Fuerat enim opinio ad pristina tantummodo esse reditum, & veteribus suis haerere consilijs rebelles illos, scilicet vt carperent modis omnibus obtererentque nouum dominatum, neque iugum imponi

sibi

ſibi id paterentur. Sed rebelles feſsi conſilijs conatibuſque alijs abruperant omnia ſpem inter & metum: ac ſublato Vicecomite, necis vnius compendio longi ſubſellij decidere litem ſtatuerant. Ea res inter ipſos miro ſilentio ſuppreſſa & occultata, nonniſi poſtquam diſcuſſa abiectaque eſt, emanauit. Diſcuſſa autem & oppreſſa eſt mole belli, quo Vicecomes totam eam coniuratorum manum repente circumuenit, donec ipſe quoque circumueniretur, & intentas in caput ſuum inſidias calamitate alia euitaret. Nam poſteaquam, & ab externo, & ab domeſtico milite, ſatis paratus ad rem gerendam fuit, omiſſa ſimulatione, quam ob metum aſſumpſerat, aggreditur aperto marte ciuitates infidas, ipſoſq; dynaſtas capita rebellionis, ciuitatum earum ſtimulatores, immiſſo belli diſcrimine auertit ab ſpe inſidiarum, quibus in ficta pace locum fore exiſtimarant. Caeterùm, quia Mediolani primores vrbis, torpeſcebant adhuc propoſita ante oculos imagine belli, quod cum tota fere Inſubria, & cum alienigenarum etiam regulorum opibus gerendum erat: in publico conuentu, poſt quem ad arma iri oportebat, paratos ex primoribus ipſis habuit, qui acerbe in rebellium perfidiam ſordeſque & humilitatem, vera & falſa iaciendo, concitarent, ſimul indignitate rerum, ſimul ſpe victoriae animos, ac diſcuſſo torpore, martiales impetus apud feſſa iam & varijs curis aegra pectora renouarent. Trintia-

nus Gauacius, & Facius Pusterula fuere, qui grauissimè inuecti in rebelles instigatoresque rebellium, effecere vt poscerent vniuersi iuberentque bellum haud minore animorum impetu, quàm quo Vicecomes ipse in eo negotio efferebatur. Et quoniam habito per vrbis regiones delectu, descriptisque in singulas portas quadringentenis, graue certamen ex eo ortum erat, quod pars vnaquaeque dare vrbano huic exercitui ducem volebat, curam eam ambitionis concepta publice in hostem ira discussit: & sine mora egressi infesta signa Ticinensium portis intulere. Ibi vi summa gerebatur: bellum statimque apparuit, vno veluti consiliorum vinculo innexas esse ciuitates aduersus Metropolim simul & Vicecomitem, consilijsque ijsdem dynastas externos esse illigatos. Scilicet, vbi Mediolanenses ad moenia illa succeßere, quasi dato omnibus signo, persultabant illico campum, aderantque multiplici prius, dein vno agmine, rebellium quos antea nominaui exercitus: eos dynastae ijdem sequebantur cum sua quisq; popularium manu, commilitones simul & duces. His acceßerat Actius Estensis, qui sub Demarchi nomine Ferrariam obtinebat, & finitimorum Cremonensium stimulis compulsus in eadem arma erat. Ita, duo maximi exercitus, ex varijs hinc inde gentibus misti, paribus etiam in vtraque parte damnis dimicabant, prout oppida, & arces, ipsaue late dispersa agmina occasionem

aliquam

aliquam fecissent : nusquam ad vniuersae rei conflictum veniebatur. Post ancipites aliquot pugnarum euentus, coeperant superiores esse Vicecomes & Metropolitani : & pellebantur haud dubie coniurati nisi petita pace rem ad aequa deduxissent, vt pars ea, quae vincebat, aliquanto postea solitudine & exsilio testaretur humanarum rerum leuitatem. Cuius spectaculi tempus interea dum veniret, erant pleraque laeta Vicecomiti, tum in vrbe domoque, tum ad exercitum : Ecclesiaeque status, non felix ille quidem, sed tamen aliquis Mediolani erat. Rufinus Frisetius Lucensis Archiepiscopo successerat Othoni dignus vtique tanto munere, & praebiturus egregij Pontificatus exemplar, si, aut in tempora commodiora incidisset, aut vixisset ipse diutius. Forma illa temporum, & occupatus princeps insania & furore patriae capiundae, perque negotium illud tota in armis & turbis ciuitas, sine actione illustri, sine memoria vlla, quae extet, transmisere breuem vndecim mensium pontificatum, silentiumque & obscuritas cum qua exiguum id temporis egit, etiam ipsius nomen comitata est. At Franciscus Fontana totidem sedendo annos, quot ille menses sederat, & plura, vidit Ecclesiae mala calamitatesque ciuitatis, neque actionum gloria vel magnitudine clarior fuit: ac de ignobili eius ad Angleriam fine postea memorabo. Matthaeus Vicecomes, in quem cuncta hoc

tempore vergebant, & ab quo etiam cuncta proficiſcebantur, obſtupefactis terrore belli hoſtibus, & ad pacis petendae neceſsitatem adductis, appropinquante anno, qui ipſum ingenti caſu peſſumdaturus erat, altius aliquanto repentina & breui felicitate attollebatur, quò magis poſtea caſus ille mortalibus caeteris admirationi & exemplo eſſet. Quippe, data Ciuitatibus venia, dynaſtiſque, foedere vel affinitate iunctis ſibi, dimiſsis per totam fere Inſubriam Magiſtratibus, & ordinato apud rebelles ciuilium rerum ſtatu, domique per omnia clarus & ingens, ne res deeſſet vlla maieſtati augendae, arbiter pacis etiam ſumitur, quam Genuenſes & Veneti poſt mutuas clades conſenſu expetitam, fore vanam credebant, niſi interpoſita huius autoritate firmaretur. Venêre Mediolanum Ciuitatum earum legati petentes ab Vicecomite, vt cupientibus inter ſe finire bella duobus haud ignobilibus populis, vim nomenque ſuum inſerere ne grauaretur, ſi ſtabilem eam fidamque pacem eſſe vellet. Neque princeps abnuit, & facta pax ipſo arbitro per praeconem in palatio vrbis promulgata eſt. Sub idem tempus Beatrix Actij Eſtenſis ſoror, quae Nino Gallurae Piſarum domino nupta prius fuerat, Galeacio Matthaei filio vxor datur, eſtque deducta Mediolanum ſponſa tanta publica gratulatione & apparatu, vt vrbs tota principis domus videretur. Inter haec breuiſsimi temporis gaudia &

Vice-

Vicecomitis fugam, prodijt è tenebris occultatum diu ſcelus, quod videri potuit portentum irae numinis in alia hominum ſcelera cladiſque Vicecomiti imminentis, & miſeriarum omnium, quae Vrbi aderant. Ac de eo etiam portento referam.

Gulielma fuit plebeij generis muliercula, quae ſtatim vt adoleuit, dictitans velle ſe domi manere virginem, exorauerat parentes, ne illud animi ſui votum impedirent. Ita adſpernata nuptiarum mentionem, conditioneq; repudiata omni, ſub patrio tecto inter imitamenta pietatis agebat aeuum, nec corporis velamine, nec victu quotidiano, nec ſermonis forma diuerſa fortaſſe ab mulierculis alijs, quales etiam hodie multae intra domeſticos parietes referunt ſacrarum virginum inſtituta & cultum. Ad omnia templa & ſacella quotidie ibat, & crebris tota vicinitate colloquijs terens tempus, domique etiam quaeſita ſemper & appellata, muſsitantibus quamquam domeſticis, impune cuncta ſuo arbitratu agebat, quia caritatis & religionis eſſe negotia credebant, dictitante ſic ipſa, & verbum vſurpante iſtud. Tantum vtique tricarum, atque concurſationum, & ſermonum erat, vt natum inde prouerbium nondum apud noſtros homines exoleuerit. Dicunt enim, plus quàm Gulielminam habere negotij eum, qui circa inania diſtrictus curſitet ſemper ac vagetur. Gulielma haec, ſiue Gulielmina poſtquam fama

pietatis

pietatis apud proximos, inde apud vicinos, per totam deinde vrbem celebrari coepta eſt, paulatim in eam autoritatem venit artibus ſuis, & credulitate multorum, vt ſanctae virginis haud dubie nomen obtineret. Atq; increſcente quotidie magis, non ſolùm errore ciuium, ſed etiam ipſius audacia, ineſſe quiddam ei diuinum, vel certe fauore Numinis ſupra communem humanae naturae conditionem animum mentemque eius attolli conſtans opinio erat. Quippe vaticinando ſaepe futura per ambages ac temerè praedicendo multa, diuinauerat fortè aliquid, & quae ſecus acciderant, flexa ad euentum interpretatione defendebantur. Iam ecſtaſes, & raptus, & omnia alienatae mentis ingenia fallaciaeq; obuerſatae intuentium oculis, fidem fecerant, ſubduci mentem eius in coelum, & ab corporis ſocietate ſemotam, commercio ſuperûm frui, atq; illic in ſinu gremioque diuinitatis perfundi delicijs & arcanis inenarrabilibus. Species quoq; oris naturae ſorte cum dignitate quadam: & vbi ſuccedere cuncta feliciter vidit, habitus etiam, & inceſſus, & ſermo, compoſita omnia apte ad fallendum, vt quò inclinabant ſua ſponte ſimplicium animi, eodem ſimulatione inanium pertraherentur, & coeleſtem ſpiritum in illud transfuſum eſſe corpus autumarent. Itaque, de rebus fere omnibus ipſa conſulebatur, & pabula diuerſa eadem habebat, queis alliceret vnumquemque ac detineret. Non viri

ſolum

ſolùm graues & primariae matronae de ſerijs magniſq; negotijs ad eam referebant: ſed amatorias quoque ſuas ſolicitudines, & liuores, & ambitionis odijque curas ad Gulielminae perferre ſinum aſſueuerant quibus aliquis eiuſmodi morbus. Ad corporis denique morbos etiam, ad dubios, ſiue aduerſos quotidianae vitae, domeſticarumque rerum caſus, petebatur ab ea ſubſidium, & precibus illius quamplurimi ſe ſe quotidie commendabant. Inſuper, ampliſsima matrimonia, teſtamenta & hereditates, & voluntates vltimae morientium in ipſius plerumq; manu erant. Interdum autem, quò plus reuerentiae ex longinquo eſſet, per interpretes alias conſciaſque mulierculas ceu internuntias numinis conſulta & reſponſa ferebantur: ipſa abdito in cubili, quaſi ſatiata mortalium adſpectu & pertaeſa quotidianos coetus delicato languore decumbebat. Et primores interim feminae, quaeſito per ambitionem aditu, ac noctibus inter ſeſe diuiſis, ad obſequia nutuſque decumbentis excubabant. Quibus ipſis in nocturna illa ſtatione mirifica ludibria obijciebantur, vel ſplendore circa lectulum excitato aliquo, vel exaudita tamquam è coelo vocula, vel quaſi egreſſo in coelum ſpiritu Gulielminae, membriſque per exceſſum reſolutis. Daemon profectò aliquis erat in parte tantarum ludificationum, & tragico mulieris ſceleri, quod ipſa talibus ſtruebat initijs, euocati lemures inſer-

uiebant.

uiebant. Ac lemurum vtique inſtar erant interpretes & conſciae illae quas dixi. Eae clam expreſſo & temperato altilium ſucco congerebant ipſi Gulielminae tenues ſub lodicem paſtillos, quibus diſsimulanter in os coniectis opipare nutriebatur, exeunte per vrbem interim miraculi huius fama, quod Gulielmina totos abſque cibo vllo menſes egiſſet. Nutritu namque contenta clandeſtino illo reijciebat cibatum alium omnem, & alimoniam habere ſe celeſtem dictitabat, eratque miraculo fides, quia callidiſsimae & curioſiſsimae matronarum, experimenti cauſa adſidendo vſq; & vſque affirmabant, ſe ſe nuſquam deiectis ab lectulo oculis vidiſſe ſumentem omnino nihil, & ieiuno ſemper ore. Haec aliquandiu vita Gulielminae fuerat: talia eius inſtituta & mores: in cuius feminae audacia & ab hiſce moribus inchoato ſcelere, illud inprimis admirari ſubit, quod loco nata humili, vnde, nonniſi plebeios hauſiſſe ſpiritus potuerat, nullis inſtructa litteris, nullo rerum vſu, expers moris conſuetudiniſq; nobilium, ignara vitae communis muliercula, tantas, tam varias habuerit illecebras & artes fallendis atque ineſcandis eorum etiam animis, quos ad fallendum natura & conſuetudo imitatione domeſtica prouiſuque omni inſtruit atque ornat: quorum eſt ſuperbia & faſtus, quos delitiae ipſae clauſos impenetrabileſq; tenent. Coeperat primò fallere parentes, adſpernando nuptias,

vota

vota ceterarum, deinde domesticam eam fallaciam auxerat simulatione magnae pietatis: inde procedenti feliciter artificio publice fecerat gradum & struxerat sibi ad summa viam: postremò, daemones ipsi delectati flagitio, quod post tot flagitia nouum parabatur, in partem operis venère sicuti credidimus, & illius excetrae coeptis adfuerunt. Flagitium autem & portentum, & calamitas labesq; per eam mulierem inuecta vrbi sic fuit. Andreas erat quidam Saramita Gulielminae amicus, quem illa ob aetatem integram rubrumque capillum & callidos mores ascitum sibi & dilectum ad quotidiana ministeria assiduum habebat. Sed intimum aliud ei occultumque ministerium apud dominam erat, explere quae fert insania sexus, atque iam inde à pueris ex ipsa vicinia sicuti fit gratus placitusque virgini, effecerat, ne virgo illa vnquam fuisset. Ingenium homini nihilo segnius ad fallacias & dolos, illecebrasque omnes, quàm ipsius fuisse Gulielminae antea demonstratum est. Salax in primis & vafer, & ganeo, fusa per genas barba lacernaq; talari tegens habilem adhuc iuuentam simulatione varia erat assecutus, vt seuerus quidam & sobrius & antiquus homo haberetur. Nouerat omneis domos, omnia diuerticula vrbis, negotijs rebusq; omnibus aderat, siue aduocatus vltro, siue suae virginis nomine: sic enim eam appellare impudentissime semper solitus fuit. Poterat verò etiam

ipſe fingere colloquia cum ſuperis, & praedicere nonnulla, & mentiri viſiones inuſitatas: & quicquid denique aliud Gulielmina inter feminas audebat, id ipſum inter viros Saramita egregie imitabatur, quò denique tutius in publicum proferrent id quod diu fortaſſe intus coquebant. Fuerit ne mutua ſatietas & inhoneſtae libidinis furor, an contemptus & contumelia in vrbem ipſam, an omnia ſimul, neſcitur. Certè duo viliſsima capita, Gulielmina iſta & Andreas, coniurauere, vt inſtituerent nocturna bacchanalia, queis contaminarent omnem aetatem, viciſsimque ipſi contaminarentur: & inſtituerunt. Species nomenque ſacrorum obtentui ſumpta, quaſi ſacra ea, quae in aperto fierent, nec pura, nec ſancta ſatis credi liceret: ſanctius auguſtiuſque eſſe faciendum, ſi fortunis ſuis, & votis propitium eſſe Numen velint. Duae illae furiae, apud ſuum vtraque ſexum talia dictitando, praeparauerant multorum animos, vt quandocunque nefaria ſacra inchoaerentur, aperireturq; delubrum infame, darent nomina in nouos coetus, & ad cuncta obeunda ordine adeſſent. Extra Portam quae Noua dicitur, fuit locus, quem iſti Andreas & Gulielmina deſtinarant myſterijs ſedem inanibus, & occaſione myſteriorum cubile inhoneſtatis. Flexuoſum os, informemque aditum habebat ſpelunca obſita vepribus quibuſue alijs inculta veſtiuntur, ad vſus fortaſſe bellicos olim extructum

tructum opus, deinde neglectum pace, quales passim circa pomoerium etiam hodie cauernae conspiciuntur, iamque dissoluta concameratio procumbebat in ruinas. Saramita corrogata ab suis stipe specum eum partemque campi circumiectam coemerat à magistratibus specioso in publicum hoc vsus titulo quòd ponere in parietinis illis Oratorium vellet inuitamentum pietatis ad eos, qui per moenia quotidie inambularent. Fabris confestim adhibitis & purgato loco stetit aedicula profanatura vrbem, & posita ara valuisque & claustris additis, Saramita & Gulielma sui iuris omnia fecere titulo vtentes alio, quòd sacra Aedes alioqui profanaretur, Paucos primò, deinde plusculos, deinde cohortem suam illam vniuersam, neque totam vno agmine, sed subinde alios inducebant, donec per singulos in orbem turpitudo iret. Cuius caeremonia haec fuit. Prima infandi coetus nocte, vbi promiscua virorum & feminarum turba in templo stetit, occlusis valuis, trabeati & mitrati diuersa in sede Andreas & Gulielma, ab omnibus, qui aderant, horribile singulatim iusiurandum exegere, nihil eorum quae ibi fierent, cuiquam esse dicturos: si fidem eam fallerent, tum vti Deus optimus maximus se familiam suam peste, fame, malis omnibus contingeret atque insectaretur. Id ipsum, vt quisque nouus gregalis, siue vir, siue femina, siue adolescens erat ascitus, conceptis verbis postea iu-

rabant. Vbi iuratum ita eſt : tunc Antiſtites adolent ignibus aras, celebrantq; cantu foediſſimi ritus horrenda primordia, queis caetera turba ſuccinit, prout inſtituti monitique erant. Et compoſitum in haec verba melos erat. CRESCITE ET MVLTIPLICAMINI. Momento dein vno ſymphonia conquieſcit, ac lumine ſimul extincto omni, carmen diſsimile aliud, alioſque modos ineunt viri, feminaeque, & his interiecta rudior aetas. Quodque mihi verecundiam huius ſermonis auget, licentia tenebrarum & loci, volutabatur in eadem humo, cum filia pater, & cum fratre ſoror, ſicuti facibus extinctis irruerant, & ſicuti myſteriorum eorum lege capitale erat aperuiſſe os, gemitumue vllum edidiſſe aduerſus eum qui primò corripuiſſet. Inſuper (honos auribus habitus ſit) alia quaedam fiebant, in quibus ne creſcendi quidem & multiplicandi excuſatio vlla tituluſue eſſe poſſet. Caeterùm, antequam reliqua negotij huius peragam, minime diſtulerim id quod ad Patriae huius in tanto malo ſolatium aliquod magnopere pertinebat, atque in probatiſsimis repertum annalibus penè praetermiſi. Quippe talium rerum authores Saramitam & Gulielminam ex alieno hinc ſolo oriundos fuiſſe; ac ſicuti fuerant ipſi peregrinae ſtirpis, ita coetus eos ex peregrinis inſtituiſſe, quorum affatim ad manum fuerit in vrbe ſemper plena alienigenarum. Cùm igitur prima ſacrificiorum nocte,

talia

talia quaedam gustanda & libanda concioni suae exhibuissent Andreas & Gulielma : per omneis deinde noctes, ad epulas vocati easdem velut inescatae bestiae miserabiliter ruebant. Gulielmina deinde post menses aliquot, seu libidinis intemperantia, seu prouidentia numinis quò maturius tandem retegendi sceleris initium veniret, diem suum obijt, nihil imminuta fama & errore, quem de muliere illâ ciuitas accepisset. In eius funere tanta fuit insania assectarum, vt quibus studijs, & qua admiratione celebrauerant viuentem, mortuam quoque in coelum extollere conarentur, mentemq; & spiritum eius ad superos haud dubie excessisse populo persuaderent. Admouentes namque rosaria spurcissimo cadaueri, feretrumque coronantes, & eius contactu veluti sacrata gestamina rapientes auide, facere caeteros eadem, vt est procliuis ad talia populus, docebant. Simulata quinetiam coecitate, languoreue aliquo, nonnulli ausi sunt illudere publicae credulitati tamquam adspicerent repente lucem, exuerentque alij corporis alias calamitates, ob quas antea lux ipsa displicuisset. Et ad merita sanctitatemque Gulielminae referebantur cuncta, quasi iam redditus Coelo spiritus ea beneficia mortalibus ab Numine impetraret. Delata ipsa ad Claraeuallis monasterium, ibique collocata in tumulo, non sicuti cadauera caetera habebatur. Lychnuchus quotidie pendebat ibi aliquis, ardebatque cerae

multum,

multum, & votiuae tabellae casuum variorum affigebantur ab illis, quibus ludibria ista cordi erant: & coniuratis in eam fallaciam multis, cùm opinio quoque publica confirmaretur, parum abfuerat, quin Gulielmae honoris causa publice etiam aliquid decerneretur. Sed iam tempus appetebat, quo recidere in capita impura fraudem, insigneque aduersus talia sanciri documentum oporteret. Nunquam enim Deus falli & errare sinit Ecclesiam in ijs, quae ad religionis & fidei summam spectant. Ac dissimulans maiestas illa saepe caetera mortalium flagitia, spatiumque poenitentiae praebens, nusquam in eo cunctata est, vbi de inducendo in Ecclesiam prauo cultu fastisque sanctorum inquinandis scelere vel adulatione hominum ageretur. Mortua, sicut dix Gulielmina, cùm sectam Saramita superstes obtineret, euenit quidam huiusmodi casus. Alexander erat Coppa negotiator praediues, & alioqui etiam honestus, ac rei suae bene gerens, nisi impudica vxor, bacchanalia frequentando illa, vulgandoque ibi muliebre decus, labe ea fortunam honestatemque domus conspurcasset. Damnauerat saepe maritus infelix nocturnos mulieris egressus, multumque clamitando dixerat, non placere sibi tantam pietatem: si vellet ad templa ire, satis longos esse dies: & velle scire ipsum, cur silentia noctis & horae destinatae pecudum etiam quieti, cur tenebrae ad id sacrificium delectae

essent:

essent : cur sexus, ne media quidem luce committendus turbis, per obscurum exciretur domo? Mulier contra, nec voce, nec vultu superiorem in iurgio passa esse maritum, assurgit etiam infestior atrociorque. Quid sibi quaereret inter feminarum sacrificia delirus senex? cur non potius ageret negotium suum? Non mirum postea fore si fortuna domus verteretur, & Numinis irâ retro sublabi aliquid inciperet, quandoquidem repente ditatus mercator ingrato aduersus superûm indulgentiam animo inquireret in eorum sacra & ritus: minitari etiam auderet. Ituram ad nocturna se se sacrificia more suo: & tanto promptius frequentiusque ituram, quò magis ille minitaretur latraretque. Aliquoties ita iurgati fuerant maritus & vxor, cùm quidem, remissum credo viri ingenium malitiosè olim odorata illa sciret probe aduersus quem sibi arietandum in eo certamine esset. Sed maritus, quando nihil profici verbis videret, omissa altercatione, fingens se esse victum, nocte quadam, exeuntis vxoris vestigia dissimulanter & lenissime subsecutus, tamdiu stetit ad valuas, donec ingredientibus per interualla multis, ipse quoque ceu gregalium illorum vnus admitteretur. Abdidit in angulum se se, quem extrema luminis, corporaq; & vmbrae multorum obscurabant. Ibi tacitus inuolutusque palliolo, quid rerum ageretur exspectabat. Videt sedentem in sua sede Saramitam, notatque haud ignota

sibi

ſibi multorum ora, & detractis velaminibus raſa capita muliercularum in coronae ſpeciem, quem Gulielmina ritum olim indiderat, ſiue vt ſacris illuderet ritibus, ſiue vt inſigni eo à caeteris diſtingueret ſuas. Haec omnia videbat hoſpes, mirabaturque & inhorreſcebat ſimul. Mox impudicitiae praefatiunculam, & geſtientes concepta libidine choros, audit, datoque ſigno, extingui lumen videt, nec vltra dubitauit, quorſum ſpectaret tam obſtinata pietas vxoris ſuae. Ea non procùl ab marito forte conſtiterat, arripuitq; ille vt momento ſaltem illo ſubduceret complexibus alienis. Luctando cum adultera, tempuſque ſicuti poterat extrahendo, ſpatium illud, & fruſtra anhelantem libidinem mulieris eluſit: detraxitque annulum digito, quo poſtea teſte vteretur ad id quod parabat. Dimiſſo foedo ſacrificio valuiſque patefactis, cùm caeteri exirent, exit ipſe quoque & properus abit domum moeſto cogitans animo, quàm ſaepe miſera illa eſſet contrectata manibus alienis, & quàm deformis exitus impudicam maneret. Hinc recordatio coniugalis thori, & liberi fortaſſe communes angebant: hinc dedecus & ira ſtimulabat. Et magnum interim ex ignominia dolorem ſolabatur hoc ipſo, quod reputaret, ignominiam eam communem ſibi eſſe cum multis. Interdum etiam, non ſatis certus vltionis, haeſitabat circa id, quod primo dedecoris adſpectu agitauiſſet tacitus ipſe ſecum, vt nimirum indi-

indignitatem foeditatemque eam detegeret publice, ac Vicecomiti ipsi principi Ciuitatis magno aliquo exemplo vindicandam exhiberet. Tam varijs vno tempore motibus animi turbatus reliquum noctis egit maritus postquam ab lupanari tedierat domum. Postero die poscebat ab vxore anulum illum quendam operis encaustici, grandiuscula pala cum adamante turbinato, pondus quoque designans, & diem notans ipsum, quo die id ab se munus accepisset. Adultera enimuero deprehensa pallescere, nectere moras, causari nonnihil, quasi iam iamque prolatura versare dactyliothecam, ad extremum poscere tempus, & dicere quod res istae minutae semper dum quaererentur, fugitarent, eaedem postea non quaesitae comparerent vltro. Sic mulier aliquandiu aestuauerat ad anuli mentionem atque tergiuersata erat; cogitans scilicet interea quidlibet aliud quàm sua mala, & Bacchanalium imminentem finem, & raptorem anuli illa in lucta maritum fuisse. Nec minus ipse fluctuabat adhuc, eligens consilia aliqua, deinde damnans, donec egressus animo fortem spiritumque institoris, tale denique quiddam suscepit. Conuiuium solenne parat quasi natalitia daret, suo, vel vxoris nomine. Ei conuiuio adhibet propinquos & amicos, quorum vxores, aut filias in lupanari viderat, & frequentes adfuere: simul ipse cum vxore discumbebat. Postquam hilare sunt epulati, hi-

D laritasq;

ſaritaſq; etiam in luſus, & iocos exceſsit: quin ſpectamus (inquit conuiuij pater) ludum nouum quendam & iucundum, mulierumq; noſtrarum capita ſicuti ſunt, ſubiecta oculis intuemur? Id modò cùm dixiſſet, iniecta in vxoris ſuae ſinciput manu, direptoque velamine, coronae circulum oſtendit, qualis eſſe presbyterorum ſolet. Quo ſpectaculo cùm obſtupefacti attonitique omneis ora obuerterent ſua, alijq; alios rogitarent quidnam rei eſſet, tunc Coppa; magis eſſe miraturos dixit, ſi ludum eundem mulieribus vnuſquiſq; ſuis feciſſent. Iuuat experiri, ſtatimque, ridiculum viſum, nudus in orbem capillo vertex, & muliercularum crania apparuere mentita clericos. Voluerant illae quidem vnguibus, & ceruicum flexu, reluctationeque nonnulla reijcere vel declinare dextras capiti imminentes, ſed corripiebantur atque inhibebantur acrius hoc ipſo quod recuſabant. Tunc verò Coppa ille orſus ab ſuſpicionum ſuarum initijs, vt primò mulierem ſuam ab nocturnis egreſsibus coercere tentaſſet, vt diu ac nequicquam ſuper ea re iurgatus, denique veſtigijs inſidiatus ad cellam deueniſſet: ibi fanda infanda quae ſibi accidiſſent ordine exponebat, promiſcuos concubitus, inceſtuoſa ſacra, tenebris ſtupriſque inuolutos choros, ſuam quoque cum vxore luctam & temporis cauſa ſimulatos amplexus infelices & anulum ablatum qui teſtimonio etiam eſſe poſſet. Incendebat haec

queſtu

quaeſtu & lacrimis: non vxores, aut filias, aut ſorores, ſed furias & propudia, & inimicas ſuae quamque domus eſſe illas; quas in honore & caritate, quas in delitijs errore miſerando habuiſſent. Aduerſus quae, mulieres ipſae ne hiſcere quidem auſae ſtabant haud minus attonitae quàm viri. Videbant enim patefacta retecta eſſe cuncta, ſeque deprehenſas. Inde maior etiam narrationi fides: ac vix temperauere quominus irruerent, ſuiſque ipſi manibus concerpendo ſingulas obruerent diei eius atrocitate veterem coniuuij Lapytharum famam. Cohibiti ſunt ab indice eodem hoſpiteque Coppa, qui rogabat, vt exemplo ſuo ſedate agerent, & rem tam indignam iudicij potius via perſequerentur. Poſtquam ab eo impetu, quem dolor & ira concitarat, collegere pauliſper animos, ſententia communis omnium fuit, vt ad Matthaeum Vicecomitem res tota deferretur. Ille nouitate ac magnitudine flagitij, ſicuti par erat, vehementiſsime commotus, deteſtatuſq; verbo mulierum genus, indices eoſdem ad Sacrum Inquiſitorem ire iubet, indicioque delato paratos ad imperia illius eſſe, ſimul ipſe cum eo de ea re colloquitur, & omnia quaecunque in id judicium neceſſaria eſſe poſsint, pollicetur; pecuniam, arma, militem, vim authoritatemque ſuam, totius imperij opes, imperiumque ſi neceſsitas ita ferat, ipſum. Non tanta rerum mole tantoque motu opus erat. Pertractae

ſtatim ad ſacra Tribunalia mulierculae, ad ſingula de quibus interrogabantur, ita reſpondebant, vt negotij ſeriem, initia, progreſſus participeſque omneis, Inquiſitor teneret manibus, bacchanaliaq; ipſa, & lupanar veluti ante oculos haberet. Et quoniam in quaeſtione habenda impenſe data opera erat, vt quam minimo ſtrepitu res ageretur, oppreſsi ſunt affines ei ſceleri omneis antequam rem agi eam ſuſpicarentur. Callidiores promptioreſq; aliqui, cùm ſuſpicati nonnihil, effugere voluiſſent, vel retracti ſunt equite immiſſo, vel in ipſo abeundi conatu retenti, vel vbi non comparuerant, extruſi, capti, producti ab ijs quos principis, aut Inquiſitoris edicta ex amicis, & hoſpitibus inimicos repente proditoreſque contaminatorum illorum fecere. Saramita ante omneis ipſe Gulielminae maritus, & collega, & miniſter, poſt eam heres inſtauratorque ſectae, magiſter libidinum, impoſtor, & ſycophanta, helluo, leno, foediorque dictu bellua: is igitur ſagacisſime ſtatim odoratus Bacchanalium cladem, & periculum ſuum, mutando ſubinde latebras aliquandiu cum fefeliſſet: repertus denique eſt apud nobilem viduam indicio vetulae, tectum inter, & laquearia, quò ſe ſe abdiderat. Ita omneis, alius alia via cùm in carcerem veniſſent, rite interrogati, & confeſsi quicquid erat, damnantur flammis. Molles enim viri, & marcidae ſtupris adulterijſque mulierculae, & peregrinus

fere

fere ſanguis, ne Iudicum quidem oculos, adeò tormentorum adſpectum non tulere. Quae colluuies cùm incendio abſumeretur, non fuit ſpectaculum, quale ſolet eſſe, dum in eiuſmodi caſibus, caetera adfluente multitudine, continent ſeſe domi, longinquoſue receſſus quaerunt, quos ob propinquitatem aliquis ignominiae dolor attingit. Parentes & fratres & mariti praecipua nomina caritatis coniunctioniſq; humanae aderant laeti ſpectaculo, cuius luctus aliâs nunquam finitur. Abruperat vnuſquiſque ſanguinis & naturae leges aduerſus ea corpora, quae ſeſe ab natura domoque prius abrupiſſent. Saramita proprio & ſeparato rogo eſt crematus. Iuxta cineres eius paulò poſt cremauere Gulielminae oſſa cum tabulis & ſignis, & argento auroque omni, quae ſalutarium beneficiorum votiua ſcilicet monumenta circa tumulum pependerant. Ipſa quoque cella flagitiorum ſedes, & domus impuritatis, plebe cum ſecuribus, & dolabris accurrente momento penè vno deiecta eſt, & rudera caementaque omnia prius flammis vſtulata ijſdem in cloacas auehuntur, ne contactu ipſo, terrae ſuperficiem atque ſuperfuſum hunc aera contaminarent. In hunc modum oppreſſa, & deleta eſt ſecta, & officina muliebrium libidinum, quam mulier vna inſtituerat: non autem deleta labes, & ignominia ſexus, per quem ea deformitas inuecta vrbi. Multa ſane probra coniecere in feminarum genus veteres, quiue

ex noſtris ad contemplationem nequitiae ſexus illius aſſurexere ex aliquo inter ſcribendum caſu. Per ſeria, per ludicra frequentiſsima ea inſectatio in omni litterarum genere reperietur, & ſeueritatis gloriam hinc quaeſiuere molles etiam viri. Non enim fortaſſe omnes oderunt adſpernanturue ſexum, ſed laſciuia quadam, & oſtentatione ingenij ludunt ſic in pompam, & ſpeciem, vt ad vetera maledicta contumeliaſq; iam exoletas addant noui aliquid, & prioribus inexcogitati: fitque quotidie hoc plaudente palam quidem fama, & approbatione communi, viritim autem in arcano abnuentibus ſingulis. Adeò ſexui illi deditus eſt noſter plerumque ſexus, hoc ipſo deterior. Ego cùm Gulielminae ſcelus, caeterarumq; Gulielminarum furioſam inexplebilem libidinem, fraudeſq; libidinis cauſa excogitatas, & prodita conculcata matrimonia, quaeſitam ante matrimonij tempus inhoneſtatem puellari etiam aetati, ſacris praeterea rebus facta ludibria, & religioni inſultatum, & penatibus illatos ex lupanari alieni ſanguinis heredes translatamq; fortunam in adulterorum prolem: haec omnia cùm narrando alijs, & ab ijs qui olim narrauere repetendo mecum ipſe reputarem, veteris poetae ſenſum intereà ſaepe tacitus laudaui. Nam nimium generoſo ſpiritu tragicus dixit Euripides, fuiſſe optabile hominum generi, vt quaepiam purior ſuſcipiendis liberis via daretur, ne perfidum impudicumque

cumque

cumque animal procreationis causa habendum in societate vitae esset. Scilicet eius impudicitiam perfidiamque animalis respicere debuit, alter etiam pari generositate, & sapientia vates, cùm videns cernensque omnia sine oculis, caneret: neminem vnum posse affirmare, cuiusnam hominis satu esset procreatus. Haec autem potius videbunt mariti, & conquerentur. Purgata, sicut dixi, vrbe, sublatoque lupanari, lata lex est de peregrinis, datumque Magistratui negotium, vt nequem vltra octiduum commorari Mediolani pateretur, nisi cuius causam ipse probasset, cognosceret instituta singulorum & vitam, conuenticula nocturnosque coetus prohiberet. Sed iam Turriani exules aderant magno, & vltimo sociarum ciuitatum conatu ad eijciendum Vrbe Vicecomitem, cunctaque repetenda, & transferenda in Turrianorum domum, sicut ex ea domo olim Vicecomes ipse potentiam imperiumq; rapuerat, quod Turriani prius ipsi raptum ex calamitate seruitioq; Reip. Mediolanensis habuissent. Ciuitates autem quae ad reducendos in patriam Imperiumque Turrianos, extremo hoc conatu coniunxere arma, illae scilicet fuere. Cremona, Placentia, Ticinum, Nouaria, Vercellae, Lauspompeia, Crema, & cum Demarcho Montisferrati Ricardus Languscus, quem nouum ex hoste amicum repente Vicecomes alienauerat, data alteri Zaccharina filia, cum desponsa ei

prius

prius fuisset. Nec vrbes populique alij, qui in parte Vicecomitis habebantur, intacti nunc erant ab defectione, & fauore in partem alteram: familiaeq; potentes ab potentioribus alijs familijs inde eiectae sese ad Turrianos conferebant. Mediolani etiam in ipsa Imperij sede, vbi spem, & aduersus externa praesidium esse oporteret, plena omnia rebellium erant, & detecta ibi nobilium coniuratione, dum punitur perfidia, plures ad rebellandum irritati. Domus ipsa principis agitabatur mutuis suspicionibus, odijsque intestinis, & Petrum Vicecomitem patrem demortui Othonis, Matthaei patruum Galeacius Matthaei filius comprehensum repente, & catenis oneratum clauserat ferreo septo, ibique ceu nouum animal conficiebat tabe, & squalore. Nam sicuti fit cùm praecipitia esse omnia ad exitium coeperunt, fessus negotijs Matthaeus atque tot pertaesus aerumnas, assumpto in solicitudinum partem filio, maxima, & praecipua quaeque segniter, incuriose, remisse transmittebat. Et iuueniliter ferox ille sine modo exercebat imperium, existimans apud tam infidos animos opus esse terrore, vt alienis exemplis alij in obsequio fideque retinerentur. Quae iuuenis acerbitas, & patris vecordia pacatis etiam rebus inutilis eò adduxerat rem, vt non iam per coniurationes occultas coetusue clandestinos, sed palam, aperte, confidenter, dè Vicecomite expellendo Turrianisque in vrbem

admit-

admittendis consilia agitarent. Anno hoc, qui millesimus trecentesimus alter salutis nostrae erat ad x. cal. Maias in Aula publici consilij, quae paulò antea compositis adulatione publica plausibus inchoanti imperium Matthaeo sedes fuerat: in eadem sede sedentes principes vrbis ad populum tulere, vellent iuberent aduersus Vicecomitem iniri foedus, quod inter alias vrbes initum firmatumque esset. Absque mora dubitationeque vlla illigauere se se foederi, tantaque licentia & contemptu ruentis fortunae acta ea res est, vt venirent in vrbem foederatorum aliorum legati, atque vicissim hinc ad eas commearent. Exolescere inde quotidie magis, & vilius fieri Vicecomitum nomen: dilabi primò seruorum greges leuissimi semper & momento quolibet mutabiles: deinde alij, quos verecundia nonnulla tardarat: tum grauissimus etiam & intimus quisque: postremo circumspiciens ipse necessitatem solitudinemque suam vehementer cogitare defuga coepit. Bonacosa Burra erat vxor huius Vicecomitis communium aliquot ei librorum parens & per mutuam concordiam dilecta. Hanc neque trahere secum volens comitem fugae, &, si domi relinqueretur, expositam fore ludibrijs inimicorum videns, intra sacrarum virginum aedes cum nobilibus aliquot ancillis abdidit. Monasterij nomen eius in nullis vsquam reperire anna-

libus potui : tantùm extat apud omneis diserte perſcriptum hoc , Bonacoſam Burram fugiente marito apud ſacras Virgines latitaſſe . Abdita ſic in tutum , vt ipſe rebatur , vxore, Vicecomes, cùm in ſingula momenta, & ab hoſte, & ab ciue, & ab domo ipſa creſceret metus , ſublatis , quae in illa trepidatione poterant auferri , vno , vel altero comite clandeſtinus, & ignotus vrbe exceſsit. Poſtquam apparere deſierat , primo quidem neſciebatur, quonam ille fugam intendiſſet. Mox vulgatum eſt, Placentiam iuiſſe fretum amici alicuius ſubſidio , quem fidelem ibi potentemque haberet. Sed inquirebat vltra perſequebaturque nemo : ſatis habebant, quod terrore ipſo capere fugae conſilium coegiſſent, quem per arma, & acies deijcere parati erant. Turriani fratres interea Caſſoni filij, quorum nomina haec fuere : Martinus , & Henricus , & Muſca , cum alijs ſuae gentis hominibus exercituque foederato , conſtiterant ad Laudem Pompeiam irrupturi quouiſmodo in vrbem , oppugnandoq. & obſidendo quaeſituri in patrias ſedes aditum, niſi fuga Vicecomitis cuncta aperuiſſet. Ita ſine ſanguine ingreſsi rectà petiere dirutas ſuas aedes, quibus hodieque id nomen manet, ibique raptim collocato domicilio, fortunam haud dubie priorem , fauore nominis , & aſſeclarum opibus quaerebant. Sed in ciuitate , quae dominari ipſa volebat ; non poterat id eſſe in-

cruen-

cruentum : ac duae factae protinus acies : vna propugnantium Turrianos , quos , & acciuerant : altera defendentium patriae libertatem , cuius repetendae tempus nunquam habituros esse aliud clamitabant, si nunc cessatum fuisset. Profectò nutantibus Turrianis , fugato , sicuti demonstratum est, Vicecomite , constitui hoc tempore status Reip. Mediolanensis potuisset, Metropolisque liberari , nisi post lapsas semel res olim , caput potius vnum esse magno huic corpori , regique ab vno totum semper istud ignota mortalibus diuinae prouidentiae dispensatione esset decretum. Non enim aliter quàm decreti eius lege ac potentia fieri potuit , vt gens tam auida libertatis , impatiens obsequij , domitrix expugnatrixque ciuitatum aliarum , dominatum acciperet Turrianorum prius, deinde Vicecomitum, deinde Turrianorum rursus, & postea Vicecomitem iterum admitteret. Nisi fierent ista diuinitus , & nisi vellet excelsa Numinis prouidentia populum hunc assuefacere domino vni, arbitriumq; rerum ciuitati adimere , cui decora alia omnia contulisset , non defuerant animi spiritusque populo , & vires, queis duas istas familias nihil iuris habentes ad imperium , coercere potuisset etiam poenis , quibus alij liberi populi suos homines appetentes patriae dominatum aliquando coercuerunt. Nostri , postquam ab exsilio Turrianos in vrbem recepere , primò quidem acerrime nite-

bantur, ne reditus eorum publicae libertati obesset, deinde verò succubuere violentiae inexsuperabili, quae Metropolim imperio alieno addicebat: & sub fallaci ducis siue rectoris nomine, quo iam decepti toties erant, latitantem tyrannidem accepere, vt ne tyrannide quidem excussa alia liberi essent. Acceptis autem sicuti dicebam in vrbem Turrianis, cùm ciuile bellum esset ortum ex eo, quod pars generósissima ciuium reduces in patriam vrbique redonatos eos, sub legibus sub magistratibus volebat haberi communi cum ceteris iure: deterrimi quiq; reuocatis ita exulibus, imperium etiam vrbis dabant: fretus nouo hoc dissidio Vicecomes ausus est è latebris prodire, quas petierat, sperans, quia pertaesum Turrianorum esset, posse sui desiderium oriri. Eâ fiduciâ progreditur ad Pioltelum vsque, qui locus decem millia passuum ab vrbe abest. Legati Veneti qui per id tempus ad vtrumque Mediolanensium exercitum de pace venerant, impune venturum, dederant fidem. Ibi traditis depositisque insignibus abdicabat omni se se potestate, quam in populum Mediolanensem vsurpasset: nec ea modestia profuit quicquam ad id cuius causa suscepta erat. Direpta paulò post domus omni regio paratu supellectileque referta, cui pepercerant ad eam diem ob Galeatium credo filium, qui arma adhuc militemq; retinebat. Tantisper, ista dum fierent, nullius

imperio

imperio ſubiecta ciuitas, veteris Romanae Reip. inſtar habebatur, dominatoreſque ſuos, aut iam fugere vltro coegerat, aut perſequendo armis agebat ipſa in fugam. Deinde, vi vrgente illa, quae conſilijs armiſque omnibus excelſa imminet, fato, ſi dicere licet quodam, ne diu compos vnquam eſſet ſui Metropolis; ad accipiendos rurſus, quos ab reditu fugauerant Turrianos, pace inter ſe facta conſenſere primores plebis, Conciliumque omne vrbis. Ita reducti rurſus in vrbem Turriani, & ab frequenti populo collocati in ijſdem dirutarum aedium veſtigijs, quae tecti ſatis adhuc domicilio praebebant: & ſtudio impetuque multitudinis noua deinde tecta ibi raptim excitabantur. Non dubius iam hinc reducis familiae gradus ad dominationem adituſque erat, haud ille quidem tranſitu ſtatim toto, repentinoque paſſu, ſed quotidianis per interualla progreſsibus, dum, vel conſenſu publico, vel propenſione ſtudijſq; ſingulorum, authoritas, & ſplendor aſsidue nonnullus accedit, vel etiam ipſi iam inde ab priore dominatu imbuti neceſsarijs ad iſta artibus, arripiunt quotidie aliquid, atq; vſurpant, quo ſupra caeteros attollerentur. Celebre per calamitates etiam familiae nomen, & ipſa dirutarum aedium moles, areaque illa, veteris aedificij magnitudinem teſtata parietinis & ruderum aceruo: hinc vaſtae ſolitudinis campus, hinc ſuperſtes palatij brachium, vitata

iniuria

iniuria capax dominorum : hinc ſurgens noua ab fundamentis Aula , conclaueque ſupergrediens alte vicina tecta : & concurſus illuc nobilium populique in parte ſplendoris erat , qui ad principia rerum plus confert ſaepe quàm arma, & omne virorum robur. Praeterea, fratres ipſi egregie inter ſe concordes, modeſtiq; in alios , & inconcuſsi recentium certaminum recordatione laceſſebant obſequia , nec habebatur indigna domus in quam tranſiret fortuna, quae Vicecomitis fuiſſet. Initia certe conferendi in eam principatus eadem fuere. Dux Vrbis abſque mora Guidus creatur, qui poſtridie quàm nomen poteſtatemque acceperat , ducto in Comenſes exercitu , profugum illuc Vicecomitem , atque rebellium eorum ope reparantem bellum fudit, ac fugauit. Hoc deinde duce bellica res Mediolani adminiſtrabatur: & facili confinio caetera eodem vergebant, vt parum abeſſet , quominus reſpiceret vnius nutum ciuitas , tot ſemper afflicta malis dum pugnat aduerſus id malum. Sed adimebat ſenſum corruptae libertatis ſtrepitus armorum, & compoſitis domi rebus irritata omnia extra vrbem: contempta foederis fides : & iam eaedem pro Vicecomite ciuitates , quae rebellione ſua fugere ipſum coegerant. Namque Albertus Scotus , qui Placentiam obtinebat , praecipuus foederis Turrianorumque reducendorum Inſtigator , cùm omnes ferè Inſubriae populos ad-

uerſus

uerſus Vicecomitem concitaſſet, idem, poſtquam exturbatus ille erat, reſtituere extorrem conabatur: alienabat ab Metropoli Turrianiſque quas antea conciliauerat vrbes, & leuitate incredibili ſeſe poſtea rurſus cum Turrianorum nomine Mediolanenſibuſque coniunxit. Nunc ſtimulis agitata eius pars maxima & validiſsima Inſubrum circumſteterat armata vrbem, ac depellere inde vi tota Turrianos volebant. Quin etiam ingreſsi ſubita irruptione moenia die quodam Nouarienſes, & Cremonenſes, & Placentini Scoto eodem duce atrox per omneis vias praelium edidere: iamque capto, & communito Viridario, toti vrbi minitantes, ab Portae Nouae milite, facto ex tranſuerſo impetu depulſi ſunt, & pars magna caeſi. In ea tumultuaria dimicatione repentinoque conflictu, Andreas Vicecomes impacta in guttur ſariſſa deijcitur equo. Guidum Turrianum inuectum in medios temere hoſtes, intentis in ipſum vndique gladijs eripuit diſcrimini equus ſuus: eumq; ferunt redijſſe poſtea in pugnam, ec caeſo Placentinorum globo intactum vulnere euaſiſſe. Franciſcus Fontana, qui Friſetio mortuo, Eccleſiam hoc tempore noſtram Archiepiſcopus habebat, praeſederat prius Eccleſiae Meſſanenſi, indeque pulſus, Nolanum aliquandiu populum rexerat nihilo feliciore ibi ob temporum inſaniam pontificatu, quam apud Siculos olim, & poſtea apud Inſubres: pro-

propriumque viri fuit huius, in magna pastorali virtute magnoq; animo, lacrymas tantum, & lamenta dare subiectorum malis. Remedia caetera magnitudine malorum excludebantur: nec vnquam ille virtutis explicandae locum inuenit, cùm admiratione virtutis, ab Ecclesia translatus ad Ecclesiam, ceu remedium, aliquod vnicum, & diuinum perditis ea tempestate mortalium rebus ipse admoueretur. Ab hoc Archiepiscopo Fontana Gulielmus Brusatus equestri dignitate ornatur, quod prodidere temporum eorum scriptores, neque propter actionis, vt existimo amplitudinem, neque propter hominis ipsius splendorem, sed quia familia ea Brusatorum, ob fidem erga Metropolim vnà cum familijs alijs eiecta Nouariensi agro Mediolanum venerat, eisque exulibus, tanquam in noua patria blandimenta honorum dabantur. Non interim Mediolani vlla erat ab armis quies; impetrante nimirum subinde Matthaeo ad resurgendum auxilia aliqua ab ijsdem, vt dixi, qui stantem euerterant, vicissimq; Metropoli ciente suas, & fidelium suorum vires, non tam aduersus Matthaeum, quàm aduersus eos, quorum ille fiducia praesidioque adhuc nitebatur. Tunc in foederis rebelles noua inibantur foedera cum ciuitatum earum rebellibus: & horum quotidie agmina Mediolanum in nostra castra sese conferebant. Venêre inter caeteros, ab Nouaria Brusatus ille, quem ab Archiepiscopo

Fontana,

Fontana, equitem fuiſſe factum memoraui : Simon Carobianus ab Vercellis : Aduocatus Madius ab Como : aliunde alij acres bello, & cum ſua quiſque clientum, ſiue conſanguineorum manu. Ioannes Montisferrati Demarchus quatuor millia peditum, & delectos equites duxit. Is cum familia ſua in aedibus Ambroſianis eſt diuerſatus. Exercitum Ticini reliquerat. Reip. nomine paratus alius exercitus fuit facile ſuffecturus aduerſus eum motum, etiamſi nulla externa auxilia accesſiſſent. Praecipua erat in Placentinos ira, quia ciuitas ea, non ſolùm ipſa deſciuiſſet, exuiſſetque foederis fidem, ſed etiam hortatrix ad alias fuiſſet : princepſque gentis Albertus Scotus, mutando ſubinde ſocios, & amicos, leuitate ſua illa quodammodo illuſiſſe rebus videretur. Qua ira, Mediolanenſes, ducto illuc exercitu, tantam agro Placentino vaſtitatem, tantumque vrbi terrorem intulere, vt Scotus, relicto principatu redigeret ſeſe in ordinem, vanoſque ſuos mores, & illud mutabile ingenium transferret ad res priuatas, quas etiam repente pertaeſus, voluerat reſumere imperium, ſed faſtidiq. hominis, & Mediolanenſium metu ciues obſtitere. Vicecomes collectitio ſuo exercitu Belinzonam, inde Variſium vſq; progreſſus, poſteaquam labi partes ſuas vidit, coeperat latitare rurſus & aliquandiu nihil mouebat. Nec Turriani interea laeti detecto nobilium conſilio, qui delere internecione

F fami-

familiam, & patriam ſic liberare coniurarant. Inde exilia, & proſcriptiones, & peruagante magnas domos poena coniurationis, execratus paſsim dies ille, quo exſules eos in vrbem, poſtea in principem vrbis locum admiſiſſent. Cùm haec Mediolani forma rerum eſſet, ſacraeque res & profanae, & ſemper admiſta domeſticis externa ſic haberentur, exibat annus humanae ſalutis milleſimus trecenteſimus octauus, quo non fere plenior alter Populo Mediolanenſi triſtium ambiguarumque rerum fuit. Perculit exitus huius anni graui clade Turrianos, extinctis intra paucos dies, Muſca & Martino, viris acribus & inquietis magnae famae cupidine, vt cum eorum vita concidiſſe ſpes in poſterum & conſilia Domus viderentur. Muſca confectus aliquot tabe menſium obijt Octobri praecipitante, Martinus ineunte Nouembri, continuatis prope funeribus, quae funera Ciuitatem in diuerſum affecere, prout oderant homines, aut fauebant. Etiam Eccleſiae ſtudia diſparia in mortuos apparuerunt. Nàm ad priores exequias, ordines vniuerſi prodiere cum inſignibus ſuis, atque pagatim ex agro ſuburbano ſacerdotes adfuere. Stratum erat feretrum verſicolori pretioſa pelle: conchiliatam vmbellam, quatuor viri militares totidem haſtis attollebant: corpus exanime purpurea in veſte Franciſcanae aedi eſt illatum. Martino, neque Cleri, neque vmbellae honos idem fuit. Sed

pompam

pompam auxere circumfusi equites obuersis in terram clypeis trahentes vexilla per vias. Huic priuato luctui, publicus Ecclesiae luctus adiungitur, detecto Dulcini cuiusdam scelere, quod pertinuit ad vrbem deprauandam inficiendamq; religionem. Homo Mediolanensis hic fuit Dulcinus: & qui rem tradidere, Fratrem vocant. Sed neque cuius ordinis fuerit, perscriptum extat in vllis annalibus, neque nos ignorationem hanc esse iacturam vllorum hominum arbitramur. Secutus ab ineunte aetate sanctiorem intra claustra vitam, aliquandiu steterat inter aequales absque labe, non segnis idem ad litterarum studia, quae in Monasterijs celebrantur. Postea degenerauerat in perditos mores, & opiniones malas, & suam vrbe tota sectam occultè proseminabat, expertà nimium saepe talium ingeniorum importunitate, vt socios errorum quaerant. Sacri Quaesitores, re comperta, cùm illico prehendi hominem iussissent, aufugit ille arreptä secum mulierculâ, quam stupro simul, & disciplina sibi deunctam habebat. Secuti deinde complures, qui, vel misere corrupti, viam illam esse salutis opinarentur, vel deprehenso scelerum magistro, perculsis ob conscientiam animis, iudicij poenas timerent. Hi cum duce suo, colles, qui sunt circa Nouariam insedere, simplicesque montanos in suum dogma trahebant, donec satellite immisso, capti sunt ad vnum omnes, & in proxima Vercella-

rum vrbe cremati. Hoc ea tempestate triste spectaculum, & exemplum Vrbs nostra tulit. Insequente anno, Franciscus Archiepiscopus moritur apud Angleriam in arce: cùm ciuiles turbas, atq; temporum eorum mala pertaesus, ibi hyemem ageret, captus etiam amoenitate loci. Namq; Angleria in Verbani lacus litore sita contra Aronam, fruitur Oppidi montiumque prospectu, & late fluentibus aquarum spatijs, & puro ac patente coelo, nec alibi rigor anni minus sentitur, vbi Sol cursum suum ad septemtriones inflexit. Possessa fere semper antiquitus Archiepiscopo Mediolanensi, dein versis rebus, & dilapsa veteris potentiae mole saepe principes mutauit, donec vnà cum reliquo Verbani lacus dominatu perueniret ad Comites Borromaeos, ac rursus excideret ex ea domo rursusque restitueretur vt memorabo si contigerit, vt nostri aeui varietates attingam. Tunc Pontifici nostro manebat Angleria, simul aduersus pericula munimentum, simul ad valetudinum & curarum incommoda secessus opportunus, quam vtramque commoditatem secutus hoc tempore Franciscus ferebatur. Sed mors etiam ibi senem inuenit. Indoluere Mediolanenses plus aliquanto quàm vt externus decessisse Pontifex videretur: nec fortasse nostratium aliquis post Sanctorum aetates antea pari desiderio celebratus erat. Adeò ille, cùm Ciuitate Parmensis esset, vt pro Mediolanensi ciue haberetur.

beretur effecerat comitate in omnes, nec ſe ſe partibus vllis adiungendo, quae duae res communia ſunt officia peregrinorum in aliena ciuitate, & vbique propria illius, qui Paſtor eſſe populorum velit. Non tamen defuere veteris memoriae varietates, quae factioſum exulemq; facerent, & Anglerienſem arcem exſilij ſedem Archiepiſcopo, non partem Eccleſiaſtici dominatus fuiſſe commentarentur. Corpus quod fuerat huius Archiepiſcopi, cùm Mediolanum ſepulturae cauſa deportaretur, miſta ciuium, & clericorum agmina duxere funus: tumulus in Templo maximo paratus erat: ibi peracta eſt ſepultura: nec de ſucceſſore dubitatum. Caſſonus Turrianus ex Ordinariorum Collegio ſupra ceteros eminebat dignitate vitae, & ingenuarum artium diſciplinis, quantum in ea temporum & rerum perturbatione excellere quiſquam poſſet. Aderat familiae fauor, quae ſaeuos Reip. perpeſſa caſus, hoc etiam poſcere ſolatium videbatur. Et Muſca pater recenti ſui nominis memoria, filio commendationem addebat. Atque ipſe manifeſtus erat, generis fiducia priuatam illam quietem detrectans, & ſplendidius ampliuſque nonnihil appetens, quàm quantum illud Canonici Ordinarij nomen haberetur. Quippe diu cuſtoditus inter primores honor ad plebeios promiſcue vulgari coeptus erat: & dum turbatur haec Patria bellis, aliqui peruenerant in Collegium, quos, optimates eſſe ſibi

dedecoros

dedecoros putabant. Ita Caſſonum, neque obſcure, neque indigne petentem, Patres Archiepiſcopum renuntiauere, conſentientibus etiam eorum ſuffragijs, quos nuper in ordinem aſcitos, nobilitas multùm infra ſe deſpectando, penitus à ſe alienarat. Placabat, ſiue continebat offenſos eorum animos, reſurgens iterum in Guidone poſt Muſcam & Martinum potentia Turrianorum: eaque Domus duplici nuper funere afflicta, dein excitata rurſus, terrore ſui nominis frenabat ciuium animos, veluti cùm vnus dominatur. Namque Guido Franciſci F. Ducis nomine Remp. obtinebat, magni animi vir, & fraterna ad eam diem, ſicuti videbatur, in ſuos caritate: necdum venerant ea diſsidia, quae poſtea domum funditus vniuerſam euerterunt. Simul atq; ſui ſanguinis habere ſe Pontificem vidit, velut in libera ciuitate, tulit ad Populum, vellent iuberent, mitti publice legatos ad Sedis Apoſtolicae legatum, vt, quem Canonici Ordinarij ſuo iure Archiepiſcopum Eccleſiae Mediolanenſis nominauiſſent, ei ratus honos fieret auctoritate ſuprema: ſubiecitq; pauca de viri laudibus, & ſuae Domus aduerſis, & vt ea tandem conquieſceret. Decreta repente legatio, quam poſtularat, & clariſsimus quiſque in eam delecti, attributo ſexaginta dierum ſumptu, vt ſinguli ſenos equites ducerent: cumque pecunia non ſuppeteret ex aerario, ab ipſo Guidone mutuam ſumpſere. Cortonae in

Etruria

Etruria legatus Apoſtolicus agebat. Eò Mediolanenſes iere, & expoſita nominatione Collegij, conſenſuq; Ciuitatis, vt rei totius auctor fieret, impetrauerunt. Sunt, qui Caſſonum ipſum iuiſſe vnà cum legatis tradant: inde domum redeuntem, in Clarae Vallis Monaſterio ſubſtitiſſe per aliquot dies: effuſa illuc ciuitate deductum in Vrbem: quomodo veteres imperatores triumphabant, inſtructa fuiſſe omnia Guidonis aſtu ad populum alliciendum, cuius animi plerumque capiuntur inanibus, neque quicquam tantopere valet ibi, quam ſpecies, & ea, quae ſenſibus hauriuntur, Ferme ſub ingreſſum hunc noui Pontificis in vrbem, cùm principum aliqui, ſeq; & patriam, & libertatem ſerò reſpicientes, aduocata in Palatium concione, de mutando Duce ſalubre conſilium expoſuiſſent, attonitos atque trepidos ad eam rem animos inuenere multitudinis, haud alia magis gratia, quàm ob recentem, ſicuti traditum eſt in capeſſendo Pontificatu ſplendorem & maieſtatem. Proponebant principes veterem illam, & in omni bene temperata ciuitate ſemper adhibitam rationem, ne magna imperia perpetua forent. Dulce libertatis nomen, inſtituta maiorum, pericula nimiarum opum, & quantò melius foret, eos imperare, qui viciſſim eſſe parendum ſcirent, quàm vnum potiri rerum. Haec omnia primò clandeſtinis agitata ſermonibus, etiam libere memorabantur ab illis,

illis, qui nobilitate ingenita contemnere Turrianum poterant. Sed quia capta multitudo erat ſplendore nominis, fruſtra fuere. Inſidebat enim animis & adhuc obuerſabatur ante oculos illa rarò antea, poſtue ſpectata rerum & hominum amplitudo, cùm Archiepiſcopus Caſſonus & Guido Princeps, Metropolim hanc, & velut vna in domo conſtipatum honorum florem ſuo capite gerentes inueherentur. Illos ipſos abrogandi principatus auctores, meminerant, quaſi calones lixaſq; Tutrianorum inceſſiſſe. Strata coronis itinera, veſtiti parietes auro, egeſta in publicum omnia, quae priuatim ad magnificentiam & ornatum expetuntur, portae triumphales immiſtae caelo, celum ipſum, quacunque pompa incederet, purpura ſiue linteo inumbratum, & tota deniq; illo die in equis ciuitas, deliberanti nunc, ſiue potius inſanienti populo caliginem offundebant, vt quos in tanto ſplendore conſpexerant, eos ſupra mortale faſtigium, animorum ſuorum exiſtimatione collocarent. Prope ſubibat religio ſtatuendi & committendi quod oſtendere Domum eam poſſet. Atque auxit admirationem, perculitq; vehementius animos ipſe Guido, cùm effatus pauca, vt poſitis ſtudijs, Ducem crearent optimum, è concione ſtatim abijſſet. Videbatur, Patriae ſalutem ante res omnes habuiſſe, deceſsiſſe Concilio, ne praeſens obſtaret libertati. Tantò promptius eum, non refecere modò,

ſed

ſed perpetuum eſſe Ducem Reip. Mediolanenſis iuſſerunt. Caſſonus inde Archiepiſcopus ab Epiſcopo Nouarienſi, Summi Pontificis nomine, ſacris initiatur, quae ſolennia erant conſecrando populorum Paſtori. Caeremonia peracta eſt in Templo maximo, cuius ordinem antiquiſſimae tabulae ſic breuiter exſequuntur. Feciſſe Nouarienſem ad Aram cum ſymphonia & cantu. Prolato diplomate ſtolam albam indidiſſe Caſſono: crucem tradidiſſe, quae praeferretur. Cùm Turriani tenentes in hunc modum vrbem vtroque dominatu ſtarent in ſummo rerum culmine, Guido eſt auſus inſultare Vicecomiti, & afflictam illius fortunam inceſſere ludo, qui multarum lacrimarum ipſi praeſagium tulit. Scilicet vt eo praeſagio deuoueretur excidio tota Turrianorum Domus, atque ſuſpicionibus primò, deinde iniurijs in ſe ipſam concitata diſsiliret, & paulo antea felices illi, Caſſonus Archiepiſcopus, & Guido patriae pater habitus, duo inuicem exempla rerum humanarum fierent. Matthaeus Vicecomes, poſt opes acciſas morabatur in agro Veronenſi: locoque Nugarola nomen eſt, vbi ille, quaſi veterum philoſophorum vnus, caſum ſapienter aduerſum tolerabat. Illic in Atheſis ripa comite vno die quodam inambulantem conuenere qui tria ſimul haec Guidonis nomine percontarentur. Ecquid ageret? An ſperaret aliquando, ſe futurum eſſe Mediolani? Ac, ſi ſpem eam agita-

ret, quam fore sui reditus diem, quodue tempus arbitraretur? Vt ibat, manu virgam tenens, ita responsum dedit, Guidoni quod referrent. Ipsos vidisse quid ageret. Credere se venturum in Patriam: & fore compotem Vrbis, tunc cùm peccata Turrianorum, in altera posita diuinae librae lance, peccatis propenderent illis, quae ipsum expulissent. Non exulis eam, sed veluti missam è coelo fuisse vocem declarabunt ea, quae sunt insecuta. Iam enim fatum appetebat, non vanum atq; superstitiosum illud, quod plena errorum antiquitas, necessitatem & nexum esse causarum credidit, sed vere ineluctabile aliud ex caelesti in humanas fraudes ira, quae lentos saepe gradus mouet ex longinquo, & inopinato. Neque tamen Vicecomes ipse postea diu vitaturus erat idem telum, diùue melior erat futurus. Turriana res ita deleta est, vti demonstrabo. Fortè acciderat, vt rem Ferrariensem, intercisa legitima & iusta Ducum successione, Romanus vindicaret, obturbantesque Venetos, bello acerrimo persequeretur. Et quia non satis proficiebant arma: Pontifici visum, vti rem gereret alteris etiam armis, quae aqua & igni perduelles impios arcent: eiusque rei causa, sedens Mediolani Cardinalis Arnaldus edixerat cunctis per Italiam Episcopis, vti Bononiam conuenirent. Cassonus Archiepiscopus ad Concilium iuit ita, sicuti oporteret conspici tantae Vrbis Pontificem:

&

& quò spectatior iret, additi equites ab Guidone, comitatus omnis ad regiae penè fortunae similitudinem instructus. Fueritne vetus simultas, & odium iam inde à principio inclusum animis, qualia etiam inter proximos venena tecta saepe mutuis blandimentis nutriuntur: an subita res, an sine re, mala suspicio, haud ego pro certo affirmauerim. Sanè postquam Cassonus Archiepiscopus ex Bononiensi illo conuentu Mediolanum redierat, infensa & infida esse omnia, inter ipsum, & Guidonem coepere, diuisaque Domus in hunc, aut illum, euertere se ipsam, & conuellere à fundamentis properabat. Tumere animi, mutari vultus, intermitti colloquia, declinari patruelium fratrum occursus: ex vtraque parte comparari gratiarum externarum subsidia, velut ad res nouas & magnas. Ciues reliqui, videbant quidem non sanas esse mentes, sed quid esset negotij, nondum plane suspicabantur. Parari vim aliquam, aut timeri, simulari domesticas inimicitias, & alijs imminere malum: vel si nihil simularetur, armari Turrianos in mutuam perniciem apparebat. Quotidie noua hominum ora conspiciebantur, & ex agris armati veniebant in vrbem. Cùm rebus & opinionibus huiusmodi suspensa ciuitas esset, erectiq; starent omnes ad id quod fortuna spectaculum pararet, peperit denique Guidonis animus ea, quae iam dudum parturiebat. Ad Cal. Octobris, conuenire & adesse

Turrianos omnes in Templum Maximum iubet: esse quae de reconciliandis animis & de maximis familiae rebus agere communiter velit. Spes niecta concordiae, summum imperium, religio quoque loci, & ad extremum, fiducia consanguinitatis, fecit vt frequentes adessent, rati posse placari si quid inter ipsos esset offensum: necdum intercessisse tantas iniurias, vt sub tutela Templi augustissimi violari deberent. Archiepiscopus ipse non recusauit interesse conuentui. Postquam omnes adfuere, ceteris intactis, Archiepiscopo fratribusque manus iniiciuntur. Ille cohibetur intra Palatium, apposito etiam ad fores milite: fratres Angleriam in arcem asportati & inclusi. His nomina fuere: Paganus, Eduardus, & Moschinus. Napino, quem simul comprehendere destinatum erat, profuit illo die casus, cùm fortè in agro, volatu accipitrum oblectaretur. Nuntiato tumultu, proripuit se se repente Tricium, atque ibi occupata & munita arce transitum illius tempestatis expectabat. Reliqui Turriani, cùm intra Archiepiscopi domum stetisse iniuriam, seque paucorum periculo esse defunctos viderent, aliquantum ex ea solitudine, quae nuper omnes habebat, remisere. Reputabant, non esse saeuitum in alicuius vitam: laxè custodiri domi suae Pontificem: posse iustam subesse causam, & fortasse suspiciones & odia potissimum huc vergebant. At Guido, postridie quàm

haec

haec erant gesta, conuocat iterum gentiles suos, & cùm illi non detrectassent, orationem habuit, qua pietatis simul, & grauium irarum signa permisceret. Non dici posse quanta recusatione animi, quantisq; dilationibus ad consilium necessarium accessisset, vt sacrae potestati, vt sanguini suo faceret illud, quod pridie esse factum vidissent. Beneficijs suis semper ornatam domum, gratiam hanc referre propinquo, & parenti, & principi, vt in ipsius damna se se cum hoste consociaret. Atque, Cassonum Archiepiscopum illum, à quo moneri & corrigi caeteros oporteret, vltro auctorem esse consiliorum, vltro, quantum in ipso foret, iam Vicecomitem in vrbem introduxisse. Nam, ne ignoretis, inquit, Matthaei neptis desponsa Moschino est, huius nostri Pontificis fratri:
„ Napino altera neptis eiusdem Matthaei datur:
„ Paganus Giberti Corregiensis affinem in matri-
„ monium ducit, quae connubia, instrumenta sibi
„ in nos Archiepiscopus quaesiuit. Et nuperrime
„ ille: cùm Bononiam Concilij causa proficisce-
„ retur, iter illud à summis Ecclesiae rebus Apo-
„ stolicisque mandatis, conuertit ad excidium
„ vestrum, & meum, & Patriae totius. Quippe
„ Parmae sunt ab eo inita consilia cum Corre-
„ giensi, vt si ego ad Cassanum accessissem, in
„ traiectu Abduae fluminis interficerer, & capite
„ sublato, Patriam hanc inter se diriperent hostes
„ nostri. Subiecit inde Guido, huius parati faci-

noris

noris & initi consilij testimonia & indicia, quae haberet; ac nominatim, Philippo Langusco, & Antonio Laudensi notam esse rem affirmauit. Erant in Concilio, praeter Turrianos, Tegnacca Palauicinus, Iacobus Moncia, Philippus Motta Principes Nobilitatis, alijq; praeterea, quos Turriani secum ob priuatas quisq; necessitudines & amicitias in eum locum adduxerant, ad casuum atq; suspicionum incerta. Hi magnopere coepere Guidonem hortari, vt, & sacrae dignitatis in Archiepiscopo, & propinquitatis in fratribus meminisset. Respiceret communes atauos, & Patriam, & seipsum, neue se se demitteret eò, vnde receptum postea non haberet. Hostes illos ipsos, cum quibus Archiepiscopi domum affinitatibus esse consociatam indignaretur, posse connubiorum pignore, & caritate reconciliari. Sin animos gererent implacabiles & malignos, non offerendam illis in sinum tantam esse fortunam, quanta maiorem optare ne ipsi quidem possent, vt rueret in se domus, ac sine vlla externa vi, domestico furore cruentaretur. Quòd instructum dolis flumen, & paratam in Abdua sibi fuisse necem dicat, valde esse videndum, ne capitalissimae sint eorum insidiae, qui tales ad metum insidias proponant. An aliquid posse dici tam incredibile, quàm hoc? Guidoni Turriano, Principi Mediolanensium, quem Vrbis arma circumstent, antecedant, sequantur, & tanta vndique

cingat

cingat èxcelſae fortunae moles : huic igitur in ſuburbana prope aqua . fraudem & vim externam eſſe collocatam? Ac ſi tamen aliquid fuerit , potius oportere ſanari lenibus remedijs animos , & venerari Deum , atque tutelares vrbis Diuos , quòd arcana coniurationis retexerint , quàm vlciſcendo , aſſequi , vt aliud ex alio malum renaſcatur. Nam hunc ſemper coniurationum violenter oppreſſarum exitum fuiſſe . Guido reſpondit , cordi fore ſibi conſilium amantiſsime quod proponeretur , & habiturum eſſe rationem , vt ne Populo Mediolanenſi tam bene de ſe merito vlla in re diſpliceret. Interea , Caſſonus Archiepiſcopus cingebatur in dies acriore cuſtodia , Palatij valuas , aditusque & exitus omneis obſidebant armati : conditiones variae proponebantur , quarum iniquitate, poteſtas auguſtiſsima redimeret illius domeſtici carceris ignominiam, & captiuos fratres. Conditiones autem eae quaenam fuerint , minime traditum eſt : ſed licet coniecturam capere de caeteris ex vna , qua fundos ad Saluanecium vberrimos ac late patentes in ea captiuitate dimiſiſſe Archiepiſcopum conſtat. Viceſimus iam erat dies à primo captiuitatis die , cùm legatus Apoſtolicus , quem , ob rem Ferrarienſem , & Veneta arma , miſsum fuiſse memoraui , re comperta , Guidoni , & filijs eius cum horrendo carmine ſacris interdixit. Eius interdicti auctoritas in oppido ſancti Michaelis publicis tabulis

conſignata

consignata est, & Episcopo Nouocomensi negotium datum, vt ille tristi munere defungeretur, atque superba subeundo limina, coelestes diras ad Guidonem & filios introferret. Enimverò, tunc maxime si vnquam aliàs est intellectum, quàm tremenda sit potestas illius Apostolici fulminis, quo protinus concidunt, non afflata modò corpora, sed vniuersae domus, tota vicinitas, ipse ciuitates eodem ictu, & sortis humanae commercium obmutescit. Statim vbi Guido cum sua prole tergemina tactus est hoc fulmine, ceu deforme animal, omni paulatim dilabente ministerio destituebatur. Abierunt ex aula, primò innocentissimus quisque, deinde his proximi, postremò seruorum vulgus, & amicorum intimi, raraque per vrbem adulatio principem agnoscebat. Paganus Turrianus erat Episcopus Patauij, columen familiae propter seueros mores & magnam famam, nec se se antea gentis suae turbis implicarat. Is, cognito rerum statu, quae Mediolani agebantur, &, quemadmodum Guido princeps Vrbis, Archiepiscopo violato, meruisset extrema, dignam sua grauitate actionem suscepit placandorum animorum, & eius rei causa Mediolanum venit. Simul etiam vicinae Ciuitates erga Metropolim adulatione, & studio, vel quòd sua interesse arbitrarentur, destinauere pacificatores legatos, quorum nomina in publicis tabulis hoc ordine sunt reperta. LEGATI CIVITATVM

AD

AD PACEM INTER CASSONVM ARCHIEP. ET GVIDONEM DVCEM ET SECTATORES PARTIS VTRIVSQVE FACIENDAM. Philippus Langufcus Legatus Ticini. Antonius Legatus Laudis Pompeiae. Gulielmus Brufatus Legatus Nouariae. Simon Carrubianus Legatus Vercellarum. Venturinus Bencionus Legatus Cremae. Vrbs Nouocomum, & Vrbs Bergomum binos legauere, quorum nomina funt omiffa: titulus tantummodo Legationis manet. Harum Ciuitatum Legati cum Antiftite Patauino communicantes quotidiè confilia, excufantes iniuriam, auctorem iniuriae mitigantes, omnem honeftae fatisfactionis viam, & inpofterum ftabilimenta pacis exfequebantur. Facilè partium animos in praefentia compofuere. Quippe Caffono Archiepifcopo magnum ad omnia vinculum erat, circumdata domus in carceris formam, inclufi carcere fratres, & procliuis ad vlteriora tranfitus: illum alterum irata lux, alienata prope vita, & minitans quodammodo caelum, accipiendae paci facilem dabant. Et tamen nefcio quomodo non fine magno Pontificis dedecore, Guido fuperior in conditionibus fuit. Ad v. Cal. Nouembris in templo maximo facta qualifcunque pax inter Caffonum & Guidonem, eiufque pacis tabulae recitatae magna voce, vt omnes audirent. Iurauit Archiepifcopus, fe nulla in re aduerfarium fore Guidoni Turriano

H gen-

gentili suo : rem, salutem, commodaque eius cum tota domo propugnaturum esse. Vicissim ipse Guido sua carmina, suumque iusiurandum peregit. Legati nihil iurauerunt : affirmauere tantùm, se suis & Ciuitatum suarum opibus adnixuros, vt ea, quae iurata essent, sanctè inuiolateq; custodirentur. Sed vana erant omnia propter paratum excidium imminentemque finem vniuerso Turrianorum dominatui, de quo Matthaeus Vicecomes olim in vatis prope modum cecinerat, cùm diceret : vbi Domus illa peccatis antestaret, tunc fore, vt pulsi pellerent expulsores, ipseque in Patriam rediret. Ea scilicet hora, idque fatum, non iam appropinquabat, sed erat in ipso prope limine, rapidum idem & occultum, & post longa curricula insidians vni iam pene momento. Fuerat inter conditiones, vt ab ea caeremonia quam retuli, protinus Archiepiscopus in extremos prouinciae fines iret, abijtque minitans Guidoni, & coquens in ipso itinere consilia rerum euertendarum. Potuit offensus animus, & in ipsa concordiae simulatione plenus irarum, alia quoque secum agitasse perniciosa & funesta, quae poscerent occasionum, interualla, & maturitatem suam. Promptissimum omnium fuit, accersere externa arma in Italiam, & Henrico Lucimburgo, qui fuerat Romanorum Imperator electus, offerrè spem alterius Imperij, diuisam factionibus vrbem, sub tyranno malè quietos animos

ciuium, atque praeter vulgata haec, occultas etiam opportunitates notas ei, qui ſemper in hac vrbe, pars maxima rerum fuiſſet. Nec deerant velamenta conſilio, ſi ſine armis diſsimulanter ac tutò geri rem placeret. Namque ferreo diademate coronari in Italia Caeſarem antiquus erat mos, idque diadema Modoetiae veluti magnum Imperij ſacrum adſeruabatur. Poſſe Caeſarem, petendae coronae ſimulatione venire Mediolanum, & turbatis iam rebus, ſatis fore ſi conſpiceretur. Haud ſane diſplicet res Henrico, miſſaque Romam legatione per ſpeciem obſequij, Apoſtolicam etiam auctoritatem inſerere conatibus, ob negotij magnitudinem, & varios hominum ſenſus decreuit. Petijt vt ſibi ad capeſſenda Imperij ſolennia venire in Italiam liceret. Id facilè impetratum. Cardinales etiam miſsi quatuor itineris comites. Ipſe, priuſquam iter ingrederetur, Conſtantienſem Antiſtitem praemiſit, qui Ciuitates, & Principes Italici nominis doceret de aduentu ſuo, & quemadmodum ea pacata profectio, ſalutariſque omnibus futura eſſet. Ac ceterae quidem per Italiam poteſtates, populiq; cuncti, quacunque Conſtantienſis inceſsit, oſtendere laetos animos, aut ſimulauere. Mediolani, Guido Turrianus, neque laetus fuit ea re, quae nuntiabatur: neque paruit notiſsimae regnantium arti, vt, quod intus non erat, id fronte ſaltem, & oculis, & aliquo ſermone mentiretur.

Senſerat, ſiue ſuſpicabatur, Archiepiſcopi exulantis hanc eſſe machinationem: eum priuatas iniurias, familiae ruinis, & patriae ſeruitio vltum iuiſſe. Iam enim praeter Archiepiſcopi negotiationem & fremitum, & minas, quae ab exilio penetrabant in vrbem, ipſius quoq; proximi palam Henricum accerſebant. Et incluſi ad Angleriam fratres, Eduardus, Paganus, & Moſchinus, quamquam acerrime cuſtodirentur, quibuſcunque poterant colloquijs & litteris miſcebant lacrimas & queſtus, probra in Guidonem, Caeſaris laudes: ipſius pene Ciuitatis voce liberator Henricus expetebatur. Guido, cùm partium ſuarum homines, in quibus ſpei plurimum habebat, ex vicinis ciuitatibus euocaſſet, atque collato cum ijs capite, conſilia repellendi Caeſaris agitaret, triſte in eo conuentu reſponſum accepit. Conſenſu namque omnes, accipiendum eſſe patentibus portis, & negotium fore ſalutare totius Italiae rebus acclamauerunt. Quo reſponſo concidit animus Ducis, & adeſſe vltorem Archiepiſcopi Deum ſenſit: iamque Caeſar aderat exeunte Octobri Inſubriae limitem ingreſſus cum Germanorum principum, & Italicae nobilitatis cohorte. Proceres Eccleſiae, ciuitatum rectores, aut legati, noſtra cum exteris pompa Imperatorem deducebat, & quò propius incederet, eò plures confluebant. Ipſe, comis alloquio, largus beneficijs, exhilarabat omnia: proſcriptos & exules in

ſuam quemque ciuitatem obuia liberalitate reducebat. Reſtituti praeter ceteros, Archiepiſcopus Rauennatenſis & Epiſcopus Tridenti: de Archiepiſcopo noſtro nihil eſſe traditum miror, cùm reductiones exulum aliorum ſint traditae & perſcriptae nominatim. Certè indicant Acta, Caſſonum Archiepiſcopum ab Caeſaris aduentu Mediolani reducem fuiſſe. Interea Matthaeus Vicecomes ille tanti nominis exul, cui quieſcenti triumphus ex victore olim hoſte pulcherrimus parabatur vnà cum Patriae dominatu, ſolerti conſilio fortunam ſuam adiuuit, fremente, ſicuti eſt animaduerſum, Archiepiſcopo Caſſono. Namq; Caſſonus, voluerat ille quidem perſequi ſuperbiam Guidonis, vlciſci contumelias, rerum ſummam aliò transferre: ceterùm, non erat ea res cordi, vt ſummum vrbis imperium ad aemulam ſuae genti domum rediret. Euolui fortunae culmine Guidonem Turrianum: non autem pro Turriano dominari Vicecomitem volebat. Neque recentes affinitates, & longinqua connubia, de quibus eſt demonſtratum, habebant eam caritatem, vt veteres atque flagrantiſsimas inimicitias oblitterarent. Ac ſi ſublatae forent inimicitiae, non tamen conſilium erat, Patriae principatum ei tradere, qui fuiſſet inimicus. Vicecomitis aſtus in ſtruendo ſibi ad Caeſarem, inde ad ſummam fortunam aditu, fuit huiuſmodi. Franciſcus Garbaniatenſis erat quidam in ipſo aetatis flo-

re,

re, cùm naturae muneribus excellens, tum ornamentis etiam illis, quae ipsi sibi homines parant. Decorum corpus, dignitas oris, sermo iucundus, ingenium ad omnia simulanda vel dissimulanda promptum erat. Accesserant litterae interiores, diuq; versatus in Patauino Gymnasio, rationem Imperij, gentium instituta, vim naturae, differendi subtilitarem, elegantis iudicij iuuenis comprehenderat. Post consueta liberalium artium curricula, ciuilibus turbis immistus frequentarat partes maxime Gibellinas, & ob eam rem, aduersae factionis opibus, ac potentia Turrianorum expulsus, Matthaeo comes exilij, reuolutus ad studia litterarum, id malae fortunae solatium habebat. Sunt qui scribant, ob ingenij famam, ascitum fuisse inter eos, qui tradendis sapientiae praeceptis, vel interpretando iuri ciuili per ea tempora Patauinae Academiae principes habebantur. Hunc sibi Vicecomes, & vetustate amicitiae coniunctissimum, & studijs ijsdem, aptum putauit ad ea exsequenda, quae destinabat. Itaque cum eo collocutus de tota consilij sui ratione, rogat iuuenem, vt arma equumq; sumat, & militariter ornatus, se se immisceat in regium comitatum, quod perfacile foret, cùm alij quoq; reciperentur in eorum locum, quos longinquitas iteneris, alijue casus abstulissent. Posse ipsum habilitate quadam ad Aulae consuetudinem, & opportunitatibus alijs, quae

in

animo, quaeue extrinſecus adeſſent, innoteſcere primoribus, deinde per eos ad Regem introduci, leuem denique notitiam adducere in iura familiaris amicitiae. Id vbi ſuccesſisſet, exponeret Regi, quomodo ſe ſe res tota Mediolanenſium haberet: oneraret merita inuidia Turrianos: nomen Vicecomitum extolleret, ac ſi quam de ipſo nominatim haberet honeſtam opinionem, parem in Regis animo ſenſum atq; miſericordiam afflictae virtutis excitare ſtuderet. Auctoritatem & pondus fore teſtimonio, quod vltro daretur abſenti, quodq; per fortuitos ſermones, dum nihil aliud quàm res ſimpliciter ipſae, & ea, quae fuiſſent geſta, memorarentur. Si quis eius commendationis & officij fructus extaret, fortunaq; melior ſequeretur: eum fructum, & eam fortunam ſciret Garbaniatenſis cum Vicecomitum Domo ſemper ſibi fore communem. Omnia ſicuti deſtinarat Vicecomes euenère: facilis inueni aditus in regium comitatum, mox apud Aulae principes gratia, inde familiaris cum ipſo Rege congreſſus, teſtimonio fides, exulis admiratio: tum, ea quae deinceps exponentur. Apud Haſtam vrbem agebat Henricus. Eò confeſtim euocari Matthaeum iubet tactus deſiderio viri propter ea, quae de ipſo Garbaniatenſis memorauerat. Neq; ille diſtulit iter. Benigne acceptus ita cum Caeſare egit, vt Garbaniatenſis minime adaequaſſe verbis animum exiſtimaretur.

maretur. Ac tanta primo congreſſu fuit Henrici affabilitas erga Vicecomitem, vt, qui illic erant Archiep. familiares aut propinqui non temperarent, inuidia ſtimulante, quominus finito colloquio digredientem contumeliosè inſectarentur: idq; Caeſar audiuit. Scilicet, ex tanta ſtatim comitate Regis in exulem, id quod futurum erat, augurabantur: ideo non continuere linguae impetum, & animorum dolorem. Mox etiam Archiepiſcopus ipſe ſuperuenit, qui, ſiue ſuſpicatus latentem in proximo Vicecomitis fortunam, ſiue nondum plane ſuſpicatus, iungere cum eo ſtabilis amicitiae foedus concupiuit. Nec ille abnuebat, gnarus primas dominandi ſpes omnibus auxilijs indigere. Et fortè aderant ex vtraque parte, quos ei foederi ſanciundo intereſſe oporteret, qui omnes iurauere fore ſibi rata quaecunq; Caſſonus Archiepiſcopus & Matthaeus Vicecomes inter ſe pepigiſſent. Foedus interpoſita Caeſaris auctoritate eſt initum, & obliuione praeteritorum indicta, hae conditiones inpoſterum placuere. Matthaeus vt in adminiſtratione Reip. nequid ſibi peteret nomine Ducis aut Vicarij, quae veterum certaminum atq; ſeditionum vocabula vrbem afflixiſſent. Staret ab Archiepiſcopo ſemper, domum eius, rem, Eccleſiamq; tueretur. Daret operam cum factione ſua quantum poſſet eniti, vt Populi ſuffragijs eligere-

tur

tur qui ſummae rerum praeeſſet. Id Imperium eſſet annuum. Finitimae ciuitates ne laceſſerentur vllo bello donec in Archiepiſcopi fide manſiſſent. Reſtituerentur in vetus imperium & Eccleſiae iuriſdictionem, Angleria, Vallis Aſſina, Varena, Trauallia, Derium, Bellanum, Leucum, Caſtellantia, Mercurellum, Caſtanum, Variſium, Legnanum, Concorretium, & cui ab opimo feraciq; agrum Beatum pingue cognomen manet. Ea omnia, temporum & hominum iniurijs erepta Mediolanenſi Eccleſiae, promittebat Vicecomes adnixurum ſe ſuis opibus, vt Archiepiſcopo, ſicut antea, parerent. Tritium verò & Bregnanum, & Vaprium, & Caſtelletum, fratribus Archiepiſcopi gentilitio iure poſſeſſa loca, ſi qua vis, aut iniuria, poteſtaſue tentauiſſet, obuiam ſe ſe iturum idem recepit. Longa inde ſeries conditionum
„ ſequebatur. Archiepiſcopo ſtipatores corporis
„ aſſignantor ex publico. Deriuationes aquarum
„ ex Ticino & Abdua fluminibus ad irrigandos Ec-
„ cleſiae fundos, immunes ac liberae permittuntor.
„ Archiepiſcopus & Vicecomes, ad vitanda rixarum
„ initia, ne fundum, villam, domum, arcem, aedi-
„ ficanto, vel emunto, niſi duo millia paſſuum inter
„ vtramque poſſeſſionem interſint. Fundos ad Sal-
„ uanecium, quos Neapolio Pontificis auus cum
„ Celſiano Monaſterio permutauit, Vicecomes ne
„ attingito, neue rem eam in controuerſiam vocato.
„ Si quem Vicecomitem, aut ſi quem Turrianum in
„ exſilium mitti contigerit, eius bona, Turriani ex-

I ſulis,

„ ſulis, ad Caſſonum, Vicecomitis ad Matthaeum
„ tranſeunto. Si quae mulier, ex Vicecomitis do-
„ mo nupſerit in Archiepiſcopi domum, ei mulieri
„ dotis nomine dantor fundi, quos Matthaeus ad
„ Bregnanum emptos habet: quod ſupra dotem ex
„ agrorum pretio redundabit, Turrianus refundito.
„ Affinitates & connubia ſunto inter vtramque do-
„ mum: conſociare ſanguinem, & miſcere, genus
„ liceat. Archiepiſcopi arbitrium eſto, quantas dari dotes iuſſum ſiet. Aduerſus ea, ſi quid ab alterutra parte commiſſum eſſet, ei qui receſſiſſet à conditionibus, lis aeſtimata flor. nummûm XXX mill. eaque multa vt toties exigeretur, quoties aliquid violatum eſſet, pepigere. Languſcus, & Aduocatus, & alij Gueſfae factionis homines aderant, cùm Archiepiſcopum inter & Vicecomitem ea transfigerentur. Hos tota res minimè laetos habebat. Sed non erat id auctoritatis, vt praeſente Caeſare in tali negotio turbare quicquam poſſent. Conſilium quod poterant, vnicum iniere, tentandi ſi fortè à partibus Gibellinis ad Guelfas pellici ſe ſe Caeſar pateretur. Nam ſi eius rei facultatem aliquam haberent, poſſe Archiepiſcopum, poſſe Vicecomitem euerti ſummis Patriae rebus, quas iam inter ſe diuiſiſſent. Itaque coepere varias inijcere moras, & ſtruere quaſcunque poſſent artes detinendo Caeſari, vt ſpatium haberent mouendi aliquid antequam ille Mediolanum veniret. Vercellis primo tentauere nonnihil, deinde cùm ibi parum procederet, Ticinum vti diuerteretur, ſuadebant.

debant. At Cassonus Archiepiscopus, & Matthaeus Vicecomes, artificio cognito, disiecere cunctationem, haec modò cùm dixissent: dolos inesse consilijs, & ipsi Caesari periculum in dilatione si segniter vrbem Mediolanum ingrederetur. Nàm esse ibi nonnullos animo inimico, quorum anteuerti conatus oportet, ne palam, aut occultè aliquid molirentur. Simul intulerant, ferream Coronam Imperij stabilimentum, frustra alijs quàm Gibellinae factionis opibus quaeri, hanc in ipsorum esse potestate ac manu. Ita Caesar abrupit moras, repudiatisque cunctatoribus, ex Vercellarum vrbe, Nouariam, inde Mediolanum venit. Vicecomes pari cum Rege gressu sublimis ad dexteram equitabat. Reliqua exulum manus, vt quisq; praecipuo odio pulsus à Turrianis fuerat, ita proximi ibant Regi: sic traditum est. Quo magis miror, cùm pompa illa describeretur, & incedentium ordo, praetermissum esse locum Archiepiscopi, qui debuit inter primos esse, vel ob recentem gratiam, vel ob suam dignitatem, vel propter vrbem, in quam ibatur. Neque tamen ambigam, quin fuerit in reliquo sacrorum procerum choro, qui Regem deducebant. Reliqui autem sacri proceres fuere. Balduinus Archiepiscopus Treuirorum. Papinianus Palmae. Gherardus Basileae. Theobaldus Leodij. Legionensis praeterea, & Constantiensis & cum Romana legatione longus Pontificum atq; togatorum ordo. Nobilitas vniuersa Mediolanensis ad agri fines obuiam processit:

cessit : obscurior turba more suo , moenia , tecta , vias impleuerat : cum Guidone tota Guelforum factio , Caesarem ad portam , quà ingressurus esset , expectauit . Superbum id visum hospiti caeterisq; & auxerat offensionem ipse Guido , cùm in tanta publica gratulatione animaduersus esset penè vnus obducta fronte , confusoque vultu , dextera tenens vexillum , in quo Turrianae gentis insignia depicta cernebantur . Nihil in tali tempore fieri alienius potuit , adeoque irritauerat ea species animos , vt Germanorum aliquis arriperet id repente vexillum , & ignominiosè affligeret ad terram . Tunc Guido fremens & gemens descendit ex equo , pedemque Caesaris appropinquantis est , fortuna iam apertius minitante , deosculatus . Ferunt , Henricum se se valde comem praebuisse Turriano , monuisse tantùm , vt in Caesarum & Regum aduentu submittere fasces disceret , atque addidisse vulgatum illud , ne aduersus stimulum calces . His animis & hac frequentia Caesar acceptus in vrbem , ferream Coronam ex Oppido Modoetia petere maturabat , eiq; negotio nihil esse praeuertendum ratus , iussit suo nomine dari litteras ad Archipresbyterum , & Canonicos eius Ecclesiae , quarum
„ litterarum sententia haec fuit . Henricus Roma-
„ norum Rex Augustus . Archipresbytero , & Cano-
„ nicis Modoetiae , viris honestis . Sal. Quod cae-
„ teri ante nos fecere Romanorum Reges , id nobis
„ etiam facere in animo est , vt ferream Coronam ,
„ quae in vestri Templi thesauris adseruatur , capiti

nostro

„ noſtro ritè imponendam curemus, cuius rei cauſa
„ Italicum hoc iter eſt ſuſceptum. Cumq; nobis cordi
„ ſit, vt omnia, quae ad eam rem pertinent, pro
„ negotij dignitate adminiſtrentur: etiam colloqui
„ vobiſcum de ratione caeremoniae totius, & de
„ Coronae ipſius antiquitate ac iure neceſſe habe-
„ mus. Quare opportebit, Archipresbyterum vnà
„ cum antiquiſſimis è Collegio venire quamprimum
„ ad nos, & afferre litteras omneis, omnia priuilegia
„ & monumenta, quibus ea caeremonia continetur.
„ Id vt fiat magnopere vobis mandamus. Familiari-
„ bus verò noſtris, Alardo Robao, & Clephoni
„ Gemulo, qui vobis has litteras reddent, fidem ha-
„ bebitis. Dat. Mediolani Cal. Ianuarij Regni noſtri anno ſecundo. Canonici, litteris acceptis, Regia mandata confeſtim exſequuntur. Mox ille Modoetiam iuit, vbi ſummo oppidanorum ſtudio adornata erant omnia celebrandae coronationi: Templumque Baptiſtae, quod ibi religioſiſſimum antiquiſſimumque eſt, regali inſtructum opulentia, Regis aduentum, & caeremoniae diem expectabat. Sed nulla prodidit hiſtoria, quo repentino caſu, quoue meditato conſilio factum fuerit, vt ea profectio, iſque apparatus ad irritum caderet, atque paulò poſt, conuerſo retrorſum itinere Caeſar Mediolani potius coronaretur. Modoetiae quod ſpatium Regia commorata eſt, id examinandis Turriani conſilijs, ineundiſque rationibus aduerſus illius meditamenta fuiſſe tranſactum: inde retro Mediolanum, vnde venerat, tetendiſſe Regem ferunt.

ferunt. Coronatus eſt in Baſilica Ambroſiana feſto Epiphaniae ſollenni, & Pontifices qui affuerunt, hoc ordine perhibentur. Archiepiſc. Treuirorum. Archiepiſcopus Geneuenſis. Epiſcopus Brixiae. Epiſcopus Vercellarum. Epiſcopus Nouariae. Epiſcopus Bergomi. Epiſcopus Laudis Pompeiae. Epiſcopus Patauij. Epiſcopus Veronae. Epiſcopus Mantuae. Epiſcopus Nouocomi. Epiſcopus Rhegij. Epiſcopus Mutinae. Epiſcopus Parmae. Epiſcopus Placentiae. Epiſcopus Derthonenſis. Tridentinus. Conſtantienſis. Baſileienſis. Haec apud Bernardinum Corium nomenclatura Pontificum eſt, in qua praetermiſſos eſſe nonnullos reor, quippe, qui, neque Germaniarum Antiſtites alios, neque Mediolanenſem Caſſonum videam in eo numero comparere, cùm tamen, & illos profectos è patria Caeſari comites itineris in Italiam veniſſe conſtet, & hunc in ſuam Eccleſiam hoc tempore fuiſſe reſtitutum coniecturae omnes loquantur. Quorſum enim attinuerat confirmari pacem, iniri foedus, & ex Caeſaris auctoritate quaſi diuidi rerum ſummam, Archiepiſcopum inter & Vicecomitem, vt ille poſtea in priſtina exilij calamitate, & ignominia relinqueretur? Laetiſſimae Caeſaris res, rerum initia tantarum, artes & praecepta regnandi, reducem Archiepiſcopum oſtentari popularibus, & in ſua collocari ſede poſtulabant. Caeterùm, ne qua Modoetienſi Templo fieret iniuria, neue municipes illi, iam inde à Longobardorum Imperio traditum ius amitterent: publicae tabulae confectae

ſunt

ſunt & recitatae: non oportere fraudi eſſe Modoetienſibus, quòd ſumendo ferreo diademati Caeſar Vrbem Mediolanum, & Baſilicam Ambroſianam elegiſſet. Larga deinde dona miſſa Modoetiam, non in Templum modò, ſed ciuibus priuatim, vt quiſque ibi ea tempeſtate vir clariſſimus erat. Maiore in Mediolanenſes liberalitate vſus, centum inſuper & nonaginta nouem ornauit equeſti dignitate, Matthaeoque Vicecomiti principem eius Ordinis locum dedit. Iàm Guido Turrianus ceſſerat vrbis imperio, redactuſq; erat ad res priuatas, non ſolùm ipſa Regis praeſentia, quae cuncta in ſe traheret, ſed ciuium etiam inclinatione, qui, vel ſtudijs erga Caeſarem, vel in Turrianos odijs, vel ſola rerum nouarum cupidine, regimen hoc externum amplectebantur: ſui ciuis praefecturam, tyrannidem vocabant. Miſera ciuitas neque ibi halitura quietem erat. Poſt dominatum illum alienigenam, ſeruitij domeſtici neceſſitas inſtabat rurſus, & nouae ſeditiones, & veteres in Archiepiſcopum iniuriae, & ſemper vnius mali finis, vt grauius ex eo malum exſiſtat. Haec peragam ingenti calamitatum ſpectaculo, quaſi narrauerim ad huc vrbis otium, & pacis opera. Poſtquam Henricus Metropolim hanc, & cum ea reliquas Inſubriae Ciuitates, inteſtinis ipſarum certaminibus, Caſſonum Archiepiſcopum, & Matthaeum Vicecomitem, pulcherrimo Patriae munere ſibi obnoxios habebat, acceſſeratque nomen Imperij, conſenſus Eccleſiae, ſolenne Coronationis, haud dubie

cuncta

cuncta ipsi obediebant. Ciuitatibus dedit alijs alios Rectores: Mediolani Ioannem quendam hominem Gallum suo nomine Vicarium instituit. Is bimestri imperio nequam est repertus, Successit alter Senensis deterior etiam priore. De Caesare ad Mediolanenses, de Mediolanensibus ad Caesarem falsa referendo, suspicionibus implebat animos: etiam Ecclesiae statum & iura carpebat. Non Archiepiscopus interea, non Vicecomes, quiue aderant huic aut illi, datam nuper inter se fidem admodum colebant: & celerrimè res ad seditionem venit, qua Turriani deleti sunt aut eiecti. Galeatius & Franceschinus erant Mediolani principes iuuentutis: illae Matthaei filius, hic Guidonis: vterque ferox natalibus, & aetate, fortunaque Patus, alter quidem aduersa, alter verò secunda. Turriano iuueni stimulabat animum tantarum amissarum opum acerba recordatio simul & adspectus: Vicecomes videre patria in domo quàm exspectare summum imperium malebat. Plenae Germanorum viae, braccati circum tribunalia Magistratus, externi per omnia mores, corrupta barbarijs modis rerum & hominum vocabula turbabant assuetos domesticis imperijs & peregrinarum rerum impatientes. Parùm tangit eos quòd antiquis inimicitijs Penates vtrique dissiderent, neque obstant partium inter ipsos funesta consilia & irae, quominus ipsi conspirent, vt sanguine Germanorum vrbs inundetur. Extra Portam Ticinensem, in campo, fortè an ex destinato congressi, de ea re contulere sermones,

&

& postero die, signo dato Ciuitas vniuersa in armis fuit. Sed virilibus animis iuuenes puerili consilio instruxerant rem. Cùm enim globos vterque suos, & ad idonea loca dispositos armatos haberent, aduersus reliquae multitudinis trepidationem atq; concursum nihil prouiderant. Ita, cùm participes facinoris, vti moniti erant, gladios repente distrinxissent, ignari quoque sumunt tela quod cuique promptum erat, & vno penè temporis momento maior armatorum numerus, quid petent, quòue dirigerent ictus ambigebant. Interea conscij obtorpuerant manibus animisque. Mox, temere siue astu conclamatum, rebellasse Turrianos à Caesare, violasse ius hospitij, iuisse ad arma, vt hospitum, vt dominorum sanguine macularent vrbem. Vox ea conuertit impetum repente omnem in Turrianorum genus, non secus atq; si intra aliena moenia vel castra deprehensi speculatores & hostes essent. Galeatius ipse dissimulata coniuratione acerrime pugnabat vt in proditores, & ipse socium prodiderat clamitans, ite mecum qui saluam esse vrbem, qui viuere Caesarem vultis. Non cessabat Matthaeus Vicecomes in eo tumultu filium inhibere, monebatque identidem, vt se se eripere furentibus maturaret. Plus poterat impetus animi concitati, quam periculi metus, aut patris verecundia. Simul eò processum erat, vt aduersus pericula subsidium ipsum esse discrimen arbitraretur, nec aliter posse maiestatis atque perduellionis crimen euitari, quàm si conuersis armis à Germanorum caede, genti Tur-

rianorum ad internecionem instaret. Francischinus & Simon Guidonis filij saucijs equis clam exiere porta quae Diui Marci tunc dicebatur: seque ad Montorfanum in arcem aegre proripuerunt. Horum pater ipse Guido cùm domi quaereretur ad necem, per aedium postica transgressus in vicinos hortos, gregali habitu per auersum aliud ostiolum est emissus. Direpta domus, & Turrianorum caesi quotquot improuisum illum casum effugere non potuerunt. Archiepiscopum ipsum, quia gentis erat illius, ob nominis contagionem & inuidiam, haud procul à periculo abfuisse creditum est, licet nulla nominatim eius in tali tempore calamitas tradita sit. Caesar, sedato tumultu, Vicecomitem incusauit; ob Galeacium filium, à quo seditionis initium ortum esse arguebat. Suo beneficio reductos in Patriam, cum Archiepiscopo reconciliatos, ornatos etiam muneribus, aduersus ipsum conspirasse cum illis, quos eorum causa inimicos haberet. Vicecomes ad ea, purgare iuuenem, transferre culpam omnem in Turrianos, profiteri, quemadmodum ipse cum sua prole totaque domo semper in Caesaris potestate futurus esset, & vitam citius, quàm fidem aut obsequium amissurus. Non tamen effugit, quominus paulò post, Hastam ipse, Galeacius filius Taruisium ablegarentur, criminantibus nimias opes aemulis, & data occasione, nihil omittentibus quo iam exulceratum animum asperarent. Postea Garbaniatensis idem, quo architectante Vicecomes primos sibi gradus ad prin-

cipatum

cipatum ſtruxerat, quique, velut appoſita machina Caeſaris animo, poterat eum flectere quocunque res ferret: ille igitur breui tempore diſſimulanter effecit, vt exul vterque reuocarentur, & finis exilij, dominationis initium eſſet. Fere ſub eos dies, quibus ab eo paucorum menſium ſeceſſu Mediolanum redierant, Matthaeus Mediolani Vicarius iubetur, quo deinde gradu, filij nepoteſq; & ſecuta poſteritas in ſummae potentiae faſtigium rediere, donec irrequieto rerum ciuilium orbe rurſus ad aequa deuoluerentur. Nempe ſic etiam Turrianis acciderat. Neſcitur autem, quanam recondita arte fecerit Caeſar, vt cùm initio deſtinaſſe videretur, admouere rerum ſummae Vicecomitem, imponeret tamen alios Vicarios vrbi, quorum vt poenituit, huc deniq; vertit rurſus animum. Nec magis traditur, quae potiſſimum cauſae Matthaeum irritarint, vt totam poſtea ſui dominatus vim conuerteret ad Archiepiſcopum euertendum, cum quo recens foedus erat, quem etiam ſine foedere, ſacrum & ſanctum reuereri, ius faſque eſſet. Viciſſim Archiepiſcopus ipſe, cur à Matthaeo repente defecerit, & abruperint vterque conditionum vincula, quibus vinculis in mutuam ſe ſe defenſionem, atque ſocietatem implicarant, ignoratur. Niſi ſi fortè veterum inimicitiarum implacabilitas eſt quaedam infida poſt pacem, neſcia quietis, memor malorum, aliquando latens & incluſa, rurſus impetu manifeſto ſaeua & atrox. Et potuerant odijs inter ſe capitalibus diſſidere Turriani florentes, inquietante domum for-

tuna more suo vbi nimia coepit esse: ijdem, vrgentibus aduersis, ad suae propemodum extinctae familiae misericordiam euicti, sera iam concordia contra communem hostem coalescere debuerunt. Non vtiq; alia probabilior causa repentini dissidij, quo Cassonus Archiepiscopus, extremas meruisse Vicecomitis iras, Vicecomes partam diuino beneficio potentiam inhumanis aduersus Ecclesiam foedare modis potuere; Robertus Siciliae Rex aemulus Caesari hoc tempore exortus, addiderat animos desperatae Turrianorum genti: ad eum vndique congregabantur Guelfarum partium homines Archiepiscopo concitante, si fortè illius opibus ad recuperandam fortunam, momentum efficere aliquod possent. Ac cernere tunc erat insigni exemplo, quantum ad reconciliandos animos res aduersae valeant, cùm Simon & Franciſchinus filij Guidonis assidue stipati circa Cassonum Archiepiscopum, paternum hunc inimicum, vti patrem affectarentur, consilia contra Vicecomitem ineuntes, quae vana erant. Et emolliuerat ante omnia Pontificis animum, quò placabilius teneriusque respiceret gentiles suos, miserabilis interitus ipsius Guidonis: atque solicitabatur pectus eius caritate mortui, cùm quo viuo certatum erat odijs, & pereundi perdendique insaniâ. Obierat Guido, cùm post indecoram ex vrbe fugam, in morbum incidisset, quem nouus animi dolor aggrauarat, vbi Roberti Regis auxilia, quae spes vnica Guelfis fuerant, cum Henrici copijs infeliciter dimicauere. Itaque anxius

Archiepiſcopus miſericordia ſuorum, & quaſi ſepultae domus dolore, per omnia ſe ſe contorquebat meditamenta & vias, & artes, vt familiam paulò antea dominam Vrbis, nunc profugam & extorrem, diſſipatamque recolligeret. Ea res, neq; caput neque pedes habebat. Namque Siculi Regis, vti dictum eſt, auxiliares copiae caeſae apud Placentiam & fuſae ſpem pene vltimam deſtituerant. Languſcus & alij principes factionis capti in eo praelio, & in vincula Mediolanum rapti. Terror caeteris, & creſcente in dies Vicecomite, plena omnia deſperationis. Quippe ille, praeterquamquod haud dubie Mediolani rerum ſummam obtinebat, ſiue Caeſaris voluntas, ſiue ſtudia ciuium ſpectarentur, etiam in externa, vim & opes proferebat. Galeacium è filijs natu maximum foederatae ciuitates exercituum Imperatorem appellarant: Eundem Placentia ſibi Principem optarat. Marcus & Luchinus Galeacij fratres, & Garbaniatenſis ille, tantarum rerum inſtrumentum additi Galeacio conſiliorum participes adiutoresq; negotiorum, quò latius omnes imperij partes occuparentur. Aduerſus ea, quid conſilij, quid auxilij reliquum Archiepiſcopo, partibusue, quae verterant animos ad ſacram poteſtatem cùm ſpes caeteras amiſiſſent? Rationem hanc iniere tamen, vt nouas ab Rege Roberto ſuppetias, miſſa in id legatione poſtularent. Ac ne ob rem antea tam male geſtam irritae preces forent, addebant ad poſtulata id quod, ſicuti multum valuit ad impetrandum, ita in

exitu

exitu detecta vanitate, cum ira contemptum in desperatos excitauit. Ostenderant namq; Regi, esse quamplurimos intra vrbis moenia, multos in agro Mediolanensi, nonnullos etiam in Vicecomitis ipsius aula, qui restitui Guelfos, atq; Turrianum resurgere nomen auerent. Cum his esse rem ita compositam, vt conspectis auxiliorum vexillis, caperent arma, concitarent plebem, fortasse etiam aliquid amplius exsequerentur. Conspici tantummodo signa & Guelfici nominis liberatores oportere. His alijsq; rationibus persuasum Regi Roberto est, vt lectissimas equitum turmas mitteret, queis vel peragi posse negotium crederet, vel si nihil efficeretur, haud vltra repugnandum necessitati esse, totamq; conuersionem hanc Insubriae rerum, non hominum temeritate, sed diuino nutu factam interpretari. Equites fuere ad octingentos, habiti terrae robur, vnde mittebantur. Dux eorum, qui iudicio Regis & virtute sua, spem fortunamq; Guelforum, & Regni magnitudinem in suo capite pulcherrime ferre vnus omnium Siculorum existimaretur. Vbi terram Insubriam attigere, Ticinensibus adiuncti (nam vrbs ea Guelforum erat) longo ambitu circumducuntur ad Legnanum, qui locus abest ab vrbe Mediolano XVI millia passuum, & pridem Archiepiscopo subiectus, hoc tempore non mutauerat fidem. Illuc exeunt contra & Vicecomitis copiae: sed praeceptum erat, ne dimicarent in praesentia, hostem tantummodo distinerent. Dimicatum tamen est, & aduersa pugna

Medio-

Mediolanensibus fuit, iamq; victores regij, quasi restituto Turriano, summum se decus ad Regem suum esse relaturos putabant, si quidem haud vana reperirentur ea, in quorum spem exciti ab domo venissent. Hoste dissipato, circumspectantes omnia momenta, vident moueri nihil, nullum fieri concursum ex agris, non aliquem ex vrbe tumultum nuntiari, & torpere sibi quodammodo victoriam, quae, si sperata illa rerum & voluntatum inclinatione destitueretur in alieno solo, plane actum esse nihil intelligebant. Quò magis introspicerent praesentem rerum formam, eò minus praeparati quicquam ostendebatur, atq; vt omnino desperarent, subito Vicecomitis consilio est effectum. Habebat in custodia Philippum Languscum Ricardi patrem, cuius nutu, res, & animi Ticinensium hoc tempore gubernabantur. Huic dici iubet, si saluus esse velit, ne cunctaretur admonere filium, vti Ticinenses ab Legnano quamprimum abducat. Scripsit captiuus senex ad filium totidem fere verbis. Quanti patris caput aestimaret, tantum adniteretur, vt protinus Ticinenses ab externo illo hoste segregati domum irent: ex huius rei momento sibi pendere vitam: plura scribi non posse, neq; attinere: periturum esse patrem, ni filius strenue agat. Statim patria caritas accenderat iuuenem. Ita praeter caeteram solitudinem, Ticinensium etiam digressu nudati regij frementes in Archiepiscopum, caeterosq; Turrianos, abiere. At Vicecomes, magno repente periculo liberatus, reputans ipse

ipſe ſecum, haud alijs, quàm Archiepiſcopi conſilijs & artibus adminiſtrari potuiſſe rem tantam; ac profectò niſi mature obuiam iretur, inquietum illum animum, perpetuam naſcenti dominationi calamitatem fore: coepit ita hominem insectari, vt aerumnis conficere velle videretur, quoniam, ſi manifeſta caedes patraretur; minus id ſibi ad famam hominum, & rerum initia vtile futurum putaret. Ac ne iniurias quidem & omne contumeliarum genus, per ſe, vel per ſuos, directò in Archiepiſcopum inferebat: ſed ſaepius mouebat ea, quorum ſenſus & dolor ex longinquo ad illum perueniret: interdum etiam ipſius capiti, & vitae periculorum minas aperte intentabat. Et prompti erant ad omnia, qui tali in negotio demereri Principem geſtirent, atque adeò ſeruili more, de ſuo ſemper adderent ad ea, quae Princeps innueret, ſiue imperaret. Habitabat Archiepiſcopus in ea vrbis regione, quae dicitur Orientalis, conducto domicilio Philippi cuiuſdam Vaprienſis, quia credo tutius ibi munimentum aduerſus imminentia, & quia meminerat Eccleſiaſticas aedes ſub Guidone antea ſibi carcerem fuiſſe, atq; ſubierat animum cura, ne Vicecomes id ipſum imitaretur. Nec ideo violentiam effugit. In conductitio illo tecto Pontifex hoc tempore cùm ſederet, Balatronus Matthaei filius quoddam huiuſmodi facinus auſus fuit. Collecto iuuenum grege, quorum nomina ſuo loco deinde referentur, ſilentio noctis pontificias illas aedes ita cinxit armatorum corona, vt quacunq;

aliquis

aliquis exiret, à circumſedentibus exciperetur? Hac poſita indagine, per ſcalas euadit in aedium ſumma cum promptiſſimis, & vbi diduxere leniter tegulas, in laquearia ſeſe, inde, quà peruium fuit, in impluuium ſurdo veſtigio pari lenitate demittunt. Subeunt eò complures inuenta via, & breuis horae momento pontificia domus plena iuuenum inſolentium fuit. Occupant alij ianuarum clauſtra, cubiculorum fores alij pulſant & effringunt, ſopitamq; repentino terrore familiam, quà cuique ſors obtigit, ſine certamine captiuam agunt. Archiepiſcopus ipſe ab ijs, qui conclaue irruperant, lectulo alligatur. Caetera deinde aguntur hoſtilem in modum: egeſtae pecuniae: direpta ſupellex: & quae non poterant auferri, ea per laſciuiam effuſa & conculcata. Pauci qui caritate domini, ruptis vinculis, obuiam ire voluerunt, conciſi vulneribus: & perijſſe in ea nocturna iniuria duos Archiepiſcopi familiares conſtat. Hactenus Pontifici inſultatum. Poſtero die, ille minime ambigens facinoris auctorem: ipſoſque miniſtros, & ſi venerant in diuerſa ora & vultus aſſimulati barba & capillo, ſuſpectans tamen & recognoſcens, alios quidem ſtatim, alios verò poſtea, conſilium inijt, vt ex vrbe abiret. Funeſto illo ludo denuntiari ſibi necem crediderat, & trepidi ſuo quiſque caſu familiares, minime eſſe cunctandum ſuadebant. Cum trepido & exiguo comitatu Pontifex abijt, ac pene fugienti receptaculum fuit Caſſanenſe caſtellum, quod poſitum in Abduae

L Ripa,

Ripa, tunc Ecclesiasticae ditionis erat, & loci illius homines praecipua in Archiepiscopum fide, dum sui Principis vitam tegerent, infestam Vicecomitis potentiam haud magnopere respiciebant. Egresso Pontifice, irritata sunt odia, quae sedare debuerat, vel iam satiata contumelijs ira, vel voluntarius ille discessus, & veluti facta confessio, cedendum esse potentiori. Quotquot Archiepiscopi negotia procurabant in vrbe, vexati sunt, & pulsati, donec procuratione absisterent, aut occurrente alia iniuriarum materie, sicuti fit, obliuioni traderentur. Ad Archiepiscopum deinde ipsum insectandum incubuere illi, queis curae erat, non exsequi modò Vicecomitis imperia, sed voluntatem quoque tacitam, & nutus omnes interpretari. Hi cum machinis, & telis, & omni oppugnandarum arcium instrumento ad Cassanum profecti, circumsessa arce, & ponte occupato, subegere Pontificem inclusum, vt saluti suae consulens, nocturno tempore, per auersam, occultissimamque portam exiret. Ac fortasse praebebantur vltro fugiendi tempora & occasiones ab emissarijs illis, & satis habebant pepulisse loco: sanguinem & caput cùm viderentur appetere, fortasse non appetebant. Ex illa Cassanensi fuga Cremonam tetendit, execrantibus quacunque incederet paganis impia consilia, sacrilegasque manus, ob quas animarum Pastori, nulla in sede conquiescere licitum esset. Execratio maior paulò post est insecuta per vniuersam Insubriam apud omnes, quicunque integros à partium

contagione

contagione animos haberent. Etiam alieni & infensi, temporum dedecus, & negotij indignitatem agnoscebant. Cùm enim Episcopus Sabinensis Pontificis Max. legatus iret ad Caesarem, mandassetq; Pont. Max. Archiepiscopo Cassono, vt ei legato Mediolani occurreret, atque vt inter se colloquerentur, frustra id Sedis Apostolicae mandatum fuit. Nec solùm frustra fuit, sed etiam quia fortè diuulgatum erat, congressuros esse Mediolani Legatum Apostolicum, & vrbis eius Pontificem, coepere Magistratus, & praefecti tota Vicecomitis factio, quendam huiusmodi sermonem ferre palam ac dissipare. Si veniret in vrbem Archiepiscopus, non temperaturos esse manibus: omnino fore vt moreretur. Ea fama & sermonibus ipsi suis, quasi iam praesentem inimicum haberent, magis adhuc exasperati, sedulò deinceps omnia conquisiuere, quae nuntiata exuli, desperationem & maciem, & tabem extremam afferre possent. Intercepta vectigalia, captae arces, occupati fundi, tabularia direpta, spoliatae aedes, immunitatum Ecclesiasticarum omne genus violentissime sublatum, & nuda quodammodo Ecclesia, nudum Archiepiscopi nomen abiectum ostentui. Demum, in contumeliam huius nuditatis, sacrae virgines expulsae monasterijs, & quibusdam earum admota tormenta vt nescio quid exprimeretur. Incessere postea per vrbem & agros vagae ac desertae, quod etiam in horum temporum disciplina periculosum foret. Tot damna, tot iniuriae, cladesq; & super omnia,

calamitas exilij, perpulere Cassonum, vt quod aduersus ea telum habebat, id vibraret. Vicecomitem prohibuit communione sacrorum, eiq; interdicto cunctos illigauit, qui fuissent eiusmodi rerum adiutores & ministri. Totam Principis domum percussit anathemate, quod longo carmine effatum extat horrido temporum illorum sermone. Sententia fuit huiusmodi. Cassonus Archiepiscopus
„ viris vtinam prouidis Matthaeo Vicecomiti Vica-
„ rio, Consiliarijs, & Consulibus, & Concilio Reip.
„ Mediol. Galeacio, Luchino, & Balatroni Matthaei
„ filijs. QVOMODO SEDET SOLA CIVITAS
„ PLENA POPVLO FACTA EST QVASI
„ VIDVA O VOS OMNES QVI TRANSI-
„ TIS PER VIAM ASPICITE ET VIDETE
„ SI EST DOLOR SICVT DOLOR MEVS.
„ Vrbs olim felix & inclyta, nunc iacet praeda illis,
„ qui Rectorum nomine tyrannidem exercent: iacet
„ veluti truncum sine capite corpus, relicta crudelius
„ habitanda, quàm si deleta foret. Eiecto Pastore
„ laceratur Ecclesia: Mediolani patitur ea, quae non
„ expectaret inter barbaros: & haec ipsa vestris ma-
„ nibus, aut impulsu: certe non prohibuistis. Tu
„ Balatrone, patris impij pessima proles, cùm nos
„ in aedibus Philippi Vapriensis moraremur, venisti
„ eò dux agminis nocturni: nos, familiamq; nostram
„ vinxisti, spoliauisti, & sunt adhuc ibi sanguinis ve-
„ stigia, quem Vrsinus Mulinanus, & Bonauentura
„ Mantuanus, vestro ferro confossi nostri familiares
„ effuderunt. Participes sceleris & socij fuistis, vos

Odoarde

» Odoarde Pirouane, Pagane Mandelle, Ingreſſone
» Soreſina, Zardine Beſana, Martine Montorſane,
» Balatrone Beccaria, Philippe Lomati, Zamba Pon-
» tirole, Corradine Comenſis, Iacobole Vapri, Cop-
» pine & Zofrandine Prealones, Scaldamacia Meda,
» Papine Taberna, Franciſce Vituone, Ambroſi Der-
» le, Petre & Ioannes Malnepotes, Mazola Mera-
» tenſis, Leo Graſelle, Plantelli fratres, Cauallioni
» fratres, Pagane Scarauacie, Ardigane Rhaudenſis
» cum filio, Vicentiole & Antoniole Marliani, Pa-
» gane Rhaudenſis, & aſſeclae veſtrûm omnium ad
» trecentos. Tanta manu fuit opus, vt Epiſcopus
» inermis opprimeretur. Ipſum Epiſcopum opor-
» tuit poſtero die clandeſtino egreſſu ſalutem petere,
» ne ſcilicet interfectus nocentiores vos faceret.
» Quid deinde vobis inauſum atq; intemeratum fuit?
» Corradinum Camerium Vicarium noſtrum, & Gal-
» uaneum Medicen Praepoſitum Sancti Donati, ex
» Brollienſi Xenodochio, in quo ſedentes Eccleſiae
» negotia procurabant, exturbauiſtis intentato mor-
» tis metu. Caſſanenſem arcem, in quam confugera-
» mus, obſidione cinxiſtis: vt nuſquam niſi in fuga
» praeſidium eſſet, effeciſtis. Si rediremus in vrbem,
» manibus veſtris concerpturos eſſe Paſtorem, vna
» voce conclamare, non exhorruere vobis animi.
» Tu Mule Gropelle, arcem noſtram, quae eſt ad
» Caſſanum. Tu Lodriſi Vicecomes, eam, quae ad
» Abiatum eſt, occupauiſti. Tu Matthaee, rem vni-
» uerſam Anglerienſem, Leucenſem, Bellanenſem,
» Vallaſinenſem, Caſtanenſem, Traualljenſem, Bre-
bienſem,

„ bienſem, quae arces & loca ſunt antiquitus Eccle-
„ ſiaſtici noſtri iuris, tenes. Eidem tibi decumae
„ noſtrae Liſantinae, reditus noſtri Variſienſes, por-
„ toria noſtra Mercuriolana, noſtrae piſcationes ad
„ Puſianum exiguntur. Tu Luchine fili domum no-
„ ſtram Coyranam foribus effractis inuaſiſti quomodo
„ barbari hoſtes agunt. Tu Creſſone Cribelle, mon-
„ tes noſtros, Derium, Geſſanum, Mugiaſcam, Va-
„ renam: tu Faciole Puſterla Falegium noſtrum po-
„ tiris. Adeò nihil eſt penſi vobis, quid futurum ſit
„ extremo ſaeculorum die, quidue nunc aeternus Iu-
„ dex talia videns hominum ſcelera, viciſſim paret.
„ Neq; in mea ſolùm & meos, meq; ipſum iniuriae
„ veſtrae deſaeuierunt, ſed cum ipſa Eccleſia, cum
„ religione ipſa bellum impium atq; nefarium ſuſce-
„ piſtis. Eccleſiaſticos homines, nullam aliam ob
„ cauſam, quàm quia nomine hoc cenſebantur, con-
„ ieciſtis in vincula, tributa vobis ferre coegiſtis,
„ itaut, ex vniuerſa Dioeceſi decem millia nummûm
„ aureorum aerario veſtro reficerentur. Tantidem
„ ordo Franciſcanorum, tantidem Humiliati ſe ſe
„ redemerunt, & quicquid praeterea conditum in
„ cellis horreiſue habebant, immiſſo milite diſſipaui-
„ ſtis. Litteras publicas Eccleſiae Mediolanenſis, &
„ monumenta priuilegiorum, immunitatum, iurium,
„ quae monumenta & litterae adſeruabantur in S.
„ Radegundae Monaſterio, Beltramus Prandebonus,
„ cui mandatum erat, ingreſſus ea clauſtra, per vim
„ abſtulit: & Monaſterij Maioris virgines cum anti-
„ ſtite ſua, quas vobis adſpicere fas non eſſet, con-

treċtauere

» trectauere carnifices vestri. Matthaee Vicecomes, » vosque caeteri, qui tenetis vrbem. Haec omnia » vestro nutu sunt administrata. Vos rei scelerum » tantorum estis. Quamobrem decreui ego Cassonus » Archiepiscopus Ecclesiae Mediolanensis, arborem » excindere, quae fructus bonos non facit, & aucto- » ritate, quae mihi concessa est, ferire anathemate » vos omnes, & arcere communione sacrorum, ea » lege, vt si contumaces & inemendatos vltima dies » oppresserit, intra sacratos fines vestra corpora se- » peliri non debeant, idque anathema nunc à me » vobis infligitur. Te verò Matthaee tantò magis » ferimus, quia fueras caelestibus diris addictus iam » inde ab eo tempore, quo superioris Archiepiscopi » Vicarium Generalem ex ciuitate praecipitem eie- » cisti. Erat Matthaeo politicum ingenium, nec ex- tra suspiciones atq; coniecturas ambiguae religionis, nec sine cura, quod ad eius rei famam attineret. Rem Ecclesiasticam ita tractabat, vt superiora declarant: rursus videri se pium volebat & erat fortasse: sed in eo negotio sua plerumq; principibus via, cumq; recte sentiant, regnandi saepe consilijs & artibus abducuntur ab eo quod intus alunt. Vicecomes id recti prauiq; confinium nimia licentia transgressus, eò denique processit, vt à Pont. max. Haereticus appellaretur. Nunc Archiepiscopi diris implicitus, neque reuocabat exulem, neq; sarciebat Ecclesiae damna plenus artium senex, auidus potentiae, blandus alloquio semper & vultu: benignitas & magnificentia factorum, domina-

tionis

tionis vtilitatibus regebantur. Caeterùm, quò plus inuidiae parari, ſibi ob Archiepiſcopi calamitatem & anathematis infamiam videbat, eò magis firmare opes, proferre imperium, munire domum affinitatibus aduerſus pericula & caſus imminentes. Quippe ſenſerat etiam incommodos de ſua religione ſermones haberi Romae, & parare Pontificem max. ea, quae in Catholicae fidei rebelles vltima ſunt Apoſtolicae Sedi. Prima munimenta quaeſiuit, vt ſubigeret vrbem Ticinum, qua ſubacta, Alexandrini ſocietatem & foedus expetiuere: nec Parma cunctata eſt. Inde ſe ille pro Caeſaris Vicario, principem dominumque Mediolanenſium appellauit. Ad exigenda vectigalia, premendamq; oneribus vrbem, obtentui erant reſidua certamina cum Guelfis, quos fractos iam ſatis atque debilitatos, penitus eſſe delendos memorabat. In omnibus rebus ſpecies & pompa Principatus erat. Praetoria cohors, octoginta ſerui, ephoebi nobiles, caetera aulae: & quia ſeptuageſimum iam annum egreſſus vitali calore deſtituebatur, fouendo ſeni conquirebantur lectiſſima puellarum corpora, eaeq; ſimul cubabant. Iuuenes filij, Galeacius, Marcus, Luchinus, Stephanus & Ioannes agebant pari magnificentia & luxu. Caeteris cordi paternae potentiae moles, & pars dominatus, domeſtica pariter & externa, & propaganda ſucceſſio: Ioannes ad ſpem & occaſionem Eccleſiaſticarum opum atra in toga domi caelebs manebat. In hanc domum ita ſtabilitam atq; firmatam vndiq; confluebant omnia

quò

quò felicior hominum more diceretur. Et erat eiusmodi rerum cursus, vt vel Anathematis poenam haudquaquam meruisse Vicecomitem, vel fluxam & infidam esse fortunam existimarent, quae circa caput impium sic luderet: ac diuersus postea ludus expectabatur. Derthona & Alexandria penè certatim in idem imperium concessere: simul potiundae Liguriae spes affulgebat. Turbata illic omnia ciuilibus dissidijs; petita Vicecomiti nurus ex Auria domo; & Marcum filium pulsi principes ex vrbe Genua sibi Ducem asciuerant. Haud dubie Regnum Italiae quaerebatur. Ea tentamenta Pontificem maximum, pro paterna in vniuersos cura minime quietum habebant. Nam praeter Ecclesiasticae rei lacerationem, infestamque sacrorum hominum vitam, & nominatim Archiepiscopi exilium indignum; etiam necesse erat suo nomine displicere nascentem in Italia tyrannidem, vti tunc dicebatur. Vt enim exortus Mediolani Vicecomes, alia atque alia appetendo loca, impotenter agebat: ita tyranni minores in alijs vrbibus; pari violentia, ciuium & Ecclesiae res in se trahebant, hominibus ipsis superbe abutebantur. Itaq; Pont. max. iussit admoneri Matthaeum & caeteros: nisi communi cum caeteris iure viuere assuescerent, abstinerentque deinceps animos ab omni Ecclesiastico negotio, acturum se suo iure, & Apostolica arma moturum in rebelles. Illi, traditos à Caesare dominatus obtinere se se, nec posse suas opes à Pont. max. labefactari, vel infringi, vana simul &

impia responderunt. Denunciata communiter haec & responsa: maiora separatim in Vicecomitem mouebantur, & maiore ipse contumacia vsurus erat. Iam enim agebatur in occulto reus atrocium culparum, ad quas facilè transitur ab tali ingenio, talibusque artificijs; quale ingenium & artificia in hoc homine fuisse demonstraui. An verò innoxia mens homini, sanum de religione iudicium, & inimici; cùm alia re laedere non possent, illud ad criminandum arripuere, quòd probabile esset in tali vitae forma, quodque etiam si refelleretur, inureret tamen eam notam Vicecomitum nomini, quae cuncta deformaret. Equidem malim hoc verùm esse propter magnae familiae posteros, qui, sicuti veteris fortunae reliquijs ciuitatem nostram ornant, ita maiorum religionem testantur sua. Non tamen omittam rem demonstrare sicuti gesta est. Bonifacius Farra, & Laurentius Gallina Guelfi humiles, post res suas afflictas, desperata Patria, commigrauerant Romam; & propter polita ingenia, bonarumque artium disciplinas nacti locum in aula, dextere ac liberaliter agendo, peruenerant illuc, vt gratia, & fide, & auctoritate apud Pontificem maximum inter primos essent. Hi coepere criminari Vicecomitem, quòd ad tyrannica facta impios de religione sensus adiungeret, quodque vno verbo manifestis indicijs Haereticus esse conuinceretur. Haeresim illius esse de RESVRRECTIONE MORTVORVM. Ab eodem solere Daemonas euocari. Haec duo

capita

capita litteris atq; teſtimonijs arguebant. Reliqua memorare ſatis erat nota omnibus crimina ſimul & firmamenta criminationis huius. Quid enim de altera vita, deque vno & vero Deo ſtatutum habere poſſe illum, qui ſua ſede pellat Epiſcopos; quaerat ad necem in exilium agat? Hunc eſſe hominem, qui poſteaquam prouinciam inuaſerit, ſit ſacra omnia depraedatus, ſacrorum adminiſtros omni crudelitate vexarit: adoleſcentulas etiam, quae perpetuo ſe ſe voto virginitatis obligaſſent; eiecerit extra monaſteria, & earum pietatem atq; pudicitiam habuerit ſuae libidinis incitamentum. Ob tot infanda facinora damnatum anathemate, communione ſacrorum excluſum, ſpernere coeleſtes poenas: dummodo procedat ad tyrannidem via, penſi praeterea nihil habere. Profectò, qui ſic viuat, eum, non verbis, ſed quae praedicatio ſit grauior, profiteri reipſa, & veluti concionari diuerſum quiddam à catholico ſenſu fideque communi: & ſuis gaudentem inſtitutis, publicam Eccleſiae diſciplinam irridere. Neque verò imbutum erroribus animum temperari ſaltem in eo, vt propria ſit peſtis ipſius, inteſtinumq; malum: ad prolem vniuerſam, paternae inſaniae manaſſe contagionem, in patris mores & inſtituta filios abijſſe. Parati erant alij, qui iactarent eadem in omnibus circulis, & facilè commoto ad eius negotij curam Pontifice, eſſe res in quaeſtione publiciſque tabulis coepit. Patres etiam ſuper eo negotio aliquoties conuenerant, & re conſiderata, ſtatuerant; non

ſanam mentem eſſe Viceconiti, compererantque inquirendo, foueri opibus ipſius haereticos, turbari Quaeſitorum officia, & Gulielminam infame monſtrum, de cuius ſecta & ſine demonſtratum eſt, perdiu ſub eiuſdem vmbra, & tutela latitaſſe. Poſteaquam teſtimonia & indicia, ſententiaeque Patrum congruebant, & vndique manifeſta teneri res videbatur, Matthaeum Vicecomitem Pontifex max. procùl ab omni ſacrato limine, omniq; piorum coetu eſſe remouendum decreuit, ipſum, & filios eius, & quotquot impliciti conſilijs, ſiue miniſterijs talium rerum actionumque eſſent. Ea tremenda ſententia perſcripta eſt, & promulgata ſolennibus verbis, & ſi quae alia miſceri ob rerum atrocitatem oporteret. Sed aduerſus coeleſtes illas minas, pontificioſque terrores, & quouis bello funeſtiora pericula, Viceconiti ſenſum auferebat dulcedo Regni: atque obdurando paulatim proceſſerat in eam miſeriam, vt impune diſſimulari talia poſſe arbitraretur. Et Numinis irae cunctabantur pauliſper, quò grauiores incumberent tempore ſuo, & oblitum officij Principem, ſicuti iuſtum eſſet, admonerent. Interea, res Eccleſiae Mediolanenſis, nihilo meliore erant conditione ac ſtatu, quàm ſub tali domino eſſe oporteret. Tamquam in Mahometana, vel Caluinica vrbe, intermiſſa ſacra, fugitiui ſacerdotes, aut prohibiti fuga, Pontifex adhuc exul: & quò foedior erat forma Ciuitatis, eò magis irritabatur Principis animus, quia recidere in ſe omne dedecus, inuidiamq; ſentiebat,

Caete-

Caeterùm, quia non erat obſcurum, qui motus, quaeue pericula ſequerentur illam Anathematis poenam, inſtitit adhuc agere multa & parare, quò tutior foret. Caput erat, minores Italiae tyrannos, & dominos vrbium conciliare ſibi, tum ne victi religione, Romana arma ſequerentur, tum vt ſecum arma & vires contra Romanum aſſociarent. Eius rei cauſa, Soncinum, qui locus eſt in agro Cremonenſi, concilio principum indicto, conuenere frequenteis, quippe in id ipſum iam anteà callide & ambitioſe praeparati. Namque Vicecomes, cùm ſemper, vti dictum eſt, aptus illiciendis animis, tum hoc tempore praeſertim in id ipſum intenderat artes ſuas, & alijs ad alios blandimentis vtens, Canem Scaligerum in omni congreſſu dulciſſimam ſibi prolem appellabat, propterea quod id nomen vtriuſq; aetati conſentaneum eſſet. In eo Soncinate conuentu, ad firmandos in ſe animos alienandoſq; ab Eccleſia, orationem habuit huiuſmodi. Neceſſariò fuiſſe conueniendum in vnam ſedem, vt coram agerent ea, quae non fuiſſent committenda litteris aut legatis. Agendum autem eſſe de ea re, quomodo partos feliciſſime principatus etiam tueri feliciter poſſint aduerſus communem hoſtem atque ſub Religionis titulo latentem inuidiam. Pontificem Romanum nulla laceſſitum ipſorum iniuria vel culpa, tantùm Archiepiſcopi Caſſoni, reliquorumque Guelforum ſtudio, inimicum repente exortum, vim ſuam Apoſtolicam occupaſſe in eo, vt Gibellini nominis

nis opes deleat atque euertat. Communiter vniuersis intentasse tyrannidis crimen, sibi praecipuum ex religionis crimine dedecus esse quaesitum, & eo dedecore, quantum in ipso Pontifice sit, armatas in se res omnes, imperium, amicos, vitam quoque si Deo placeret, ereptam. Haec eò pertinere, vt anathematis poena perterrefacti principes desererent vltro caput suum, & veluti languentia membra desererentur vicissim à capite, diremptique sic omnes ab ope mutua iacerent praeda illis, qui pulsi sceleribus suis atque debellati perditae suae fortunae vindicem Romanum inuocauissent. Sed vi & concordia contra artes enitendum esse fortibus viris, cauendumque, ne, si pertimuerint, opprimantur ac pereant suo metu. Quae Romanus interminetur, neque tanti facienda, vt resistendi mentem consiliumque adimant, neque tam parui, vt neglecta serpant latius, & insanabile postea malum fiant. Monere singulos, vt quanti suam quisque incolumitatem ducat, tam intrepido animo incumbant ad communem salutem: & gerendae rei consilia, quae habeant acerrima & fortissima cum suarum quisq; virium parte conferre in medium velint. Passerinus Mantuanus erat in eo conuentu. Is pro ea auctoritate, quam omnes ei post Matthaeum haud dubie praecipuam tribuebant, dicere orsus, non modò Viceconitis consilium probauit, sed fuit etiam infestior quàm fuerat ille: Pontificemque Romanum & Ecclesiae nomen est insectatus oratione sua, quomodo si nihil ibi supra consuetudinem

hominum

hominum aliorum esset, & studia quae mortales alios habent, in illa quoque suprema potestate versarentur. Eius Passerini orationem in hanc sententiam fuisse memoriae proditum est. Siquis principum esset auidus exitij sui, velletque fortunam eam amittere, quam diuino nutu & hascendi sorte esset assecutus, hunc debere non admittere penitus in animum ea, quae parens publicae salutis Matthaeus amantissime ac sapientissime proposuisset. Pontificem max. hominem esse factiosum, partium ducem, inimicum imperio, nomenque illud sanctissimum commodauisse Guelfis ad satianda odia: collusionem esse mutuam inter Romanum & Turrianos, vt si factio sustulerit cornua, tota sit in huius potestate, vicissim iste ad tollenda cornua sit adiumento. Iam de iactatione minarum, inquit, & caelesti periculo, quod denuntiatur, cùm idem sentiam, quod à Matthaeo dici audistis, eadem me putate dicere quae Matthaeus dixit. Nihil, neque timendum censeo magnopere, neque contemnendum, ne metu impediantur malorum remedia, contemptu malum crescat. Hoc amplius censeo, vt Canis Scaliger gerendo bello dux creetur. Inclyta erat Scaligeri fama, nec fere militaribus factis & magnitudine animi clarior quisquam ea tempestate habebatur; oderatque idem acerbissime Turrianos, & Cassonum Archiepiscopum; cuius potissimum instinctu ea gliscere pericula principibus Italiae viris putabat. Imperium tamen illud & administrandi belli

summam

summam aliquandiu recusauit, dictitans alios esse potiores, & magnifice disserens, quas ob causas sibi quemque praeferret. Ea oratione acuit magis principum studia quàm restrinxit, summaq; voluntate rem omnes ad eum detulere. Ita Scaliger foederis aduersus Pontificem impij dux creatur magno dedecore vrbis Mediolani, vnde consilia haec manabant. Sed dedecus erat maius, idemque stimulus audendi omnia quòd anathemate damnata iam saepius ciuitas contraxerat quasi habitum eius rei quendam & irato Deo cuncta quotidie ruebant in peius. Intereà Cassonus moritur ex Archiepiscopo Mediolanensi Aquileiae Patriarcha, vir, suis & familiae rebus vtramq; fortunam expertus. Natus in familia dominatrice obtinuerat honorem, qui natales etiam infimos aequare principibus posset. Principi simul & Archiepiscopo plauserat ciuitas. Dein versa protinus omnia: dissidium capitale cum proximis: captiui fratres: custoditus ipse domi: mox exsul, & dum vult iniurias persequi, genus ipse suum euertit, quodque fuit miserrimum omnium, fortunam quam suis abstulerat, inimici communes tenuere. Ijdem postea nouum amicum, veterem hostem dominatui suo ludibrium habuere, pulsumque rursus, in aliena terra coegere mori tam prope ab exule quàm fuerat olim à patriae domino & regnatore. Is Cassoni finis fuit. Matthaeus deuicto in hunc modum Archiepiscopo, secundam ex Pontifice Max. palmam petebat, vt quemadmodum illum eiecisset, ita aduersus hunc

immo-

immobilis ipſe atque reſtare inuictus poſset. Huius tantae atq; tam impiae rei ſpes vniuerſa poſita erat in eo, ſi praeter foederatorum auxilia ſatis ipſe ſuo marte foret inſtructus ad repellendum hoſtem, cuius arma primo ſtatim motu ipſam concrepare victoriam atque triumphum viderentur. Simul, vt antea demonſtraui, etiam ſi nullum à Pontifice bellum immineret, inuaſerat animum cupido Italiae capiundae, ſcilicet vt omiſſo Principis nomine, Rex appellaretur, quemadmodum ex Vicario ſe ipſe Principem feciſſet. His animis, ſex millia peditum cum equitatu quantum efficere maximum potuit, in Ligures miſit, vbi Marcus filius ſtrenue rem gerebat. Negotium autem erat illud plenum opportunitatum maximarum, ſiue mari bellum veniret, ſiue à Pontifice maximo copiae terreſtres in Mediolanenſem agrum immitterentur. Sed quanta cura Vicecomiti Genuae potiundae, tanta ſolicitudine Genuenſes ipſi tuebantur vrbem, & acciuerant auxilia, quibus impetum facile ſuſtinerent. Hoc tempore Vicecomiti deceſſerat vxor, cum qua vixerat mira concordia, & ſuper id, quod nihil magnopere ad Genuam procedebat, etiam domeſtico afflictus luctu, dedere paulatim religionibus animum creditus politici ſupercilij ſenex, aut coepit, aut ſimulauit. Quippe etiam Scaliger deſerta foederis fide perculerat hominem, atque varias voluenti cogitationes occurſabant interdum, mortuus in exilio Archiepiſcopus, Apoſtolicae dirae, ſtatus Eccleſiae praeſens, omiſſa ſacra, tot in Deum iniuriae, non quidem

vt palam excitaretur aliqua mutatione vehementi, ad quam homines eiusmodi fere non descendunt, sed tamen vt acrius introspicientibus esse commotum appareret. Bonacosa Burra (id nomen mortuae Principis vxori) sepulta est in Eustorgiana Aede, qualibus debuit exsequijs in Ciuitate, quae iaceret anathemate defixa, in qua gratificari rerum domino religionem suam, aut vellent sacerdotum plerique, aut cogerentur. Annus hic erat humanae salutis millesimus trecentesimus decimus nonus, quo anno, tantam fuisse frigoris vim ferunt, vt Padus (rarum illi flumini) gelu duratis aquis, tutos onustis quoque plaustris incessus praeberet. Mendici homines, quâ quisque fortè constiterat, repe riebantur exanimati, cùm defecta insuper alimentis corpora concalescere nusquam possent. Constitit, obriguisse multos ante foculum, aut sub lodice, & quia panes ipsi statim è furno lapidescebant, inter mandendi conatum plerique efflabant animam. Magis etiam horribile spectaculum alij fuere, quos in colloquio, siue actione aliqua, vita repente destituit, ita, vt oculos, ora, manusque in quo praeriguerant habitu & motu defixas non nisi postea deprehensa mors teneret. Implicito bellis consilijsque suis Principe, clausa Ecclesia, pastore profugo, nulla erant publica subsidia plebi, & noua haec pestilentia populum absumebat. Quasi piaculum coelestium irarum eo tempore quaesiuisse Matthaeus est visus, cùm thesauros Templi Modoetiensis, quos Turriani ante sextum & quadragesimum

mum annum oppignerauerant, ſua pecunia redemiſſet. Id pietatis opus re ipſa liberale, magnificum etiam in ſpeciem fuit. Namque Modoetiam eius rei cauſa Vicecomes ipſe profectus, depoſuit ſua manu theſauros in Ara, & Praeſidem eius Templi Diuum clara voce eſt precatus, vt ſi ei cordi fuiſſet, ſua illa munera & ſuos honores in priſtinam reſtitui ſedem, cuius opera & pietate id factum eſſet, hunc, prolem eius, & ſubiectas imperio gentes benigne tueretur. Haec ita precatus, admonuit ſeuere Templi ſacerdotes, vti theſauros illos quamdiligentiſſime in poſterum cuſtodirent, Regum & Reginarum eſſe dona venerandae antiquitatis, quae moueri ſua ſede & alienari ſit nefas. Talibus dictis, & multò magis liberalitate ipſa commouerat omnium animos, vt largus idem piuſque praedicaretur. Namque, ſex, & viginti millia florenorum in eam redemptionem inſumpta fuiſſe conſtabat, quae ſumma ad eorum temporum aeſtimationem debuit longe maior eſſe quàm eſſet, poſtquam aucta rerum pretia & noui orbis aurifodinae metallis honorem imminuerunt. Interea Pontifex max. ad vindicandas Mediolanenſis Eccleſiae contumelias delendamque Vicecomitis tyrannidem, foedus iniit cum Ruperto Apuliae Rege, quoniam ad eam diem Apoſtolicis denunciationibus & anathematis poena profici nihil potuiſſet. Etiam Rex Galliae ſocia arma iunxerat, iſq; mille equites ducibus Philippo, & Carlotto, & Bernardo Margolio propinquis ſuis miſerat Auenionem cum eiuſ-

modi mandatis, vt ad omnia, quae Romanus imperaret, praesto essent. Pontifex laetus his animis coalescentium Regum ad Ecclesiae defensionem, auxiliares hasce copias cum eo exercitu, quem è suis ciuitatibus iam antea conscriptum habebat, duci in Insubres iubet. Rerum summa permissa Philippo Valesio: huic reliqui duces parere iussi: mandatum, vt domitis Ecclesiae perduellibus Metropolis Ambrosiana redigeretur in antiquum statum, & Matthaeus ille Vicecomes exsueretur ea potentia, quam per insectationem & damna rerum Ecclesiasticarum exerceret: omnino Guelfi, quae semper Apostolicae Sedi fide & addictae partes fuissent, in pristinae fortunae locum restituerentur. Addita promissa rerum ingentium, quae quisque virtutis & fidei praemia sequerentur: pecuniae praesentis attributum, quantum ad stipendium militi, quantum ducibus ad magnificentiam assignari, Romanae maiestatis erat. Circa Iunij mensis initium in terram Insubriam peruenere. Aduentus eorum, metu vel per laetitiam acceptus, vt quiq; Guelfi erant, aut Gibellini: sed Matthaeus ante omnes ancipiti cura distrahebatur: daret ne se se Pontifici, & qualibet conditione pacem acciperet, an potius iret contra, & fortunam experiretur. Imperij retinendi pertinacia, animus impatiens aequi, parata quoque subsidia & egregie firmata Domus huc trahebant. Propendebat in partem alteram, spretum antea, nunc terribile Pontificis nomen, quem socij Reges sequerentur, cuius arma

iam

iam Insubriam tenerent. Itaque tertiam quandam consilij viam secutus, nec sine pacis cura, nec extra belli meditamenta erat. Pontifex ipse, antequam ferro decerneret, misit è Cardinalium numero Pogietum inclyti nominis hominem, qui tentaret adhuc animos hortamentis & auctoritate: si abrupta omnia & desperata ostenderentur, ad regendum consilio bellum adesset. Is Valentiae consedit. Eò citati statim è Clero qui deferebantur in Matthaei gratiam & animarum suarum exitium spernere edicta, sacris impijs operari, atque inter caeteros hi vocabantur: Abbas D. Ambrosij, Abbas D. Simpliciani, Abbas D. Dionysij, Abbas D. Vincentij, potentes homines in Ecclesiae rebus, & ob callida ingenia frequentes apud Matthaeum, ciuilium negotiorum arbitri, impliciti fallacijs & mercatibus Aulae. Hi cùm ad legatum obedienter irent, vsus Matthaeus hominum opportunitate, mandauit, vt de sua erga Sedem Apostolicam pietate prolixe testificarentur ac docerent, quemadmodum ad omnia iusta & legitima paratus esset. Ac dextere liberaliterq; agendo rem eam Abbates, pene legatum in spem adduxerant, posse authoritate finiri bellum antequam inciperetur. Id Cardinalis omni victoria, quae per acies veniret, longe fore gloriosius putabat. Sed ne astute composita, credita simpliciter reciderent ad sedis Apostolicae postea detrimentum ludibriumue legationis, Parmensem Episcopum, qui penitus consilia Vicecomitis exploraret, misit. Is cum Vicecomite congressus,

greſſus, quandiu res erat in verborum officijs, nihil plane deſiderabat quod amabilius ab ſene illo reuertentiuſue dici poſſet. Vbi Parmenſis attigit exſilium Archiepiſcopi, remque Turrianorum vniuerſam & libertatem vrbis: tunc enimuerò frons & oculi pro reſponſo fuere. Mox & reſponſum, quale vultus ille denunciarat, redditur. Regnare ſe Caeſaris beneficio: Romana poſtulata non ſatis poſſe mirari. Is colloquio finis. Abijſſe inde rectà Parmenſem tradunt, velut ab ſcelerata vrbe & inimica Deo, vitantem moenia & congreſſus: etiam in Monaſterio D. Simpliciani ſubſtitiſſe cùm veniret, atque Matthaeum illuc euocaſſe, ne ingreſſus vrbem ipſe contaminaretur. Cùm in hunc modum ſpes tentata pacis eſſet, pars vtraque violentior ad bellum exarſere. Legatus Raimondum Cardonum & Paganum Turrianum ad fines euaſtandos vrbeſq; tentandas illico deſtinauit. Ab Vicecomite, prouiſu periculi parata erant praeſidia & munimenta, queis cuncta defenderentur: neque mos antiquus omittebatur feriundi hoſtem auro, quo ſaepe telo rem antea feliciter adminiſtraſſet. Corruptelis atq; proditionibus & caedibus omnia permiſcebantur. Et Inſubria tota peſſumibat, dum duo maximi exercitus principum etiam maximorum pugnant pro Religione ac dominatu, quacunque ſors, ſiue impetus tulit. Coeperat ſtatim ea rerum forma diſplicere Pontifici max. bellumq; nollet ſuſcepiſſe. Nam ſuper id quod nulladum operae pretia ad vniuerſae rei ſummam fiebant: etiam ad famam

hominum

hominum memoriamque posteritatis existimabat incommodum fore suo nomini, si tantum fieret Christiani sanguinis in suo Pontificatu, quantum obstinatus hostis & commissarum iam aliquot pugnarum euentus, ante victoriam effundendum esse ostendebant. Ideo componendae rei, atque reconciliandae concordiae rationem rursus omnem exquirebat: ac tentata iam frustra religione Matthaei, & coelestium minarum terrore nequicquam admoto, placuit, euocari duodecim primos Reip. Mediolanensis, si fortè hominum illorum aequitate conuenire aliquid posset. Id negotij datum Legato, editaque simul ei, quae Mediolanensibus viris promittere deberet Apostolicae Sedis nomine, quaeue ab illis vicissim efflagitaret. Exciti duodecim ad Valentiam haud grauate conuenere: & data fides erat, impune venturos atque abituros vti venissent. Non subtraham illustribus familijs honores suos, praetermittendo nomina duodecim illorum, quae scriptores alij suis annalibus intexuere. Fuerunt autem huiusmodi. Gulielmus Pusterula. Franciscus Vicecomes. Franciscus Garbaniatensis. Andreas Hortus. Imberaldus Mandellus. Mucius Moncia. Ricardus Pirouanus. Stephanus Vicomercatus. Gulielmus Casatus. Lucas Cribellus. Bellinus Petrasancta. Othorinus Burrus. Homines erant nobiles, diuitijs insuper & vitae fama nacti authoritatem in ciuitate, quanta cuiquam esse potest, vbi rerum vnus potitur. Turbatas Ecclesiae res ijdem, eiectum Archiepiscopum, & spreta

Summi

Summi Pontificis imperia, veluti communem temporum ignominiam, & praecipuum Patriae dedecus interpretabantur. Acceptis à Pontifice prius, dein etiam à legato literis, vt cum bona Matthaei pace proficiscerentur, agitauere: neq; abnuit Princeps, siue, ne frustra repugnando, animos eorum magis etiam ab se alienaret, siue, quia negotiationis huius moras interea fore bello vtiles speraret. Ac nunquam oblituoeius lenitatis, qua tegere suum animum, & ad omnia, quae expedirent, conformare, natura vel vsu instructus erat, Ambrosium Alliatensem scribam suum intimum euntibus adiunxit, quod veluti datum eorum honori ac dignitati opportunitatem insuper habebat aliam, vt explorator, vtq; vinculum foret ad omnia, quae agenda essent. Marcus etiam Matthaei filius, ferocia sua, vel sicuti credidere quidam, occulto patris mandato, cùm iam iamque ituri essent, haud ambigue minitabundus monuerat, vt meminissent officij, scirentq; conscium ipsum, & in tempore vindicem fore, quicquid ageretur. Haec occursu de industria quaesito, haec, vt quisq; fortè inciderat, non nemine etiam in aulam euocato iecerat atrocior vultu, quàm verba erant. Caeteri, iuueniles minas transmisere virilibus animis: apud Franciscum Vicecomitem tantopere eaedem valuere, vt ex medio itinere retro domum rediret, deserto turpius comitatu, quàm si pedem efferre domo recusauisset. Vndecim viri, postquam Valentiam ad Legatum peruenere comiter accepti, post dierum aliquot

quietem,

quietem, in concilium vocantur, & cùm assedissent omnes, legatus in hanc sententiam esse locutus fertur. Optatissimam sibi rem accidisse, vt Mediolanensis Reip. capita, virosq; prudentissimos haberet in conspectu, quos docere posset de paterna voluntate summi Pontificis erga rem Mediolanensem, ac de optima saepe finiendarum calamitatum, quam in eorum prudentia & aequitate collocatam haberet. Mouisse Romanum arma, non odio cuiusquam, vel cupidine alieni imperij, sed necessaria cura tollendi pessimum exemplum ne quis aliena per vim inuaderet, vtque, sicuti verbum Euangelicum habet, quae sunt Caesaris Caesari reddantur, quae sunt Dei, Deo. Si iam inde à principio facultatem eorum praesentium habuisset Apostolica Sedes, pro bello pacem ad eam diem haud dubie futuram fuisse. Facta quae sint, infecta reddi non posse consilijs hominum: posse quidem prouideri ne talia inposterum fiant. Culpam & initium omnium malorum ad Vicecomitem pertinere: sed illum quoque non potuisse facere, quae fecisset, nisi multorum ope subniteretur. Et quamquam ille cum sua domo sit anathemate damnatus, plures tamen potuisse damnari, consilijs implicitos atque permistos, adiutores rerum, instrumenta belli, quod ille aduersus Ecclesiam gerat. Neminem se vnum accusare, rogare tamen vniuersos, vt quibus consilijs, quibusue ministerijs & artibus antea bellum adiuuissent, ijsdem adniterentur ad pacem sancte ac sincere faciendam, quae redacta in antiquum

O decus

decus Italiae, etiam ipſis eſſet allatura libertatem;
quod vnicum ciuile bonum ab omnibus mortali-
„ bus tanti aeſtimetur. Ac, ne putetis, inquit, rem
„ adeo pretioſam & expetitam, nimium magno vo-
„ bis emendam eſſe: nihil aliud poſtulamus, quàm
„ hoc ipſum, vt liberi velitis eſſe. Definite parere
„ Viceconiti, legibus vtimini veſtris: & acta res erit.
„ Nullos ſibi faſces, nullam vmbram imperij poſtu-
„ lat ſibi Romanus in veſtra ciuitate: ſatis regnabit,
„ ſi quiete, ſi catholicae diſciplinae conuenienter
„ agere voletis. Forſitan exſpectet aliquis veſtrum,
„ vt Turrianis aliquid caueamus: videte, quàm vilia
„ ſint caetera pacanti Metropolim Ambroſianam
„ Paſtori ſummo & ſancto. Remouet eos homines
„ vltra centeſimum ab vrbe veſtra miliare: neque
„ pax aliter fiet, quàm ſi tanto interuallo diſiuncti
„ manere velint. Quos tamen odio Turrianorum
„ expuliſtis, hos redire in patriam aequum cenſet.
„ Vicecomitem & alios, quicunq; culpis illius affines
„ vnà cum eo damnati ſunt & notati, abſoluit aeter-
„ nis vinculis, & anathematis poena, dummodo ta-
„ men Vicecomes ipſe in animum inducat Romam
„ accedere ſupplex, ibi pacem Apoſtolicae ſedis ex-
„ poſcere precibus ob vetera, in poſterum obſequium
„ profiteri. Sic erit bello finis, & inclytae olim reli-
„ gionis Ciuitas tranquilla pace fruetur, decedetque
„ vobis infamia, quam adhuc meremini rebelles Ec-
„ cleſiae Catholicae, prohibiti ſacris, ab coetu com-
„ mercioq; piorum remoti. Alioqui nos iuſte pieq;
„ ſuſcepta arma, paribus animis ad finem vſque,

ſicuti

„ ſicuti decet in tali cauſa retinebimus, aderitq; illud
„ ipſum pro quo dimicatur Numen. Haec vbi dixit legatus, inſtitit hortari Mediolanenſes illos, vt ante omnia, precibus accuratiſſimis diuinum ſpiritum inuocarent ad rem bene ſalutariterque conſultandam, id in omni negotio primum eſſe, ſine quo mortalium prudentia conſtare non poſſit. Erat in eo numero Franciſcus Garbaniatenſis ille, de cuius animo & fortuna, & immortali erga Vicecomitem merito antea demonſtratum eſt. Is meriti ſui largus, vt plerique, & fortaſſe non iniquus aeſtimator, praemia quaedam ingentia ſibi deſtinarat, quae poſtquam obtigêre minora votis, ac praeſertim, vbi gerendo bello Dux alius eſt creatus, verterat repente animum, inſenſuſque Vicecomiti premebat dolorem, donec aliqua nocendi opportunitas, quam ſedulò captabat, veniret. Ea, quae nunc offerebatur, haud ſegniter vſus, demonſtrando collegis pericula quae imminerent, conquerendo Vicecomitis iniurias erga Mediolanenſem Eccleſiam, Patriae ſeruitium & alia perturbandis animis, facilè omneis ſuarum irarum impleuit, vt imperium abrogandum eſſe Vicecomiti quacunque vi poſſet, cenſerent. Si nihil authoritate proficeretur, ciuitatem vniuerſam in tyrannum armare decreuerunt: atque vbi ea ſtetit ſententia, Garbaniatenſis idem
„ fertur ad Collegas ita locutus eſſe. Viri Mediola-
„ nenſes, & ſocij cariſſimi. Cum in tenebris, &
„ denſa caligine demerſis animis iaceremus, diuinae
„ bonitati placitum eſt, immittere ſuae lucis radios,

„ vt ſalutem ac libertatem, pacemque & vitam &
„ laudem amplecteremur. Vos oro quaeſoque, tan-
„ tum hoc celeſte beneficium conſtantia veſtra firmum
„ ratumque efficite. Nam quod diuini muneris erat,
„ vt ad ea, quae nobis vtilia & honeſta eſſent, exci-
„ taremur, id iam factum eſt: reliqua conſenſum,
„ operam, fidemque veſtram requirunt, quae ſi de-
„ ſint: ne Deus quidem ignauos & vaecordes
„ adiuuabit. Ante omnia, ſilentio eſt opus interea
„ dum gerendae rei dies venit. Vbi dies, venerit,
„ ſicuti viros, ſicuti Mediolanenſes decet, agemus.
Reſponſum inde Legato eſt: fore Mediolanenſes in poteſtate ſummi Pontificis, & imperata facturos: caetera ipſe exſequeretur. Ita Mediolanum redeunt: obfirmatiſque in hanc ſententiam animis, id quod ſibi de pace cum Pontifice facienda decretum eſſet, Vicecomiti renuntiauere: ſe inuitos quicquam quod minus placeret ipſi dicturos; ſed patriae caritate ſubigi, quam ſi neceſſe ſit, vel ſuo ipſorum interitu eſſe ſaluam velint. Vnam viam manere ſalutis, vt cum ſacrorum Principe redeant in gratiam, id fixum ſibi eſſe ac deſtinatum. Vicecomes ad ea conſternatus animo, confuſo vultu, pauca & incerta quaedam reſpondit: non ſe pacem abnuere dummodo Reſp. maneret eodem ſtatu, quo tunc eſſet: optare, vt qua fide ipſe in alios egiſſet, ea ſibi fides ab alijs praeſtaretur. Perſonabat interim vrbs tota crebris vocibus pacem expoſcentium, & pueri feminaeque fauſtos in Pontificem & Eccleſiam tollere clamores non ceſſabant,

vbi

vbi ſemel is rumor emanarat. Quò magis fama increbreſcit, eò plus terroris, atq; perturbationis eſt apud Vicecomitem: ac ſaepe ille profitebatur; ſi quid minus religioſe, ſiquid irreuerenter in ſacra ſacrorumue praeſides factum eſſet, nullam ſuam culpam eſſe talium rerum: velle ſe, vti catholice ac pie vixiſſet, ità Catholicum piumque mori: eius rei teſtem Deum inuocabat. Haec publice priuatimq; conteſtans in omni ſermone, nihil tamen afferebat ad comprimendum tumultum, qui violentior in dies excitabatur. Itaq; auerſus ad fortiora remedia, exciuit ex finitimis vrbibus Gibellinis, qui poſtquam frequentes adfuere; collocuti cum eo aduocant ipſi duodecim viros, & grauiſſime conqueruntur, quòd priuato conſilio de pace egerint: Non illis Eccleſiam & ſacra eſſe potiora quàm ſibi, ſed turbulentos homines egiſſe omnia dolo malo, & fortaſſe futurum, vt illos poeniteret. Simul in Pontificem inuecti ſunt tàm aſpere atq; acerbe, vt Matthaeus ipſe caſtigaret licentiam, atq; rogaret, vt ſalutis ſuae cauſa, linguae parumper temperarent. Dimiſſis poſtea xii. Viris, Matthaeo ſuadebant, vt illos quidem in vincula coijceret, armatorum verò manus ad reliquae multitudinis terrorem in vrbe diſpoſitas haberet, Galeaciumque filium, qui Placentiae tunc curabat, illico domum euocaret. Non placuit prehendi xii. viros, ne res ea maioris in vrbe tumultus cauſa eſſet: diſpoſiti ſunt locis opportunis armati: Galeacius adfuit, licet antea ſuſpectus, tamquam patris ſe-

necta

necta detineri dominatum aegre pateretur. In eum statim auersi omnes: & ille magnifice disserebat de Gibellinae factionis potentia, patris imperio, & quemadmodum confideret fore breui, vt tumultus ille conticesceret. Ferunt, cùm in Patris conspectum frequenti Gibellinorum corona deductus esset, obortas vtrinq; lacrimas, ac deprecante Galeatio veniam errori, si quid fortè contra patriam pietatem egisset, aliquandiu nihil effatum senem: postea precibus adstantium mitigato animo, dixisse, filiorum esse neminem, cui spes suae magis inniterentur. Ab eo congressu, Galeatius haud dubia patris voluntate, rerum omnium arbiter, & familiae munimentum, agit cum xii viris, comiterque simul & elate percunctatur, quidnam esset illud, quod audiret moueri per ipsos aduersus Patrem dominumq; suum, quodue cum Romano legatò nuper egissent. Illi responderunt, nihil actum abs se nisi bona fide, & Patriae cura, quam rebus omnibus anteferrent. Legatum Apostolicum, virum esse grauem, amantem publicae quietis, dignum, cuius fidei cuncta permitterentur. Galeatius enimuero, pari grauitate, pergerent ait: se quoq; nec Patri, nec Patriae defuturum. Cessit inde Matthaeus omni rerum administratione, seque totum in sacra & religionem auertit. Ad omnia templa ibat, & die quodam, aduocato in templum maximum Populo Cleroq; Mediolanensi, positis humi genibus, ad radices Arae maximae, symbolum Apostolorum, elata quantum poterat voce recitauit. Tum

conuersus

conuerſus ad multitudinem ſtupentem nouitate rei, ſumma item contentione vocis, dixit, ſe, vti catholice pieque vixiſſet, ita catholice pieque moriturum eſſe: calumnias, queis ſuam ipſius famam homines aliqui dehoneſtaſſent, iudicaturum eſſe Deum extremo ſaeculorum die: tunc, inquit, cùm omnia mortalium in aperto erunt. Haec vti dicta actaq; erant, publicis tabulis conſignari voluit cum hac ipſa conteſtatione: Matthaeum Vicecomitem non aliam profiteri religionem & fidem, quàm quae verbis illis contineretur, vti palam prima poſtrema recitata eſſent. Poſtero die, quàm hoc de ſe ſpectaculum multitudini exhibuerat Vicecomes, velut alienata mente Modoetiam ſe ſe proripuit citato equo, ibique adorato Numine incidit in morbum, ex quo paulo poſt moritur. Mortuus eſt ad Creſcentiacum in aedibus Monachorum, tria millia paſſuum ab vrbe, cùm aeger illuc ab Modoetia deportatus eſſet. Haud ego affirmauerim in huius hominis fine id quod etiam in medio rerum curſu relinqui à nobis ambiguum decuit: fueritne vtique in religionis negotio prauus ille & malus, an odio tantùm inuidiaque contraxerit immeritam hanc labem. Non ſcriptores ſolùm, ſed res ipſae trahunt vtroque, & paria in contrarijs partibus momenta rationum occurrunt, quae proponere lubet, vt potius alij ſententiam tulerint, quàm, vel litterae noſtrae maculam vllam tanti viri manibus inurant, ſi caruit hac interiore culpa, vel dedecus eleuent, ſi re vera contumaces homini aduerſus Eccleſiae

dogmata

dogmata ſenſus fuere. Primùm omnium initia Principatus iuxtà ſanctitatem acta cauſam agunt, vindicantq; ipſum ab fama, quae inueterauit. Intereſſe ille rei diuinae quotidie: reuerenter inſeruire ſacrificanti: curare ſaepe myſterijs animum: & formata ſicut aſſolet in Principis mores familia, ſtatis horis in domeſtico ſacello religioſiſſimae preces, ipſo modos ineunte; canebantur Grauiſſimi ſcriptores, cùm mentiendi cauſas procul haberent, haec ipſa tradidere ſicut retuli. Iam facilis alloquio & ab innocentia aerumniſque leniſſimus, quotidiana etiam ſtipe leuabat egentes quae licet poſſint eſſe officia diuerſae cuiuſdam virtutis, & animi nihil aliud quàm à natura rectè informati, rarum tamen eſt, vt eadem ab chriſtiana, & catholica perfectione ſeparata reperiantur. Ire frequenter ad templa ſupplicatum eadem ornare donis: diuinum per omnia cultum amplificare ac tueri; profectò non ſunt eius, qui, vel iam finxerit ſibi peruerſas de ſuperis opiniones, vel ad eas facilè degenerare poſſit. Hactenus exiſtimo purgari ac defendi poſſe Vicecomitis manes ab ea labe, quae ſemel inuſta fortaſſe nunquam eluetur apud homines: vtinam apud Deum diuerſo iuditio res agatur. Rurſus animum in hoc negotio meum reſtringunt timore ac moeſtitia & ſuſpicione, profugus Archiepiſcopus huius iniuriâ, vaſtatio & ſolitudo rerum Eccleſiaſticarum, Apoſtolicae poenae, contemptus earum. Quaſi neque Deus vſquam, neque Dei Vicarius eſſet, ita ſumpta contra Romanum arma,

concitata

concitata factio velut in communem hostem, perseueratum ad vltimum, donec vita superfuit. Sunt haec ipsa quoq; perscripta in annalibus illis vnde propter incorruptae fidei famam petuntur antiquitates vrbis, neque debuere praetermitti ab eo, qui professus esset perscripturum se omnia, laeta siue tristia patriae huius principumque ipsorum. Caeterùm, de ea re, vt cuicunq; visum fuerit, statuet.

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS
CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
DECADIS III
LIBER II.

OSTQVAM Matthaeus expirauit, filij ſedulò celauere mortem donec prouiſis, quae tempus monebat, falli diutius fama non potuit. Corpus exanime clam tumulo eſt illatum, quia timebatur, ne Pontifex iratus, Anatematis obtentu, cadauer proijci inſepultum iuberet. Neſcitur, vtra in Aede ſitum fuerit, ad Creſcentiacùmne, vbi etiam obierat, an verò ad Claram Vallem, vbi pleriq; Principum tunc ſibi ſepulturae ſedem eligebant, ſicut tumuli adhuc inſcriptioneſque teſtantur.

Eius deceſſu creuerant coniuratis animi: manebant odia: delere tyrannidem, ac ne ſuccedente Galeacio, Metropolim paterentur fieri Vicecomitum hereditatem, agitabant. Hi conſilia ſua omnia perferebant ad Cardinalem Legatum, & ipſe viciſſim legatus omnem gerendae rei ſpem in eorum conſenſu ac fide poſitam habebat. Ab altera parte, Galeacius, tradito per manus,

&

& iam haud dubie posseſſo imperio, caput rerum erat: domi ciuium motus, foris hoſtem, quantum omni bellica, & ciuili ratione poſſet aſſequi vnà cum Marco fratre ſuſtinebat: reliqua nobilium, ſiue plebis multitudo, partim erat coniuratorum & Legati: plures ituram in ſaecula potentiam, & imminentem vrbi dominatum cernebant, eamque ſpem, aut metum ſequebantur. Etiam Eccleſiaſtici homines, & hic aliud agens Clerus, in Pontificem, aut in Galeacium diuiſus erat, tantò magis incertus & fluctuans, quia nouus Archiepiſcopus Aicardus, cùm Guelfarum partium eſſet, non poterat inire Pontificatum, magiſque turbabat animos exſul, quàm ab eo quicquam ad regendum Eccleſiae ſtatum afferebatur. In ea rerum colluuione Canonicos Modoetienſes inceſſerat metus, ne ad templi ſui theſauros antea quoque ſublatos inde & oppigneratos, licentia perueniret. Ob eam rem habito inter ſe conſilio, ſtatuerunt pretioſiſſima quaeque ſub terram eſſe defodienda, delectis è Collegio quatuor viris, qui defodiendi curam haberent, eoque miniſterio defuncti digrederentur ſeorſim in longinqua loca, & circa ſupremam vitae horam, rem aperirent ei, quem grauiſſimum virum, optimumque iudicaſſent. Ita res commiſſa quatuor Canonicis eſt: reliqui conſenſere vltro vt celarentur. Ea occultatio theſauri, idq; Canonicorum inter ipſos decretum factum eſt anno milleſimo viceſimo tertio ſalutis humanae, menſe Ianuario, cùm paulò antea foede direpto

Oppido Mediolanenſes, Baſilicâ tantùm abſtinuiſſent. Inſequente Februario, Marcus & Luchinus Galeacij fratres commiſſa cum Pontificijs pugna, circa flumen Abduam, duos è coniuratis Cribellum & Garbaniatenſem interfecere, clamitante Marco inter feriendum: Viuat Eccleſia, & patriae proditores moriantur. Pontificij tamen eo praelio ſuperiores fuere, captaque Modoetia, Garbaniatenſis cadauer ibi in D. Ioannis Aede ſepelierunt. Et armis quidem ſic certabatur: certamen aliud verborum erat, cùm pars vtraque allicere ad ſe partis alterius fautores conarentur. Pro Vicecomite prenſabant amici vel propinqui promiſſis aut minis: Pontificem & religionem, Eccleſiamque, & alterius vitae poenas in rebelles concionabundi ſacerdotes inculcabant, eaque audita, terrore obiecto, vel pietate ingenita perpulere multos, vt in ſanctiora caſtra tranſirent. Modoetiae poſita ſumma rerum erat, caputque fiebat ibi pugnantium pro Eccleſia non tamen ea frequentia & ardore, quem grauiſſimus quiſque in tali cauſa deſideraret. Ac reperio, Aicardum Archiepiſcopum, quia non ſatis impigre res adminiſtraretur, Modoetiae concionatum eſſe totidem
„ verbis. Viri Mediolanenſes, & quotquot pro
„ Catholica Eccleſia aduerſus impios arma ſuſcepi-
„ ſtis. Vos quidem cupidine ſalutis & ſtudio recti
„ veniſtis in haec caſtra, ſed non veniſſe ſatius erat,
„ quàm lente ſic agendo tradere victoriam hoſti,
„ prodere publicam cauſam, iſtaque lentitudine &

proditione

„ proditione laceſſere diuinas iras, ſicuti vos facere „ animaduerto. Proinde, quae amplius dicam acci- „ pite, vocemque meam, non vt miſeri hominis „ vocem, ſed quaſi miſſam è coelo condite in ani- „ mum veſtrum, & attendite quae me vobiſcum „ agere Deus iubet. Niſi bellum hoc alijs animis „ geritur: victoria penes alios erit, voſque ludibri- „ um & praeda hoſti, exemplo eritis, pigritiam & „ ſegnitiem in Dei negotio plecti ſicuti caetera mor- „ talium ſcelera, magnumque ipſam & inexpiabile „ ſcelus eſſe. Vult ſane Deus Eccleſiam ſuam ma- „ nere incolumem: ſed nunquam per vos erit inco- „ lumis donec ſic agetis, & inuenta quà Diuinae „ maieſtati placitum erit, diuerſa via, ne Romana „ ſacra polluantur, proijciemini qui miniſterij pulcher- „ rimi gloriam ita contempſiſtis. Seuerus homo & ſpectatae religionis erat Aicardus, magna in vulgus fama, propterea quod ex minore Franciſcano factus Archiepiſcopus retinebat Ordinis inſtituta & antiquam diſciplinam. Non tamen potuit excutere fatalem torporem ex militaribus animis, miraque ſocordia res omneis agebantur. Tunc Robertus Siciliae Rex olim icto cum Romanis foedere, fautor antiquus Archiepiſcopi Caſſoni Turrianorumq; reliquorum, cognito rerum ſtatu, timens id quod futurum erat, Raimundum Cardonam cum ſexcentis equitibus miſit, vt ea manu rem Eccleſiaſticam adiuuaret. Cardono ſtatim deditur Alexandria, eaq; Pontificis nomine communitur. Inde Modoetiam auxiliares peruenere. Laetus ad-

aduentus eorum fuit, ſpeſque illa commouit parum per animos ac deinceps aliquanto plus in Pontificio exercitu, ſtrenuitatis erat. Paulo poſt, Paganus Turrianus Epiſcopus Patauij, & cum eo, Franciſcus & Simon filij Guidonis peruagati terras omnes amicorum, atque corrogatis in vltimi certaminis fortunam trecentis equitibus, eodem ſubiere. Horum aduentu, res ad ſeditionem venit: & quo die Oppidum intrauerunt, ibi in campo, qui D. Franciſci campus dicitur, irritatis animis acre praelium fuit, praelioque commiſſo, conuerſis repente ſignis, ad Vicecomitem tranſiere quicunque Turrianum nomen ob veteres inimicitias auerſabantur. Caeteri iam decernere de ſumma rerum auebant: ac duo praeſertim Gulielmi, Puſterla, & Caſatus, quorum maximè conſilio res nitebatur, eiuſmodi ſententias dicebant, vt quamprimum Vrbs Mediolanum obſidione cingeretur. Contra ea Cardonus, munimenta vrbis, & nimium ſerae ſpei moras proponebat. Dum haec inter Eccleſiaſticos agitantur, Vicecomes anteuertit, omni connixus ope ad hoſtem ex Oppido Modoetia detrahendum. Marcus, & Luchinus in expeditionem eam iêre. Pugna proſpera Eccleſiaſticis fuit, vtenteſque rerum curſu ducunt ipſi ad Vrbem oppugnandam, & triduo poſtquam pugnarum erat, ipſis moenibus inſtiterunt. Tunc Vicecomes in magno metu de ſumma rerum eſſe coepit, & concione aduocata, diſſeruit apta tempori. Non ſe bellum gerere

cum

cum Ecclesia, sed defendere communem patriam velle: ac si vera loqui debeat, nihil spectare magis arma sua, quàm vt res Ecclesiastica Mediolanensis, ab externis iniurijs tuta, & incolumis maneret. Esse Theutonas, esse barbaros in hostium exercitu, qui si vrbem ingrediantur, sacros, & sacra omnia videat eorum furori praedam fore. Proponerent sibi ante oculos, tot Sanctorum Reliquias & caelestia pignora, tantum Ecclesiastici argenti, supellectilisq; religiosae, templa ipsa, & aras, simulacra Diuum, vel marmore sculpta, vel expressa coloribus: cuncta, simul auaritiae materiem, simul impietati ludibrium parari, nisi, quanta vi barbarus instet, tanta ipsi barbarum repellant. Neq; verò spem respicerent eam, quòd Romanis auspicijs ab ea parte geratur res, quodque religionis adesse vindices dicantur. In pace, speciosum & magnificum esse Pontificum nomen, atq; ipsos tunc agere clementer & iuste: bellorum iras ijsdem nihilo mitiores, & auidas in sacrilegia militares manus, non posse cohiberi si quis velit. Ab eiusmodi dictis, cùm moenia, & portae stationibus atque praesidijs firmarentur, omniq; alio repellendorum hostium apparatu militariter occupata Ciuitas egregiam Principi fidem ostentaret, Heluetij, qui sub Galeacio stipendia faciebant, accepta ab Ecclesiasticis pecunia, capere, vel interficere ipsum agitauerunt. Atque non frustra id incoeptum fuisset, nisi Ioannes Galeacij frater, quamuis Ecclesiastica in toga, belli necessitatibus intentus, re

cognita

cognita, cum amicorum repente manu impetum in proditores dedisset, qui caesi, vel capti, spem obsessoribus ingentem illam ademerunt. Inde, cum trepidatione dissidium ortum inter ipsos, & sicuti lingua moribusque dissoni erant, ita seorsim inire consilia, varijsque furere voluntatibus coeperunt. Gliscentem sua sponte seditionem irritabant obsidionis taedia: neque sisti res potuit, vbi Castroneus quidam (id nomen viro) Legati fratris filius, ad eruptionem ex vrbe factam acriter pugnans vnà cum primoribus ceciderat. Nocturno agmine Modoetiam eunt, idque statim Oppidum, fortuna commutata Vicecomes obsidebat. Rursus auxilijs ab legato missis, ipse retro Mediolanum compellitur. Variante suas vices bello, nihil certi, per totum eum annum apud alterutros erat: incendijs, & rapinis cuncta inuoluebantur absque discrimine vllo sacrae an profanae res essent. Tota belli moles ad Modoetiam vicinaque loca, Vicomercatum, Caratum, & Decium constiterat, & vestigia cladis eo tractu parietinae templorum adhuc manent. Insequens annus graui clade rem Ecclesiasticam afflixit, cum ad Vaprium in Abduae fluminis ripa pugnatum esset: neque scriptores aequales eorum temporum, in re tradenda, quicquam omisere quod horribile, ac memorabile visu, vel dictu accidere in praelijs possit. Semiuiua corpora sepulta mortuorum cumulis, inflatum humano sanguine flumen, & Bergomi, decem inde passuum millia clamores praelij eius auditos prodidere.

didere. Addunt etiam prodigia, quorum illud, & ſpectantium multitudine, & rei, quae portendebatur, euentu, certiſſimum fuit. Cum enim Modoetiae, in campo, quod Pratum appellatur, ea forte ipſa hora, qua duo exercitus ad Vaprium confligebant, iniretur equitum numerus, qui mittendi illuc ſubſidio Pontificijs eſſent, quoddam huiuſmodi ſpectaculum obuerſatum fuiſſe oculis fertur. Ingens vulturum multitudo per ſublime volitans cum triſti clangore, primò campum inumbrauit. Dein ſcinduntur in duo agmina, conſiſtuntque velut contrariae acies, hinc ad orientem ſolem, inde ad meridiem obiecta aduerſa regione Mediolanum verſus. Is minor erat numerus, & Vicecomitis copias, ſicut ab euentu creditum eſt, repraeſentabat. Poſtquam ita conſtitere aues atrae & ſtridulae, concurrunt inter ſe ſe roſtris, veluti telis, & acerrime rem gerunt. Praeterquamquod ſuſtulerant omneis ad id ſpectaculum ora, cadebant etiam ante oculos aligeri milites laniati, & cruenti, totoque campo plumae volitantes cernebantur. Adnotatum eſt, certaminis victoriam penes minorem aciem fuiſſe, moxque Franciſcanae Aedis turrim, & vicinarum arborum cacumina gregatim inſedere. Pars altera ita diſſipata eſt, vt vultures terni, quaterniue non amplius, hac, illacque diſpergerentur. Horae ferme ſpatium, ea tenuit pugna, nuntiataq; poſtmodum Vaprienſi clade, interpretatio prodigij facilis fuit. Adeò reſponderunt omnia, ſimiliq; ad Vaprium fortuna

dissipati sunt Ecclesiastici, atque Modoetiae volucrum praelio, superior multitudini paucitas, & hinc incolume stabileq; agmen, inde consternatio, & fuga spectata fuerat penitus ad humanae dimicationis formam. Sanè quaesitum est alijs ante me scriptoribus rerum, ecquid valeant prodigia, suntq; pleni libri exemplorum ex omni memoria, quomodo praesenserint mortales, aut viderint diuinitus ea, quae post tempus aliquod euentura essent, quaeue diuersos apud homines, & locorum interuallo discretos agerentur. Mutae saepe animantes, coelo, siue terra, vel aqua, vel igni, vel etiam elementa haec ipsa denuntiasse res futuras, ostendisse remotas existimantur. Cantu, siue volatu, tripudijs, extis, alijsque modis innumerabilibus, interneciones exercituum aut triumphos cùm praecepissent animis Imperatores, ei prodigio congruit euentus, neque alibi ludificatio maior apud antiquitatem. Si gutta sanguinis in exangui corpore conspecta esset, si manasset sudor ex marmore, vel ligno, si prodijsset anguis alicunde, prodigium erat, & quales negotiorum euentus ab eiusmodi ostentis erant in spe, vel metu, tales etiam interdum sequebantur. Iam auditae voces è coelo maiores & augustiores humanis, obuersata oculis simulacra, visaeque species dimicantium, hominum etiam ipsorum vaticinia, clades & victoriae non absonae vaticinijs, constituta generis eius disciplina, collegia denique Sacerdotum adhibita procurandis eiusmodi religionibus penè arguunt dubitantes,

dubitantes, & quaſi ſuo iure fidei partem petunt. Sed priſcarum vanitatum alia quoque monſtra reperientur, neque mirum fuit, inanes ſibi formas, & conſentanea formis interpretamenta figurare qui coeci penitus eſſent in ſumma religionis, ipſaſque pecudes, & ſi quae ſunt viliora, conſecrata diuinis honoribus colerent vt Numen. Ab eo ſcilicet fonte caetera mentium ludibria, & deliramenta manabant. Caeterùm nihil arbitror eſſe abſurdius, quam viſis, atque portentis dedere animum, & ſi quid quamque rem anteceſſerit, arbitrari, vel hoc ſecutum eſſe, quia factum ſit illud, vel vt poſteriora ſequerentur, priora extitiſſe. Permeant omnia curſus ſuos, neque mutatur quicquam in naturae rebus, niſi regens eam Deus annuerit. Annuere porrò non niſi ſumma, & arcana ratione credere opportet intuentes maieſtatem illam infinitam, quantum aſſequi humana mens poteſt. Extitere temporibus Hebraicis diuini Vates, ac deinceps alij, queis praeſaga pectora diuinitus obtigerunt, itemque praenuntia ſigna venturarum rerum miſſa de coelo nonnunquam, ſemperque vaticino hoc munere defungentur quibus aeterna prouidentia tale delegare miniſterium voluerit, & vocalia ſaxa ſi Deus volet, fient. Vt quidem, vel ſuopte nutu, vel inſtinctu coeleſti paſſim vaticinentur homines, inanimaque & animata, ſicuti captae ſuperſtitione mentes, in metu, vel gaudio credere amant, non dici poteſt, ad quantam ſocordiam ea credulitas accedat. Neque ſi vultures

infeſtis concurrêre roſtris, minorq; numerus auium illarum, examen maius afflixit, qua hora Vicecomitis copiae, numero ſuperiores Eccleſiaſticos fugauere, ideò trahenda res in religionem fuit, & magni prodigij nomen vſurpandum, quod feciſſe Scriptores eorum temporum video. Fortaſſe enim volucres irritatae per laſciuiam, certauere morſibus: & dulcedine fingendi, caetera in miraculum aucta, vt tradita per manus vanitas, veluti contagio quaedam ad hiſtoriam vſque perueniret. Sic nimirum inſerere diuina humanis amat mortalitas, & ſemel in prodigium accepta gliſcunt poſtea ſermonibus, neq; ſimplicitatum humanarum eſt finis. Me longius prouexit alterius etiam prodigij nouitas, quod huic vulturum oſtento ſubijcitur ab eo Scriptore, qui rem ſibi compertiſſimam referre ait. Henricus quidam cognomento Flandrenſis fuerat in Eccleſiaſtico exercitu, cùm ad Vaprium infeliciter dimicatum eſſet. Hunc acie diſiecta, & caeſa fugientem poſtridie per deuia Modoetiam veniſſe refert ducibus itineris duobus, qui ſe ſe repente obtulerint, ſtiterint incolumen ad oppidi moenia, deinde abierint ex oculis nihil vnquam effati. Ipſum ingreſſum in Oppidum, cùm trepidi illic omneis ob cladem acceptam afflictarentur, iuſſiſſe bono animo eſſe vniuerſos, ac ſperare ſalua fore omnia: ſic iubere Deum, & Oppidi tutelarem Baptiſtam. Namque ſe cùm ab heſterna infelici pugna per calles incertos in obſcuram ſyluam deueniſſet, ibiq; curſu, & metu fatigatus iaceret, vidiſſe

vidiſſe repente torrida macie ſenem, à quo deductus in tutum, traditusque duobus illis fuerit, & de ſalute Oppidi curaque Praecurſoris ita renunciare iuſſus. Ardicius Concorretius refert ſcribam ſe publicum tunc fuiſſe Modoetiae, hominemque vidiſſe illum, & audiuiſſe cùm ea renunciaret. Si vera res fuit, profectò, multo ſanguine, multaq; clade ſtare Modoetienſi populo miraculum illud, & certa illa ad extremum ſalus debebat. Namq; dum Legatus Apoſtolicus, & Galeacius Vicecomes omni inuicem ope conniturtur ad obtinendum Oppidum, Oppidani ipſi deſtituti in medio per anni fere ſpatium pertulere omnia, quae accidere obſeſſis poſſent. Ac neſcio fuerit ne ſalus, non capi Modoetiam ab Vicecomite, cùm qui retinebant eam Eccleſiaſtici ſaeuirent intra muros atrocius, quàm capto Oppido ſaeuire Vicecomes potuiſſet. Defenſa funeſte Modoetia per Eccleſiaſticos, irrito Vicecomitis circa eam conatu, grauibus vtrinque damnis, pars etiam vtraque pacem expetebat, quam Vicecomes ne nimium cupiſſe videretur, tali commento eſt vſus. Raimondum Cardonum ex Pontificio exercitu Siculorum auxiliorum ducem habebat in cuſtodia, virum dexterrimae humanitatis, & ea morum parte principum negotijs aptum: nec magnum ex redemptione pretium ſperabatur. Eum per fidiſſimos ſibi homines interrogari iubet, ſi dimiſſus fuerit ex cuſtodia, ſoſpeſq; reſtitutus ad ſuos, velitne apud Pontificem Max. fidus internuntius eſſe conciliandae pacis, &

ecquam

ecquam in ea re nauare liberatori ſuo operam velit. Cùm ille diceret, facturum ſe omnia cum cura, & fide quae imperata forent, viam etiam aliquam inuenturum arte ſua, quò facilius honeſtiuſq; conueniret res: laxatis vltro cuſtodijs datur captiuo fugiendi locus, inſtructuſque ſecretis à Vicecomite mandatis, tamquam ruptis vinculis, eluctatuſq; fuga ſaeuas hoſtium manus, Placentiam ad Cardinalem legatum peruenit. Benigne acceptus exponit belli difficultates, Vicecomitis copias, fortunam, & rei militaris vſum, & parata ei ad victoriam omnia, nec poſſe Modoetiam vltra per Eccleſiaſticos retineri. Cùm haec aliaque dicta terrore Romanum ac deſperatione impleuiſſent, inſtitit vnà cum eodem artifice quaerere, quae via, quodue conſilium honeſtae pacis foret, quae ratio flectendi Pontificis ipſius animum, vt abduci inde exercitum pateretur. Paratum erat compoſitumq; cum Vicecomite, quod in tali ſermone natum ex re ipſa videri conſilium poſſet. Iturum ſe rectà Auenionem ait Cardona, ſi videatur: ibi rerum faciem, praeſentiaq; ſimul & futura mala demonſtrando ſperare à Pontifice impetraturum, vt pacem nihil habituram indignitatis malit quàm in parte florentiſſima Italiae tantam hominum ſtragem, & incerto armorum exitu, certa detrimenta etiam Apoſtolicae authoritatis. Iret igitur annuente legato, proficiſcitur: ac, ſiue mutato inter eundum conſilio, ſiue à Vicecomite ita regere negotium iuſsus: ad Pontificem vbi peruenit, profert

vltro

vltro conditiones, quibus finiri exitiabile bellum poſſit, aperitque quomodo ſit ipſe ab hoſte pacis tentandae cauſa è carcere dimiſſus. Conditiones erant huiusmodi. Mediolanum & Cremonam haberet Vicecomes: Eccleſiae Vicarius appellaretur: Ad omnia bella, quae intra Longobardorum fines gererentur à Pontifice Max. praeſto eſſet: quingentos cataphractos equites mitteret ad ea bella ſtipendijsq; ſuis aleret. Conditiones eae placuerant Pontifici; quia vectigalem Eccleſiae ſic fieri Galeacium apparebat. Sed cùm de pace nihil ab Romano tranſigi poſſet inconſulto Siciliae Rege, qui fuerat in parte belli, isque conditionibus adderet hoc, vt Vicecomes pari ſecum animo foret hoſtis Caesari, ſpem pacis ea res turbauit. Sub anni finem, quo haec geſta sunt: Aichinus Vercellenſis vnus è quatuor Canonicis, qui de occultando Modoetienſi theſauro, ſicuti dictum eſt, inter ſe conſciuerant, cùm inſtare ſibi ſupremum diem ſentiret, rogat ſuos, vt Aicardum Archiepiſcopum ad ſe adducant: eſſe quae de magnis Eccleſiae rebus agere cum eo velit. Aicardus, mutans in ea rerum perturbatione crebrò ſedem exſilij ſui tunc apud Cardinalem Legatum, vbi moribundus etiam Canonicus, erat, neque recuſauit accedere quà lectulo humili decumbebat Sacerdos. Poſcit ille vocibus intermortuis, dari ſibi fidem, ſanctum fore ſilentium eius rei, quam ſibi pari fide cuſtoditam, nunc ſit morte appropinquante, neceſſario officio enunciaturus. Vbi data fides,

ædes, & arbitris remotis, dicere si quid haberet, est iussus, indicat locum, in quo defossi iaceant thesauri Modoetienses, & quid ipsi vicissim Archiepiscopo circa vitae finem super ea occultatione faciendum sit, monet ex iurisiurandi formula, quo se se Canonici quatuor obligassent. Promittente Archiepiscopo religiosissime omnia custoditum iri, nec nisi vrgente vltima hora arcanum se illud esse cuiquam enuntiaturum, quieto, quod ad eam rem attinebat animo, Canonicus ille obit suum diem. Nolim equidem credere factum esse dolo malo, siue per leuitatem ab Archiepiscopo Mediolanensi, vt obstrictam sacerdoti morienti fidem super tanta re praesertim, fallere atque prodere ille pro nihilo haberet. Sed quoquo modo, quaue de causa fecerit, constat non expectauisse dum Canonicus expiraret: statim ab eo colloquio, rem totam sicuti sibi commissa creditaq; esset, Cardinali legato aperuisse. Aiebant qui postea frustrationem eam, sicuti fit, in sermonibus habuere: minime fuisse mirum, vel potius valde mirum fuisse, quòd ab claustris homo reticere nihil potuisset. Legatus etiam ipse, re comperta, veluti si hereditas obuenisset, ita mittit propere Modoetiam promptissimos è suis, qui comprehensis Templi custodibus, & effosso thesauro cum ea praeda redeant ad se. Factum vt imperarat. Pretiosae res, quae naturae vel artis esse miracula tunc dicebantur, ac citra miraculum etiam aestimatione hominum pretiosae: tum alia cara pietati, monumenta quoq; clarorum ingeniorum,

niorum, & vno verbo, quicquid illa Baptiſtae Aedes per plura iam ſaecula pio certamine Regum, Pontificum, Caeſarum adepta erat, id rerum poſtquam in conſpectu Cardinalis ſtetit, neſciebat primò, quid faceret theſauris eiuſmodi, & quaſi effodientium ipſe foret vnus, aeſtuabat. Demum occurrit animo tale conſilium, quod ab ipſa ſumptum ambitione & placendi cura, dedecus homini probrumq; & ignominiam inuenit. Mittit ad Pontificem maximum omnia illa cum litteris, in quibus erat, quomodo ſibi tantarum rerum fieri compotem contigiſſet. Canonici Sacerdotis nomen, genus ſimul & patria, morbus eius, aetas, hoſpitium in quo fortè decubuiſſet aeger, vt euocatus ad eum Archiepiſcopus Aicardus acceſſiſſet, quae dicta inter eos, quae petita fides & obligata, quomodo ſtatim eadem irrita per egregium Archiepiſcopum, & denique quomodo miſſi ab ſe repererint illico theſauros in latebra quam Canonicus oſtendiſſet: haec omnia legatus ille veluti texeret annales quosdam, ad Pontificem, addens muneri pretium accuratiſſime perſcripſit. Orabat ad extremum, vt obuia ſuperûm benignitate delatas opes acciperet obuio ipſe etiam ſinu. Sic fauere Deum eius Pontificatui, vt abditi ſub terram thesauri recluderentur, nudaretq; vltro ſua viſcera tellus, quò ille beatior foret: At Pontifex, vt res inſpexit eas, accepitq; violati ſacramenti ſeriem & ordinem, inhorruit primò perculſus atque confuſus atrocitate negotij: deinde ex-

ciri confestim iubet ab oppido Modoetia Canonicos eius Templi cum Antistite suo : simul grauissime increpat legatum: rem eum, neq; prudenter, neq; pie administrasse demonstrat. Postquam adfuere Canonici Modoetienses, omnia thesauri vasa partesq; singulatim exscriptae & exsignatae illis attribuuntur, eiusq; assignationis publicae tabulae confectae per Ioannem Castellanum cum Apostolica execratione si quis in posterum eos attingere atque violare thesauros auderet. Mandatum inde Canonicis à Pontifice est, vt quamdiu maneret bellum, depositos in Auenionensi sacrario thesauros relinquerent : bello finito referrent domum atque restituerent eos in pristinam sedem. Depositi sunt & religiosissime custoditi, paceq; postea firmata relati Modoetiam, sicuti suo loco demonstrabitur. Nunc, ob eam, quam, dixi causam impedita negotiatione Cardonae, gerebatur bellum infensius aliquanto quàm antea, & Galeacius in magna victoriae spe, iam coeperat consultare cum suis, an Oppidum Modoetiam, excepta Baptistae Aede totum à fundamentis deleret. Cùm de ea re consilia Princeps agitaret, apparuisse fertur ei per quietem Diuus ipse, atque ita esse hominem affatus. Delere tu Modoetiam nostram, & superstitem populo relinquere Aedem meditaris? At ego Oppidi simul & Aedis defensor, vt ab ista mente desistas, moneo. Si destiteris, Oppidoq; meo parcere animus tuus volet: at ego faciam, vt Modoetia sine sanguine & strage cadat in ius ditionem que tuam, victoriaq; tibi incruenta

cruenta dabitur. Sin pergis de mea Modoetia cogitare dure atq; crudeliter, victoria ista tibi nunquam obtinget. Ab hac visione caelestique per quietem alloquio Vicecomes vt euigilauit, ratus inane esse negotium, ludibriumq; somniantis animi, qualia multa, pleno vel inani stomacho reliquiae diurnarum rerum efficere solent, nihilo mitius de Modoetia ipsa cogitabat. Postea, cùm insequenti nocte species eadem obuersata esset, statuit parcere Oppido, si pôtitus foret: neque parcere solùm, sed illud indulgentia fouere omni, dirutaq; restituere, & tantum addere ornamentorum, quantas iniurias, & quanta damna bellum intulisset. Ita subita voluntatum, & animorum inclinatione, quae videretur non carere miraculo, deditur Oppidum Vicecomiti, qui nocturnae visionis memor, caelesteq; munus agnoscens, nec violauit ibi quicquam, & vt pristina etiam frequentia rediret, proposuit ampla praemia, si, qui aufugerant, redire illuc, vellent, praeconesque ob id ipsum in vicina loca sunt dimissi. Profectò diuinam fuisse rem diceremus, nisi Galeacius postea ipse ibidem Modoetiae traditus in vincula cum fratribus suis, calamitate hac, miraculi gratiam & fidem imminuisset. An potius miraculi pars hoc ipsum fuit, vt quoddam illius populi vaticinium tali Vicecomitum exitu comprobaretur? Cùm enim Galeacius aedificaret arcem, quae semiruta manet in hunc diem, obscurissimaeque latumiae simul inaedificarentur: Oppidani cernentes ingrati operis molem, iratas huiusmodi

„ voces iaciebant. Has ſibi fratribuſque ſuis latu-
„ mias Galeacius ponit. Faxit Deus vt ſabrica ſit ip-
„ ſorum capiti, ratumq; omen fuit. Taedet me pudetq; referre vltra prodigioſi quicquam, ne fortè recipiendo in hiſtoriam temere aliquid, etiam veris abrogauerim fidem. Sed non debui rurſus omittere quae ſcriptores aequales huic aetati conſenſu tradidere, cùm nullo modo probabile fiat, potuiſſe ſic coniurare omnes vt mentirentur, ſiue potuiſſe ſic decipi, vt ab alijs ementita pro veris admitterent. Theſauros illos Modoetienſes, de quibus antea memoraui, tradunt ab homine intelligente rerum earum fortè inſpectos, cùm adhuc Auenione ſeruarentur, pepuliſſe animum habendi ſtudio, non pio illo vel erudito quia ſacra multa & antiqua ineſſent, ſed ſordido & furaci, quia plurimae vendibiles gemmae, plurimumq; aurum & argentum interniteret. Eam ſibi praedam homo ille cùm deſtinaſſet, leuem primò cum Canonicis notitiam adduxiſſe in familiaris amicitiae conſuetudinem, deinde claues ſacrarij paraſſe adulterinas, & capto ad rem peragendam tempore ſuſtuliſſe ſacra illa vaſa, & abijſſe feſtinantem vt ex vrbe ſe ſe proriperet. Ad portam, quae Rhodani dicitur, ingenti trepidatione progreſſum vidiſſe in pontis aditu, quo committitur flumen, ſpecies hominum armatorum intermin itantium, niſi regrederetur. Eo terriculamento reiectum ab tranſitu pontis, aliam, ac ſubinde aliam adiſſe portam, donec ad omneis exitus eadem occurrente cum minis armatura ſtatuit in vrbe ven-

dere

dere quod efferre non poterat, redactumq; inde pretium, aut abdere postea sub terram, aut exportare aliquò, quasi vindex Numen fallere posset ea sceleris via. Vanus erat nomine Florentinus homo, qui Auenione faciebat aurificinam fortè antea notus furi, & furem ipse nouerat vicissim: nec debuit primum hoc inter eos commercium esse quod memorabo, sicuti vltimum fuit. Hunc Florentinum aurificem adit sacrilegus ille, & ait esse sibi quaedam emblemmata quasdamue vasorum crustas: & vasa nonnulla, quae vetustas dissoluerit, margaritarum praeterea nonnihil, & omnino pleraque fragmenta rerum antiquarum: ea si possit aequa conditione distrahere, siue commutare, facturum libenter, simulq; nonnihil profert experimenti causa, quod probum visum artifici, ac posse aliquid conuenire respondit. Veniret postero die, & afferret: se se praesentem pecuniam illico numeraturum aestimaturumq; tanti singula, quanti praeterea nemo. Vulgabatur interea per vrbem, thesauros illos Modoetienses, clam fuisse sublatos è sacrario, nec ad quos pertineat id facinus indicia vlla extare. Perculerat is rumor animum aurificis, & profectò descriptionem illam fragminum huc pertinere ratus, statuit non esse sibi faciendum, vt tali se se negotio implicaret: posse furti alieni poenam in suum recidere caput, & fortasse suberat metus, ne alia cum homine eodem negotia occultata feliciter ad eum diem, emanarent. Refert illico rem in Aulam ad iudices, quae dicta sibi de gemmis auroq;

venali,

venali, quid viciſſim ipſe reſponderit, ad quam horam, quemue hominem exſpectet, ordine cuncta exponit. Miſſi confeſtim ſatellites obſedere diuerticula, & angulos, circa indicis tabernam, & cùm aulo poſtea fur aduenisset, exponeretque fragmenta, coorti repente varijs è locis lictores hominem comprehendunt, & abducunt iniectis vinculis: neque vilis animus tormenta exſpectauit. Confeſſus abſque mora flagitium, & indicatâ latebrâ, in quam theſauros abdidiſſet, poſtquam erutae res & prolatae, damnatur vt diſtentus in tabula raptatuſq; iumento per viam, ſecto demum in quatuor partes corpore ſacrilegij poenas luat. Id ſupplicium ſumptum eodem die, quo facinus deprehenſum, & vt in partem vtramque nobile exemplum eſſet arcendis ſceleribus, praemium indici decretum duceni floreni in ſingulos annos, & honeſtus in Pontificis familia locus: praeferendis Imperij faſcibus alij eſſe adhibitum ferunt. Theſauri verò ipſi, ne ſemper expoſiti furum ingenijs manerent, in praeferrata capſa ſumma teſtudine Templi ſuſpenſi contra aram maximam, quà ſcilicet omnium oculis cuſtodirentur, ac fuere ibi donec pace per Italiam parta, ſicuti poſtea demonſtrabimus, reſtituerentur in ſuam ſedem.

Ea, quae de Modoetienſi theſauro retulimus, accidêre Auenione anno ſalutis milleſimo trecenteſimo viceſimo ſexto, cùm ibi Sedis Apoſtolicae domicilium eſſet. At in Eccleſia Mediolanenſi nihilo tranquilliora negotia ſtatuſue melior durabat, quàm

ille,

ille, vnde narratio diuerterat ad thesauri miracula & casus: nostraeq; fama Vrbis & Cleri, quò magis progreditur annalium ordo, vehementius ingrauescit, vel scribentium licentia, qui nominibus eum inuidiosis onerauere, desertorem atq; rebellem appellando, vel rerum ipsarum natura & conditione, quae fiebant. Ludouicus Bauariae Dux, quem ideo Bauarum dixere, aemulo profligato adeptus Imperium, erat à Pontifice Ioanne Anathemate damnatus, atq; capitales cum eo inimicitias gerebat, ita vt exturbare alter alterum agitarent, vsusq; demum Apostolico iure Pontifex, imperium Caesari abrogarat. Huius arma Gaelacius cùm in Insubriam aduersus Pontificem exciuisset, prodiere obuiam Clerici: Pontificisque hostem, Ecclesiae perduellem, carentem communione sacrorum sub vmbella in Palatium deduxere. Atque id parùm fuerat, nisi etiam petenti postea, vt more maiorum coronaretur, ambitiose id ipsum, & impie concessissent. Coronatus est in Basilica Ambrosiana: & quia nullus tunc Mediolani Archiepiscopus erat, Aicardo, sicuti dictum est, exulante, solennia sacri eius obijt Arretinus quidam Episcopus cum trium aliorum praeterea ministerio, quos omneis oportuit etiam ipso nequiores esse, cui caeremoniam impiam, nescio, scelere, an per leuitatem gratificabantur. Sed Episcopum quoque illum Arretinum, qui caeremoniae caput fuit, inuenio fuisse iam antea à Pontifice exauthoratum, debuitque sicut arbitror, pretio, vel contumacia, huc descendisse. Nec de

Pasquale

Paſquale Placentinorum Epiſcopo (is quoq; enim adfuit) fama melior extat. Caeterùm ea coronatio Caeſaris adulterini facta per Epiſcopos item adulterinos haud dubie Galeacium ipſum euertit. Namque Bauarus, exulcerato ſuſpicionibus, & calumnijs ipſorum inter ſe fratrum animo, Galeacium, & fratres, excepto Marco, qui accuſator extiterat repente comprehenſos, in Modoetienſem arcem, quae Vicecomitum excidio fatalis habita fuerat, coniecit. Ac tanta fuit ira, vt ne Ioanni quidem ipſi parceretur, quem vel praeſens, vel ſperata & deſtinata conſenſu omnium dignitas defendere debebat. Erat enim ex Mediolanenſis Eccleſiae Canonicis ampliſſimo tunc honoris gradu, quem principes etiam appetebant, & Pontificatum Ambroſianum ob vitae ſplendorem propediem habiturus eſſe credebatur. Is vnà cum caeteris fratribus à Bauaro coniectus in vincula, documento potuit eſſe, quàm infida ſit gratia queſita per ſcelus, atque per diuinarum legum iniuriam: & praemium hoc fuit obſequij quo Caeſarem contra Pontificis authoritatem coronarant. Quae omnia quomodo acta ſint narrabo: neque fraternorum odiorum tantùm inſigne & lugubre exemplum proponam, ſed maius atque luctuoſius aliud ad conſiderandas potentiorum artes, vbi vitae miſerorum inſidiantes, & innoxio nimium gaudentes ſanguine nominibus honeſtis tegere diram ſitim volunt. Erat Marcus inter Matthaei filios ſtrenuus manu, conſilio bonus, atque per ſuperiora bella

egregiam

egregiam & fidelem Galeacio fratri operam nauarat. Sed quaecunque ille praemia acciperet, querebatur ſemper, non pro meritis tractari ſe ſe, quae humani animi ſuperbia Regum ſaepe domos compleuit aeterno luctu, priuatiſque etiam miſeriores effecit. Socium querelarum habebat Ludriſium patruelem ſuum, qui expeditionum item comes nihilo feliciorem ſibi virtutem fidemque ſuam exiſtimabat eſſe in aula, quae propter genus & ſanguinem prolixe agere ſecum deberet etiam ſi in otio & deſidia agerent vitam. Ita patrueles duo natura queruli & ſuperbi, addente animos virtute & gloria, cùm iactando ſermonibus iſta quotidianis viciſſim accenderentur, cepere denique ab ipſa deſperatione conſilium vt ruinâ Domus opprimerent miſerias & angores, & ignominias, vt ipſi interpretabantur, ſuas. Siue verum erat, ſiue conditio temporum, & ea, quae tunc agitabantur negotia, fecerant ſimile veri, detulere ad Caeſarem hoc Galeacij crimen, quod ille clam inito foedere cum Pontifice Ioanne pararet dedere Metropolim ei, compellere omnia ſub nutum arbitriumque eius. Nihil poterat accuſatione tali capitalius eſſe ad inflammandum ira animum Caeſaris, cùm prae magnitudine criminis eius, caetera maieſtatis crimina, rebellioneſque & proditiones aliae tamquam inania tranſmitterentur. Dummodo ſubiecti, vel populi, vel principes, ſeruarent in eo negotio fidem, vt ab imperij nomine contra Sedem Apoſtolicam ſtarent, poterant caetera ferre agere

ſuo arbitratu: rurſus in ea parte commiſſum offenſumue aliquid, ſuſpectos ad omnia, inuiſos, execrabileſque faciebat. Cùm tanta eſſet attrocitas & inuidia criminis apud Caeſaris eius aures, iamque alteras & tertias ab Ludriſio & Marco ſuper ea re literas accepiſſet, temperauerat irae tamen, ſcripſeratque ipſe communiter ad Galeacium & Marcum humaniſſime cum adhortatione ea, vt mutuae concordiae, fideique erga ſe memores eſſe vellent: ipſum fore quamprimum in Italia, & digna omnibus praemia perſoluturum. Vt autem deſcendit in Italiam, & Mediolani, ſicut dixi, coronatus, aliquandiu ibi poſtea morabatur, tunc enimuerò non deſiſtebant Ludriſius, & Marcus deferre, & arguere, & demonſtrare ex compoſito cuncta, per quae praeſens Caeſar, non ad ipſa modo criminis cubilia deduceretur, ſed crimen proditionemque totam, ſuis veluti manibus contrectaret. Interdum enim etiam, quò plus authoritatis accuſationi eſſet, laudabant fratris ad caetera fidem, id quaſi miſerantes vnum, quod ad ſuam & familiae perniciem conſilia illa inſana admitteret in animum. Neque fallebat Galeacium, quibus inſectationibus peteretur, dictitabatque identidem, Marcum fratrem confodere ſuo pugione ſe ipſum: & Marcus aiebat viciſſim, habiturum propediem eſſe Galeacium eam ſolitudinem, quam vltro ipſe quaeſiuiſſet. Fratres haec inter ſe cauillabantur alte exulceratis animis, alterius quidem inuidia & aemulatione ob maligne communicatam ſecum

for-

fortunam paternae hereditatis, alterius verò dolore & metu, quòd ab eiusdem sanguinis homine vniuersae domui exitium quaereretur. Nec deerant vt opinor in alterutra parte infidi amici accendendis offensionibus acres, quorum stimulis vterque augerent, ille calumniam, hic incitamenta calumniae & causas. Bauarus enimuero condens profunde in animum, & secreta secum aestimatione pensans ea, quae dicerentur, parcus, verbis compositus vultu, iam apud se quid facto opus esset, nemine suspicante destinarat. Vinculis & venenis, quae semper instrumenta dominantibus fuere, statuit inimicam emendare domum, eaque in omneis Vicecomites disciplina nullam esse meliorem. Nam ne Marco quidem ipsi & Ludrisio accusatoribus abesse proditionem suspicabatur hoc ipso, quod proditores sui sanguinis extitissent. Offensione nimirum aliqua irritatos detulisse communis consilij indicium: vbi placati essent animi, fidem & caritatem inter ipsos, perfidiam & odia in alienos fore. Et quamquam Galeacium vnum accusatione illa insectarentur, familiam totam esse morbo contactam eodem, qui nec fortuitus repentinusque aliquis, sed naturali per omnes illos contagione diffusus esset. Maio ineunte venerat Caesar Mediolanum. Cal. Iunij fuerat coronatus. Reliquos inde aestiuos menses cùm per Insubriam ageret. Stephanum in familiam asciuit, qui Vicecomitum fratrum natu minimus erat: praeficiturq; ille ministerio intimo & periculoso tractandi po-

cula & praegustandi potiones Principis, quod tamen in aula illa non fiebat semper, sed Germanica fere simplicitate bibebatur, & otiosa plerumque praefectura illa erat. Nouus familiaris & pincerna miser, prout composita res erat, adspergitur repente crebris aulae susurris quasi principi venenum pararet, scilicet vt suspicionis eius obtentu ipse veneno mox absumeretur: praebebatq; criminationi ei materiam nota iam alia & vulgata in Galeacium accusatio. Cùm iunior Vicecomes apertis iam quoque sermonibus tanti cogitati sceleris palam reus ageretur, die quodam epulante in publico Caesare, potionem, quam ille oblaturus principi erat, medicauere furtim qui negotij sibi id sumpserant. Caesar, vbi scymphum accepit, reddidit pincernae Vicecomiti, verboque est ad hortatus, vt malam opinionem rumoresque maleuolorum dilueret, queis ipse diffamaretur. Rapidum inerat violentumque virus, quo iuueniliter & impigre hausto Vicecomes cum vertigine protinus oculorum animiq; agere ore spumas retrorsumque inclinari. Ad eum verò adspectum conscij ignariq; pariter inhorruere omneis stetereq; eodem vultu. Mox, in misericordiae vicem, quae tam indigne pereunti debebatur, & multorum fortasse tangebat pectora, successere probra & contumeliae, quales, aliorum adulatio, sensus aliorum iactare poterant in eum, qui sternere super dapes exanimem Imperatorem voluisset, atrocius infestiusque quàm si ferro aggrederetur. Effertur moribundus

iuuenis

iuuenis ex aula ſeruaturque in experimentum tantummodo & quaeſtionem, quaſi veriſimile fieret, potuiſſe quemquam inducere in animum, vt inter tot adſtantium manus armatoſq; cuſtodes patraret facinus, quo protinus detecto, acceſſio ipſe necis fieret. Cur non potius miſcuiſſet venenator dediſſetq; lentum aliquid, quo ſenſim irrepente, fortuitus morbus adſimularetur? aut, ſi tanta rabies animo, tantuſque furor, vt nece ſua quaereret palam Imperatori necem: & inde gloriam, quid ni irrueret gladio, remque deſperate perageret, ſicuti noſtra etiam aetate vilis vna manus ſepto armatis Regi abſtulit vitam. Sed Stephanus in angulum fortaſſe proiectus aliquem, luctatuſq; acerbiſſime cum extremo ſpiritu per aliquot horas, antequam eius diej ſol occideret, vite fine eripitur tormentis, quae iudices & ſcribae, totuſque ille carnificum chorus exquiſitiſſima iam excogitarat ad eliciendam, vt ipſi aiebant, veritatem, quo conſilio, cuius inſtinctu, quibuſue adiutoribus & conſcijs veneficium inſtruxiſſet, cùm, alioqui apud veneficij authorem haec ipſa iactari ipſimet ſcirent. Quia iuuenis approperata torminibus intimis morte iudicium eluſerat, perijſſe ſibi magnam hereditatem reputabant. Quaerente enim Caeſare effugia tam foedae ſuſpicionis ac declinante inhumani facinoris inuidiam, dixerant palam atque affirmauerant, quòd ſuſcepti aduerſus eum ſceleris ordinem, & conſilia omnia totamq; flagitio illigatam Vicecomitum gentem interrogato ſcelerato ho-

mine

mine exhiberent. Ac breui eo ſpatio quaerendis indicijs, adornandiſq; teſtibus occupati cum carnifice maximo ſatellites minores curſitarunt, ſudarunt, non parum inflati facillimo interim ad principem aditu crebriſque cum eo collocutionibus, vnde collecta admiratione & authoritate, regnauerunt fere ipſi paucarum illarum horarum vſura, aulaque tota die illo ipſorum fuit. Vidit Deus, multique mortalium ſenſere flagitia, quae per licentiam negotij dieique illius admiſit forenſe miniſterium; dieſque vnus ille inuenta apud principem gratia, miniſtrorum eorum aliquibus peperit opes, quas nunquam alioqui adepturi erant. Adeo largus poſtea Caeſar fuit in eos, qui aliquo modo benemeriti fuerant de trepidatione illa ſua, tunc ſcilicet cùm corruente inter officij ſui perfunctionem pincerna, eoque deinde agente animam, interioribus conſcientiae ſtimulis agitaretur, quaſi deſignatus, ipſe omnium oculis impoſtor & ſycophanta ſimulque venenator & parricida familiaris ſui. Fortaſſe enim, ſicut in eiuſmodi negotijs vſu venit, texendo & componendo ſecum ipſe formam ſeriemq; veneficij, expeditiora cuncta ad latendum fallendumq; propoſuerat animo, quàm re deinde peractâ ipſâ in experiendo ſuccedebant. Et hoc ipſo creſcebat metus, ne fraus tam indigna detegeretur, quód timeri poſſe videbatur exitium, ſi detecta foret, tenente vrbem fratre iuuenis perempti, vrbeq; ipſa adſpernatura & vindicatura infamem dolum. Poſtquam infelici

fato

fato Vicecomitis, & potentia ſua Caeſar, & arte miniſtrorum, communem in eo negotio famam aliqua ex parte feſellit, caetera deinde quae petita fuerant facinoris eius pretia, & emolumenta in facili fuere. Ceu participes authoreſq; veneficij, Galeacius princeps vrbis, & templi maximi Canonicus Ioannes, & Azo, repente, comprehenſi Modoetiam in arcem adſportantur abſq; tumultu vllo. Conticuerat namque Ciuitas obiecta fama tam atroci, tituloque captiuitatis tam iuſto, quòd diluiſſet vna domus Caeſari venenum, ac numine vindice ſcelus in miniſtrum recidiſſet. Cuſtodiae autem & ſtationes & omne militare praeſidium obtorpuerant armati Caeſaris praeſentia & maieſtate, quem circumſtabat exercitus maior: cuius nutum & imperium reſpicere ciues coepiſſent.
Capta ſic, & afflicta Vicecomitum Domo Bauarus, principatuq; deleto illo omni rem Mediolanenſem in Romani Imperij ius ditionemque vindicarat, ſicuti corraſa inde, & ablata Gentis eiuſdem olim artificijs fuiſſet, nouoque conſtituto regimine in Etruriam abijt. Ab eius diſceſſu Vicarius Mediolani relictus eſt Gulielmus Monfortius, non ille quidem ſicuti Matthaeus antea, & Archiepiſcopus Otho, parans cogitanſue tale quiddam, vt ex fiduciaria perpetuam ſibi prouinciam faceret, Imperioque ipſi per ſpeciem eius fungendae vicis inſidiaretur: ſed ipsâ cum Imperatore concordia fideque erga eum infeſtus vrbi. Nam ſicuti Bauarus ille, inducto in Eccleſiam diſſidio, laceratoq;

Ponti-

Pontificatu,acta omnia nomenque & authoritatem Nicolai pſeudopontificis obſtinate tuebatur; ita Vicario huic vnicus gratiae locus apud principem, & praecipua benemerendi materies ab impietate flagitioque eodem erat. Quippe ciuitatibus etiam ipſis idem peccandi locus: neque copioſior alia ſeditionum materies, dum, vel ſpreto in gratiam Caeſaris Ioanne, iuſſa nutumque Nicolai reſpiciunt: vel pro eo aduerſus hunc nituntur. Vrbem itaque noſtram ab iuſto veroque Pontificatu Vicarius ille alienabat, haud ſine quotidianis, vt credere licet iniurijs, multaque violentia, tum in res ſacras, tum in homines ipſos, qui curae, & adminiſtrationi ſacrorum praeeſſent. Quodque argumento eſſe poſſit, cordi fuiſſe ei, vt caetere quoque vrbes alienarentur: reperio Temacoldum quendam apud Laudem Pompeiam ex piſtore familiarem Viſtarinorum, deinde proditorem, vrbe capta illa, ſcripſiſſe illico ad Monfortium hunc, vt mitteret auxilia ſibi ab Mediolano, quibus tueri Caeſaris nomine vrbem poſſet aduerſus Romanum. Flexit poſtea Bauarus animum ſuum ob Caſtrucij Caſtracanis preces, vt mandaret è cuſtodia captiuos dimitti. Lucae princeps erat Caſtracanis, qui ſuper aſſidua poſtulata de captiuorum ſalute, defectionis etiam metu Caeſarem perculerat. Eo nimirum metu ſunt dimiſſi, haud tamen ſine grandis pecuniae pactione, quae ſeuere deinde exacta eſt & pernumerata ad teruntium: ipſique fratres in Etruriam ad Caeſarem vocati. Galeacius

egregia militari fama, & fortuitis idem ornamentis eximius, in itinere, moerore eſt abſumptus, ſecuta interpretatione, extinctum fuiſſe iuuenem Caeſaris ipſius dolo. Caeteri, cùm ad Bauarum perueniſſent, non procul à captiuis in aula habebantur, cuſtodibus appoſitis, qui verba & ſuſpiria & vultus inceſſuſque ſingulorum diſſimulanter obſeruarent ceu ſcriptores annalium, & ſatellites iidem ad retrahendum expediti ſiquis vnus veſtigia paulò longius moueret: & Galeatius cum veneni fama, recenti ſui caſus exemplo terrebat fratres. Aliquantò poſtea rei bellicae neceſſitates, & Caſtracanis eiuſdem arma impulere Caeſarem vt etiam Mediolanum redire Vicecomites pateretur, ibiq; Vicarium eſſe ſuum Azonem iuberet. Sexaginta millia Florenorum ei rei pretium fuere: quae pecunia dum expeditur vniuerſa & affertur, Marcus Vicecomes inimicus, & accuſator antea fratrum ſuorum, poſtea rebus aduerſis ad miſericordiam euictus, apud Caeſarem obſes fuit. Ac ſicuti, neutra in parte modus eſt vllus apud regios animos, onerare miſerijs, ſiue beneficijs extollere domum aliquam inſtituerunt, tam effuſus nunc Caeſar in Vicecomites eoſdem, quàm antea ſaeuus, & atrox, alleuatam ſemel ex calamitate gentem adiuuabat modis omnibus, vt ad fortunam reſurgere poſſent eam ex qua direpti violentia ipſius forent. Ioannes Galeacij frater erat ex templi maximi Canonicis, vt memoraui, quo non contentus ordine, maius, ampliuſque illud appetiuerat olim, vt in

Cardinalium numerum cooptaretur : id familiae, in qua natus esset, id splendori etiam suo tribui aequum censebat. Verùm, quia nondum assequi recta via ordinem eum potuerat, qua posse videbatur via, statuit assequi, vsusque opportunitate, & indulgentia hac noua Caesaris erga domum suam, tenuit comendatione fauoreque eius, vt Cardinalis fieret ab Nicolao, qui Bauari opibus contra Ioannem Pont. Max. excitatus turbabat cuncta peruerso & adulterino pontificatu. Tradunt alij, Cardinalem Ioannem, emisse quidem praesenti pecunia eam dignitatem, sed ipsi Bauaro, non autem Nicolao pretium esse persolutum. Quippe laborantem, vti dictum est, rei pecuniariae difficultate eum, dedisse necessitati suae, & precibus amicorum, vt quando restituisset in patriam honoremq; Vicecomites, nouum etiam aderet hoc decus. Ita hominem Nicolao commendasse absque repulsa cooptandum in Patres : pro eo conuenisse vt totidem millia Florenorum ab nouo Cardinale repraesentarentur, quot paulò antea millibus reditum in patriam, ipse fratresque emissent. Neq; mirari oportet suffecisse domum hisce pecuniarum erogationibus etiam in ipsa exilij calamitate, intuentes scilicet magnitudinem vrbis, in quam dominata esset haec familia ; in quam dominari pararet rursus. Additur Cardinali huic Ioanni summa per Insubriam potestas, Legatusque Pontificis appellatur, quae tam sancta iustaque erant omnia, quàm etiam Pontifex ipse iustus, & sanctus, neque

diuturna,

diuturna, ſicuti demonſtrabitur, fuere. Nunc quaſi Imperium vere Pontificium illud, eaque legitima poteſtas eſſet, ita pro Apoſtolicae poteſtatis iure ſacris rebus Cardinalis Ioannes aliquandiu ſe ſe immiſcebat. Ac reperio, ſcriptas ab eo litteras eſſe, queis Mediolanenſem Eccleſiam affatur, vt princeps, itemque de noua ſua dignitate litteras alias ſeparatim, & quemadmodum à Domino ſuo Papa, (id enim verbum vſurpauit) Cardinalis Legatuſq; factus eſſet. Litterae ipſae ſunt datae Piſis: annus, & menſis, & dies addita: erantque inſcriptae Dominis viginti quatuor viris adminiſtratoribus Reip. Mediolanenſis amicis cariſſimis. In ijſdem Litteris erat: Azonem ſuum nouo Caeſaris munere Vicarium eſſe renunciatum. Nondum enim ipſi Mediolanum redierant, ſiue detenti per aliquot dies obſequijs, & adulatione erga Caeſarem, ſiue ob eam morati cauſam, vt vno tempore Vicecomites duo, poteſtatem alter nomenque Caeſaris ferens, alter poteſtati, faſtigioque Regum, (ſi verus eſſet honos purpurae) aequiparatus, venirent. Venere circa Februarij menſis initium; & interea dum Mediolani pompa adornatur, ad Modoetiam ſubſiſtitere per aliquot dies: dein exculta in triumphi modum vrbe aderant. Nullos tamen reperio Clericorum ordines proceſſiſſe obuiam, quia ſcilicet factum ab falſo Pontifice Cardinalem vt credere velim, abominabantur. Id vtique notaſſe debui, quia, cùm Modoetiam antea proficiſcerentur, totum eum cum populo Clerum obuiam fuiſſe ſcriptores

retulerunt, nec tale quicquam in describendo ad Metropolim ingressu ijdem addidere. Per hunc modum restituto Ciuitatis regimine, cui Mediolanenses vtcunque iam assueuissent, Caesare absente, Vicecomitibus post grauem casum ad nouae fortunae principia mansuetis, & modestis, si non tota quies, certe nec violentia extrema Mediolani erat: Monfortioque, etiam illo digresso ab Vrbe, violente minus agitabantur sacra falsi Pontificis studio, cuius propugnatorem acerrimum eum fuisse demonstraui. Nondum annus exierat ab reditu Vicecomitum: Vrbeque in pristinum statum redacta, cùm malegerenti in Hetruria rem Bauaro, negotijsque illic admodum infidis tetigerat animum terrae Insubriae memoria, & redire cupiebat huc, oblitus vt opinor, quale sui desiderium in terra eadem reliquisset. Siue memor potius erat, & quemadmodum deposuerat ipse omnem ex animo fortasse offensionem, ita placatos esse animos aliorum credebat, quos perculerat nece proximorum, & exilij malis, & pecuniae fortunarumque damno: quos è summo detractos loco miserat in vincula: quibus dederat venenum, struxeratq; simul veneni crimen: quorum denique animos terrore mortis, & excidio domus, & peremptorum fratrum exemplo torserat acrius quàm si corpora ipsa peremisset, ne superstites inter regia seruitia extra patriam traherentur. Haec fortasse meminerat Bauarus illata ab se mala Vicecomitum domui, sed quia malefacta deinde beneficijs emendarat, ideo cessisse priora postremis,

prae-

praeſentisq; iucunditate fortunae veterem ollitteratum eſſe ſenſum autumabat. Atqui non ea plerunq; moderatio animi humani eſt, qui repetens ab ipſa etiam obliuione voluenſq; iras renouat ipſe ſuos impetus tunc maxime cùm, plane deſederunt. Minima ſaepe res, & homo, vnus praeteruolansq; fortè imago, iactumue temere verbum, ceu ſcintilla aliqua incendia irarum excitauit, quae reſtinxerat dies. oppreſſeratue gratia ſecuta offenſam. Vicecomites autem iſti, quoties ipſi ſe ſe numerarent, fratres abeſſe ſibi duos iniuria Caeſaris videbant. Et quantulum abfuiſſe, vt ipſi quoque dum carcere detinentur, dum ſequuntur inimicam aulam perirent inter quotidianos cibos eodem telo? Quòd euaſiſſent, quòd ſpirarent, Caſtrucij eſſe beneficium, neque gratuitum id, ſed emptum auro, expreſſumq; amici illius armis. Purpura verò interdum etiam ipſa ſordebat profani Pontificis munus, idq; multarum mercium aeſtimatione ac pretio repenſum. Ob haec, occurſante animis dolore & ira, ſaepius iniurias quàm beneficia Caeſaris reputabant: cumq; de illius conſilio ac cupiditate redeundi ſuſpicati quippiam eſſent, parabant ſe ſe ad prohibendum, eoque apparatu mites & blandi erga ciuitatem erant. Simul irritus Nicolai pontificatus vanaq; illius authoritas abolebatur, exoleſcebat: ſanctior veriorq; firmabatur alter, vt nouo certamine imminente, paratae aduerſus Caeſarem Cleri etiam & Eccleſiae opes forent. Inde Metropoli rebuſque Ambroſianis adimebantur flagitia & labes,

quae

quae Vicarius antea Monfortius, & praeſens cum exercitu Caeſar, totaq; ea in Sedem Apoſtolicam coniurata factio impoſuiſſet: Statuerat Caeſar ad Modoetiam agere quod temporis moraturus in inſubria erat: ac de conſilio eo iam ad oppidanos illos fuerant perlatae litterae ſignificantes, hoſpitem forem grauem nemini, potiuſque commoda & honores additurum Reip. ipſorum, qualia vel olim munificentia & liberalitate Caeſarum accepiſſent. Quod vbi compertum Ioanni & Azoni Vicecomitibus, mittunt ipſi Modoetiam Bonninum Mantegatium, & Paganum Mandellum; atque per eos monent hortanturq; Modoetienſes, vt ſi ſaluam eſſe Metropolim, ſi ſalui ipſi eſſe velint, ne recipiant oppido Bauarum: dolos & artes, perfidiamq; eius in amicos proponunt: ſe viciſſim parata in id inſtructaq; habituros eſſe omnia, vt ab vrbe intercludatur. In id hac data fide & accepta, ſimul ad Modoetiam, ſimul ad vrbem munimenta quaecunque nouerat illa aetas Bauaro aduentanti opponebantur. Ille relicto in Etruria Epiſcopo Arretino: quem Mediolani antea coronationis impiae participem fuiſſe demonſtraui, reuerſus in Inſubres, cùm ad Padi ripas perueniſſet, ſenſit in hoſtico ſe eſſe. Nauigium namq; nullum traijciendo flumini repererat, pontoneſq; ad certa loca publico ſumptu parati ſemper alias in viatorum traiectus, nunc apparere defierant. Id ſuſpicandi principium, & pacati nihil ea res oſtendebat. Traiecere tamen aegre repertis vadis equites: ceteri coniectis in

vtres vestimentis, siue prompta ad id materia fabricatis alueis informibus, qui aquae vt cunque innare possent. Quò magis deinde procedebat exercitus, eò infestiora omnia reperiebantur. Nihil pecoris, aut frumenti, reliquiue commeatus in agris: & homines ipsi commigrauerant in vrbes munitas, vt vasta desertaq; cuncta tamquam infestissimo venienti hosti relinquerent. Attonito sic agmine Caesar attonitus ipse progreditur, etiam perculsus magnopere hoc ipso, quod ab Vicario suo Vicecomite nullos interea occursus, inuitationemq; nullam, honorificum aut hospitale nihil adesse videbat: profectò, rebellionem, vltionem, duellum, pericula adesse; & serò iam ipse considerare coeperat capitalissimas in animo humano recordationes iniuriarum, maleq; vllis meritis iniri gratiam homine ab illo, quem olim oblitus gratiae meritiq; omnis insectatus sies. Dubitandi finis fuit, vbi baleares funditoresq; aliquot Italici generis, quos in exercitu Caesar habebat, digressi agmine transfugêre Mediolanum: & quotidie Germanorum etiam aliqui illuc ad stipendia opulentiora ibant. Obfirmauerat tamen Bauarus animum in eam sententiam, ne stringeret gladium, priusquam ab Modoetia se se exclusum videret. Igitur ab Laude Pompeia (regione enim ea tetenderat) citato profectus agmine Modoetiam, exhorruit illico, non ob clausas tantummodo portas dispositosq; in moenibus armatos, sed etiam, quia intumescente repente Lambro flumine ob immodicos imbres, & extra ripas diffluente quantum

antea

antea nunquam, nullo modo potuit ab ea parte succedere ad arcem: idque apud eos qui tunc erant homines, Baptistae miraculum habitum est, cuius numine defensum id oppidum aliquando etiam aliàs fuit. Tentatis inde Caesar aliquandiu per colloquia oppidanis, postquam modesti nihil respondebatur, cernens ex eius oppidi munimentis & contumacia, qui animi, quiue apparatus ad vrbem essent, conditionem omnem accepturus erat, alicubiq; quieturus si transigere honeste posset. Qua cognita per transfugas animi eius inclinatione, Ioannes & Azo, tributum annuum & praesentis pecuniae modicum quid obtulere ei, si quod antea concessisset Vicarij munus atq; potestatem nouo firmare diplomate & abire vellet: extatq; diploma magnificum verbis, inane reipsa, quia Sedis Apostolicae hostis, praueq; coronatus & anathemate illigatus Caesar ille erat. Ceterùm ea res, quòd Bauarus ab vrbe reiectus fuisset, Pontificem Ioannem Metropoli Viceconitibusq; placare coeperat: atq; id fuit initium auferendi turpia vincula Clero Ecclesiaeq; Mediolanensi, queis ad eum diem adstricta ciuitas tenebatur. Inchoata quin etiam eiusmodi reconciliatione, Cardinalis Ioannes abdicauit ea vltro dignitate falsa, riteq; ac iuste nominis eiusdem honorem à vero Pontifice impetrauit, & Nouariensis insuper Episcopus ab eo est creatus. Per haec & alia fortunae incrementa Vicecomites excitati rursus: & firmatâ nouis opibus potentiâ excoluit Azo vrbem operibus, quorum magnificentia ne

nostrae

nostrae quidem aetati sine admiratione fuit. Neq; profana tantùm illi curae erant. In Palatio, quae nunc Regia est, D. Gottardo Aedem posuit, secutus id nomen eamq; religionem, propterea quod magnis ipse articulorum doloribus laboraret. Templum autem ipsum ornauit sanctorum reliquijs, & omni sacrae supellectilis apparatu, non ad vsus modò quotidianos, sed ad magnificentiam quoq; & splendorem. Ac, ne qua hominum iniuria, quantum in praesentia prouideri posset, noceret ei sacrae supellectili, quicquamue auferret, describi singula vasa, & appendi iussit: omniaq; cum suo quodq; pondere & figura in publicas tabulas ex ipsius authoritate Pontificis relata sunt. Quae quidem literae repertae postea in tabulario Cardinalis Ioannis, & annalium memoria custoditae, credere cogunt, fuisse Azonem in Ecclesiae rebus magna diligentia & pietate: referamque ego seriem ipsarum, prout extant. Ea est huiusmodi.

„ Azo Vicecomes extructa D. Gottardi Aede posuit ibi argentea vasa haec atribuitq; templi custodibus coram Omnibeno Cardinalis Ioannis cubiculario, & coram antistite Fratrum Minorum. Calicem argenteum cum patella pondo marcarum octo, vnciarum septem. Calicem alterum argenteum orbiculato opere & encaustico cum insignibus gentilitioq; stemmate Sabaudiae Ducum, Vicecomitumq; & Gallurae: Pendit marcas treis, vncias sex. Calicem tertium incisa pietatis figura, marcarum sex, vnciarum septem. Calicem quartum

„ opere circinnato. Crucem paruam inauratam pen-
„ dente ex ea Christo Liberatore. Crucem alteram è
„ crystallo cum emblemmatis argenteis inauratis sigil-
„ lisq; pluribus. Crucem ex electro simili artificio
„ fabrefactam. Formae maioris crucem marcarum
„ XXXII. vnciarum XI. totam ex argento ad collo-
„ canda Altaris mysteria in Tabernaculi formam.
„ Crucem aliam argento solidam inauratam collo-
„ candam in ara cum pedamento cymatijsq; & leun-
„ culis quatuor insignia Vicecomitum feren ibus.
„ Sitellam argenteam in aquae lustralis vsum. Acer-
„ ram argenteam seruando thuri, adolendae arae.
„ Acerram alteram è Crystallo. Crystallinos vrceo-
„ los duos argento caelatos. Patellas duas argen-
„ teas. Patellam ex iaspide. Candelabra tria cry-
„ stallina caelata argento. Quatuor argenteos vultus
„ quos Azo conflandos curauit, vt repraesentarent
„ ora virginum inclytarum, quae Vrsula duce am-
„ plexae Christi fidem, barbarica tormenta contemp-
„ sere. Praeter haec argentea vasa supellectilemque posuit in eadem Aede Azo multam pretiosam vestem, ad sacra facienda: resq; singulas Gufredolus Pusterula literis consignauit eo fere ordine quo retulimus. Hoc fere tempore, quo sacram D. Gothardo aedem extruxerat ornaueratq; Azo, Cardinalis Ioannes Episcopusq; Nouariae erexerat animum ad curam cogitationemq; hanc, vt ab Nouariensi Ecclesia ad Mediolanensem transiret. Pulcrum scilicet videbatur, in eadem vrbe regnare familiam eandem vtroque dominatu, si sacra patruus,

profana

profana fratris filius administrarent. Et inuitabat occasio iamdudum exulantis Archiepiscopi Aicardi, qui propter factionum certamina nunquam in sua considere sede potuisset. Nec ipse fortasse iam magnopere venire in vrbem curabat, in qua Domus eadem auctis opibus dominaretur, cuius potentia fuisset exclusus. Agitata res per idoneos homines, communesq; amicos ita conuenit, vt Ecclesiae commutarentur, traderetq; Ioannes Aicardo Nouariensem: hic Mediolanensem Ioanni, pensione interposita mille florenorum nummûm. Quae pacta conuenta cum Pont. max. rata habuisset, Aicardus Nouariã, Ioannes Mediolanum, alter auctus honore, alter diminutus, concessere. Venienti Mediolanum Archiepiscopo Cardinaliq; Ioanni obuiam egressi Ticinensi Porta sacri ordines certauere gratulatione, & pompa cum nobilitate populoque vniuerso, & Azonis ipsius aulâ, quae diei laetitiam eius effusissime concelebrauit. Is autem dies fuit ad XIII. Cal. Februar. anni CIↃ CCCXXXIV. Quo die Aicardus etiam ab Nouariensi Clero populoque est acceptus. Extruxit Archiepiscopus Cardinalisq; Ioannes proprias sibi aedes, quae postea domicilio Canonicorum attributae fuerunt, & via hodie interiecta ab Regia dirimuntur. Regiam ipsam Azo aedificauerat, qui etiam propugnacula mutulasque addidit moenibus vrbis, & pomoerium, hoc est, omne spatium circa muros, ab omni alio aedificio vacuum fecit. Restituit idem Marianae Aedis turrim vetustate collapsam: induxitq; aquas in vrbem, quae per

Nilum & Cloacam maximam lutulentae hodie & ſordibus inquinatae decurrunt. Ferme ſub eos dies, quibus permutatio Eccleſiarum facta erat, veneratque Mediolanum Archiepiſcopus Vicecomes, mortuo apud Auenionem in Gallia pontifice Ioanne, ſuffectoq; in eius locum Benedicto, Canonici Modoetienſes in ſpem venêre, poſſe ab hoc pontifice, vel propter inclytam ipſius pietatem, vel ob noui ſummiq; honoris gratulationem impetrari, vt referri Modoetiam eius Baſilicae theſauros, qui Auenione adſeruabantur, iuberet. De ea re, primùm omnium retulere ad Cardinalem Archiepiſcopumq; Ioannem, eiuſq; opem implorauere. Nimium diu vetuſtiſſimae religionis Baſilicam caruiſſe ornamentis illis: ſqualere ſacros parietes: imminutam eſſe populi pietatem, templi quoq; cultum: & ſacerdotes ipſos minus alacriter iam, & minus religioſè conuenire ad canendas preces, quia ſanctiſſimi ſui tutelaris monumenta illa eſſe apud alienos ingemiſcant. Ne tutelarem quidem ipſum arbitrari perinde atque olim adeſſe ſibi propitio ac praeſenti Numine, quia ſpoliatam eſſe Aedem ſinant theſauris, propter quos antea inuiſebatur. Potuiſſe, dum belli tumultibus Italia permiſceretur, ferre deſiderium, atque theſauros ibi ſinere eſſe, quò minus peruadere licentiae militaris poſſet. Nunc pacatis omnibus, & reddita per Italiam ſecuritate, aequum videri, vt reſtituatur etiam Modoetienſi Baſilicae ſuum decus. Haec, & alia, cùm expoſuiſſent Archiepiſcopo Ioanni Canonici

Modoetien-

Modoetienses, peterentq; vt legationi, quam super ea re missuri essent, vellet authoritate sua ipse addere honorem. Annuit libens, suoq; & principis Azonis nomine ire, legatos iussit. Iêre ex Collegio, Gratianus Arona, & Franciscus Liprandus cum litteris ad Pontificem, vt sciret Canonicos esse Modoetienses ipsos, & petendi thesauri causa missos ab Archiepiscopo simul, & ab Azone principe, & ab suo ipsorum collegio. Addita supplex obsecratio, vt beatissimi Pontificatus initio, Christi Vicarius annueret piorum hominum votis, & thesauros, quibus tamdiu caruisset inclyti nominis Basilica, referri illuc, vnde per iniuriam ablati essent, vellet. Alteras quoque litteras attulere ad principes aulae viros, quò faciliores apud Pontificem aditus inuenirent: & Ioanni praesertim Cardinali Columnae commendabantur. Is Canonicos ad Pontificem introduxit, exposuitq; quid petentes venissent. Benigne sunt auditi: sed responsum, verborum comitate magis, quàm exitu rei gratum acceperunt. Haec enim verba Pontificis fuere: velle se quidem, vt thesauri, quorum causa venerit honesta & sacra legatio, restituantur in suam sedem: sed nondum maturum eius rei tempus aduenisse. Fore se in tempore memorem eorum postulati, litterisque Vicecomitum benigne rescripturum. Ea cùm dixisset, dari sibi litteras iussit continentes publicam authoritatem & actionem, qua thesauri olim ipsi traditi, & depositi apud Antistitem Canonicosque Templi maximi Auenionensis fuissent. Cum tra-

ditae

ditae essent litterae, Canonici pro re ipsa spem incertam ferentes rediere domum. Anno sal. CIↃ.CCCXXXV. legatio haec ierat, redieratq; Anno, qui sequebatur, Archiepiscopus parta per Luchinum fratrem ad Parabiagum victoria, posuit in loco praelij nobile templum D. Ambrosio parenti vrbis: eique templo ex Victoria ipsa cognomen fuit, & instituit, vt Decuriones vrbis cum Praefecto quotannis mitterent ad id templum ampla dona, quae monumento essent, praesenti Diui eius ope seruatam vrbem. Memorant, in medio pugnae eius ardore, speciem quandam obuersatam esse omnium oculis, tamquam D. ipsum Ambrosium equo insidentem flagelloque insequentem hostes viderent, eoque terrore contrariam aciem esse dissipatam. Azo postea ipse moritur in medio aetatis flore, non sine sacrorum etiam ordinum luctu propter vnicam eius viri religionem, & beneficum largumq; animum erga res Ecclesiasticas, quas pari cura cum Ioanne Archiepiscopo tutatus fuerat. Sepultus est in ipsa D. Gottardi AEde, quam sui Principatus initio ad orientale Palatij latus excitarat. Ac ducente funus Archiepiscopo patruo; Clerus adfuit vniuersus, neque vocatus ille, vt adsolet, sed vltro effusis erga principem studijs, & pietate in eum, qua funeris etiam horas, vt fama est, anteuenere. Per Vicecomitis huius tempora Mediolanenses bellum gessere cum Ioanne Rege Boemie qui Tridento ab Vrbe Brixiam in Cenomanos cùm descendisset, peregrini nominis

fauore,

fauore, & nouarum rerum illecebra quadam apud inquietos, pleraque Insubrum adiunxerat sibi, & repentinus prope ille Longobardorum Rex aliquandiu erat. Aduersus eum Regem cum Scaligero, cum Estense, cum Gonzaga fœdus initum: diuisae fœderis lege cum regulis vrbes, quae Metropoli, quaeue parti alteri victoriae praemium forent: Bergomum, & Cremona, & Vercellae, & Placentia, & Lauspompeia, & Brixia, & Comum, deiecto barbaro, casibusue, & pactionibus alijs in ius ditionemque Mediolanensium redactae: Nec sine clade exercitus nostri cum eo hoste dimicatum: Teutonesq; interea ipsis aliquando mœnibus vrbis institere. Quae omnia, cum auspicio consilijsque Azonis administrarentur, clarum eius nomen etiam apud exteros fuerat: & quando caput huic vrbi esse vnum oporteret, rerum ei summam permiserant haud illibenter. Fortuna Principi, sicut publice laeta, ita improspera priuatim fuit, ob domesticos hostes, Ludrisium, & Marcum: quorum ille, post conceptas semel in patruelis fortunam iras, manserat implacabilis, & collectitij ductor exercitus irrumpere in vrbem tentarat: hic florenti domui infestus, dein ob Caesaris iniurias adducto ad misericordiam animo, rursus, postquam laeta redierant, atrox, non tam imperio, quàm vitae fratris erat insidiatus. Et vterque, rerum exitu infelices, captiuus alter ad Parabiagum in praelio, alter in tentati sceleris poenam ex palatii fenestra praecipitatus, lugubrem ei principi

de

de suo sanguine victoriam exhibuere. Etiam funestum aliud sui sanguinis flagitium dedecusque viderat Azo, ortum ab Marci eiusdem libidine simul & saeuitia. Namque is, Biciam Othorini Vicecomitis patruelis sui vxorem cùm ad se pellexisset, inclusamque ad Rosatum arci subdidisse sibi partum comperisset: ipsam, & infantem, & furti ministram ancillam deiecerat è fenestra in fossam castello circumiectam: idque incestuosum, & crudele facinus principem affecerat moerore. Nam praeterquamquod erat ipse natura inimicus omnium inhonestarum rerum, etiam impositam ab Bicia illa impudica labem familiae suae videbat. Agebat octauum trigesimum annum Azo tunc cùm est mortuus, communi statura, crispante capillo, iucundus adspectu, facie vergente ad rotundum, si numismati fides, quod ista scribentes ante oculos habebamus. Postquam Azo nulla relicta liberûm stirpe decessit, non dubitauere Decuriones & principes vrbis Mediolani, quin regimen arbitriumque rerum ad Ioannem Archiepiscopum deferrent: fratremque ipsius Luchinum imperij collegam nominauere. Sed Ioannes Luchino permisit omnia profana, statumque ciuilem voluit in eius esse potestate: sibi satis graue onus Ecclesiae gubernationem esse aiebat, & crebrae voces illius audiebantur. Non esse mentem vnius tantae molis capacem: male coniungi sacra cum profanis; & fratrem Luchinum melius Reip. munia diuisis rebus executurum. Haec verba Pontificis erant;

caeterùm

caeterùm non abſtinuit, quominus, & conſilio, quandocunque res ferret, & authoritate adiuuaret Luchinum imperiumque commune duorum fratrum fuit. In quibuſdam etiam annalibus, omiſſa Luchini mentione, perſcriptum Ioannis principis, & Archiepiſcopi nomen iuueni. Contaminauit huius initia principatus Inſubriamque fere totam ſimile monſtrum ei, cùm infamis Gulielmina ſanctitatis opinione alliceret mortales, ſtupriſque & adulterijs illigaret, idque flagitium, Archiepiſcopi Ioannis prouidentia, conſilioque, & authoritate diſcuſſum fuit. Corigio ſirda eſt in Cremonenſium finibus vix noti nominis pagus antea, ſed malae famae poſt vnius feminae ſcelus, quod memorabo. Adoleſcentula ibi quaedam loco nata obſcuro forma fuit eximia, totoque corporis habitu, & gratia morum ac venuſtate, quales corporis animique dotes in agreſti illa nobiles etiam feminae cum inuidia & admiratione ſermonibus ferrent. Auxerat hanc ſui admirationem honeſtatis famâ, & famâ mox alia, tamquam pertaeſa excelſo animo cupiditates & vota feminarum aliarum, nouis ſe ſe votis obligaſſet, atque virginale decus in magno expetentium ſibi tale matrimonium ambitu, ſeruare intactum vellet. Adſpernata muliebrem mundum, quem parentes laeti virginis indole & forma, ſupra fortunam etiam praebebant, coeperat vti cultu atro & exoleto, pſallere domi nocturnis horis: ieiunijs macerare corpus: vno verbo, ſanctimoniae exemplum perdita adoleſcentula erat. Et

cùm ita viueret, non forma, non decor priſtinus ille elanguerat. Credidere vuulgò, non fuiſſe ea ſimulata imitamenta ſanctitatis, & celeſti fortaſſe flamma tactum illud ſimplex initio purumque pectus exardeſcere ſic ad veram pietatem. Ipſa interim illigata occulto ſacrilegio clerici vnius impure ſcelerateque agebat, & aliquandiu nihil aliud inter eos, quàm flagitioſa conſuetudo ſtupri erat, nihil tale ſuſpicante hominum fama. Poſtea, ſatietate ac taedio ſceleris eius, vel quia feliciter latebant, nihil iam artibus eſſe ſuis imperuium exiſtimantes impura mulier cum Clerico impuro prodire velut vitae ſanctioris auctores in publicum decreuere. Progreſsi audacter compoſitique palam ad omnem imaginem ſeueritatis, in arcano viuentes arbitratu ſuo, concionanteſque paſſim effecere aſſeclarum ad decem fere millia. Hi nihil honeſti priuatim agentes, in hominum conſpectu verberabant ſeſe, ac ſeminudi incedebant: & ſocietas illa officina ſcelerum omnium erat. Late peruagati caeteras Inſubrum vrbes, in Metropolim quoque penetrarant, & magnae generis eius corruptelae Mediolani iam fiebant. Diſiecta ſunt ea quoque bacchanalia per Archiepiſcopum Ioannem, & eius monitu Cremonenſium Epiſcopus impurae ſectae aucthores in vrbe ſua comprehenſos damnauit igni. Principum poſtea virorum precibus ei poenae fuiſſe ereptos memorant. Eodem tempore ſcelus aliud Mediolani extitit inſidiantium vtriuſq; principis vitae, quorum exitus

fuit

fuit eiuſmodi, vt ingemiſceret Ciuitas pertinaciae eorum, & furori, cum quo addictas ſempiternis ignibus animas inter ſupplicia corporum efflauere. Numquam enim, cùm tormentis lacerarentur, adduci potuere denuntiatione vlla, precibuſue, & ſolitis hortamentis, vt ſalutare Chriſti nomen pronuntiarent, ſiue vt erigerent animum ad futurae vitae cogitationem, qua obſtinatione meriti ſunt, vt poſt ſupplicium inhumati laniamenta coruis relinquerentur. Franciſcus Puſterula erat fauore Vicecomitum prouectus ad opes, quas non facile Mediolanenſium vllus aequaret; & parem opibus in aula gratiam authoritatemque obtinebat. Hic, ſiue offenſione accepta aliqua, ſiue, quia ſatietas, & deinde odium capit etiam aulicos homines, cùm á principibus ſuis omnia acceperunt, non minus profectò quàm principes ipſos, poſtquam omnia dederunt: hic igitur, Vicecomitem tollere vtrumque agitauit, & ſacram profanamq; aulam vacuam dare, ſi deſtinata proſpere ſucceſſiſſent. Fratrem habebat nomine Iulianum conſilij huius participem, & pro neceſſitudine ac caritate fidum ſibi ad omnia ſicut ipſe arbitrabatur. Per eum adiungit ſibi Galeacium & Bernabouem, & Pallam, & Martinum Liprandos fratres: Borolum quoque Caſtelletum & Beltramolum Amicum, auctos item omneis Vicecomitum eorumdem beneficijs, & poſt beneficia nihilo amabilius cogitantes. Hi ſimul omneis coniurauere vt principem vtrumq; interficerent, & nihil iam aliud quàm ido-

neam tanto facinori occasionem expectabant. Interea Iulianus, incertum, leuitate animi, an erga Principem, fide, an verò etiam à fratre offensus, rem aperuit Alpinolo Casato, hic Ramengo fratri, & statim res coepta diuulgari. Quòd vbi Franciscus ipse coniurationis princeps, negotium ire per ora hominum sensit, sublatis repente rebus aufugit. Postquam ille non comparebat, Alpinolus, & Ramengus, id quod antea reticuerant, detulere vltro ad Vicecomites: petita prius venia, ne sibi fraudi esset quòd deferre cunctati essent. Ita coniurati reliqui, misso protinus milite praetoriano comprehenduntur, atque conijciuntur in vincula, primoque tormentorum adspectu rem confessi, redactis in publicum bonis, fame perimuntur, quae supplicij foeditas adspersisse Ioannis Pontificatui labem est visa. Et hi quidem, Christiano tamen ritu expiatis animis, inter lentae mortis spatia non perijsse morte altera crediti sunt: Franciscus Pusterula cum filijs duobus deprehensi apud Pisas, & Mediolanum raptati aeternum periêre, cùm diuinarum salutariumq; rerum mentionem omnem inter supplicium adspernati essent. Alij, non Pusterularum hanc fuisse calamitatem tradunt, sed Beltramoli cognomine Amici, qui fuit vnus è coniuratis. Hic propter caeteram suam indignitatem, sordidumq; genus, à principe Luchino reseruatus in carnificinae ministerium, cùm lancinasset strenue corpora nobilium virorum, praemium nauatae operae id exspectarat, despondератque sibi, vt

saluus

ſaluus ipſe dimitteretur. Sed principem multa ſimul in illud vile caput aſperabant: ſordes hominis, male collocata in eum beneficia, pudor ob nutritum domi proditorem, & quòd eum ab cellae vinariae doliorumq; praefectura productum extuliſſet in aulam, ibiq; mutata veſte baiulum conſilijs ac negotijs immiſcuiſſet: qualis inſania dominantium, neque tunc cœpta eſt ſpectari, neque deſita. Tot ſimul indignitates, & ſuae deniq; ſenſus indignitatis in eo extollendo homine accenderant Vicecomiti animum, vt poſtquam carnificem eum fecerat infamaueratq; ſpurco miniſterio, carnificis etiam alterius manu ſuſpenſum iniectoq; pede praefocatum exhibere populo ſtatuiſſet. Addita inſuper proditori baiulo ignominia, quae gratiſſima ſpectantibus fuit. Ad furcam, quae poſita ei ſeparatim extra vrbem ſtabat, traxere illigati aſini toto colligentem corpore coenum, & ſordes, per quas trahebatur, incuſſoque, & deuoluto per ſaxa capite cruentantem vias. Caeterùm, ego non affirmauerim ſupplicij ne acerbitate illa, an impia ſtoliditate contumaciaque hominis factum fuerit id quod non ſine moeſtitia, & horrore ego referam. Memorant perſtitiſſe in eo, vt ab Sanctae Crucis adſpectu proterue rictum auerteret, ingerenteſque ſeſe hortatores conſputaret ſub ipſo carnificis pondere, cùm ab eo calcante humeros damnata orco anima exprimeretur. Quod portentum abominati Magiſtratus vetuere tumulo inferri cadauer, vetuere deduci patibulo, pependitque inde, donec

ipſa

ipſa dies, & pabulis eiuſmodi volucres aſſuetae abſumerent quod pendebat, quodue fluebat in terram. Punita in hunc modum coniuratione, minime tamen laeti Vicecomites erant, teterq; & horrendus exitus Beltramoli Amici ceu prodigium aliquod ciuium animis haerebat. Plena vrbs timorum & ſuſpicionum, tum apud principes, ne pars minima inſidiarum detecta eſſet, tum apud coniuratorum propinquos, & neceſſarios, ne participes fuiſſe conſiliorum exiſtimarentur. Suſpenſamque, & ſolicitam ita Ciuitatem inſuper moeror ille aggrauabat, quòd inchoata, vt dixi, poſt reiectum ab Vrbe Bauarum, reconciliatione cum Pontifice maximo, nondum tamen ea res perfecta erat: nondum abſoluta Ciuitas interdicti poena, quam Pontifex Ioannes ob admiſſas aemuli Nicolai temporibus culpas inflixiſſet. Vercellinus erat ex Vicecomitum genere vir pius, nec vlla ſui parte indecorus Domui, quae iam patriae ſeſe dominam feciſſet, quamue ſacra nunc, & profana omnia praeſidem & moderaticem intuerentur. Moerens iſte gemenſque tali rerum ſtatu petijt ab Archiepiſcopo Ioanne, vt ad Pontificem Max. Legati de abſolutione mitterentur. Miſſi ſunt Gulielmus Calix, & Leo Dugnanus, & Maſſinus Sampſon cum precibus huiuſmodi. Ne Chriſti Vicarius Metropolim Ambroſianam, & Vicecomitum Domum temporum neceſſitate prolapſas, diuino nunc beneficio reſurgentes ad obſequium, pro paterna ſua erga omneis benignitate repudiaret. Si contumacia

macia coacti aliena deliquissent fortè aliquid, tantò promptioribus animis obediendo & obsequendo, id ipsum esse correcturos. Pontifex max. reconciliandae tantae vrbis occasionem amplexus, de ea re ad Senatum retulit. Patres relationem accepere laetis animis: factumq; decretum de pace cum Vicecomitibus ineunda restituendaq; Metropoli in veterem sacrorum vsum, & piacula dicta vrbi sunt hisce verbis. Populus Clerusq; Mediolanensis, & corporis vtriusque principes, propterea quod publico consilio desciuerunt ab Ecclesiae Romanae authoritate, Bauarumq; Sedis Apostolicae rebellem, & Pseudopontificem Nicolaum propugnare aliquandiu voluerunt; numquam amplius talia esse facturos promittunt, & quicquid antea commisere, errore humano, & improuido casu, violentiaq; imperitantis esse commissum quàm sanctè affirmant, & Pont. Max. annuit paterna sua clementia, & facilitate, vt ea sicuti dicuntur, credat. Id vt manifeste constet apud eos, qui nunc sunt homines, alijsue post saeculis erunt: iubet hosce Mediolanenses extruere publico sumptu sacella duo, quae poenitentiae obsequijque ipsorum erga Sedem Apostolicam sempiterna monumenta esse debebunt. Ea porrò sacella dicabuntur D. Benedicto & extruentur in Diui Ambrosij Aede: annuis ad sacra faciunda vectigalibus instruentur: Sacerdotes vtrumque suos habebit: anniuersario D. Benedicti die res diuina fiet ad ea sacella solenni ritu, eiq; Sacro Praefectum vrbis aliosq; Magistratus interesse oportebit.

„ tebit. Eo die duobus millibus pauperum benigne
„ fiet Reipub. Mediolanensis nomine: singulos panes
, singuli accipient: vnciae duodenae tritici singulis
„ panibus inerunt. Haec omnia si faxint Mediola-
„ nenses: tum verò, sicuti maiores ipsorum, cari
„ filij, & serui fideles Apostolicae Sedis erunt. Facta
„ omnia, sicuti Romanus imperarat, Ecclesiaeq; Ambrosianae pax data. Pontifex quin etiam ipse Benedictus, biennio post, Mediolanum venit, estq; acceptus, non ea modò, quae Pontifici Max. debebatur magnificentia, & gratulatione, sed etiam effusiore quodam studio, quasi liberator vrbis, & Vicecomitum domui fundator Principatus. Nam antea, fluctuantibus, & incertis Ecclesiae rebus, imperium quoque esse incertum, & anceps oportebat. Etiam Archiepiscopus Ioannes, licet ab Nouariensis Ecclesiae Pontificatu ad Metropolim Ambrosianam rite atque interposita summi Pontificis authoritate transisset, eaq; Vicecomitis cum Ascarde exule permutatio legitima Ecclesiarum haberetur, nulla tamen de ea re publica monumenta, nullumue diploma proferre Apostolicum poterat, & mancus ab ea parte Pontificatus erat. Datae sunt ab eodem Pontifice litterae, quae commutationem eiusmodi sancirent Apostolicae Sedis nomine, ratamq; haberent. In eo reconciliatae gratiae feruore, spes facta est Archiepiscopo Ioanni etiam impetrandi rem antea nequicquam agitatam, vt scilicet thesauri illi Modoetienses referri illuc possent, vnde ablati olim fuerant, & varijs in aliena

terra

terra casibus iactati. Vocatis igitur ad se Canonicis, Archiepiscopus, cùm sua de thesauro recuperando consilia, spemq; de ea re conceptam exposuisset, iubet eos perferre ad se exemplum litterarum quae singulas thesauri partes exscriptas atq; exsignatas continebant, prout scilicet confectae eae tabulae fuerant, tunc cùm thesauri ipsi ab Ioanne vigesimo altero Collegio Auenionensi custodiendi traderentur. Postquam attulere Canonici Modoetienses earum litterarum exemplum, subsignauit Archiepiscopus id exemplum sua manu, tabulasq; publicas eiusmodi subsignationis iussit confici per Petrum Vercellensem, qui ipsi A. Actis erat. Has litteras, aliasq; commendatitias tradidit Ioanni Baldirono Modoetiensi, qui profectus Archiepiscopi Municipijque sui nomine sine mora Auenionem, facilè à Pont. Max. impetrauit, vt referri Modoetiam thesauros annueret, eosq; anno millesimo trecentesimo quadragesimo quarto, die, qui Sanctae Crucis inuentioni sacer erat, traditos esse Matthaeo Veronensium Episcopo reperi in vrbis eius annalibus: ab eo transmissos esse Modoetiam in eadem arca, in qua conditi fuissent, cùm Auenione asseruarentur. Alij, non statim eos esse transmissos tradunt ab Episcopo Veronense, sicut retuli: sed Episcopum, postquam sibi traditi fuissent á Pont. Max. misisse de ea re litteras ad Archiep. Ioannem, vt diceret ipse, quid fieri vellet. Archiepiscopi deinde iussu Canonicos misisse Gratianum Aronensem è suo Collegio: datas huic ab Archiepiscopo simul, &

Luchino litteras, quae legationi fidem adstruerent, missumq; cum eo Guidum Calicem principum ipsorum nomine, quò plus etiam authoritatis postulato esset: legationem hanc Mediolanum rediisse cum thesauris, & ad vitanda latrocinia profectionem expectasse legati, quem Pontifex in Apuliam ad coronandum ibi Regem mittebat. Caeterùm, siue missi statim thesauri Mediolanum fuerint ab Episcopo Veronense, siue missis Auenionem legatis relati domum, illud constat: Archiepiscopum Ioannem, simul atque arcam in potestate habuerit, vnà cum praecipuis è Clero processisse Modoetiam, atq; ibi singulas res in ara maxima collocasse sua manu, prout à ministris ex arca depromptae ordine in manum tradebantur, remq; testatò descriptam sicuti gesta fuisset: scribas, Petrum Vercellensem, & Othorinum Niguardam fuisse. Si velim ego in historico hoc opere praetermittere quicquid Archiepiscoporum principumue posteris, minus fortasse placiturum credam, ne honesta quidem, & gloriosa fidem habebunt. Et memorari tristes ambiguósue domorum casus oportet, vt magna earumdem decora, magnisq; consilijs & virtutibus administratae res cum fide atque auctoritate accipiantur. Perculit enim hoc tempore Vicecomitum domum casus inhonestus, de quo Bernardinus Corius refert proximus memoriae temporum eorum scriptor: referamque ego, quia notabile custodiendis matrimonijs exemplum erit, & quia calamitas ea perpetuum Archiepiscopo Ioanni moerorem attulisse

visa

visa est, ob labem quae sibi imposita per mulierculae vnius intemperantiam videbatur. Fusca Flisca, quam alio nomine Isabellam appellabant, erat Luchini principis vxor, nullius quidem antea flagitij comperta, sed procaciore semper cultu, quàm honestam matronam deceret: concursatrix eadem & vaga, & amica celebritatum omnium, quod ferme muliebre malum est. Haec mulier, cùm audiret celebrari sermonibus eius caeremoniae apparatum, qua Venetijs sacro Ascensionis die, darentur nuptialia dona pelago, mira cupiditate exarserat visendi spectaculi eius, facileq; ab Luchino coniuge impetrauit, vt cum feminarum aliarum grege illuc vsq; deportaretur. Elegit ipsa quas voluit ex familia sua, caeteraque nobilitate multas adultas virgines, & matronas, quibus forma virginum duraret, eique mulierum turbae, sexus virilis nobilitas aggregauerat se se, siue erga principis vxorem obsequio, siue iuuenilibus quisque studijs erga muliebrem eum comitatum. Ad Laudem Pompeiam paratis instructisq; nauibus commisere se se flumini: ac ne singulos exequar muliebris agminis incessus & dedecora omnia: Corij verbum huiusmodi est: dormitasse cum Vgolino Isabellam vxorem Vicecomitis, ceteramq; turbam virorum, & mulierum nihilo honestius inter se egisse. Negotium fuisse tam effraene, & incautum, vt antequam peregrinabunda illa multitudo cum Duce sua rediret domum, nosceret suam vnaquaeq; domus calamitatem: ac postquam redierant, parante

Luchino venenum in adulteram suam, anteuerterit ipsa maritumq; sustulerit. Creditum id publicè dictumq; est: nec caeteri perinde segnes ad vindicandam mulierum suarum impudicitiam fuere: veneniquę moras adspernati quidam, violenter & palam exercuere iras. Sublato igitur per adulterae vxoris dolum Luchino, imperium, & summa rerum omnium ad Ioannem Archiepiscopum venit, & statim exacto in ipsius verba Sacramento, cuncta ei obediebant. Mansere autem tunc haec subiectae Vicecomiti vrbes. Mediolanum, Crema, Hasta, Alexandria, Alba, Vercellae, Nouaria, Bobium, Bergomum, Nouocomum, Brixia, Cremona, Placentia, Parma, Laus Pompeia. Hae tunc vrbes Archiepiscopo Ioanni sacramentum dixere: & res Ecclesiasticae iam hinc ciuilibus multò magis etiam quam antea immiscentur vnica rerum serie & contextu casuum atq; consiliorum vno, cùm Princeps Archiepiscopusq; idem cuncta moderaretur, cunctaq; ageret ad regiae propè magnitudinis formam. Transtulerat is sedem in Palatium, cuius vestigia iuxta D. Georgij Aedem monstrantur in hunc diem: inde iura populis dabantur: Metropolis illuc vniuersa spectabat. Ibi tractabantur fœdera, societates, arma, caeremoniae, ritusque sacrorum: potentiaque tanta finitimis etiam principibus terrori erat: nec nisi quibus amicitia foedusvę cum Vicecomite intercederet, stabilem esse sibi fortunam putabant. Itaque principis Archiepiscopiq; huius aula, veluti totius Italiae forum habebatur:

ac

ac foedus expetiuere cum eo, Sabaudus, & Gebennensis, quae maximae potentiae maximiq; terroris nomina inter dominantes erant. At Genuenses, antea bellare cum Vicecomitibus soliti, & per id maxime tempus irritatis ad bellum animis, exterriti iam, & attoniti tantis opibus, per legatos petiere vltro, ne rem Genuensem in suam ditionem recipere grauaretur, annuitq; ille, & Praetorem, ei vrbi dedit. Caetera pari tenore ac felicitate fluebant augendo Vicecomitum fastigio, & regiae fortunae magnitudinem ea Domus quotidie magis aequare videbatur, cùm repente dedecus aliud incessit, quale sordidi quoq; penates agricolarum abominarentur, atq; contaminatum quemlibet ea labe principem infra sese despectarent. Namq; Fusca illa Flisca, de cuius mulieris impudicitia memoratum est, siue conscientiae stimulis icta, siue infamiae suauitate, cuius apud ingenia eiusmodi nouissima plerumque libido est, publicè profiteri non dubitauit, Luchinum, Nouellum, & Vrsinam, non sicuti vulgò crederentur, esse Luchini principis filios, sed ex Galeacio Luchini fratris filio, incestuoso congressu prolem eam vtramq; susceptam. Id, vt ita esse, aequi & iniqui scirent publicas tabulas de ea re confici voluit: taleque magnae domus ludibrium vidit aetas illa, & miserata est. Ioannes tamen Archiepiscopus excussâ post aliquot dies dedecoris eius verecundiâ, muliebresque ineptias aequo animo ferendas esse dictitans, augere imperium pergebat, & pulsis ab Bononia Pepulis, vrbis eius potitur.

Ac deducta per eos dies Mediolanum Beatrice Scaligera, quae Bernaboui Galeacij filio desponsa fuerat, per nuptiarum earum gratulationem, abducere conabatur suum aliorumque animum ab recordatione prioris flagitij, tamquam integra sponsae eius fama, thalami iam castiores, & spes nouae legitimae prolis, sanguinisque veri Vicecomitum inchoarentur. Extruxitque etiam interea D. Mariae Virgini Aedem ad Garignanum, assignatis in templi cultum fundis, quos, & immunes onerum tributorumque omnium esse voluit: eique decreto, & actioni Decuriones vrbis adfuere. Sed ob captam occupatamque Bononiam imminebant Romani Pontificis irae Principi simul, & vbi: veterumque etiam offensarum renouatâ per eam occasionem memoriâ, simul ciuitatem iusserat vniuersam carere communione sacrorum & iure, simul iubebat Vicecomitem alterutro regimine contentum, partem omittere alteram, profana, siue sacra mallet. Quae mandata ferens legatus vbi Mediolanum venit, primò quidem ille benigne ab Viceconite Archiepiscopo accipitur, & amica erant omnia, donec ad mandata ipsa depromenda oratio coepta est accommodari. Vt verò triste verbum enuntiatum est, nihil quidem acerbe Vicecomes hostiliterue est effatus: caeterùm infenso voluens animo responsum, quod re ipsa, quàm verbis atrocius foret, die festo, qui proximus aderat, responsa daturum se ait, quae Pontifici Max. legatus referret. Eo die adesset in templo maxi-

mo:

mo: velle se ibi coram Patria, & coram Parente vrbis Ambrosio responsa ea pronuntiare. Statuto die legatus templum ingreditur: ibique Vicecomes re diuina peracta, quam apparatissime, sacrificali, sicuti stabat ornatu consedit ante aram, cùmq; diripuisset ab latere gladium, quo succinctus erat, altera manu Crucem tenens, dixit, insignia ea suae esse potestatis, & donec spiritus maneret, cruce gladioq; partem imperij vtramq; defensurum. Iret legatus, & Pontifici suo renuntiaret visa simul, & audita. Visa res indigna Pontifici, nouaque percitus ira, iubet Vicecomitem sistere ad Tribunal Apostolicae Sedis: ni faciat, anathematis poena damnat adhuc hominem, oneratque diris, & Ecclesiae Catholicae hostem appellat. Eninivero Vicecomes, ad ea, nihil in speciem animo turbato, dixit iturum se vtique, & imperata facturum. Mox duodecim millia peditum, equitum sex iubet esse in procinctu, vt secum eant, maioremque porrò numerum armare pergit. Simul, praemissis Auenionem hominibus suis, qui commeatum aliaque necessaria expedirent, terruerat eo apparatu Pontificis animum aulamque totam: & Auenione, tamquam expectatione noui hostis trepidabatur. Namq; curatores illi, qui praemissi erant, emendo frumenta, conducendoq; aedes, & congerendo in suas apothecas quicquid vspiam in mortalium alimenta venale prostaret, largeque per omnia pecuniam effundendo, fecerant annonae penuriam, & praebuerant speciem haud dubie cum exercitu

suo

ſuo venientis Regis. Tunc Pontifex, vocatos ad ſe Viceconitis homines interrogat, quantum pecuniae ad eam diem inſumpſiſſent, illiſque profitentibus quadraginta millia florenorum, rependi ex pontificio aerario ſummam eam, Viceconitemque ipſum admoneri iuſſit, vt ea profectione ſuperſederet, iſque ſuperſedit. Ita liberatus etiam ipſe non minore cura, quam quae Pontificis compreſſerat iras, ad vrbis, & imperij ſtatum, & diſciplinam, atque perpetuitatem domi ſtabiliendam intenderat animum, reque cum Decurionibus vrbis communicata, Municipale ius omne Mediolanenſium, quod inter tantas Reip. commutationes, tantoſque dominantium, & ſubiectorum caſus prope exoleuerat, reſtituit, ac promulgauit, parata ei rei quiete haud tamen in longum tempus. Nam ſemper postea, corrigere, vel addere aliquid, prout tempora, & res monebant inſtituere quibus ea prouidentia in vrbe, & poteſtas, ſaepeque publici Concilij authoritate variata res eſt, donec auorum noſtrorum memoria Ludouicus Sfortia ſuae domus euerſor, corpus municipalium legum firmauit; alijque poſt eum etiam principes expoliendo operi curam animumq; aduerterunt. Sed initia iuris deſcribendi nobis ab Longobardorum temporibus manauere, cùm ſcilicet Iuſtiniani legibus ad eorum aduentum vrbi noſtrae fortaſſe ignotis, certe non receptis, darentur ab nouo, & externo repentinoq; dominatu propria quaedam iura, & leges, quae manſere donec id Imperium. Eo per Carolum Magnum deleto

deleto, Lotharius Imperator praeſcripſit inſtituitq; nonnulla, quae beneficiarias praecipue conceſſiones, & omnia generis eius iura, terminos, fines, vim, officium, authoritatemque continerent. Inde poſt vtriuſque Berengarij vanas in Italiam impreſſiones, translatis in Germaniam rebus, dedit quaſdam Metropoli leges idem ille qui ſtrauit euertitq; vrbem Aenobarbus. Ex ruinis verò illis, poſtquam aſſurrexere maiores noſtri, conſtantia eadem, & ſapientia, qua nouam ex barbarica ſtrage excitare vrbem potuerant, iura etiam condidere ſibi, nec ſemel ad id Reip. conſtituendae munus adiecere animos, conferendo pro ſe quiſque in medium quae ſaluberrima excogitauiſſent. Ab Aenobarbi fine, libertate vſurpata, deinde inter ipſas Vicecomitum Turrianorumque factiones, decreuere multa, & ſciuere, quae ne ſecutae quidem repudiauere aetates, & manent adhuc. Omnia, quae cadunt in hominum vitam ſtatumque ciuilem, iudicia, lites, pretia rerum, & mercimonia, culpas, & poenas, & quicquid vſpiam in communi conſuetudine eſſe controuerſioſum poteſt, compraehenderunt vnico municipalium legum volumine, & capitibus de vnaquaque re editis incluſaque in id volumen ſcena rerum cunctarum, quae inter homines aguntur, ſiue peccantur, contrahuntur, aut ambiguntur, damna, & iniurias, licentiamque omnem inter ſe mortalium coercuere. Quae coercitiones, & decreta, retenta diu, & cuſtodita, ſemperque aucta, & amplificata, cùm ſub Matthaei denique filijs prope intercidiſſent,

Z Luchinuſq;

Luchinusque etiam nescio quo spiritu ea sustulisset, ab Archiepiscopo Ioanne hoc tempore, sicut dixi, restituebantur. Volebat is ita restitui semel ac sanciri municipalia haec iura, vt abrogari postea tollique siue conuelli nusquam possent. Ideo Decuriones vrbis exciuit ad singula capita recognoscenda, & inspicienda secum: eadem in octingentorum Concilio proposita sunt: eadem adhibitis ex vnaquaque vrbis regione prudentibus viris agitata, & consultata. Referebant hi ad suos, nec graue principi, Decurionibusve vrbis, Concilioue octingentorum, cognoscere quid super tanta re quisque afferret ac sentiret. Fortasse etiam nobilium familiarum posteri minime aspernati erunt istud qualecunque historiae obsequium, si retulero prudentum virorum nomina, quorum opera, & consilio Princeps Archiepiscopusque idem in ea iuris descriptione est vsus. Composuerant primò digesserantque capita, Leo Dugnanus, Signorolus Amedeus, Manfredus Sarazonus, Erasmus Aliprandus, Iacobinus Bossus, Philippus Catiola, Francius Bripius, Iacobinus Vibragerius, Iacobinus Panigarola, Beltraminus Gironus, Ioannolus Paganus. Hi seriem rerum edidere primi cum praefatione tituloque hoc. Quod Deo optimo maximo gloriosum, Reip. Populoque Mediolanensi salutare esset, ipsos eam disciplinam, & ea decreta composuisse regendae ciuitati, rationemq; habuisse, vt ex vetusti codicis authoritate, ordineq; ac praescripto cuncta moderarentur. Iurisconsulti

sunt

u nt adhibiti, Laurentius Bernadigius, Aramaninus Alemanius, Ambrosius Septala, Franciscolus Capra, Astolpholus Lampugnanus, Franciscus Sulbiagus, Franzus Spanciota, Antoniolus Resta, Ruminus Porrus, Philippus Capellus, Carneuarius Mandellus. Singularum vrbis regionum homines singulares fuere, Tobiolus Aliprandus, Iacobinus, Petrus & Gremolus Panigarolae, Rogerius Ecclesia, Franciscus Osius, Rugerius Bissus, Erasmus Aliprandus, Othorinus Burrus, Guidetus Pusterula, Maffeolus Morigia, Palea Grassus, suae quisque Portae nomen, & authoritatem ei negotio addentes: & alicunde bini aderant. Et statum quidem, formamque, & iura ciuitatis constituerat hoc modo Archiepiscopus, nulla re omissa, quae prouidenda animaduertendaque esset: negotia vero externa, ob captam sicuti dixi Bononiam, haud tam facilè constituebantur. Et Pontificis Maximi propter eam rem indignatio, hoc ipso accendebatur, quòd repressa fuerat tamquam metu, cùm nimirum Archiepiscopus, hostiles illos apparatus Auenionem praemisisset, Apostolico mandato eluso hostiliter ipse subsecuturus. Quò magis ille ardesceret iusta iura, Bononiâque depellere Vicecomitem destinaret, Florentinorum insuper assiduae preces, & querelae efficiebant. Nam ea ciuitas, vetere Guelfarum partium aduersus Gibellinos odio, semper infensa Vicecomitum nomini, tantam in vicino vrbem habere inimicam, certam Reip. suae esse perniciem putans, non desistebat obsecrare Christi

Z 2 Vicarium,

Vicarium, vt communem eum hostem deijcere inde maturaret. Sed in Pontificia tunc aula erat Auenione Gulielmus Grisans Abbas S. Victoris ex Gallica Vrbe Massilia, summa apud Pontificem gratia, & authoritate, qui postea fuit Vrbanus Quintus. Demonstrando is magna pericula belli, & difficultates, exitumque ancipitem, tum Pontificis ipsius ad quieta consilia vertebat animum, tum Florentinorum querelas eleuabat. Eos damnis odijsque suis irritatos trahere velle secum Apostolicam sedem, non eadem decora Sedi Apostolicae, & populo vni turbulento. Quin potius via aliqua commodior iniretur: ac se se interea pacis agitandae internuntium offerebat, exitu fortasse meliore, quàm quo internuntij priores redissent. Itaque Mediolanum ipse mittitur repetendae Bononiae, & agitandae pacis mandataque libera afferebat, vt salua Sedis Apostolicae dignitate transigere posset etiam re infecta, quae negotij erat caput. Fortasse alia quaedam etiam occulta pacta, sermonesque fuere occulti inter legatum eum Abbatem, & Ioannem Archiepiscopum, quibus sermonibus & pactis negotium mutuo & arcano consensu composuere impeditum illud, anceps, deteriusque semper factum dum agitatur. In praesentia nihil aliud ex eorum colloquijs, totaque negotiatione arripere potuit hominum solertia, nihilue postea aliud vulgauit cuncta nudans dies, quàm ea ipsa quae in media luce palam agebantur. Haberet sibi Vicecomes vrbem Bononiam, ipse heredesque eius, ac

testandi

testandi causa, iuris eam esse Pontificij, dena millia florenorum quotannis Apostolicae Sedi tributum ferrent. Coleret piè ac religiosè Vicecomes Apostolicam Sedem, & Pontifices ipsi vicissim Archiepiscopo Mediolanensi, domuique Vicecomitum fauerent paterne, ac beneuole, siquidem fide atq; obsequio merita esset. In eas conditiones pax conuenit, & Archiepiscopus Mediolanensis princeps Bononiae appellatus. Vrbs liberata Apostolico interdicto: quae poena temporibus illis toties irrogata Metropoli, toties ablata, mirari cogit, aut tam pronam fuisse Ciuitatem ad peccandum, aut tam saepe relapsos, veniae subinde locum apud Sedem Apostolicam inuenire potuisse. Dum Mediolani agirantur ista, & fiunt, struebantur in diuersa parte incrementa Mediolanensi imperio, quae Metropolim tam alte attollerent, quàm euecta antea numquam fuisset. Veneta Classis in Sardoo mari, commisso cum Genuensibus praelio, nauibus eorum captis aut demersis, caesoq; Ligurum exercitu, circumsessa deinde etiam vrbe, & commeatibus interclusis, minitabatur extrema, ei populo: plena ibi omnia cladis, & luctus, desperationisque erant. Neque spes vlla relinquebatur ex Vicecomite populoque Mediolanensi, cùm postea quàm in ditionem se se contulerant nostram, iam vltro desciuissent, & interfecto, quem Vicecomes dederat Rectore vrbis, praetorem sibi nouum creassent arbitratu suo. Attamen, necessitate cogente implorare auxilium etiam ab iratis, siue, quia sperarent,

rent , translatam imperitantium ritu omnem esse iram ab miseris in eam partem, cuius tanta victoria esset , per intermissa custodiis loca missis ad Vicecomitem legatis, simul errori, veniam, simul tradita denuo vrbe praesidium ab eo salutemque petiere. Minime fallebat obsessos ea opinio, quam de Archiepiscopi ira erga Venetorum fortunam & victoriam conceperant animis : & cursum eum rerum in aemula sui principatus Republica non minus profectò ille oderat quàm Genuenses ipsi, quibus dies vltima, nisi per Metropolim stetisset, aderat. Itaque oblitus priora Vicecomes, vel certe, tamquam oblitus, clasßem quantam maximam potest aduersus Venetos mittit, magnoque praelio victor, capto etiam imperatore Veneto, Ligustici maris pótens efficitur, insularumque & ciuitatum per oram eam dominus. Accessit quarta Sardiniae pars, quam tenuerat hereditario iure ob matrimonium cum Nini Gallurae filia. Ioannes Vicecomes, his editis operibus, et aucto quod acceperat imperio, prolatisque finibus, & bello clarus & pace moritur anno Sal. CIↃ CCC LIV. ab ea quoque parte felix, quòd inito aduersus ipsum fœdere factaque maximorum principum coniuratione, cui resistere non potuisset, ante tanti discriminis tempus excessit. Pietatis quoque laudem scriptores ei tribuunt, quod propinquante fine, cura nulla maior fuerit tot negotijs implicito homini, quàm vt omnibus Ecclesiae mysterijs expiaretur. Et instituerat ipse solenne anniuersarium, vt stato die sacrosancta

Altaris

Altaris myſteria per vrbem, Clero vniuerſo pompam deducente geſtarentur: quae pompa, quo primum die ducta ab ipſo eſt, centum millia mortalium interfuere. Cernitur in templo maximo tumulus huius Archiepiſcopi, carmine addito, quo ſubiectae vrbes longo ordine numerantur cum inſectatione vanitatis humanarum rerum, quòd dominum tot terrarum parua nunc arca includat, & gignente ſibi ſupplicia corpore ab vermibus laceretur. Tanta fuit eius fama per gentes, vt nullus praeterea Regum principumue tempeſtate illa ſermonibus celebraretur, auerſis nimirum in vnius admirationem omnium animis, ob ſplendorem, & magnificentiam, qua nemo eum aequauit. Clemens animus erga ſubiectorum errores: prolixa in Chriſti pauperes liberalitas erat ei: ac niſi Sedi Apoſtolicae moleſtus fuiſſet, pauci erant in Mediolanen. Archiepiſcoporum numero, quos regnandi prudentia conferre cum Vicecomite hoc poſſemus. Eo mortuo, Robertus Vicecomes Archiepiſcopus eſt factus iſque rem Eccleſiaſticam Mediolanenſem tenuit: reliqua diuiſa ſunt inter Stephani Vicecomitis filios, prout Patrui teſtamento factae partes erant. Matthaeo (is ſtirpis maximus erat) ceſſere Laus Pompeia, Placentia, Bononia, Maſſa, Bobium, Pontremulum, & Sancti Donnini vicus. Bernabos haec accepit: Cremonam, Cremam, Soncinum, Bergomum, Brixiam, Vallemcamonicam, Ripaltam, & Carauagium, & pleraque minora oppida, & quacunque Benacus pertingit Galeacij reliquum fuit imperium

imperium. Genuam, vt communi iure haberent, ipsi inter se fratres consciuere. Metropolim quoq; ipsam promiscuo imperio per Praetorem regendam esse decreuerunt, Ita, mortuo quamquam Ioanne, potentia Domus pristina manebat, nisi quod ab omnibus caput & splendor ille rerum desiderabatur. Ferme sub Archiepiscopi Ioannis obitum, Carolus Imperator Mediolanum venit, estque ab Archiepiscopo Roberto in Basilica Ambrosiana rite coronatus: & vicissim ipse Vicecomites fratres, suos in Mediolanensi prouincia Vicarios appellauit. Nec multo postea, fratrum eorum maximus moritur, ex intemperantia, sicuti creditum est, libidinis, constuprator illustrium feminarum. Ea vulgatior fama fuit, exhaustum immodico turpitudinis vsu iuuenem, ignominiose obijsse: caeterùm, alij prodidere, repertas in tabulario Eustorgiano tabulas testamenti, quo Valentina mater, dolos, & insidias fratrum in filij sui vitam, muliebriter infensa execraretur. Mortuus est ad Seronum, duodecimo ab vrbe lapide, cùm ob amores libidinesque suas eò se se abdidisset: processitque Clerus illuc vniuersus funeris causa, & deductum in vrbem cadauer, tumulo maiorum intulere. Matthaeo hoc extincto, siue sua intemperantia eum, siue fratrum dolus abstulit, reliqui duo Galeacius, & Bernabos imperium tenebant. Id per vrbium nomina regionumque fines diuisisse ac lacerasse non contenti, etiam diuisione inter se Portarum vrbis lacerauere. Tonsa, & Orientalis, & Noua, & Romana Berna-

boui

boui euenerunt: Cumanam, & Vercellensem, & Ticinensem, & quae Iouis dicitur, Galeacius accepit: quasi partibus euertere vellent id quod raptum totum ex alieno occupatumque temere ab initio erat. Cùm iuueniliter, & inconsulte ita ipsi instituissent rem, imminutaque dissidio domus, amicis dolori esset, alijs ludibrio, nec populus ipse interim Ecclesiaue Mediolanensis, gemino illo principatu laetari posset: statim extrinsecus aduenere calamitates, & negotia, quae consulere in commune fratres coegerunt. Alioqui dominatus iste per duorum Archiepiscoporum violentiam, interiecto alterius patre alterius fratris filio, raptus ex Caesarum incuria temporumq; conditione, perierat ob discordes nepotum animos: ac redierat pene domus in antiquũ eum statum, cùm Vbertus, & Berta, & nondum Decij Canonicus Otho apud Massinum inter saxa & rupes onera fortasse tantummodo nobilitatis sentirent. Et fuit omne periculum ex auaritia, quae semper inimica rebus omnibus honestis, tum verò fit ipsa sibi ridiculum simul, & capitale malum, vbi ad imperij negotia tabes ista peruenit. Dum autem diuiso imperio, diuisaque etiam vrbe fratres, vterque sibi cupidissime tenderent, neutro satis per se tuto, damna, & pericula haec appetiuere ambos. Leonardus erat quidam Archiepiscopi Ioannis filius, nihilo melior, quàm reperta semper fuerit eiusmodi proles, quae cùm scelere ignominiaque parentum procreatur, semperque parentibus id flagitium fit poena, spectatis omni semper aetate nonnullorum exem-

plis, quos ob admissam in sacra toga turpitudinem & quaesitos inter castimoniae vota liberos, puniere postea liberorum ipsorum scelera, miseriaeque, & finis. Leonardus hic Archiepiscopi Ioannis filius delitiae parentis aliquandiu spesque, & cura, deinde desperatio, & luctus, & pudor, tantas in Nouariensi Praetura, viuo adhuc eo, flagitiorum omnium deformitates, libidine, rapinisque explicarat, vt suae miserae libidinis flagitium id abominaretur pater: nec videre amplius spurium, nec audire nomen eius vellet. Ea ipsa patris alienatio trucem sua sponte animum irritarat, libenterque nimium illius odio patrueles omnes teneros adultosve delesset, ne sanguinis nominisque Vicecomitum quisquam relinqueretur. Obstiterat attentus ad custodiam salutemque iuuenum, & vigil, & acer, & in nulla curarum parte remissus senex. Vt ille decesserat, & rapax cupîdo fratrum, ipsos ab mutua diremerat ope, deijcere vtrumque imperio agitabat, & excito in id Ioanne Demarcho Montisferrati, tam hostili animo pares conatus cum prospero etiam euentu adiecit. Ticinum, Alba, Hasta, & quaecunque fere in subalpinis per Galeacium tenebantur, capta incursu vno. Simul, Genuenses, & omnis illa ora, tractusque Ligurum, qua leuitate tradiderant Ioanni Archiepiscopo suam Remp. eâ in constantiam versâ rebellauerunt. Nouariam, & Vercellas, cunctaque camporum Demarchus idem inuasit. Bononiam, Pontifex maximus, damnata Clementis facilitate repetebat: fœderataque iam inde ab Genuensi casu

contra

contra Ioannem Archiepiſcopum Veneta arma, morte pauliſper ſuſpenſa hoſtis, acrius infenſiuſque aduerſus iuuentam & diſcordiam heredum mouebantur. Quae, ſicut exitialia, Vicecomitum dominatui, ita vrbem, agrumque Mediolanenſem exercebant inter diſcordes dominos, & belli mala, quorum culpam Galeacius in Bernabouem, hic in illum conferebant, cùm verius de vtroque Metropolis conqueri poſſet. Profectò, magnopere ego abeſſe velim à ſuſpicione flagitij, tamquam, aut Vicecomitum horum, aut familiarum aliarum ſeruire voluiſſe memorijs videar, opuſque Ciuitatis deſtinatum inquinaſſe adulatione erga ſingulas domos: quae ipſae, negotijs & curis cupiditatibuſve nunc occupatae alijs, nec requirunt fortaſſe iſta, nec pertinere ad ſe iam putant. Sed ſicuti parantem à principio me rem tantummodo hiſce litteris complecti publicam; idque etiam initio operis profeſſum, priuata paulatim inuoluerunt: ita ciuilibus iſtis bellicisve noſtrae vrbis caſibus, res, & nomina caſuſque familiarum obrepunt, & gentem nominaſſe toties vnam pudet. Atqui non aliter conſtare ſeries huius Imperij rerum poterat: non aliter explicari quomodo patria per omne tempus egerit, quidve ſit paſſa, quaſue pertulerit maximarum rerum difficultates, vt in eumſtatum, quo nunc ſtat floretque, perduceretur. Siue immutabili diuinae prouidentiae lege ac nutu, quo cuncta mortalium reguntur, ſiue, per nutum legemque eandem, temporum miſeria; ciuitatis

 ipſius

ipsius vitio, potuerat sic supra caeteros efferre sese vna domus. Ea deinde, sicuti dominantes solent, trahendo in se res omneis ciuitatis ipsius vim nomenque occuparat, nec opes tantùm, & vires, sed consilia etiam aliena, & fortuna quodammodo vrbis, fiebant eius familiae felicitas, & prouidentia. Rursus, errores, & calamitates eorum in ciuitatem exonerabantur, & luebat Metropolis quicquid vna domus peccabat. Ita prospera vel aduersa Vicecomitum istorum narramus, tamquam miserias gloriasve vrbis, cuius periculis administrata omnia fuerunt, in quam damna cuncta recidebant. Bernabos & Galeatius, vbi cadentem hostium impetu suae domus fortunam, & intenta vndique in se arma conspexerunt, tum sponte sua, tum precibus amicorum non iam aliena exempla fraternae discordiae, sed domesticam praesentemque perniciem, instantia simul, & futura mala proponentium, positis odijs, quae infida societas imperij aluerat, quaeue etiam secuta diuisionem erant: vnam illico domum ex duabus, vnicum imperium, animumque sibi vnum fecere. Non portas iam regionesque vrbis rapiunt auiditate dominandi, sed diuidunt sibi pericula, & hostem: ipsaque ciuitas, antea diuisa factionibus inter fratres, communi periculo vrgente, fit exercitus aciesque vna. Tota protinus in equis & in armis fuit, iamdudum assueta bello, & militariter intenta, parataque ad omneis motus. Exit Ticinensi porta Galeacius cum vrbani exercitus parte, populabundosque Lando quodam duce

Theutonas

Theutonas, praelio ad Caſoratum vno caedit aut fugat. Emiſerant foederati barbaricam eam manum, vt vaſtatione agrorum incendijſque villarum terrore vrbi iniecto, motus aliquis ciuium aduerſus Vicecomitem vtrumque excitaretur. Quae res, ſi ex ipſorum animi ſententia cecidiſſet, haud poſtea difficilem in diſcordi duorum fratrum dominatu defectionem fore vniuerſam ſperabant. Exitu populationis ſenſere, nequaquam tam diſſoluta, & proiecta omnia eſſe Mediolani, quàm creditum initio fuerat. Exit verò ſimul etiam cum exercitu alio Bernabos, ijs animis, vt Mantuae principem, cui ſpes & arma foederatorum praecipuè nitebantur, clade aliqua propria ab foederis eius ſocietate retardaret, idque eſt aſſecutus, tum robore exercitus ſui, tum Clerici vnius proditione, quo tradente, caſtella aliquot capta: vnde Mantuano terror, & iniecta rebus mora, quae petita erat. Maior ea, & praeſentior fuit, vbi Galeatius, in diuerſa parte, tempore eodem, geſta felicius re, fortunam ſuam, & fratris, ex abiecta prope, & deſperata, florentem quodammodo, & auctiorem excitaſſe eſt viſus. Namque, dum Mantuanum, & dolis, & armis Bernabos vrget, obſeſſa per alterum illum, receptaque Papia eſt, & quò illuſtrius, glorioſiuſque reciperetur, hoſtes ipſi adiuuere. Cùm enim in facienda deditione Ticinenſes, Galeatij pertimuiſſent iras, ob atrocia multa, quae, dum obſiderentur, auſi erant, eoque metu, miſſis occulte ad Bernabouem legatis tradere ſeſe potius huic voluiſſent, reiecit eos ipſe ad fratrem

trem, vltroque deprecator irarum fuit. Ea repente aequitas, idque liberale certamen erat inter discordes nuper, & certamine auaritiae infensos. Addidit verò etiam Galeatius recepta sic vrbe nobile facinus, quo plebis iuxta & nobilitatis eius mirifice sibi deuinxit animos coniecto in vincula Iacobo Bussolario Monacho, quem hominem, ob male partas opes & scelera publice inuisum, turbasque in ipso discrimine concitantem, cinxit indagine per fratres alios Humiliatos, & catenis iniectis, misit Vercellas in Monasterium, vnde erat: ibique ille, rata apud Patres captiuitate, claustris inclusus arctioribus est, quam quae ad eam diem fugitarat. De Fratre isto Iacobo referam, quae scriptores ante me alij citra Ordinis illius offensionem prodidere. Nam, non solùm, vitia erunt donec homines, sicut ille ait, sed etiam, vbi probi sint, & honesti multi, ibi perditum fere, & nequam esse non neminem, iam inde à proditore Iuda fert sermo etiam quotidianus. In Fratre Iacobo Bussolario fuere omnia praeter pium religiosumque animum, Animus callidus, ambitiosus, quantaecunq; fortunae capax, impatiens eius in qua natus erat, quamve dare claustra, & Ordo ille vniuersus posset: artes, & litterae ei, tum celebratae inter suos, tum gratae in vulgus, tum principum sensibus accommodatae. Concionator ante omnia magnus habebatur. Sed praecipua gloria studiumque eius, consultare de Rep. de bello, de causa imperij, de omni ciuium iure, & ferme ad astus, & dolos, ad

saeua,

ſaeua, & tyrannica conſilia inclinabat, vel hac morum ſuorum parte nulli faſtiditus dominationi, & frequens arcanis. Hominem hunc iamdiu quaeritantem negotij aliquid effugiaque ab Monaſterio, & diuerticula, Montisferrati Demarchus, captâ Papiâ, praefecerat ei vrbi gubernatoremque ibi appellarat. Saeuum ingenium irritatum longa poteſtatis cupidine, Monaſterijque neceſſitatibus, & priuatae vitae miſerijs, vbi materiem diu quaeſitam, vbi imperium habuit, exercuit ita, quaſi tyrrannorum aliorum infantiam atque ſimplicitatem vltro increpare videretur. Et erat plane noua forma tyrannidis, vbi concionibus ſimul, & gladio per ſaeuitiam libidinemque omnem, & rurſus imitatione pietatis imperitans Frater, corpora & fortunas animoſque omnium in poteſtate habebat. Feruntque memorabile illud, & nulla fortaſſe vnquam antea violentia tyrannorum factum: vt ſcilicet, poſteaquam, caedibus, & rapinis totaque poteſtatis vi debacchatus fuerat, concionando denique die quodam in hoſtem coegerit orationis vi matronas depromere vltro, & in belli vſus conferre quicquid pretioſi abditum haberent. Adeò, ccm rerum atrocitate ſecundus nemini eſſet, ſuperabat omneis hoc ipſo verborum telo, quo vulnerans hominum pectora poterat auertere animos etiam ab malorum ſenſu quae interim patiebantur: nec mala ea eſſe, ſed medicinam, & ſalutem probabat. Execrabantur hominem eundem ob impia facinora, & miraculo ſapientiae ſuſpiciebant, donec ſera flagitiorum

poena

poena irretitum contempsere denique cuncti, vinclaque ea nimis molle esse supplicium aiebant. Recepta Papia, punito fratre hoc Bussolario, conterrito Mantuae Principe, caesa fugataque Theutonum manu, & per haec omnia, foederatorum aduersus Metropolim fractis accisisque rebus, nihil tamen magnopere esse effectum videbatur ob nouum super vrbe Bononia certamen, quo Mediolanensium arma cum grauiore nunc periculo occupabantur. Namq; vrbem eam, ab Ioanne, sicuti demonstrauimus, Archiepiscopo occupatam, ab Clemente Pontifice maximo vindicatam, ab eiusdem Legato traditam rursus attributamque Vicecomiti, Apostolica Sedes hoc tempore, armis simul, & interdictis asserebat: eiusque Legatus Aegidius Cardinalis, Picenum cum imperio fere vniuersum tenens, non bello solùm ad repellendum inde Vicecomitem nitebatur aperto, sed occultis etiam artibus, quae videri fraudes potuere, nisi consuetudo militaris, & causae aequitas, consilij potius & prudentiae nomen dedisset. Aegidij Cardinalis dolus, siue militare consilium, quo Vicecomites in eo Bononiensi negotio elusit, fuit res quaedam huiusmodi: Vrbem Bononiam, iam inde ab eo tempore, quo discedens ex vita patruus Archiepiscopus, discordes inter se iuuenes atque ad lacerandam dissidio Metropolim, suâ quemque auaritiâ instinctos reliquit, permiserant Ioanni cuidam Olegianensi regendam imperio, & tuendam, experti fortasse antea fidem hominis in minoribus rebus, & parem animum in

re

re illa tanta, tamque ancipiti ſperantes. Ille enimuerò, inutilem in tali negotio ſtultamque fidem eſſe exiſtimans, praeclare occaſione eſt vſus, ſeque ex Praetore dominum eius vrbis fecit. Quamdiu manebat diſcordia inter fratres, damnaque & clades obſtrepente inuidia non ſentiebantur, id ſicuti pleraque alia damnum in leui habitum eſt. Vt autem alio ſuper alium exoriente metu, & ab vniuerſa ruina periculo imminente, reſipiſcentes poſitis vanis inter ſe certaminibus, aduerſus externum hoſtem, & aduerſus tot ingruentia arma coaluere, tunc amiſſa Bononia momentis aeſtimabatur ſuis, & recuperare vtique eam volebant. Magnificum id quidem, & vtile, ſed adeo difficile, & impeditum, vt neque eſſe tentandum videretur. Nam proditor Olegianenſis, egregie ſeſe munierat, tum foederatorum auxilijs, tum ciuium ipſorum fide: & procul ab domo inter hoſtilia omnia gerenda res Vicecomiti Mediolanenſibuſque erat. Ac niſi eſſent haec ipſa tam infeſta & deſperata, deſperatiſſimum infeſtiſſimumque erat illud, quod, vbi depuliſſent vrbe proditorem, bellum ex ea victoria cum Pont. Max. reſtare aliud idemque viderent. Itaque impares ei negotio vi aperta, ad fraudem iêre, quae hoſte ab alio felicior in ipſos parabatur: ſuntque inter Vicecomites, & Olegianenſem, & Sedis Apoſtolicae legatum tentata paria conatibus ijſdem, euentu diſſimili, vt Bernabos, & Galeatius proditorem fallere ſuum vellent, ipſi fallerentur ab Le-

 gato

gato, fraudeque detecta, res ad Bononiam aperto Marte gereretur. Et Vicecomitum quidem dolus in Olegianensem, exitusque doli is fuit, vt pace inita cum eo, missisque etiam aduersus Romanum legatum auxilijs, incautum deinde sic, & nil iam ab Mediolano timentem opprimere conarentur: & postquam non successerat, mouerent denique arma in fidei desertorem. Legatus verò vbi hostem vtrumque post fraudes irritas, toto virium conatu de sua Bononia inter se dimicantes, plusque spei in parte esse Vicecomitum vidit, tamquam mutuatus artem, inito etiam ipse cum his fœdere, dissoluit ficta societate res eorum secundas, deinde translato ad Olegianensem subsidio, retentam ab eo exigua in spe Bononiam ex pacto accepit. Bellum inde cum Apostolica Sede gerebant Vicecomites nostri ductoque in Bononiesem agrum exercitu Bernabos, oppidis arcibus, castelisque captis, secundiore aliquandiu vtebatur fortuna, quàm quae armis deberi illis videretur. Non tamen ijdem interea, quamquam bello occupati impio, destiterant regnantium more dare vrbi significationes pietatis: publicorumque operum magnificentia detinebant siue erigebant ciuium animos, quae semper fuit ars & cura principibus, semperque violentis & impijs rebus praeclara & speciosa multa tyranni etiam addere consueuerunt. Xenodochia, & valetudinaria Mediolani Bernabos instituit, sub D. Catharinae nomine vnum, sub D. Iacobi aliud, sub D.

Ambrosij

Ambrosij tertium, & quae Mala Statio hodie iuxta forum maximum dicitur, vt aeris alieni causa nexi, defectique vitae alimentis, subsidio aliquo publico sustentarentur. Arcem Iouis Galeatius inchoauit, quae postea communiter ab vtroque Vicecomite absoluta munimentum eadem & terror vrbis, post Philippi Mariae denique mortem, detractante id iugum populo, diruta est, & rursus instaurata per generum eius Sfortiam. Galeatij etiam opus fuit Palatium in Arena aemulum magnificentiae alterius illius, quod ab Azone cum D. Gothardi Aede prius extructum fuisse demonstraui. Iuxta D. Ioannis Aedem, quae ad Concam dicitur, palatium aliud Bernabos, perducta ad Romanam vsq; turrim xysto cum ea turri coniunxit, muroque est amplexus quicquid inde spatij per fossae ambitum ad vsque D. Stephani Basilicam excurrit, & eius vestigia muri in hunc diem cernuntur. His alijsque perfectis operibus, Galeatius, & Bernabos, rem deinde longe pulcherrimam aggressi, Ticinense Gymnasium instituerunt, quod hodie seminarium nostri Senatus Magistratuumque vrbis, idemque nationibus exteris bonarum artium emporium, tot ab primordio sui, ad hanc aetatem edidit decora pacis, & litterarum fere miracula, vt scholae pene illae totam disciplinis suis excoluisse Italiam merito dici possint. Neque tamen dici illud potest, plusne nominis & famae Gymnasio ipsi attulerit, eorum claritudo, & fama, qui diuersis temporibus

in ſuo quiſque genere principes Academiam obtinuere, an eorum rurſus nomen & gloria, qui ab Magiſtris huiuſmodi prodierunt. Adeò, pares in vtraque parte palmae virorum ſpectantur, & ſapientiae flos occurſat ex omnibus prouincijs accuratiſſimo ſemper delectu petitus conductuſque huc expoliendae iuuentuti, rurſuſque ex ipſa iuuentute, prouentu felici ſparſus in omneis terras, quacunq; litterarum, & ciuilis diſciplinae aliquid ſedet. Incertum & ambiguum id quoque dictu, maiora ne praemia, vel ad opes, & ſplendorem, vel ad ſapientiae teſtimonium magnitudinemque nominis, attulerint ſibi poſteriſque ſuis ex Ticinenſi Gymnaſio, Doctores ipſi, an alumna Doctorum, & velut Academiae proles iuuentus elato hinc per omneis gloriae vias pede plus eiuſmodi praemiorum inuenerit. Nam Magiſtri ſimul & diſcipuli, purpurâ, & lato clauo, quibuſve alijs fulgere inſignibus glorioſa mortalitas amat, & domum, & patriam vndè erant, auxere ad certamen. Statque; & his & illis gloria in aequo, niſi quod aſſidue ſuboleſcens atq; inexhauſta iuuenum multitudo, decora omnia latius occupauit, maiorque Cardinalium, & Senatorum populus numerari parte in iſta poteſt. Pontifices Maximi prodiere ab hiſce Scholis, quodque longe auguſtius etiam cenſeri oportet, prodiere Sancti. Tantum porro voluminum ex eodem fonte manauit ad illuſtrandas artium optimarum diſciplinas, vt ſi alibi ceſſatum à ſcriptis eſſet potuerit

haec

haec ſufficere bibliotheca generi humano. Quam Academiae felicitatem, & tanta per omnia aetates incrementa intuentes Caeſares, & Pontifices, quiue alij facultatem indulgendi aliquid habebant, ornauere eam immunitatibus, & priuilegijs, quae magnitudinem, & gloriam eius teſtarentur ſimul & augerent. Et noſtrae Ciuitatis clariſſimi ciues, quibus opes in id animique ſuppeditarunt, haud ampliorem vllum de patria benemerendi locum exiſtimauere eſſe, quàm ſi ad Ticinum in ipſa Gymnaſij ſede Collegia fundarent, in quibus ſuae gentis iuuenes ſtudiorum cauſa alerentur. Hinc Mariana, & Caſtelleonca, & Griphia, Boſſiaque hoſpitalitas laceſſit, & vocat hodie illuc familiarum earum prolem: & generoſi fundatores illecebra talis hoſpitij Muſas atque ſapientiam penatibus inducunt ſuis, etiam poſtquam ipſorum nomina audiri deſiere. Sed Collegia quoque iſta iam fere deſiere audiri, poſtquam Sanctus Carolus Borromaeus, & Pius V. Pont. Max. poſito ibidem vterque regalis magnificentiae Collegio, Academiam quodammodo ipſam ad ſuae Ciuitatis, & patriae adoleſcentes transferre potuerunt, vt largius ibi opulentiuſque quam in patria haberentur. Stant excelſae moles, altitudine & maieſtate ſua confeſſae Romani Pontificatus opes, & multo magis inclytas conditorum animas, quae talibus docuere monumentis, quos opum earum eſſe exitus oporteret. Aluntur ibi principum diſciplina & ritu nobiles adoleſcentes,

quibus

quibus nobilitas ipſa oneri erat: & ditati interim Academiae diſciplinis, domos fere ſuas augent opibus, per quas nepotes alij ſubſidia, & alimenta ea repudiabunt. Bernabos, et Galeatius anno ſalutis milleſimo tercenteſimo ſexageſimo, id Ticinenſe Gymnaſium aperuere: vnde Metropoli Senatores, et Magiſtratus, vnde haec etiam, quae inter ſacra dominatur prudentia iuris, et omne aequi ac iniqui diſcrimen venit. Ac principio quidem, ſicuti rerum omnium initia et elementa habentur, horridum et rude quiddam Scholae illae Ticinenſes fuerunt: principeſque ipſi magnificum et ingens neſcioquid ſe ſe afferre exiſtimauerunt, cùm Dialecticos, et Medicos, et Philoſophos, et Iuriſconſultos ad inchoandam Academiam praeſto ſibi eſſe profiterentur, et de ea re edicta promulgarent. Poſtea, res in tantam frequentiam venit, vt claſſes ibi profitentium habeantur, et cuius modò rei diſcipulus eſſe poſſit, eius ſint etiam interpretes, et magiſtri, tum matutini, tum veſpertini, tum primores, et ante ſignani, tum alij extra ordinem: quod factum ita inſtitutumque credo eſt, praeſertim, vt varietate docentium proteruiae ac ſatietati iuuentutis obuiam iretur. Antequam ſcholae iſtae, Vicecomitum cura inſtitutae eſſent, peregrinabantur ſtudiorum cauſa iuuenes noſtri, coetuſque et ſcholas procul ab domo alienas frequentabant. Reuocauere Bernabos & Galeatius edicto vniuerſos: & domeſtica diſciplina erudiri deinceps ad Ticinum

iuſſerunt

iusserunt. Eae litterae sunt datae ad III. Cal. Nouembris eius anni quo Academia ipsa fundata, apertaque erat. Vrbs autem Ticinum est, electa, ideò, quia praeter amoenam, coeli temperiem & accessus illuc ex tota Insubria faciles, locus esse videbatur ciuili comitate, et suburbanâ licentiâ recte compositus aptusque Metropolitanae iuuenti. Nam aetatem egressam adolescentiae rudimenta, iuuenili ferocia exultantem, ignaram obsequij comiteratque hilare habendam censebant esse inter studia sapientiae, & vitiorum necessitates, quas secum ipsa affert.

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS
CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
DECADIS III
LIBER III.

ER haec pacis opera, Vicecomites, in medio belli diſcrimine, cùm famam ſibi inter ciues, & apud exteros ingentem quaeſiuiſſent, munierant etiam interea ſeſe magnarum domorum affinitatibus, quae apud principes vincula laxantur adſtringunturve dominationis vtilitate vel damno: tantique ſunt inter eos neceſſitudines iſtae connubiorum, quantum ortae in diem cauſae momentum fecere. Quippe, ſi nullis aliorum exemplis ea regiorum animorum ſpectata ſaeuitia eſſet, poterat generis huius celebre documentum fieri ipſa Vicecomitum domus, cui grande ſubſidium inſtrumentumque rerum matrimonia petebantur, dein extincto primae gratulationis calore, odia tantùm ex affinitate & mutuae fraudes manebant. Catharinam Matthaei iunioris filiam Vgolino Gonzaghae deſponderunt adhuc infantem, parique aetate filia Franciſci Carrarienſis

eſt

eſt diſponſa Marco Bernabouis filio item infanti. Priori matrimonio dotem dixere pagos, & oppida nonnulla: quid ipſi ab Carrarienſe accepiſſent, incertum fuit: dies nuptijs vtriſque eſt dicta cùm primùm infantes addoleuiſſent. Aliud etiam puerile matrimonium feſtinauere, pactâ Montisferrati Demarcho Mariâ Galeatij filia quadrienni, tamquam ad finiendas veteres cum ea domo inimicitias vnicum puella illa placamen foret. Maiorque ſponſa, & praeſidium domui maius ex Gallia aderat Iſabella Regis ſoror nupta Ioanni Galeatio Galeatij f. praeter regij ſanguinis gloriam, dotem quoque ferens, qua Vicecomites in Galliam vſque opes protulere. Nam ſororis ſuae virum, Rex Carolus Comitem Virtutum appellabat: qui titulus, & dynaſtia ſecuta maritum eſt: caetera matrimoniorum compendia, quae petita erant, irrita fuerunt, ſiue etiam in contrarium cecidere, cùm ſcilicet ipſaemet quaeſitae res, incitamenta irarum, & cauſae bellorum fierent. Maria Galeatij filia, quae Montis Ferrati Demarcho ad placandas inimicitias pacta erat, ſtatim mortua acrius de integro odium in ea parte excitauit, eruperuntque irae, quas interiecta paulisper infans morata erat. Et affines reliqui, vno omneis animo conſilioque, poſthabita re vxoria, ſepoſitoque, procul ab omni bellica conſultatione muliercularum reſpectu, iunxere eum Aegidio Cardinale Romanoque legato arma, poſtquam Vicecomes vrbi Bononiae recipiendae acrius inſiſtebant: tantoque

promptius iunxere, quia connubiorum tunc denique artem intelligebant. Fallaci sese necessitudine compraehensos fuisse, & illigatos, vt ad eum tantae capiendae vrbis conatum obnoxij immobilesq; haberentur. Itaque, nuptiarum fœdera feminis relinquentes, strenue bellum in Vicecomitem vtrumque parabant: domumque eam, vnde vxores, aut nurus acceperant; dederantque vicissim, parati erant delere, dum metuunt, ne nimium ipsa attolleretur. Paribus in generos socerosque animis, Bernabos, & Galeatius, cognita eorum aduersus imperium potentiamque suam inuidia, quoniam summis humanae beneuolentiae pignoribus eos conciliare non potuissent, coercere magna aliqua clade gestiebant, obliti puellarum, quae ipsae, oblitae paterni tecti, tecta potius respiciebant ea, in quae venerant iam, vel in quae iturae ex pacto fuissent. Metropolis verò ipsa, & vrbs Mediolanum; Ambrosianaque haec Ecclesia, cùm paulò antea, laetitijs, & publica propter eas nuptias gratulatione exultasset, similisue fuisset exultanti, repentino propter mutata omnia luctu miserrime conflictabatur. Nam, & manente Sedis Apostolicae indignatione, dirae manebant adhuc, & tamquam in damnatam execrabilemque gentem, hostium iniuriae feliciter nimium, & absque vlla mutua ipsorum clade procedere incipiebant. Iniuria, & clades illata per hoc tempus Insubriae terris, & agro Mediolanensi grauissima fuit illa cùm Anglorum copiae truces ingenijs & irritata saeuitia,

quód

quòd Gallico bello ſtipendia nulla ab ſuo Rege accepiſſent, oſtentante praedam inſtiganteque animos Sabaudo, irrupere. Vaſtata per eos, & direpta omnia tam immanibus modis, vt dubitari poſſet, rapiendi ne magis libidine veniſſent, an ſaeuiendi in corpora poſtquam nihil erat vltra quod raperetur. Alexandrinâ viâ populabundo agmine ingreſſi Longobardorum fines, abſque diſcrimine vllo, miſtam virorum, & feminarum, & tenerae, grandiſue aetatis ſtragem edidere quacunque inceſſerunt. Quae non poterant auferre, fracta, & comminuta conijciebant in caeſorum aceruos: & vbi ad Monaſterium fortè deuenerant aliquod, ſi corpora erant opportuna turpitudini, foedabantur: niſi libido ſaeuit iam morata erat, ſqualida, contemptaque ora puniebantur nece. Et conſtitit, trucidatas eſſe nonnullas poſtquam ſub barbara inhoneſtate ingemuerant. Ea barbarica irruptio fulguris pene inſtar eſt peruagata Mediolanenſem agrum: ac ſicuti ſui aduentus famam copiæ illae Britannorum anteceſſerant, ita noſtros apparatus vitauere celeritate eadem, cùm, & ex agris, & ex vrbe aduerſus eum hoſtem armati ad ſigna cogerentur, adeòque terror ipſis inſtitit moenibus vrbis, vt Gallaratum, & Seronum cincta muris loca nudarentur, ne barbari arces ſibi eas occuparent. Iam enim, & Caſtrum nouum in Derthonenſi agro, & Romagnanum in Nouarienſi, & alias alibi arces occuparant, in quas collata, deinde praeda omni, ſimul abdidere ſeſe, ſubſidium non

leue foederatis, & formidabile momentum ijſdem, ſi gens pretio venalis, & amica plus offerenti, tranſiret in partem alteram, ſicuti poſtea corrupti per Galeatium tranſiere. Nunc, & barbari timebantur ex vicinis Metropoli caſtellis, & quotidianae municipiorum, oppidorumque defectiones timorem augebant, improſpero ſimul omni fere Mediolanenſium conatu, quamcunque in partem arma Vicecomites tuliſſent. Defecere Vogherienſes, & Caſalenſes, & Garlaſchum, & Sala, & loca alia, non quidem ſuo nomine, ſuiſque viribus vnquam aeſtimata ſupra locorum humilium vilitatem: ſed tanquam in aegro corpore, quicquid aggrauaret, maius quàm pro re ipſa damnum periculumq; habebatur. Et vulnerabat maxime animos, quòd ad Montisferrati Demarchum ea loca deſciuiſſent, quae ſemper inimica domus auxerat viciſſim odia, poſtquam, mortua, ſicut dictum eſt, infante, à primis humanae benevolentiae vinculis, ad vltimas mutuarum inſectationum acerbitates laxati inſtinctique animi erant. Guelfi Brixienſes etiam ad Demarchum eundem ceteroſque foederatos vrbem vertere eam conati, manifeſteque rebelles, hoc ipſo victoriae ſpeciem habebant, quod poterant aliquandiu pugnare cum Metropoli. Victi ſunt, non tam ab exercitu noſtro, quàm orta forte peſtilentia quae adſidentes mœnibus foederatos abire inde coegit. Sed accepta mox ad Mutinam clades documento fuit, nequaquam Mediolanenſium cauſa id malum hoſti diuinitus fuiſſe immiſſum, ſicuti

propter

propter ipſius rei opportunitatem interpretati erant. Namque caeſa ibi magna exercitus parte, Bernaboue penè oppreſſo ipſo, captis primoribus vrbis: intelligere potuerunt, arcano fortaſſe alio diuinae prouidentiae nutu tabem eam excitatam nihil ad ipſorum commoda pertinuiſſe. Mediolani interim congruentia omnia tam infauſtis rebus erant: ſummaque ciuium voluptas ſpectandis eorum ſupplicijs, quorum domeſtico latrocinio vaſtata Ciuitas erat, dum foris bella haec gerit. Picardonus Vaſſallus, qui per nomen munuſque curandi rationes principum, afflixerat multas innoxias domos, pecuniamque ſibi ingentem fecerat, extra Portam Ticinenſem ad Vigintinum, fractis laqueo ceruicibus è furca pependit. In alia calcitrauit furca Gherardus Bruſatus: ſatelliteſque & ſcribae ad quinquaginta, effoſſis oculis, dimiſſi per vrbem, cœno, fuſtibuſque obruebantur, permiſsâ hac licentia plebi, ſolatioque ob latrocinia, & fraudes quas ab illa hominum faece perpeſſa erat. Dederat Bernabos ea ſolatia vrbi, poſtquam amiſſo ad Mutinam exercitu, perculſis omnium animis, ſeditio fortaſſe nonnulla timebatur. Paulò poſtea, Britannorum copiae, quas fœderatis aduerſus Vicecomites adiunctas fuiſſe demonſtrauimus, oblata per Galeacium ſtipendij largioris illecebra, quàm quod inde accipiebant, alienantur, & militiam relinquere ſeſe ingratam dictitantes, tranſtulere ſigna in partem, cui terrori ad eam diem fuerant. Hos caſus alternante bello dimicabatur inter Pont.max.

&

& Vicecomites: atque propter id certamen Italia fere tota in armis erat, Bononia defenditur aut oppugnatur, dumque vrbem eam, in hac vel illa manere parte principes caeteri, vtile siue aequum censent. Anno octauo postquam id bellum susceptum initumque erat, pacem iniere in has leges. Traderet Bernabos castella omnia & arces, quas in Bononiensi agro captas haberet. Pontificis nomine viciſſim ei persoluerentur quingenta millia florenorum nummûm. Ea pecuniae summa donec persoluta decem pensionibus esset, Vrbs Bononia teneretur ab Arduino Cardinale Cluniacense, neq; Bernabos praesidia deduceret ex arcibus & castellis oppidisue, antequam pecunia pernumerata esset. Si qui captiui Mediolanenses, aut si quae Vicecomitis arces in potestate Pontificiorum essent, eae arces, ijque captiui restituerentur. Ante omnia redderetur vrbi Mediolano sacrorum vsus, omneq; interdictum tollererur, & suo ritu legitime, ac iuste frequentaretur Ecclesia Mediolanensis, manerentq; Metropoli Ambrosianae iura omnia quaecunque antiquitus fuissent. Earum rerum causa Cardinalis ipse Arduinus Mediolanum venit, connixo suis etiam opibus Vicecomite, vt Legatus Apostolicus quam magnificentiſſime acciperetur. Exhibiti publice ludi, conuiuiaque & certamina equestria, in quibus, atro candidoque colore distincti equites, atque in duas turmas diuisi iucundum Legato spectaculum praebuere. Cumque per eos forte dies auctus filiola Vicecomes esset, optauit vt ea per

legatum

legatum eundem ſacris lymphis ablueretur : annuitque ipſe, & ſancto illo pignore priuatim etiam inter eos amicitia conciliata eſt : glorioſa & iucunda cuncta in pompam magis quàm fida, & duratura. Quippe tota etiam legatio, & mutuo conſenſu ſcriptae conditiones irritae futurae erant : neque ſatis conſtat inter ſcriptores, vtrius partis culpa fuerit in diſſoluenda pace, quae certe diu non manſit. Bernardinus Corius, ſimplicitate magis equidem arbitror ſua, quàm adulatione in Vicecomitum genus, aut in res Eccleſiaſticas maleuolentiâ, Clericorum fuiſſe culpam ait : eos poſthabentes vtilia rectis diſceſſiſſe à conditionibus, & coalitam pacem ſine cauſa abrupiſſe. Sed potuit fortaſſe conferri iuſtius id ipſum in Vicecomites ipſos, quos auiti ſpiritus, & domeſtica exempla quidlibet audendi, Matthaeus & Ioannes, per dominationis inſaniam culpis erga ſedem Apoſtolicam hereditarijs iſtis aſſuefeciſſent. Vrbem namque eam Bononiam ab Archiepiſcopo patruo interceptam vſuque poſſeſſam perdidiſſe ipſos, culpam fore quandam ſcilicet inexpiabilem, ſibique & maioribus ſuis turpe flagitium exiſtimabant. Hinc illa erga Sedem Apoſtolicam leuitas & contumacia, contemptuſque pacis & conditionum omnium, quaecunque vrbis eius imperium aliò tranſtuliſſent. Ita dominantium inſaniâ, Mediolanenſes, poſt exigui temporis pacem, in bellum rurſus coacti impium infelicia arma retinebant, ne modeſto vnquam otio & Catholica tranquillitate frui ciuitas poſſet.

Domus

Domus autem ipſa Vicecomitum, quam olim coerceri Reipub. Maieſtate non difficile fuiſſet, iam ciuium indulgentia, conditione temporum, artibus ſuis, ſupra Remp. euecta erat. Atque faſtiditis nunc aequalium Regulorum affinitatibus, quae notis inter pares miſerijs, aemulationeque & liuore, & vbi periculi tempus veniſſet, manifeſtâ perfidia corrumperentur, ad matrimonia diuerſa quaedam adiecerant animos, quibus initis, neque fraudem ab maritalibus familijs, neque ſub earum tutela vim ab alijs timere vllam poſſent. Namque cum Auſtriacis Archiducibus in Germania conſociauere ſanguinem, quae Domus incorruptae nobilitatis fons, Caeſarum Regumque procreatrix, grauida imperijs, ſatura gloriae, ſinceram amicitiae fidem, & vndique ſecuritatem ipſa ſui nominis magnitudine polliceri videretur. Virida Bernabouis filia data eſt Leupoldo Alberti filio, cuius matrimonij pignus, non ad praeſentis modò fortunae ſtatum, ſed in futura quoque ſecula praeſidium domui fuit. Inde enim ortus eſt Erneſtus, Erneſto Federicus Imperator, Federico Maximilianus, ab cuius ſtirpe prodijt Imperium, quo nullum vnquam fuit maius inter homines, ſi orbis vtriuſque ſubiecta ei hodie Regna numerentur. Alia Bernabouis eiuſdem filia Thadea nomine nupſit Bauariae Ducis filio, viciſſimque nurum ſibi Bernabos ex ea domo petijt, vel mortua interim, vel ſpreta Carrarienſi puella, quae filio eius Marco deſponſa prius fuerat. Violantam Galeatij filiam Lionello Angliae Regis

filio

filio dederunt: eaque matrimonia, non ſicuti priora, vanum ſine exitu, ſine mutua caritate nomen fuere, ſed fida & cum ſuo quodque fructu ob partis alterius, & Auſtriacorum praecipuè magnitudinem, qui minorem domum, poſtquam ſibi iunxerant, volebant etiam eſſe ſaluam. Et vrbs ipſa, partim laetabatur adiunctis ſibi per matrimonia tanta praeſidijs, partim, vt exiſtimo, occultè anxia erat nimiam principum domui acceſſiſſe confidentiam videns. Qui laeti, quiue ſoliciti erant, certatim omneis plauſere nuptijs eiuſmodi: ſponſaeque dum ad maritos deducuntur, ſiue accipiuntur in vrbem, exhauſit ex priuatorum domibus adulatio quicquid fere quotidianae & aſſiduae bellorum neceſſitates, tributaque & hoſtiles incurſus reliquum feciſſent. Volebant enim, & vrbem, & ipſos quam ſplendidiſſime apparere, ſiue luxuriâ, ſiue magnanimitate, quae propria ſemper populi huius fuit: prouocabantque ſumptuum & opulentiae certamen Regna prouinciaeque huc alienae nuptiarum earum occaſione confluentes. Rodulphus Leopoldi patruus, magno Germaniae procerum ornatiſſimoque comitatu cùm Mediolanum ad viſendam ſponſam, & firmanda pacta veniſſet, ibi eſt mortuus, & in D. Ioannis Aede ad Concam illatus tumulo non ſine funeris honore, quem, & hoſpitij comitas erga principem externum, & Auſtriaci nominis magnitudo poſtularet. Et Sponſa quidem illa in Germaniam poſtea deducta eſt, cingentibus latera, principibus viris tota-

que proſequente nobilitate Mediolanenſi, donec ad prouinciae fines egreſſi Auſtriaci puellam excepere. Ad Violantam verò Galeacij deducendam profectus Mediolanum ex Anglia Lionellus, cùm Inſulae Regnique fere opes in vrbem tranſtuliſſe diceretur, haud tamen eius aduentus vtilis Metropoli fuit, volentibus ſcilicet noſtris etiam oſtentare plura, et pugnare cum barbarico illo faſtu. Ad Templi maximi valuas nuptiale ſacrum fuiſſe peractum tradunt ab Epiſcopo Nouarienſe, poſtquam is in Ara maxima ſolenni ritu perlitarat: Bernabouem patruum puellae digitum tenuiſſe dum ab Epiſcopo illo annulus ritè inderetur. Epulum in Arenae Aula fuit, tanto apparatu, tantaque ferinae & manſuetae carnis pompâ, vt ſingula fercula ſingulosque miſſus dignos hiſtoria iudicauerint qui res eius aeui litteris prodidere. Nos potius indignati ſumus, multumque miſerati patriae vicem, cùm eos luxuriae annales inſpiceremus. Scilicet, ſolidos apros auro gemmiſque diſtinctos, & altilium omne genus cum ſua quodque caelatura, & coronamento illatos menſis, cùmque ordine cuncta inferrentur, ſimul inducta in aulam multa deinceps venaticorum canum paria, vt noſcerent conuiuae moloſſos pecudum earum laniſtas, quas ipſi lancinarent. His ipſis aurea ſubligacula gemmataſque bracchas, & torques, & collaria ſiue millos, pene, vt canibus fortunam in qua incedebant, conuiuium omne inuidere cogeretur, cùm nihilo parcius exculti viri feminaeque eſſent. Ampliorem equorum

rum ornatum, qui dorſo impoſita fercula deuehebant in conclaue, rurſuſque fulgentes magis atrienſes, qui iumenta ipſa tenebant loris. Centum amplius equos, vt quique inducti erant, dono datos á Principe cum phaleris ephippijſque ſuis, quorum pretio iumentorum greges emi potuiſſent. Duos eximia ſpecie ſonipedes eſſe inductos, quorum alterum, ex ferocia Leonem, alterum Abbatem appellarent. Condere annalibus haec iuuit. Aulae quoque principes, miniſteriumque totum & diſcumbentium ordinem, caeteraque pompae & conuiuij eius tradidere. Vbi, cùm Nouarienſis Epiſcopi nomen inter alia conuiuarum nomina perſcriptum extet, credere cogor nullum hoc tempore Mediolani Archiepiſcopum fuiſſe: niſi ſi fortè erat, & propter iratum rei Bononienſis cauſa Pontificem, dextere ſeſe ſubducebat, ne coetibus intereſſet eis, vnde labes ad ipſum aliqua perueniret. Id vt potius credere velim, adducor, quia quadriennio ante, Roberto Vicecomiti poſt ſeptimum Pontificatus annum in Eccleſiae Mediolanenſis adminiſtratióne Gulielmus Puſterula ſucceſſerat, cui nouem anni tribuuntur in Archiepiſcoporum faſtis, neque nomen eius inter negotia tamen vlla reperitur. Caeterum, non erant omittenda nobis ciuium nomina, quos ad matrimonia illa concilianda, Bernabos & Galeacius, internuntios adiutoreſque habuerunt. Fuere autem, Manfredus Salutius, & Protaſius Caimus, duo Vicecomitum Conſiliarij, quos

principi vtrique ad omnia fuisse assiduos constat. De Salutio ambigitur, fueritne vrbis nostrae ciuis, an familiaris tantummodo principum, & alienigena casu forte aliquo secutus hanc aulam. Caimus ex Germanicae originis familia iam inde ab Conradi Imperatoris, & Archiepiscopi Antimiani temporis profecta in vrbem, & saepe aliâs apud principem optima quaeque suadendo profuerat huic patriae, & nunc subsidium aduersus externa arma existimans vrbi fore opportunum, si principes sui cum Austriaca domo iungerentur, magnopere contenderat vt id fieret, originis etiam commendatione delectus qui super ijs rebus in Germaniam legaretur. Duos hosce Salutium, & Caimum vnà cum Bernaboue & Galeatio obuiam processisse venienti Anglo refert scriptor, qui ipse in parte pompae fuit. Caeteri deinde, quo quisque cultu & ordine incessere, ab scriptore eodem recensentur, Franciscus Zanchadius, Dominicus Ardizonus, Iacobus Preuidus, Gaspar Vicefortes, Zanolus Armenulphus, Ioannolus Biragus, Henricus Comes. Capita haec Mediolani rerum, & consilium principi vtrique intimum fuere, quas hodie familias, excepta vna, vel altera, arbitror posse nostris hominibus irrisui esse propter cognomina inaudita appellationesque absurdas, quae sepulta iampridem omni domorum gloria & stirpe, nunc scilicet ad breue momentum ex diuturni silentij caligine prodierunt. In haec spectacula effusa ciuitas, dum fruitur simul absumiturque nuptiarum

apparatu,

apparatu, non senserat interea molem apparatumque belli, quòd Vicecomites adornabant, quodq; vicissim ab alijs in ipsos adornabatur. Namque, dum commeant super nuptialibus eis negotijs crebrae legationes, dumque principes etiam inter se ipsi cum nostris alieni congrediuntur, transacto paucis, quod ad puellam & dotem attineret, omnis arcani colloquij pars maior fuerat id bellum. Ac super mensa etiam, de suis, aut hostium viribus, de locorum opportunitate, regionum situ, principum animis, quae fida, quaeue infida, quid toto orbe validum aut aegrum differendo oblectarant scyphos produxerantque conuiuij horas. Nec segnius in parte altera consultabatur. Sedens Auenione Pontifex Vrbanus conuentum ibi principum habebat, ad delendam Vicecomitum tyrannidem, vrbemque Mediolanum vnà cum Italia tota liberandam. Et excito illuc inter caeteros Carolo Caesare, donis eum, atque promissis ingentibus armauerat secum. Vicecomites, re statim constituta Genuensi, initoque cum Rep. illa foedere, nequid negotij ab ea parte reliquum domi esset, Britannorum copias educunt, partemque Latij peruastant. In ea populatione, Ambrosius Bernabouis ex pellice filius, & nobiles aliquot Mediolanenses, qui cum eo barbaras manus ductabant, in cauam forte vallem illati capiuntur. Hinc accensi ab vtraque parte acrius animi: Pontifexque Vrbanus progressus ab Auenione Viterbium, dimissis per varia Insubrum loca Cardinalibus, ad Vi-

ceconutes

cecomites eijciendos tota vi incumbebat. Simul aderat Caesar ipse exercitum ducens gloriae praedaeque auidum, tantoque ferociorem, quò maior apud eas gentes erat fama Insubriae opum, & quanto pulcrius hoc ipsum esse putabant, quod ad liberandam Italiam ducerentur. Hae copiae, cùm sese Pontificijs caeteroque fœderatorum exercitui iunxere, Mediolanenses in agro Mantuano Ferrariensique bifariam diuisi erant, praecipuâ Vicecomitum in duas illas vrbes irâ, propterea quod, ab Gonzaga, & Estense Pontificem Vrbanum in sua damna maxime fuisse instinctum scirent. Mantuam, vsque ad portas vrbis grassati ignibus & ferro conterritam direptionis metu habebant. Ferrariensium naues Pado amni subsidio Mantuanis euntes exceperant instructa & deducta ad Guastallam classe, quae prope maior fuerat clades, quàm prior alia terrestri Marte illata cum desperatione omnium & luctu. Extructo etiam ad vicum fortem Castello, obsidebant, haud dubie potiebanturque flumen. Id capere castellum Caesariani primùm omnium conati cùm vi aperta nihil efficere potuissent, obrui posse munimenta illa sperarunt, si disiecta mole, qua non longe inde coercebatur amnis, aquae repente omneis immissae ac superfusæ essent. Intumuerat enim per eos dies imbrium auctu Padus, & proluuies illa repentina vndarum, exercitu ipso violentior futura erat. Sed nostri ad eius periculi casum attenti vim fluminis ingruentem vertêre in adiacentes

campos, merſaque humo ipſa Caeſarianorum, caſtra turbauere. Initia belli haec neutri parti laeta eſſe poterant: quippe, cùm Mediolanenſes praeter armatam fere totam in ſe Italiam. duo capita rerum humanarum Pontificem & Caeſarem imminentes ſibi hoſtes viderent: his dubium cruentumque exitum portendere viderentur principia rerum vrbs nunquam plane victa: ſubnixi principes regum opibus, contumax aduerſus clades fortuna Vicecomitum. Et erant in vtroque exercitu, ſicut armorum inſtigatores & cupidi praedae multi, ſeditioſi & egeni etiam ex principum numero, ita meliores alij, neque praedam ſibi quaerentes vllam, neque probantes illa arma, ſed officio erga Pontificem & Caeſarem, patriaue legibus & veterum fœderum neceſſitate tracti in id bellum. Cum Bernaboue Senatores ex vrbe aliquot, & ex Mediolanenſi Clero grauiſſimi viri Ciuitatis, quorum ille conſilio vtebatur: cum Caeſare Bauarus & Auſtriacus, qui licet ea caſtra ſequerentur, recenti affinitate proni in Vicecomites, hortamenta ſtimuloſque pacis ex quotidianis caſibus arripiendo mitigabant ſuos, nec magno negotio, horum opera, tanti illi vtrinque fremitus, & apparatus pauliſper conquieuere. Induciae, tamen erant potius quàm pax ipſa; dum ſcilicet Pontifex, & Caeſar controuerſa quaedam capita deciderent, quorum arbitrium & cognitio ipſis permiſſa erat, Et poſt aliquot inde menſes, quia coeperat apud Vicecomites ſuſpecta eſſe cunctatio iudicij eius,

ſumptis

ſumptis iterum armis, & facta in Mantuanum agrum impreſſione, ſubegere terrore arbitros, vt res eas, quae in controuerſiam vocabantur propere definirent. Vt verò edita de controuerſis illis capitibus ſententia, Pontifex & Caeſar, nihil de Bononia, quae prora, & puppis erat omnium rerum, explicauere: tunc Vicecomites, abſque vlla pacis, ſiue induciarum verecundia, tentant rurſus Romanum impudentiore arte, quàm ſi bello aperto aggrederentur. Cùm enim Peruſiam vrbem Pontifex Maximus acerrime oppugnaret, eaque vrbs non poſſet iam vllo modo euitare Apoſtolicae Sedis vim, miſſa ſunt ab Mediolano auxilia obſeſſis, datumque famae, tamquam Ioannes Acutus, accepta ab Peruſinis pecunia, copias quibus ipſe praeerat, & Britannum praecipuè militem tranſitione ſua illuc auertiſſet. Huic dolo mox alius ſubnectitur dolus ab ijſdem animi ſtimulis, quòd permiſſo hoſtibus ipſis arbitrio de rerum ſumma, excidiſſent eius rei actione & iure, propter quam iniuſtis cuncta armis turbarant. Sperauerant enim, cùm inclinatis ad pacem animis arbitros ſumerent Pontificem & Caeſarem, poſſe per Auſtriacum, & Bauarum effici, vt Bononia ſibi ab illis adiudicaretur: & per colloquia fortaſſe occulta inter eos ita conuenerat. Quae ſpes vbi irrita fuit, gerebant Vicecomites aliud occulte bellum, callidaque conſilia & improbi aſtus erant velut caſtra ſcilicet acieſque contrariae, donec etiam ad iſta rediretur. Poſterioris autem doli

Vice-

Vicecomitum, vnde Mediolani ad arma bellumq; cum Pontifice Maximo reditum eſt, ordo exituſque fuit huiuſmodi. Lucam vrbem Cardinalis Bononiae Legatus vicaria poteſtate tuebatur, ob ciuiles, credo, bellicaſque artes, & prouidum animum electus, qui in magno rerum Italicarum diſcrimine ei vrbi praeeſſet. Multae ibi opportunitates, & apta omnia Vicecomitum conſilio, quo nihil in Italia relinquere ſibi intentatum volebant. Nacti ea in vrbe proditorem Aldericum Lantelminellum, ita cum ipſo rem inſtituerunt, vt eius ſimulatione pacis & gratiae, quam cum Apoſtolica Sede reconciliatam habere viderentur, mitterent Lucam octingentos equites cum duplici peditum numero ad Legatum, tamquam ſubſidio aduerſus Florentinos, cum quibus bellum graue & difficile Romano erat. Auxiliares illae copiae ſtatim vbi intra mœnia acceptae diuiſaeque eſſent, tunc verò Lantelminellus, vti gnarus locorum, opportunitatumque omnium, & acceptus homo nobilitati iuxta, & plebi, dux fieret ad vrbem, Vicecomitum nomine capiendam atque occupandam. Egregie dolus hoc ordine inſtructus fuerat: ſed proditor translata repente fide illuc vnde pretium ſperauerat fortè maius, Legato dein ipſi cuncta patefecit, nudatiſque ita animis diſceſſum à fraudum ſpe, belloque aperto, ſicut antea, dimicatum. Pontificis Vrbani tamen obitus moram breuem attulit eis armis, interimque Mediolanenſis exercitus quacunque ductus erat, varia fortuna

rem gessit. Casalem, & Valentiam, & pleraque Mirandulani tractus cepere, multiplici intra paucos dies & insigni victoria, non tam ob loca ipsa, quae capta erant, quàm quia magni & aeterni hostes, Montisferrati Demarchus, & Feltrinus Gonzaga, & cum Ferrariae Demarcho, nonnulli alij clade ea subacti esse videbantur. Sed Feltrinus ad Rhegium, vbi se vrgeri acrius vidit, accitis ab Ferraria & Bononia auxilijs, pene oppressit nostros: vrbemque eam, paulo post, idem, dum aduersus Ferrariae Demarchum defendere nequit maluit dedere Bernaboui, vt hostem potius hunc ibi dominantem videret. Ludouicus Gonzaga Mantuae Demarchus, & Manfredinus Saxoli princeps, post Vrbani mortem, & harum rerum euentus, relicta foederis societate pro Mediolanensibus stabant. Duplici eo exercitu ad nostrum adiuncto, Mutina oppugnabatur. Corregienses, iam spreto Ferrariense ad nos desciuere, praeter obscuriores alias dynastarum ad Metropolim transitiones, inter quos, Salucianus ad quotidiana certamina impar Sabaudiensi, petito hinc subsidio, quicquid virium & opum vicissim ipse habebat, detulerat ad Bernabouem. Rediere ad obsequium Nouocomenses, & Vulturenae vallis pagi, totaque illa lacustris, aut alpina regio, cùm antea consternati ad arma, rupibus sese suis, ipsoque conuallium recessu aduersus imperij maiestatem tutarentur. Per Romani quietem belli, incrementa haec Mediolanensium rebus accedebant, eoque spatio

nouae

nouae arces excitatae, aut veteres firmatae passim, ad Tritium nempe, ad Decium, ad Senagum, ad Melinianum, ad Cusacum, & ad loca alia, vel in prouinciae finibus, vel in media prouincia, atque sub vrbem ipsam, prout scilicet alicubi, vel ab hoste vicino discrimen, vel ab intestina rebellione metus, vel etiam opportunitatibus iuncta istis amoenitas ad principum oblectamina, quibus illi carere nolebant inter maiores curas. Compressum aliquandiu bellum vltra differri non poterat, delato post Vrbani mortem ad Gregorium vndecimum Pontificatu, qui, quò placidior, mitiorque ingenio erat, tanto magis accendebat quiete sua Vicecomitum audaciam, & vicissim ipse stimulis increpantium quotidie eorum facta, irritabatur. Ita anno CIↃ CCC lxxii. Iunio ineunte, exercitus duo, Pontificius & Mediolanensis, haud procul ab Saxolo (Robera loco nomen est) oppositis castris, sicut ab Imperatore vterque suo educti instructique erant, constitere. Ab Romana parte, rerum summa penes Franciscum Folianeum fuit. Regebant Metropolitanos, Ambrosius Vicecomes Bernabouis filius, & Ioannes Acutus, noti iam satis in historia homines, & alio loco producti, sicuti res tulit. Primo conflictu vicêre Mediolanenses: & post eam victoriam, ductis ad Rhegium captiuis, Romanus Imperatór, nescioqua Bernabouis ira suspensus è muro examinatusque est infami etiam apud gregarios milites & abominando fine. Spatio deinde mensis vnius, reparato Legatus

Apoſtolicus exercitu, & alienato à Viceconitibus Ioanne Acuto, coactiſque per Sabaudienſem & Ferrarienſem eis diuidere circum varia loca milites, Parmam, Rhegium, Placentiam, Vercellas, Nouariam, Ticinum, aut in poteſtate habebat, aut premebat damnis & terrore populationum. Vt verò Sabaudienſis, & Ferrarienſis, & cum Eccleſiaſtici exercitus parte, Luchinus Nouellus, traiecto Ticino, ad Modoetiam vſque cuncta peruaſtarant, deficientibus paſſim ab Vicecomite Guelfis, nemo erat fere, quin de furtiuo illo imperio, ſiue, vti tunc appellabatur, tyrannide Vicecomitum eſſe actum putaret: quo ſucceſſu Pontifex Gregorius aucto animo, vi maiore eſt amplexus liberandae Inſubriae gloriam, atque in eam rem, qui capere ſecum arma vellent, his omnium noxarum plenam, & Apoſtolica indulgentia ſalutarem veniam conceſſit. Vicecomites ipſi viciſſim aduerſus eum terrorem armauere populum, Clerumque adeò ipſum agere excubias, & ad omnia belli munera eſſe paratum iuſſerunt. Tantus inceſſerat metus, tantaque rerum perturbatio, vt templa arces fierent, & cum ſago teloque conſpici Sacerdos nemo erubeſceret. Me ſanè pudet iam hoc ipſum narrare quòd Clericorum noſtrorum acies contra Romanos exercitus armaretur, nec ſatis eſſet, eâ militiâ reliquam foedari ciuitatem, niſi ſacra etiam quodammodo ipſa principum furore in aciem educerentur. Non autem interea praeliorum exitus erant alij, quàm quos eſſe

eſse oporteret, vbi contra Pont. Max. pugnare cogebantur ijdem, qui in acie potius illa ſtare deberent & vellent: ſicque reddita Mediolanenſibus & Vicecomiti non ſemel ea clades, quam primo ad Roberam praelio pontificijs ipſi intulerant. Monſtratur in hunc diem noſciturque locus in Brixienſi agro trans flumen plurimo nobilitatus Mediolanenſium ſanguine, cùm eò proceſſiſſent impediendi cauſa, ne Ioannes Acutus, qui deſerto Vicecomite tranſierant ad Pontificios, coniungeret ſeſe cum Sabaudienſe, qui ſuum ſimul, & Romanum exercitum regione ea ductabat. In eo praelio, caeſis aliquot Mediolanenſium millibus captiſque qui effugere non potuerant, Ioannes Galeatius Galeatij filius aegre effugit, quin ipſe quoque caperetur. Capitur mox Ambroſius Bernabouis filius obtruncaturque ad Caprinum in Martinianae vallis faucibus, miſsus cum exercitu alio illuc ob rebellanteis Guelfos, qui tamen paulo poſt ſunt ab ipſo Bernaboue domiti & ſubacti non ſine mutua clade propter montanorum animos obſtinatos vincere vel mori. Angebant iſta Vicecomitum animos, mallentque fortaſse quieuiſse à principio, ne ſtirpe ab vna continuus tot malorum ordo ſereretur. At parte in altera, quamquam laeti rerum euentus, & ſecunda belli fortuna, moeſti tamen erant animi ob ſaeua & impia, & Chriſtiano indigna nomine multa, quae quotidie fiebant, nec illo ſatis cohoneſtari poterant militaris licentiae vocabulo, quo ſcelera & calamitates

mitates cunctae bellorum teguntur. Adeò excesſerant modum, Ecclesiaeque ſtatus & diſciplina omnis interciderat. Praecipue torquebat Pontificis animum recentis petulantiae pudor, quae ad Vercellas in ſacrarum virginum monaſteria debacchata erat. Namque, cùm vrbs ea, tenente arcem Vicecomite, capta ab Eccleſiaſtico exercitu fuiſſet, variarum gentium milites, inualido ad coercendum Imperatore, clauſtris effractis, corpora dicata Deo, & puritati, turpiſſimè contaminarant: praeter feminarum aliarum adulteria, & ſtupra, quorum tanta coluuies tunc ea in vrbe fuit, vt hiſtoria nihil ſolita mirari tale, ſemperque acceſſionem hanc omnium bellorum, veluti negotium inane tranſmittens, immorata vtique fuerit huic muliebri cladi, remque deplorarit. Talia audientem armorum eorum flagitia Pontificem Gregorium haud minor habebat moeſtitia ob illud Catholicae Eccleſiae dedecus quàm Vicecomitum ipſorum animos timor ob res aduerſas, & imperij diſcrimen: atq; ita paſtorali animo, & Reipub. cura ille, ſolicitudinibus iſti priuatis, pacem reſpexere rurſus, cui, pactae in annum induciae pignus fuere. Per induciarum earum quietem, ſaeuiora nonnulla Bernabos eſt domi auſus, quàm quae bello aſſiduo paſſi ciues erant: ac tyrannidem tunc demum vere nuncupari eam cogeret, ſi iuſtum antea legitimumq; imperium diceretur. Nam quaſi inuideret ipſe quieti, & ſaluti vrbis, quae repentina, & inſperata aderat: & quaſi, non ſatis miſe-

riarum

miſeriarum ad eam diem vna domus Metropoli vniuerſae intu'iſſet, Marthesânae praecipue terris, memoriâ rebellium olim ibi Guelforum infenſus, Gibellinos in familiarum earum perniciem excitauit, author ſeditionum, quas reprimere potius ac ſedare debuiſset. Inde Ciuitati etiam ipſi infenſus ſaeuire in eam coepit. Edixerat olim, ne quis occideret aprum, neue canes, & apparatum alium venandi cauſa haberet. Eius edicti nomine, & obtentu, ſpoliare fortunis, priuare vita, delere ab ſtirpe familias, incendere domos, & effoſſis quidam oculis reſeruabantur in vitae ludibrium, & poenam. Quicunque enim guſtaſset aprugnae carnis aliquid, beſtiamue ipſam mortuam ſpectaſſet, ſiue attigiſset, tenebatur lege, quae de apris erat, & promptiſſima ea tyranno materies feritatis in omneis, quoſcunque odiſset ob alias cauſas. Alebat verò ipſe canum ad quinque millia ſumptu omnes alieno, diuiſos nempe per vrbem in hoſpitia, quomodo milites diuiduntur. Centuriones, & tribuni cohortium earum erant: luſtrabantur venaticae cupiae ſingulis menſibus: inſpectioque ea magnum principi vectigal erat. Nam, ſiue quis moloſsus arguerat macie ſua hoſpitis illiberalitatem, ſiue largiore nutritu inutiliter pingueſcebat, irrogabatur multa altori, & ſeuere exigebatur. Et tributum ſimul aliud centum millia florenorum nummûm Vicecomiti huic miſerè obnoxia Ciuitas in ſingulos annos ferebat. Cauſabatur ipſe graues bellorum impenſas, quibus

exhauſtus

exhauſtus nimium attenuatuſque eſset. Vbi pauliſper conſtituiſset domum, depuliſſetque miſerias rei familiaris, & vulnera pro communi ſalute accepta ſanaſſet, tunc ciuium quoque fortunis, & immunitati large ac prolixe conſulturum. Lenitas, & manſuetudo verborum haec erat: interimque duos Franciſcanos Minores, qui miſerati patriae calamitatem, auſi fuerant ipſius auribus ad diuini iudicij terrorem inſuſurrare nonnihil, percitus ira damnauit, vt igni cremarentur & cremati ſunt ficto crimine tamquam haeretici ipſi eſſent. Profectò, ego magnopere indignor, & eos qui tunc erant homines, multo magis indignatos eſſe exiſtimo propter caſum hunc in Rep. Mediolanenſi nouum & atrocem, vt nepotes Vberti, & Bertae ab Maſſino pago, & Canonico, dein Archiepiſcopo Othone profecti, nobiliſſimae, & antiquiſſimae Ciuitati ſic inſultare poſſent. Atque indignari tamen id ipſum magis, quàm admirari licebat. reputantes ſcilicet minimè diuerſos alios clariſſimarum rerump. Imperijque praeſertim Romani caſus iam inde ab aduena Tarquinio, & Seruio Tullo, qui dominari potuere in vrbem, cuius inquilini, vel ſerui erant. Etenim celeſti ſemper nutu, & immutabili Diuinitatis prouidentia, per inania haec, & apud mortalium animos abſurda paratur in longum dignitas & ſalus vrbibus ipſis, ſicuti quidem vrbi noſtrae quodammodo parata eſt, cùm ab eiuſmodi principatu fundarentur opes, quarum reliquiae diuiſae poſtea in mille poſterorum

rum

rum domos alunt hodie nobilitatis florem, magnanimosque Vicecomites, vel pace, vel bello ornamenta Insubrum. Pactis, vt dixi, cum Apostolica Sede inducijs, Bernabos inter haec tyrannica instituta vitam imperiumque agebat: & postquam induciarum exierat annus, impijs rursum armis, quantum ex tuto poterat, ad vota impia nitebatur, auctus etiam subsidijs affinitatibusque nouis, & hoc ipso violentior. Nam duarum filiarum alteram Federico Cypri Regis filio in matrimonium dederat, alteram Francisco Mantuae principi: & mortuo iam Lionello Angliae Regis filio, per secundas viduae nuptias Montisferrati Demarchum perennem illum hostem stabili foedere iunxisse secum videbatur. Ac veluti praesidia parans vltimo conatu, & conquirens vndiq; omnia, proiectior homo libidine penè, quàm crudelitate, cùm plenam adulterinae prolis domum, spuriosq; & spurias tota vrbe complures in angulis haberet, Doninam Ioanni Acuto, Elisabetam Lucio Lando, Isoltam Guidono Foliano cum sua quamq; dote, & viciſſim ad res firmandas vtilitate locauit. Icto deinde etiam cum Florentinis foedere, seque & Metropolim Ecclesiastico bello pertinacius quotidie illigabat. Galeatius cetera concors fratri & fidus, in eo tamen consilia separabat sua, quòd habere cum Pontifice volebat pacem, & Pontifex viciſſim delectatus obsequio principis ac pietate, castella, & arces restitui iusserat ei quae superiore bello ademptae, Romano praesidio iam tenebantur.

tur. Moritur deinde ille, & paterni ſenſus vnà cum fortunae parte heres Ioannes Galeatius Apoſtolicam Sedem omni religione colebat. Is Picininam Bernabouis filiam Actio filio ſuo iungere nuptijs cupiens, cùm in ea re, conſanguinitatis vinculis impediretur, poſuit hoc Catholici principatus rudimentum, vt ſuper ea re Pontifici maximo ſupplicaret: peteretque vt patrueles Actius & Picinina rite legibus ſoluerentur, quae leges inire matrimonium ipſos vetarent. Preces eiuſmodi ſuas mandauit Antonio Salucienſi, qui poſt Puſterulam Mediolani Archiepiſcopus erat. Atque, quò teſtatior eſſet illuſtriorque ſignificatio obſequij erga Sedem Apoſtolicam, iuſſit confici tabulas authoritate publica ſcriptum hoc habentes: quemadmodum rogaſſet ipſe Archiepiſcopum ſuum, vt ſuo nomine Pontifici maximo ſupplex eſſet ad matrimonij ius impetrandum. Supplicauere vnà cum Archiepiſcopo, Franciſcus Eſtenſis, Bonifacius Coconatus, Andreas Pepulus, Philippus Caſolus, quos praecipuae per Italiam nobilitatis viros Vicecomes idem ad Pontificem maximum legarat. Aliquanto poſtea Ioannes Galeatius ipſe aliam patrui ſui filiam in matrimonium duxit, extatque ita ſcriptum in annalibus: Archiepiſcopum Mediolanenſem vnà cum Archiepiſcopo Neapolitano annuiſſe, vt id matrimonium rite iniretur, & vincula conſanguinitatis Apoſtolica authoritate diremiſſe. Catharina nomen erat ſponſae. Hanc, & Galeatium ipſius patruelem rite interrogatos Ec-

clesiae

clesiae ritu, Archiepiscopus idem in D. Ioannis Aede ad Concam matrimonio coniunxit. Anno altero, postquam id matrimonium initum erat (is fuit à Christo nato supra millesimum trecentesimum octogesimus primus) vxor Bernabouis Regina Scaligera nomine, concepit animo maiestatem illam Templi, quod D. Mariae Virgini dicatum instructumque Sacerdotijs amplis, & honestissimo Collegio, pars hodie Regiae magnitudinis in hac vrbe est. Turrianorum aedes dirutae cumulauerant ruinas, ac deforme monumentum conspiciebantur: ruptis nunc verè domibus vulgare nomen manebat. Ibi Scaligera templum extruxit, addiditque templo cognomen, vt Scalensis Virginis Aedes diceretur. Primus lapis positus est ad VI. Idus Octobris obeunte caeremoniam Archiepiscopo: impetrauitque deinde Scaligera à Pont.Max. vt sibi liceret instituere ibi Canonicorum Ordinem cum Antistite suo, vtque sacerdotia illa gentilia suae domus essent. Per eos dies Archiepiscopus ipse, Clerusque Mediolanensis cum rusticano etiam Clero ad expiandos mortui Galeacij manes consciuere, vt quas ille pecunias ex Ecclesiae bonis fructibusque coegisset, eas remitterent vltro, & condonarent cum eo scilicet, vt Ioannes Galeacius filius, & heres sacellum positum in D. Antonij Aede patris nomine extruendum curaret. Sacellum positum est, pecuniaque attributa, quae sexcentorum aureorum nummûm summam ad nostrae hodie pecuniae aestimationem efficeret in singulos annos

aliaque piacula Galeatij Manibus fuere. Anno qui ſequebatur, Scaligera mortua eſt: iſque caſus Bernabouem grauiſſime perculiſſe eſt viſus. In eo domeſtico luctu, per omneis Imperij ſui partes litteras miſit, quarum ſententia fuit huiuſmodi. Bernabos Vicecomes Mediolani Imperialis Vicarius.
„ Lugubrem noſtrum caſum, quo nuper afflicti ſumus, ſignificamus vobis, exiſtimantes, eadem fide, qua proſperis noſtris laetamini, etiam aduerſa proſecuturos. Regina Scaligera cariſſima noſtra vxor diem ſuum obijt: ita Deo placitum eſt, cui reſiſtere, nec poſſumus, nec velle debemus. Angimur tamen vehementiſſime pro eo ſenſu, qui nobis à natura tributus eſt; & ob peccata fortaſſe noſtra percuſſi tali plaga in moerore hoc iacemus. Vt igitur appareat, luctus noſtros vobis eſse communes, vtque magnis Reginae virtutibus honos habeatur: volumus vos atratos eſse, veſtemque lugubrem vt habeatis vnuſquiſque veſtro ſumptu mandamus. Haec ſumma litterarum fuit, factura vtique fidem animi vere Chriſtiani, ſi quilibet alius talia ſcripſiſset. Quia Bernabouis nomen epiſtola praeferebat, ſatis id viſum cur ſimulacra inania pietatis & manſuetudinis irriderent. Obijt Regina Scaligera diem ſuum ad XVIII. Cal. ſextileis anno aetatis ſuae quadrageſimo: Sepulta eſt in D. Ioannis Aede, carmine adſcripto, quo religionis laus inter caetera magnifice iactatur. Sed ſcriptores, qui temporibus vixere ijſdem, quique alijs narrauere quae viderant pertulerantue ipſi, ſuperbam,

impiam.

impiam, audacem, & inexplebili cupiditate mulierem hanc totidem vocibus appellare Scaligeram minimè dubitauerunt. Eius maxime ſtimulis praecipitem in omnia tyrannidis flagitia Bernabouem eſse actum, eademque matris diſciplina filios eruditos ad omne ſcelus nequiores etiam fuiſse patre: patrem vnà cum filijs & vxore, diſpoſita & inita habuiſse conſilia de Ioanne Galeatio interficiendo; vt imperium omne occuparent, iuueneque ſublato, conſortium illud inſociabile dominationis tolleretur. Quae conſilia, diu, ſicuti credere licet, agitata inter ſenem iam tyrannum, & iuuenes turbulentos, & immiſtam marito prolique Scaligeram, poſtquam haec deceſſit, in capita auctorum recidêre cùm adhuc agitarentur. Nam iuuenis Galeatius, vbi conſiderando attente patrui inſtituta, & vitam, patruelumque mores, & male diſſimulatam erga ſe inuidiam: nimium blanditiarum & fictae hilaritatis quoties ex deſtinato congrederentur triſtes, & magnae rei cogitatione ſuſpenſos, quoties repente aditi deprehenſique eſsent: ſuſpicari primò aliquid coepit: deinde acrius vehementiuſque ſuſpicari: poſtremò coniecturas ipſe ſuas conferendo cum nonnullis alijs indicijs, quae per exploratores, & amicos delata erant, eò peruenit, vt haud dubie rem totam, & orientes in caput ſuum inſidias videret ſicuti ea, quae oculis cernuntur. Non erat facile effugium remediumve periculi imminentis, tenente Metropolim imperijque arcem inſidiatore patruo, paratis ad eius iuſsa

iussa patruelibus, implacabilibus proximorum odijs vbi semel accensa sunt, multò magis implacabili violentia, vbi rabies in potentiae aemulum consortemque principatus accendit. Vnica spes etiam ipsi in fraude & dolo, vt peteret infensam domum ijsdem artibus, quibus ab ea petebatur, malletque, quoniam eò necessitatis ventum esset, capere quàm capi, & prodi potius hoc memoriae, quòd patruo ipse manus iniecisset, quàm quod foret ab eo interfectus. Simulat primum omnium vehementissimam animi sui interturbationem, quasi tactus diuino spiritu, nihil iam ageret cum mortalium rebus attonitusque mortalitatis fine, se se quam sanctissime ad suprema comparare vellet. Nec fuerat antea ab studio imitamentisue pietatis alienus. Nunc enimvero sumptâ laruâ sanctimoniae plane ipsius; remittere curas imperij, colloqui de morte tantum, & Paradiso cum Minoribus Franciscanis; eorum quotidie aliquem ad mensam adhibere; mensa vti parciore, & modesta, corporis habitu, & cultu videri ipse quoque Franciscanorum vnus; nec in publico tantùm oculisque populi; sed domestica, & interiore disciplina, vt falleret etiam si quos in familia appositos sibi ab hoste patruo exploratores haberet. Prodibat ad templa quotidie supplicatum, & nudis aliquando pedibus iuit, stipatus tamen semper interea cateruis armatorum, & auctis circa palatium excubijs ex fidissimorum delectu. Ea ipsa diligentia contemptum auxerat

ſui, tamquam, inter alterius vitae curas, & moriendi formidinem inſaniret. Sic Bernabos interpretabatur, multaque apud eius filios in patruelem irriſio erat, ob mores, ſicut ipſi exiſtimabant, fatuos & abſurdos, queis ab vita ſenſuque communi ille alienaretur. Ne vi quidem alia opus eſſe in eum, cui mens animuſque ſua ſponte contabeſceret. Peruagatus templa omnia ad Ticinum, & fatigato colloquijs ſolicitudinibuſque de altera vita ſuis quicquid ibi ſanctiorum hominum erat, diſſipat hanc repente famam, quod Deiparae Virginis Aedem, quae ſupra Variſium in montis vertice eſt, adire vellet. Armat deinde peregrinationis eius cauſa exercitum, & poſt aliquot dies itineri ſe ſe committit. Praecedebat ipſe pedeſter, cum nobilibus aliquot fortibuſque viris haud ſine piorum comitatu quos circa ſe aſſidue habebat. Equitum turmae modico interuallo ſubſequebantur: pars militum anteceſsere; pars circumfuſa principi nullo ordine ibat: accipiebanturque cuncta veluti per inſaniam iuuenis, qui vellet ſe eſse beatum, & panicis terroribus agitaretur. Bernabos, Ludouicum, & Rodulphum è filij ſuis iubet obuiam exire peregrinabundo illi, fruique ſpectaculo, & partem eius etiam ad ſeſe poſtea perferre. Mox ipſe quoque exit, tamquam debito honore erga fratris ſui filium, & filiae maritum, reuera, vt auerteret ſuſpiciones ſermoneſque hominum, & gratiſſimam oculis animoque ſuo ſpeciem ex illius inſania vſurparet. Ad D. Ambroſij Xenodochium

obuij

obuij inuicem fuere. Ibi descendere volentem ad pedes, Otho Mandellus, & Bernardonus Lonatus, quibus à Ioanne Galeatio mandatum erat, iniectis repente manibus in mulae qua vehebatur habenas tenuere Bernabouem, statimque equites, & tela & multae armatae manus circumstetere ipsum & filios adeo destitutos ab omni ciuium caritate fideque familiarium, vt nemo gladium strinxerit, nemo inclamauerit ad arma. Id ita futurum esse Galeatius viderat. Captiui ducti sunt in arcem Iouis, & domus ipsa Bernabouis diripienda plebi data, vt contacti praeda il a ciues spem omnem pacis cum tyranno amitterent. Ita Ioannes Galeacius, depositâ repente simplicis animi personâ quam sumpserat, omissaque peregrinatione, & dimissis in sua claustra religiosis hominibus, quos ad scenam eam instruendam adhibuisset, imperium hac fraude omne adeptus, omnia callidissimorum principum consilia tractabat inter callidos tantummodo & armatos: conspiciebaturque ad malitiam Bernaboue ipso nihilo deterior. Scripsit ad omneis Italiae principes de captiuitate patrui, consilioque suo necessario, & quemadmodum patienda sibi vltima fuissent, nisi fraudes hominis appetentis Italiae dominatum ipse anteuenisset. Neque verò in caput tantummodo sum paratas ab eo fuisse insidias, sed omneis, quicunque per Italiam opibus & fortuna aliqua, vel auctoritate posent obstare tyrannidi, insidijs esse similibus appetitos. Contemptorem Numinis, irrisorem omnium religionum,

postquam

poſtquam templa ſpoliauiſset, Ciuitatemque pene ſuſtuliſset, generum etiam fratriſque filium eundem tollere voluiſse, nullis iniurijs nulloue laceſſitum odio, ſed tantùm, quia propria quadam & inſana ſua ratione cenſeret, non poſse eodem ſtare loco religionem ſimul & imperium & ſocietatem humanam. Qui hoc animo fuiſset in ſuos, hunc facile exiſtimari poſse, quid in alienos meditaretur. Scriptis in hanc ſententiam circummiſsiſque litteris addiderat Galeatius confeſſiones & indicia tremendarum rerum horribiliumque ſcelerum, partim, ſicuti erant à Bernaboue cogitata vel admiſsa, partim, ſicuti criminatori eidem, & domino facile erat fingere aduerſus reum, qui clauſo iam in tenebris ore, ſpirituque & animâ prope interclusâ nullam emittere vocem poſſet. Etiam ſi innocens Bernabos & calamitate indignus illa foret notum tamen eſt, quid domi ſuae principes efficere per ſolertiam, & obſequia miniſtrorum poſsint, vbi quempiam illigare iudicij forma neceſse habuerunt, ſiue deſtinauere per iram. Tantò promptiora omnia erant aduerſus eum, qui violenter, iniuſte, auareque olim imperitando, plurimam nunc, & criminationi materiem, & animis alacritatem addebat ad comminiſcenda in ipſum etiam ea quae non admiſiſset: inſpectoque quaeſtionis volumine, meritam poenam habere Bernabouem annuerunt ijdem illi qui audita captiuitate, exemplum magnopere improbarant. Sic Galea-

cius inuidiam auerterat à se omnem, patruumque socerum, & patrueles ex tanta detractos fortuna, carcere obscuro clausos tenebat, ipse totius prouinciae imperijque Mediolanensis potens, nec ea satis opum & terrarum amplitudine more regum contentus. Ne victoria quidem ipsa contentus, & captiuitate suorum, incruentaque possessione totius prouinciae imperij sustulit paulò post veneno patruum, eoque facinore mistam laude infamiam est assecutus, quia exemerat captiuum tam infelicis vitae poenis, & rursus, quia noluerat saltem vitam relinquere ei postquam imperium lucemq; ademisset. Datum est venenum per carceris custodes, infusumque fuit delectabili phaseolorum cibo, tantâ negligentiâ famae quòd ad rem eam attineret, vt super eadem mensa conuersis repente oculorum pupillis & spumanti protinus ore vociferari moribundus senex inciperet, ac paulo post efflaret animam. Spatium tamen fuisse Sacramentis alij tradunt, & multa circa alteram vitam solicitudine, religiosoque conatu Bernabouem haec identidem verba pronuntiauisse COR MEVM CONTRITVM ET HVMILIATVM DEVS MEVS NE DESPICIAS. Vt expirauit, imponitur feretro calidum adhuc feruensque cadauer, & mandatur tumulo, qui in D. Ioannis Aede ad Concam, sicuti hodie visitur, stabat. Namque ille, siue melior intimo sensu, quàm inter imperitandi cupidines artesque videretur, siue deterior etiam, & nequior quam fama hominum

ferret,

ferret, velut cogitatione ſupremorum extruxerat id ſibi ſepulcrum integra adhuc aetate, & ſicuti metiuntur vitae ſpatia mortales, nondum iuxta curriculi calcem. Exitium autem hoc clademque Bernabouis anteceſſere prodigiorum monitus, quos facile ciuitas interpretata eſt, poſtquam mortuum in vinculis tyrannum, captiuos eius filios, & ſeruam in nouo Imperio domum videbant. Palatium fulmine ictum, & pars muri quaſſata erat. Rodulphus principis filius fulmine alio penè exanimatus. InſigneGentis vipera quae iuxta D. Georgij Aedem in palatij faſtigio ſteterat, deiecta turbine: et pleraque alia cùm acciderent, neglecta, poſt rerum mutationem, cuncta illuc referebantur. Sublata in hunc modum tyrannide, tyrannoque ipſo, nouus princeps ante omnia operam dabat, vt & pietate in Deum, & manſuetudine in ciues moderationeque imperij diuerſum ſeſe praeſtaret ab eius inſtitutis, in cuius captiuitate & nece, liberandae Iteliae titulo vſus fuerat. Simul hoc volebat aſſequi, vt memoriam nomenque eius diuerſitate illa oneraret. Fortè per eos dies Templi maximi turris procubuerat ingenti ruina, viciniſque tectis illapſa moles, aedium hominumque ſtragem ediderat quà Canonici ipſi incolebant, & aliquot eo caſu obtritos eſſe Canonicos ferunt.. Ex reliqua multitudine periere ad ducentos: parque fere numerus mutilatorum, aut exigua in ſpe, trahentium animam fuit. Ea primùm largi pijque & mitis animi materie Galeatius arrepta, mate-

rient ipſe ſermonibus tota vrbe gratiſſimam honeſtiſſimamq; dedit: quantò ſuperûm munere calamitas ea dilata fuiſſet in principis huius tempus: quanta calamitatis acceſſio, ſi altero illo imperitante accidiſſet, qui ciuium & Populi malis laetaretur. Nunc, & principis impenſa benigne curabantur, quibus in eo caſu deerat domi aliquid, & illius ruinoſi aedificij caſus, initium & origo fuit Templi Deiparae Virginis, quod vnum hodiè in terris viſitur dignum magnitudine & gloria Diuae, cuius nomini ſacratum dicatumque eſt. Anno CIↃ CCCLXXXVI. qui Galeatij imperitantis alter erat, prociderat turris. Ad XVI. Cal. Iunias anni eiuſdem, magnificis verbis adhortante populum Clerumque Galeatio, & hortamenta maiora pecunias theſauroſque ſuos ad inchoandum opus proſitente ac depromente, ſterni ac deijci cœpta eſt Mariana Aedes, obſcurior, & humilior illa fortaſſe, quàm pro reliquo ſplendore vrbis, & Metropolitani nominis maieſtate. Annum fere totum tenuere, demolitio veteris Aedis, & deformatio nouae, quae accitis vndique architectis apud Principem Galeatium, & Archiepiſcopum Antonium, circino & graphide quotidie adornabatur. Inſequente Maio, conſtituta nouae molis forma, purgataque ruderibus area, & fundamentis apertis, primus lapis eſt poſitus, iſque dies fuit nonis Maij. Quem hoc loco poni & adſcribi diem oportuit, vt nota eſſent primordia operis, cui per ducentos amplius ab eo die annos adlaboratur, & fore aliquando

quando finem homines desperant, ijdemque simul admirantur, potuisse tam breui aeuo continuis artificum etiam omnium laboribus, & continua pecuniarum omnium erogatione fieri id quod vident. Adeò, cùm stet Aedes amplexa quicquid miraculorum ars & pecunia depromere & ostentare possunt, cùmque tantae vrbis populus in vasto illic & capacissimo sinu, beatarum sedium imagine contentus attonitusque fruatur: requirunt tamen, quaenam ingenia mortalium, & annorum spatia, & naturae ipsius opes suffecturae sint, vt frons fastigiumque templi absoluantur, vtque ab rupe, & Verbano Lacu transuehantur in vrbem excisae iam & praeparatae in vestibulum columnae longitudine ac diametro, quantam profana antiquitas ne cogitare quidem ausa est. Hanc nouae Aedis ichnographiam, ottographiamque, & scenographiam ex Germanica symmetria trigonali ratione norma peraequata confectam, & multorum dierum consultatione tractatam, inter Archiepiscopum, & Principem, & architectos, aliosve primores vrbis, probauere & suscepere, nulla cura quod ad sumptus infinitos talis fabricae attineret. Nam, & ciuitas vniuersa studijs exarserat immanibus, & princeps ipse Galeatius large aceruos proferebat, cùm scilicet in D. Nazarij arce, quae nunc Xenodochij maximi sedes est, tantum argenti aurique, tum rudis, & infecti, tum facti, & signati reperisset, vt plaustris per aliquot dies compluribus inde eueheretur. Augebatur inde vna cum opere ipso

principis

principis animus ad molem attollendam, qua nulla toto terrarum orbe conſpectior foret, nec minor gloria ciuium animos attollebat, vt non quotidianis modò largitionibus, ſed fundis atq; reditibus, & hereditatibus ſaepe totis fabricam eiuſmodi inſtruerent. Atque in tantum poſtea ſplendorem tantaſque diuitias res venit, vt cùm opificij magnitudo quantamlibet poſſe pecuniam exhaurire videatur: patrimonium tamen aerariumque hoc fabricae ipſi ſuperſtes fieri neceſſe ſit. Eritq; tempus olim, cùm ſupra, infra, extra, intra, abſoluto opere, certatimque refulgente marmore & auro, ſpirantibus vndique ſimulacris, & altero hoc ſtatuarum populo prouocante hominum pietatem, etiam ſacra ſupellectili iam deſtituente impenſas, cogitabunt praefecti quid pecunijs illis facere redundantibus debeant. Tanta liberalitas, & munificentia populi Mediolanenſis fuit. Quòd ſi mihi, peractis in quae tetendi, parumper adhuc agere iſta licitum fuerit, volam vtique exhilarari exponendo fabrilium harum Eccleſiae Mediolanenſis opum magnitudinem, & ſtatum, earumque oeconomiam, & adminiſtrationem ad magnae Reip. formam: ſcilicet, vt regantur ab Cleri ciuiumque primoribus, vt inter ordinem vtrumq; prouinciae comparentur, vt ſua ſingulis munera, cunctis authoritas & ſuffragium, corpori demum vniuerſo caput & aliquando diſſidia, quae ſemper oportet eſſe ibi vbi ſint magna negotia, & pares animi. Simul, domeſtici marmoris copiam, generaque & varie-

varietates, & proprias venas, delectum artificum, ac sacro patescente campo nobiles officinas, operum aestimationes, constituta stipendia architectis, causarum actores, litiumque patronos, & scribas, & omne ministerium, partemque iurisdictionis & imperij, omnia sedulò exequar cum bona recordatione & laude maiorum nostrorum, qui tantas ad Deiparae cultum opes contulere. Longè verò gratissima atque ad animi mei solatium aptissima descriptio erit ipsius Templi, quod magnae prouinciae instar, vagandi per singulas partes, in longum, in latum, sursum, ac deorsum, intra, extraq;, ab imis fundamentis ad summas coronides, spatia ampla praebebit: & peruagatio ista iustum propriumq; sibi volumen requiret. Nam sicuti Graecus Pausanias, deducta per terram eam vniuersam narratione, quoties stylo gradum fecit, reperit res historia dignas, parique passu procedunt ibi locorum nomina, & res inclytae ac memorandae: sic nobis in tradenda Metropolitanae Aedis forma, ad singulos fere lapides, aut artis eximiae, aut sumptus immensi, aut mysteriorum insignium contemplatio occursatura est successuraque vltro sub styli acumen. Interim, demonstrasse sic sufficiet operis initia, quod anno eo salutis humanae millesimo trecentesimo octogesimo septimo sub Ioanne Galeatio Principe vrbis, & Antonio Salutiense Archiepiscopo inchoabatur. Eodem anno, Angleriam, Tainum, Guarnisium, quae loca fuerant Archiepiscopo subiecto Pont. Max. Catharinae

rinae Ioannis Galeacij coniugi concessit, imposita; vectigali marca, testandi causa iuris ea loca esse Ecclesiastici: & sublatis aut omissis veterum certaminum causis fida tranquillaque erant omnia Vicecomiti cum Apostolica Sede. Ceterùm, cum laeti nouo imperio Mediolanenses datum sibi diuino beneficio Galeacium, & perpetuam sub eo pacem inter sese gratularentur: Bellum Veronense aderat, haud quidem eius hostis viribus & nomine magnopere timendum, sed ob adiunctas Scaligero gentes principesque alios, non minus graue ac terribile Metropoli, quàm alia, quae ad eam diem bellata erant. Antonius Scaliger erat hoc tempore Veronae princeps sub Vicarij Imperialis titulo etiam ipse tyrannidem exercens haud vnquam amicus homo Vicecomitum genti, semperque molitus aliquid palam siue secreto, quo dominatus iste elideretur. Praecipue autem obstare voluerat, ne Germanica matrimonia, quae dixi, inirentur; & ferendo maledicta in Vicecomitum genus foedera ea penè disiecerat. Insuper, afflictis & dubijs ad Brixiam rebus accedendo ipse, & fouendo ibi hostem, aut instigando, difficiliora omnia Mediolanensibus effecerat. Spes quoque & consilia pacis ineundae cum Patauino, maligne turbata per eundem: & quoniam haec ipsa fortè innotuerant, damna alia grauiora, vel iam intulisse occulta, vel in posterum illaturus esse credebatur. Cum tali homine bellum apertum quàm pacem infidam habere Ioannes Galeacius malebat: ac veterem

populi

populi Romani morem vſurpans; repetito, quicquid hoſtiliter ac maleuole in ſe ille tentaſſet, ſiue admiſiſſet, ob talem animum, & talia facta publice amicitiam ei renuntiauit, bellumque indixit. Perculſus ea denuntiatione Scaliger, cùm reputaret imparem ſe vi aperta tanto hoſti, fraude, qua caetera egerat, vtendo, purgabat infime obiecta, Galeatiumque ipſum compoſitis metu, & adulatione vocibus, & Patrem, & Dominum fallaciſſime appellabat. Extant enim vtriuſq; litterae, alterius quidem, ſcriptae ſeuere ac dolenter in perfidum amicum, implacabilem hoſtem, ob eamque perfidiam & acerbitatem, rem ad arma deducentes, alterius verò, tam humiliter, & abiecte deprecantes iram, vt ea ipſa deprecatio & abiectio indicium eſſe poſſet animi captantis aptiora ſibi tempora, & credulitati alienae inſidiantis. Poſtquam inuicem ea ſcripſere, Galeatius haud minor talium artifex, vt qui vitam imperiumque cum domeſticorum hoſtium pernicie fingendo etiam ipſe adeptus eſſet, intellecto aſtu & contempto, nihil vltra verborum ſuper ijs rebus effatus exequi bello parat, datis tantummodo ad Florentinos litteris vt iuſtum id neceſſariumque eſſe bellum ſcirent. Euentus belli minus cruenta fecit omnia quàm publica expectatio & vrbis metus fuerat. Quippe inducto in Veronenſem agrum exercitu Mediolanenſi, viciſſimque Scaligero, ſuis & amicorum copijs ad vim arcendam impigre coorto, cùm res ab vtraque parte in magno diſcrimine eſſet, capta momento penè vno per dolum vrbs Verona

Scaligerum ipſum, & fœderatos fregit: cunctaque ei hoſti ſubiecta loca Metropoli acceſſere. Dolus autem, per quem capta ſine ſanguine Verona eſt, res quaedam huiuſmodi fuit. Eiecerat Scaliger patria Gulielmum Beuilaquam, vel potius, iſte fugiens vltro reguli illius violentiam, contulerat ſe ſe Mediolanum, in opulenta hîc aula magnaque vrbe, tutam & honoratam reliquam ſibi fore vitam credens. Quae ſpes, cùm eum minimè feſelliſſet, inter caetera commoda & ornamenta, quae in altera hac patria eſt aſſecutus, bello etiam hoc Veronenſi Mediolanenſis exercitus Imperator rem vniuerſam militarem in poteſtate habebat. Benaci oram cum villarum incendijs, & agrorum vaſtatione perpopulatus, multas munitas arces, & pleraque opportuna loca ceperat, non procul à ſpe capiendae vrbis, quae iam acerrime oppugnabatur. Sed, vt dixi res magni diſcriminis erat: validaque munimenta, & pertinacia defenſorum fœdam in aditu dimicationem oſtendebant. Tunc ille, clandeſtino colloquio corruptis nonnullis, quos ibi in vetere patria fidos adhuc amicos habebat, rationem cum illis hanc inijt vt facta eruptione, captiuos ſecum in vrbem traherent fortiſſimum quemque Mediolanenſium, qui praeparati in id ipſum, abſque periculo vel certamine vllo, in manus, & vincla ipſis traderentur. Ferme ſub auroram, obſcura adhuc luce cùm erupiſſent, rediſſentque proditores ouantes captiuorum agmine quos ducebant, dato familiari ſigno recepti in vrbem, aliquantum à porta, qua exierant redie-

rèdierantque progressi, demunt raptim ficta illa vincla Mediolanensibus, & conuerso ad portam eandem gradu vigiles obtruncant. Ita patuit exercitui aditus in vrbem, Scaligerque ad primum tumultum conscenso equo, vocans ad arma, nomenque suum inculcans, vbi resides stare vniuersos vidit, elapsus scapha per Athesim fluuium Venetias suae ipsae cladis nuntius cum insana trepidatione appulit. Cuncta, quae ille possederat, & vrbs Vicetia praesertim, anteà multùm expetita Vicecomitibus, ad Galeatium Metropolimque peruenere: arma inde Mediolanensium in Patauinum Carrariensem incubuere, tum fortuna, tum ingenio similem hostem ei qui fractus nuper subactusque erat. Paruum is quoque imperium vasto tenens animo, violentia in subiectos, in superiores inuidia, malignitate in omneis, vt regulus ac dynasta, nimium potens, vt Regum quispiam nimis inops, seque & alios assidue inquietabat cùm neque intra fines consistere illos posset, & in aliena transcendere volentem destituerent vires, fortuna semper aduersa retineret.

Praecipue, cum ista Vicecomitum domo agebat aemulatum, in eo ipso Scaligeri olim aemulus, & sicut ille, per fraudes fere occultas, quia bello aperto impar. Vomicam etiam hanc tolli longe venientem oportere Ioannes Galeatius existimans, vt imperij securitatem, & vitae quietem haberet eam cum qua reliquos suos dies agere destinabat, misso in Patauinos exercitu, assumptis in expeditionem auxilijs, leui negotio, propter alienatos illic ab tyranno

no omnium animos, tyrannum ſubegit ipſum, vt populi impetum timens, ſe ſuaque omnia, liberos vxorem, vrbem, arcem dederet, ne ciuium ſuorum manibus, id quod proſpiciebat fore, laceraretur. Haec victoria Vicecomitem extulit ingenti gaudio: & ſicuti cuncta proſpera ad Deum Virginemque Deiparam, referre ſolitus erat, edixit, vt per omnia imperij ſui loca ſupplicationes per triduum haberentur. Edicti forma haec fuit. Benignitate Numinis aeterni, ſemperque alio ſuper aliud erga res Mediolanenſium diuinae indulgentiae munere eſse factum, vt Parauinus imperium omne quod tenebat, deſperata eius defenſione permitteret in ſuam, & populi Mediolanenſis poteſtatem. Id ſibi accidiſse gratiſſimum, quia domitis vndique hoſtibus, & parta per terras omnes pace, facultatem iam denique optatiſſimam illam habiturus ſit agendi tranquille & quiete cum ſubiectis ſuis id vitae quod ſupereſſet. Pro tanto celeſti beneficio, licet inter huiuſce mortalitatis miſerias nihil viciſſim erga Deum Opt. Max. fieri pie ſatis ac reuerenter poſſit, cenſere ſe tamen honorem diuinae maieſtati vtcunque eſse habendum. Proinde, ſupplicantes populi ad ſua quique templa procederent, Chriſtumque Saluatorem vnà cum ſanctiſſima eius Matre venerarentur ob id munus. Datae ſunt litterae Abiati, quo ſe ſe princeps ob peſtilentiae metum contulerat: dieſque & annus in ijs litteris adſcriptus XXVI. Cal. Dec. CIↃ CCC LXXXVIII. Eo anno centeni quinquageni viri nobiles e ſingulis vrbis regionibus, quod publicum

cum concilium erat, per ſuas quique paroecias de more congregati, dedere Othorino Marliano, Ioanni Caſato, Ioanni Puſterulae, Odoardo Conrado, Ioanni Carnago, Franciſco Mairolae, Georgio Moreſino: his omnibus dedere mandatum, vt Reip. Mediolanenſis nomine in verba Ioannis Galeatij Vicecomitis iurarent. Iurauere, ſubiectam & obnoxiam fidamque principi ciuitatem fore, ratumque teſtamentum habituros eſſe, quodcunque ille recte, & ordine feciſſet. Idem dixere ſacramentum Ioanni Mariae filio infanti qui anno eodem ad Abiatum natus Principi ex Catharina vxore erat: dixerantq; parentes id puero nomen ex voto, quod nuncuparant, dicantes Sanctiſſimae Virgini Mariae prolem, quae ex eo matrimonio naſceretur. Non deinde Clerus populuſque Mediolanenſis fruebantur ea pace, & felicitate, quam ſub tali principe expectarant, quamue princeps ipſe iactando atque oſtentando ſermonibus, & ſpe vana ſemper, nondum re ipſa patriae exhibere potuerat. Quinimò deducta res in eum ſtatum eſt, vt onerati tributis immodicis ſacerdotes, tempora illa deſiderarent, quae ſub Bernaboue deteſtati erant. Cauſa, non tam ex principe ipſo, quàm ex communi imperitantium conditione, vt diu alijs moleſti, poſtquam vellent ipſi quieſcere non poſſint. Nam vbi ad priſtinum Mediolanenſe Imperium adiuncta Veronenſi, & Patauina re, tanta potentia Vicecomitis erat: inuidia metu, dolore protinus excitati, quos irrita aliqua cupiditas, vel imminentia pericula, vel accepta

damna

damna ſtimulabant, coniunctis inter ſe viribus Florentini & Veneti Scaligerum & Carrarienſem profugos ad ſe & ſupplices tamquam miſericordia & fauore amplexi ob ſuam pars vtraque vtilitatem reſtituere pulſo Vicecomite conabantur in ſedem vnde per eum detracti pulſique erant. Hinc bella & calamitates principi vrbibuſque ſubiectis, & malorum omnium ſumma redibat in vrbem noſtram. Iubilaeum hoc tempore Romae fuerat, exactoque iam ſaeculari anno, Vicecomes aegre ferens quòd homines ſui propter continua bella, peregrinationis & Indulgentiae fructu carruiſſent, impetrauit à Pontifice Bonifacio, vt Iubilaeum idem ex Romana formula Mediolani eſſe vellet ac iuberet. Placebat Pontifici occaſio expiandi tot ſeceſſionum flagitijs antea temeratos Inſubres, pleniſſimaeque Indulgentiae munus hac formula conceſſit. „ Omnes, qui „ ſunt in Vicecomitis imperio, viri, ſeu feminae, ciui„ lis ordo ſacerque qui peccata ſua rite confeſſi do„ lenterque deteſtati erunt, Indulgentiae huius mune„ re ac virtute liberantur noxis omnibus atque abſol„ uuntur. Peregrini, qui conſequendae Indulgentiae „ cauſa ierint in eam vrbem, per decem dies Medio„ lani commorabuntur, ibuntque ad templa ſuppli„ catum. Templa autem haec erunt, ad quae ſuppli„ cabitur D. Mariae Virginis Aedes, D. Nazarij, D. „ Ambroſij, D. Laurentij, D. Celſi. Ad templa iſta „ qui poterunt ac volent eleemoſinae nomine donum „ dabunt, augendo illic cultui diuino, templiſque „ ipſis ornandis atque excolendis. Conuenere Indul-

gentiae

gentiae causa magna Mediolanum multitudo: cumque statuta & finita exiret dies, prorogauit eam diem Pont. Max. adiecitque treis adhuc menses, intra quod spatium aditus ad celeste id munus pateret. Versa tota in religionem Ciuitas, eademque pietatis nunc etiam alienae domicilium, minime tamen interea sicut dixi requiescebat à bello, quod praeter primas in Vicecomitem Metropolimque expeditiones, facta omnium fere Italiae principum coniuratione, vi tota motum repente erat. Nam Veneti, & Florentini, verecundiâ fœderis, quod ictum cum Vicecomite habebant, gesserant velut ex occulto bellum, magisque induerant arma exsulibus illis Carrariensi & Scaligero, quàm armati palam ipsi prodierant in vllam aciem. Nunc palam omnes Italiae dominatus armabantur principesque etiam externos traxerant secum: & fama fuit, Pontificem ipsum Bonifacium, quamquam, ad animarum salutem, Iubilaeum pastorali animo mitis indulgensque concessisset, tamen huic infensum fuisse potentiae, damnosamque & periculosam eam Ecclesiae rebus existimantem, caeteros ad coniurandum incitasse. Certe, cùm id principum Italorum fœdus, & pacta inter ipsos armorum societas Mantuae promulgaretur, titulum ei foederi ac societati praetulere hunc: autoribus Pontifice & Caesare, coniuncta esse arma remq; susceptam. Armeniaci Comes Caroli Galliae Regis gener erat, magna virtute & fama, quam diuturna per Gallias Hispaniasque militia & prosperis in vtraque parte expeditionibus nobilitarat.

Hunc

Hunc aduerſus Vicecomitem in Italiam exciuere fœderati, praemiſſa ad eum grandi pecuniae ſumma vt ea pignus eſset ingentium aliarum rerum, quas longe ſupra pecuniam etiam aeſtimatas,quò promptius expeditionem iterque capeſseret, oſtentarant. Pollicebantur enim eius militiae pretium, Caſtella & arces, & Viceconite pulſo ſtabilem in Italia ſedem, & quamcunque aliam victoriae partem ipſe exoptaſset. Dictum tamen ſecretò inter nonnullos, creditumque fuit, non tam mercede illa promiſſiſq; fœderatorum, quâm ſoceri regis dolo Comitem eum Armeniacenſem in Italiam eſse adductum, remque verecunde occultatam ob recens cum Valentina matrimonium, quae Galeatij ipſius filia Ludouico Regis fratri nupta erat. Gallum Regem irrito ſemperque miſerabili ad exitum conatu iam inde ab eo tempore imminentem huic Metropoli, ſtimulaſse generum hunc ſuum, vt per occaſionem inuitantium fœderatorum in Italiam profectus, ſimul moliretur in re iſta Mediolanenſi aliquid, ſimul Pontifici Bonifacio, cui Pſeudopontificem Auenionenſem ipſe opponebat, infeſta omnia efficeret, atque etiam data opportunitate palam eum opugnaret. Profectò, hominibus Gallis cauendum ſemper erit, ne, vel cupiditate ſua, vel conſilijs alienis inducantur, vt res tentare Italas velint & exempla haec in omni illic regio colloquio & Senatu pro documentis eſse debebunt, quoties de tranſitu alpium deliberatio inciderit. Nam, niſi ipſae ab natura interiectae alpes atque tot luctuoſi caſus exercituum, ducumque & regum,

regum, qui transgredi voluere, constituissent disciplinam refugiendi procul ab hoc sepulcro Gallorum Italiâ, poterat vel ipse Comitis Armeniacensis casus ante ducentesimum hunc fere annum, execrabile & horrendum Italiae nomen in perpetuum facere Gallorum genti. Ducebat Armeniacensis armatorum ad decem millia veterani militis, & sub victore semper duce vincere assueti: neque clariores alios bello viros bellicosissima natio celebrabat. His ad alpium ipsarum radices coniunxere sese copiae aliae, quas foederati regione illa praeparauerant, vt transgresso in Italiam Gallo, praesto essent atque associarentur, quò terribilior ad Metropolim inuadendam exercitus vniuersa statim mole duceretur. Florentina legatio cum praefectis & curatoribus bat Armeniacensi comes, ne quid exercitui deesset, vtque per compendia viarum expedito agmine Galli irent. Per Salinas, inde per Taurinos progressi Alexandriam versus, dum pleno gradu Mediolanum, & feroces & laeti vicinitate tam expetitae vrbis rectà contendunt, triste praesagium vicinae cladis, & in eodem fere loco tristiorem cladem habuere, quae Mediolani causa gaudiorum ingentium, solenniumq; supplicationum fuit, quamuis, vt dixi, ob nouas illas in media pacis expectatione miserias aerumnasque bellorum moesti omneis, & tributis onerati immodicis iacerent. Vnum ignobile castellum seruauit in tali tempore Metropolim, perdiditque Gallos, & memorabile in omnia saecula militarium flagitiorum exemplum edidit. Nam nisi loci eius op-

pugnatione retineri ſeſe paſsus eſset Gallus imperator, foretque ſtrenuè proſecutus iter ſuum, ita ut venire & adeſse Gallos fama eadem ferret: fortaſse inter attonita & ſuperioribus feſsa bellis omnia ſine certamine victor, & cuncta camporum tenens ad moenia vrbis acceſſiſset: ac caetera deinde Mars anceps & vrbis fortuna decretura erat. Tunc ignobilibus adſidendo muris exitum ſtatim habuit eum infelicem. Caſtellatium nomen eſt loco quem ex itinere occupare Galli concupiuerunt, ridiculo conſilio, niſi ſi potius Deus ipſe, vel ira in gentem eam noſtri vel curâ vecordiam duci militibuſq; tantam iniecit. Admotis machinis & omni oppugnandarum vrbium apparatu, cùm hinc quaterent ſtrenuè muros hinc circumiecta popularentur, die quodam oppidani meridiano tempore (& erant ſextili forte menſe calores magni) ſpeculati incuſtodita omnia, dum hoſtes aut ſedent dormitantq; humi, aut per caſas, & tentoria ludibundi terunt tempus, pars vagi, & palantes, pars ſub vexillis & agmine praedas agunt: eruptione facta eſcas ignis circumdedere tecto quo trecenti amplius equi abditi erant, & parem fere hominum numerum ſtrauerat ibi iuxta equos ex vino & aeſtu grauans corpora ſomnus. Arſere ibi cuncta momento penè vno, nec prius ſenſere Galli incendium, quàm tunc cùm fumo & vapore flammiſque inuoluti, neque oculis, neque animo competebant ad vllum in tali diſcrimine neceſsarium & ſalutare opus. Accurritur vndique ad id ſpectaculum, & Armeniacenſis ipſe trepido nuntio excitatus, cùm

ambuſta

ambusta cremataque omnia, & informes equorum hominumque figuras inspexisset, ne casu quidem eo admonitus erroris sui, quo tamquam alter Annibal circa partes minimas infelicissime districtus expedire sese, caputque petere ipsum nesciret, omissa adhuc vrbe Mediolano, cuius potissimum causa traiecerat alpes, pergit stimulante insuper ira castellum oppugnare illud. Simul ad vicinae vrbis moenia cum exercitus parte progressus, minitabatur ei vrbi excidium, & viles inde exire Lombardos iubebat. Eius verò vocis contumelia & indignitate permotus Iacobus Vernius, qui collocatus ibi ab Ioanne Galeatio cum Metropolitani exercitus parte erat, exit ad pugnam cohortatus antea milites suos, vt insultantem barbarum cogerent vocem mutare, quam stolidè iecisset: docerent, non viles, sed generosos esse Lombardos. Qua porta cum duce suo exierant Metropolitani, contra eam multitudo conglobata Gallorum constiterat. Inter contumeliosè insultantes, & contumelia irritatos districti confestim gladij, & quicquid telorum, in hac, vel in illa parte erat. Dimicatur confertim, & passim, tumultuariè magis, quàm ordine vllo, pugnandique ordinem suus cuique impetus, sua praebet ira. Vir virum saepe amplexus detrahit equo, fodiunt oculos, ora mucronibus quaerunt: & aliquandiu veluti lucta quaedam ex equis erat, irruente in mortuum Metropolitanum semiuiuo Gallo, vel expirante super exanimem Gallum Metropolitano milite, dum

cuneus, & turbo ille pugnantium glomeratur. Sed pellendo inuicem sese, ac trudendo, paulatim in vineas nexu traducum impeditas deuenere. Ibi Gallus Imperator, Armeniacensisque Comes, multis antea victorijs clarus, bello hoc missus ad oppugnandum Pontificatum, capiendamque Metropolim Italiae arcem, acto fortè in traduces eas & palos, & vitilia equo, dum bellua irretita iactat ferociter vngulas tantoque magis implicatur: euolutus ipse, siue sponte desiliens, ab ijs, qui casum viderant, facto repente concursu comprehenditur, & velut immanis fera oneratur vinclis, atque pertrahitur in arcem. Quòd vbi captum abductumq; videre Galli suum Ducem ita concidêre animis, vt nullo negotio caperentur ipsi quoque, aut caederentur. Namque, praeter eum terrorem, & caliginem offusam ab tali spectaculo repente animis, etiam mollia corpora, nec ferentia aestus vltro fatiscebant. Qui validiores fuere, fuga arrepta, tenebrarum beneficio (nox enim interuenerat) aliquot millia passuum praecepere continuo cursu, donec insecutis nostris oppressi retraherentur. Miraculo pene fuit, quod mille Mediolanenses decem millia Gallorum vicissent: nam tantum in vtraque parte fuisse numerum constat. Florentini curatores, & legati, qui deduxerant infausto itinere exercitum, etiam in vincla comites iêre. Nunciata ea Mediolanum, tantò laetiora fuere populo Principique, quantò tristior vulgatiorque erat in vrbe

fama

ſama veterum irruptionum Gallicarum, cùm ſcilicet onuſtam rerum noſtrarum praeda gentem trucidaſſent ſub oneribus ipſis, haud ſine mutua clade maiores noſtri paſſi res inſuper ab iiſdem alias, quarum deformitatem fuſo per vias vniuerſo praedonum ſanguine eluere coacti eſſent. Nunc, quia tam abominatae memoriae hoſtem prouinciae iam ingreſſum limina, ducis error, & praeſens Numen, virtuſque militum ad fines in ſtatione locatorum oppreſſerat: res digna viſa eſt, quae pietate, & gratulatione publica celebraretur: & Principis iuſſu, nocturni tota vrbe fulſere ignes ſupplicationeſque de more habitae per triduum. Captiui, paucis poſt diebus ademptis armis, & equis, dimiſſi omnes, praeter paucos, qui moſtrabantur à caeteris ob diuitias, & ſplendorem. His enim edita pecuniae ſumma, quam ab domo accirent: & donec pretia redemptionis adfuere, in vinculis retenti. Armeniacenſem ipſum primo captiuitatis die mortuum eſſe ferunt, ſiue agitatione tanti caſus & moerore animi, ſiue hauſto clam veneno, quod regio barbarico more ad dubia fortaſſe abditum gerebat. Hunc exitum habuit Gallica in Mediolanenſes expeditio. Nec felicior alia, qua foederati Ioannem Acutum patriae deſertorem eodem tempore miſerant ad vrbem inuadendam; certa prope victoriae ſpe, ſi, hinc ab externo exercitu, hinc ab transfuga, & proditore circumſederemur. Is ab Patauio cum ſex millibus armatorum per Veronenſis agri fines expedito agmine progreſſus

gressus in Cenomanos traiecto Ollio amni, constiterat iam in Abduae ripa transiturus, nisi audita Gallorum clades, & conspectae trans flumen Mediolanensium copiae auertissent. Simul, parte ab altera ex transuerso aderant nostri, quos Vicecomes ad primum nuntium eius aduenientis hostis, ponte, qui erat ad Tritium pagum, propere transgressos immiserat. Itaque, duplici terrore obiecto Acutus, & ad ea arma, quae sibi imminere videbat, accedente Gallici casus fama, fugere maturauit, euasitque non paruo dedecore militum nostrorum, de quibus proditum ita scriptumque est. Ne lanceam quidem tunc vnam ipsos infregisse. Et fœderati quidem haec aduersus Vicecomitem Metropolimque tentarant. Vicecomes autem & Metropolitani, odio vicissim & ira in eos, haud multùm dissimili fortuna quacunque opportunitas aliqua inuitarat, promoto bello hostilia cuncta moliebantur: Florentinosque praesertim, prohibitis terra marique commeatibus, vrgebant fame, ne ipsi quidem tam procul ab domo expertes eius calamitatis, maloque illo postea redire domum coacti. Solüendae tamen obsidionis initia primasque causas alij referunt ad Pontificis Bonifacij consilium, & dignam summo Pastore actionem, qui conflagrare bello res Italas videns, seque sermonibus, & opinione hominum inter concitores eius esse belli, ad demendam tantam sibi labem animosque placandos, curas authoritatemq; conuerterit. Reperio venisse ab Roma de pace legatos

ad

ad Vicecomitem, principemque Legationis Ricardum Carraciolum antiſtitem Ordinis Hieroſolymitani fuiſſe. Eo arbitro conditiones pacis agitatas depoſitaque arma: pacem ideo minore per Italiam laetitia acceptam, quia fuerit in conditionibus, vt ex eo anno, per quinquaginta annos dena millia florenorum nummûm Carrarienſis Mediolanenſi tributum annuum ferret. Ea res inuidia & dolore ſolicitabat adhuc animos: & infida cernens omnia Vicecomes infidus ipſe viciſſim, renouauit cum Galliae Rege foedus, petens inde praeſidium aduerſus hoſtes alios, & adulatione ea hoſtem hunc ipſum fallens: ac tunc primùm Gallica lilia ſtemmati Vicecomitum acceſſere, dum imperij cauſa cuncta ſeruiliter ad gratiam obſequiumque exquiruntur. Nondum exierat alter ab inquieta illa, & ſolicita, inuicemque ſuſpecta pace annus, cùm manentibus ijſdem animorum ſtimulis inuidia & liuore aduerſus alienas opes, rurſuſque ira & metu in parte cui inuidebatur, ad noua foedera, nouaſque coniurationes intenti erant. Ad Vincislaum Caeſarem vtrinque miſſi in Germaniam Legati, pro caeteris expoſcebant illius arma, vimque & authoritatem ad vindicandam Metropolim, Vicecomitemque deijciendum: pro Vicecomite precabantur, vt rem potius ipſam quàm inimicorum calumnias ſpectando, tueri vellet antiqua Caeſarum beneficia erga domum gentemquem eam, neue opes Imperij commodaret hominibus, qui clariſſimae domus ruina ſubſidium

dium fidele adimere imperio conarentur. Miſerat Vicecomes inter legatos oratoreſque ſuos Petrum Philargum Cretenſem Epiſcopum Nouariae, qui poſtea Cardinalis, & Mediolani Archiepiſcopus fuit, deinde delato Concilij Piſani ſuffragijs ad eum Pontificatu, Alexander eſt nouo nomine appellatus: eiuſque viri decora, & ſi quid inter magnas virtutes habuit etiam humanae labis, poſtea exponemus. Nunc, & in ea legatione caput rerum ipſe erat, & praeter communia cum ſocijs mandata, ferebat illud ſeorſim, vt poſtquam ea confutaſset, quae foederatorum legati criminarentur, offerret quantamcunque pecuniae ſummam Caeſari, ſi Ioannem Galeatium creare, & appellare Mediolani Ducem vellet. Ac tanta fuit, ſiue viro prudentia & dexteritas ingenij, ſiue pecuniae quam oſtendebat illecebra, Caeſar vt ſpretis quae aduerſus Vicecomitem afferebantur, iuberet eſſe Mediolani Ducem, diplomataque & literas & quicquid aliud rei confirmandae adeſſe oportebat, admodum prolixe concederet, minime occultâ interim contrariae legationis querimoniâ, crebriſque ſuſurris, quòd, aut fides non habita ſibi eſſet, aut recti prauique diſcrimen omne confunderetur. Legati Mediolanenſes, re feliciter geſta, & impetrato, quicquid princeps optare ſuus potuerat, laureatas praemiſere ad ipſum literas de fauſtiſſimo negotiorum omnium exitu, quibus litteris allatis, confeſtim Aquilae inſignia imperij, Principis iuſſu Mediolani locis omnibus attolluntur: & adulatio

in Caesarem per cuncta oppida subiecta Metropoli eadem erat. Paulò post, legati ipsi adfuere, Ciuitate erecta noui nominis admiratione, cuius honorem ex Germania afferebant. Nam vetera illa, Vicarius, & Rector, Dominusque, & Princeps, aut ministerij seruilis, alienarumque rerum titulum praeferebant, aut ambitiosè & callidè vsurpata, veluti furta quaedam agnoscebantur. Etiam, cùm populi Duces dicerentur, leuis quaedam, & permissa in tempus, obsequijque magis quàm imperij appellatio ea erat, quia nimirum poterat populus idem Magistratum auferre qui dedisset. Nunc Caesar, vnà cum Ducis nomine, populos ipsos, sceptraque, & diademata dabat, iturâ ad filios, & nepotes possessione imperij, tamquam parentes auique ipsorum in eadem fortuna nati fuissent. Adiunxerat Caesar redeuntibus domum legatis suum ipse quoque ad Mediolanenses legatum Benesium nomine, qui in publico Ciuitatis Concilio iuditium ac decretum id de Vicecomite suum exponeret, ipsumque coronaret. Is Benesius petito Senatu (Senatus tunc erat octingentorum Concilium) dixit de Vicecomitum gente, Galeatijque meritis falsa et vera quae voluit, & quomodo Caesaris maiestas, principatum vrbis in ea fundare domo statuisset ciuium praesertim ipsorum causa, ne vrbs & Metropolis tanta ob incertum ambiguumque regimen, exposita foret seditionibus suis, cupiditati alienae, belloque semper infestaretur, siue appeterent eam externi, siue fa-

miliae intus potentes, fluctuans & vacuum aliquando Regnum occupare vellent. Nota Senatui necessitas erat, in quam prima quaeque patiendo & admittendo, deducta sibi publica res foret, nec responderi quicquam attinebat, praeter pauca illa solitae & meditatae adulationis: vt felix, vt laeta ciuitas esset prouidentia Caesaris & cura: vt ipsius de Vicecomite iudicium, atque consilium nihil ab ciuium singulorum existimatione & voluntate discreparet. In campo, qui Ambrosianae Basilicae circumiectus est, coronandi caeremonia Ducis peragenda erat. Ibi ad valuas, quae spectant in solis occasum, pegma amplissimum, & geminum in pegmate tribunal adstructis ad ascensum gradibus, auro purpuraque contexta moles summa artificum contentione, principis iussu erigebatur. Eo perfecto opere, die quodam festo, qui dies fuit IV. nonas Septembris, procedit ab Iouis arce Princeps cum principum aliorum comitatu, hostiumque etiam ipsorum legatis. Namque cognita Caesaris inclinatione animi, omneis, vt praecisam ab ea parte spem viderunt, aduersus praesentis necessitatis telum, quaesitâ per simulationem gratiâ aderant duro ore, & nullâ flagitij huius verecundiâ; quòd rupta nuper pace minitati & moliti, rursusq; meditantes & molientes Galeatio & Mediolanensibus bellum, in pompa nunc agmineque adulantium conspicerentur. Incessere autem vnà cum Duce coronando, praeter caeteros, Theodorus Montisferrati Demarchus, Franciscus, & Iacobus

Carra-

Carrarienses, Vgo Saluciensis, Antonius Vrbinas: perennium hostium nomina, qui, cum rerum facie mutando identidem suam, animos semper eosdem retinebant. Nihilo amicioribus incedebant animis, legati Veneti, legati Florentini, Perusini, Pisani, Siculi, Bononienses, Senenses, Lucenses, & vrbium populorumque aliorum, quibus laeta erat res, siue fingere expediebat. Proceres vrbis, tum simulatione laetitiae, tum suo equorumque cultu externis illis aemuli, moestitia maiore ob patriae seruitium, quod extrema illa caeremonia sanciebatur. Circumsteterant tribunal delecti equites, totoq; campi ambitu disposita armatura varij generis fuit. Ipso in tribunali Caesaris legatus Principem humanissime excepit: caeteri post eum ordine subibant, & in sua quisque sede collocabantur. Otho Mandellus vexillum tenebat, secto in decussim stemmate, Gallica lilia, Vicecomitum anguem, Germanicasque Aquilas attollens, sicuti per fastum, & adulationem insignia illa contexta erant. Res diuina facta est per Philargum eundem, qui missus antea in Germaniam impetrauerat à Caesare ista, emeratque Principi ceremoniam hanc titulumque Ducis. Sacrificio peracto Caesaris Legatus nouum Ducem ita alloquitur. Maiorum tuorum facta, & magnae tuae virtutes induxere Caesaris animum, vt Metropolim hanc prouinciamque Mediolanum, & subiectas vrbes, Ducis nomine possidendas tibi, & posteris tuis decerneret authoritate & iure, quo haec omnia ad Sacri imperij maiesta-

„ tem ſpectant. Atque munus hoc familiae veſtrae „ meritis & fidei debitum, ſicuti ad populorum „ etiam pertinere ſalutem cenſet maieſtas eadem, „ ita populos ipſos ob tanti beneficij memoriam & „ fructum, fore nominis ſui cum maiore beneuolen- „ tia memores, principeſque alios ad benemeren- „ dum de Romano imperio talibus exemplis acrius „ incitari poſſe confidit. Nec hortari, nec monere „ plura loci temporiſque huius eſt, & impletum eſt „ omne munus, hoc ipſo quòd te Caeſar meus ele- „ git. Nam & Diuina prouidentia Numenque illud, „ cuius nutu ſingula, & cuncta reguntur, prius ele- „ gerat, iam inde ab Auo & Atauo procreatum ex „ ſtirpe dominatrice, tot hoſtium victorem, tanti „ Populi ſuffragijs iuditioq; approbatum. Beneſius Caeſaris legatus haec ita perorarat, eamque orationem excipiens Philargus Epiſcopus Nouariae pari breuitate reſpondit, tanquam ſui Principis nomine beneficium liberalitatemque Caeſaris adoraret: & conſentaneam ei verborum adorationi fore rerum fidem erga nomen Imperij pollicebatur. Prolata hinc diplomata recitantur, queis per fori apices, & vocabula Aulae, res vniuerſa Mediolanenſis, & ſingulae partes huius imperij, quae aſſurgunt in colles, quaeue expatiantur in campos, prata, ſiluae, paſcua, piſcationes, venationes, ius omne beneficiarium, ius omne bellicum, mos & conſuetudo ciuium, praemia & poenae, vitae neciſque poteſtas cum Ducis titulo tradebantur ſub nutum arbitriumque Vicecomitis, pari erga poſte-

ros eius munere, si qua legitima proles in domo esset, consuetudine & ritu, quo negotium illud aestimare potest hominum fama. Quibus recitatis, iuratum in Caesaris verba Vicecomitem ornant diademate, & baltheo, & peplo, equoque insidentem sub vmbella in Arenae aulam inducunt. Diademati pretium perhibuere scriptores cc. M. florenorum nummûm, & admiratione vanitatis in tantam chronoghraphi nonnulli vanitatem euecti sunt, vt alia Principis gestamina, totosque eius diei apparatus ad calculum reuocando, summas annalibus ingentes cogererent, quasi calamitates & onera ciuium, raptaeque illae ex priuatorum laboribus pecuniae, aut publica aliqua felicitas, aut gloria aliqua Principis essent. Caeterùm, eodem anno, quo peracta ceremonia erat, apparuit, quàm vilia essent ista apud infensos, et longe aliud agitantes animis, quàm quòd legationum officio & simulatione vultus praetulerant: vel potius apparuit, quàm inuidiosum & graue spectaculum tanti splendoris, tantarumque diuitiarum fuisset apud eos, qui ne antea quidem perferre famam et auditionem opum earum potuissent. Nam Florentini statim incursauere Pisanos, quibus oppugnandis, haud dubie Mediolanensium arma mouebantur; & Galliae Regem aggressi legationibus ac promissis, tamdiu fatigauere, donec relicto quod prius icerat foedere, nouum secum aduersus Mediolanenses iniret foedus, hostisque ex amico Vicecomitis fieret. Mox Gallus vi subita morbi deie-

ctus è potestate mentis, foedera omnia, regnumque ipsum, ac deinde vitam reliquit. Florentini tamen hostilibus perseuerabant animis, & suo Marte rem Pisanam infestando, mitti nostros illuc exercitus coegerunt alienissimo tempore propter exortum aliud cum Mantuano bellum, quod etiam venientibus inde auxilijs grauius & difficilius quotidie efficiebatur. Ita coronato Duce, Metropolim, eaedem quae prius vrgebant calamitates, & impensae bellorum: foederatique paulatim priores, ab alio alius, solicitudine omneis & metu excitabantur, ne Vicecomes, firmato iam Caesaris authoritate Imperio, nomenque Ducis adeptus, appeteret etiam Italiae Regnum, vnde finis dominationi, vel libertati suae. Pro se quisque mittebant auxilia Mantuano & Florentinis, vt si alterutra in parte Mediolanensem exercitum afflixissent, successissetque aliquid, ad Metropolim deinde inuadendam strenuè vniuersi impetum darent. Metropolitanas autem in Hetruria copias, Florentinumque bellum regebant Ioannes & Albericus Balbiani fratres, egregia ante id tempus militari fama, & pari erga Vicecomitem fide, quam vtramque laudem eo bello corruperunt. Nam neque memorabile quicquam gessere, dispersi & vagi quacunque populationum & praedae vocauerat spes: & ingemiscente nequicquam ac reclamante Alberico fratre, Balbianus alter ad Bononienses defecit. Meliore aliquandiu fama, non tamen exitu meliore Iacobus Vermus Mantuano bello

datus

datus ab Vicecomite imperator agebat. Is enim quadraginta nauibus longis Pado amni Mantuanam classem aggressus, incenso ponte, quem Gonzaga ipse tuebatur, magnaque hostilium triremium parte, vel capta, vel acta in fugam, triduo post, exposito milite in vlteriore fluminis ripa cùm castra posuisset in Mantuano septo, repente ob loca vliginosa, lutulenta, celique intemperiem, affectum morbo tabeque exercitum pene omnem habebat, ipse etiam aeger. Quam nacti occasionem foederati, cùm subita illâ Mediolanensium victoria in metum adducti, Bononiae de rerum summa consultassent, copiasqe suas ad opem Mantuano ferendam in vnum contulissent, citato agmine accurrunt, ac leui certamine caesis aut fugatis nostris, castra opulenta copia omnium rerum cepere. Vermus euasit ignominiae trepidationisq; plenus, & vnà cum eo reliquiae cladis ad Guastallam constitere. Clades inde alia vrbi Mediolano erat exactio tributorum, quae tanto accepto detrimento Vicecomes ad reparandum bellum, ciuibus Cleroque immodica & intoleranda imponere cogebatur. Centena millia florenorum nummûm in singulos menses fisco Ducis exigebantur ante eum casum. Noua haec tributa octingentorum millium summam expleuere, eaque tabes multas illustres familias absumpsit. Omnis publica priuataque pecunia cesserat hoc tempore in dominum principis, & ciuium alimenta nouus belli apparatus occupabat. Reuocatur ex Etruria Al-

bericus

bericus Balbianus cum eo exercitu, quem circa Pisas habebat: isque modico relicto ibi praesidio properus adfuit, stimulante praeter. Ducis mandatum etiam cura et dolore fraternae defectionis vt quod ille deliquerat, ipse emendaret. Praeterea, Facinus Canis, & Paulus Sabellicus, ille Casalensis, hic Romanus, clarus vterque bello & formidatus, proposita ab Vicecomite spe rerum ingentium, & amplissimis in praesentia stipendijs asciti copiarum duces, quae per vrbem & per agros conscriptae subitario delectu, ad omneis hostium conatus opponebantur. His ducibus, & Iacobo eodem Vermo exercituum imperatore, Mediolanenses, ad Florentiam, ad Mantuam ad oppida alia, ita perculerant foederatos, vt Veneti, cùm ancipites ad id seruassent animos, mitterent de pace legatos ad Vicecomitem, & omni sua authoritate contenderent ne vltra dimicaretur. Ea res, & conciliandae pacis actio difficilior aliquantò impeditiorque erat ob irritatos superiore clade Mediolanensium animos, ob speratam nunc victoriam & ob conditiones, quae ab vtraque parte proponebantur. Veneto tamen adnitente Senatu pactae sunt induciae decem annorum, fuitque hoc ita positum in conditionibus, Mantuanus vt Mediolanensi beneficiario iure subiectus esset, & testandi causa, Imperium se ab Vicecomite habere illud, vectigalis Metropoli fieret ipse posterique eius: quam conditionem accipiente Gonzaga, publicis tabulis consignata res est, testatoque perscripta.

Detegitur

Detegitur postea quamquam serò, domestica principis calamitas intestinusque proditor, qui diu consilia & arcana omnia aperiendo foederatis corruperat saepe victoriam & tardarat, causaque etiam fuerat cladis: neque vllae hostium conspirationes coniunctiue exercitus tantum damni attulerant, quantum huius perfidia, & scelus. Pasquinus Capellus fuerat Cremonensis, qui sordido etiam, non solùm humili loco natus, nullis honestis artibus imbuerat animum: sed ars ei scribere Principum nomine epistolas, eiusque seruilis ministerij occasione nouerat herilia cuncta, mentem & sensus animi intimos: quantum pecuniae domi, quid virium in exercitu, fida & infida omnia, quid in quamque diem pararetur, quid sponte sua quisq; dies afferre posset. Haec omnia iam inde ab Galeatio II. patre Ducis, diuturno vsu comperta proditor habebat, emptusque ipse prodigis ad talia solertijs hostium venditabat, hac ipsa merce opes principatus despectans infra suas. Prodidit eum Carolus Malatesta, statim vbi, pactis vt dixi, decennalibus inducijs, & sperata post inducias pace coeperat apud emptorem praecipue eum vilis contemptusque esse. Pecuniae eius apud nummularios repertae, & in fiscum redactae, subsidium opportunum exhausto tot bellorum sumptibus Principi fuisse dicebantur quasi per iocum: sed reuera etiam fuere. Ipse ad Ticinum intra confitulatas densasque trabes (Caueae Ticinensi manet adhuc orribile nomen) coniectus clausus que contabuit.

Luchinus Nouellus etiam hoc tempore mortuus eſt, ille, qui effuſa matris impudicitia ſubditus Luchino principi partus, poſtquam ipſa vltro profeſſa eſt adulterium, aufugerat, prima iuuenta principis filius habitus, reliqua deinde vita extorris. Venetias, ſe ſe contulerat exul: ibique obijt facto teſtamento, cuius ſingula capita pietatem eius viri declarauere. Iuſſit cadauer ſuum deportari Mediolanum, atque in D. Franciſci Aede ſepeliri, quà ſacellum Innocentum nomini ipſe olim extruxiſſet. Duodecim millia florenorum nummûm apud nummularios deponi iuſſit, vt eius pecuniae fructus annui Carthuſienſibus Monacis cederent. Ingentem aliam pecuniae ſummam, quam Florentiae habebat, legauit in eum vſum, vt duodenae quotannis adoleſcentulae, quarum ob paupertatem pudicitia periclitaretur, dotem inde acciperent, nuberentque. Multos porrò fundos, quos poſſidebat in agro Mediolanenſi, legauit Carthuſiae, quam ad Garignanum Ioannes Archiepiſcopus inſtituerat, adiecitque onus, vt ex fundorum eorum fructibus Monaſterij aedes olim inchoatae exſtruerentur: abſoluta aedificatione, fundi ipſi Monacis alimenta praeberent atque adderentur in reliquum Monaſterij patrimonium. Corneredi, & Meſeri arua Monacis eiſdem reliquit ea conditione, vt ex bonorum eorum fructibus, pauperibus benigne fieret, darenturque dotes nubilibus puellis, quibus id ſubſidij dandum eſſe patres cenſerent. Luchinus Nouellus Venetijs moriens haec

legarat

legarat instituerat que anno CIↃCCCXCIX. vnde publica in exulem misericordia, & renouata in feminam indignatio, quae dignum hunc honestiore matre partum professione illa sui dedecoris infamasset. Eo anno versa penitus est Insubria in religionem, quae non multùm à superstitione abesset, idque ab re ipsa Misericordiae tempus appellatum. Initia religionis eius profecta, e Subalpinis: & non magni primò coetus, paulatim assumendo subinde alios, in eam multitudinem peruenere, vt agmina complura fierent, ideo, quia non idem locus alere simul vniuersos posset. Admisti mulieribus viri, grandioribus minores, sacri quoque profanis ad quindecim ferè millia mortalium incessere nudis pedibus, inuoluti linteis, itaut pars exigua, quà cernerent, aperta relinqueretur. Trina quotidie templa obibant canendo sanctissimas preces, quarum formam Discipulis suis Christus ipse praescripsit. Id initium erat: dein Angelica salutatio subdebatur: deinde nomenclatura Sanctorum, aliudue quippiam ex ijs, quae D. Bernardus pio carmine est modulatus. Vt ad quemque locum pagumue accesserant, concionabundi Sacerdotes, conabantur suadere quamplurimis, vt sese in agmen conferre suum vellent. Digredientes inde, carmen illud concinebant: STABAT MATER DOLOROSA IVXTA CRVCEM LACRIMOSA: tum caeterae quas dixi preces ordine sequebantur. Et quacunque duae sese viae intersecarent, strati humi, pleno sonitu

ferientes aethera, diuinam misericordiam implorabant: inde Misericordiae tempus appellatum. Pauci primò fuerant, deinde paucis aggregando sese alij, numerum & populum eum, quem dixi, effecere. Tradunt temporum eorum scriptores; multas implacabiles inimicitias per homines illos esse sublatas, multos à flagitiosa vita perditisque moribus traductos ad perfectionem & salutem. Addunt etiam miracula more suo: visas in sublimi concurrentes inter se acies, solemque puro ac sereno celo languidum ac prope emortuum iubar per dies aliquot praetulisse: Rursus quasi scintillantem esse conspectum, ac deinde, fornacis modo globos igneos cum fumo ac vapore euomentem, in citreum, & luteum, ac denique in atrum colorem concessisse: speciemque eam Antonius Mirabellus se ait vidisse cùm Laudae vicarius esset. Veluti prodigia imminentium Vrbi calamitatum haec accipiebantur, sed ea quae deinde insecuta sunt; fecere, vt certissimum & vnicum princeps ipse prodigium fuisse diceretur. Iam ille supergressus omnium fere principum imperia & opes, domitis hostibus, data pace quibus voluerat alijs illigatis induciarum vinculo, capta Vmbria, missis in Etruriae ciuitates praetoribus, Bononia etiam recepta, illa tantarum dimicationum vrbe inibi erat, vt Italiae rex coronaretur. Treis adulti filij: subnixa domus consanguinitate omni, quae, vel ad praesidium, vel ad splendorem expetenda esset: ipse quinquagesimum quintum annum ingrediebatur

grediebatur in tanta gloria nondum ſenex. Et cùm ita conſtituta fundataque cuncta ei eſſent, prope aderat, cùm deficere ab Metropoli nomineque Vicecomitum ſingulas paulatim imperij partes, & imperium denique totum extincta omni ſtipis huius virili ſobole, per ſuperſtitem vnam feminam in peregrinam aliam transferri domum oporteret. Sed Princeps ignarus, tum appropinquantis ſibi mortis, tum rerum earum, quae poſt mortem futurae eſſent, maieſtate animoque regio cuncta agebat: dimicantibus inter ſe Regum alijs arma interponebat ſua, cum alijs ipſe gerebat bellum. Conſtantinopolitano Imperatori ſuppetias aduerſus Turcarum principem Amuratum miſit, cùm petendi auxilij cauſa Mediolanum occultus ille veniſſet. Robertum Bauarum, nouum deiecto Vincislao Caeſarem inuadendae Metropoli iam tranſgreſſum alpes, commiſſo in Cenomanis praelio retro compulit Tridentum. Pontificatus quoque Maximi curam atque defenſionem amplexus, conſilia Regum externorum de creando ſuae nationis Pontifice, diſſimulato negotij eius intellectu, diſcuſſit arte, quam ipſa temporum conditio ſuppeditabat. Cùm enim Rex Hiſpaniae, Rex Gallus, atque his interiecti tranſalpini alij principes, miſſa in Italiam legatione, verbis quidem & ſpecioſo ad omneis titulo peterent Eccleſiae Catholicae pacem, finemque diſſidij, quo Pontificatus eo tempore diſtrahebatur, re autem ipſa molirentur id quod dixi, & Concilium

lium Italiae principum dari sibi postularent: Vicecomes, quem praecipue legatio ea fatigabat, huiusmodi responso expediuit rem. Totam esse pestilentia contactam Italiam: non posse Principes absque manifesto exitio congregari: vbi calamitas ea decessisset, Reip. consulturos. Ita periculosa res, quae sub salubri titulo tentabatur, Vicecomitis huius prouidentia & astu discussa est. Florentino etiam bello, expugnatione eius vrbis finem impositurus erat, cùm ipse moritur. Mortuus est ad Melinianum decimo ab vrbe lapide, quo sese contulerat in pestilentiae metu: formâque mortis comparatus est omnibus, qui vnquam sanctè decessissent. Tanta ei solicitudo vitae alterius, & ab eadem magnitudine animi, qua gesserat imperium, cura tanta extremi actus fuit. Cadauer in Monasterio Viboldoni collocatum est interea dum exequiae regali pompa adornarentur. Exequiarum autem apparatus, & pompa fuit huiusmodi. Familia Praetoris, & familia Praefecti vrbis atrata praeibat: sacri ordines cum sua quique Cruce sequebantur. Post sacros ordines ibant, qui suo quemque loco continerent, euagationesque prohiberent. Ad templi maximi valuas constitere milites, vt quietus ac sine tumultu ingressus praestaretur: alij toto templo ad Aram vsque dispositi curam eandem agebant. Equus Principis cum galea & crista gentilitijsque insignibus, & armatura, qua ille vti solitus fuit, ad valuas vsque perductus, ab ijs qui tenebant, traditur alijs, ac deinde

deinde per manus alijs, eodemque ordine, varia arma, & vexilla portantes equi circa templi valuas traditi ſubducebantur. Cohors deinde alia nobilium virorum ſequebatur conſeruandi ordinis cauſa: poſt cohortem eam Gabriel Maria Principis filius ibat cum longo legatorum ordine, quos Ciuitatum, & Rerump. Principes miſerant. In eo agmine fuere Pontifices & Abbates, & pleraque alia ſacrarum dignitatum nomina, prout quemque ſuus animus erga defunctum, vel ſuae ſpes apud heredem, vel aliena mandata exciuerant ad lugubre id munus. Poſt eos procedebant legati ciuitatum regionumue ſubiectarum Metropoli, & ex regionibus ciuitatibuſque ijſdem Collegia Monachorum. Cleruſque vniuerſus. Miſerant eaedem ciuitates equitum agmina ſplendidiſſima quantum in atro illo & funeſto colore eſſe poterant. Hi Cleri ſui veſtigijs inſiſtentes, bini quaternique vehebantur. Proximi erant octo regia ferentes vexilla, poſt quos, duo millia hominum vadebant cum facibus accenſis, & oblonga pullaque veſte, quae pectoris medio inſignia Vicecomitum gentis aurata praeferebat. Archiepiſcopus deinde Mediolanenſis cum purpuratorum manu totoque Templi Maximi Clero feretrum anteibat. Feretro ſuccollabant principes viri ſuccedentes inuicem integri feſſis, & ſupra id auream vmbellam alij procerum attollebant. Circumfuſa feretro erat alia turba ferentium clypeos, inſigniaque & vexilla: & agmen extremum

claude-

claudebant duo millia hominum cum ardentibus taedis. Ad templi valuas legati principum, & ciuitatum nominatim citabantur, acceptiſque funalibus ad Aram vſque procedebant: inde flectentes ad ſiniſtram proximo diuerticulo in aulam tetendere. Ibi funebris oratio habita eſt à Petro Caſtelletto Dominicano diſerto temporibus illis homine, & propter vitae etiam dignitatem claro. Teſtamentum apertum heredes habuit Ioannem Mariam Anglum, Philippum Mariam Anglum, & Gabrielem Mariam Anglum: aliaque inerant nihil ad Remp. attinentia: ſed adnexa religionis „ & patriae rebus haec fuere. Ticini Monaſterium „ heredes mei extruunto Carthuſienſi Ordini, idque „ Monaſterium deſcriptis ex ordinis eius diſciplina „ cellis, quatuor & viginti Monachorum ample „ capax fiet. In Monachorum alimenta florenos bis „ mille quingentos heredes mei quotannis eroganto. „ Monaſterium illud vti quamprimum aedificetur, „ decem millia florenorum annua e Sancti „ Columbani praedijs aſſignamus. Aedificatione „ abſoluta, volumus bonorum eorum fructus inſumi „ diſſoluendo aeri alieno, ſi quid alicui debemus. „ Diſſoluto aere, quod reliquum erit ex fructibus „ bonorum eorum in pauperes diuidetur. „ In eo Carthuſienſi templo poſt Aram maximam „ extruetur marmoreum monumentum appoſitis „ gradibus, effigieſque noſtra item ex marmore „ ſolio inſidens fiet. Galeatio patri marmoreum „ monumentum fiet Mediolani in Templo Maximo,

in

» in eumque tumulum ipſius oſſa transferentur.
» Collocandis D. Auguſtini reliquijs arca inchoata
» ſumptu noſtro perficietur. Sancti Spiritus Aedes
» decem Canonicos habebit cum antiſtite ſuo, eaq;
» aedes Ticini à nobis inchoata abſoluetur, & ali-
» menta idonea Canonicis heredes noſtri praebe-
» bunt. Ad eandem vrbem, trans Ticinum, quà
» ponte iungitur flumen D. Antonio aedes ponetur
» ſumptu noſtro: ea Sacerdotem cum Clerico habe-
» bit. Romae D. Mariae Virgini Templum aliud
» aedificari volumus, eique templo Sacerdotes no-
» uem praeeſſe, quos alent atque ſuſtentabunt hae-
» redes noſtri. Veronae tria ſacella extruentur,
» Euangeliſtae Lucae vnum, aliud Martyri Geor-
gio, tertium ſanctiſſimae Trinitati, eaque
ſacella ſingulos cum ſuo Clerico
Sacerdotes ſumptu noſtro
habebunt.

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS
CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
DECADIS III
LIBER IIII.

OANNE Galeatio mortuo, duodecim viri, quos ille filiorum adolescentiae rectores instituerat; exigunt publice sacramentum in verba Ioannis Mariae, nouumque Ducem eum, deplorata in perpetuum libertate Mediolanenses accepere. Initia noui principatus infausta, & turbulenta calamitates insecuturas haud obscure portendebant, cùm, & ipsae per se ciuitates ad rebellionem spectarent, & apud veteres Viceconitum inimicos consilia euertendae Domus acerrime infensissimeque agitarentur. Principes autem authoresque talium consiliorum Florentini erant adducto in sententiam mentemque eandem Pontifice Maximo propter antiquas culpas huius domus, & contumaces semper animos, quoties inter se discreparent Apostolicae sedis authoritas, & cupidines augendae dominationis. Recens insuper ira Romanum stimulabat in Bononiae vrbiumque aliarum raptores, nec leue incitamen-

tum origo ipſa domus imperijque huius erat. Itaque, dolore & indignatione ardens contulit in Vicecomitum perniciem arma cum Florentinis, & vrbem Ferrariam, miſſo in id Cardinale legato Eſtenſi firmauit ea conditione, vt gerendo aduerſus Vicecomites bello imperator ille adeſſet. Iacobus Rubeus Veronae Epiſcopus cùm Petro fratre ad Parmam inuadendam cuncta moliebantur. Alberici Balbiani, & Vani Gozadini defectio his adijcitur, qui maximis ab Ioanne Galeatio beneficijs aucti, non eo ſolùm aggrauabant inclinatas res, quia partas hîc opes auferebant ſecum, ſed multò magis quia deſperaſſe de Metropoli imperioque hoc videbantur, & notitiam arcanaque multarum rerum ad hoſtes tranſtulerant. Videntes iſta duodecim viri rectores adoleſcientiae Vicecomitum, conſilio inter ſe habito, placandum in primis eſſe Pontificem ſtatuerunt, ac rogauere Mediolanenſem Archiepiſcopum, vt Principis, & Reip. nomine ſuper ea re legatus ire Romam vellet. Eo ſuſcepto munere ille cùm iuiſſet, Romanas reperit iras grauiores multo quàm antea vnquam fuiſſent. Toties rebellis vna domus, & vna toties damnata Ciuitas angebat ibi indignitate animos, quòd ſimulatque veniam impetraſſent, ad priſtina relaberentur. Non modò auditam parum benigne legationem, ſed ipſum quoque legatum in manifeſto diſcrimine eſſe verſatum ferunt. Poſt Archiepiſcopi reditum, calamitas inuaſit vrbem, quae, & fuit ipſa malum atrox, & mala deinde alia conciuit;

ac de eo casu quam breuissime absoluam sicuti proditum est ab ijsdem illis, qui in parte tantae calamitatis fuere. Franciscus Barbauaria erat vnus de duodecim, quos moriens Ioannes Galeatius rectores filijs, vt dixi, instituerat. Hunc iusserat caput esse rerum consiliorumque omnium, eique vt aula tota pareret, sanxerat extrema sua voluntate, quam rescindi violatique nefas esset. Is homo, siue intemperanter abutendo potestate summa, siue communi eorum conditione, qui supra caeteros euecti infensis aequalium olim oculis adspicuntur, facta per nonnullos coniuratione destinatur ad necem. Coniurauere in eum Antonius Vicecomes, Ioannes & Gauatius Aliprandi fratres cum parente suo Galeatio, Porri fratres Antonius & Galeatius, alijque complures, prout horum quisque, propinquitate vel amicitia fidos sibi assumpsit. Statuerant impetu in aulam facto trucidare ibi Barbauariam, parauerantque idoneam manum in id ipsum, quae aduersus praetorianas etiam stare cohortes posset. Haec agitari consilia, cùm sensissent, Catharina mortui Ducis vxor, & Barbauaria Principem iam in vrbe locumtenens misêre Ioannolum Casatum ad Vicecomitem, quem caput esse coniurationis compererant, vt ex eo sciscitaretur, quae causa ipsi turbandarum rerum, quidue dolens, atrox in Barbauariam consilium suscepisset. Vicecomes, conspecto Casato protinus expedit ferrum, hominemque obtruncat. Tumultus inde peruadit vrbem, &

dum

dum ciues ad eum casum pro se quisque armantur, Clerici quoque sumpserant tela: direptio sacrarum aedium fiebat, & in Archiepiscopi aulam peruenerat terror. Catharina principum mater apopletico stupore semimortua imposita raptim in currum, vehitur per vrbem, sedatoque parumper tumultu cum liberis recepit se se in arcem Iouis, & pax reddita esse rebus videbatur. Postero die, concitante populum Antonio Porro, sumpsere iterum arma promiscua ciuium, & Clericorum multitudo, rursusq; prodeunte Catharina sedatur tumultus. Eaedem tumultuandi, & quiescendi vices per dies aliquot repetitae, donec Barbauaria ipse causa & initium irarum aufugit. Non tamen ea fuga lenierat animos: quotquot ex Barbauariae factione Mediolani residui erant, occidebantur in illius contumeliam, satiabantq; innoxiorum etiam caede iras. Sed & socij impotentiae ministriq; iniuriarum dominante antea illo multi meritò nunc plectebantur, haud satis tegente capita inuisa honore religioneue vlla etiam si Magistratibus sacerdotijsq; amplis praeessent. Ambrosiani Abbatis caedes, ob loci eius dignitatem magis quàm publico vllo luctu insignis fuit. Praefectura illa Monasterij Ambrosiani magnas opes authoritatemque parem opibus adiunctam sibi per ea tempora habebat. Fortè Monachorum suffragijs mandata fuerat homini, qui litteris quidem, & innocentia vitae mereri debuerat eum gradum: caeterùm debuit idem, sicuti res monstrauit, esse lento ingenio & segni:

ad

ad repellendas iniurias; siue ne violentia quidem vlla ipsius valuerit aduersus armatos, & dominantes. Hunc Barbauaria loco cùm deiecisset, imposuerat Monasterio quem voluerat ipse Abbatem è familiaribus suis temerarium hominem, & absurdum immemoremque fortunae prioris, qualia ferme sunt hominum ingenia, qui ab humili loco ad commoda aliqua processere. Praeterquamquod erat e factione Barbauariae, offendebat etiam ipse moribus suis animos, & legitimi Abbatis solitudo squalorque non paruum incitamentum erat, quò magis adulterinum hunc auersarentur. Interfectus auidissime est, nec alia tam grata in publicum caedes fuit, Abbasque prior cum magna bonorum gratulatione restitutus in suum locum. Sed prius, facto in Monasterium impetu, diripuerant illic omnia, crudeliterque debacchati fuerant, lacerando & perfringendo quae noluerant aut non potuerant auferre. In reliqua multitudine furor partium tantò atrocius desaeuijt, quantò copiosior promptiorq; ibi furori materies erat. Neque capita tantummodo petebantur ad necem: infantes ipsi ad parietes allidebantur, vt quamque diuersae factionis domum ingressi factionis alterius homines erant. Ac tanta fuere odia, vt vulnera & caedes in leui haberentur, nisi etiam de honestamenta domibus inuicem addidissent. Reperi in annalibus id quod inuitus referam, nollemque tetigisse: sed historiae fides cogebat. Mediolanensem Archiepiscopum tradunt in parte tam atrocium inimicitia-

rum

rum fuisse, quemque in tam turbidis atque funestis rebus haud aliter quàm conciliatorem animorum nominari oportebat, hunc inter initia causasque malorum prodidere Archiepiscopus erat Petrus Cretensis ille de quo antea memoraui, primò Minorum Franciscanorum Antistes, dein Vicetiae, tum Nouariae, nunc Mediolani pastor animarum, ac paullo postea Cardinalis futurus, vt ab hoc denique gradu ad Pontificatum Maximum suo tempore extolleretur. Et erat ille fortasse quietus ac probus, sed conditione temporum effugere non potuerat quin sese turbis immisceret. Is, vnà eum Antonio Porro decemque Consiliarijs, quos Catharina sibi assumpserat, coepit ipsam adeo infestis modis obsidere Catharinam, vt ea captiuae prope instar haberetur. Appositis custodibus domi clausam tenebant, irritumque erat quicquid ipsa inconsulto Archiepiscopo consiliarijsque caeteris in re etiam domestica decernere voluisset. Si forte illa sese commouerat, volueratque prodire, populus ad arma concitabatur, ipseque Archiepiscopus inter populi concitores erat. Sex in vrbe praefectos constituerant, ad quorum nutum arma caperentur. Hi simul atque inclamassent, tota in armis erat ciuitas, & more belli cuncta agebantur. Itaq; tantae clades & miseriae vrbis, animos fecere prouincialibus ad tentandam ab Metropoli defectionem, quam in cupiditate animisque omnium iamdiu inclusam reuerentia & metus imperij comprimere ad eam diem ac retardare potuerat. Spreue-

re

re primò, & abiecere maiestatem Cremonenses semper laeta ciuitas contumaciae fama, & pernicie saepe sua gloriam eam quaerens. Tum Brixia Coenomanorum haud absimilibus ingenijs exemplum secuta est, exemploque ipsa suo alias ad rebellandum ciuitates incitauit. Rebellauere deinde agmine vno, Bergomum, & Crema, & Laus Pompeia, & Placentia, & vrbes aliae certamine factionum prolapsae etiam ipsae ad rabiem ciuiliaque arma velut aemulatione in Metropolim à qua deficiebant. Bononiam & Asisium, & Perusiam tutores & consiliarij Vicècomitum Pontifici tradidere vltro ob metum, quia non aliter quàm placato Romano sisti posse impetus ille praecipitantis imperij videbatur. Interim Catharina principum mater, quam Archiepiscopi decemque consiliariorum saeuitia captiuae instar habitam fuisse dicebamus, die quodam eluctata custodias, discessit ex aula, & sese rursus in arcem abdidit, quo casu atrocius quàm antea in vrbe tumultuatum est. Namq; vti populus vniuersus erat Archiepiscopi, decemque consiliariorum, ad eum motum consurrexere omnes, iamque manifesta defectio ab nomine, & domo Vicecomitum fiebat. Strata passim humi cadauera nobilium virorum reperiebantur, & capita partium demersi in cloacas iacuere. Praecipue commouerat animos atque perturbarat dira illa species, cùm Antonius, & Galeatius Porrus, & Galeatius Aliprandus principes partium in foro reperti essent capitibus abscissis, & ad latera collo-

catis

catis cum tanta insuper vulnerum foeditate, vt eorum ora non agnoscerentur, donec nusquam viui reperti, cadauerum denique coniectura innotuere. Iacebant insepulti, nisi Augustiniani fratres ob necessitudinem fortasse aliquam, facto repente agmine sustulissent corpora, & in D. Marci Aede tumulassent. Cùm ea deformitas rerum omnium Mediolani esset, conuentus ciuium habitus est tentandae pacis, si fortè respicere cum aliquo honesto sesu laceratam indigne patriam possent ijdem illi, quorum acerbitate lacerabatur. In eo octingentorum conuentu Christophorus Castellionaeus rudi facundia concionem habuit, cuius initium homines fortasse illi admirati sunt, aetas nostra irrideret. Cùm enim ei propositum esset hoc suadere populo, vt Barbauaria reuocaretur, ita est exorsus. OMNIA PER IPSVM FACTA SVNT ET SINE IPSO FACTVM EST NIHIL. Quae verba, praeterquamquod absurde potentiam exsulis extollebant, etiam irreligiose translata ex diuinarum literarum oraculis ad quotidiani sermonis consuetudinem erant. Barbauaria tamen est in patriam reuocatus summo Ciuitatis vniuersae studio, cùm interfectis, qui capitalissime hominem oderant, horum etiam asseclae mutassent animos, & tota illa coniuratio dissoluta esset. Prodiere venienti obuiam principes vrbis, atque ipse inter caeteros Archiepiscopus vnà cum Francisco Gonzaga Mantuae Principe prodijt effusa in exsulem adulatione tamquam

amores & delitiae ſpeſque & ſalus vrbis in capite iam illo eſſent. Sed reſtituto in hunc modum Barbauaria, cùm profectum eſſe aliquid ad Reip. tranquillitatem videretur, caſus repente infeſtus deſiderabiles fecit atrocitate ſua priores turbas potius quàm vt ex breui & infelici pace, ſanguine rurſus ciuili cuncta inundarentur. Ab latrunculi ſupplicio vnius orta eſt cauſa irritandi Guelficos Gibellinoſq; furores, armandae ciuitatis aduerſus principem principi ciuibuſque ſenſum & mentem adimendi, dum ille Maieſtatem imperij facto forte vno violatam, hi priuatum dolorem atque alienas iras vlciſcuntur. Moncinus erat quidem trucis audaciae gladiator, & latro peſſimus, miniſter & aſſecla Caſatorum, cuius manu nonnullae palam, plures ex occulto patratae caedes fuerant, nulla ipſius irâ nulliſue inimicitijs, ſed ad nutus tantummodo heriles ne excideret menſa, & ſtipe qua alebatur. Et rumor erat, familiaritate ſalarioque eo minime contentum exire ſaepe noctu per diuerticula vrbis telo ſocioque ſuccinctum ac ſpoliare ſi quem ſolum inermemque nactus eſſet: ſaepius circa ſuburbanam viam inſeſsâ latebrâ dare ex tuto impetum in viatores, & ſpolia in latebras alias referre. Venditabat quoque ſeſe, & venditabatur ad facinora, & artes hominum interficiendorum quem quiſque ob metum ſiue per iram occulte ſublatum vellet. Hunc Moncinum, poſt clandeſtina multa flagitia compertum vnius denique flagitij, & ab eo indicio, totius anteactae vitae manifeſtum dannauerant

uerant iudices, vt laqueo publice exanimaretur. Statuto igitur die, cùm ad ſupplicium ducendus eſſet, tota illa familia Caſatenſium, conquiſitis vndique amicis haud contemnendo agmine Praetorium irrumpunt, & eripere carnifici ſatellitibuſque Moncinum conantur. Fit ob eam rem tumultus ingens, ac diſtrictis vtrinque gladijs, pro latrone pugnant, qui ſaluum, quiue ſupplicio affectum volunt: neque, aut iuſtitiae cura iſtis, aut illis amor tam indigni capitis: ſed ſatellites, eandem ſibi furcam, ſi ereptus foret, Caſatenſes infamiam, niſi ereptus timebant. Perlato in aulam nuntio, mouetur ſtatim ferocia iuuenis principis, vt eat ipſe, & quid inſolentiae ſit illud coram ſpectet. Vbi princeps, & cum eo tela praetorianorum in conſpectu tumultuantibus fuere, creſcunt animi ſatellitibus, Caſatenſes ab fuga ſubſidium petunt, & in P. N. regionem trepidi conglobantur. Concaluerat Principi pectus, non iam ſolùm ab audaciam eorum, qui tantum facinus in conſpectu penè ſuo tentaſſent, ſed etiam ob trepidationem eorumdem & fugam. Veſtigia fugientium cum praetoriano milite raptim inſecutus, ad vſque D. Petri Aedem adequitat, quae corrupto cognomine Comareda Aedes dicitur ob depictum olim ibi cum piſcatorio rete Apoſtolum. Portae Nouae proceres conſpecto circa meridiem principe, ſtrepituque abeuntium, & perſequentium audito, tempus in ſuſpicionem, cauſam in crimen, arripuere: ratique ſaeuire mero & petulantia ſua

iuuenem, tela e feneſtris in eum conijciunt. Et ille quidem ad eum caſum attonitus anheluſque metu ſeſe in aulam recepit, ſtetitque eo die tumultus intra Moncini tantummodo caedem, quem carnifices praetorio in ipſo ex eminula quadam trabe ſuſpenſum ſtrangulauere iniecto tantò violentius ac ſaepius pede, quaſi ob iram diſcrimenque principis, etiam ipſos iraſci oporteret. Caſatenſes verò cum aſſeclis ſuis, hoc ipſo deſperata venia & ſalute, quòd Principem in id periculum adduxiſſent, ad extrema & abrupta omnia conuerſi Franciſcum Capitaneum: & Othonum Ruſconum rebelleis hoſtesque Vicecomitis eoſdem, & rebellium exulumque aliorum duces, ad ſpem capiendae vrbis excitos adiunxere ſibi, validam & magnis rebus aptam manum hominum, qui ipſi ad rem gerendam nihil aliud quàm auxilia aliqua circumſpiciebant. Poſtquam deſperati iſti nouos ſic inuenere deſperatos, duo agmina ſibi, duos inceſſus parant. Agmine vno fauces aditumque Portae nouae occupant, altero perſultant vrbis vias, & viuere Guelfos, trucidari Gibellinos iubent. Quae vbi nuntiata principi, confeſtim ille, miſſo per vrbem praeconio edicit, vt quicunque ſaluum eſſe Vicecomitum genus velint, in Arenae aulam eant armati: qui non adfuerint, ſe eos pro hoſtibus eſſe habiturum. Ciues, ad eam vocem idque edictum, haerebant attoniti haud minus quàm ipſo rebellium inceſſu & clamore. Nam neque pro principe armari inireque aulam vole-

bant,

bant, ne motu eo impedirent, si quid fortè boni ad res nouandas vrbemque liberandam tumultus ille afferret, neque restando, & manendo audebant animos nudare in manifestam vltimamque perniciem, si expectatione illa destituerentur. Inter manendi metum & eundi recusationem arreptis quae cuique ad manum fuerant armis, congregabantur inter sese Guelfi & ad loca subinde aliqua subsistebant quasi iam iamque ituri, ceterùm inito consilio expectantes, quorsum res ipsa euasura esset. Nec minus apud rebelles tumultuatoresq; ipsos trepidabatur. Videbant ciuitatem vniuersam torpere metu, & sese iam eò progressos, vnde receptum habere nullum possent. Cursitando, & inclamando, ad Pontem veterem deuenere, inde in Cusani angiportum flectunt, hinc vsque ad Malum angulum agmine infausto progrediuntur: & alleuauerant paulisper animos conspecto Gauatio Reina suae factionis homine, & duce Portae Vercellensis, qui conscenso equo, per omneis vias ibat vociferans, vt omneis se se domi continerent: sic iubere principem. Ad malum angulum aedes fuere vnius insignis Guelfi, quem Cautum Concurrentem appellabant. In eas sese aedes abdidere ad quadringentos, & sumptâ albae crucis notâ, quod insigne Guelforum erat, coniurant, quandoquidem in eam necessitatem ventum sit, aut mori cum gloria, aut ferro salutem sibi, patriae libertatem inuenire. At Vicecomes, in eo discrimine familias ciet, de quarum fide minime

ambigebat

ambigebat, armarique ſingulos iubet. Confeſtim armantur Puſterulae, Cribelli, Lampugnani, Caimi, Landriani, Corij, Boſsij, Badagij, Riſij, Maini, Marliani, Mirabiliae, Stampae, Arluni, Gallarati, Mandelli, Vicomercati, Burri, Mantegatiae, Ferrarij, Orombelli, Dugnani, Salae, Tuſcani, Gambaloitae, Plati, Garbaniatenſes, Oprini, Stratae, Moroni, Seluatici, Galerani, Petraſanctae, Arconati, Craſſi, Meltij, Baſgaperij, Crotti, Saxij: quae familiarum nomina ſic retuli, ne ſuus vnquam nobilitati honos in vlla noſtri operis parte ſubtractus fuerit. Vrbano huic exercitui, Iacobus Cruceius, & Barptolomeus Amiconus duces fuere: ſimul Vicecomes ipſe cinctus latera fidiſſimis ad omnia quae in tali caſu eſſent agenda, & diſponenda, obibat. Cùmque fortiſſimorum virorum iſta acies obequitaret aedibus, quas Guelfi rebelleis ceu arcem inſederant, erumpere auſi illi quaſi phanatica acie euaſere per cateruas arci ei circumfuſas, nec fere multò plus accepere damni quàm intulerunt. Pugna deinde cooritur acrior tantò, quò magis, eruptio illa, hinc audacia, hinc pudore animos accendit. Cadunt vtrinque multi, ſed plures in rebellium parte, quia pars altera, & numero, & animis creſcebat, aggregantibus in ſingula momenta ſeſe nonnullis, vbi dimicantem in eadem acie principem, & ſpem, quae primò ſuſpenſos tenuerat, eſſe irritam vident. Inclinari deinde paulatim, & diſſipari fugâ rebellium agmen, inſequente ferociter & vrgente agmine

altero

altero donec ad D. Anaſtaſiae Aedem, qui fugiebant, quiue ſequebantur, pars vtraque pleni vulnerum, & caedis peruenere. Ibi, non iam earum, quas retuli, familiarum homines, quiue ſeſe poſtea adiunxerant, ſed tota illa regio in perditos profligatoſque Guelfos pugnabat, niſi ſi caedes erat ea potius quàm pugna. Et latè ſpatiatur ibi via in campi fere modum, quò laxius liberiuſque caederentur, nulla ſicut inter anguſtias declinatione & impedimento, ſed obſeptis omnibus effugijs, & diuiſa vtrinque acie, conſpectis hoſtium amicorumque capitibus. Euaſere pernicitate equorum, & ſolertia ſua nonnulli, paucos iniectis vinculis abduci princeps in cuſtodiam iuſſit, & in furcam laqueumque reſeruari ne tam honeſte perirent. Per octo amplius horas pugnatum eſt, eiuſque tumultus dies fuit x. Cal. Iun. anno 1404. cruento ſcilicet illo, & tantis publicis calamitatibus inſigni. Poſtridie eius diei, quo victoria haec parta de rebellibus erat, ſupplicia de captiuis ſumebantur conſpectiora eò, quia nobiles viri poenam eandem ſubibant, quae latrunculo vni irrogata tam funeſtas in vrbe turbas excitarat. Praecipua inuidia ſaeuitiae principis fuit ob Caſatenſium necem, qui paſſim pependere furcis, haud tamen ſine multo apud maleuolos irriſu, quòd Moncini illius antea liberatores, ignominia nunc, & dedecore mortis Moncinum ipſum referrent. Qui ex gente domoque ea opulentiores erant, praeſenti pecunia tenuere, vt datis potius ceruicibus ob-

trunca-

truncarentur. Per aliquot inde menſes, rarus abſque inſigni aliquo ſupplicio dies erat, & poſtquam carnificina haec exhauſerat omneis captiuos, tamquam in acie rurſus occidebantur familiarum earum homines, quae cum Caſatenſibus neceſſitudine aliqua coniunctae eſſent. Biliorum maxime familiam extinguere omnem princeps volebat, infeſtus huic nomini, propterea quod, ſicuti adiutores ad rebellandum Caſatenſibus fuiſſe occultos conſtabat, ita ſupplicio cladeque iſtorum irritati, tantoque magis infidi habebantur. Eadem cauſa ſpoliationis & excidij nobilibus alijs familijs fuit: Abbaſque D. Ambroſij, de quo pulſo, dein reſtituto demonſtrauimus, ob nonnullam earum rerum ſuſpicionem occiditur. Latrunculi Moncini furca, & familiae vnius temeritas haec mala attulit vrbi; cùm ab alijs paulîſper reſpirari malis coeptum eſſet. Caeterùm, minimè dubitatum eſt, quin furca temeritaſque eadem, etiam liberatura vrbem fuerit, ſi Ioanninus Vignatus cum Ruſcono Caſatenſibuſque, ſicuti conſtitutum inter eos fuerat, ſeſe coniungere maturauiſſet, atque cum ſua manu praeſto fuiſſet ad ea loca quae per eum occupari debuere. Serò poſtea ille ad foſſam vallumque ſuccedebat cùm iam caeſi rebelles, aut capti eſſent, cuius rei terrore, preſſo velut angue refugus abijt. Poſt cladem hanc ciuilemque tumultum Metropolitana res, & prouinciae negotia quo coeperant motu prolabebantur, haud equidem crediderim

vitio

vitio magis vllo, quàm turbatarum tantopere rerum in ipsa imperij sede, & arce. Neque manebant tantùm in rebellione vrbes eae quas antea desciuisse ab Metropoli demonstrauimus, aliaeque subinde aliarum stimulis & exemplo deficiebant, sed etiam intra Dioecesim agrumque Mediolanensem arma ab ipsis inferebantur. Agrestes itaque nostri deserto aruorum cultu quotidie migrabant in vrbem cum pecore suo, & iumentis, ne alerent hostem, neue ipsi praedâ abactâ ab populatoribus ijsdem interficerentur: quae rebellium ira & licentia contemptioque in Metropolim, ad extremos fines grassata erat. Ea verò agrestis turba conferta sub tecta, statim infecta morborum tabe est, qui per vrbem deinde vulgabantur tanta contagione, vt sexcenti quotidie, atque interdum plures perirent. Accedebat ex incultis agris socium aliud pestilentiae bellique malum fames, quibus super alia ingruentibus malis, vrbs ipsa solitudinis pene instar fiebat. Ac miserabile sane dictu, in deserta penè, & vasta, & quotidianis funeribus exhausta vrbe conquiescere partium insania non poterat: Gibellinique, & Guelfi, dum patria perit, inter cadauera ciuium, & Reip. desperationes, de fastu & gloria sui nominis adhuc pugnabant. Principem ipsum ducemque Ioannem Mariam indignum nomine imperioque hoc, ferunt laetum interea exitio ciuitatis, non modò instigatorem fuisse factionum, sed insita saeuitia adeo esse debacchatum, vt non pestem, magis non famem, non ciuilia bella

Mediolanenſes abominarentur. Veterum tirannorum crudelitates cum huius immanitate comparatae, de infamia ſua multum atrocitateque perdiderint, ſicuti monſtrabunt ea, quae ordo iſte rerum & temporum inſtitutus referre me inuitum cogit. Cùm enim, ſuper ea quae dixi, famis & peſtilentiae mala, quotidianae caedes fierent inter Guelfos, & Gibellinos, cunctaque principum furore permiſcerentur, conſilium hoc cepere multi miſeri, & deſperati ſenes, vt facto agmine per omnia compita incederent lugubri voce pacem expoſcentes. Ita flecti ad lenitatem infenſos illos mutuis inimicitijs animos poſſe arbitrabantur. Traxerant ſecum aliud puerorum agmen, quos eadem clamitare docuerant: ſimplexque illa multitudo irriſu potius digna quàm ſupplicio per vrbem incedebat. Obuius huic fortè phanatico agmini Vicecomes fuit, atrocemque ludum fecit aetati, cui parcendum fuerat etiam ſi in aliquo humano errore deprehenſa eſſet. Nihil aliud quàm pacem clamitantes, tamquam ob infandum ſcelus, immiſſa militum manu, ceu pecorum greges mactauit. Adeò deteſtabatur oderatque pacis nomen, vt ea patrata innoxiorum caede, legem tulerit, nequis in imperio ſuo Sacerdos, cùm rem diuinam faceret, vteretur pacis verbo, ſubderentque potius tranquillitatis nomen quoties vox ea occurriſſet. Tanta ſaeuo principi licentia etiam in res Eccleſiaſticas fuit. Inhumanum hinc aliud eiuſdem Viceconitis facinus traditur, à quo beſtiae ipſae refuge-

refugerunt, & miraculi inſtar habita eſt ea beſtiarum recuſatio, ſcriptoreſque proprio nomine miraculum appellauere. Ioannes Puſterula erat inter eos, qui opibus & multitudine aſſeclarum ſtare contra Principem poſſent, & communis fama inimicum hunc Ducis agnoſcebat. Filium is habebat natum annos duodecim, quem cùm fortè Vicecomes in poteſtate haberet, patris odio puerulum inſontem lacerandum canibus exponere ſtatuit. Poſtquam ea rabies accenderat animum, Squarciae Giramo canum magiſtro negotium dat, vt aſſuetos tali miniſterio, & iam ineſcatos humana carne moloſſos auidiſſimoſque cibi eius in puerum immittat. Puer, audito mandato, poſitis humi genibus in principem obuerſus, orare coepit, vt ſibi ignoſceretur: nunquam ſe poſtea commiſſurum eſſe aliquid, & poſſe nunc puerili verbere coerceri, ſi quid admiſiſſet. Ea ſimpliciſſima deprecatio potuerat flectere quamuis immitem animum, vel hoc ipſo, quod ne paternas quidem inimicitias intelligere miſer ille videbatur, experſque erat omnis, non modò culpae, ſed ſenſus etiam quo agnoſcere culpam poſſet. Enimvero tyrannus fero animo pueriles eas preces adſpernatus ciebat nomina canum, quos immittere Squarcia magiſter deberet. Guercius primò eſt immiſſus immanis hominum vorator, & celebratae feritatis moloſſus, qui laxato nodo, quo adſtrictus tenebatur, eripuit ſe ſe cuſtodi, & vnico ſaltu, quà ſupplex puer iacebat ſe ſe eiaculatur ad monſtratam praedam. Credide-

rat circumfusa aulicorum corona conditum in belluae ventrem illico corpusculum illud fore, viscerumque laniatu spectaculum atrox praeceperant oculis animisque, quod secus euenit. Namque bestia admoto rostro odorata puerum abstinuit dentes, & consedit humi, saepiusque irritata quiescebat. Mox canem vnam inclamat princeps, cui Sibillinae nomen fecerant, atrox animal, & carum tyranno, quia non aliud infestius humanae figurae auidiusque talis cibi monstrum in toto grege habebat. Ea quoque bellua soluta & immissa pepercit infanti: Credebaturq; inuiolabilis, donec Squarcia ille canum Magister, principis iussu districto gladio secuit puero ventrem: nec ideo fusa humi viscera sanguinemque canes ijdem attingere potuerunt. Caeterùm, quotidiana Vicecomiti huic erat voluptas gratissimumque studium obijcere subinde canibus aliquem, atque sic explere odia, vel vbi odium deesset, inter ludicra id sumebat, prodibatque nocturnus cum canum grege, & obuij quique lacerabantur. Et funesta pleraque memorantur alia, inter quae. vnum, sicuti dirum, & immanae, ita vtile, & salutare exemplum fuit. Plebeius homo paupertatis extremae, cùm mortuus esset, deerat funeri sumptus, neque vllo modo poterat superstes vxor, pauculos expedire nummos, quos designator, & vespillo, & medius inter eos praecipua sacuitia Parochus implacabiliter exigebant. Aliter, relicturos esse domi cadauer interminitabantur. Mulier exclamare multùm obtestarique flebiliter,

vt auferrent: polliceri ſeſe poſtea perſoluturam: interdum rogare, vti tollerent lodicem, vel pecuniae loco, ſi quid aliud in vacua illa domo placeret, dummodo maritus humaretur. Spurca, & ignominioſa turba obdurauerant animos, viduamque habere ſibi domi foetorem iubebant: nunquam, niſi praeſentem viderent pecuniam, niſi certi ponderis funalia comparerent, cadauer illud eſſe elaturos. Cùm interea dies vnus, alterque & tertius exiſtent, eſſetque flagrantiſſimum tempus aeſtatis, audiebatur tota vicinitate mulieris eiulatus, non iam maritum lugentis, ſed calamitatem hanc nouam. Fortè illac praeteribat princeps, auditoque mulieris vlulatu, qui facile in viam vſque reſonaret, ire è familiaribus ſuis vnum iubet, & cognoſcere quid infortunij, quidue deſperationis in illa domo eſſet. Relatum eſt de cadaueris incommoditate, ſaeuitiaque veſpillonum ſicuti res erat. Tunc princeps, imperato, vt daretur argenti, quantum funeri ducendo eſſet ſatis, mandat ſimul ne mora vlla ſepeliendi corporis fiat, ipſeque dum exſequiae celebrantur, intereſſe voluit, & attonitis rei nouitate cunctis incedit in parte pompae, & cum reliqua multitudine tacitus ad templum vſque progreditur. Poſtquam cum feretro omnes intrauere, peraguntur funebria, laetuſque Sacerdos copioſa ſtipe quam acceperat, mortuale carmen modulatur altiore ſono, cunctaq; peragit impigre miniſteria omnibus praeter principem ignaris, quid futurum deinde eſſet. Extra templum, in campo, qui

qui tribulium illorum sepulturae dicatus erat, effoderant scrobem quibus ea cura, & iam direptum feretro cadauer inferre illuc parabant. Princeps arripi Sacerdotem, & inferri protendique prius in fossam iubet, deinde superimposito cadauere congeri humum: ea spurco homini vltima merces fuit. Qui res eorum temporum prodidere, factum id reliquis saeuitiae exemplis annumerant, atque adeò, super caetera principis huius atrocia rem eam insectantur. Ego durum id quidem, & seuerum videri posse cuipiam existimaui, sed indignitatem quoque Clerici nihilo mitiore supplicio fuisse dignam existimabam. Et Archiepiscopum ipsum, quamuis atrocitate rei commotum, reperio tamen tranquille id placateque pertulisse proptereaquod etiam ipse fortasse foedam sui hominis auaritiam, quae contaminaret Ecclesiae nomen sic fuisse plectendam existimabat. Anxium tamen eum Ecclesiae suae miserijs & principatu tali tyrannideque Vicecomitis, fortuna maior exemit Mediolanensium turbis, estque in summo rerum humanarum culmine collocatus. Cùm enim Gregorius XII. Pisanum Concilium obire recusauisset, patres eum deiecere Pontificatu, & principem sacrorum hunc fecere, atque Alexandrum V. mutato, vt assolet, nomine appellauerunt. Sed nec honos ei stabilis fuit, orta inter Patres dissensione, quae ipsum euertit. De eo Archiepiscopo prius Mediolanensi, dein Pontifice Max. fama haec ab maleuolis & impijs dissipata manauit: hominem fuisse litteratum,

ſed ſuperbum eundem , & immoderate deditum abdomini . Quippe quadringentos aulicos habentem , cùm adhuc Mediolani Archiepiſcopus eſſet, certaſſe magnificentia & ſplendore domus cum principe ipſo, & quoties, in menſa , cibi alicuius cupiditas palatum tetigiſſet, ſi is non eſſet ad manum, tamdiu ſolitum expectare dum coqueretur id quod fortè appetiuerat . Ea ſordida patientia , totos interdum accubuiſſe dies , & cenae horas in antelucana tempora productas eſſe nonnunquam , quae taedia plebeios etiam helluones fatigare potuiſſent. Anno altero poſtquam Archiepiſcopus Philargus ad Pontificatum Maximum hinc vocatus euectuſq; erat, Ioannes Maria Vicecomes primo triduanarum ſupplicationum die cùm in D. Gotthardi Aedem rei diuinae cauſa prodiret, interficitur , illatumque templo maximo cadauer , mulier vna , quae corpore quaeſtum faciebat, operuit roſis, ob quod meritum à Philippo Maria fratre mortui Principis eſt honeſte maritata . Dies idem alia caede fuit inſignis non minus grata in vulgus , vel etiam gratiore, quia miniſter atrox ſaeuitiae principis, ſerâ quidem, ſed tamen meritâ nece ſublatus erat : & publica ferme odia in tales homines incumbunt . Giramus erat ille canum cuſtos , idemque arbiter, & inſtrumentum vbi carnificinae aliquis deſtinaretur : crediderantque multi , nequaquam horrenda illa facinora patraturum fuiſſe Vicecomitem, niſi magiſtrum, & artificem hunc habuiſſet . Populi concurſu eſt interfectus, abomi-

nandumque

nandumque cadauer affixum ianuae paternarum ipsius aedium, vt dedecori etiam monumentoque esset. Ordinem verò coniurationis in Ioannem Mariam, & eius consilij participes, ac ministros agendae rei, & ea, quae post tyranni necem secuta sunt, statumque Vrbis omnem, & quomodo principes vrbis, hoc interfecto Vicecomite conflictati sint inter vindicandae libertatis conatus, & imminentem alte perpetui seruitij necessitatem: haec omnia Bernardinus Corius refert ex Antonij Vicomercati commentarijs, quem eo tempore Causidicum fuisse, & ea occasione frequentem in aula, scribendis quae videbat, curam aduertisse ait. Me sane etiam simplicitas ista delectat causidici narratoris, eiusque testimonio ac fide funestarum rerum scena peragetur. Franciscus Maynus, & Andreas Bagius fuere primi, quos magnae cogitationis manifestos notauerit scriptor ille Vicomercatus arripiens initia suspicandi ex eorum colloquijs, concursationeque, & vultu. Eos ait ventitantes in aulam, multùmque secretò colloquentes cum Ioanne Carnago consiliario Ducis, abeuntes postea inde, & redeuntes, & cum leui susurro discordes inter se, mox annuentes toto capite, & rursus ambigentes, admirationi fuisse sibi, & pepulisse animum, vt cogitaret etiam ipse quid rei, quidue negotij esse posset illud. Die, quo princeps est interfectus, ab arcano illo, & tantopere solicito colloquio propere digressos, descendisse per scalarum gradus, & dato velut signo tota dispersos

persos aula nobiles alios viros aduolasse, & vestigia eorum esse insecutos. Ad quem motum, tantò magis excitatâ sibi cura videndi quid fieret, exisse dissimulanter e conclaui, & prodeunte paulò post ad rem diuinam principe vidisse caedem eius. Vulnera fuisse duo: vnum in capite, alterum in dextro crure, statimque tibia incisa, & ad mediam vsque frontem patescente hiatu tyrannum expirauisse. Interfectores non sunt ab eo scriptore proprijs nominibus distincti & notati, sed coniurati promiscue omneis, qui facinori perpetrando adfuere, hoc ordine recensentur. Andreas, & Paulus Bagij fratres. Ioannes Pusterula Venegonensis. Otho Vicecomes, Franciscus, Luchinus, & Farina Maini: Ambrosius, Gabriel, Ricardus, & Franciscus Triuultij, Andreas, & Bertonus Mantegatij. Parisius Concorretius, & Iacobus Aliprandus, & alij praeterea nonnulli, speculantes rei exitum ex omnibus aulae diuerticulis, & si quid facto opus esset, prodituri. Fuerant omneis in summis aulae ministerijs, atque ex intima Ducis amicitia, & quod quisque munus eius beneficio obtinebat, eo sunt vsi ad coniurationem in ipsius caput opportunitate omni instruendam. Cùm enim Facino Cane per eos dies agente animam, tumultus in vrbe post eius mortem expectaretur aliquis, eoque metu princeps in arcem conferre sese statuisset, primum, omnium suadendo multa, & demonstrando effecere, vt longe tutissimam in aula sedem fore sibi ille opinaretur.

 Deinde,

Deinde, aditu hoc ad insidias inuento, muniendam igitur esse aulam, firmandaque praesidijs opportuna loca ostenderunt. Eius quoque consilij fallacissima species cùm repudiari non posset, ipsi sibi insidiatores custodiam portarum, maiore adhuc fraude deposcebant. Ita Bertonus Mantegatius e coniuratis vnus, fatali Principis ipsius vaecordia excubare cum armato milite ad valuas iubetur, ne qua post Facini illius mortem irruptio plebis in aulam fiat. Sic nimirum etiam aduersus Praetorianos munierant se se coniurati, ne, vel peragendae, vel peractae rei obstarent eorum tela, quominus cuncta ipsi exsequerentur, vti destinarant. Ne gladius quidem contra districtus est vnus hastaue obiecta vna, cùm sua in sede tyrannus interficeretur: cùmque interfectores, eo iacente exanimi, per aulam vrbemque caetera delendi principatus, & vsurpandae libertatis agitarent, communitâ statim aulâ, & infessa praesidijs vrbe, arcem oppugnare ipsam aggrediuntur, quae vna libertati obstabat, & magni facinoris opus id erat reliquum. Principis interficiendi tyrannidisque delendae consilia & apparatus satis felicem adhuc exitum hunc habuerant, nisi ea, quae sunt insecuta, patratam caedem, emolumentumque caedis cum pernicie insuper illustrium virorum liberatorum vrbis irrita & vana fecissent. Facinus erat Canis, ex copiarum ductore & amico Vicecomitum, iam in tantum auctis opibus, vt Vicecomites ipsos fortunae magnitudinae, imperijque finibus

facile

facile aequaret. Nouaria, & Derthona, & Ticinum, & Nouocomum ei obediebant: tum in agro ipſo Mediolanenſi Briantiae tractus vniuerſus, Valliſſaxina, Variſium, Romanengum, Canturium, & Roſatum, & quacunque Verbanus dites late populos ad Vogoniam vſque alluit, latiuſque porrò prolaturus imperium ille erat, niſi capto etiam prope Bergomo Coenomanis imminentem mors abſtuliſſet. Ac duxerat iſtius potentia initium ab liberalitate prius aliqua Vicecomitum, dum ob nauatam ſtrenue operam, ſpectatamque fidem, Blandratum, & loca alia ignobilia forti viro & amico homini aſſignant, quò fortior etiam in poſterum amiciorque foret. Deinde creſcentibus quotidie meritis, aucta ſimul admiratione viri apud exercitum populumque, apud principem verò neceſſitate vetera beneficia muneribus tuendi nouis, noui additi fines, & fortuna rurſus haec amplificata, quò magis eam ipſe comitate, ac ſplendore omni decorabat, grato ſemper erga priora animo laceſſens quicquid optare vel capere poterat. Poſtremo, ditatus ita & excultus, adeò placuerat, vt neceſſitudine etiam nonnulla iunctum ſibi Vicecomites propinquum ſuum fratremque apellarent. Et fraterno ſcilicet ille ritu plane egerat, gerenſque pro fortuna animos, maluit diuiſum cum Vicecomitum domo imperium habere, quàm ſingularum partium munera quotidie aucupari. Dum rebellant pleraeque, ſicut demoſtraui, vrbes, dum etiam Vicecomites ipſi rebellandi cauſas praebent, laba-

ſcitque fortuna domus, interpoſuerat ſe ſe vindicem ceu & vltorem: mox translata in ſe ipſum victoria, eum quem dixi principatum ſibi effecerat: quodque maius videri poſſit, erat interea aſſecutus, vt ſpecies amicitiae cum Vicecomitibus iiſdem maneret. Facinus hic igitur, cùm in Ticinenſi arce moribundus, nondum tamen alienata mente, nuntium de Ioannis Mariae nece accepiſſet, vocatis ad ſe in extrema illa hora fidiſſimis amicis, dextraſq; ſingulorum amplexus rogare inſtitit, vt ſi retinerent eum erga ſe animum quem ſemper habuiſſent, Viceconitis necem ne ſinerent inultam, quae morienti ſibi nuntiata, turbaret alacritatem, cum qua res humanas alioqui relicturus fuiſſet. Ne proſequerentur defunctum ignauo queſtu, ſed quae voluiſſet meminiſſent, quae mandaſſet exequerentur. Talia dicentem ſpiritus defecit: dieſque idem triduanarum ſupplicationum, vt dixi, primus Facini Canis obitum, & Ioannis Mariae Vicecomitis necem coniunxit. Mediolani, Duce interfecto, neque princeps iam erat, neque libertas, deferentibus nonnullis imperium ad Hectorem quendam ex eadem Vicecomitum domo, clamantibus adnitentibuſque alijs, vt veteris Reip. forma reſtitueretur. Sed pro Hectore ſeditioſiſſime concitabat plebem Bertus Cacia Placentinorum Epiſcopus, quem coniurati adiutorem ad multa, participemq; habuerant: ac re geſta feliciter, ſeorſim tendens, Hectori, principatum parabat. Eius negotij cauſa Mediolani nectebat moras: ac die quodam in templo

plo maximo tanta vi concionatus est ad populum de Hectoris mansuetudine illius, futuraque per eum felicitate noui principatus, vt claues portarum vrbis, vexillumque Reipub. & sceptrum, & diadema ad eum deferrent, Ducemque appellarent. Mox Philippus Maria, simul fraternae necis, simul paterni imperij vindex adfuit, non solùm exercitu omni, qui sub Facino Cane militauerat: sed veteranorum etiam copia ducum metuendus, quorum fidei moriens Canis vltionem mandarat in Ioannis Mariae interfectores. Terrorque cum vindice aderat alius, ingens pecuniae summa, & imperium omne Facini eiusdem, quod ducta in matrimonium vidua ipsius Beatrice adeptus erat. Tunc verò, & ab Hectore intra muros, & extra per Philippum Mariam Ciuitas ab duplici domino, duplici hoste vexabatur. Hector, ob nouae fortunae bellique necessitates tributa immodica viritim & ostiatim in singulos dies imponebat: detrectantes coercebat vinculis: & in arce quae est ad Portam Romanam arido pane detinebantur nobiles viri, donec, aut alimento eo, non secus ac fame, perirent, aut inuenta pecunia missoque ad exactores tributo, accipere sese imperium faterentur. Philippus Maria, disposito circum moenia exercitu prohibebat comportari quicquam in vrbem & vrebat sata populator agri, quem à populationibus defendere debuisset, cùm in ipsius potestate mox omnia futura essent. Vrbem habebat Hector: in arce quod praesidium fuerat, ante tyranni

ranni prioris necem, pro Philippo Maria constantissime eam tuebatur. Aliquandiu neutrò inclinata re dubitabant Mediolanenses, vtrius magis partis gratiam sequerentur, cùm par vtrinque metus, damna eadem, nec odium dissimile esset in duos, quorum vterque per caedes iniuriasque ciuium inferre patriae tyrannidem vellet. At vbi praesidij praefectus vocato per tubicines populo in subiectum arci campum alta pronuntiari iussit voce, Philippum Mariam, adesse paterni vindicem imperij fraternaeque necis vltorem: innoxiorum sanguinis minime eum indigere, si fratris sui interfectores dedantur: pacato agmine vrbem intraturum: tunc enimuero, Hectori, & coniuratis infestiora omnia quotidie magis esse coeperunt: & post irritos aliquot in vltima desperatione conatus, relinquentibus infausta signa cunctis, prope soli relicti, victoris deinde iram expleuere. Fuerant in coniuratione, praeter eos, quorum nomina ex Vicomercato spectatore Corius in Annales suos contulit, nosque testimonium & authoritatem secuti vtriusque recensuimus, etiam alij, quos, vel ab scriptoribus ijs, taedio numerandi tantam multitudinem, esse praetermissos apparet, vel ab ducibus eis authoribusque consilij participes adhibitos fuisse constat. Numerus vtique tantus, vt etiam postquam deserti desolatique fuisse dicuntur, ausi sint obijcere sese victori exercitui, eaque non vna acies fuerit. Sed, & ab maiore passim acie caedebantur, & vrbana multitudo nouum conspicata Ducem, profligatisque

fligatiſque rebellibus imperium adeſſe priſtinum, videns, vertit arma in eoſdem, ad quorum nutum ipſa quoque rebellarat, & feminae ipſae conijciebant ſaxa e feneſtris in Hectorianos, dum fugiunt illi aut reſiſtunt: eaque lapidatione iuxta D. Donnini templum ex Ioannis Stradae aedibus, Ioannem Carolum Hectoris fratrem pene oppreſſum ferunt, cùm Bernabouem Medicinam, & Antonium Alciatum inſequeretur. Ipſi Medicina, & Alciatus, per Parochi aedes in alteram viam euaſere: Parochumque ipſum Stephanum Cribellum nomine, regione diſcurrens ea quaeſiuit Hector ad necem; quia duobus illis effugium dediſſet. Repertus, & productus imminente gladio clamitabat, nullam ſuam in ea re culpam fuiſſe: aperto fortè oſtiolo illos irrupiſſe, ſimul, & exiſse per oſtiolum aliud, cùm ne domi quidem eo tempore ipſe eſſet. Ita exitium vitauit. Philipus Maria interim in arcem ingreſſus, & paulò poſt vectus humaniſſime per vrbem, haud dubie tenebat imperium, laetis, vt in tali neceſſitate omnibus praeter eos, quos ex conſcientia metus angebat. Hector, & Ioannes Carolus, perditis rebus aufugêre Modoetiam, & intra arcem incluſi tutum ibi receptaculum aliquandiu habuere, donec compoſito omni rerum vrbanarum ſtatu Princeps eò curas vertit. Coniurati reliqui, aut euaſere, quà quemque caſus tulit; aut euadendi ſegnitiem capite luerunt. Neque dubitatum eſt, quin ipſius diſſimulatione & arte Ducis fuerint elapſi nonnulli, quibus aliorum ſupplitia

tia tulerint ſalutem, dum inuidia tam cruenti ingreſſus timetur. Inter eos, Creſcentiaci antiſtes, quem dignitatis vocabulo Praepoſitum appellabant, abeſtque id Monaſterium quatuor millia paſſuum ab vrbe, parabat fugam eadem animi praeſentia ad vitandum periculum, qua coniurationem ipſam conſilio miniſterioque omni inſtruxiſſe conuincebatur. Sed potentia, & ira, miniſtrique Ducis plus valuere. Retractus e fuga ſiſtitur in eius conſpectum, magnoque conuitio increpitus carnifici deditur ſine mora & obtruncatur. Franciſci Maini, quem Praepoſitus ad omnia conſcium participemque habuerat, par in fugiendo conatus, idem exitus fuit. Paulo Bagio, & ignobilioribus alijs addita ignominia, vt antequam ſupplicium de eis ſumeretur, iacerent per aliquot dies in collaria porrectis alte capitibus expoſiti ad iniurias, & ludibria omnia queis inceſſere eos plebs infima miſerabili erga nouum principem adulatione cogebatur. Apud animum quiſque ſuum moerebat, vt opinor, tali fortium virorum clade, qui cùm voluiſſent liberare patriam, praemium egregij facinoris hoc referrent. Hic Philippo Mariae finis vlciſcenda fratris nece, quae tamen nulli laetior fuerat, licet, haec ſimulacra & imitamenta doloris, vt famae exiſtimationiq; hominum ſatisfieret, ab eo adhiberentur. Nam & imperium adeptus erat, & quae cariora imperio, libertatem, & vitam, regnante illo captiuus ſub Facino Cane ad Ticinum proximuſque exitio, quo fere captiuitas

inter

inter principum ſuſpiciones finitur. Caeterùm, ſicuti ex fraterno ſenſu dolorem, puniendis, vt demonſtraui interfectoribus ſimulauerat, ita ſimulans in ipſo dolore clementiam atque ſatiatum ſupplicijs animum, vltioni ſtatuit finem, exactoque ſacramento, ad curas imperij, quae multae, & magnae ſimul vndique eum circumſtabant, animum conuertit. Anno CIↃ CCCCXII. ad x. Calen. Quinct. iurauere Ciues in Philippi Mariae verba, cùm prius ille conſenſu militari Dux princepſque appellatus eſſet: fuitque iſte, Vicecomitum Ducum, vt omni regia virtute ſecundus nemini, ita ſucceſſionis ordine poſtremus. Ad principatus initia huius regebat Mediolanenſem Eccleſiam, Ioannes Vicecomes Vercellini filius, quem Carolus Malateſta ſub Ioanne Maria exercituum imperator, contracta cum Archiepiſcopo Philargo olim amicitia, poſtquam is ad ſumma peruenerat, commendauerat ei, vt honorem, quem vacuum ipſe reliquiſſet, huic demandaret: neque ille abnuerat. Verùm Archiepiſcopus iſte: triennio poſt, in Conſtantienſi conuentu, tamquam vitio creatus (incertum qua de cauſa) mouetur loco, decedereque iubetur honoris gradu, quem nec recte, nec ordine obtineret. Poſtea ille, defendendo ſeſe, & purgando, vt in priſtinam Sedem noui Pontificis decreto reſtitueretur obtinuit, fuitque ſub Eugenio legitimus Archiepiſcopus ſicut in loco demonſtrabitur. Nunc ei Barptolemaeus Capra Mediolanenſis ſufficitur, qui Conſtantienſi Concilio inter-

fuerat, & ob rerum Ecclesiasticarum vsum, vnà cum Iordane Vrsino, praesederat ex Patrum authoritate conuentui curator & magister, vt omnia cum dignitate administrarentur. Is vbi Mediolanum Archiepiscopus venit, magnopere vexabatur ab priore Archiepiscopo, qui & fauore ciuium, & principis gratia validior concoquere non poterat hoc ipsum, quod loco deiectus esset. Ac die quodam, cùm per Abbatem Sancti Ambrosij ad aram maximam proferretur diploma recitandum, quo diplomate Capram Archiepiscopum Martinus Columna Pontifex maximus renuntiabat, corripitur repente Abbas ab Sacerdote quodam ex ipsius Arae ministerio, isque Sacerdos extortas Abbati de manibus Apostolicas litteras fodere gladio super aram instituit. Et aderant armati milites pro Vicecomite exule iubentes audere presbyterum eum; atque minitantes, si quis violare sacrilegum auderet. Capra perculsus atrocitate facti, coniectansq; inde, ad quales ipse animos, & in quàm aperta veniret pericula, subduxit sese discrimini, & occultissime porta Iouis egressus Romam aufugit, redijtque Mediolanum, & iterum deinde exul fuit. Vsque in Francisci Sfortiae tempora vexatam Pontificatus dissidio Mediolanensem Ecclesiam tradunt: Sfortia demum regnante restitutum Viceconitem, cùm aliquandiu sedisset, post breue deinde tempus vacuam eidem aemulo Metropolim reliquisse. Verùm posteriora haec, quomodo gesta fuerint, demonstrandi locus erit. Ab Constantiensi Conuentu,

uentu, cui Capra Archiepiſcopus affuerat, Pontifex Martinus Romam proficiſcens ex itinere Mediolanum venit, eaque publica laetitia turbidis ac moeſtiſſimis rebus interijcitur. Prodicre venienti obuiam vnà cum Clero vniuerſo, Dux ipſe Philippus Maria, Senatuſque Mediolanenſis, nobilitas tota tanto apparatu, quanta maieſtas & fama hoſpitis erat. Iuriſconſulti, & medici in purpura & pelle, ſicuti tunc Collegium vtrumque diſtinguebatur, vmbellam attollebant. Ea mille florenorum nummûm aeſtimatione fuit. Tubicines antecedebant pontificale agmen: in agmine ipſo minores pontifices erant principeſque alij ſacri, vel profani, vt quique ſpem officiumve ſuum ſequebantur. Proxima hinc veniebat cohors honorariorum, ephoeborum cum reliquo Ducis famulatu in pretioſis equis: equi Pontificis octo purpura inſtrati ducebantur, poſt eos, ducenti viri nobiles obaerata Principi manus ibant. Ante Pontificis vmbellam ducebatur mula pyxidem vehens, in qua ſanctiſſimum Chriſti corpus collocatum erat, ſicuti praeferuntur ea myſteria Pontifici maximo cùm iter facit. Sexaginta Sacerdotes linteati cum funalibus id ferculum religioſe deducebant, eamque ſacram cohortem, & ceremoniam Epiſcopus vnus regebat. Cardinales duodecim Pontificem ſequebantur. Cremaniolae Comes & Guidus Torellus magna apud Vicecomitem gratia tenebant frenum iumenti, cui Pontifex inſidiebat. Galeotus Beuilaqua ferebat Eccleſiae vexillum. Fabricius Co-

lumna vexillum alterum, in quo ſuae gentis inſignia depicta cernebantur. Spatio deinde modico interiecto, triplicis Regni argumentum infula ex gemmis contexta portabatur. Et altero tanto ſpatio Vicecomes diſtabat medius inter armatorum agmen, & caeteram vrbis nobilitatem ſplendidiſſime excultam. Sic procedente pompa peruenit Pontifex in templum maximum, flexoque ante aram poplite breuiter precatus, ac deinde pari breuitate concionatus ad populum, octo annorum indulgentiam conceſſit omnibus, qui, cum ſalutari culparum ſuarum deteſtatione piaculum id amplecterentur. In aulam deinde Vicecomitis Pontifex eſt deductus, atque ibi vmbella direpta & lacerata eſt inter multos, qui ſibi reliquias eas appetebant. Vrgebatur interea multitudine operarum ſtructura arae maximae, populique concurſus ad neceſſaria miniſteria fiebant, cum ea ſpe ac voto vt à Pont. Max. ara dedicaretur. Trium dierum ſpatio demoliti priſtinum opus, nouam molem excitauere: Pontifexque Martinus abſoluto nouo opere dedicauit aram, & in ea rem diuinam fecit. Centum amplius millia mortalium interfuiſſe ſcribuntur ei ceremoniae, obtritoſque & eliſos fuiſſe complures, tenet fama, quae magnis celebritatibus cladem eiuſmodi aliquam ſemper adiungere amat. Pontifex maximus peracta dedicatione pronuntiauit centum dierum indulgentiam omnibus, qui anniuerſario Dedicationis die Aram eam religioſe adirent: & poſt aliquot inde dies ipſe abibat.

Re-

Recreauerant paulifper ifta vrbem : atque occupato poftea bellis externis principe; quies ab ciuilibus malis erat confentanea quieti & prudentiae regnantis. Nam huius mores ab aui atauique natura & inftitutis longe diuerfiffimi, patrem potius referebant, itaut homines, quibus otium fuit, committere inter fe Vicecomitum iftorum ingenia, atque alium ex alio, ficuti fit, affimilando referre ad genus & originem quemque fuam, verbum vfurpauerint iftud: Philippum Mariam videri quidem ab Ioanne Galeatio ortum: fed neque ceteram huius prolem, fimile quicquam habuiffe patris, neque patrem ipfum ad maiores fuos vlla fimilitudinis nota pertinuiffe. Adeò, & habuit Philippus Maria, e filijs vnus virtutes Ioannis Galeatij omneis, & huic nulla auorum vitia adfuere, praeter artes, queis regna continentur, quaeue commune regnantibus omnibus vitium funt. Iam primum omnium, in religionis negotio, quae res ab ipfis Vicecomitum initijs ad Ioannem vfque Galeatium, fcribenti ifta mihi, toties excufanda, toties declinanda, vel circumeunda, ne qui offenderentur, fuit, expedita, & integra fama Philippum hunc Mariam habet. Nulla anathemata regnante eo, nullae Pontificum irae, aut ipfum, aut fubiectos ei populos, & hanc aliena culpa femper temporibus illis defixam interdicto aliquo Metropolim, appetiuere. Colebat Apoftolicam vnice Sedem dicto obediens, & effufus in obfequia fi quid mandati inde accepiffet. Cùmque in magno totius Ec-

clefiae

clesiae dissidio, constituendi Pontificatus causa, Constantiense Concilium haberetur, singulari sua ob insitam pietatem cura eius rei & solicitudine fecit, vt legatos illuc mitteret, suo & ciuitatis nomine pollicentes omnia Patribus, quae ad negotium illud strenue sanctéque administrandum peti hinc possent. Legati sunt missi, Episcopus Alexandriae, Abbas S. Ambrosij, Gaspar Vicecomes, Otho Mandellus, & Galeottus Casalis: legationique ei splendor additus, qui praeferret erga res Romanas animum sensúmque eius à quo mittebatur. Sane, quòd vexari Archiepiscopum Capram ab Ioanne Vicecomite Concilij iam authoritate damnato passus postea fuerit, offendere id aliquo modo posse animos videtur, aduersarique patriae religionis hereditati & famae, quam ei assignamus. Verùm, id quoque, sicuti etiam animaduersio in coniuratos interfectorésque fratris, cùm cetera tam pia fuerint, condonatum esto necessitati dominationis, quae coecat saepe animos, & peccare inuitos cogit. Nam quemadmodum saeuiendum Principi fuit, ne Ducum impune interficiendorum exemplum proderetur, ita sui sanguinis hominem ab homine alieno in Metropolitani Pontificatus certamine deuictum, fore quodammodo detrimentum imperij, labemque existimabat. Reliqua deinceps fuere eiusmodi, vt principem, religione, prudentia, imperio, atque per totam Italiam authoritate maximum Mediolanenses admodum laeti intuerentur. Scilicet, etiam inter ipsa

tristia,

tristia, sicuti demonstrauimus, atque cruenta initia principatus, dum nobilium virorum nece parentaret interfecto fratri, dumque maiestati domus per damna Archiepiscopi Caprae inseruiret, dederat quaedam eiusmodi signa, vt mitem ipsius animum, rebusque sacris valde addictum agnoscere omneis possent. Esse in vrbe coniuratorum posteros, esse in domo, & patrias obtinere fortunas excelso passus animo, declarauerat sic, eratque testatus, quod suae conscientia aequitatis nihil insidiarum ipse suspicaretur. Petrum verò Garzelinum ex Humiliatorum ordine vnum è coniuratis cùm in custodia haberet, Praepositi Crescentiacensis exemplo trepidum, & in pari culpa supplicio addictum eidem, non modò viuere ac dimitti iussit, sed Cauenaghi Praepositum etiam in posterum esse iure ac potestate qua ante coniurationem inter suos fuisset. Vnius sacri capitis poena contentus fuerat in exemplum: contaminari vltra religioso sanguine per iram, nefas atque impium duxerat. Eustorgiani Fratres item acceptis ab Hectore praedijs muneribusque multis, cùm & suspecti esse possent, & inuicem ipsi suspectarent Ducis iras: omnia eis quaecunque tenuissent, intacta conseruauit. Hoc itaque Principe contenti ciues laudabant ex prioris tyranni comparatione fortunam Vrbis, tertiumque iam hunc Mediolani Ducem, & praecipitatam in familiae vnius sceptra Rempublicam, vel iam assueti seruitio, vel deliniti mansuetudine imperitantis, nequaquam, vt mala loquebantur.

Tributa

Tributa tolerabant absque tumultu vllo : strenue ad bella prodibant : vbi prodierant, quasi pro communi patria, non quasi pro domino gerebant rem. Ita Mediolanensis exercitus paucorum dierum spatio Alexandriam, Bergomum, Brixiam, Laudem Pompeiam, Placentiam, Cremonam, & aliquot praeterea magni momenti arces recepit, captis, aut caesis qui per vim eas proditionemue occuparant. Vrbs Nouocomum ab Eleuthero tyranno dedita est tot victoriarum metu. Tritium, & Vogheria, & Crema, re magis quam nomine militariter celebrata loca, aliquandiu oppugnationem tolerauere : Cremaniola copiarum ductor, ob res eas prospere gestas, ab Philippo Maria Castri noui Comes creatur, idque munus in templo maximo, flexo ante aram poplite accepit. Rebelles, & latrunculi, qui ex contemptis metuendi, concitis in arma ciuitatibus, negotium Metropoli exhibuerant, alius alio ritu, pro sua quisque, vel contumacia, vel fortuna, poenas dedere. Gabrino Fondulo Cremonensium turbatori caput Mediolani abscissum. Arceli duo, per quos prodita Placentia, in furcam acti tamquam fures Malatestam Bergomi & Brixiae inuasorem, vtraque amissa vrbe fugientem, cum intercipere possent, neglexere. Diuersi & foedi aliorum exitus fuerunt. Hunc rerum cursum, & tenore fluentes vno Metropolitanorum exercituum victorias vrbs Genua, cùm aliquandiu morata esset, humilitate deditionis gloriam auxerat, nisi princeps ipse Philippus Maria tantae rei

occa-

occaſionem errore quodam ſuo corrupiſſet. Namque principes eius Ciuitatis, poſtquam terra marique vrbe circumuenta ſua, & magna ex parte capta, deſponderant animos, abiecta gloria ſpeque defenſionis, permittunt ſeſe victori exercitui, praeſidiumque Mediolanenſe admittunt. Inde, vt maiorem deditioni gratiam facerent, decernunt legatos, qui cum clauibus portarum adeant Ducem, ac petant vt rem Liguſticam placatus lubenſque in ditionem accipiat. Verùm ille, ſiue iratus ei vrbi, quia morata victoriam eſſet, ſiue ob res proſperas ſuperbia inuadente animum, ſiue re vera, pietate erga Sedem Apoſtolicam ne admiſſis quidem in conſpectum ſuum legatis, renuntiari iubet: Pontificis maximi legatum adirent, & cum eo ſuper deditione colloquerentur. Legatus Apoſtolicus Mediolani Cardinalis Inſulanus erat: iſque in Ambroſiana Aede, precibus Genuenſium auditis, claues portarum Ducis nomine accepit. Superbum id viſum Liguri: venientem cum tantae rei munere legationem ſpretam haud dubie & eluſam: reiectos aliò: non dignos eſſe habitos, quos ſua omnia dedentes Dux Mediolani audiret. Itaque, quamquam auditi poſtea ſunt, & ab Duce eodem culti etiam donis honorificeque dimiſſi, ſera tamen & inutilia omnia fuere, quia repulſae contumeliaeque prioris dolor alte animos occuparat. Reuerſi domum ita renuntiauere legationem, vt Senatus, fronte quidem, & ſimulatione praeſenti neceſſitati ſuccumberet, acciperentque miſſum ab Mediolano

praetorem, intimis verò consilijs, & arcano fremitu rebellionem pararent, quae non multo postea erupit. Interea Mediolanense nomen celebrari quotidie magis admiratione vel inuidia populorum aliorum, & redacta paulatim in veterem statum Metropoli patrioque recuperato imperio Philippus Maria, arbiter fere Italiae rerum habebatur. Ortum deinde est ex tantae potentiae metu bellum atrox, coniuratis aduersus Metropolim regulis liberisque populis, dum pro se quisque metuunt, ne tam prosperae Mediolanensium res sibi exitio forent, ac domitis vndique perduellibus, & frenato vel sublato quicquid domi esse molestum posset, ad toties repetita semperque irrita vota maiorum suorum attolleret Philippus Maria animos, vt scilicet Italiae Rex superbo nimium, & apud caeteros quoque Reges inuidioso, ac formidabili nomine diceretur. Ad eius rei suspicionem Florentini primùm sunt excitati solertia & calliditate sua, & veteribus odijs. Hi postea Venetos admonuere. Genuenses, vsurpata olim, dein amissa libertas, ingenia gentis, spretae legationis ira, occasio, precesque potentissimarum Rerumpublicarum ad tentandam hoc tempore fortunam incitabant. Tum Rex Alphonsus, & permotus legatione Florentinorum, & suo dolore ardens, quòd rem Neapolitanam adoptionis iure vindicanti sibi Mediolanensium arma obstitissent, haud aegre suas vicissim opes exercituumque partem in hostium horum damna pollicebatur. Sabaudiae

Dux

Dux Amedeus, & Deimarchi treis, Estensis & Monferratensis, & Mantuanus, fiducia validiorum, stimulis quisque suis, & in commune omneis, detestatione atque odio regni imminentis armati in Mediolanenses, dum à maioribus coniuratis erumpendi signum daretur, expectabant. Mediolanensibus, & Philippo Mariae in tantarum discrimine, rerum maxime aduersarium erat, quòd Cremaniola ille, per quem superiora bella administrata fuerant, quo duce subegerant rebelles, transierat nuperrime ad Venetos, eaque transitio, nonnihil quidem etiam, ob viri famam, & in re militari vsum, sed multo magis ob prodita per eum arcana hosti, solicitam ciuitatem habebat, veluti si aliquem ex intima familiaritate seruum in domum recipi inimicam quamuis praepotens herus videret. Discesserat autem transfugeratue ille, partim quidem, ab caussis ijsdem, ob quas discessiones, & transfugia seruorum fiunt, partim verò, ob caussas alias proprias ipsius, atque singulares. Nota & communia incitamenta abeundi huic fuere Cremaniolae: quòd pro magnis suis meritis, parce auareque se ad eam diem esse tractatum quotidiana seruientium calamitate reputabat: quòd ea quae secum praemia quotidie coarctarentur, large in scurras, aut in rerum leuissimarum ministros effundi à principe conquerebatur: quòd demum aemuli ipsius & inimici praecipuum gratiae in aula locum tenerent. Illa verò ab gloria virtutibusque viri, secreto, & occulte proficiscebantur: quòd princeps

ipſe certamine miſerando coeperat cum eo Cremaniola velut agere aemulatum, eiuſque obterere famam ſtudebat, adeo vt praefectos alios ſuos in ipſum irritaret ſereretque inimicitias, & Guidi Torelli praecipuè odia in ipſum vltro aleret. Torellum quin etiam ipſum, demoto eo praefecerat claſſi apud Neapolim, & contumeliae huic addita mox grauiore contumelia, Genuenſem quoque praefecturam, quae velut ad prioris iniuriae ſolatium data erat, adimit ei, & Cardinalem ipſum Inſulanum illuc mittit. Haec igitur dolens Cremaniola ſimul & indignans abierat ab Philippo Maria, iuſſeratque valere Mediolanenſes, quos, ipſos, & Principem ſera iam inutiliſque poenitentia angebat ob alienatum, & fugere coactum hominem, cuius egregia militaria facta, olim inuiſa, nunc periculo imminente celebrabantur. Spes omnis in Franciſco Sfortia erat, quem viginti trium annorum iuuenem aetas illa Scipioni aequabat corporis animique indole, magnitudine geſtarum rerum; atque tam immaturae virtutis pene miraculo: de cuius origine iuuenis, & quemadmodum, ex patris contubernio, poſt eius caſum, ad alienorum exercituum imperia peruenerit, ac imperium denique ſibi proprium hoc fecerit, demonſtrabo, cùm perducta in ipſius principatum hiſtoria, nouos vrbis noſtrae caſus ab rebus eiuſdem pertexere incipiam. Nunc aduerſus eos, quos dixi foederatos aſcitus Vicecomiti Mediolanenſibuſque copiarum ductor,

&

& administrator belli gerendi, statim conflictabatur inuidia, & aemulatione multorum, qui fremebant atque indignabantur, homini mandatum esse peregrino id munus, in patria, quae gentibus ipsa alijs suppeditare è sua sobole Imperatores posset. Namque proceres Vrbis, Mediolani, quibus animis, & ipsorum inter se certaminibus effecerant, vt ad summam imperij militaris alienigena potius conduceretur, ijsdem alienigenam hunc ducem insectari postea non desistebant, tum apud Principem varie criminando, tum apud exercitus corrumpendo & detrectando ipsius imperia, donec fessus ille tam iniqua rerum conditione postulauit vltro à Vicecomite, vt Imperatorem bello alium daret, cui parere Mediolanenses mallent, & se ipsum ad petendam obsequij, fideique gloriam primum fore pollicebatur, quoniam parum felix in imperando fuisset. Carolus Malatesta Pisauriensis inde Metropolitanos exercitus regebat, cui homini expeditius fuerat imperium eiusmodi tradere ac relinquere si iam teneret, quàm adipisci nouum, & succedere Francisci Sfortiae artibus, quae magno cuilibet etiam egregioque duci comparationis discrimen terribile efficere possent. Erat Malatesta aptior paci, quàm bello, ingensque hostibus accessit fiducia postquam in hunc modum mutato duce, vim simul imminutam esse Mediolanensium sensere. Ducem verò ipsi Cremaniolam habebant, praeterquamquod Sfortiae quoque metuendum si duo isti maximi duces in bello hoc maximo congrederentur,

tur, etiam ab ira & metu, tamquam in vltimo diſcrimine ſolicitum, vt & male de ſe meritos vlciſceretur, nec ſeſe transfugam vlciſcendi locum eiſdem daret. Armatorum millia foederati effecerant ad triginta duo: Metropolitanus exercitus ex viginti millibus conſtabat. Principia belli circa Brixiam vrbem conſtitere: quae ciuitas, cùm aegre ſemper antea Mediolanenſe imperium tuliſſet, ad foederis famam ſuſtulerat animos, & inſtigante Cremaniola ad Venetos defecerat. Duae tamen illic arces, vetus, & noua Vicecomitis nomine tenebantur, & munitiſſima alia caſtella Coenomanorum Oldratus Lampugnanus miſſus illuc ab Mediolano Praetor auxerat praeſidijs, ex quo labare gentis fidem, & defectionem parari ſuſpicatus fuerat. Has arces, & caſtella, quamdiu Lampugnanus, aduerſus acerrime oppugnantem hoſtem retinebat, irrita defectio habebatur, & vrbs ea poſita in medio, pari vtrinque ad obtinendam eam conatu, neque Mediolanenſium erat, neque Venetorum. Vt verò Lampugnanus exceſſit arce, quae in ſummo colle poſita vrbi imminet, vrbs ipſa amiſſa eſt, non parui quidem per ea tempora nominis, ſed maiorem, quàm pro nomine praebitura materiem malis, quae poſtea Inſubriam vniuerſam, & Inſubriae Metropolim hanc afflixere. Capta ſic Brixia, foederati Venetas naues Pado flumine ad ſpem capiendae etiam Cremonae immitunt, cum quibus male, dein proſpere pugnatum, & Veneta claſſis ab victrici noſtra claſſe profligata,

fligata, nonnihil eſt ſolata vrbem admodum moeſtam defectione Brixienſium: ſpolijſque, & roſtris nauium Mediolanum relatis, nauale decus omnium ordinum gratulatione celebratum eſt. Sed antequam ſecunda pugna in flumine committeretur, terreſtri ad Pompilianum marte cladem acceperant Mediolanenſes, ob quam ne poſterioris quidem huius victoriae gaudium apud occupatos luctu animos pro rei magnitudine ſentiretur. Malateſta in eo praelio captus, pars minima cladis eius fuit: captiuitaſque potius illa apud infenſos ciuium animos pro ſolatio habita eſt. Adeo execrabantur Mediolani publice omnes iſtum ob imperia improuida, queis exercitum perdidiſſet, cùm, aut conſeruare potuiſſet, aut etiam victorem reducere, ſi ei, aut in ſuis, aut in alienis conſilijs conſtantia tamen aliqua adfuiſſet. Nam vbi ſtatuerat forte recte aliquid, protinus id per metum trepidationemque mutabat: gnarique hoſtes moris, & conſuetudinis huius, captabant inſcitiam hominis, & arbitratu fere ſuo pauidum animum quotidie agitabant. Vbi nullus erat timendi locus, ipſo corrumpebat timore pulcherrimarum rerum occaſiones, & faciebat commodiora cuncta hoſti: ad fraudes idem hoſtium, à quibus vix vllo vnquam momento ceſſabatur, ſecurus incautuſque agebat. Infauſto die, quo clades accepta eſt, cùm ſubduxiſſet exercitum in colles, id quod paucitati aduerſus multitudinem admodum ſalutare fuerat, laceſſente, & omnibus modis idipſum quaerente Cremaniola deſcendit in

aequum,

aequum, & quàm extentiſſimo potuit campo cō-
pias locauit, quaſi de induſtria, vt ab maiore hoſtium numero circumfunderentur. Ibi nata eſt occaſio inermes etiam nudoſque fere trucidandi. Nardus erat Torquatus in Mediolanenſi exercitu, qui ſtipendia pedibus faciebat, & Sfortianarum fuiſſe cohortium peditem hunc ferunt. Siue per laſciuiam ille, ſiue offenſione interpoſita aliqua, ſiue ferox animo, & oſtentandae virtutis cupidus, manipularem ex foederatorum exercitu alium prouocarat ad ſingulare certamen, vt in exercitus vtriuſque conſpectu decernerent vter melior manu eſſet. Nouerat vtrumque fama militaris ob multa fortia facta, & ob procera corpora magnoſque artus; queis longe ſupra caeteros eminebant: atque ab certamine gloriae irritatis praecipue animis in eam deſcendere aleam vtique concupiuerunt. Perfertur ea res ad ducem etiam vtrumque & veluti per ludum accepta gregalium horum prouocatione ſtatuitur dies, quo die, medio inter exercitum vtrumque campo veluti per tacitas inducias militum oculis id ludicrum exhiberetur. Statuta ſpectaculo dies fuit XI. Id. Octobris, quam atram populo Mediolanenſi lucem notaſſe volui, vt notaretur ſimul poſterior altera laeta & ſerena nobis, tenebricoſa, & funeſta hoſti. Nam ſicuti illa prior multas populo Mediolanenſi lacrymas tulit, ita Iuniae Idus anno inſequente, partam eam ex noſtro luctu lauream Venetorum nomini deformauere maiore luctu. Procedunt igitur eo die mani-

pularis

pularis vterque concertator ex antecondicto in campum quatientes arma quibus pugnaturi erant, verbisque mutuo insultantes. Simul duo contrarij exercitus procedunt ordine ad spectaculum velut in eandem scenam, sed neque animorum habitus, neque vadentium forma eadem erat. Hostes ab duce suo iussi sumere arma tamquam in aciem ibant, & praeceperant haud dubie pugnam animis hoc ipso, quod, seque & praefectos suos nihilo segnius armatos videbant, quàm cùm in praelia iretur. Nostri, sine galea, sine telo, pars magna emittebantur ab discincto item inermique duce multùm reclamantibus Francisco Sfortia, & Guido Torello, qui, si nullum alium in vsum, disciplinae saltem militaris ergô, & decoris ornatusque causa cum insignibus armisque suis exercitum etiam inter ludicra esse habendum monebant: interimque ipsi priuato consilio armabant suos, & horum exemplo recurrebant ad capienda tela etiam alij, quibus minime imperatum erat. Pars tamen vt dixi maior inermium fuit: & postquam assedere, hinc semermis ista multitudo, hinc probe armata multitudo maior incipiunt concertatores duo inter se dirigere ictus, quos vterque inferebant, declinabantque arte eadem, quae ipsa augebatur tot inspectantium verecundia: neque huic aut illi periculum suum, sed vtrique partis suae gloria proposita est. Dum isti sic pugnant, nostri quidem simpliciter intenti occupatique spectaculo, nunc clamoribus adiuuant militem suum, nunc eo periclitante conticescunt:

 hostes

hoſtes verò pugnam animis voluentes ipſi aliam, non ad peditum duorum inane certamen, ſed ad nutum intenti ducis, accepto repente ſigno exſurgunt, expediunt tela, dant impetum in noſtros, & tota momento vno ſcena fit acies qualis fortaſſe antea nunquam ſpectata erat. Septuaginta millia mortalium (tantum enim fuiſſe exercitus vtriuſque numerum conſtat) in vnum conuoluti globum, pugnabant armati cum ſeminudis, queis indignatio rabieſque ipſa loco armorum fuit, & percuſſi iam vulneratique multi in mortem, aut telo arrepto aliquo, vulnerauere proditores, aut per tela ipſa furibundi ad fauces affluxere eorum, ibique vnguibus & dente gerebant rem, atque conatui ſuo immoriebantur. Conſtitit, ab moribundo inermi non neminem eſſe praefocatum, cui proſtrato ac deiecto ille ſuperincubuerat, bucculaque reuulſa iniecerat manum. Quodque foedius dictu videri poſſit, in ipſa poſtea noſtrorum ſtrage reperti quidam ſunt compreſſis tenentes dentibus membra aliqua hoſtium, quae ſpiritu extremo aſperante animos, impetumque addente abſtulerant morſu: & ſicut inter caeſorum aceruos, madida ac fluentia cruore hoſtili Mediolanenſium ora cernebantur, ita in loco praelij fuſae paſſim auriculae repertae ſunt: ac in ipſa deinde talis victoriae gratulatione proditores irriſui fuere, cùm auribus mutilati, vel truncis inhoneſto vulnere naribus, virtutem fateri Metropolitanorum cogerentur, qui per ducis inſcitiam fraudemque ipſorum deprehenſi ſine armis

praelia

praelia tamen illa naturae telis edidiſſent. Caeterùm, Sfortia, & Torellus, alijque, qui vel horum iuſſu, vel ſponte ſua armati ad ſpectaculum exierant, ferro etiam, quantum pauci aduerſus plurimos poterant, ſuſtinuere hoſtem, ibique Cremaniola pene irritum ſuum dolum erat deteſtatus, cùm paucorum arma defenderent etiam nudos, negotijque tantum exhiberent. Sed neque iuſta haec armatorum acies, neque noua alia, cui dolor & ira feruorque ſpiritus vltimi repererat in dentibus, & vnguibus tela, quae dux improuidus ademiſſet, contra ſuperfundentem ſeſe multitudinem, atque ſuccedentes integros feſſis, & contra tot manus circumferentes vndique ferrum valuere: fuitque ſummum virtutis opus effugiſſe ex eo praelio, dum hoſtes, aut tot inermium ſtrage, aut contra paucos armatos, defenſione ſui occupantur. Effugêre Sfortia, & Torellus, & alij, quos ſua virtus, & duo illi duces adiuuerunt. Reliquus Mediolanenſium exercitus caeſus aut captus vnà cum Imperatore ipſo Malateſta, qui cauſa tantae cladis fuerat: vulgoque, ceu noua clades habita hominis ſalus, quem ſepultum atque obrutum cumulis caeſorum ipſius culpa tot fortiſſimorum militum, potius quàm captiuum atque ſuperſtitem debuiſſe eſſe aiebant. Calamitas igitur ad Pompilianum accepta haec, & amiſſus tam indigne exercitus, manente apud ſingulos eorum deſiderio quos quiſque amicitia vel propinquitate attingebant; naualis victoriae laetitiam deflorabat quae

secuto anno de Venetis parta, cladem hanc ipsam vt dixi solabatur. Naualis autem victoria Mediolanensium, apud temporum eorum chronographos hoc ordine tradita perscriptaque est. Cum Pompilianensi illo casu elati Veneti, actum esse de Vicecomite ac Mediolanensibus sperarent, insuperque sinistro ipsi alio cum nostris ad Soncinum praelio irritati, prosperis simul & aduersis in Metro polim accenderentur, classem instruunt nauium diuersi generis fere centum eo consilio, vt Pado amni Cremonam aggrediantur: si vrbe potiti forent ea, consilijs deinde rebusque maioribus imminentes. Praefecerant classi Nicolaum Treuisanum ex prima illic nobilitate, sed multis etiam maritimis expeditionibus omnique bellica laude nobiliorem. Classis nostra quinquaginta nauium fuit. Nauarchi, & praefecti, quamquam haud perinde assueti fluctibus, tamen, & indignatione ob recentem fraudem acuente animos, & exercitatione iam vsuque nonnullo praeparati ad discrimen, cuius magnitudine prope iam Oceani fama concesserat in Padum, nec de eo tamquam flumine homines loquebantur. Summa imperij totius ad Pacinum Eustachium, & Franciscum Sfortiam, & Nicolaum Picininum spectabat, quorum fidei ac virtuti vt omnia crederentur, temeritas Malatestae infelix effecerat. Vt primùm infestis concurrêre rostris naues, & aduersa vtrinque fronte pugna inita est, quinque Mediolanensium triremes, caesis propugnatoribus, obtruncato remigio capiuntur: qua

clade

clade duces in magnum metum adducti sunt, ne terrestri simul, & nauali certamine, bello aperto pariter & fraudibus victa Metropolitana res defendi vltra non posset. Ac tanto magis id ipsum timebant, quia ad classiariorum ingentem numerum, quos Treuisanus dispositos egregieque armatos in nauibus habebat, nouae copiae accessurae dicebantur ex Cremaniolae exercitu, qui Mediolanensium nomini infestissimus haud procul ab Pado castra habebat. In eo periculo, Sfortia vsus hostium arte, dolum etiam ipse nonullum subsidio assumit, atque ad distinendum proprio metu Cremaniolam, mittit ad eum duos, qui transfugarum specie ostendant, re desperata nauali Mediolanenses, paratos esse descendere in terram, & nocturno impetu castra aggredi. Fraus ea saluti rebus fuit, & aduersus insidiatorem insidiae valuerunt. Detinente namque Cremaniola militem in castris, vt aduersus inuasuros parati intentique essent, & Treuisano expectante subsidium, vt impressione vna debellaret: nostri, simul auersos in spem auxiliorum, simul ab re iam benè gesta incautos aggressi Venetos, turbauere primò, deindè expugnauere classem, quae postea terrori victoribus fuit etiam postquam capta dissipataque erat. Adeò, & tormentorum numero, & omnis generis armatura, & nauium magnitudine, ac firmitate inexpugnabilis videbatur, nisi praeter eam quam dixi ducis artem, casus etiam repentinus, & amnis quodammodo ipse, expugnasset. Cùm enim certamine

accenso,

accenſo, par metus, & ſpes in parte vtraque aliquandiu eadem eſſet, ac noſtros iam fere poeniteret eius ſpei, cum qua pugnae diſcrimen laceſſiuiſſent: accidit forte hoc, vt Praetoria veneta triremeſque aliae, quae propter magnitudinem ſuam, multa aqua liberoque ſpatio indigebant, illatae in anguſtias quaſdam, fixis ibi inter vada carinis, explicare ſe ſe non poſſent. Tunc verò Treuiſanus cernens exitium ſuum, eiecit ſe ſe ſaltu in ripam, atque inter vepres, & alia queis inculta veſtiuntur, eſt elapſus. Idem fecere duces, & praefecti alij, quibus, ſimul Imperatoris exemplum, ſimul metus cuique ſuus haud inhoneſtam in tali caſu fugam ſuadebat. Qui manſerant, attoniti triremium impeditarum caſu, Imperatoris reliquorumque fuga, & expeditis vndique Mediolanenſium nauigijs, haud multo plus momenti efficiebant, quàm ſi ipſi quoque effugiſſent. Ita, modis omnibus inclinata ad iniqua re, Veneti partam tot antea maritimis victorijs gloriam perdidere fluminis iniuria, ſicuti tunc ſermo hominum fuit. Cremaniola poſtea infortunium luit capite ſuſpectus proditionis, quia nullam in tempore opem tuliſſet. Mediolani ad victoriae gratulationem huius, laetitia acceſſit alia ex Sigiſmondi Caeſaris aduentu, qui ad petendam hinc de more coronam aderat, ne dilata diutius ea res ad legitimam imperij poſſeſſionem impedimento ſibi eſſet. In Ambroſiana Aede coronatus eſt ab Archiepiſcopo Capra, quem hoc tempore reperio nihil obturbante aemulo, ſua

in ſede fungentem omni paſtorali munere etiam Principi acceptum fuiſſe. Coronati ceremonia Caeſaris in temporum eorum tabulis ita perſcripta eſt. Archiepiſcopus Capra procumbentem ad Ambroſianam aram in genua Sigiſmundum ſolenni carmine precibuſque vſitatis expiauit. Annulo digitum eius annularem, ferreo diademate caput cinxit. Nudum gladium & ſceptrum, & globum inſignia Imperij in manum dedit. Haec omnia ſicuti acta eſſent, Balthaſar Capra Archiepiſcopi iuſſu conſignauit litteris, & publica documenta rei ceremoniaeque eius confecit. Ex Cottarum familia, cuius gentis homines vetuſto iure ad ceremoniam adhiberi hanc opportebat, nemo vnus adfuit. Totidem verbis antiquae tabulae ceremoniam tradunt, qua Sigiſmundus Caeſar Mediolani eſt coronatus, tempore eodem, quo partam de Venetis victoriam, & poſt magnae cladis luctum, ingens nauale decus, in triumphi modum exculta Metropolis iuſto gaudio concelebrabat. Ac veluti cumulante in eos dies fortuna res omneis ſecundas, & magnas, triumphus alius vrbi exhibitus eſt: duo captiui reges vno tempore, Nauarrus & Aragonius, quos inter Neapolitani regni tumultus acerrime obſidenteis Caietam, Genuenſium claſſis (erant adhuc Genuentes in poteſtate Mediolanenſium) obſeſſis miſſa ſubſidio, cepit, ductique Mediolanum aliquandiù exempla rerum humanarum fuere, trepidi ſcilicet, quid de ipſorum capite Dux Mediolani ſtatueret. Seruati benignitate ip-

ſius

fius clementiae gloriam tulere ei, quae victoriae famam auxit. Fertur Aragonius, cùm ab Philippo Maria intra Iouis arcem, salua inter captiuitatis miserias regiae maiestatis reuerentia, humanissime compellaretur, proponendo pari affabilitate, & modestia fidem suam, gratumque animum ad omnia, quae tanto discretus spatio, imperij huius causa facere posset, ac rursus ostendendo Gallorum impotentiam, & pericula, vel damna, quae Mediolanenses appeterent, si Neapolitana res illuc transiret, flexisse Ducis animum, vt saluum, & incolumem regem vtrumque dimitteret, habito insuper honore, & hospitalitate omni, quae mutuis obligaret pignoribus animos, ob salutem, hinc datam, hinc acceptam, & ob beneficia quae salutem etiam honestarent. Per aliquot inde dies, Aragonius, & Nauarrus fuere Mediolani, amplectente ac venerante Metropoli regiam magnitudinem in eisdem, quos paulo antea adspexerat vt hostes, & miserata erat, vt captiuos. Opulentissimi ciuium certauere munificentia & comitate omni erga eos, ac data sunt munera, quorum admiratione, reges externi fortunas vrbis supra regnum vterque suum extollerent palam. Apud Vitallianum Borromaeum praecipue fuere in hospitio, qui splendore domus, & pecuniae magnitudine proximus fastigio Principis habebatur. Refert Bossius, festos eos dies omnes fuisse populo Mediolanensi, supplicatum ad praecipua templa Vrbis, campanarumque sonitu vocata cuncta ad hilaritatem:

Reges

Reges ipſos in templum maximum ventitaſſe aliquoties, atque ibi, tum partium ſingularum, tum vniuerſae molis attentiſſima contemplatione mirifice eſſe delectatos: in patriam deinde rediſſe tam beneuole erga Mediolanenſium nomen affectos, vt captiuitatis deinde illius etiam iucundiſſime meminiſſent. Caeterùm, ſicuti laeta haec in ſpeciem atque magnifica fuere in pompam, ita grauiſſimae rei damnum attulere, nimiumque magno triumphus ille ſtetit. Namque Genuenſes, etiam irritati, ſicuti demonſtratum eſt, ſpretae ſuae legationis ignominia, poſtquam dolor hic inſuper nouus acceſſit, vt partam ſua claſſe victoriam, captiuoſq; reges, & defenſi Neapolitani regni decus, omnia in famam; & potentiam conceſſiſſe Mediolanenſium viderent, defectionem, quae dilata adhuc fuerat, haud vltra diſtulere, ſpectaculique & triumphi inuidiâ illius amiſſa eſt vrbs, quae maritimas opportunitates Metropoli addebat, ſine quibus nullum imperium ſatis validum eſſe poteſt. Simul, eiuſdem Neapolitanae victoriae regiaeque captiuitatis inuidia apud aemulos huius imperij Venetos Florentinoſque renouauerat antiquam curam, ne vrbs vno tempore victrix, & hoſpita liberatrixque Regum, ad ſpem Italici Regni, per haec, & alia quotidie facta violentior, nulla deinde ope poſſet inhiberi niſi noua quamprimum remedia ei malo pararentur. Igitur, ad priſtinas eius rei ſolicitudines nouo hoc addito metu, coniurationem etiam ipſi ſuam inſtaurant, foederaque noua ineunt de

coercenda Metropoli continendoque intra fines insubrum Vicecomite, vel etiam exturbando inde, quod si euenisset, in caetera postea consilium ex euentu ipso capturi erant. Ea coniuratio trahebat Eugenium Pont. Max. haud sine grauissimarum deinde rerum consecutione & nexu scilicet, vt Vicecomiti Metropolique cum sacrorum principe bellandum esset, & Christi Vicarius, Principum aliorum certaminibus odijsque implicaretur: quo negotio, Apostolica Sedes ad extrema pene deducta est, capta vrbe Roma, profugo Pontifice, deinde exauguraro: & initia causaeque tantarum calamitatum, haud aliunde quàm ab nimia Vicecomitis potentia fluxere, nec aliò etiam referebantur. Cùm enim ex Veneta nobilitate esset Pontifex Eugenius, spirituque idem, vt exempla docuere, politico magis quàm Apostolico, patriae suae memor, cuncta ad Reip. illius amplitudinem referret, ideoque suspectus Vicecomiti ab origine studijsque suis etiam ante id quod dixi foedus fuisset, tum verò inito foedere, infensus atque inuisus magis, aduersus Imperium hoc agebat omnia hostiliter, & vicissim hinc ad euertendum eum cuncta ab Vicecomite exquirebantur. Nec Eugenio placebat viuere dominarique eum, vnde periculum Venetae libertati semper intactae immineret, & metus indignatioque Vicecomiti erat ingens, si Ecclesiae arma, & Apostolicae Sedis opes, imperiumque sacrorum, & suprema illa authoritas fierent subsidia illis, quos, odium, & inuidia, & dolor alienae

pacis

pacis inquietaret. Cùmque adeò accensi vtrinque animi essent, Philippus Maria hostem persequendo hunc, eò prouectus est, vt, & Concilij Basileensis authoritate, Pontificatu deijciendum eum curarit, & postquam id tenuerat, confictis etiam eiusdem Concilij nomine litteris, populoque Romano concitato, Picenum ipse inuaserit, fraude certamineque hoc impia Vicecomitum omnium facta haud dubie supergressus. Verùm ista dum fierent, desciuit ab ipso Franciscus Sfortia ille per quem fiebant, causaeque defectionis magnae & arcanae quaedam ferebantur. Notissima illa, & celeberrima sermonibus hominum fuit: quòd Nicolaum Picininum Sfortiae inimicum, Philippus Maria nimium extulisset: atque occultiore susurro mussitabatur simul illud, quòd Vicecomes, & Sfortia, iam pater, & filius, gener, & socer, adoptionis & sponsalium iure nuncupati, vincula ea caritatis incitamenta irarum sibi inuicem fecissent. Cùm enim Philippus Maria Franciscum admiratione virtutis (nisi si fortasse metu) in nomen familiamque Vicecomitum adoptasset, eique Blancam filiam despondisset: grauium atque quotidianarum offensionum vtraque ea necessitudo materiem praebebat, indignante Sfortia, quòd, gener, & successor heresque destinatus, procul ab domo, procul ab aulae limine haberetur; nec tempus matrimonij veniret vnquam, & potiores interim alij essent haud alia scilicet commendatione quàm odio ipsius & aemulatu. Philippus Maria vicissim suas habebat causas expostulandi

grauiſſime & conquerendi, ſiue culpa in filio erat aliqua, ſiue cùm nulla eſſet, fingebatur ſuſpicione Patris, aemulorum arte, vel etiam, innoxius, vt plerique credidere, iuuenis, peccare nonnihil, & peccando, laedere ſe ipſum cogebatur ob ea ipſa, queis laedi ſeſe expoſtulabat. Non enim gratia tantummodo gratiam parit, ſicuti verbum habet vetus, ſed vberiore foetu, iniuriae naſcuntur ex iniurijs, & dum vlciſci priora homines volunt, damnis fere nouis implicantur. Sic offenſionibus alienati mutuis Vicecomes, & Sfortia, quotidie magis alienabantur, exibatque ſermo, quòd neque alter adoptaſſe vellet ac deſpondiſſe, & alter, ſine lare adoptionem, ſine ſponſa thalamos adſpernando, patris & ſoceri ſimul nomen inane adſpernaretur. Haec inter Vicecomitem, & Sfortiam iacta ſemina odiorum diſſidijque aliquandiù cùm fuiſſent: cuncta ſpeculati Veneti arripuere occaſionem, & illectum ad ſe Sfortiam exercitibus impoſuere ſuis, eoque deinceps imperatore gerebant bellum aduerſus Mediolanenſes, donec poſt multas mutuas clades facta ingenti rerum animorumque mutatione, reconciliatus ipſe ſocero patrique cuncta cum eo reconciliaret, atque pax magna ſed non duratura iniretur. Neque verò arbitror, ex omni memoria aetatum aut populorum, homines vnquam fuiſſe vllos, aut tam faciles ad bella, aut in pace tam inconſtanteis: & inter omneis eorum temporum caſus nihil tam admirabile ocurrit, quàm potuiſſe ipſos inter ſe populos, & principes fidem habere

habere vllam, cùm data ſemper fides illico vana fieret. Infenſi bonis viciſſim alienis, ob minimam quamque rem, occaſionemquem natam ad arma ibant: vbi poenituerat armorum, quaerebant eadem leuitate pacem: haec ſtatim impetrata diſplicebat, & rurſus violata reconciliabatur: atque cùm ſaepius ita egiſſent, nondum tamen credendi inuicem ſtomachus taediumve ſubibat. Ne vincula quidem ipſa humanae ſocietatis, quae apud gentes omneis, maxima, & ſanctiſſima habentur; in ea principum inconſtantia valuere, quominus Sfortia inſidiantem ſibi Vicecomitem deijcere Regno ſimul & vita conaretur etiam ex quo deducta tandem Blanca, ſexus vtriuſque prolem ediderat, vxorque iam, & maritus; & horum filij, Vicecomitis nepotes, auus verò iſte, & ſocer, & rurſus filia illa, generque, plena caritatis nomina, molleis ac teneros in parte vtraque facere animos poſſent. Et poſtquam inter pignora iſta ſaeuitum tantopere erat, coaluere tamen ijdem animi rerumque praeteritarum obliuione indicta, aduerſus hoſtes alios iniere foedus, quod ne rurſus abrumperetur, morte, credo, Vicecomitis effectum eſt. Nam ea paulo poſt, ſicuti memorabo eſt inſecuta, tunc cùm flagrante bello Italia, tumeſcentibuſque animis ira, & metu, & mole ſuſpicionum, monſtrum adhuc expectari aliquod poſſet ſimile priorum, quae ſocerum, & generum ſpectacula vtriuſque hoſtibus antea fecerant. Caeterùm, huic tantae ſaeuitiae animorum, & leuitati, quae quidem, non

tam

tam hominum ipſorum, quàm dominationis videri vitium potuit, rerum etiam, quae interim accidere, varietatem, & ſaeuitiam recte aliquis comparauerit. Bergomum, & Brixia, & Viceria, & Verona, Mediolanenſes inter, & Venetos obſeſſae ſaepius, captae direptae, die aliquando vno, aut dominos habuere eoſdem, qui hoſtes fuerant, aut ab dominis paulo antea ſuis hoſtilia cuncta pertulere. Veneti facto ad Caſſanum ponte, flumen trangreſſi Abduam, colleſque depopulati Briantaeos, capta ad Bripium Leucumque arce, caſtellis circa flumen infeſſis communitiſve alijs, ſpe maxime inteſtinarum ſeditionum ad ipſa moenia vrbis Mediolani acceſſere tamquam deiecturi Vicecomitem, Imperijque ſui ſedem facturi Metropolim. Ijdem ab Orientali Porta (regione namque venerant ea) pulſi & reiecti vix tutum in ſua caſtella receptum habuere. Vrbe in ipſa, Euſebius Caimus particeps omnium conſiliorum Principis, idemque ad principes alios ſaepe legatus interficitur in templo maximo cùm ad D. Iuliae aram efſuſus in preces poſitis humi genibus iaceret: & cauſa tam violentae necis fuit ſuſpitio, quòd Franciſco Sfortiae Venetiſque arcana imperij prodidiſſet. Cuius hominis neci continuatur Nicolai Picinini poſt grauem morbum obitus haud ſine multo hominum ſermone, quòd inter tot acies, atque tot inter tela verſatus ille non potius occubuiſſet ferro. Mortuus eſt ad Corſicum qui locus nauigabili alueo alluitur quinto ab vrbe lapide, indeque de-

uectum

uectum cadauer in templo maximo ſepelitur exequijs, quae decerent exercituum Imperatorem flagrantiſſima apud principem gratia, quo amiſſo, ſimulacra luctus in aula tamquam ob res perditas fuere. Tumulus eius ingredienti Templum ad dexteram eſt iuxta valuas Sacrarij Maioris cum marmorea tabula, quae parieti inaedificata ſubiectaque Deiparae Virginis imagini, carmen inciſum huiuſmodi habet. Nicolaum Picininum ſub Philippo Maria, exercituum imperatorem, cui, ex corporis breuitate cognomen id fuerit, ſitum eſſe ibi, & petere ab omnibus, qui eò acceſſerint, vt breui apud Dei Matrem prece adiuuetur. Haec duorum hominum funera, curas ſermoneſque ciuium à publicis malis bellique cladibus aliquandiu auerterant cùm eorum alter, falſa principis ſuſpicione interfectus fuiſſe diceretur, alter magnum principi luctum, & vnà cum luctu ſolicitudinem reliquiſſet, quemnam eo amiſſo perinde fidum ſtrenuumque aſſumere ſibi ducem poſſet. Ante funera haec tumultus in vrbe fuerat periculo, quàm re maior à Brando Caſtelleoneo Cardinale ortus, qui magna erat etiam inter collegas authoritate & fama, aderantque opes, & animus feruidus, reique ſemper alicuius molitor. Inter caetera Sacerdotia quae multa & ampla obtinebat, D. Ambroſij Monaſterium fuit ea conditione, & iure, vt pars vectigalium cederet Monachorum alimentis reliqua Commendatarius teneret. Monachi erant Ciſtercienſes, qui ordo, iam inde ab initio funda-

tus ibi, & constitutus pari cum Canonicis iure Basilicam eam tuetur. Hos ille Monachos dimiserat è Monasterio omneis, induxeratque Cartusienses in eam sedem haud parua Mediolanensium offensione & ira. Fit vrbe tota propter eam rem consternatio, & tumultus, qualis esse solet, cùm publica iura violata animos irritauere. Postquam aliquandiu turbatum est, publico denique consilio opis implorandae causa ad Principem itur. Is abire ex templo Cartusienses iubet, vacuamque relinquere Ambrosianis sedem. Ni abeant, igni se & ferro deiecturum eos minitatur, statimque illi abiere. At Cardinalis, vbi Ducis interminitatione Monachos cessisse loco videt, ad consilium aliud adiecit animum, vt Ambrosiani officij ritus deleret, ac pro eo Romanam formulam in Mediolanensis Ecclesiae consuetudinem inducere conaretur. Id non posse fieri arbitrabatur, nisi codicem ipsum intercepisset, in quo formulam Ambrosiani ritus D. Ambrosij manu descriptam ferebant. Asseruabat Codicem Praepositus D. Teclae venalis homo, sicuti res docuit, an potius absque scelere vllo, leuis, & parum acer ad custodiam rerum, quae fidei ipsius concreditae essent. Hunc auro corruptum, siue promissis, vel qua alia deceptum arte Castellaeoneus in eam mentem adducit, vt sacrosanctum codicem prodere sibi non recuset. Accepto Codice Cardinalis idem facile deinde exsequitur caetera, & primùm omnium agendo cum Canonicis, impetrat hoc, vt die festo res diuina Romano ritu

fiat

fiat ad aram maximam: & data opera dies est electus Epiphaniae, quò maiore concursu, ac celebritate noua ceremonia spectaretur. Confuderat ea res admiratione ac nouitate ciuium animos, atque inter sese frementeis, causam, siue authorem immutandi patrij ritus quaerebant. Postquam, cognitum est, rem esse artificio & machinatione conflatam eius Castellaeonei Cardinalis, ad ipsius repente aedes aduolauere cum facibus, & obsessa domo minitabantur excidium, ni sibi Codex Ambrosianus ille traderetur. Cardinalis enimuero perfusus horrore periculi proiecit è fenestra librum, ac timens in reliquum deinde tempus populi Mediolanensis iras, Placentiam, vnde oriundus erat, aufugit. Philippus deinde ipse moritur iactatus febricula per aliquot dies exhaustusque ventris profluuio quem vtrumque per se lethalem in affecto corpore morbum aduersus remedia omnia contumacem efficiebant curae circumstantes, cùm Venetorum arma, semperque suspectus gener, & Imperij amittendi metus obturbarent necessariae quietis horas, indeq; stomachus alienatus coqueret praue, atque venenaret quicquid prodesse poterat. Etiam praeter honestas eas solicitudines, decorasque molestias Imperij nomine, miserabilis cum ignominia angor exercuerat virum ob Beatricis vxoris impudicitiam, quae deprehensa cum adultero, clementer tamen punita est, dato moriendi spatio intra Binaschi arcem, quasi flagitium aliud, & non extremum illud muliebre puniretur. Reliqua fortunâ moribusque

Vicecomes fuit iste, tum felix hoc ipso, quod amissum fratris importunitate fere Imperium omne receperat, tum absque vlla fratris similitudine paternarum omnium virtutum famam nactus, si ab Romano demum abstinuisset arma, ac nisi orta, illa, Capram inter, & Ioannem Vicecomitem contentione de Pontificatu Ambrosiano, fauendo potius huic, offendisset suspicione animos, quasi Sedis Apostolicae decreta, & authoritatem nollet obstare sibi ad ea quae moliretur.

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS
CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
DECADIS III
LIBER V.

ETROPOLIM PROVINCIAMQVE Mediolanum, & principem hunc Insubriae populum, ab ea libertate, quam post lapsas Imperij Romani opes, ad eiusdem Romanae Reip. similitudinem inuaserat tenueratque per aliquot secula incorruptam, Turriani primùm sub tribunitiae potestatis titulo in seruitutem petiere. Deinde Vicecomites Turrianis eiectis pari fallacia principatum sibi vsurpauere eundem, Archiepiscopusque Otho, vi simul, & gratia, commendationeque Pontificatus illato in familiam suam, Tribunorum nomine, decepta patria, Caesaribus elusis, viam ad Imperium inclytum fama per gentes omneis posteris suis aditu hoc inuenit, vt ad ludibrium denique tantarum rerum, Philipus Maria, nepotum vltimus filiam vnicam, & cum filia regnum alieno homini relinqueret, inimici generi socer inuisus, cui in moriendi dolore tristius morte hoc ipsum fuit. Philippus Maria

Vicecomitum Ducum vltimus decessit anno CIↃ CCCCXLVII. tempusque id esse depellendae seruitutis rati Mediolanenses, fortius omnino quàm felicius ad eam rem incubuere, iamque sese pro liberis haud dubie gerebant. Inter quae non duraturae libertatis exordia Archiepiscopum Mediolani fuisse nullum, tradidere quidam, quibus ego vtique assentirer, nisi potiores apud me authores alij superstitem Pontifici Caprae Ioannem Vicecomitem de quo dixi, alterum facerent. Cùm enim ad Philippi Mariae fere finem Capra vitam Pontificatumque perduxerit, contraria ei sententiae, & certissima coniectura dari hinc videtur. Neque verò dici potest, superstitem Caprae Ioannem illum fortasse fuisse quidem, sed nihil iuris aut potestatis ad Ecclesiae gubernacula habuisse, cùm vitio creatus, ideoque deiectus Pontificatu antea esset. Apparet namque fuisse etiam restitutum idq; conuincitur Apostolici diplomatis testimonio, quo diplomate piam ipsius mentem de sacerdotijs quibusdam nouis instituendis laudat Pontifex Eugenius, annuitque, vt ea sacerdotia ex Apostolicae Sedis authoritate instituat, quò auctior, & florentior in Ecclesia Mediolanensi diuinus cultus esse possit, & quò pluribus simul ipse munimentis ad aeternam salutem insistat. Ibi verò, & Archiepiscopum Ecclesiae Mediolanensis Apostolicae litterae nuncupant Ioannem hunc Vercellini Vicecomitis filium, & omni alia affabilitate honoreque verborum prosequuntur: quarum sane literarum

huc

huc transferre ſummam iuuat ; vt melius clariuſque noſcatur origo ſacerdotiorum, quae ab Archiepiſcopo illo Ioanne fundata gentilitia hodie poſteris eius manent. Summa igitur ea litterarum haec fuit. Reuerendiſſimum in Chriſto Patrem & Dominum Ioannem Archiepiſcopum Vercellini Vicecomitis filium volentem amplificare Mediolanenſis Eccleſiae cultum, pioque animo, pro fluxis & caducis mortalium rebus, ſupera, & aeterna cogitantem ſupplicaſſe Apoſtolicae Sedi, vt ex eius authoritate licitum ſibi eſſet, ad caetera loca Canonicorum templi maximi, locum addere vnum, quem obtinens Canonicus, dignitatis vocabulo Praepoſitus appellaretur. Supplicaſſe item, vt in D. Nazarij Aede ad Aram, quae Florana dicitur, & in Templo maximo ad aram alteram, quamcunque ipſe elegiſſet, ius facultatemque haberet ſacerdotia inſtituendi ad rem diuinam in vtraque ara perpetuo faciendam. Quae ſacerdotia, & cum Praepoſiti titulo Canonicatum, Archiepiſcopus idem, ſicuti ſuo aere fundaturus inſtructuruſque eſſet, ita ſupplicaſſe, vt ſibi heredibuſque ſuis, poſtquam ipſe deceſſiſſet, ius foret eligendi ac nominandi homines idoneos, quibus ea demandarentur. Ea conſilia & poſtulata, quia pia & iuſta eſſent, continerentque diuini cultus amplificationem, etiam authoritate Apoſtolica debuiſſe comprobari, ideoque annuiſſe Pontificem Eugenium, vt Archiepiſcopo Ioanni cuncta ea ſicuti eſſent expoſita & petita gratificaretur. Inerat deinde diplo-

diplomati mandatum aliud Apoſtolicum, ad Ioſephum Bripium Canonicum eiuſdem Eccleſiae Mediolanenſis, vt ille, inſpecta & cognita donatione bonorum, que ſacerdotijs inſtituendis ab Archiepiſcopo Ioanne aſſignarentur, ſi rem eſſe idoneam videret, exſequeretur, atque praeeſſet ei actioni. Aſſignauit Archiepiſcopus, Canonico quidem & Praepoſito florenos nummos centum: rei verò diuinae ad Aram vtramque faciendae, nonaginta. Minime igitur ego dubito, quin, & Archiepiſcopus iſte Vicecomes, & legitimus Archiepiſcopus Mediolani fuerit, tunc cùm Philippo Maria extincto, Vicecomitum nomen ab ſuperbia faſtigioque principatus ad priuatae fortunae iura neceſſitateſque redierat. Sed mortuo Principe, tanti rerum motus aderant, bellique tanta moles, vt ſicuti haec Archiepiſcopi illius actio fefellerat vulgatos vrbis annales, planeque exciderat ex omni litterarum memoria, niſi repertae fortè apud Archiepiſcopi heredes Apoſtolicae litterae traditaeque nobis rem ſilentio obliuioniq; exemiſſent: ita actiones alias eiuſdem aliorumque Pontificum incercidiſſe mirum haud videri debeat. Nunc conſilia Reip. Mediolanenſis in vſurpanda tuendaque libertate, ſpes atq; cupiditates Italiae principum interiectas, varios ancipiteſque caſus, & veluti dubitantem in eo diſcrimine fortunam, & qui demum exitus negotio fuerit, narrare pergemus. Mortuo Principe, Mediolanenſes erectis ad liberandam vrbem animis, haud ſine execratione maiorum ſuorum, qui ab

familia

familia vna, per Archiepiſcopi fraudem, ſeruitium patriae imponi illud paſſi eſſent, conſpirauere, ne quemquam Mediolani regnare paterentur. In id, prouiſis, quae prouidenda erant, multumque inter ſe ſe collocuti principes vrbis etiam ante diuulgatam Ducis mortem, poſtquam ab intimis ea celari deſita eſt, diſponunt paſſim armatos ad omnia ſuſpecta loca, vias ipſas tranſuerſis foſſis, & catenarum obijce, ne ſit vſpiam ad interiora aditus, claudunt. Dein, tamquam haud dubie iam vſurpata libertate, principatuque deleto, Reip. formam, quam maxime aequabilem, repetitis ex vetere Rep. exemplis tumultarie inſtituerunt: publicum vrbis concilium Senatuſque octingentorum, qui ſummae rerum praeeſſent, renouatur. Caeteri Magiſtratus in ſingulas portas deſcripti bini, hique facti bimeſtres, vt eunte per capita honore, pax animis, amorque ſtatus eius maneret: caetera omnia ſalubria, & apta libero populo quae poſſent eſſe conquirebantur: & quò magis placebant initia libertatis, eò inuidioſius execrabiliuſque Vicecomitum & regni nomen fiebat. Haud tamen prohibuere, quominus Philippus Maria principum ritu ſepeliretur, eſtque ſepultus penſili tumulo poſt Aram maximam, quale Ioannis Archiepiſcopi monumentum manet. Alij, ſepultum quidem rite principem, ſed die funeris, tantum fuiſſe turbarum in vrbe tradunt, vt interpellata exſequiarum ceremonia ordineque confuſo, pompa ipſa diſſiparetur, & ab deducendo cadauere auerſi Clerici ſimul;

&

& proceres, & familia tota, & populus ipse spectator abirent, quà quemque vel periculi metus, vel cura aliqua suarum rerum, vel studium etiam inane videndi quid fieret, auocarat. Erant publici consilij capita repetendaeque libertatis authores. Antonius Triuultius, Theodorus Bossius, Georgius Lampugnanus, & Innocentius Cotta. Hos, & principes fere alij sequebantur, & plebs ipsa, ceu parentes patriae suspiciebat, intentaque erat ad imperia eorum, & nutus. Sed multa simul obturbabant terrebantque: prope victor in vicino Venetus hostis, mota Italiae totius arma ob relictam hanc sine imperio vrbem, vrbe in ipsa factiones detectae trahentium rem ad eundem Alphonsum, qui paulo antea captiuus Mediolani fuerat. Et erat Mediolani Regis eius exercitus, missus quidem ab Rege subsidio aduersus Venetos, cùm hoste imminente illo Philippus Maria periclitaretur, sed nunc mortuo Vicecomite, eaedem copiae Aragonio Regnum, & sibi sedem in hac prouincia meditabantur, versaque in terrorem etiam auxilia erant. Praefectus eorum auxiliorum Raimondus Boilus, occupata Iouis arce factus ex auxiliari hostis, vexilla Regis sui populo ostentans concitabat turbatos nimium sua sponte animos; vt specie illa noui, & externi dominatus obiecta alienarentur interdum ab ijs, quos liberandae patriae auctores nominaui. At viri fortes, quibus, neque perseuerantis animi vigor deerat, neq; ad consilium, quamuis inter ancipitia expediendum,

dum,

dum, ſubtilitas ingenij & acumen, & rerum vſus, eodem tempore, & malum tollere hoc quod domi natum erat, parant, & aduerſus imminentes alios vndique hoſtes, praeſidia opportuna moliuntur. Raimondum eum Aragonenſem, corruptis auro qui circa ipſum in arce erant, deiecere inde, arceque recepta ipſa, inimiciſſimum illud libertati opus immiſſa cum ferramentis plebe demoliti ſunt. Familiam verò Raimondi, quae in Monaſterij Ambroſiani aedibus erat, diripuere, vniuerſam, & multiplici in omneis partes terrore oſtentato, duces alios peregrini exercitus adiunxere ſibi: quae omnia, nec prouidentius, nec felicius adminiſtrari potuere, quàm geſta, & adminiſtrata erant. Paulatim inde agendo multa, & prouidendo labuntur ad conſilium, fronte quidem ipſa, & ſpecie conſentaneum prudentiae & felicitati eidem, atque liberantibus patriam in tali tempore prope neceſſarium, ſed exitu ad id quod quaerebatur miſerabili, & calamitoſo. Franciſcum Sfortiam generum ſuum, Philippus Maria, ſaepe alienatum, ſaepe reconciliatum rurſus, & ſemper, vt demonſtraui, ſuſpectum, paulo antequàm moreretur, victus ingruentibus vndique periculis, rogauerat, vt ad ſe cum exercitu ſuo veniret, & in itinere ipſo, dum properat ille, dum accingitur ad ſoceri mandata, nouae exortae ſuſpiciones tardauerant venientem, & moratae erant, donec abſumpto ſene, ac finitis eo tandem exitu ſuſpicionibus, agitare ſerio demum ipſe imperia, & res magnas coepit.

pit. Hunc, accepto nuntio de ſoceri morte, properantem ab Cotoniola, iamque progreſſum in Parmenſium fines, & ibi caſtra habentem, re agitata in Senatu, per Scaramutiam Balbum rogant, vt in eaſdem gerendi belli conditiones, in quas fuerat à Philippo Maria euocatus, venire pergat. Quod conſilium, vt dixi, ſicut exitio rebus fuit, ita ſalutare in frontem, & prope videri neceſſarium poterat ob inclytam eius hominis in re militari famam, ob veterani robur exercitus quem ductabat: & quia niſi ſocius amicuſque aſſumeretur, acerrimum fore hoſtem apparebat, vel ſuis ipſius auſpicijs, vel translata ad Venetos omni virium ſuarum mole. Erat Franciſcus Sfortia Sfortiae Attenduli filius, cui Attendulo, ſua virtus, & fortia facta apud reges gratiam, opeſque, & inde partem imperij, proprioſque exercitus & ipſum Sfortiae nomen inuenere. Antea, Iacobus, ſiue Mutiolus fuerat: parenteſque eius, Ioannes, & Eliſia intra Cotoniolae fines honeſti, praeſagium accepiſſe ferebantur, fore, vt depoſito, quod ipſi impoſuerant nomine, proles ea nomen aſſumeret aliud quod fieret familiae cognomentum, & late noſcitaretur. Hoc igitur parente Franciſcus ortus, poſtquam is in Aterni fluminis traiectu ſummerſus abſque duce vllo Sfortianum exercitum reliquerat, conſenſu militari ſalutatus imperator, ac deinde, quacunque bellum aliquod gereretur, expetitus, & Philippo Mariae praeſertim aſcitus, fortunaque ſub ipſo vſus ea, quae demonſtrata

eſt,

est nunc accepta à Mediolanensibus gerendi belli potestate, reique militaris administratione, statim diuisas curas habebat, tuendi Mediolanensium ipsorum Imperij, & simul rapiendi vsurpandique inde quantumcunque posset salua in speciem fide: donec gerendae demum alienae personae finis, belloque aperto inuadendi quos tuebatur, tempus veniret. Appellatis in itinere Parmensibus, acceptaque ab ijs fide, ne ab Mediolanensium amicitia & authoritate discederent, Cremonam cum exercitu progreditur, quam ei vrbem Philippus Maria dederat cùm Blancam filiam in matrimonium daret. Ibi conditiones, in quas fuerat ab socero conductus, cum Aluisio Bossio, & Petro Cotta Reip. Mediolanensis oratoribus firmat, vno hoc addito, vt si Brixiam ipse cepisset, vrbem eam haberet, liberam: si postea Verona etiam esset capta, hanc quidem haberet, Brixiam verò dimitteret. Rebelles inde Ticinenses, qui Mediolanensium odio parati imperium quodlibet accipere aliud, aduersus Metropolim caput sibi aliquod quaerebant, assumit sibi, Comesq; Papiae appellatur praeclara interim apud Mediolanenses ipsos excusatione hac vsus, quòd nisi maturasset ipse vrbem recipere eam, ventura fuisset in hostium potestatem, quodque magnus bellicus apparatus, & Pado amni armandae naues ibi haberentur: spes praecipua belli, quod ipse administrandum suscepisset. Proinde, ne offenderentur, subsidiaque imperij sui scirent esse quicquid Franciscus Sfortia possideret.

 Mala

Mala initia negotij etiam ad exitum infausti, pessimeque Reip. consultum optimus quisque autumabat tunc cùm summa rei militaris ad hominem eum delata esset. Ac talibus quidem initijs offenso Senatu, multumque suspecta noui Imperatoris fide, consilium occulte initum est Mediolani, vt peterent potius ab Venetis pacem, quàm vt bellum gererent eo duce, qui rapiendo sibi, & intercipiendo quas ad Metropolim adiunxisse debuerat vrbes, rudimenta ea infidi animi in ipso rerum aditu posuisset: missoque confestim in castra Venetorum Petro Cotta pacem & foedus petiere. Sed cùm Veneti, aliâs etiam, vt ferebant, elusi spe pacis, legationem eam spreuissent, necessaria visa dissimulatio aduersus Sfortiam, quem ceu priorum obliti, attentiore in posterum cura, per litteras monuere, vt meminisset, tuendi Mediolanensium Imperij causa ipsum esse ascitum: nihil erraturum, si omissis in praesentia curis cupiditatibusque alijs, rem eam ageret: Senatum populumque Mediolanensem, inter alia instituta, quibus delectetur, grati animi famam erga benemeritos non parui aestimare, & posse praemia tribuere ei ob fidem, maiora, quàm quae antecapere ipse festinaret. Talia quaedam ad Sfortiam in castra perscribi Senatus iusserat: vsique deinde dissimulatione ac lenitate eadem, speculatores apposuere ei, per quos, in singula fere momenta, quid ageret, quòue moueretur, scirent. Et ille, nondum, scilicet, maturum esse tempus existimans depromendi id quod penitus

animo

animo inclusum habebat: simul, & Senatus litteris, & conscientia admonente, videns, ob interceptam Papiam, tentataque in conditionibus alia, suspectum se esse Mediolani, sedulò agitabat, moliebaturque omnia, vt suspicione ea se eximeret, faceretque fidem animi, nihil aliud, quàm benè gestae Reipub. laudem quaerentis. Opportune autem ad placandos Mediolanensium animos, probandamque Senatui fidem, ei contigit, vt Derthonenses Ticinensium animo semper auersati Metropolim, vrbis suae imperium ad ipsum deferre vellent, multumque rogarent, ne accipere grauaretur: quod abnuit ille, & Praetorem tantummodo dedit. Caetera deinde nauiter ac prospere administrando, consulendo de rebus omnibus Senatum, & Senatusconsulta diligentissimè exsequendo, ea aliquandiu erat integritatis fideique existimatione, vt, cùm alia super aliam victoria nuntiaretur, obiurgarent amici eius alios, quòd ipsum eiusmodi suspicionibus violassent. Cùm enim praeter Veneti belli molem, Galli etiam, & Genuenses, & Sabaudiensis, & Estensis, ad occupanda Mediolanensis imperij varia loca, prout quique partem aliquam, vicinitatis illecebra, seu iure nonnullo petebant, vno tempore coorti essent: tantis afflictam difficultatibus Remp. fide illius ac virtute quotidie fieri meliorem apparebat. Et referebat, vt dixi, ille cuncta ad arbitrium authoritatemque Senatus, vt ne gloriae quidem fructum, adeò non iam imperij partem quaerere sibi vllam videretur. Foedus

quin

quin etiam inire cum Galliae Rege, ne ea res apud Mediolanenses detrimento sibi esset, recusauit, cùm clandestina in id legatio in castra ad ipsum venisset. Maioreque & illustriore merito, Rainaldum ab Rege eodem cum exercitu missum ad tentandas Italiae res, iamque concitatis ad rebellandum Alexandrinis, finitima inuadentem, repressit precibus & authoritate memorans in colloquio vetera patris sui merita erga Regem Gallum. Placentiam inde, quae praesidio Venetorum tenebatur, oppugnare aggressus, quadraginta dierum labore expugnat, vrbemque eam inter exercitus vtriusque iniurias vastatam pessime ac direptam constituit Reip. Mediolanensis nomine: solatia, & iura, & magistratus dedit. In cuius quidem oppugnatione vrbis, nihil à scriptoribus praetermissum esse video, quò maior fieri posset gloria, vel ducis ipsius, qui rem gessit, vel Populi Senatusque Mediolanensis, cuius nomine gesta est, vel etiam hostium ipsorum, qui, ne vrbis eius possessione deijcerentur, pertulere ac tentauere quicquid ex patientia, ingenijsue mortalium, inter magnas dimicationes, historia vnquam admirata est. Sagunti profectò, siue Syracusarum, aut Tyri constantiam & aerumnas, & hinc oppugnantium, hinc obsessorum artes, & in vtraque parte multiplicem stragem Placentina ea res aequauit: neque ego repetendo descripta iam sedulò ab alijs, certamen inane sumam, otioue abutar, cùm vix ad ea sufficiam, quae nunc primùm ex diuturno silentio in lucem

hanc

hanc aliquam extrahuntur. Agentem ista Sfortiam laudabant quidem Mediolanenses, decesseratque suspicio multorum animis capitalissima illa, quam ipse sibi, primis, vt demonstraui diebus, conciuerat: sed quó maiora erant ea, quae gessisset, rursus nimia gloria viri suspiciones aliquando hominum easdem irritabat. Nam, praeter secundas quotidie magis ad Placentiam res, & iam prope depulsos ea regione Venetos, foedusque cum Galliae Rege repudiatum: celebrabatur omnium sermone singulare illius ingenij acumen, quo consilia omnia Venetorum excepisset, atque elusisset, simulque robur animi, quo leuiter lacessitus vocasset ipsos ad vniuersae rei dimicationem, & illi pugnam detrectasse ferebantur. Nimium id esse gloriae videbatur, quae, ne sese altius efferret, frenandam eam, atque comprimendam, secretò in concilijs aiebant. Itaque, dum ille Placentiam in propinqua iam spe victoriae quateret maxime, & oppugnaret, misso alio in Alexandrinum agrum ab vrbe exercitu Mediolanenses, postquam infestum rursus ei agro Gallum ita domuere, vt super vetera exempla, terribile atque funestissimum id infelices reliquiae referrent domum, gloria etiam ipsi elati, victorem exercitum duci Derthonam iubent, eique vrbi, quòd Metropolitano spreto imperio principem sibi Sfortiam habere voluisset, pro ea temeritate malum, exitiumque ferri. Ne magna aliqua vrbis eius calamitate sanciretur vrbium etiam aliarum fides, idque exemplum in Sfortiae ipsius contumeliam statueretur,

tueretur, ea res obstitit, quòd ciues illi, eiecto
protinus quem Sfortia dederat Praetore, permise-
re sese Mediolanensium potestati, & in quaecun-
que pacta adigi ipsos visum fuit, iurauere. Mini-
me fallebat Sfortiam, telum in sui nominis famam
directum fuisse illud, nec Derthonensi populo, sed
sibi vni terrorem eum esse ostentatum, admonitos-
que sic esse omneis, quantum opis & praesidij in
tutela fideque ipsius collocatum habere possent.
Sed multò magis angebat eum, quòd parce, &
lente cuncta ex vrbe ad exercitum mittebantur,
siue pecuniam ad persoluenda stipendia militi, siue
supplementum postulasset. Iam enim, praeter
excitatos magnitudine rerum animos ad minuen-
dam illius famam, ne periculosa aliquando liberta-
ti foret, etiam noua spes erat exorta Senatui po-
puloque, posse cum Venetis pacem fidam hone-
stamque componi, quoniam pars vtraque satis
gloriae, satis etiam cladium, & pericula in posterum
eadem haberet, qui bellorum omnium honestissi-
mus est finis. Consilij huius authores in Senatu
praecipui erant Picinini duo, Nicolai filij, de cuius
exitu demonstratum est, qui paternarum inimici-
tiarum heredes remouere ab exercitu Sfortiam co-
nabantur. Atque hortantibus assidue eis, & sua
sponte ad pacem inclinante Senatu, quae libertati
non obstaret, missis vltro citroque legatis, res ita
agitabatur, vt Senatui Populoque Mediolanensi
cum Senatu Populoque Veneto pax esset: de
praesenti statu & conditione partium nihil muta-

retur.

retur. Haec ita pepigerant legati. Sed quia rata esse non poterant, nisi prius in Concilio octingentorum relata, comprobataque essent, admonitus Sfortia per homines sibi fidos, quos Mediolani habebat, id spatij habuit ad plebem concitandam, vt coaspernata pacem, seditioso clamore bellum potius iuberet. Iactabant eius fautores, pacem fore ignominiosam, infidam, quouis bello tristiorem, & alia, quae per litteras, aut nuntios identidem ipse inculcabat tamquam Reip. cura: suberat dolus, vt exercitum ipse haberet, & pars vtraque bello fatigaretur, donec ad rem suo nomine gerendam matura omnia essent. Nam vbi Venetorum exercitum agro Mediolanensi submouisset, statuerat, vel occasione arrepta aliqua, vel si nulla daretur, ipso adoptionis & matrimonij iure conuertere ad recuperandum soceri imperium eadem arma, quae ad defendendam Reip. nostrae libertatem accepisset. Neque me fugit, eos, qui Sfortiae huius gesta litteris mandauere, & propria cura res eius amplexi sunt, eleuare ista verbis, culpamque conferre omnem in Mediolanenses ipsos, qui, tum diffidijs inter se aeternis, tum implacabili erga Sfortiam inuidia, perpetuaque insectatione gloriae eius, coegerint ipsum consulere suae saluti, & sibi filijsque suis debitam imperij huius hereditatem vindicare. Sed commune quidem hoc est omnium, qui res alicuius, siue Principis, siue populi, gratia rogatuque aliquo sumpsere excolendas, vt cuncta, quae minuant laudem, aut artificiose declinent, aut in

Yy contra-

contrarium vertant. Alioqui, sine fructu laborem, & fortasse damnum habebunt. Mihi, non excolere, sed narrare vetera haec sanctè aggresso, procul abest ea cura, semperque vera speciosis anteferemus. Magnus vtique bellator Franciscus Sfortia, & omni reliqua laude par antiquis non caruit eo certe vitio mutabilis animi, quocunque spes aliqua fortunae augendae, & dominandi cupiditas vocaret. Etiam sub socero Philippo Maria, tum antequam gener esset, tum post deductam maxime Blancam, nunc ab ipso ad Venetos, & Florentinos, nunc à Florentinis & Venetis ad ipsum desciuerat haud alia inconstantia & leuitate, quàm sine qua ipsam constantiae virtutem, nudam atque inutilem venatrix suorum commodorum regia prudentia appellat. Iam inde à Sfortia patre didicerat has artes, atque mobilitatem transferendae fidei prudentiaeque in partem eam, vbi maiora momenta vtilitatum starent. Nam etiam ille Neapolitanis antea bellis, nunc ab Ludouico Andegauensi contra Reginam, nunc ab Regina contra Alfonsum steterat: & variatis tamen ita vicibus blandissimi scriptores officij nomen imponere potuerunt. Quae porrò iura successionis, quamue adoptionem, quodue matrimonium aduersus Mediolanensium libertatem iactare poterat gener & filius soceri, & patris, cuius maiores haud alio, quàm communi nobiscum iure nati in hac patria erant? Nimirum etiam ipse sibi conscius, quàm tenui filio sua haec iura attinerentur, premebat

alto

alto silentio rem totam, neque verbum adhuc ei excidebat vllum, vnde suspicandi minima ansa praeberetur, nisi multa, quae occulte agebat, intimos animi sensus, ipso non suspicante prodidissent apud eos, qui nunquam desierant ad consilia illius speculanda intenti esse. Posteà, maturis iam negogotijs, res simul & verba, & repentina armorum conuersio, translatique exercitus, & assumpti ad Metropolim inuadendam hostes ijdem, in quos pro Metropoli pugnarat, omnia vno tempore, sicuti demonstrabitur, & comprobauere quas dixi suspiciones, & nimium serò coarguêre alios, qui vanum esse timorem volebant. Nunc Sfortia, postquam arte conatuque omni peruicerat, vt spreta, quae iam conuenerat pace, Senatus bellum decerneret, simulatione quidem, & cunctarum apparatu rerum intentus erat in quamcumque partem, siue Senatus censuisset, siue lacessissent hostes: animi verò sui curis & occultissimo sensu spectabat vrbem Brixiam, de qua vrbe in conditionibus erat, vt si eam ipse cepisset, potiretur, haberetque propriam & suam. Nondum id quidem suspicione vlla attigerant Patres sed paulo post mirifice attigêre: ac nihil aliud in praesentia cogitantes, quàm vt decreto bello, nulli rei deessent quae ad profligandos vndique Venetos, imperiumque constituendum, pertineret, de Sfortiae ipsius fide animoque erga Remp. ita iudicaturi erant, sicuti ille deinceps egisset. Is nunc castra ad Cremonam habebat, acceptoque Senatusconsulto,

quo bellum ei ſicut antea decernebatur, ad Caſſanum cum exercitu proficiſcitur, quam arcem, quodque municipium Sacri iuris olim, poſtea ab dominatu altero ſicuti pleraque alia poſſeſum, Veneti hoc tempore habebant. Eam recuperari arcem permagni ad rerum ſummam intererat, obtinente Veneto Laudem quoque Pompeiam, & Meltium, & Treuilium, & pleraque agri Cremonenſis itaut neque ſupportari commeatus in maiora caſtra, neque nuntij ſine diſcrimine commeare poſſent. Mittitur illuc ab Senatu etiam Aſtor Fauentinus cum ijs copijs, quibus ipſe praeerat. Huic mandatum, vt pontem in Abdua faceret, quà Cremonenſem agrum alluit flumen. Facto ponte coniunctiſque exercitibus, decem dierum oppugnatione recuperauere arcem. Eo terrore, qui Meltium obtinebant, aufugerunt. Pandinum inde & Ripalta, & quae trans Abduam caſtella praeſidijs Venetorum tenebantur, capta, & direpta, vel ſi expedierat, munita & infeſſa. Veneti ad defendenda iſta ſegniores, Cremonam vi tota aggreſſuri erant: iamque inducta in id claſſe Padus inhorruerat. Tunc ſcilicet Sfortiae cura rerum ſuarum pugnare cum authoritate Senatus: & non ſolùm tuendae Cremonae ſtudium, quam vrbem ei Philippus Maria aſſignarat, ſed etiam Brixiae adipiſcendae cupiditas, quam ſibi pepigerat in conditionibus, certamen cum publico conſenſu ducumque aliorum ſententiâ ad rerum ſummam inutile iniecerunt. Volebat Sfortia, impoſito pro-
tinus

tinus in naues milite, totis aggredi viribus Venetorum classem, crebrisque super ea re concilijs, gerendi belli rationem hanc proponebat, vt defensâ prius Cremona, ad Brixiam ducerent oppugnandam: ita fore, vt Veneti transgressu Ollij amnis prohiberentur, & bellum in suis finibus haberent. Patres censebant, Laudem Pompeiam, primum omnium esse recuperandam: & cognita per legatos Sfortiae sententia, misêre in castra, Oldratum Lampugnanum, & Ioannem Casatum, qui voluntatem Senatus exponerent, atque hortarentur magnopere Sfortiam, ne ei rei quicquam praeuertisse vellet. Ille tamen in sententia sua perstabat, & quamquam consensu ducum praefectorumque aliorum victus, castra in Laudensem agrum mouisset, Cremonam tamen & Brixiam nisi collocatas in tuto haberet, nihil praeterea satis quieto animo aggressurus esse videbatur. Opportuna consilijs cupiditatique eius fuit repentina Venetorum impressio, qui duce Micheleto quodam trangressi Ollium, castella, quae nostri capta habebant, inuasere. Casum scilicet periculumque iactando illud Sfortia denique peruicit, vt potestas sibi ab Senatu permitteretur agendi quicquid è Rep. esse duxisset: eiusque potestatis & arbitrij tempus ita definiuere: donec Patres aliud censuissent. Addidere collegam ei Gulielmum Montisferrati Demarchum, qui, cùm in Venetorum castris diu militasset, hoc tempore stipendia ea reliquerat, & in parte nunc altera quaerere bona

fide

fide virtuti locum videbatur. Huic Gulielmo partem exercitus eam attribuerunt, quae Barptolemaeo Bergomensi attributa prius fuerat, & honoris militiaeque gradum dedere eundem, quem ille tenuisset. Namque Barptolemaeus ille notus adhuc, & per seria, per iocos ob militarem gloriam simul & cognomenti ludum frequens in ore famae, cum sub Philippo Maria ordines duxisset, dein ab eo, Modoetiensi arci, crimine, siue suspicione interposita traditus in custodiam, suspenso è pinnis fune delapsus ad ima aufugisset, mortuo principe, ab Senatu restitutus honori pristino, nunc refugerat ad Venetos abieratque nocturnus è castris. In huius locum Patres suffecere quem dixi Gulielmum, ac praeter eum additi speculatores simul adiutoresque Sfortiae clari bello viri praefectique singularum turmarum, Carolus Gonzaga, Christophorus Torellus, & Antonius Intimiliensis, quorum vltimus ad Meltium in praesidio fuerat, & arce illic amissa profugus ad Mediolanenses, tantò magis fidus sperabatur aduersus eos vnde abijsset. Accepta igitur in hunc modum potestate, & arbitrio gerendarum rerum, & copijs ducibusque auctus hisce, simul potestatis & arbitrij vincula custodesque fidei circa se plures habens Sfortia, quàm fortasse vellet, ad Cremonam pergit ire tuendam ab Venetae classis incursu, scilicet, vt ab ea parte firmatis opibus suis, opes deinde, Brixiâ etiam receptâ, maiores, ijsdem Reipub. armis tentaret, imperiumque ita trium magnarum vrbium, iam

inde

inde à principio captâ ſibi Papia, habiturus erat. Veneta claſſis ſeptuaginta nauium Andrea Quirino duce conſtiterat iuxta Caſalenſem arcem in eodem Padi amnis brachio, quod Metropolim afflixerat ingenti clade ſub Philippo Maria, nomenque inde acceperat. Terreſtrem alium exercitum ſub Micheleto ad ſeptimum inde miliare Veneti habebant. Sfortia, faucibus brachij obſeſſis, oppoſitoque ibi Ticinenſium nauium praeſidio, nequid effugij in medio diſcrimine hoſtibus pateret, ab altera parte bombardas in hoſtilem claſſem praecipuae magnitudinis dirigi quatuor iubet, ictibuſque continuis & ferrea procella Venetas naues euerberari. Quod cùm abſque vlla intermiſſione fieret, adfuit etiam rebus ita diſpoſitis ea quae belli fortuna dicitur. Nam eodem tempore, & contortae é bombardis pilae ingentes cum foeda hominum laceratione, nauium latera compageſque perfringebant, & collocatae in faucibus triremes, concitato repente curſu, Venetorum ex tranſuerſo ſuperuenere nauigijs, vnde crebra in noſtros tela accidebant, proſperaque pugna ſagittarios inhibuere, & nullum interea ſubſidium ab Micheleto aderat: quae res haud dubie victoriam ſiue multo ſanguine noſtris dedit, deſpondente animos Quirino, cùm nondum plane victus eſſet. Is enim, vbi iniqua ſimul omnia claſſi, & ex terreſtribus caſtris auxilij ſpem eluſam vidit, ſubductâ raptim in vicinam arcem turbâ, quae ſuperfuerat, nauibus inijci flammas iubet, ne integrae in manus hoſtium peruenirent.

rent. Et Sfortia, cùm à praeda continere militem nequiret, veritus, ne ſuperueniente Micheleto, manus impeditae corrumperent victoriam, quae iam parta erat, latius porrò ſpargi flammas eaſdem iubet, totamque claſſem incendio inuoluit, quam Veneti, haud ſine gemitu, ſuo ſimul & hoſtili igne flagrantem ex arce conſpexere. Nuntiata ea victoria Mediolanum, perinde ac debebat, laeta Patribus populòque fuit, honoſque etiam ob rem bene geſtam Deo immortali habitus eſt, & Sanctiſſima Virgo deipara praeſes cuſtoſque vrbis adorata pretioſiſſimis donis, quorum nonnulla adhuc manent in Templo maximo & ſub eius titulo victoriae ab aedituis indicantur. Caeterùm, debilitatis ea nauali clade hoſtium viribus, magnoque periculo liberata Metropoli, cenſuere Patres modum imponendum eſſe poteſtati, quam Sfortiae ſummam liberamque permiſiſſent, ac de ea re Senatuſconſultum factum eſt in haec verba. Quod
„ Senatus Populuſque Mediolanenſis Franciſco Sfor-
„ tiae, rei bellicae arbitrium dedit, vt is ageret quic-
„ quid è Rep. eſſe cenſuiſſet, eique arbitrio tempus
„ quodcunque viſum eſſet, finiuit: nunc idem Sena-
„ tus Populuſque de ea re ita cenſet, vti Franciſcus
„ Sfortia, de rebus omnibus quas hoc bello acturus
„ erit ad Senatum referat, ſententiamque Patrum,
„ & populi iuſſa expectet. Adiecere Senatuſconſulto, vt primo quoque tempore traijceret cum exercitu flumen Abduam recuperandi Carauagij cauſa: Carauagio recepto, duceret ad Laudem Pompe-

iam,

iam, & ei quoque vrbi recuperandae insisteret. Haec Senatus authoritas perscripta & missa protinus in castra ad Sfortiam, animum eius metu simul & indignatione confudit. Irascebatur, quia coarctatam sibi potestatem, imperiumque inhibitum, videbat eo maxime tempore, quo potius ad rei gestae praemium laxari amplificarique omnia par esset: timebat, ne detecta iam & nudata omni sua mente consilioque Brixiam eundi, Patres ad rem eam impediendam atque disturbandam cuncta semper excogitaturi essent, eoque nunc inhibuissent imperium. Iam enim ipse statuerat ad Brixiam ire oppugnandam, & consilio super ea re habito, facile omnibus in eandem sententiam adductis, castra illuc mouebantur, cùm redditae sunt ei litterae Senatus, quae, circumscripta, sicut dixi potestate, ad Carauagium ducem agmenque auertebant. Sfortia enimuero, dissimulans adhuc alte animi sui destinata & dolorem, ad Carauagium, sicuti imperatum erat, iter conuertit, nihil aliud, vti fertur effatus, quàm obediendum esse illis, quorum periculo res gereretur. Quinto die quàm ex Cremonensi agro mouerat, disposito locis idoneis exercitu id oppugnare castellum aggressus, ipse, & ceteri Mediolanensium duces, quibus iam aequatum fere imperium erat, in omnia incidêre pericula & difficultates, quae in magnae cuiuslibet oppugnatione vrbis perferendae essent. Nàm, & natura locus erat ad mille fere passus ob fossas & aquarum diuortia prope inuius equiti, & olim addita muni-

menta manu, nouis auxerant artibus hoſtes: hique pridie, quàm noſter exercitus eò duceretur, magnis agminibus anteceſſerant, & maiore etiam poſtea numero ſuperuenere. Itaq; per menſis fere ſpatium, quotidiana praelia inter exercitum vtrumque committebantur, & auerſa omni ab arce moenibuſque contentione, per agros & finitima loca dimicabatur, dum, aut qui iam praeuenerant, prohibent acceſſu noſtros, aut noſtri reliqua ſuccedentia agmina hoſtium arcere volunt. Ac ſicuti eadem in vtraque parte virtus, idemque fere numerus, & potiundi loci cura eadem erat, ita etiam neutri vnquam ex acie laeti abibant. Quinto demum & trigeſimo die, poſtquam eò ventum fuerat, cùm Mediolanenſes circumuallatum aegerrime oppidum haberent, ac promouendo ad moenia gradum, ſingulas prope glebas multo ſuo & hoſtium ſanguine infeciſſent, atque tunc etiam exercitus vterque pari defixus metu haereret, verentibus noſtris, ne oppugnationi intentos Veneti à tergo aggrederentur, Veneto ſummae rei diſcrimen vitante: principium vincendi noſtris inde eſt datum, vnde ſub victoriae ſpecie clades magna parabatur, niſi caſus alius, vt pleraque in bello ſolent inania, & fortuita, ex manifeſto periculo ſalutem gloriamque dediſſet.

Praeerat arci Matthaeus Capuanus eo animo vir, vt neque conſtantiae ac fidei anteferret quicquam, neque inanem eius gloriae titulum, ſuo aliorumq; exitio quaeſitum vellet. Is, vbi circumfuſum oppido Mediolanenſem exercitum, & neceſſitatem

adeſſe

adesse vltimam vidit, existimans, dedita quàm capta arce, meliorem fore suam, & praesidij conditionem, siue fortasse etiam nihil adhuc tale agitans, sed moram imminenti irruptioni nonnullam quaerens, misso ad Sfortiam caduceatore, institit cum eo agere de conditionibus tradendae arcis, iamque ea res, & in principum conuentu, & totis castris magnopere agitabatur. Interea, Venetorum duces qui fessum pugnando exercitum habebant & in collem castra contulerant, habito concilio de summa rerum, dictisque sententijs, quid quisque optimum factu censeret, sententias eas, ad Senatum suum ordine perscribunt: indicant praesentem belli statum, exhaustas iam in vnius castelli defensione pugnas, & factam prope deditionem: abscedi inde agique alia, an subsidium ferri inclusis, & in rei non magnae discrimine periclitari vniuersos velint, ceu parati in vtrumque consulunt. Senatores Veneti, pensatis, quae referebantur, breui consultatione, retinendum esse Carauagium statuunt, idque propere ad exercitum perfertur. Vna erat via, per quam penetrari ad castra Mediolanensium posset, obscuro per siluas tramite, quem Tibertus Brandolinus ducum illorum vnus sumpto lixae habitu speculatum egressus notarat. Caetera, regionis situ, fossisque & munimentis obiectis, intercisa, abrupta, impedita, multiplex certamen antequam peruentum foret ad castra denuntiabant. Igitur accepto sui Senatus mandato hostes hora diei ferme nona, cùm nostri maxime

intenti in ſpem recipiendae per deditionem arcis caetera remiſſius iam languidiuſque agerent, digreſſi colle abdunt ſeſe in ſiluas, & citato agmine properant ad opem obſeſſis quantocunque ſuo periculo ferendam. Et periculum ſtatim perniciemque inuenere, latam foſſam, quam per vetera bella excauatam atque perductam toto quantum ſpatio in latum ſilua porrigebatur, Sfortia collocatis per interualla militibus communierat, paſſimque ſtramento materiâque iniectâ aliâ occaecarat, & ſtipites alicubi tranſuerſoſque cancellos defixerat, vt ſi hoſtis tranſire illac conaretur, praecipitatus, implicituſque aut reiectus irritum id ſiue etiam funeſtum inceptum haberet. Neque ſpeculator Brandolinus ea munimenta viderat, ſuſpicione fortaſſe aliqua & metu, ſiue reperti tramitis laetitia propere ad ſuos regreſſus. Tumultuoſi nuntij de hoſtium aduentu in noſtra caſtra perferuntur, rapitque illuc Sfortia ſubito agmen: vbi, tum opportunitate foſſae, tum virtute militum deprehenſos ad iniqua Venetos fudêre Mediolanenſes ac caecidere, partâ victoriâ, quae plena exemplorum etiam in hoſte miſerabilium fuit. Nam laqueis irretiti illis, captique & vincti trucidabantur etiam honeſte moriendi facultate adempta, cùm inter cippos, & anguſtias, non dirigere ictus, non ad pugnam aſſurgere vllam poſſent. Et noſtri impune ſeſe per adſtructos ſua manu ponticulos, ac per vada nota inſinuabant. Haec prima procella pugnae fuit, quam caedis potius nomine

appella-

appellauere scriptores nec amicissimi Mediolanensium rebus, & inter pericula consiliaque eadem versati. Caedes inde alia facta fugientium est, ex qua qui euasere, armis equisque relictis, alius alió dilapsi, quacunque peruenerant, minime dubium fecere, quin res Veneta perdita eo die, & in perpetuum afflicta esset. Captis etiam direptisque castris, & oppido recepto, opima spolia & nobiles captiui, Aluisio Bossio & Petro Cottae ducendi Mediolanum traduntur. Legati hi populi Mediolanensis in exercitu erant, nec sine eorum authoritate quicquam fiebat. Vrbem iniere triumphantes albentibus vecti equis, purpura auroque conspicui. Parentem vrbis Ambrosium, quomodo effigies ea pontificali habitu è serico auroque, gemmis internitentibus publico sumptu contexta, & per tot annos refecta semper manet, insidentes equis publici serui pari incessu hinc inde sustentanteis rite ac decore praeferebant. Captiuorum longus ordo antecedebat: Dandulus & Rangonus, capita nuper exercitus Veneti, nunc legatorum nostrorum fere calones, hic Cottae, ille Bossio iuxta pedes ducebantur. Ea magnae fortunae ludibria fert bellum. Sed, & vexilla Diui Marci, nescio an honoris causa pompae huic immiscebantur. Ciuitas tota, non praesenti modò plausu, quibusue alijs laetitia declaratur victoriam triumphumque excepit: verùm etiam secutis diebus adorabant gregatim ad omnia templa Numen ob eius victoriae beneficium,

idque

idque more humano prope remunerantes, templa ipsa magnifice excolebant, & semper famelicam inter belli mala plebem, remittendo publice tributa, priuatim nutriendo miserrimum quemque cogebant agnoscere ac venerari Celestem potentiam, quae, conseruata Rep. imperioque Metropolitano infimis etiam benigne faceret eorum manu, qui Remp. imperiumque tenerent. Verùm, haec denique victoria noui belli principium fuit, cuius exitu Resp. Mediolanensium erat sub iugum reditura idem, quod Vicecomitum fine excussum putabant: atque extracta in hanc diem dissimulatione magni voti Franciscus Sfortia, diuque cum multarum rerum necessitate luctatus, tandem pertinaciâ suâ, & iniurijs, vt ferunt, alienis, ad id venit, vt hostium nostrorum aperte amicus, & infensissimus ipse nobis hostis fieret, donec, & victor & princeps, sublatâ odiorum causâ, paternae etiam in nos curae gloriam quaereret postea beneficijs, & miti iustoque imperio etiam assequeretur. Offensiones autem, & iniuriae, vel causae, quae titulum aliquem praebuere honestum volenti iam Sfortiae deficere ad hostes, & bello persequi aperto imperium cuius tuendi causa exercitum armaque acceperat, partim ex conditione rerum ortae, partim in historiam inductae à nonnullis, qui Sfortiarum nomini, postquam ea domus Vrbem tenebat, fauerunt, hae quidem feruntur. Recepto Carauagio, defensâ Cremonâ, rebusque alijs prospere gestis, rem atque consilium de Brixiâ inua-

denda

denda nunquam omiſſum, ſaepe dilatum illud exſequi Sfortia tandem hoc tempore volebat. Si publico conſilio, & ſemper ad id moleſta ſibi Senatus authoritate impediretur, ſtatuerat vi ſua, & eo quem habebat exercitu rem vtcunque agredi. Quia ſtudia militum, & populi fauorem nominis gloria conciliatum, & multiplici clade conterritos Venetos haberet, nunquàm tam opportunum fore tempus agendi aliquid, fortunamque tentandi ſuſpicabatur. Stimulabat etiam aſſidue animum & precibus, & querelis, paternae fortunae deſiderio multùm anxia & importuna vxor. Non ſe ei traditam, vt laboris ſemper, & exſilij ſtipendiorumque alienorum comes foret. Alios etiam fuiſſe, ſplendidos & opulentos, è quibus Pater aſciſcere ſibi generum poſſet: praetuliſſe caeteris vnum, de cuius virtute atque animo ſpem haberet, poſſe ab eo imperium retineri poſtquam ipſe deceſſiſſet. Proinde accingeretur ad opus, quod, & fama communis ab eo, & mortui ſoceri manes, & nati iam, poſtue ſuſcipiendi liberi poſtularent, ne ſcilicet, imperium, quod maternus auus ipſis maximum ampliſſimumque relinquere voluiſſet, Patris incuriâ ereptum ſibi cum dolore & ignominia viſuri eſſent, dedecuſque & damnum illud ad nepotes ipſi ſuos pudenda ſucceſſione tranſmiſſuri. Talia repetentem animo Sfortiam, cùm nondum ab Carauagio caſtra mouiſſet, legati Mediolanenſium Theodorus Boſſius, & Franciſchinus Caſtillioneus adeunt: laudant verbis ampliſſimis virtutem fidem-

que

que hominis, eique Senatus nomine gratias agunt, quod rem adhuc ita gesserit, vt ipsius opera Remp. breui fore constitutam, quieturos hostes, aut bellum domi habituros sperare debeant. Petenti deinde, vt ad Brixianae expeditionis facultatem libera sibi cuncta permitterentur, in praesentia quidem annuerunt, postea verò delata re ad Senatum, censuere, non esse è Rep. Sfortiam vrbis eius potiri: atque ad eam rem impediendam sedulò comparanda esse omnia decreuerunt. Id cùm sua sponte patres fecerant prouidentia & metu, ne nimium Sfortia inualesceret, tum verò Picininus vterque, aemulatione in ipsum, & iam inueteratâ apud Senatum gratiâ, iactando saepius eadem, adduxerant omneis in eam sententiam, vt crederent, nequicquam pro Rep. & libertate fore dimicatum, si vrbibus, vt coepisset, occupandis, tantopere crescere Sfortiam paterentur. Pestiferum eum in sinu anguem nutrire sibi Mediolanenses, nec sensuros antequam bellua facta inexsuperabilis foret. Ita, & prouisu suo, & consilijs instincti alienis, ab Veneto Brixiam teneri, quàm succedere ibi Sfortiae quicquam malebant. Monebatur etiam ipse literis amicorum, missas ab Senatu Mediolanensi fuisse literas ad principes eius vrbis, quibus eos hortarentur, vt in fide Venetorum manerent: cum Senatu Republicaque ea breui pacata omnia Mediolanensibus fore. Et literas eodem tempore alias repererat Erasmi Triuultij ad Vitalianum Borromaeum scriptas in hanc sententiam: dandam esse operam, vt co-

piarum duces qui in exercitu praestantissimi essent, cum suo quisque milite in varia loca dimitterentur, ne Sfortia Brixiam obsidere posset. Mox Antonius Porrus missus ab Senatu in castra, quae iam moenibus vrbis Brixiae subijciebantur, mandata haec ferebat. Diuidi exercitum oportere, vt pars in Veronenses duceretur, pars ad Laudem Pompeiam tenderet. Vrbium earum alteram infensam esse Venetorum imperio, nostrorumque armorum adspectu facile illinc defecturam: altera nisi quamprimum recepta vindicataque esset, perniciosi nimium exempli ignominiam eam fore, cùm adeò vicina Metropoli ciuitas ab hoste teneretur. Haec ab Senatu mandata Porrus exponebat, & Sfortia eodem tempore iam penitus alienato à Mediolanensibus animo speque adipiscendi imperij vehementius rapta, ob id ipsum agitandae cum Venetis paci intentus erat adiutoribus atque internuntijs Pasquale Malipiero Veneto, & Angelo Simoneta Mediolanensi. Per horum vtrumque sermones commeabant, summaque conditionum erat, vt quae castella & arces & vrbes Philippus Maria mortis suae tempore tenuisset, ea omnia vnà cùm Metropoli, finito bello, Sfortiae huic cederent: Bergomum & Brixiam & Abduanae glareae castella praeter Pandinum obtinerent Veneti: per eos, quatuor millia equitum, bis mille pedites, quatuordecim millia florenorum nummûm in menses singulos gerendo bello suppeditarentur. Quae, per eos, quos dixi interpretes cùm pacta iam &

 secreto

ſecreto conſtituta eſſent, credibile eſt, haud magnopere commotum fuiſſe Sfortiam eiuſmodi mandatis, licet alioqui nihil magis alienum inimicumue rationibus ipſius obijci potuiſſet. Itaque, ne verbis quidem magnopere cum legato Metropolitano iurgatus, poſtquam is è caſtris abijt, apta ad id quod moliebatur oratione pertentatis militum animis, qui apud eum reliqui erant, vbi ex fauſtis clamoribus alacres, & ſibi ad omnia paratos ſenſit, poſtridie concionis eius, ex Brixienſi per Soncinatem agrum tranſire in Laudenſes parabat. Ciuitas interim iſta dediderat ſeſe Mediolanenſibus, & vehementer ea res initio noui belli Sfortiae animum turbauit. Nam ab ea parte ſtatuerat irrumpere in Mediolanenſem agrum & aucto mox Venetorum auxilijs exercitu ſuccedere vi tota ad moenia vrbis. Hanc Sfortiae defectionem Mediolanum nuntiauere primi, Petrus Cotta & Aluiſius Boſſius, qui Reip. legati exercitum aſſidue ſequebantur. Hi, concioni, quam ad milites ille habuiſſet interfuerant: & vbi aduerſus obfirmatum eius animum aliquandiu fruſta tetendere, conſcenſis propere equis ad Senatum rem eam atrocem detulere. Non tamen ab Senatu quicquam temere tumultuoſeue actum. Sed miſſis ad Sfortiam Barptolemeo Morono, & Iacobo Cuſano dici haec iubent. Valde miratos eſſe ipſos, quòd tantis Reip. beneficijs ornatus, arma in ipſam conuertere ſuſtinuiſſet, ſi nonnullorum facta diſplicuiſſent, eſſetque aliqua re fortaſſe offenſus, debuiſſe po-

tius

tius oſtendere Senatui quid doleret : & Senatum, pro ſua aequitate, atque etiam pro ea opinione quam de ipſius virtute habuerit, cognita cauſa fuiſſe ſatisfacturum. Nunc quoque ſi velit exponere alienati ſui animi cauſas, aequitatem Senatui manere eandem, & daturos eſſe operam, vt ſicuti ad nullum belli diſcrimen eſſe ſegnes velint, ita ad communis vitae officia mites & iuſti gratique reperiantur. Sin ille hoſtili erga Rempub. animo perſeuerare mallit, aequum eſſe ſaltem, vt militares copiae Mediolanenſium, quas ſecum trahat, earumquae duces Senatui reſtituantur: neque enim arma illis in patriam data eſſe. Sfortia reſpondit, nimium fuiſſe grauia & intoleranda, quae per totum illud belli adminiſtrandi tempus ab Senatu ſimul & populo Mediolanenſi pertuliſſet, tempuſque adeſſe vltionis, quemadmodum etiam videre ipſos arbitraretur. Sed velle ſe quidem iniuriarum ſponte obliuiſci omnium, neque quicquam acturum impotenti animo quamquam & praeſenti occaſione, & dolore praeteritorum ſtimuletur: imperium verò quòd Philippi Mariae Vicecomitis fuerit, velle ſibi vindicare, ne ingratus erga ſocerum, impius in liberos vxoremque ſuam, & matrimonio proleque indignus habitus ea cum damno dedecus ignominiamque ferat. Quod ad militares copias earumque ductores attineat, neminem ſe morari, quominus abierint è veſtigio omneis quicunque Mediolanenſium adſint: nec plura in eo colloquio dicta. Bellum, quod cum Franciſco

Sfortia pro ſua libertate infeliciter geſſere Mediolanenſes initia haec habuit, ex quo bello victori imperium, victae ciuitati fortuna eadem parabatur qua ſeſe per Philippi Mariae mortem eſſe liberatam ſperarat. Quis autem poſtea crederet, Sfortiam ipſum, fundato per victoriam hanc principatu, ſi poſt mortis tempora poſſet ſuorum intereſſe caſibus, longe praeoptaturum huic eſſe principatui res priuatas, & eum vtique ſtatum, vnde ſpes moliri tantas coepiſſet? Neque enim ad ſextum heredem peruentura res erat: & quinque ſucceſſiones, per quas id imperium iuit, totidem tragica exempla dominantium fuere. Interfectus ob ſcelera & mores impudicos Galeatius coniuratione nobilium inſpectante populo, ante aram, inter ſacra: mox vrbs infecta coniuratorum caedibus: ſaeuitia Ludouici in filios & patrui dolo datum Ioanni Galeatio venenum: ipſe captus à Gallis & intra carcerem moerore abſumptus: filiorum huius alter ſimilitudine paterni exitus, alter orbâ ſenectâ domum imperiumque perdidere. Tanti fuerat capi Vrbem Mediolanum, & totam à Franciſco patre inter dolos, arma, eadeſque vitam agi. Cùm Sfortia bellum aperte Mediolanenſibus, & verbis, & re ipſa, denuntiauiſſet, idque Mediolanenſes, vt demonſtraui accepiſſent, neutri parti ſatis eſſe virium videbatur aduerſus imminens diſcrimen, quod alteris ſeruitutem, alteri exitium vltimum, & ſempiternam ex temeritate labem minitabatur, ſi clades accepta eſſet. Perterruerant enim etiam

partem vtramque ſtatim factae fortiſſimorum virorum tranſitiones & ab Senatu ad Sfortiam, & ab Sfortia ad Senatum, prout quoſque ad tanti diſcriminis initia obiecta ſpes metuſue animo, ſiue, prout affectus olim animus tenuerat nunc aut alienarat. Carolus Gonzaga cum mille ducentis equitibus, peditibus quingentis, deſerto Sfortia ſe ſe ad cauſam Senatus adiungendo fecerat alijs etiam exemplum caſtra ea relinquendi. Marchio Gulielmus & Aluiſius Vermus, & Sanſeuerinates treis Remp. Senatumque deſeruerunt. Ex vrbibus etiam ipſis aliquae nutabant ancipiti in hanc illamue partem fide: Placentinique nihil cunctati erant, quominus dederent ſeſe Sfortiae, & ſequi fortunam illius mallent. Ob haec, aucta cura partibus, maiorque effecta ſolicitudo, quàm quanta fortaſſe praeſentem ſtatum, & ſuas per ſe vires aeſtimantibus initio fuiſſet. Sfortia, praeter exercitum, quem habebat, quemue ab Venetis ex foedere expectabat, Florentinorum etiam, Genuenſiumque & principum aliorum, quos Reip. Mediolanenſium eſſe infenſos ſciret, tentauit quaeſiuitque auxilia, quae principes genteſue eae vltro etiam mittere paratae erant. Mediolanenſes, non iam Sfortiae, ſed auxiliorum, quae ad eum vndique mittebantur, vim famamque metuentes, auxilia etiam ipſi externa quaeſiuere miſſis legatis ad Federicum Caeſarem, ad Regem Galliae Carolum, & Neapolim ad Alphonſum Regem. Aluiſius quoque Sabaudienſis & Burgundiae Dux

Philippus

Philippus rogati, ne vrbi antiquiſſimae aduerſus finitimorum conſpirationem, & aduerſus vnius noui hominis conflatam ex alieno potentiam deeſſe vellent. Dum aguntur, tentanturque iſta, viſum eſt Patribus, vt Sfortiae rurſus animum tentarent, ſi fortè ad conditionem aliquam honeſtam adduci ille poſſet, qua conditione, ſalua Rep. poſitis armis, tanto ſuperſederetur bello, quantum initia illa minitabantur. Facto hoc Senatuſconſulto, decretaque legatione, proficiſcuntur ad Sfortiam in caſtra, Iacobus Cuſanus, Georgius Lampugnanus, Thomas Moronus, & Petrus Cotta iam aſſueti homines eiuſmodi colloquijs, & quibus cum libenter congredi Sfortiam animaduerſum erat. Benigne in colloquium admiſſi dixere eadem, quae prior etiam legatio attulerat, de optima voluntate Senatus erga eum, publicoque ſtudio corrigendi ſi quid paucorum offendiſſet iniuria: & quemadmodum magnopere mirati patres eſſent, quod ex amico ac defenſore Reip. hoſtis repente extitiſſet: ſi maneret in ſententia redderet ſaltem milites. Reſponſum tulere ſimile priori, niſi quod rei acerbitas, ſono magis quam ſenſu verborum, & flexo nonnihil ad placabilitatem ore mitigabatur. Hi legati cùm domum redirent excepti à militum globo & ſpoliati ſunt, quo latrocinio protinus ad Sfortiam delato, profectus ipſe è caſtris, affines ei flagitio omneis comprehendi & ſuſpendi iuſſit: ſuſpendebanturque etiam innoxij ſuſpicione tantummodo obiecta aliqua, donec legati ipſi impetrauere

petrauere ab Sfortia, vt finis fieret. Misit deinde suam etiam ipse legationem, cuius princeps Benedictus quidam Reguardatus fuit. Is, dato Senatu, cùm accurata oratione persuadere conaretur, vt dederent Sfortiae vrbem, eumque in Philippi Mariae locum acciperent, non deteriorem socero generum: adoptionis iure filium: patrem legitimae prolis sanguinisque veri Vicecomitum: si successionis ordo spectaretur, vnà cum vxore heredem: si vellent eligere, ob merita non indignum, & imperare assuetum, & obedire, neque amplius sibi quicquam in libera vrbe vindicaturum, quàm vt Reip. caput esset: haec & alia cùm diceret vir disertus, multorum haud dubie commouerat animos, quibus finiendarum patriae calamitatum exitus ille probabatur. Sed statim vbi legatus ille perorat, Georgius Lampugnanus suggestu conscenso eodem, omnia, quae pro libertate aduersus dominantes dici possunt, tanta vi & ardore vultus animique dixit, vt commutatis repente omnium animis multa grauissima probra in Sfortiam iacerentur, atque praescriberetur etiam breuis hora legato, intra quam Mediolanensium exisse finibus deberet. Bellum inde summa vi, non parabatur vtrinque solùm, sed etiam gerebatur. Patres, vocatis in Curiam Francisco Picinino, & Carolo Gonzaga, quorum ille, ob veteres inimicitias spem suae salutis in Sfortiae exitio collocabat: hic periculorum initio statim eum deseruerat aufugeratque Mediolanum: alterum creant exercituum imperatorem,

torem: alteri tribunatum plebis per suffragia populi conciliant: extollunt vtrumque laudibus ob nauatam ad eam diem Reip. operam, & magnopere hortantur, vt aduersus communem hostem pergant tueri vrbem, quam sibi per mutua beneficia patriam fecissent. Conscripto deinde passim milite, & habito per vrbem ipsam delectu firmantur arces & oppida omnia praesidijs: Modoetia & Nouaria & Nouocomum Comiti cuidam Intimiliensi tuenda attribuuntur. Maiorem exercitum validioremque Sfortia: confluentibus ad eum vndique auxilijs & manentibus in ea parte veteranis habebat. Diuiso multifariam eo exercitu, velut excursione capit vna Derthonam, Nouariam, Vigleuanum, Briantaeos omnes & finitimos huic genti Larij lacus accolas, castellaque complura, Olegium, Trecatum, Gaiatum, Romagnanum, partim vi, partim tradentibus qui in praesidio erant. Et Comitis illius Intimiliensis perfidiam siue segnitiem fuisse aiunt, quae tam felicem inoffenso prope gradu cursum primis illis Sfortiae victorijs dedisset. Nam, quà curabant alij, certamen anceps & egregia constantia defendentium fuit, donec vires, & munimenta suppeditauere: vnumque ignobile castellum, Abiatum nomine dum aggressus Sfortia ipse oppugnat, prope momento vno bellum omne ibi finitum est, directa per fistulatorem Mediolanensem in ipsius caput plumbea glande, quae in proximi armigeri pedem aberrauit. Cuius sui periculi memoria infensus loco voluerat postea victor,

cuncta

cuncta illic diripienda dare militi, nisi ab vxore Blanca exoratus fuisset ob exactam ibi primam aetatem vnà cum Agnete matre. Derthonenses publico antea consensu & vna omneis mente proni in Sfortiam, nunc diuisi factionibus, magis etiam morati cursum sunt, donec introducto per Gibellinos equitatu ciuitas etiam ea caperetur. Parma, casu prius quodam, deinde ciuium fide retenta est; cùm interceptae Rubei litterae paratam proditionem aperuissent, eâque repressâ Picininus populo ipso inuitante praesidium illuc duxisset. Caeterùm, & impetus ardorque animi, quo bellum Sfortia aggressus erat, & successus etiam animo pares, fecerant Mediolani motus eos, qui solent esse vbi suarum quisque rerum exitum spectat periclitante publica: curasq; eas ancipites, atque nutantem vrbis statum Carolus Gonzaga conspicatus, sibi quoque enimuero ad spem augendae fortunae tentandum aliquid inter pericula illa aliena existimauit. Fuerat Gonzaga iste, quemadmodum demonstrauimus, in exercitu ductor auxiliorum tunc cùm Sfortia palam à Senatu & Rep. alienatus hostem sese profiteretur: ac damnata spe nouae militiae eius, antehabitaque Rep. hoc ipso gratissimus apud Patres plebemque erat. Ea gratia fauorque publicus audendi initium fuit, scilicet vt imperium vrbis Mediolani ipse occuparet, populique clamoribus princeps dominusue salutaretur. Largitione & epulis & comitate omni deterrimos quosque ad id occulte praeparabat, neq;

primores vrbis fefellit. Obuiam iere, Theodorus Bossius, & Georgius Lampugnanus, alijque rem suspicati sicut erat. Hi pro se quisque plebem hortabantur, ne pabulo obiecto trahi sese sub externi hominis iugum sineret. Si generum vltimi principis Sfortiam studio libertatis adspernarentur, cur non alieni huius perniciosa blandimenta repudiarent? Gonzaga vicissim ad populum accusando criminatores suos, aiebat, bellum alere eos, non vt Sfortiam depellerent, sed vt ipsi dominarentur. Ita corpus illud vnum defendentium libertatem in duas partes diuiditur. Hinc Gonzaga Tribunus plebis cum tota factione Guelforum, hinc principes nobilitatis subnixi Gibellini nominis potentia sua consilia separatim inibant. Tribunus, quia obsepta sibi ad regnum via per Gibellinos erat, concitare quotidie Guelfam suam plebem, vt dominatum vrbis ipsa inuaderet. Gibellina nobilitas duplici metu anxia, & ab hoste pariter, & ab ciue, domestico periculo magis pene, quàm bello externo angebatur. Quippe aduersus diffusam illam tota vrbe multitudinem, quae contemnitur semper, & terrere potest, in cuius manu artes & subsidia vitae communis, nihil valituram imperij maiestatem, vbi semel ipsa contemnere imperitantes coepisset. Et iam haud dubie contemnebat. Neque consilium & prouidentia regimenque temeritatis aberat vulgo, cùm Gonzaga stimulator idem duxque, cuncta regnantium dolis & astu moderaretur. Imperium vtique plebis aderat,

cuius

cuius atrocia exempla, ne repetenda ex vetere memoria essent, ipsa sibi vrbs poterat esse exemplum. In magno illo discrimine, maiore metu, coniurauere Theodorus Bossius, & Georgius Lampugnanus, alijque vt dederent Sfortiae vrbem, qui coniuratorum eorum accitu statim castra ad Landrianum decem millia passuum ab vrbe habebat. Picininus, cui res erat bellica mandata, cùm certa iam ei constarent indicia couiurationis, hostemque propinquantem videret, excitabatur veteribus odijs, & priuata aemulatione erga ipsum, vt ad Remp. tuendam fidus attentusque esset. Nam si Sfortia vrbem imperiumque haberet, captum se fore vnà prospiciebat: vsusque est dolo, quo nihil callidius, aut astutia Poenorum, aut quae Romanis honestiore vocabulo prudentia dicta est, struere inuicem potuit, dum fraude, siue armis vicisse decus idem putant. Simulans namque sese desperata Rep. necessitati imminenti succumbentem, transijt vltro ad Sfortiam quasi gesturus vnà bellum aduersus iam prope victos Mediolanenses: reuera, vt victoriae obstaret, atq; inclinatis vtcunq; hostium rebus, & cognito ibi quicquid parti alteri futurum vtile esset, Mediolanum postea reuerteretur. Benigne ab Sfortia acceptus, Iacobum quoque fratrem ei fraude eadem conciliat. Huic Drusiana Sfortiae filia despondetur: dona ampla dantur vtrique: nec inter tanta pignora fidei securus incautusque Sforcia agebat. Post vtriusque Picinini trasfugium tantó magis coniurati ignari

qua mente illi quoue consilio transfugissent, properabant dedere vrbem, vt sui muneris ac beneficij facerent id quod propediem Sfortia suo Marte habiturus esse videbatur. Sed per litteras, & nuntios, quos super ea re occultissime in castra mittebant, conditiones ferebant eas, vt decernere bello, cùm honestius sibi, tum verò etiam tutius ille existimaret, atque ita etiam responderet. Interim epistola vna è castris in vrbem ad Bossios de rebus eis missa intercipitur atque perfertur ad summum Magistratum vrbis, qui Guelfarum partium erat, valida iam plebe, & proiecta vilique authoritate Senatus, tum instinctu Gonzaghae, tum credita defectione Piccininorum, & semper inexsuperabili multitudinis impetu, vbi suas vires ipsa circumspexit. Erat epistola scripta notis occultis & celantibus sensum, vt vana foret interpretatio praeterquam ei qui tesseram apud se haberet. Ea ipsa res auxerat plebeio Magistratui suspicionem atrocis alicuius doli, quòd litterae non intelligebantur: ac propositis large praemijs exquirebant, qui nodos explicare eos posset. Repertus est homo mirifice callens eius artificij, versutus quidam & profunde solers, qui principum omnium limina contriuerat, scribendoque talia & interpretando diu operam venditarat. Is admirabilium earum notarum aliquas cognitas sibi & familiares primo statim adspectu excepit: deinde harum indicio deprehendit alias: & rursus hasce admouit alijs, quae latebant adhuc: simul interualla significantia nihil,

&

& numeros expungendo inanes, ad liquidum certumque paulatim cuncta adducebat. Demum eò peruenit, vt sententiam omnem fallacium litterarum extricatam, & apertam exhiberet Magistratui legendam, quomodo scripta etiam quotidiana leguntur. Inerant colloquia Sfortiae ipsius cum fratribus Bossijs Aluisio & Theodoro: & ex ijs, quae scripta erant, caetera etiam intelligebantur. Nomina coniuratorum in promptu: conditiones recusatae vel acceptae: quomodo res conuenire aequabilius posset: quomodo etiam populus ipse eludi: & praecipue cognoscebatur, agitatum esse illud, vti per Portam Nouam Sfortia in vrbem induceretur. Namque regio erat ea plena Gibellinorum, minimeque tunc opifices, & sellularij parte in illa habitabant, vt absque vllo plebeio tumultu, nobilium humeris Sfortia portari in vrbem posset. Detecta in hunc modum coniuratione, nihil dilata est poena, capitaque procerum in rostris collocata sunt ad terrorem nobilitatis, tamquam eo spectaculo populare imperium firmaretur. Neque id plebeiae saeuitiae rudimentum caruit vlla arte, quam vel calidissimorum Regum aliquis ad principia rerum adhibere potuisset. Cùm enim in capiendis coniuratis timuissent grauiorem aliquem in vrbe motum, si clarissimi viri palam in vincula ducerentur, alium alia via quam occultissime circumuenere, Georgiusque & Theodorus dimissi specie legationis in Germaniam ad Caesarem, & progressi Nouocomum vsque capti sunt ibi & obtruncati

truncati postquam inter tormenta conscios edidere. Consciorum deinde addita caedes vbi sublatis authoribus inhorruerant conciderantque omnium animi. Dissimulata aliorum effugia, quibus parcere voluerant: alij relegati vltro, & proscripti, quos, nec manere in ciuitate placebat, nec absentes timebant. Bona omnium publicata, subsidioq; deinde eo militare aerarium stetit. Ciuitas inde per Ioannem Ossonam institorem vilissimae mercis, & Ioannem Appianum etiam viliori conditione scribam siue Notarium regebatur. His aderant, praeter Carolum Gonzagam ex ipsa nobilitate nonnulli, qui deserto & eiurato Gibellinorum nomine, fecerant se se Guelfos, & hoc ipso quia descriuerant à suis, non minus fidi habebantur, quàm ipsa sibi erat plebes. At Sfortia, ob conditiones, primò, sicut ipsi videbantur, iniquas, deinde ob deprehensam disturbatamque coniurationem, amissa spe capiendae per dolum vrbis penitus ad vim obsidionemque conuerso iam animo, promotis ab Landriano in suburbia castris ad ipsa moenia saepe excurrebat. Si arcta vlla vnquam & praecipitandis in desperationem animis apta obsidio fuit, haec certe, & cingebat vndique Mediolanenses, & spem omnem subsidij abscindebat, itaut, vel frangi quamuis obstinata pectora necesse esset, vel necessitate vltima erumpere vltro inclusos, & dare cuncta in vnius horae discrimen. Pars militum ad Viboldoni Monasterium, pars ad Melinianum stetere. Alij Piscariam, quarto ab vrbe lapide munitissimam

nitissimam per ea tempora arcem insederunt: alij circa Bagiense Monasterium posuerant castra, castrisque praeerant ijdem illi, quibus ob transfugia, Picininis exceptis, haud minus quàm Sfortiae ipsi cordi erat capi subigique vrbem, quam ipsi prodidissent. Sfortia cum veteranis suis medius inter copias fere omneis haud procul à Binasco elegerat locum. Ad Monasterium Cresciacense Ioannem quendam Hispanum, cum validissima peditatus parte collocarat. Ita sex portae vrbis obsessae, & praeclusae erant, vt aditus exitusque omneis in potestate hostium essent. Vrbe in ipsa, dominante plebe, apta, & opportuna cuncta hosti; Appianus & Ossona: mercator hic, ille Notarius, in summo Magistratu, moribus vterque suae sortis administrabant rem. Et quoniam offensis eorum indignitate animis, institutum postea erat, vt noui subinde Magistratus crearentur, quibus bimestre imperium esset, vicissitudine fiebat illa, vt ad homines etiam deteriores, quàm erant illi Appianus & Ossuna summa rerum rediret. Atque ad Calendas fortè Martias inituri Magistratum erant sordidissimi duo, macellarius credo aliquis & pistor: hominesque eos, in purpura & imperio conspectura ciuitas, qui nondum infectam bestiarum sanguine, albentemue farina exomidem posuissent. Id ipsum indignabantur ijdem illi, qui formam Reip. hanc instituerant, pudorque talis imperij erat idem, apud imperitantes iuxta & parentes, neque his aut illis curae officium suum, sed parti vtrique vere-

cundia

cundia praesentis status, timor futuri, & mutua sese intuentium, vel confusio, vel ira. Quam vrbis faciem, praesentiaque & imminentia Carolus Gonzaga, quò propior interiorque erat, hoc magis intuens, ac velut intraturo mox Sfortia de salute sua dubitans, quaerebat sibi gratiae locum, & occultis eum nuntijs monebat, si ad Portam Ticinensem sub Cal. ipsas Martias accessisset, fore, vt propter noui Magistratus indignitatem, & sordes irritato populo, in vrbem ipse cum exercitu acciperetur: speraueratque id ita posse contingere Sfortia, & ne fortunae suae deesset, regione saepius ea frustra sese ostentarat. Mirum sane, tam discordem inter se ciuitatem, tam inuisos ciuitati Magistratus, & turbarum quodammodo Remp. importunaeque multitudinis eo tempore regnum, aduersus communem hostem in tam dura obsidione stare aliquandiu potuisse, sicuti stetit, & vlli constanti consilio locum interea ibi fuisse. Non modò irritus ab ea Ticinensi Porta Sfortia dimittebatur, quotiescunque successerat, sed, & vitae discrimen aliquando ipse adijt, displosâ in eum bombardâ, cuius ictum haud sine miraculo vitauit: & Gonzagam die quodam arrepta leui suspicione penè interfecerunt. Confirmabantur animi Mediolanensium expectatione subsidij, quod ab Sabaudiae Duce propediem adfuturum esse dicebatur, alente spem eam Maria filia Ducis illius, cui viduae post Philippi mortem, ob matrimonij modestiam & merita sedes & honor in vrbe idem, tam saeuis

Reip.

Reip. temporibus manebat, & verſa domo finitoque principatu, ob miſericordiam caritas etiam maior. Tam mites erga ſe animos in tali ſua fortuna remunerari aliquo modo volens mulier, aiebat identidem, non vltra dilaturum eſſe ſuppetias patrem: ſi ſuſtinuiſſent adhuc pauliſper, fore vt non poeniteret. Ac ſicuti dicebantur iſta, ita etiam Sabaudus filiae rogatu re ipſa ferre obſeſſae vrbi ſubſidium parabat. Interimque Sfortia, ſiue ſuſpicatus de ea expectatione & apparatu nonnihil, ſiue iam cernens, per ea ſtare ſubſidia quominus domitam vrbem captamque haberet, miſſo caduceatore monet hortaturque Mediolanenſes, ne pertinacia defendendae libertatis pati extrema velint. Ne Sabaudienſi nimium credant, nimiumue promiſſis eius & ope ſubnitantur. Sibi Venetos & Florentinos & Genuenſes adeſſe, quarum Rerumpub. auxilijs, & multo magis aequitate cauſae fretus, haud ante ſoluturus obſidionem ſit, quàm vrbem imperiumque ſibi debitum recuperarit. Malle id quidem ſalua Metropoli, ſaluis tot inclytarum religionum templis, quae Metropolim Romanae Maieſtati fama iamdudum & praedicatione aequarint. Sed conſilia haec eſſe pietatis & modeſtiae, queis locus in pace, vel praeſenti, vel ſperata: vbi abrupta ſint omnia inter belli diſcrimen & victoriae neceſſitates, tunc nihil aliud ſpectari praeter victoriam & bellum: & ea etiam, quae, vel religione veneranda, vel natura cara ſint, ruere inter cetera, quae vincenti obſtent. Ita pul-

cherrimam, & antiquiſſimam vrbem, quam conſeruari, & manere incolumen ſua plurimum intereſt, niſi quamprimum dedatur, eſſe clade omni peruaſtandam, atque, ſicut exiſtimare poſſent etiam ipſi, tot militum impetu diripiendam peius iuſtiuſque, quàm direpta Anobarbi temporibus fuiſſet. Rurſus, facta deditione, non modò conſeruaturos vrbem, & ſua omnia Mediolanenſes, ſed ne libertatem quidem ipſam, cuius inane nomen cum exitio ſuo defendere conentur, eſſe deſideraturos. Haec Sfortiae dicta ferens legatus, cùm Mediolanum veniſſet, data ſedulò opera eſt à Magiſtratu vrbis, vt ne plures quàm duodecim, in quorum praeterea manu Reſp. erat, eius orationi intereſſent, datoque atroci reſponſo, faceſſeret illico ex vrbe iuſſerunt, & extra portam à viatore legatus eſt deductus, ne cum vllo ciuium loqueretur. Spes deinde Sfortiae omnis in obſidione belloque erat, & quia, dum tentantur agunturque iſta, ſenſerat, nuntios, qui ab Sabaudienſe mitterentur, ingredi vrbem ab ea parte, quae ſpectat Modoetiam verſus, poſſeque regione eadem, tum copias etiam auxiliares, tum commeatus & annonae ſubſidia intromitti: ſtatuit oppidum aggredi illud, clauſa magis & abſciſſa Mediolanenſibus videns fore omnia, ſi aditum eum ipſe intercepiſſet. Intercepetat autem ſtatim obtinueratque prope ſine certamine Modoetiam, niſi Picininus, quo animo ad Sfortiam, vt dixi transfugerat, eo corrupiſſet hanc ipſi occaſionem, & in hoſtili acie pro Mediolanenſibus

lanensibus stetisset. Castra hic ad Sanctam (abest is pagus ab Oppido Modoetia duo millia passuum) posuerat, tamquam ab eo latere impressionem facturus, cùm ab alijs duces alij partibus suo quisque agmine inuasuri essent. Caeterùm, vti communicata & composita omnia cum nostris ille habebat, monuerat occulte Magistratum, si obsesso Oppido subsidium ab vrbe mitteretur, liberum illac per sua castra aditum fore, nec hostile quicquam in quacunque parte ageret ipse, Mediolanenses esse reperturos: eaque res haud dubie Sfortiam ex Modoetiae possessione detraxit. Nam, missi ab vrbe milites, cùm in Oppidum, ab ea parte transitum dante Picinino penetrassent, refecti modica deinde quiete sub auroram erupêre cum Oppidanis in Sfortianos alios, qui nihil tale expectantes effusissime somno indulgebant, ac excitati vulneratorum vigilum clamoribus, post iniquam & infelicem denique pugnam, queis cordi salus fuit, aufugerunt. Nostri, bombardas maioris formae aliquot, caeterumque castrorum apparatum, &, quod pluris aestimabatur, animos ea victoria nacti ingentes, longe plurimum animorum postea sumpsere, vbi Picinini duo, vel quia iam esse detectam, vel quia diutius non posse latere proditionem, satisque ad id quod voluerant effectùm esse arbitrabantur, cum sua vterque manu refugêre Mediolanum. His aucti copijs, & duorum ducum ad se transfugio confirmati Mediolanenses, Picininum minorem cum Carolo Gonzaga subsidium

obſeſſis ferre Cremonenſibus iubent. Picininus & Gonzaga egreſſi cum idonea manu, ex itinere Melinianum capiunt, ac ſoluta obſidione, Meltium etiam in reditu expugnant, magnâ curâ iniectâ hoſti, quamuis callide, & curam, & animi dolorem apud exercitum ſuum tegere conaretur. Praecipue amiſſi Meliniani damnum vrebat. Id vtique recuperare Oppidum Sfortia volens, infeſtum exercitum rapit illuc, primoque impetu, cuncta praeter arcem inuaſit. Arcis praefectus, vt circumſideri ſeſe, & cuncta ſibi in dies arctiora eſſe vidit, trium dierum inducias pactus, vt niſi intra eos auxilium ab vrbe mitteretur, praeſidium inde deduceret abiretque, ſpatium ciuitati dedit ad eius arcis oppidique defenſionem emittendi exercitum, quantum ſubitario intra muros delectu cogere maximum potuerunt. Locus enim ille permagni momenti ad ſummam rerum parti vtrique habebatur; & in vltimum veluti diſcrimen proceſſere illuc. Fuere Mediolanenſium ad triginta millia, in quibus, equites ſex millium explebant numerum. Picininus alter praeerat his copijs, quem ſuper ſolitos inter contrariorum exercituum duces, animos, ſtimulabat transfugij proditioniſque conſcientia, quòd Sfortiae caſtra ſecutus explorator, fallaci munere expleto deſeruiſſet, collega fraudis fratre, ac nunc agmen vterque hoſtile ductarent, ne titulo quidem quaeſito vllo, cur exuiſſent fidem, niſi quòd inter belli iura perfidiam cenſuit omnis aetas. Etiam in ipſo nunc procinctu, cùm verecundia eſſe

aliqua

aliqua praeteritorum deberet, ausus est ductor iste Mediolanensium Picininus Sfortiam insidijs appetere tam manifestis, vt illudere potius & insultare quàm insidiari videretur. Adeò, ille, velut oblitus, oblitosue alios putans, quisnam ipse esset, quidue egisset, perseuerabat eisdem artibus hostem tentare palam: ac propinquo summae rei discrimine, per Leonem quendam è suis dici Sfortiae haec iubet. Adesse cum sexaginta armatorum milibus sese, inuicta manu, etiam si aduersus parem numerum, & fidos inter se hostes exiret. Sed compertum esse sibi, quod praefecti nonnuli cohortium alarumque illius in medio certamine translaturi signa essent eumque deserturi. Id pro amicitia monere voluisse. Sfortia, gnarus, nec tantas esse Mediolanensium copias, & de sui exercitus fide satis securus, intellecto dolo, qui ad sese conterrendum nimis aperte intenderetur, viciſſim proditori insultans, veniret, dixit: sibi, quò plus hominum aduersa acies habuisset, eò nobiliorem victoriam fore. De alieni militis erga Imperatorem suum fide solicitus esse desineret: ipsum esse visurum, vt recte constituta & fida omnia circa se habeat. Et imperatores quidem talia inuicem iecerant: pugna verò illa tanti discriminis dilata est, siue, quia pari vterque metu defugerint vltimam aleam, siue quia detrectante certamen altero, pro victoria id alter habuerit. Sfortia certe tenuit arcem: & commoto acrius ad obsidendam vrbem animo, segetes, quae iam prope maturae in agris erant, vndique cor-

rumpere

rumpere immiſſo equitatu parabat, cùm Vigleuanenſium defectio, & ab Vercellis Nouariam vſque progreſſi Sabaudienſes, à populatione ſimul ipſum & ab obſidione auerterunt. Pro Mediolanenſibus vtraque illa arma mota erant & poſt multas ancipites pugnas varioſque caſus, recepto Vigleuano, fuſo Sabaudienſe, victor ab ea parte Sfortia properus ad vaſtandum agrum, vnde fuerat duplici illo periculo repente auocatus, redit. Mediolanenſes interim etiam ipſi apud Seprium alioſque rebelles ſecuerant attriuerantue ſata, vt famem ſolitudinemque Sfortianis facerent, & vbi redijſſet Sfortia, exuſto omni ſuorum agro, non haberet, vnde frumentaretur. Capit in reditu Caſtelleonenſem arcem, quam Brandus ex ea gente Cardinalis condiderat munieratque. Defectiones variae, vel ab Sfortia ab Metropolim, vel ab Metropoli ad Sfortiam fiunt: in quibus, Variſienſes, & Luganenſes, primò adſpernati quod vltro antea acceperant imperium, mox contemptâ patriâ ſub idem redierant. Intimilienſis, de quo, Mediolanenſium duce, dein proditore demonſtratum eſt, ad Canturium hoc tempore agens, cùm crebris & litteris & nuntijs ex vrbe ſolicitaretur, vt deſerto Sfortia, ſeſe rurſus ad nutum authoritatemque Mediolanenſium conferre vellet, comprehenſum hominem, qui nouiſſime ſuper ea re ipſum adierat, ad Sfortiam in caſtra miſit, ibique ille laqueo eſt exanimatus. In vrbe, Appianus & Oſſuna, circumacto forte iterum ſui Magiſtratus tempore, in-

uiſi

uiſi vileſque nobilitati iuxta & plebi conijciuntur in vincula, aegre vitato periculo, quominus populi impetu opprimerentur. Geſſerant enim flagitioſe magiſtratum, & ſuae vterque fortunae moribus vtendo inſtitor & ſcriba, ſicuti erant, multis crudelibus auariſque factis irritauerant animos etiam apud eos contempti, qui participes & miniſtri ſcelerum fuerant. Succeſſerant iſtis, Appiano & Oſſunae, Guarnerius Caſtelleonus, Petrus Puſterula, Galeotus Tuſcanus, quorum modeſtiae ac virtuti contigerat, vt ſummam poteſtatem homines nobiles obtinerent in eo imperio quod iam haud dubie plebis eſſet. Magnopere hi cupierant perſuadere populo, vt Franciſco Sfortiae dederent vrbem, ſiue manſuetis animis miſerati tot patriae clades, & lenitate inſita pertaeſi defenſionem libertatis, quae tanto ciuium ſanguine conſtaret: ſiue quà alia de cauſa proni in hoſtem. Sed nequaquam auſi ad populum referre, ſecretis tantummodo inter ſe conſilijs & votis rem eam agitabant. Populus, neque inclinatione vlla rerum, neque noui Magiſtratus propenſione flectebatur, quominus abominari & perſequi bello Sfortiam pergeret, verboque in concilijs vtebantur huiuſmodi: ſi diutius tueri vrbem nequirent, potius eam ipſos eſſe deſerturos, quàm vt regnantem in ea Sfortiam viderent. Henricus Panicarola mercator erat Mediolanenſis, qui negotia fortè magna Venetijs habebat, atque ibi aliquandiu morabatur, & quamquam abſens, plebis reliquae praeſentis animos

erga

erga patriam gerebat. Huic mandant, vt ab Veneto Senatu petat: ne in eo bello, quòd geratur, ftare cum Sfortia amplius velint. Sed cum Rep. potius Mediolanenfi foedus iungant, quae Patres eos in parentum vere loco fit habitura, vbi id impetrarit. Atque ille, femel iterumque in Senatum admiffus, oftendendo multa & promittendo tenuit, vt quatuor è Patribus darentur, cum quibus agere poffet etiam alia, quae fecreto agenda in mandatis haberet. Ea cuiufmodi fuerint comperti nihil habemus. Illud minime dubium fuit, partim huius legatione Panicarolae, partim occultioribus Veneti legati qui Sfortiae caftra fequebatur ad Senatum fuum litteris, effe perfectum, vt Patres, de relinquendo Sfortia, transferendoque ad Mediolanenfes foedere magnopere cogitarent. Scribebat legatus è caftris, monebatque fuos, inexplicabile fibi videri bellum ob munimenta vrbis Mediolani, & pertinaces ibi animos, inexhauftamque multitudinem: ac fi fpes tamen aliqua effet prius finiendi belli, quàm ipforum Refp. exhauriretur, cogitandum vtique effe Patribus, an deberent fuis armis atque opibus facere Mediolani Ducem vnum, qui vbi femel in ea parte inualuiffet, fpes in perpetuum foret adempta Senatui Veneto confequendae rei, quae neceffaria effet, vt maximum fuum in Italia imperium facerent. Nunquam poftea locum fore Venetorum armis ad Mediolanenfis agri glebam vnam occupandam, fi teneat eam vrbem Sfortia ille tam auidus potentiae, tam folers bellandi

landi artium, tam grauis accola, tam metuendus?
His itaque permoti Patres, dissimulato consilio,
quo mouerentur, tamquam haud aliâ, quàm Reip.
Mediolanensis curâ, Panicarolae dixerunt: ipsos
breui daturos esse responsum, quod laetus ad suos
perferret, ac monuere, vt eius responsi diem ex-
spectare ne grauaretur. Nihil horum sciebat Sfor-
tia & coniuncto cum Venetis adhuc exercitu
animoque cum ijs vno rem aduersus Mediolanen-
ses gerebat. Sancti Angeli municipium appositum
Lambro flumini Ticinum inter & Laudem Pompe-
iam aggressus tertio die expugnat. Picicatonensem
arcem in Abduae fluminis ripa Cribelli fratres, qui
ibi in praesidio erant, prodidere, idque postea
Cribellis apud Sfortiam initium fortunae amplio-
ris fuit. Mox, direptâ Marthesânâ, Vicomercato
incenso, rebellionem eius regionis vltus, terrore
subegit eo Meltium, & Cassanum & si qua in
Briantaeis, vel circa Larium lacum adhuc nutabant.
Quae omnia cùm tenore vno fluerent in Sfortiam,
accessit etiam ad res Mediolanensium aggrauandas
aliud ciuile malum quo nihil vtilius esse hosti po-
terat. Galeotus Tuscanus & Petrus Pusterula, post
Ossunam & Appianum, vt dixi, tenuerant sum-
mum vrbis Magistratum homines nobiles & mode-
sti, sed apud plebem suspecti magno illo crimine,
quasi rem ad Sfortiam inclinare voluissent. Hi,
postquam abiere Magistratu, suspicionibus irritata
suis plebes, interficere vtrumque voluerat, cùmq;
Pusterula vim saeuam fuga eluctatus euasisset, Ga-

 leotus

leotus debilitate pedum, ſenioque tardior obtruncatur. Erat ſumma neceſſitudo Galeotto huic cum Carolo Gonzaga, qui, ſimul indigne ferens amici necem ſimul Sfortiae rebus commotus ſecundis & magnis & conuerſo olim in eum animo, haud vltra cunctandum ratus, Capra quodam internuntio paciſcitur vt dedita Laudenſi arce quam ipſe in poteſtate habebat, Derthonam ab eo pro tanto beneficio accipiat viciſſim, atque receptus inter principes amicorum in gradu militiae quam honeſtiſſimo collocetur. Ita, noſtri participem conſiliorum omnium amiſere Gonzagam, & cum eo, paulo poſt, etiam vrbem, quae horreum populi Mediolanenſis ob inclytae fertilitatis agrum haud dubie habebatur. Harum tam ſecundarum Sfortiae rerum, quas breue ſpatium coniunxerat, ignari Veneti iam dederant Panicarolae reſponſum, quale Mediolanenſes optabant: velle Senatum foedus inire cum Metropoli, daturoſque operam, vt ea ſalua ſit: arma diſſociaturos ab hoſte, qui nunc laceſſat. Haec dicta negotiatori Panicarolae: ſimul ad Sfortiam in caſtra miſſa legatio, quae iuberet ipſum à Mediolanenſium finibus abſtinere arma: ſi parum ad id Senatus authoritas valeret, minae etiam adhiberentur. Verùm, vbi belli fortunam & rerum earum quas dixi curſum ex legati ſui litteris cognouere, mollius rogabant eadem, ac ſi vellet etiam Sfortia inſiſtere coeptis, iuditium ſe eius vtique ſecuturos eſſe aiebant. Nam antequam prioris truculentiae mandata peragerent legati,

gati, mitiora haec, cùm adhuc essent in itinere acceperunt. Sic Sfortia liberatus ingenti metu (fortè enim de prima illa denuntiatione senserat aliquid) oppugnare vrbem aggreditur: cumque infausta impressione subijsset ad Portam Orientalem, reiectus inde grauia per triduum sustinuit certamina, queis haud multo plus intulit damni, quàm accepit. Nactus inde spem aliquam irrumpendi per fossas, quae ab Orientali ad Cumanam Portam, neque admodum latae, neque satis custoditae excurrebant, de tertia fere vigilia nocturno impetu suggressus, pro negligentia & solitudine quam sperarat, reperit ibi obsepta omnia armatis, ictusque crebros edente bombarda, cruento & irrito conatu etiam inde abscessum est. Quòd vbi Veneti Sfortiam tam longe esse progressum, tam prope ad summae spei discrimen accessisse vident, tunc enimuerò patrijs suis artificijs, & natiuae lentitudini, solitisque temperamentis nullum iam esse locum rati, abrupta palam omni dissimulatione & astu, legationem in castra hanc mittunt. Petenti pacem & amicitiam ab se populo Reipublicaeque Mediolanensi ipsos negare non potuisse, iamque socios & amicos Veneti Senatus esse Mediolanenses. Pro ea pace, & amicitia & societate, nefas iam esse Venetum vllum militem in ijsdem morari castris, belloque quod aduersus populum eum geratur, Veneta arma, opes pecuniam, consiliumue adesse. Si Sfortia quoque pacem velit, conditione hac habi-

 turum

turum vti restituat cuncta Mediolanensibus, quae sub Philippi Mariae mortem habuissent. Alioquin, pro foederatis amicisque suis Venetos strenue arma esse capturos, nequid detrimenti patiatur gens, quae suae fidei sese permiserit. At Sfortia re subita perculsus, quaestus primò pauca, deinde obtestatus, vbi nihil profici verbis vidit, ad consilia vertit animum profunda illa scilicet atque quotidiana sibi, etiam vbi nec damno nec dolore solicitaretur. Temporis spatio maxime indigebat, quo, & absumeretur, quicquid frumenti reliquum Mediolani esset, & duo omnino itinera, Bripiense nimirum & Tritiense, quibus itineribus ab Veneto mitti in vrbem aliquid poterat, intercipere ntur eorum proditione, qui arcem vtramque habebant. Hac mente dissimulans omneis turbati animi motus, legatos etiam ipse suos Venetias mittit cum querelis & precibus ijsdem, queis ipse Venetum legatum affatus paulo antea erat, petens ne desereretur ab Senatu, cuius auspicijs id bellum suscepisset, inuocans Patrum fidem, incusans quoque & requirens quasi per fiduciam & libertatem. Legati erant, Alexander Sfortia, Angelus Simonetta & Andreas Biragus: quorum ille Sfortiae frater, hi Mediolanensium desertores, cùm mandata exposuissent, siue perterriti Senatus authoritate, siue ita instructi, pacem, in eas conditiones, quae antea iactatae fuerant, accepere. Induciarum interea exierat dies, per quas, Sfortia, corruptis clam ad Tritium Bripiumque praefectis, ne Vene-

to

to transitum ad Mediolanenses darent, facta pace cum Sabaudiae Duce, clausis vndique commeatibus, spreta pace, quae per suos inita erat, in Mediolanenses simul & Venetos, tamquam aduersus vnum hostem parabat bellum. Nec in parte altera cessabatur, quamquam in faciem imaginemque pacis dimissa legatio esset. Fortè pontem è nauibus iunctis ad Tritium facere Veneti instituerant, vt copias annonamque transmittere in Mediolanensem agrum possent: & iam ad exitum prope perducta mole prodibant quotidie ad visenda operis incrementa duces nostri, queis ea iungendi fluminis cura cum Venetorum ducibus communicata erat. Hanc Sfortiae gratificandi occasionem speculatus ille, qui pro nostris praeerat arci, iam antea corruptus ab hoste sicut demonstraui, & occulte ei addictus, indicat posse capi curatores eos operis, si in vicina latebra occultentur armati qui repente prosiliant, & naualis fabricae contemplationi intentis strenuè inijciant manus. Id initium fuit violandae pacis, quae neutri parti rata erat, & integrandi belli, ad quod nouo post irritam pacem impetu resurgere parabant, Sfortia namque abditis in monstratam latebram armatis,& comprehenso Innocentio Cotta, qui fortè vnus ad visendum opus prodierat, eius captiuitate hominis, tamquam oblato mirificè instrumento statim est vsus ad capiendam S. Columbani arcem, quae vna efficiebat, ne Laudensis agri possessione Mediolanenses excidissent. Lucius Cotta captiui frater

arcem

arcem eam cum valido praesidio obtinebat acerrimus Sfortiae insectator, & ab ea commendatione locatus ibi, quia nostris magnopere cordi erat, ne qua proditione frumentarium id propugnaculum amitteretur. Sfotiae iussu dicitur Innocentio, ni praefectus illico dedat arcem, ipsum protinus contra moenia illa oportere suspendi, vt in fratris conspectu nocturni furis more extinguatur: idque confestim Innocentius Lucio significat. Non tulit fraternus animus vim doloris ex obiecto spectaculo, & quasi res ipsa iam ageretur, alienato penitus ab honestate fideque sensu, dedita arce hostem illuc admittit, transitque ipse in castra hostium velut ab scelere ad scelus. His itaque initijs vsurpato belli iure Sfortia copias fere omneis ad Bripium in Briantaeos contrahit, transitu Abduae prohibiturus Venetos, qui nuper hostes, nunc socij Mediolanensium, in socium modò, iam hostem armati Sfortiam, superauerant flumen, insederantque collem, cui Genesij Martyris Aedes, quae est in summo eius vertice nomen fecit. Est eo nomine collis in extremo Briantaeorum fine, quem tamen collium aliorum cacumen verius quàm ipsum per se collem appellaueris. Namque colles nostri, Barra monte auulso, qui asper fere incultusque est, molliter ab radicibus expatiantur, deinde assurgunt, spatianturque rursus, donec, perpetuum & vario felicium arborum vestitu fertile dorsum attollere incipiant. Ab dorso dein ipso, leuiter fastigiati alij vertices attolluntur, quos nominant

minant incolae, prout, vel incola vetus, vel ſitus & natura tumuli, vel priſcorum aedificiorum veſtigia reliquiaeque docuerunt. Stat horrido ſupercilio Barra cautibus armatus ſuis, & ab caetera montium ſerie abruptus ille ſcilicet, cuius nomen atque parietinas, inter alia vrbium deletarum funera Plinius refert. Proximus huic Batauus eſt collis, credo ſic dictus, quia gentis eius homines aliquando ibi conſtitere. Inde nudo faſtigio ſupra denſas vndique ſiluas Apertus vertex, idipſum ex nuditate nomen inuenit. Ab Aperto vertice, per varios anfractus, montibus ſuis imminens ſylua excurrit, donec in S. Geneſij collem, qui etiam ipſe nudus apertuſque eſt, deſinat. Imminet hic Abduae flumini, fronte quidem in Briantaeos occidentemque Solem, tergo autem in Bergomates atque in orientem obuerſus: latera meridiem adſpiciunt. Ab ipſa Briantaeorum parte ſeries alia collium ſurgit, quorum Calchus eſt fere oppoſitus huic, nec longe inde mons Vetus abeſt inclytus ob vina. Collem vtrumque Geneſianum & Calchum ſtatuerat Sfortia occupare, exiſtimans, ſi ea munimenta haberet, diremptos ab omni Venetorum ope fore Mediolanenſes, tractuſque Briantaeorum illos vniuerſos, ob crebras arces naturamque regionis inter bellorum diſcrimina, ſemper munimentis vrbis militari fama aequiparatos in poteſtate ſe habiturum. Verùm, vbi Venetos in Geneſianum anteuertiſſe cognouit, Calchumq; ab iiſdem teneri, penè deſperaſſe de victoria dicitur, ac

tanto magis, quia tempore eodem, in vlteriore ripa constiterant plures transitumque tentabant, & ex collibus ad Briantaeos occupandos magno impetu descendebatur. Pugnatur acriter, & ad colles & ad flumen, ne descendant illi, neue isti transmittant. Pugna maior in Genesiano fuit, descendendique & prohibendi certamine extracti Sfortiani in saltus, diuisum aliquandiu cum Venetis habuere collem. Veneti Sfortianos, altius enixi, quà Martyris ipsius est aedes, saxis hastisque detrudebant. Huic rerum discrimini egressus ab Modoetia Picininus cùm superuenisset, montemque Veterem, & montem Calchum bifariam diuiso exercitu succedens coniungere sese Venetis tentasset, retro Mediolanum est ab Sfortia non sine clade compulsus. Mox pari victoria Barram montem obtinuit, qui etiam ipse ab Septentrione praeceps in Abduam, subeuntes ab Olginato Venetos opportune probibebat. Paulatim inde, & qui Calchum, & qui Genesianum collem tenuerant, obtinente regionem Sfortia, subacti fame, vel abire inde maturauerunt, vel vltro ad Sfortiam transiere. Ita auxiliares nostri, cùm nusquam in Briantaeo tractu consistere potuissent, regioneque exclusi ea simul excluderentur facultate defendendae vrbis Sfortiamque depellendi, statuerunt, capto per Larium lacum ambitu regionem eandem ab tergo circumuenire. Quod Sfortia parari cùm sensisset, mittit obuiam è suis, qui ab illa etiam parte venientibus auxilijs obsistant, ne quid laxamenti & subsidij

alicunde

alicunde Mediolanenſibus detur. Ibi verò parumper dolus vnus caſuſue militaris, & Sfortiae partes afflixit, & Mediolanenſes ſpe auxilij ſicuti videbatur appropinquante, ſed ad exitum irrita ſubleuauit. Ductores copiarum ex noſtro exercitu quidam, ſiue ad fallendum hoſtem re compoſita cum Imperatore Picinino, ſiue concepta vere animis tranſitione, deinde mutato animo, quam occultiſſime nuncium ad Sfortiam mittunt: ipſos imperatoris iuſſu tendere Nouocomum, vt venientibus ab ea parte Venetis ſeſe coniungant, quò facilior tutiorque aditus in Briantaeos auxilijs pateat. Si velit Sfortia benigne accipere, ipſos ad eum cum agmine ſuo eſſe tranſituros. Haud contemnenda res viſa hoſti. Honeſtum apud ſe locum & larga prolixaque omnia pollicitus, mittit octo peditum cohortes, ducibus Salernitano & Intimilienſi, qui manum eam transfugarum accipiant, & ad ſe deducant transfugae, & numero longe plures erant, & nominis eius obtentu ſpecieque ſocietatis reſoluto in ſecuritatem hoſte, parati ipſi intentique ad rem gerendam. Vbi inuicem propinquauere, Sfortiani quidem porrigunt dextras dantque ſeſe in amplexus, noſtri verò ſtringunt gladios, & attonitas repentino eo malo cohortes caedunt ſpoliantq; fugientibus inſiſtunt, reſiſtentes paucos, & mortis honeſtae gloriam quaerentes, tantò infeſtius lacerant: quoſdam & abduxere. Sic Veneti auxiliareis Briantiae terras intrant, & primùm omnium, Barram montem corona oppugnare ag-

gresſi fruſtra id incoeptum habuere. Caeterùm, obſidione mox eum capiunt, ac refecto ad Olginatum ponte, quem paulò antea fugientes ipſi interſciderant, captiſque aliquot in fluminis ripa caſtellis, ſumma Briantaeorum tenebant. Id Sfortia feſſus diuturnitate belli, pabuloque ad ſuſtentandum equitatum neceſſario iam prope defectus, parum curare coeperat; ſi montibus ſederet hoſtis dummodo ne ad plana vrbem verſus deſcendere eos pateretur. Vrbi ipſi famem admouebat extremam obſeſſumque Venetum inter cautes & ſaxa habebat. Iam Mediolani tanta erat penuria, vt vicenis aureis nummis hordei modius conſtaret. Ea ditiorum alimenta erant. At miſerrima egentium multitudo, omnia quae atteri dentibus poſſent, naturali deſiderio velut in rabiem acta carpebant paſſim: atque interim exempla omnia eſurientium edidere quaecunque vnquam, vel obſeſſis accidêre exercitibus, vel ad ſubijciendas oculis miſerias obſeſſorum excogitare potuerunt ingenia, quae eos calamitatum humanarum & extremae patientiae annales condidere. Ego in vrbis noſtrae diarijs hoc reperi relatu etiam horribile & foedum: equorum & aſinorum fruſta, feleſque, & mures, & canes, & animalia caetera, quae ne dici quidem inter cibos ac nominari fas eſt, venalia interim apud forum eſſe habita, pretijſque venundata ijſdem, queis alias legitima fercula parantur menſis. His nutrita dapibus multitudo fiebat quotidie contumacior, exſueratque obſequium paulatim

tim

tim omne erga eos, ſub quorum imperio ac regimine talia patiebantur. Magiſtratus, delegata exercitui ſuo auxiliaribuſque Venetis cura ſuppeditandi annonam expediendorumq; commeatuum vrbi, & precibus eos & querelis aſſidue vrgebant. Illi, circa Briantiae colles penè obſeſſi conſultando terebant tempus: duaeque res capitaliſſimae populo Mediolanenſi detectae ſunt tempore vno: defectionem ad Sfortiam parare Picininum Imperatorem exercitus noſtri, & maligne lenteque rem adminiſtrare Venetos, quia ſperarent, deductum ad extrema populum, odio Sfortiae, potius dediturum ipſis eſſe vrbem: idque Leonardus Venerius Reip. eius legatus Mediolani ſedens occulte moliebatur inter eos, qui, nec ab Sfortia capi patriam, nec liberam eſſe eandem volebant. Sed Sfortiae deſtinatum imperium occulto ſuperûm impulſu ruebat in eius humeros, vt domus deniq; illa, ſub infelici pondere, poſt aliquot annos, prioris fortunae quietem fruſtra exoptaret. Eſtq; Sfortia in vrbem imperiumque acceptus orto inter ciues ipſos maiore tumultu ſicuti demonſtrabo.

Cùm ex bello tam atroci, intoleranda fames, ex fame deſperatio vltima Ciuitatem inuaſiſſet, & ſuper duo haec ſemper inter ſe connexa mala, fere grauius aliud in vrbe malum ſaeuiret, diſcordia ciuium & maiora penè inter ipſos, quàm in communem hoſtem eſſent odia, conuentus habebantur tam contrarij & crebri, quàm variae hominum voluntates, & quàm diuerſae calamitatum formae

 orant.

orant. In Scalensi templo maxime congregabantur tuendae adhuc libertatis auctores, atque ibi in media fame consilia aliqua inibant, vetuerantque Magistratus accedere eò, nisi quem ipsi nominatim exciuissent. Sed die quodam, Portae Nouae homines ad arma consternati concitant caeteros, & eam publici Concilij sedem irrumpunt rupto imperio terni quaternique prout quosque fortuita congressio, vel necessitudo aliqua consociarat. A Petro Cotta, & Christophoro Pagano praecipuè stimulabantur, quorum vtrique dedi vrbem ac recipi Sfortiam placebat. Et iam plures cum Cotta & Pagano stabant in circumiecta templo area, quàm cùm principibus libertatis intra templum. Praefectus rerum capitalium ad coercendam eam licentiam cum lictoribus, & cohorte sua progressus, facto in eum impetu protruditur, aegreq; euasit. Par discrimen adierat Lampugninus Biragus, quem ad tumultum eum inspiciendum sedandumque Magistratus ex Templo emiserant. Dira fames, quae iam aderat, quaeue in dies adfutura saeuior videbatur, diuites quoque conterruerat, & finiendi belli cupidine concitauerat etiam eos, qui oppetere cum patria statuerant potius quàm, vt ad vllam inimicam libertati conditionem adduci sese paterentur. Itaque, crescente in momenta numero coadspernantium authoritatem publicam, pars haec ipsa fit publici concilij instar: & quò plus virium authoritatisque haberent, duces sibi duos fecere, Gasparem Vicomercatum, & Petrum Cottam:

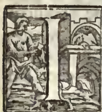
tam: Cotta ab authoribus libertatis in vincula conijcitur, & irritatus collegae captiuitate Vicomercatus, tantò promptius ardentiuſque confirmat ſuos, & rem ſuſceptam exſequi feſtinat. Circumgrediuntur, infeſto agmine Palatium, in quo ſedebant Magiſtratus vrbis, & vidua vxor Philippi, Venetuſque legatus, & plerique alij ex tota illa nimium fortaſſe generoſa factione, quae libertatem vrbis ſaluti anteponebat, nec poſſe vllam abſque libertate venire ſalutem arbitrabatur. In ea irruptione, Venetus legatus, ab Ioanne Stampa interficitur, cùm ille repentino excitus tumultu in Aulae fortè limine ad increpandam irrumpentium licentiam, iure gentium, vt exiſtimabat ipſe, tutus conſtitiſſet. Diffugiunt Magiſtratus, totaque momento fere vno tribunitia poteſtas, & illud populare imperium diſſoluitur. Nobiles, diſpoſito ad portarum clauſtra milite, Palatioque communito, in Scalenſe templum, ad conſultandum de ſumma rerum poſtero die ſecedunt. Non facilè inter ipſos conueniebat quid deinde optimum ſaluberrimumue factu cenſerent, cùm varia in omneis partes itinera conſiliorum oſtenderentur. Dixerat aliquis eiuſmodi ſententiam, vt perſiſterent in defenſione libertatis: ſed mutata gerendi belli ratione, & vitatis Imperij plebeij vitijs rem ſapientius cautiuſq; militarem conſtituerent. Alius, nullum id eſſe conſilium demonſtrabat. Galliarum regem accerſere non nemo: plures Regem Alphonſum: aliquì Sabaudiae, Ducem: pars mitiſſima Senatus, nuſ-

quam

quam beatiorem fore patriam, quàm sub Christi Vicario aiebant, ideoque permittebant cuncta Apostolicae Sedi. Sed cùm subsidia consiliaque haec in tali statu, vel sera & longinqua, vel infida & imbecilla reperirentur: illata fortè mentio est de admittendo Sfortia, qui filiam legitimi Principis in matrimonio haberet: qui victor prope instaret moenibus: quem si ante victoriam admisissent, non a cepisse coacti, sed vltro fecisse Principem viderentur: tantoque mitius sperare imperium deberent. Mirifica voluntatum inclinatio, qua repente in eam sententiam iere omneis, videri potuit prodigium, vel calamitatum ab Sfortiaco dominatu imminentium vrbi, vel exitij, quod gentem eam dominatumque manebat. Principes, & legati Mediolanensium profecti in castra dedidere Francisco Sfortiae seque, & vrbem, & populum, nouumque Principem Mediolanum in ipsam Imperij Sedem laeti deduxere. Ille magnum animi moderati specimen in ipso statim ingressu dedit, quia adornato per principes, & oblato curru quo sublimis veheretur ad capessenda primordia dominationis, fastum eum adspernatus, vmbellâ quoque repudiatâ, pari cum caeteris cultu ad Templum maximum ibi coronandus processit.

IO-

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS
CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
DECADIS III
LIBER VI.

N Templo maximo Sfortia coronatus per omne deinde tempus liberaliter ac munificè tractauit Vrbem Ecclesiamque ipsam: & quotiescunque publica aliqua res ageretur, profiteri solitus fuit, debere se nomini huic Metropolitano pietatem, & honorem, cùm etiam Ambrosiana in Sede solennia sui Principatus, principatumque ipsum accepisset. Vicissim inter sacra sacrosque fuit ei deinceps honor, atque paratum ad omnia obsequium, quales iusto ac benemerenti Principi patere gratorum ciuium animos oporteret: raroque vllus antea postue Ducum tam effusa studia Cleri Populiue Mediolanensis expertus in omni litterarum hominumue memoria reperietur. Habita est oratio de laudibus eius & familiae splendore per Guarnerium Castelleoneum notae tunc facundiae virum ex Templi Maximi Canonicis: qui semper Ordo, sapientiae studijs inclytus, per ea maxime tempora

florebat

florebat hac laude: cumque ex primoribus Vrbis constaret id ferme Collegium, erat simul in eo communis quidam erga Principem fauor, siue quia annexi nonnulli essent exsurgenti tunc primùm ad dominatum familiae, siue quia pars haec traheret caeteros, vt vnde potentiores nobilioresque stabant, de more starent omneis, atque ita significatione voluntatum erga Sfortiam hunc certaretur. Publicae gratulationis munus, & dicendi partes mandauere Castelleoneo, quia praeter aptos principum animis mores & imbutam Aulae consuetudine grauitatem, aderat viro dignitas oris accommodata negotio: & nouae dominationi acceptissimum esse ipsum sciebant. Orationis eius sententias ordinemque, aliquandiu qui tunc erant homines propter rei magnitudinem, & Oratoris famam, in sermonibus habuere: deinde, vnà cum re ipsa, sicuti cuncta mortalium habentur, dedere obliuioni. Leuis & confusa memoria durauit hoc litterarum beneficio, quae rerum illustrium aeterna vna custodia est, si quid in fluxa mortalitate potest esse aeternum. Ego censeo non esse alienum ab historico nostro opere, quo super tempora & euenta Vrbis virorum, etiam illustrium memoriam ab interitu suo vindicare instituimus, concionem simul illam ab hominum obliuione vindicare, atq; iam prope vanescentem ex annalium quoque monumentis, vtcunque retinere, tamquam pro obliterata & fugiente scriptura certam claramque exhibendo. Castelleoneus igitur in Templo

maximo,

maximo, cùm Sfortia coronatus adesset, in hunc maximè modum esse locutus fertur. Semper quidem antea, Princeps inuicte, Populus hic Clerusque Mediolanensis, qui triumphi tui & suae felicitatis spectator, augustissimam hanc molem hodie implet, pro certo habuit, Vrbem Rempublicamq; hanc curae esse superis, & magnum praecipuè Parentem Ambrosium, ac praesides alios Diuos, à quibus fundati & instituti sumus, ita velle, vt post Romanam maiestatem sit haec florentissima Sedes Catholicae religionis, rerumque aliarum omnium expetendarum, quibus rebus incolumitas & gloria gentium continetur. Sed si ea spes ante hunc diem incerta & obscura animis fuisset, desineremus hodie dubitare, cùm Celsitudini tuae, nostrûm omnium regimen ac tutelam imperiumque rei Mediolanensis à Deo Optimo Maximo, tam praesenti Numine, tam nobili victoria, tanta post victoriam voluntate consensuque omnium esse traditum videremus. Nam Principes alij, qui nobis adhuc imperitauere, nascendi tantummodo sorte venerant in hanc fortunam, ipsique fortuitum negotium erant, neque vltra aestimabantur. Tu, quia probitate & iustitia, omnique alia regia virtute merueras imperium, armis inuenisti: & quia talis eras, aperuere tibi Superi viam, vt in excelsam istam sedem, domitis quae obstabant, peruenires: & nos, diuino sic munere datum ascitumque Ducem accipimus alacrioribus aliquanto animis, quàm si quilibet ille alius vnico natalium & auo-

Fff rum

„ rum iure tumens dominus imponeretur : Enimuero Celsitudinem quoque tuam arbitramur, ea „ prudentia, & magnitudine animi, qua res tantas „ gessit, intuentem, & celeste iudicium, quo vocata electaque est, & Populi huius vniuersi consentientem laetitiam, & hosce plausus fauoremque, „ & tantae multitudinis gratulabunda ora, & Templi ipsius festum apparatum, agitare iam nunc regalem illam curam, vt ad ea, quae sua sponte „ large ac benigne & clementer factura fuit, tantum scilicet adijciat, quantum & exposcere pro „ diuino in ipsam beneficio tutelares vrbis videntur, & mereri ciues ipsi postquam ad haec Vestrae „ Celsitudinis initia consurrexere sic omnes atque „ apparuere. Vides ne Princeps optime & maxime „ quemadmodum affluxere ad spectaculum innumerabili prope agmine Mediolanenses tui! Vides, „ vt conferto iam Templi sinu, tanquam ad noui „ splendoris exortum accedere velint in singula momenta plures, vtque turbam vndantem haec capacissima sedes excludat? Victa & triumphata ciuitas exultat in victoriae faciem quasi vicisset ipsa „ & triumpharet. Sexus etiam alter ille spectaculis „ insuetus adest: attollunt pignora sua matres ad „ Celsitudinis Vestrae oculos, futurumque populum „ ostentant; & rudem illam aetatem agnoscere ac „ celebrare natalem hunc Patriae diem docent. Et „ promiscuae quidem multitudinis haec tam effusa „ gaudia concursumque Celsitudo Vestra cernebat „ etiamsi nemine perorante monstrarentur. Nos

vero

verò cuſtodes antiſtiteſque ſacrorum, qui ex prima Vrbis huius nobilitate iure noſtro gentilitio aſſumpti Metropolim hanc tuemur, & ipſa nobiſcum tota Nobilitas, quae Vrbem ipſam continet ac facit, licet coniunctis omneis animis officioque concordi poſtquam factiones & arma quieuere, noſtram ex nouo Principatu laetitiam, tum decernendo cuncta, quae fuere publicae poteſtatis & arbitrij, tum adornando ſolennia haec, vt quam apparatiſſime celebrarentur, oſtenderimus ac declarauerimus: tamen exponere volumus etiam altiores illas interioreſque cauſas, ob quas, Celſitudinis Veſtrae imperio magnopere nobis eſſe laetandum arbitremur, Vrbemque & Patriam hanc ſub tali Duce fore feliciſſimam ſperemus. Namque primùm omnium, repetentes mirificam illam, & adhuc inſidentem animis Clariſſimi viri Patris tui memoriam, ſimul inclyta tua facta, vt Patris contubernio adultus incomparabilem illius gloriam aequaueris, vt diuisâ in partes Italiâ, Pontificem Romanum, & ſacra defenderis, vt noſtrae huic vrbi laboranti malis inteſtinis ac laceratae ſeditionibus ſubſidio ſaepae fueris ac ſaluti, vt hinc ſaepe arcueris hoſtem, vt victricia late propugnator auxiliariſque noſter circumtuleris arma: iam quanta lenitate egeris, vt tibi debitum Imperium hoc ſine Mediolanenſium ſanguine reciperes, quàm placide victoriam ipſam exercueris: haec inquam recentiſſima omnia, & oculis obuerſata noſtris intuentes, reliquum

„ ad eandem formam futurum eſſe principatum omi-
„ namur & meritò laeti hilareſque ſumus : Magnus
„ Sfortia Celſitudinis Veſtrae Pater militari virtute
„ famam & vim aſſecutus, vt quamcunque in par-
„ tem ipſe tranſierat, victorias & imperia transfer-
„ ret ſecum, dederat ademeratque Regna quibus
„ ipſe voluiſſet : Aragonenſem Alphonſum ex
„ Neapolitani Regni finibus prope retro compu-
„ lerat domum : reſtituerat extorrem Ioannam :
„ firmauerat adoptionis iura: fregerat alterum illud
„ belli fulmen, cui Brachiò nomen fuit : Romanas
„ opes, Pontificemque Martinum egregiè propugna-
„ rat: ac tantarum denique fama rerum Vicecomi-
„ tem vltimum commouerat, vt auxiliatorem Im-
„ peratoremque ſibi eum aduerſus bella, quae im-
„ minebant, inuocaret. Poſtquam ille nouae gloriae
„ iter tentans in media penè victoria lapſu equi &
„ vi fluminis eſt interceptus, diuina conſilia, quae
„ felicitati noſtrae viam ſtruebant, paternis incoeptis
„ dedere te ſucceſſorem, vimque ſimul & famam
„ illius tranſtulere in tuum caput. Ita ſpectatus cla-
„ ruſque Neapolitani belli reliquijs Mediolanum ad
„ res Vicecomitis afflictas veniſti. Vicecomite de-
„ fenſo, compreſſis Venetis, cùm vbicunque bellum
„ & periculum eſſet, ibi velut certiſsima laboranti-
„ bus ſalus expeterere, tuliſti pro Lucenſibus arma
„ in Florentinos, eiuſque Reipublicae libertatem es
„ tutatus. Mox domiti rebelles Eccleſiae: Picenum
„ & Bononia reſtituta Pontifici, fuſae Anglorum
„ copiae : cuncta per agrata victorijs. Ac ſi tot

bellorum

» bellorum victori quaepiam mala gratia reddita
» fuerat ab ijs, pro quorum imperio & salute dimi-
» caras, ijdem illi versis in ipsos armis, iustas vltrices
» iras sensere. Nec minor excelsi animi laus perse-
» qui ingratos amicos, quàm vincere hostes: facile-
» que mitem & largum aduersus obsequia sperauerimus Principem, quem indignitates & iniuriae
» tantopere angunt, & benignum erga minores;
» quem potentiorum iniusta facta sic infensum habent. Sed cùm apud gentes fere omnes, quae regnantur, apud Regnatores ipsos, apud liberos
» etiam populos miscueris sic vim, terrorem, benignitatem, & cùm praeclari istius animi extent vbique sempiterna vestigia & monumenta: terra haec
» nostra maximè sempiternum erit monumentum:
» imò hercule nos ipsi erimus. Nam statim, vbi Vicecomite mortuo, res haec nostra Mediolanensis,
» sine capite, sine rectore, ciuilibus trahenda turbis
» in medio relicta erat, cùm super intestina dissidia
» magnarum omnium Vrbium calamitatem, finitimi
» hostes instarent rati finem adesse imperio: primùm
» quidem aduolasti cum exercitu tuo victore, & spes
» vanas hostium effecisti: deinde verò succedere te
» in Principis fortunam aequum duxisti, cuius filiam
» in matrimonio, & ex ea liberos haberes, cuius
» etiam in mortis tempora propugnator extitisses.
» Vno rerum cursu, & vno victoriae tenore, Parmam, Placentiam, Brixiam, Ticinum, oppida
» caetera omnia, quae, vel detrectabant imperium,
» vel ab hoste infessa erant, recepisti, nosque & Me-

tropolim

„ tropolim hanc, donec vires vltimae ſuperfuere,
„ cunctantes fatigare potius voluiſti quàm capere,
„ idque Celſitudini Veſtrae glorioſius fuit. Atque,
„ vt cunctatione noſtra delectatum eſſe appareret
„ magis aliquanto quàm ſi nihil experti ſtatim ceſſiſ-
„ ſemus, honorem hunc habuiſti fortiſſimis ciuium
„ tuorum conatibus, & ſpectatae virtuti, vt pacato
„ agmine victor vrbem ingrederere, & violari quic-
„ quam ab irato milite grauibus edictis vetares.
„ Scilicet, illa ſegnis & aliter quàm extrema neceſſi-
„ tate facta deditio, degeneres animos argueret, &
„ quamquam libenter acciperetur, contempta tamen
„ & vilis apud Celſitudinis Veſtrae animum eſſe
„ poſſet. Nunc experti inuicem ſumus, & virtus
„ eadem, quae morata victoriam eſt, colitur iam
„ ſecreta deſtinatione atque amatur veluti magnum
„ inſtrumentum rerum earum quae deinde gerendae
„ erunt. Haec igitur omnia ſuis momentis examina-
„ ta Mediolanenſi nobilitati Populoq; Ambroſiano,
„ & nobis praecipue, qui Templi huius Antiſtites
„ Clerum nobilitatemque, vel Ordinis amplitu-
„ dine, vel communione familiarum amplectimur,
„ recreant atque confirmant animum noſtrum iu-
„ cundiſſima illa cogitatione, quanta ſub tali Prin-
„ cipe futura ſit huius Patriae, vel gloria, vel
„ fortuna, vel dignitas & amplitudo, vel ſecuritas
„ & quies. Habemus praeterea Princeps inclyte
„ magna pignora noſtrae futurae felicitatis, ſimul
„ ex fama praedicationeque communi, ſimul ex
„ certorum hominum ſermonibus, qui Celſitudi-

nis

„ nis Veſtrae mores, & animum, & quotidianae
„ vitae rationem & leuiores quoque virtutes, &
„ intima omnia, vnde res illae admirandae manaue-
„ re latere non ſinunt. Nuntiat aitque nobis omnia
„ fama conſtans, eademque affirmant grauiſſimi viri
„ militares, qui tecum vnà ſub pellibus, in caſtris,
„ in acie, in agmine in ſtatiuis, in hybernis, in
„ aeſtiuis, in claſſibus, in otio denique & aula aeta-
„ tem egêre. Indicant, animum eſſe Celſitudini
„ Veſtrae ad cuncta minima maxima memorem diui-
„ narum legum, anxium alterius vitae curis, profe-
„ rendae religionis cupidum, largum ad extruenda
„ templa, vel ornanda, munificum erga Chriſti pau-
„ peres, ſacratarum omnium rerum acerrimum cuſto-
„ dem. Audimus, vt communem illam regnorum,
„ & humanae vitae peſtem pecuniam contemnas, &
„ adſpicias oculo irretorto, vtque argentum, & au-
„ rum, & gemmarum ludibria ducas non in alia vi-
„ litate quàm quae humo finguntur. Comitem huius
„ eſſe contemptionis aequabilitatem in iure gentibus
„ reddendo ſine vlla imbecilla cura quae flectere ani-
„ mum poſſit: inopis & potentis nullum apud tua
„ tribunalia valere diſcrimen, & ſtare ibi partem
„ vtramque ſtupore defixam velut extra fortunae
„ ſuae conditionem pari gradu. Peſſimas delatorum
„ artes, & aulae veneficia, & cuncta reperta ciuium
„ exitio, vt oderis audimus: vt fidem ipſe colas, quam
„ peſſimi magiſtri minime regiam eſſe artem volunt,
„ vt famam tueare, quae certiſſima eſt norma Princi-
„ patus, vt faueas etiam ingenijs, & literarum ſtudia

praeſidia

" praesidia religionis, & vrbium decus amplectare "
" narrat nobis publicus rumor & spem inde agitare "
" optimam iubet. Etiam illa pertinere ad gloriam "
" securitatemque nostram arbitramur, quae princi- "
" pum quidem omnium laudatores ingeniose con- "
" fingunt, sed in Celsitudine Vestra seuere spectata "
" sunt ab ijsdem illis, qui simul rem gessere, quibus- "
" ue etiam in contraria nonnunquam acie, & parte "
" standum fuit. Referunt enim imperatoriae artis "
" mirifica quaedam, & post veterem Romanam mi- "
" militiam inaudita, quae ratione & prouidentia "
" & altitudine consilij victorias illas tantas tuas "
" obtinuerunt, vt nunquam in aciem duxeris "
" exercitum, nisi cùm prouisum esset vt vincere co- "
" geretur. Atque postquam haec nobis narrauere "
" milites hostesue tui, narrant simul infatigabile cor- "
" pus armorum pondere, fame siti, vigilijs quarum "
" rerum necessitatem Imperatoribus etiam belli for- "
" tuna nonnunquam imponit. Et acceptis saepe "
" vulneribus manante cruore stetisse impauidum di- "
" cunt. Iam vilibus contentum esse cibis, eiusque "
" parcimoniae testes quamplurimos adhibere conui- "
" uas, inter conuiuia vacare supplicum alloquijs, "
" & in alia quadam rariore continentia superiorem "
" esse mortalitati, & eius rei praebere caeteris exem- "
" plum, sunt admiranda quidem, sed & tot exer- "
" cituum testimonio comprobantur, & optime con- "
" gruunt ad eum animum, cuius virtute ac consilio "
" superiora illa geri & administrari potuere. Con- "
" gruunt etiam ad istam Regio honore gratam "

frontem

frontem quam ſpectamus nunc omneis praeſentemque habemus, congruunt ad ſerenitatem oris, ad florem denique virium, quem poſt tot labores temperantia cuſtode manere integrum atque illibatum videmus. Colitote Mediolanenſes vt facitis carumque habetote Principem hunc diuino munere datum vobis, futurum huic Patriae mitiſſimi Parentis inſtar: ac ſi id fortaſſe etiam ad veſtri gaudij cumulum pertinere arbitramini, daturum huic Imperio ſinceri ſanguinis ſtirpem ex eadem Domo, cui per ducentos amplius annos ſubiecti fuimus: Nec aliud huiuſmodi ſucceſſione optabilius erat nobis. Nam finita Vicecomitum virili ſtirpe, aut externam recipi dominationem oportuit, aut aliquam Reipub. formam inſtitui domi, aut in Patris imperium aſciſci filiam etiamſi Sfortia hic non adeſſet victor ſimul, & maritus, & gener, & pater. Iugum externum, & vim peregrinam plerique adſpernabamur. Coaleſcere in Reip. corpus, inſtabile ſanguinarium truculentumque erat ob factiones, & partes, ob certamina potentum, ob vrbis ipſius magnitudinem laborantem haud dubie mole ſua. Sfortia igitur libentiſſime recipiendus erat; cuius liberi nepotes erunt Principum, ſub quorum dominatu maiores noſtri nullius alterius populi fortunam expetiuere. Cùm haec à Guarnerio Caſtelleoneo perorata eſſent, nemini dubium fuit, quin nota laudantium arte cuncta ille in maius auxiſſet. Namque proſpera tantùm attollendo reticuerat de aduerſis, & affingendo felicia, triſti-

bus, illata in Romanos fines arma, Ecclesiae propugnationem appellarat, necessitati Mediolanensium obsequij nomen imposuerat, & pro caetera Oratoris adulatione, mala, quae ipsi dum hostis instaret moenibus plurima perpessi erant, obuersabantur. Certatim tamen omnes, postquam dicendi finis est factus, acclamauere forti, & felici, summaque vocis contentione vti mos vulgo est. Sfortiarum nomini fausta cuncta precabantur: viuere diu, viuere laetum Principem iubebant. Haec in templo maximo acta erant. Singulae deinde Paroeciae nominauere singulos legatos, qui deferrent Principi obsequium & fidem, ac suae quisque vicinitatis nomine in eius verba Sacramentum dicerent. Templi maximi Canonici, praeter solenne illud publicae gratulationis officium, quod à Castelleoneo peractum erat, decreuere duos è suo corpore, per quos Collegij verbis talia quaedam priuatim exponerentur. Ecclesiam Mediolanensem, cui caput Metropolitana Aedes, à D. Barnaba Apostolo fundatam, à D. Ambrosio constitutam, per tantum aeui multa prospera vidisse, pleraque aduersa, donec ab Othone Vicecomite res illius afflictae in certiorem aliquem stabilioremque statum redigi coeptae fuerint. Ab eo rursus tempore, post magna incrementa, retro esse sub lapsam, & prout turbulentae, siue tranquillae principum res, prout etiam principes ipsi benigne adfecti, vel secus, ita Ecclesiam etiam in miserò fuisse, vel in florente statu: obtinere magnas anti-

quitus immunitates, magnaque priuilegia & munera concessu Pontificum aut Principum, qui, vel Ecclesiae magnitudini, vel nomini parentum & Authorum ipsius, vel Archiepiscoporum etiam aliorum deinde meritis honorem eum habuerint: sed partim intercepta esse, partim diminuta quae priores indulserint, & sacrae veteris opulentiae reliquias tenues admodum manere. Esse hanc Insubriae totius Metropolim, & latius olim porrectam habuisse potestatem iusque sacrorum. Ambrosianam Ecclesiam ideo nuncupari, quia descriptis ab illo Pontifice ritibus caeremonijsque seorsim ab caeterarum consuetudine Vrbium vtatur: & Romanam in eo discrimine authoritatem nutumque adesse. Petere à Principe, vt Ambrosianum hoc nomen Ecclesiamque & praesides Antistitesque eius vnice commendatos haberet, semperque tueretur. Id adeò vt ita fieret, & Metropolim, & ipsos praecipuè mereri, vel quia Principes etiam Viceconites, quorum ille nomen & genus propagandum atque continuandum suscepisset, plurima in eam & maxima ornamenta contulissent, quae deseri non oporteret, vel quia Collegium & Ordo Canonicorum Clerusque vniuersus omni sua pietate apud Deum, officio apud homines ad exordia noui Principatus adfuissent, adfuturique deinceps essent ad omnia, quae Principi placere posse arbitrarentur. Respondit ad ea Princeps: non esse sibi ignota quae de antiquitate & amplitudine casibusque Mediolanensis Ecclesiae egregij

viri Canonici expoſuiſſent. Parentes etiam illius Eccleſiae Barnabam Apoſtolum, & magni nominis Ambroſium colere ſe praecipua pietate, & res vtriuſque geſtas in eo Pontificatu voluiſſe olim cognoſcere cùm apud Socerum dominumque ſuum in hac vrbe commoraretur. Fauere Cleri totius Mediolanenſis nomini ac famae, praeſertimque Metropolitani Collegij amplitudini ac dignitati: vidiſſe omnium erga ſe ſtudia amicoſque animos & magnopere eſſe delectatum. Scirent, cordi fore ſibi, vt gratus viciſſim amicuſque reperiretur. Retinebantur inde Canonici pauliſper in colloquio, percunctante Principe nonnulla de ſtatu conditioneque Collegij, ac de Eccleſiae rebus: & cùm eos dimitteret, velle ſe poſtea commodius colloqui cum ipſis aiebat. Quinque dies proximos ei diei, quo peracta caeremonia erat, iuſſit feſtos eſſe Populo Mediolanenſi: ac per eos dies ipſe praebuit epulum, poſitoque in propatulo rerum omnium vſu larga inſuper munera data pauperibus, aut miſſa quibus in publico epulari ob ſexum religionemque non licebat. Ob ea, maximum Sfortiae nomen apud omneis eſſe, celebrati ſermonibus & literis, & magnificentiae ac ſplendori veterum Regum aequiparari. Vna res erat, quae Mediolani publicam laetitiam impediret, eademque Principis ipſius magnopere ſolicitaret animum, & ea ipſa res alioqui futura magnis malis initium, prouido conſilio diſcuſſa eſt, origoque ſublata ſupicionum mutuarum. Iouis arcem magna ex

parte

parte dirutam atque collapſam reficere Princeps, ac nouis firmare munimentis in animo habebat, vt eo premeret iugo vrbem, ſi quando cupidine libertatis ſtimulante ciuium animos, detrectare imperium coepiſſent. Anceps id erat ac difficile negotium, verebaturque magnopere Sfortia, ne turbarentur animi eo ipſo quòd parari praeſidia aduerſus turbas viderent, atque rebellandi principium id fieret. Itaque anxius ea cura, vocatos ad ſe Parochos rogauit vti popularibus quiſque ſuis oſtenderent, ad dignitatem & amplitudinem, et praeſidium pertinere Ciuitatis, refici quamprimum arcem & muniri, ideoque petendum eſſe vltro à Principe, vti fieri id imperaret. Facilè Sacerdotes, & alij cum eis aptae prudentiae viri perſuaſere populo id quod quaerebatur, paſſimque per templa congregati Ciues decernebant è ſua quique vicinitate legatos, qui Principem adirent petentes, ne immunitam ac nuditam diutius eſſe Metropolim vellet, inchoaretque pulcherrimum opus, quod praeſidio ipſis, terrori hoſtibus eſſe poſſet. In D Georgij Aedem praecipue congregabantur. Ibi Georgius Plattus Iuriſconſultus notae facundiae vir, prudenſque idem & modeſtus atque vitae ſuae fama nactus authoritatem inter ciues, quanta maxima priuato cuiquam contingere poſſet: is igitur exiſtimans, ea, quae pararentur munimenta, damnoſa fore vrbi, arcemque ipſam, veluti ſepulcrum omnis publicae libertatis interpretatus, aduerſus eam rem diſſeruit in hunc modum.

„ dum. Viri Mediolanenſes. Si Deus Opt. Max.
„ aliquo ſingulari beneficio & indulgentia erga Pa-
„ triam hanc, anguſta mortalis aeui ſpatia Franciſco
„ Sfortiae prorogaturus eſſet, itaut ſperare poſſemus
„ fore poſteritatem noſtram ſub imperio tam iuſto,
„ & aequabili, quàm hodie nos experimur: eſſet ſa-
„ nè ſuperuacanea haec oratio, quam ego pro ſalu-
„ te publica aduerſus publici conſilij authoritatem
„ ſuſcepi. Sed cùm vita principum circumſcripta ſit
„ ijſdem terminis, intra quos noſtra quoque priua-
„ torum vita conſiſtit, cenſeo lentius aliquantò con-
„ ſultandum eſſe de ea re quae deliberata iam vobis
„ & decreta eſt. Neque enim arbitror ignorare quen-
„ quam veſtrum, quàm calamitoſa res ſint omni li-
„ berae & honeſtae ciuitati impoſitae ceruicibus ar-
„ ces, nimiumque multis, & aliorum, & noſtris ca-
„ ſibus id compertum habemus. Neſcimus, quae
„ maneat in poſterum fortuna Ciuitatem hanc: ſed
„ ſuperiorum temporum mala docuere, quanta ſit
„ dominantium poteſtas etiamſi caſtella non premant
„ ciues. Sed ita ſumus experti, vt tradere generis
„ huius diſciplinam alijs etiam poſſimus. Arcem
„ autem hanc Iouis, tantum abeſt vt refici velle de-
„ beamus, vt potius eius ruinas quaſi fortunam no-
„ ſtram ingentem, & ſummum Dei beneficium intue-
„ ri oporteat, & laetari, quòd excidio data fuerit.
„ Pollicetur quidem felicitatem nobis quietemque
„ perpetuam inclyta iuſtitia, ſapientiaque & religio
„ Sfortiae huius: ſed dicite mihi, quamdiu Sfortiam
„ inter viuos futurum putetis. At enim, dicat
aliquis

„ aliquis fortaſſe veſtrum, extincto eo, ſpem in ipſius „ prole fore non minorem, quis tandem praeſtare „ nobis poſſit iſtam prolem? Et vt ea contingat op- „ tima, quam diu optimos iſtos futuros eſſe nobiſ- „ cum putatis? Neſcimus quae rerum infortunia pa- „ rentur ipſis quoque principibus: & in magna atq; „ opulenta ciuitate multa accidere poſſunt eiuſmodi, „ qualia, neque coniectura noſtrae mentis aſſequitur „ nunc, neque feret animus cùm aderunt. Arcem „ ipſam poterit eiuſmodi Praefectus habere, qui, „ vel prodat externae tyrranidi, vel occupet ſibi, „ aeternoque ſeruitio affligat vrbem, humilis fortaſ- „ ſe, & abiectus homo, quales ſaepe multos extol- „ lere principum fauor amat. Firmiſſimae ac tutiſ- „ ſimae ſunt arces, quae fide & caritate populorum „ ponuntur: caetera munimenta, ſi fides abſit, nihil „ aliud, quàm populo principique perniciem parant. Summa omnium attentione Plattus eſt auditus, ac vera eſſe quae diceret, fatebantur. Sed vicit paucorum authoritas & gratia, quos Sfortia ſibi in id praeparatos habebat, atque in eodem D. Georgij Templo decretum de reficienda arce eſt factum. Et res quidem iſta exitum hunc ſuum habuit. Sfortiam interea Federicus Imperator, & Carolus Galliarum Rex, quominus in tanta Ciuitatis adulatione tantiſque Populi totius erga ſe officijs, ſincero gaudio frueretur, exercebant. Ille extinctam Philippi Mariae ſobolem, verſamque domum dictitans, antiqua Caeſarum iura repetebat ſibi: hic Aurelianenſem Regulum affinem ſuum certo gentilitatis

tatis obtentu ad ſpem eandem producebat. In eius litis moleſtia tantò gratiora Principi erant ſtudia populi Clerique Mediolanenſis, & Eccleſiaſtica praeſertim authoritate ſanciri ac firmari ſibi dominatum laetabatur. Fratrem inter caeteros habebat Carolum nomine, qui ab ineunte aetate, ſatis armorum ſatiſque gloriae militaris arbitratus eſſe domi, quieto inſuper ipſe ſpiritu animoque ſtudia diuinarum literarum adamarat, & cùm in familiam Auguſtinianorum vltro nomen dediſſet, facilè princeps euaſerat eius ordinis non authoritate tantùm & fraterni ſplendoris fama, ſed multò magis ſeueritate vitae, & omnium laudandarum artium diſciplinis. Concionandi praeſertim laude excellebat, & per omnia ſui Ordinis munera magna cum approbatione peruagatus, animi quoque paſtoralis haud leue ſpecimen dederat. Hunc in tali tempore Princeps crediderat poſſe ſibi eſſe praeſidio & adiumento ad pleraque agenda & obtinenda, ſi Mediolanenſem Eccleſiam, quae Nicolai Amidani morte per eos fortè menſes vacua relicta erat, ei demandandam curaret. Facile ab Nicolao V. (is tunc Romana ſacra tenebat) impetrauit rem: atque ita vno tempore penes eandem familiam vterque dominatus erat, vt indidem, & reſponſa diuini iuris peterentur populo Mediolanenſi, & vitae neciſque arbitrium immineret. Ipſi inter ſe fratres egregie concordes, poteſtatem eam, & ſpecie tituloque, & re ipſa tantopere diſiunctam, ac ſaepe contrariam, ſtabiliendi principatus cauſa conſo-

consociabant. Imperium & potentiam illam arbitram omnium rerum attemperare Princeps ad quotidianos Ecclesiae casus : indulgere Archiepiscopo quantumcunque sacra negotia postularent ac ferrent . Vicissim Archiepiscopus , benefaciendi simul & nocendi facultate maior ita aliquanto quàm per se esset , quicquid illud virium & facultatis habebat ex fratris aula , regerebat eodem , omnibus demerendo modis eos, queis, vel momenti aliquid in ciuitate esset, vel turbidi ac violenti in animo, dabanturque vltro crebrae occasiones à Principe, per quas ingenijs & hominibus eiusmodi ad Archiepiscopum eundum esset . Saepe quin etiam Archiepiscopus ipse magnarum rerum controuersias , & longi subsellij negotia deliberationesque, si modo minimam vllam ansam haberent, per quam in alterum transmitti forum possent, ad magistratus illos reijciebat, atque ibi supplices litigatoresue ita tractabantur , vt officij concordiaeque certamen inter vtraque iudicia , & inter aulam, dominumue vtrumque agnoscerent. Ita fiebat, vt neque commodior vnquam vllus Ciuitati contingere posse status videretur, & verecundia quaedam etiam animis esset turbandi quicquam in tam miti, tam benefico erga omnes duorum fratrum certamine. Aderat enim principibus digna viris interim prouidentia quaedam apta tegendae arti, in quam potentiae causa consensissent, ne scilicet per eum consensnm eamue artem alterutra in parte fieri sordidum humileue aliquid quamuis attenti & cal-

lidi ad singula interpretanda nonnulli dicere vllo modo possent. Et nota Pontificis probitas famaq; illa, quam attulerat è claustris, dictis factisque omnibus addebat authoritatem: vt quietis & modestiae nomen haberent ea, quae si fierent ab alio, proxima conspirationi haud dubie haberentur. Nec fortasse debuit ille diuerso esse animi habitu ab fama quam obtineret, potuitque saluo officio ad firmandi principatus opportunitates accommodare si quid etiam alioqui sua sponte leniter ac dextere facturus erat. Cùm haec forma rerum Mediolani esset, pestilentia est exorta, cuius mali originem quia nullam aliam probabiliorem dicere medicae artis homines poterant, contulere in colluuionem varij generis mortalium, qui Iubilaei caussa Romam hoc tempore peregrinantes Mediolani commorabantur. Ea tanta lues fuit, vt, quae rerum scriptoribus in huiusmodi commemoranda calamitate solent esse communia dictu, ea vere ac proprie sibi tempus id postularit. Interciderat namque sortis humanae commercium vi morbi, qui postquam continua strage conspectus erat totas exhaurire domos, non modò quotidiana ministeria potentioribus abstulerat, sed alienauerat etiam eos, qui sanguinis caritate, vel pudore, vel spe hereditatis, ab morituro semper vltimi dilabuntur. Mortuorum numerus ex promiscua plebe ac nobilitate ad triginta millia est relatus. Princeps & Archiepiscopus, aulaque tota, & proximi fastigio, & minores alij, sed molliter affluentes, vitata vrbe,

amoeno

amoeno circum ſalubria loca victu contagium effugerunt. Et quoſdam tamen etiam eorum deprehendit ibi peſtis, oppreſſitque inter ſymphoniam, aut epulas, & oblectamenta caetera, quae ſibi circumdederant aduerſus metum. Caeterùm, Princeps vterque, quamquam exitio praeſenti ſubducere ſeſe voluiſſent, tamen excuſata per literas & edicta apud Populum neceſſitate, & quantum poterant, teſtati, fieri id ipſum Reipublicae cauſa, rebus etiam ipſis magnopere contenderunt, vti paſtoralis & ciuilis animi fidem facerent eam: & planè aſſequebantur. Extructa paſſim tuguria per expatianteis late campos: dirempti omnes ab mutuo contactu: dati qui circumferrent alimenta: dati alij qui procurarent diuinis myſterijs animos: alij qui ſolatia & hortamenta futurae vitae morientibus ferrent: corporibus euehendis alij, & praeſentium poenarum opportuni terrores ad coercendam licentiam, ſi quos aſſidua illa mortis imago ſatis non coerceret. Denique prouiſa, & inſtituta factaque omnia, quae fierent ac prouiderentur etiam in hac temporum noſtrorum diſciplina, poſtquam, & experimenta complura Pontifices ac Principes alios ad eiuſmodi caſus erudiuere, & Pontificum etiam Principumque animi extitere maiores aliquanto quàm illi erant. Et peſtilentia quidem haec, ſiue placato Numine, ſiue purgata Vrbe, ſiue circumacta & exhauſta grauitate & corruptione coeli, poſt menſes aliquot exſaeuierat: alia ferme ſocia peſtilentiae clades ex incultis agris

Populum Mediolanensem inuasit. Cura eadem, hinc principis, hinc Archiepiscopi, in fame, quae fuerat in peste, non ita potuit obuiam ire malo, quominus longe plures absumerentur. Ad sexaginta millia perijsse quidam annales habent, cùm ab dira & vltima necessitate nulli rei parceretur, quae vorari aliquo modo posset. Exhausta in huncmodum & afflicta, vrbe Ecclesiaque Mediolanensi, tertia illa calamitas imminebat, quae sacra & profana omnia permiscet semper atque inuoluit etiam vbi calamitate aliâ nullâ res insuper aggrauatas esse contingat. Veneti, neque vllam cum Sfortia conditionem pacis admittebant & castella nonnulla Mediolanensis agri cùm capta haberent, insedissentque praesidijs, quasi appetentes vlteriora & minitantes, resumi coegere arma, quae parum feliciter etiam antea experti erant. Die, qui fuit D. Georgio Martyri sacer, habitis ad praecipua vrbis Templa supplicationibus; & inuocata Martyris ope, vexilla sunt erecta gerendo aduersus Venetos bello, quod cùm varia fortuna gereretur, totaque per id bellum Italia, his aut illis adhaerescens in magna perturbatione esset, Calixtus Pont. Max. (is namque Nicolao successerat) suscepta componendae pacis actione, propter duras hinc inde conditiones nihil magnopere explicabat. Subegerant interim damna Venetos, vti transigere quoquomodo optarent, & nacti Monachum quendam idoneum ad id hominem (cuius ordinis fuerit non traditur) hunc sibi Mediolanum ad Sfortiam legauere.

Vulgò Fratrem Leonem appellabant, de quo homine diuersa fama, varijque sermones erant, prout quique vitam & instituta eius, beneuole, vel secus interpretabantur, Nam, quia negotijs se principum vltro immiscere vellet, frequens in aula. coetibusque nobilium, ab Odaeo autem tricliniaque alienior, idem ordinis sui amictum & votiua tegmina flectens paulatim & mutans in molliorem amoenioremque formam, & legationis alicuius obtentu semper aliquò peregrinabundus: ideò quatiebant capita nonnulli, quasi valere iussisset claustra, nolletque dedisse nomen in eam familiam, sic eum cum irrisu facetijsque, vel etiam cum indignatione seueriores adspiciebant. Et erant, qui turbulentum ingenium apetentemque rixarum hominem esse suspicarentur quia fortè vehementior commotiorque erat Contra, fauentes & mites aiebant, virum esse magnum & grauem & aptum ad res gerendas, cui cordi vtilitas publica, qui necessarios, in Ecclesia labores & actiones ad studia pietatis adiungere sciret optimo temperamento, quales omneis esse sacros homines oporteret. Non vltimam esse religiosae perfectionis laudem, tractare lutulenta mortalium negotia nec inquinari: Superbis ac delicatis Principum animis insinuari communium commodorum & plerumque salutis etiam ipsorum causa: nec sermone, nec habitu, nec moribus ad id esse horridum & incomptum: haec & alia in negotioso hoc Monacho leniter & amice interpretantes admirabantur. Quodq;

acrior

acrior interdum videretur & auidus offensionum, id ipsum, libertatem Apostolicam atque fastidium erga multorum indignitates vocabant. Sed quae demum eius hominis vitia, quaeue virtutes essent, diuino iudicio certius ac melius quàm hominum aliorum interpretamentis discerni potuit. Veneti plurimum eo vtebantur, siue perferenda Senatus mandata precesue aliquò essent, siue callide consultandum scribendumue nonnihil: eratque idem vtrique Sfortiae, Archiepiscopo scilicet & Principi perfamiliaris. Ob ea, rebus afflictis Patres hunc super impetranda pace legatum destinauere conditionibus ijs, quas ipsorum fortuna praesens ferret. Ille profectus Mediolanum, agendo varia, nunc apud Archiepiscopum, nunc apud Principem, eò rem adduxit, vt Sfortiae fratres, quanquam & viribus iam suis, & foederatorem ope, & multarum euentu rerum haud dubie superiores, victoriâque propemodum exploratâ, ad ponenda arma pacemque cum Senatu Veneto faciendam consentirent. Cùm legatus aliquoties ab Mediolano Venetias, & rursus inde Mediolanum excurrisset: ad viij. Idus Aprilis praeter omnium expectationem pax ea promulgatur. Ita, quod neque Pontifex Maximus authoritate sua, neque Principum aliorum legationes in id missae assequi potuerant, vnius religiosi hominis dexteritate perfectum est, attonitis & erubescentibus pudoreque confusis, vt credere licet, quicunque trepidantem in aula cursitantemque Monachum elato supercilio antea despicie-

bant,

bant, siue cauillabantur. Donatus Bossius horum ferme temporum aequalis, qui Chronica gentium vniuersarum & res omnis aeui per annorum gradus literis mandauit, in hac referenda pace, Fratrem quendam nominat Simonetam, quo internuntio & conciliatore, res apud Laudem Pompeiam inter Sfortiam Principem & legatum Venetum conuenerit. Inde ego sum arbitratus, & Leonis nomen, quod Bernardinus Corius tradit, & Simonetae vocabulum, quod apud Bossium extat, ad eundem hominem pertinuisse, vt illa esset hominis ipsius appellatio, haec gentis. Cumque Bossius idem Eremitam Augustinianum hunc fuisse Simonetam scribat, suspicio etiam inde oritur mihi, familiaritatem quam cum vtroque Sfortia hunc habuisse legatum memoraui, ortam ex Archiepiscopi contubernio, qui familiae olim eiusdem gregalis fuisset. Sed ex diuerso, magnam huic nostrae coniecturae perturbationem affert Ioannes Simoneta, qui Ducis bella posteris narrauit. Is enim, neque fratrem Leonem, vt Corius, neque fratrem Simonetam, vt Bossius, sed fratrem Simonem memorat, qui rudis literarum, innocens vitae habilis ad negotia, Senatui Veneto fidus, Sfortiae carus, super pace aliquoties vltro citroque commearit. Apud eundem porro Chronographum Simonetam, pro Calisto Pontifice maximo pacificator Nicolaus habetur: eum priore negotiatione, pacem, cui palam studere videretur, secreto impedisse, dictitantem, in periculo fore res Romanas quandocunq;

Insubria otium habere coepisset. Quas quidem ego varietates retuli, vt appareret, in magnis paruisq; rebus id quod aliâs etiam monere non destitimus: quàm fallax & fluxa scilicet haec sit memoria veteris aeui, quippe cùm ad proximas etiam temporibus suis aetates hallucinetur historia, & pro luce quam pollicita est, tenebras negotijs authoribusque negotiorum offundat. Pace cum Venetis facta, refectoque Populo Mediolanensi ex peste simul & fame, decesserat publicis quoque rebus, & vniuersae Metropoli status infelix, quem per mala illa inuectum, statim vbi coeperamus exuere, detinuerant & aggrauarant mota repente in hostem hunc arma. Reperio in Bossianis annalibus, Turcam hoc tempore, postquam aliquot castella Genuesium repentina impressione occupasset, vrbem quoque Albam inuasisse: caesos fusosque barbaros ab Ioanne Caruagiala Franciscano, qui coactum aduersus Mahometana arma priuato consilio militem nota Crucis armarit immiseritque, & similem miraculi victoriam reportarit. Pontificem Maximum, eius victoriae diem, qui D. Sixto Sacer dies esset, insignem fecisse maiore celebritate mysterij illius, cùm Christus liberator humanos suos vultus in diuinos repente splendores figurasset atque induisset. Id referri pertinebat ad nostrum hoc opus, vt quoniam dicata Sancto Pontifici Aedes Mediolani visitur, eiusque memoria nominis ibi celebratur ad viij. Idus Sextileis, sciretur etiam, quaenam causa fuisset alterius

confe-

conferendae celebritatis in hunc diem. In iisdem erat annalibus: Iubilaeum hoc tempore in Franciscana Aede fuisse Mediolani, & tanta vndique peregrinorum multitudinem confluxisse illuc, vt in turba quidam eliderentur. Ad centum millia conuenisse tradunt praeter indigenam Vrbis populum: in ipso aditu Templi quindecim ingruente multitudine esse obtritos atque exanimatos. Hoc etiam tempus illud fuit, quo Principis animum mouit Numen, vt sub Nosocomij siue Hospitij nomine publicam domum institueret aperiretque curandis & alendis vtriusque sexus mortalibus, quos morbus & egestas id petere subsidium coegissent. Namque, per eos annos, cùm lues & pestilentia prius, deinde frugum, ob desertos agros, inopia, vastarent affligerentque vrbem, debuit multorum adspectus esse miserabilis, qui per compita omnia absque vlla humana ope & solatio quiritantes aut insepulti iacerent etiam in illa imperitantium cura & benignitate, quae declarata est. Eam speciem, idque deforme spectaculum haud sine magno misericordiae sensu insedisse Principis animo credibile est, inde consilium ortum aperiendi Xenodochij, vbi lares, vbi tecta destitutis, & altera quasi patria esset. Neque dubitauerim ego affirmare praecipuas in eo consilio fuisse Archiepiscopi Sfortiae partes, qui Pontificij sui muneris cura, ob tale spectaculum, spectaculiue memoriam anxius, fratrem hominem militarem altioribus imperij curis intentum ad pastoralia haec

 inuitarit.

inuitarit. Dimensâ & assignatâ in id opus areâ iuxta D. Nazarij aedem, in veteris arcis sede, primus lapis positus est id. Aprilis an. sal. millesimo quadringentesimo quinquagesimo tertio, quem tamen, & mensem, & annum, vt pleraq; alia variare, incuria, siue licentia scribentium potuit, etiam vbi recens memoria nullum solitae excusationi locum dabat. Extructis aedibus tanta celeritate, quantam adhiberi par fuit, vbi sacris simul & profanis opibus agebatur res, & vbi pars vtraque contendebat, vt Mediolanenses primo quoque tempore subsidium illud ornamentumque haberent, reliqua erat cura, vt praeter vectigalia & fundos qui destinati statim in hunc vsum, assignatique essent, contribuerentur opes idoneae, alendo & curando quicquid aegrotantium mendicorum illuc affluxisset. Debuit namque crescere & augeri principum animus vnà cum operis mole, vt Metropoli vrbique, & nomini Ambrosiano, opulentia & magnitudine responderet. Valetudinaria, Mediolani, atque etiam extra vrbem pleraque alia erant non paruis instructa fructibus & emolumentis iam inde à Bernaboue Vicecomite, qui praeter curandos alendosq; aegrotos, onera haec addidit. Certa cum dote certum ad numerum collocare in matrimonio pauperes puellas, quarum honestati discrimen immineret. Statis diebus diuidere panem ex aliquot tritici modijs. Facere quaedam anniuersaria sacra Manibus mortuorum expiandis. Benigne facere captiuis pauperibus & cibaria mittere, prout

egentissimi

egentiſſimi quique in vinculis haberentur. Haec onera Xenodochijs iniuncta veteribus à Vicecomite fuerant, cùm vectigalia & fundos ijſdem aſſignaret. Aſſignauerat autem Xenodochio D. Ambroſij, quod Brolienſe Xenodochium hodie nuncupatur: Xenodochio Diuae Catharinae, & D. Antonij Xenodochio, & cuncta exemerat oneribus publicis, ne quid inde in Fiſcum aerariumue exigeretur, ne hyberna vel aeſtiua militibus praeſtarent. Quae poſtea munera & immunitates Eugenius Pontifex Maximus, rogatu Decurionum vrbis, dato in id diplomate eſſe ratas iuſſit anno ſalutis milleſimo quadringenteſimo trigeſimo quinto, ſicuti quidem clauſula diplomatis praefert. Poſt annum inde tertium decimum Henricus Scotus Cardinalis Archiepiſcopus Mediolani, & Apoſtolicus idem legatus, fauens Decurionum eorundem precibus & piae voluntati, dederat etiam leges & inſtituta, queis Xenodochia illa regerentur, & conſtituerat hoſpitalem quandam diſciplinam, cuius deinde diſciplinae quarumue legum & inſtitutorum Nicolaus V. Pontifex Maximus author eſt factus, iſque cuncta ſanxit authoritate ſua & firmauit. Eae leges & inſtituta, ſummaque diſciplinae eius ab Archiepiſcopo Henrico perſcripta, à Pontifice Nicolao confirmata, totam Xenodochiorum adminiſtrationem, & regimen dabant Archiepiſcopo, qui Mediolanenſem Eccleſiam per tempora obtineret, idque praecipue ſanciebatur, vt Archiepiſcopus ipſe per tempora deligeret ex

nobilitate quaternos vicenos, qui praeessent Nosocomio, cunctaque administrarent. Vectigalia, & praedia, aedificiaque omnia, quae Princeps Bernabos Nosocomio donarat, aureorum nummûm ad viginti quinque millia annua efficiebant, quae summa amplior aliquanto maiorque tunc debuit esse, quàm nunc hic prae se ferat titulus postquam lasciuia temporum effecit vt etiam aurum vilesceret. Ad eam summam, donationemque Vicecomitis accesserant legata priuatorum & quotidianae largitiones: & sedulitate praefectorum, ex annuis reditibus incrementa nonnulla cesserant in annuos alios reditus, dum fortasse, sicuti praepostera nonnunquam amat cura, patrimonio amplificando magis quàm caritatis & iustitiae legibus consulitur. Sfortiae fratres, Archiepiscopus nempe Carolus, & Dux Franciscus, pulchrum existimauere, si dispersa & dissipata illa ex pluribus hinc inde nosocomijs cogerent in vnam sedem, regimenque nouum & aptiora temporibus instituta adhiberent. Id fore aptissimum constituendo valetudinario, quod publica pauperum omnium domus esset, quod vrbe Metropolique dignum munus erga Christi liberatoris viscera illa & curam. Petijt à Pio II. Pontifice Max. Dux Franciscus, vt nosocomia, quae Mediolani, quaeue extra vrbem essent, authoritate Apostolica contribuerentur in vnum corpus vnamque sedem, sub Magni Hospitalis nomine, quod paulò antea coeptum aedificari iam prope ad tectum fastigiumque perductum

esset.

esset. Recenti vrbis clade, cùm morbus & fames depopularentur Metropolim, repertam esse inutilem veterem illam dispersi Nosocomij formam, quae plus afferret incommodi, nec satis apte regeretur. Processura omnia melius vtiliusque, si corpus caputque vnum fieret, vnde in caetera regimen, vbi lares, & communium alimentorum domus. Petijt simul, vt quo iure, quaue conditione, quibusue legibus vetera Nosocomia stetissent, id ius, & ea conditio, & eae leges transferentur in nouam hanc formulam nouumque regimen, & vt rata essent, si quae deinceps in constituenda noua familia, demi, mutari, addiue, praesens conditio rerum, aut hominum, aut denique temporum postularet. Et quoniam vnius integri magnique populi domicilium id futurum erat, petebatur, vt esset ei domicilio ius omne sacrorum animis quoque procurandis & adorando Numini: sepulcra, sacella, parochos, aras, aedituos, vt ibi haberi liceret, petebatur. Indulsit atque concessit cuncta Pontifex Maximus cum ea praefatione & clausula, vt sacri & inuiolati soli sedes illa Hospitalis in potestate Archiepiscopi esset, isque administratores & praefectos ex nominatione ciuium daret. Contributis in vnum Xenodochijs, corporeque vno facto sic & constituto, creuere opes paulatim in eam amplitudinem, quae fortunae principalis instar sufficiat hodie magnificentiae ac liberalitati Domus, quae in tanta vrbis frequentia, tantoque ad Metropolim hanc ex alijs vrbibus

concursu

concursu, & in tantis infelicium hominum necessitatibus, nihil miserabile apparere oculis sinit. Inuitatus magnitudine operis Paulus III. Pont. Max. attribuit huic Mediolanensi Xenodochio Sacerdotium amplum, quae Abbatia Sexti nuncupatur, ex pago, cui nomen id circa Verbani lacus initia. Nec multo deinde post Pius IV. etiam largiore erga Patriae suae gloriam animo, praedia Mirabundi & praedia Ganae (Abbatiarum item ea sunt vocabula) concessit. Ea conficiunt hodie vicena millia nummûm aureorum in singulos annos. Census vniuersus annuus sexaginta millium explet summam: amplius centena millia necessarijs vsibus insumuntur: tantam eam lacunam explent collationes piorum, siue qui magnitudinem sumptuum intuentes congerunt illuc stipem, siue qui damna occulta rependunt. Forma regimenque negotij totius; eiusmodi est, vt quemadmodum ex pluribus olim Xenodochijs in vnam hanc sedem coaluerat res, ita ex hac sede in plura rursus Xenodochia, tamquam in membra redeat, ac diuidatur: his necessaria quotidie suppeditantur: illic arbitrium & summa rerum manet. Quot sibi gignit admittitue calamitates hominum vita, quotque casus & ludibria pati potest humanum corpus, tot fere subsidia, totue domus aduersus ea mala constitutae sunt ex hospita hac magna domo: cùm aegrotantium, & conualescentium, & assidue morientium, & vagientium etiam in cunis ipsa sit domus. Sed ad D. Celsi velut in suo tecto lactantur

infantes,

infantes, in quos nulla alia cura parentum fuit praeterquam procreandi & exponendi. Ibidem aluntur educanturque puellae ad nubiles vsque annos: postquam adoleuere, maritantur. Si matrimonium odere, non desunt honesta munera, queis occupentur: & domi virgines consenescunt. Transmittitur grandiuscula puerorum aetas ad D. Dionisij, ibique primis literulis, & necessarijs ad vsum Reip. artibus instruuntur. Si quos foeda capitis scabies turparit, his ad D. Lazari stant sua domicilia separatim. Qui aquae intercutis morbo tumuere, decumbunt ad D. Ambrosij. Qui contraxere Gallicam luem, ad D. Stephani curantur. Ad D. Simpliciani insanabilium est domus: ad D. Vincentij sunt cubilia & saepta miserrimis mortalium, quibus accidit vltimum malorum vt è potestate mentis exirent. Videor humile quiddam & supperuacaneum fortasse facturus, si referam quotidiana etiam instituta, quibus haec non vltima pars publicae rei continetur & administratur. Sed quaedam religio tenet animum meum, ne historica hac cura indigna esse censeam ea, quae Pontifices principesque nostri tractauerunt atque comprobarunt, literisque etiam & edictis & auctoritate publica sanxere. Et sicut alibi praefatus sum, nihil est hodie tam vulgatum & manifestum, quin obscurari possit ac vanescere nisi custodia haec literarum accedat. Fortasse etiam exteri homines cognoscere auebunt haec ipsa, neque piguerit externis scripsisse, si fastidita nostratibus erunt. Iam

primùm

primùm igitur, vbi tempus aduenit eligendi nobiles viros, qui rem vniuersam hospitalem administrare debeant, conueniunt Decuriones vrbis, atque vnà cum piorum locorum administratoribus nominant ex nobilitate sex & triginta spectatae probitatis viros cum ea descriptione & aequabilitate, vt ex singulis vrbis regionibus senos assumant. Et vocabula piorum locorum, siue sodalitatum, quibus ad nominationem eam ius est commune cum Decurionibus vrbis, haec sunt. Misericordiae sodalitium: Sodalitium Caritatis: Sodalitium Pietatis: Quatuor quoque Mariarum, & Diuinitatis, & Humilitatis nota & benefica vrbi loca siue conuentus, authoritatem testimoniumque suum negotio inserunt, nec aliter fieri nominationem oportet. Postquam Praefecti Conuentuum horum coniuncti cum Decurionibus vrbis nominauere triginta sex illos, quos esse regimini aptos credant, tunc è singulis conuentibus delecti bini descripta nomina tradunt Archiepiscopo, idque post diem, quem Ecclesia celesti ad Virginem Nuntio sacrum colit. Inspectâ schedulâ consideratisque nominibus, Archiepiscopus eligit ex vniuerso numero duodecim, itaut, ex vnaquaque vrbis regione sint bini; sex alij retinentur ex veteribus Praefectis, qui notitia & vsu negotiorum imbuti, de omnibus rebus erudire nouos possint. Hic orbis in singulos annos voluitur: nisi biennio interiecto refici neminem licet. Et quò plus authoritatis concilio adsit, additur semper octodecim hisce Praefectis domi-

natus

natus alterius nutu decimus nonus, quem participem & arbitrum rerum omnium ſtatuendarum eſſe oporteat: iuſſeratque id Pontifex ipſe Maximus, cùm Sfortiae rogatu, Xenodochia omnia, ſicuti memoraui, contribueret in hanc ſedem. Kalendae Maij praefecturae ineundae ſollennes ſunt. Eâ initâ, principio conſiliorum actionumque omnium, ſtatuto die congregantur in ipſius Xenodochij templum Praefecti cum domeſticis Sacerdotibus & miniſterio toto, fitque res diuina cum ea precatione, vt cuius rei cauſa vocati diuinitus electique ſint, eam rem ſancte integreque, & laudabiliter adminiſtrare queant abſque vllo ſenſu, qui flectere ab diuinae gloriae & publicae vtilitatis cura animum poſſit. Adorato ſic Numine, & quaeſito Sancti Spiritus auxilio, faciunt è ſuo corpore Praeſidem vnum, qui concilij ſit vniuerſi caput & author. Creando Praeſidi ordo hic ſeruatur, vt in ſingula paria Praefectorum circumagatur is Magiſtratus: ſpatium ei Magiſtratui bimenſis ſiet: ab altero ex Orientalis Portae duobus inchoetur: per Portas deinceps alias ad eundem modum eat vſque ad Nouae poſtremos binos. Munera Praeſidis & eius officij leges ſcriptae in hunc modum extant. „ Accedito quotidie ſtatis alieniſque „ horis, & inſpicito cuncta, & recognoſcito, & luſtrato. „ Cauſarum, controuerſiarum, litium, ſtatum „ momentaque & progreſſus audito: cum patronis „ & iudicibus agito: exponito Collegis omnia quae „ egerit, quaeue ſtatuerit agenda eſſe, ne pauperum

„ res, & Christi patrimonium per eas lites & contro-
„ uersias detrimenti quicquam patiatur. Decreta,
„ quae de vnaquaque re in conuentu facta erunt,
„ vti per scribas in acta referantur, operam dato.
„ Si quid in alicuius rei deliberatione sententia
„ plurium improbarit, eius quoque custodiri me-
„ moriam iubeto, vt Praefecti futuri sciant quid
„ aliquando prioribus non placuerit, quidue inu-
„ tile aliquando repertum sit. Coemptionum
„ factarum pretijs erogandis ipse adesto: nomina
„ vicissim pecuniaeque omneis vt ad diem exi-
„ gantur curato: Accepti tabulas & expensi men-
„ struas inspicito, & subsignato. Aegrotos in
„ Nosocomia alia diuidito prout apta cuiusque
„ calamitati domus erit. Neminem autem retine-
„ to domi, nisi cuius sanabile esse malum medici
„ pronuntiarint. Haec omnia prouidenda sunt
„ & curanda ei, qui Collegarum suffragio Praeses
„ appellatus erit. Collegae ipsi communiter inter se
„ negotia prouinciasque partiuntor, itaut bini, ter-
„ niue, quaterniue etiam in vnius rei curationem in-
„ cumbant, & rursus onera complura in singulos
inclinentur, prout, vel habilitas ipsis, vel pondus & magnitudo rerum administrandarum habebitur. Cùm exsequi caetera in hunc modum pararem, reperi edita in vulgus omnia, curamque superuacaneam esse meam hanc putaui: atque ideo relicto valetudinario hoc negotio, magnos Vrbis & Reip. casus exsequi pergam. Franciscus Sfortia multis egregijs rebus gestis, magno populi Mediolanensi dolore

moritur anno ſalutis milleſimo quadrageſimo ſexto: nec diu marito ſuperſtes vxor fuit. De ea muliere ſic tradunt. Appropinquantem extremis, cùm ſanctè religioſeque vixiſſet, peruerſa medicorum adulatione contempſiſſe primò aegritudinem eam, & nullam Eccleſiae myſteriorum ad expiandum animum habuiſſe cogitationem. Cùm morbus quotidie magis ingraueſceret, amicique & proximi, pari erga morientem adulatione, ſalubria omnia eſſe affirmarent, acceſſiſſe Michaelem Carcanum ex Franciſcanorum Ordine, ac ſeuere denuntiauiſſe, quemadmodum finis ei properus inſtaret; eſſetque poſtridie moritura. Proinde conſuleret animae ſaluti, & amiſſa mortalis vitae ſpe, ſempiternam alteram meditaretur. Tunc eam, increpita adulantium amicorum leuitate, protinuſque abdicata omni rerum humanarum cura procuraſſe diuinis myſterijs animum, & cum magna ſignificatione pietatis expiraſſe. Non abfuit veneni ſuſpicio, & quidam Galeatij filij ſcelus ſuſpectauere. Cadauer eius in D. Gottheardi Aede collocatum, biduo poſt in Templum maximum effertur, componiturque ibi tumulo eodem, qui Franciſci Sforziae oſſa contegebat. Fuit eximiae religionis mulier, duoque inclyta Templa, D. Mariae Virgini Coronatae alterum, alterum D. Agneti Martyri poſuit: virilis animi eadem, & regendis populis apta, vnde initia ſuſpicionum, & cum filio diſſidium, inſidiaeque demum in matrem ortae creduntur. Inter haec principum funera, Carolus

etiam Archiepiſcopus mortuus erat, & in Deiparae Aede ſepultus, quam Aedem à Blanca Maria fratris vxore conſtructam ipſe conſecrarat. Archiepiſcopum hunc Carolum annales alij appellare Gabrielem malunt, quod illi nomen inditum fuerit, cùm in Auguſtinianos Eremitas, ſicuti memoraui, reciperetur. Nos natale nomen retinendum eſſe putauimus ideò quia in Franciſci Sfortiae literis, quas ad fratrem Archiepiſcopum ipſe perſcriberet, reperimus id non eſſe mutatum. Succeſſerat huic, ſiue Carolo, ſiue Gabrieli, Carolus alter Foroliuienſis, quem Calixtus III. Pont. Max. ex Celſiani Monaſterij Abbate, ob literarum & prudentiae laudem Populo Mediolanenſi Pontificem dedit, vt famae quae ſecuta Sfortiam erat, nouus Archiepiſcopus, nominis, & vitae dignitate reſponderet. Sed breue Pontificatus ſpatium huic fuit. Stephanus Nardinus ab Paulo II. ſucceſſor datus, in tertium vſque & vigeſimum annum Pontificatum extendit, vnde & maior ei fama, curſuſque rerum, & viuendi ſpatio plus etiam honoris venit. Namque ab Siſto IV. Cardinalis factus, auctuſque Sacerdotijs, munificentiae inſtrumenta large habuit erga ciues, & erga Metropolim, quae publicis operibus ab eo exornata memoriam ipſius inter Nominis Ambroſiani conditores alios parenteſque conſeruat. Extruxit ad D. Pauli compitum aedes, eamque iuri inter Eccleſiaſticos homines dicundo aperuit ſedem. Alias extra Portam Tonſam aedes vnà cum hortis emit,

quae

quae Archiepiſcopo Mediolanenſi ſuburbanum eſſent. Condidit Romae Collegium, eiuſque diſpenſationem & ius omne legauit eidem Archiepiſcopo, vt eius nutu arbitrioque pauperes adoleſcentes erudiendi literis illuc admitterentur. Collegium Nardinum hodie nuncupatur ex cognomine fundatoris, manetq; ius Archiepiſcopo Mediolanenſi quemadmodum Cardinalis ille voluerat. Multum pretioſae veſtis idem ad ſacra facienda, conchiliatoſque tapetes, & aurea textilia Templo maximo donauit: detrita quidem vſu & obſoleta prope iam omnia, ſed titulus & gratia largitoris aeternùm durat. Rituum quoque ſacrorum inſtaurator idem fuit, cùm in Eccleſiae caeremonijs magna labes facta eſſet ob ſuperiorum temporum incommoda, quae demonſtraui: & anniuerſarias tridui ſupplicationes ab Archiepiſcopo Lazaro ſanctae memoriae viro olim inſtitutas renouauit, poſtquam pia illa conſuetudo, abſumptis etiam ſuplicationum ipſarum codicibus, intermitti coepta erat. Archiepiſcopus hic Cardinaliſque Nardinus Mediolani ſedebat, cùm Galeacius Sfortia Franciſci F. extincto patre, imperium vrbis, quod ille virtute partum amplificarat, regebat diſpari animo, vt mox vnà cum vita infeliciſſime amitteret. Neque erit alienum explicare, quae vita, qui mores fuerint huic Principi, quandoquidem nimis notum hoc manifeſtumque eſt, omnem Reipub. formam atque conditionem ex eorum ſemper moribus & animi conditione pendere ſuſpenſam, qui

profana

profana moderantur ac tenent. Sic saepe, & iustus pudicusque Princeps florentem in Vrbe nostra Pontificatum dedit, & afflictae Pontificum res ad flagitia referri Principum potuere. Fuit Galeacius hic intemperanter ac misere deditus libidini, qua multas illustres domos dehonestabat, alliciendo feminarum alias ipsa principatus vi, specieque, cui per dedecus etiam suum gratificari nobilitas aliquando amat, alijs flagitij mercedem offerendo, quantam accepisse, ne ingenuae quidem illiberale sibi fore arbitrarentur. Sed illud nouae cuiusdam ac penè furiosae libidinis in hoc Principe fuit, quòd feminas easdem, quas ipse stupro vel adulterio temerasset, prostituebat etiam libidini suorum, quò plus ignominiae domum referrent. Par huic intemperantiae crudelitas fuit, cuius exempla haec traduntur. Clericus Mediolani quidam erat, praedicere futura assuetus; eiusque rei famam adeptus rerum aliquot euentu, quae forté ita acciderant sicut ipse vaticinatus fuisset. Hunc ad se accersitum Galeacius interrogat, quae vitae ac imperij spatia manere sibi adhuc putet. Vates enimuero nihil cunctatus vndecimum annum canit, eumque mensibus aliquot fore diminutum affirmat. Pretium vaticinio fuit, vt carcere clausum necaret fame cogeretque vti foedis alimentis donec exhaustum omni penitus humore corpus ea quoque denegauit. Alium quendam leuiter offensus inclusit in capsam, sepelitque viuum: exsecuit alijs genitalia: & alium, qui intra septa obuium forte leporem

sustulerat,

ſuſtulerat, mandere praedam eam, & ſolidum vorare animal coegit: eaque funeſta ludibria fiebant hominum vitae. Sed & multae regiae artes erant ei: ſtudia literarum, liberalitas in Aulae ſplendore, pietas in ornandis templis, & niſi lubrica aetas, facilisque ad offenſionem animus laceſſeretur, Mediolanenſes ſub eo Principe non peſſime agebant. Trigeſimum tertium aetatis annum ingrediebatur, cùm viri nobiles coniuratione facta eum interfecere, caſumque referemus etiam hoc ipſo notabilem quòd inter ſollennia auguſtiſſimi Sacri in Diui Stephani Protomartyris Aede Princeps interfectus eſt, & ſacri homines immixti fuere negotio, quo rem vniuerſam perturbari Mediolanenſem illa aetas vidit. Cùm igitur ille, ſublata per dolum, ſicuti creditum eſt, matre, diſponendis imperij rebus vagatus aliquandiu per vrbes eſſet, conſtiterat forte Vigleuani: inde ad ſolennia Chriſti natalium celebranda venire Mediolanum in animo habebat. Sed prodigia deterrebant: ſtellae crinitae ſanguineus primò horror, deinde, intempeſta nocte accenſus intra cubiculum ignis, & interiore ſenſu ferebatur interdum eò ne Mediolanum veniret. Vrgente hora, quae, poſt euentum, vana interpretatione vulgi fatalem neceſſitatem habuiſſe credita eſt, itineri tradit ſeſe, atque Mediolanum venire ad paratam ſibi necem pergit. Poſtquam aliquantum viae proceſſerat, foedum augurium ſupra caput apparuere treis corui crocitantes, neque abſcedentes vſquam, permotuſque

Princeps etiam in augurium illud irâ, baliſtam propoſcit, ac coepit vanos dirigere ictus in Coelum, quaſi confixurus immundas aues & quicquid augurio illo portenderetur. Suſtinuit inde equum abominans iter illud, ac retro vertebat curſum, niſi latens in occulto neceſſitas & fortuna coniuratorum, ſicuti nonnulli credidere, pergere vtique coegiſſet. Ita praeceps Mediolanum actus ipſo D. Thomae peruigilio, primo ſtatim aduentu ipſe ſibi funeſtum ac triſte augurium fecit. Cùm enim muſicae artis homines magnis vndique ſtipendijs conductos haberet ad triginta, cohortem eam delicias fere ſuas feſto Apoſtoli die iuſſit in pulla veſte apparere ſibi: eaque diuinatio quaedam inſuper animi praeſagientis habita eſt, quòd muſicis mandauit iiſdem, vt arte ſua modularentur hunc verſiculum canerentque quotidie: MARIA MATER GRATIAE MATER MISERICORDIAE TV NOS AB HOSTE PROTEGE ET HORA MORTIS SVSCIPE. Per haec ſui finis praeſagia Galeacius tendebat in funeſtum ſibi diem, aliaque fecit etiam aut dixit quae cûm fierent aut dicerentur, temerè accepta vbi caſus aduenit, cuncta illuc referebantur. Namque, vt Natalis Chriſti dies illuxit, ſummo mane, domeſticum ſacellum ingreſſus, quam religioſiſſime interfuit rei diuinae, eaque triplici litatione peracta, coepit in amicorum congreſſu extollere ſuae Domus fortunam, & opes, & quemadmodum

modum ea pluribus munimentis insisteret, paratique in saecula heredes essent. Esse in Domo sex fratres egregiâ iuuentâ, paruulosque filios, & foecunda matrimonia, qualia videns Franciscus pater summopere laetaretur si tollere ab tumulo oculos, domumque conspicere sic florentem posset. Ea cùm dixisset destinatus neci Galeacius, epulatus deinde hilare prodijt in campum, accipitrumque volatu sese oblectauit vt extremum illud frueretur vsura coeli. Die, qui Sancti Stephani memoriam recolebat, proditurus ad Protomartyris Aedem, thoraca poposcit, & cùm allatum induisset, abiecit, graue gestamen adspernatus. Antecesserat Galeacij iussu domesticus Aedituus cum regali Sacrorum apparatu: rem diuinam Branda Castelleoneus Episcopus Comi facturus erat. Is misso ad Principem nuntio, valetudinem, siue quippiam aliud excusauit, quominus eum diem, idque munus obire posset. Princeps tamen nihil mutato consilio prodijt vti destinarat: annotatumque est in egressu non potuisse ipsum satiari osculando & amplectendo paruulos filios, quae ferme vaticinatio vltimi digressus habetur. Egreditur ex Iouis arce turbato confusoque vultu, cingentibus latera duobus legatis, Ferrariense & Mantuano, quorum vterque Mediolani tunc apud Sfortiam agebant. Cùm ad Petram, quae Petra Innocentum dicitur, peruenissent, coniurati duo, Ioannes Andreas, & Hieronymus, ad dextram ille Templi partem, hic ad sinistram, constitere, quaesitaque

ſpecie tanquam ſummouere turbam vellent, propius ad principem acceſſere. Prior Andreas impetum facit, duoſque lethales ictus direxit, in ventrem, vnum alterum in guttur. Mox Hieronymus addit vulnera, exanimemque aggreſſi caeteri ſingulis plagis affecere. Nulla vox morientis audita eſt, niſi quod Deiparam Virginem, bis terue inuocauit. Fit ad eum caſum toto Templo tumultus & clamor. Parricidae, tentato nequicquam effugio, comprehenſi & meritis ſupplicijs affecti ſunt. Andream Maurus quidam ex infimo Principis famulatu, in Templo ipſo adeptus obtruncauit. Secta in partes corpora ad portas vrbis abiecta oſtentui: Andreae Lampugnani cadauer coeno lapidibuſque inceſſentes pueri raptauere per vrbem. Hieronymus egregia conſtantia finem ſuum nobilitauit. Namque ſub carnificis manu, & carmina quaedam haud inconcinne eſt modulatus, & labantem ſibi animum increpuit. Is etiam omnia coniurationis conſilia caſuſque in eo negotio ſuos ſcriptis publicae literis intrepidus memorauit, earumque literarum ſententia fuit huiuſmodi. Reputantem ſeſe libidines & ſcelera Galeacij Principis, ac de temporum calamitate cum Andrea Lampugnano ſaepe colloquentem, interficiendi illius coniurationem feciſſe. Ac primò quidem, ambigua quaedam & ſuſpenſa verba de ea re iacientes, vt fiduciam viciſſim indiderint animis, apertius mox atque liberius contuliſſe omnia, quae ad tanti facinoris exitum pertinerent. Aſſumpſiſſe

in

in conſilij ſocietatem Carolum etiam Viceco-mitem praeſentis animi virum, & magnoperè infenſum Galeacio ob quaſdam cum Epiſcopo Comenſe lites, & rerum earum cauſa, quae res ſuper Miramundi Abbatia, ſiue Sacerdotio in controuerſiam vocabantur. Delectum fuiſſe patrandae neci ſacrum illum D. Stephano diem, vel ſi eo die non ſucceſſiſſet, quemlibet alium, prout occaſio Principem opportunum dediſſet. Iuratum inter ipſos fuiſſe ſanctiſſimum iuſiurandum, vt ſumma ope tegerent rem, auxilioque mutuo ad ſpiritum vſque extremum ad eam exſequendam adeſſent. Quaererent ſibi ſocios gerendae rei quoſcunque poſſent, neque in eo parcerent pecuniae inuitamentiſue vllis, quibus allici homines in pulcherrimi facinoris ſocietatem poſſent. Fuiſſe Andreae Lampugnani aedes receptaculum ſedemque coniurationi: ibi coetibus habitis conſilia omnia diſpoſita & agitata: incipiendae rei ac praeparandae ordinem hunc fuiſſe compoſitum, vt cùm Princeps ipſe Mediolanum veniſſet, oblatis ei tribus aureorum millibus, ipſius authoritate, Sacerdotij Miramundi poſſeſſionem adirent. Per ſpeciem eius adeundae poſſeſſionis, comparata armatorum manu tamquam aduerſus Nouocomenſem Epiſcopum qui cum lis & controuerſia erat, auerterent omnem ab ſe ſuſpicionem, & condictam facinori diem opperirentur. His ita conſtitutis, conueniſſe in Ambroſianos hortos, velut animi gratia, atque ibi nouo inter ſe ſacramento eſſe obligatos, vt qui

ipſorum à coniurationis fide deſciuiſſet, ſacrumeius
caput infameque eſſet, eumque caeteri pro patriae
„ hoſte haberent. Perſequens inde caetera, ſcriptum
„ ita edidit. Ego, poſt firmatam in Ambroſianis
„ hortis foederis fidem ingreſſus Aedem ipſam Am-
„ broſianam, abieci me ad Sancti Pontificis effigiem,
„ atq; ibi ſum precatus in hunc modum: Magne Pater
„ Ambroſi columen Vrbis huius, & ſpes, praeſidiumq;
„ que Populi Mediolanenſis: ſi tibi cordi eſt id quod
„ liberandae Patriae cauſa tui ciues alumnique in-
„ gredimur, adſis propitio Numine ad magni facino-
„ ris pericula caſuſque, per quos eundem eſt nobis,
„ vt tyrannidem hinc, & impuritatem, & mónſtra li-
„ bidinum arceamus. Haec precatus, ad ſocios meos
„ reuertor, iubeoque bono animo eſſe omneis, affir-
„ mans factum eſſe me alacriorem poſteaquam Tu-
„ telarem Vrbis in negotij partem aduocarim, idque
„ laetiſſimi exitus vaticinum propono. Per aliquot
„ inde dies exercebamur digladiando inter nos, & agi-
„ litatem corporum imaginemq; periculi experiendo
„ quod adituri eramus. Septimo ante Chriſti Natalem
„ die, nouo & vltimo ſacramento fidem obſtrinxi-
„ mus in ea quae conſtitu ta p rius inter nos erant;
„ hocque amplius addidimus, vt ſi contingeret, ali-
„ quem noſtrum ante condictam diem in morbum
„ incidere, vel comprehendi, caeteri nihilominus
„ deſtinata exſequerentur. Ab hoc ſacramento ſeor-
„ ſim egimus, aliuſque aliò dilapſi ambulauimus per
„ fora, per vias, eo conſilio, eaque arte vt ſi qui
„ noſtros antea fortaſſe coetus curioſe notaſſent,

» ijs etiam dissociati cerneremur, recordationemque «
» illam ex hominum animis tolleremus. Vagati in «
» hunc modum vrbe tota, & obuersati oculis eo- «
» rum, quos nostrae societatis posse esse memores «
» arbitraremur, ad sextam noctis horam, quae nox «
» D. Stephani diem antecessit, congregamur tam- «
» quam haud amplius futuri vnà. In extremo illo «
» conuentu data rursus fide definiuimus quam ho- «
» ram ingrediendi Templum obseruaremus, quam- «
» ue ibi quisque partem caperemus, aliaque mo- «
» menta peragendae rei, prout in ipso temporis arti- «
» culo multi fortuiti casus admonere possent. «
» Summo mane Templum ingressi supplicauimus D. «
» Stephano, vt pulcherrimo operi, quod in «
» ipsius Aede patrandum foret, vellet adesse, neue «
» indignaretur contaminari sua Templa caedis eius «
» sanguine, quae vrbem & patriam hanc liberatura «
» esset. In id composita praecatio erat à Carolo «
» Vicecomite, quam recitauimus vnà cum precibus «
» alijs, sicuti descriptae in ritualibus libris extant «
» Protomartyri inuocando. Post eas precationes «
» interfuimus etiam rei Diuinae, qua peracta Ba- «
» rengonem Archipresbyterum Basilicae illius ego «
» appellaui vt mihi claues aedium suarum daret, «
» quibus acceptis ego rursus abij domum meam, vt «
» mox in Archipresbyteri aedes abderem me, atque «
» ibi socios expectarem. Archipresbyter autem «
» Barengo, qui mihi claues dedit, neque quid para- «
» rem interrogauit, neque antea fuerat in vlla parte «
» consilij, nisi quod expostulantem aliquando me de «

condi-

» conditione temporum audiuisset, & restringendo «
» humeros comprobare querimoniam erat visus. «
» Acceptis clauibus, & ordinatis domi meae quibus- «
» dam, Archipresbyteri domum ingredior. Mecum «
» erant quatuor socij consilij: Mox Andreas & Caro- «
» lus ingrediuntur. Cùm ibi ante focum sederemus, «
» sensimus venire Principem, ac protinus ingressi «
» Templum edidimus in eum exempla, quae medi- «
» ditati eramus, iacetque nunc ille rerum humana- «
» rum exemplum ob saeuitiam & libidines suas. «
» Interfecto Principe, & excitato tumultu, quantum «
» rei atrocitas potuit excitare, caeteri quidem con- «
» iurati comprehensi sunt aut interfecti: ego verò «
» elapsus ad paternas meas aedes aufugi. Saeuus «
» inhumanusque pater, quia dixeram interfectum «
» esse Principem, meque interfectoribus, non qui- «
» dem socium, sed amicum fuisse addideram, oblitus «
» ingenitae erga filios caritatis, increpitum verbis «
» atrocibus expellit domo, vltimaque interminatur, «
» si ibi consistere ausim. Tunc ego trepidus anxiusq; «
» proximo diuerticulo in Dominici Calcaterrae aedes «
» transgredior, atque ibi in summam aedium illarum «
» contignationem, tectum inter & laquearia perdu- «
» ctus à mulierculis & ancillis, quae sortem, meam «
» deflebant, aliquandiu delitui. Mox, pater, & «
» Dominicus ipse Calcaterra, vt comperêre esse me «
» ibi absconditum, exturbant inde, atque conuicijs «
» oneratum, suis ipsorum manibus interficiendum «
» esse comminantur, si circum ea limina amplius de- «
» prehendar. At mater mea, Parocho nostrae vici- «

niae accersito, rogat hominem, vt si quo pacto possit, abducat me & seruet. Is allato confestim ornatu, qui clericorum ad sacra ministeria quotidianus est, in ea veste me domum suam abducit, digrediturque ipse ad negotia sua, ac me domi solum relinquit. Ibi ego varijs solicitudinibus aestuans, in animo habebam, proximae noctis silentio exsurgere, atque assumptis mecum aliquot idoneis hominibus vocare plebem ad diripiendas aedes Simonetae, Ioannis Botti, & Francisci Lucani, quos esse populo praecipue inuisos sciebam. Totâ hinc turbata & concitata ciuitate, consilium erat, spe dominationis ac libertatis erigere potentissimum quemque, ita rem facilè fore effectam arbitrabar, cuius rei causa ipsum interficiendi Principis facinus aggressi eramus. Postquam ea sententia stetit, coepi recensere animo omneis, quos ad eam rem posse mihi esse adiumento arbitrarer, & Barengonem praesertim Archipresbyterum sum scripto cohortatus, vt capessere vnà mecum liberandae Patriae gloriam vellet, propterea quod esse mihi auidus famae & diuitiarum videbatur. Sed cùm penetrarent in parochi domum ex via clamores eorum, qui Andreae Lampugnani lacerum corpus trahebant, perfusus horrore attonitusque steti, neque animus vltra mihi suppetebat. Auctus est mihi terror, quia Parocho absente, venêre illuc satellites, & magno cum tumultu perscrutantes omnia, suspectam intutamque mihi latebram eam fecerunt, in

„ qua Parochus ipſe me collocarat. Ex eo die, pa-
„ uens tremenſque, & rerum omnium incertus, ad
„ diem vſque Sabbatum egi, eoque die, appetentibus
„ tenebris compoſitus in baiuli formam ſublatâ in
„ humeros culcitrâ ad Philippi Mareſcotti aedes
„ proceſſi, qui tonſtrinam faciebat. Inde minaciter
„ & contumelioſe eiectus: errabundo magis quàm
„ deſtinato greſſu ad Gabrielem Florenum deueni,
„ qui me humaniſſime acceptum abdidit in occultiſ-
„ ſimam tecti ſui partem, atque ibi fui donec hora
„ mihi exitialis adueniret. Nunc ſanctiſſima Dei
„ Mater, & te Princeps Bona, imploro, vt animae
„ meae ſalutem veſtra clementia, & benignitate
„ reſpicere velitis, tantumque vigoris huic miſerrimo
„ corpori relinquere, quantum neceſſe erit, vt pec-
„ cata mea rite confiteri poſſim. Haec ſententia literarum fuit, quas Heronymus ille nequicquam profugus in triſtiſſimo illo ac pleno deſperationis tempore ſcripſit Magiſtratuum iuſſu, nullo tam effuſae confeſſionis pretio, niſi vt pie moriendi facultatem impetraret. Caeterùm, nos in referenda huiuſmodi literarum ſerie, barbariem quidem remouimus eam, quae trepidantis in vltima neceſſitate authoris fuit, ſubiecimus autem alia verba, quae nihil immutarent ſententiam, & hiſtorico opere digna eſſent. Lacerum vulneribus corpus Principis in veſtibulo Templi collocatum eſt, eòque Bona vxor babylonici operis veſtem miſit in qua humari ſe Galeacius mandarat ſi quis etiam repentinus caſus ipſum abſtuliſſet. Magnus hinc in

vrbe

vrbe tumultus erat, & Itali Principes interfecto Sfortia, suas quique spes agitabant. Pontifex Maximus, audita nece: hodie, inquit, Italiae pacem amisimus. Adeò commota esse omnia apparebat. Mox tamen sedato per vrbem tumultu; Galeacioque filio in Patris fortunam & nomen assumpto, factum est id quod in omni fere Principum mutatione fieri solet, vt nimirum de publici seruitij conditione nihil mutaretur. Et exsequiae tam inuisi Principis omnium ordinum frequentia cohonestatae cum doloris etiam imitamentis; corpusque in templum maximum tumulo maiorum illatum. Ibi nouus Princeps coronatur nemine omnium repugnante, & quasi remunerans meritum ille multos ex nobilitate Mediolanensi equites appellauit. Venêre Principum legati ad consolandum eum, ob casum Patris, ac Pontifex ipse Max. suam in id legationem misit. Erat postea puer Sfortia sub tutoribus, quorum inter ipsos dissidia populum Mediolanensem afflixere nouis cladibus sicuti memorabo: veteraque factionum certamina pars mihi Operis erunt. Erat inter tutores Bona Principis mater fautrix acerrima Gibellinorum aduersus Guelfos, quae prope iam oblite-rata nomina muliebribus stimulis rursus excitabantur. Gibellinarum partium erat Cecus Simoneta tutorum vnus magnopere infensus Longhignanae illi, quem Franciscus Sfortia praefecerat arci, iusseratque ibi summam habere potestatem omnium rerum. Hunc potentiae aemulum, &

alioqui etiam inimicum exturbare Simoneta cùm destinaret, facilè persuadet Bonae, vt deiecto eo, praefectus potius alius imponeretur arci, quod protinus factum discordiarum in vrbe molem conciuit, sacraque & profana id malum sensere. Simoneta ipse Longhignanae vicissim artibus euertitur atque conijcitur in vincula plectiturque capite, quae magna clades Reipub. totius fuit, amisso custode ac defensore, qualis ille per omne tempus fuerat. Et traxit illius calamitas omneis, qui consilijs ipsius aliquo modo permixti fuerant: vnde miseranda inter eas turbas Reipub. Mediolanensis solitudo, cùm ij, qui soliti erant eam protegere ac tueri, circumuenti ipsi ab inimicis iacerent. Simonetae finem tradi nostris literis postulant ingentia ipsius erga Vrbem merita; & conspiratio atrox, qua vir tantus cecidit. Impositum vehiculo vnà cum fratre clarissimo viro Ticinum asportauere quibus id negotij ab aduersa factione mandatum erat. Ibi per aliquot dies saeua custodia est habitus, donec tollendi hominis consilia inirentur, omneque machinamentum in caput insontis perfidia inimicorum expediret. Postquam matura parataque omnia fuere, mittitur ab Mediolano forense ministerium, empti iudices, testesque falsi, & apta meditato facinori scribarum manus: seriem quoque quaestionis, & responsa Rei meritura necem commenti vltro attulerant secum. Producto Simoneta & interrogato, species & forma iudicij effingitur: nec vltra dolis opus fuit.

Veneranda canitie ſenex, qui ſanctae atque innocenter vixerat, cuius plurima & grauiſſima merita in Vrbem Principatumque extabant: capite plectitur, corpuſque tanti viri tamquam ob infandum ſcelus oſtentui abiectum piorum cura ſepelitur intra clauſtra Monaſterij D. Apollinaris: eique funeri maximum ornamentum publica moeſtitia fuit, & querelae quamuis premerentur, paſſim tamen erumpebant in eos, quorum dolo Simoneta euerſus foret. Tempora non inerudita erant, ideoque carmina ſunt addita tumulo, quorum author incertus, ſententia haec fuit. Coecum Simonetam, ideo quia res Inſubrum iuſte atque cum fide adminiſtraret, abſciſſo capite ibi eſſe ſepultum. Sibi quidem Coeco nomen fuiſſe: caeterùm, dum viueret, vidiſſe multa, quae caeteri non vidiſſent: & patriam ipſo ablato coecam in poſterum fore. Se quidem extinctum eſſe ob fidem: ſed gloriam deberi nomini ſuo, quia maluerit vita carere quàm fide. Poſt Simonetae huius finem, Ioannes frater magnae etiam ipſe religionis vir, & praecipuum afflictis Reipub. rebus momentum in exſilium pellitur. Archiepiſcopum Mediolanenſem hoc tempore reperio cum exercitu aduerſus Sabaudiae Ducem exiſſe armatum eo conſilio, vt Sabaudum exueret omni imperio idque totidem verbis Corius tradit. Capta Vercellarum vrbe fuſum ac fugatum refert. Id cuiuſmodi ſit explicare non poſſum. Quomodo enim haberet exercitum Archiepiſcopus in aliena vrbe, manente Sfortiarum do-

minatu, amiſſa iampridem potentia quae Pontifices hoſce, principum & Regum prope inſtar olim armarat? Niſi ſi fortaſſe, Galeacio interfecto, pupillo dominante, inter rudimentum puerilis imperij, muliebremque tutelam Archiepiſcopus quoq; fuit in parte Principatus, & bella geſſit alienis armis. Exarſit deinde aliud longe atrocius bellum, quo tota Italia perturbata eſt, profaniſque ſimul & Eccleſiaſtici Principes in ea arma coorti perniciem ſibi mutuam querebant. Ab vna parte Pont. Max. Venetique & Genuenſes, ab altera Ferdinandus Caeſar, Sfortiaque & Reſp. Florentinorum ſtetit. Cauſa belli fuit, quod Veneti offenſi varijs modis ab Eſtenſe, vlciſci iniurias voluere, totamque ſuâ irâ in partes Italiam diduxerunt. Pro Galeacio puero rem Mediolanenſium Ludouicus patruus illius adminiſtrabat ab legato Ferrariam Aſcanio fratre, qui deinde Cardinalis fuit. Poſt varias clades, pace cum Venetis facta, etiam inter Sfortias ſublatae ſimultates: Aſcaniuſque Mediolanum illuſtri fratris gratia reductus, cùm ruptâ prius cuſtodiâ ſeſe ad Venetum hoſtem adiunxiſſet. Inteſtina ſimul & externa mala quieuiſſe videbantur: nec ſane Mediolani floridior vnquam ſtatus omnium rerum: totque iam exhauſtae calamitates felicitatis cumulo compenſabantur. Principes omnium diſciplinarum viri excitati magnitudine praemiorum vndique confluebant in hanc vrbem. Latinae pariter & Graecae literae, velut ſua in ſede conſtiterant hîc, carmineque & ſoluta

oratione

oratione genus vtrumque exercebatur, & super omnia, musici homines suauitate canendi coelestes choros praeferebant: ciuiliumque artium cultus etiam ad publice rei disciplinam redundabat, & valde iam erudita nobilitas Vrbis maiestatem tuebatur. Nimirum, ex magna perturbatione ad summum euecta sic publica felicitas erat, vt more omnium humanarum rerum retro status ille volueretur, temporaque etiam funestiora redirent. Ac sicuti tranquillitate Reip. florentibusq; Principum rebus, Ecclesiae quoque securitas & florentissimae Pontificum res comprehensae fuerant, ita bella rursus & publicae clades Metropoli vastitatem attulere. Quomodo rerum turbandarum initia sint exorta, memorabo prout temporum eorum monumenta prodidere. Ludouicus Sfortia Galeacij patruus, aetate Principis, & Tutoris iure sic abutebatur, vt nomen & vmbra Mediolanensis Imperij tantummodo penes Galeacium esset, vis & robur omne penes ipsum haberetur. Neque contentus eo vir alioqui magnus & iustus, adultum iam Principem redegerat in tantas angustias, vt etiam alimenta quotidiana ille desideraret. Isabella Alphonsi Neapolitani Regis filia huic nupta Galeacio erat, femina ingentis animi, quae potius indignaretur, quòd ex Regia in minorem domum enupsisset, quàm vt in ea domo Imperium alterius pateretur aequo animo. Haec igitur minime ferens indignitates, quae ferendae erant, dum Patrui violentia rem in se vniuersam trahit,

literas

literas dedit ad Patrem Regem, quarum sententia fuit huiusmodi. Aliquot iam esse annos, cùm Galeacio Sfortiae nupserit in eam spem, vt postquam ille adoleuisset, haberet maritus sui patris imperium, ipsaque Mediolani Ducis vxor diceretur, & viueret cum eo splendore, qui regia stirpe ortam deceret. Sed maritum quidem, & virum iam esse, & patrem: Imperium verò penes eum manere, qui tutoris & patrui vocabulo premat indigno seruitio legitimum heredem vt ipse dominetur. Iam eò deuentum esse, vt etiam quotidiano cultui necessaria maligne suppeditentur: splendorem omnem in Patrui aulam commigrasse: inde leges, inde etiam responsa diuini iuris peti. Magistratus omnes eum mandare quibus velit, thesauros, & fiscum, & exercitus, & vitae necisq; potestatem illius arbitrij facta: Galeacium veluti seruum in aliena domo cum vxore paruisque liberis degere. Quin etiam, Ludouicum hunc praesenti dominatione minime contentum in posteros etiam suos eandem velle transferre ac ne id cuiquam possit esse dubium, filium, quem nuper susceperit, Ticini Comitem destinari manifesta Imperij Mediolanesis praerogatiua. Puerperam, quae partum eum enixa sit, omnibus publice priuatimque cultam officijs, quae Reginam eam adulatione omnium facerent. Ad partus suos moueri neminem, tamquam si vernae nascerentur. Et in tantis iniurijs acerbissimum esse illud, quod insidiarum metu assidue trepidet animus, variaeque solicitu-

dinum

dinum formae semper obuersentur, quales expectatio mortis afferre consueuit. Non sibi deesse regios spiritus, & aptam dominationi indolem: studia quoque populorum & fauorem adesse, sed caetera omnia respicere nutum arbitriumque illius cuius violentia opprimantur. Nunc te pater, inquit, imploro, vt si quid erga me paterni sensus retines, si me tuo sanguine ortam credis, sortem hanc meam iniquam respicias, neque esse me vltra cum viro saeuitiae alienae ludibrium sinas. Adhuc ea spe sustentati sumus, quòd fore tibi curae salutem nostram crederemus: si ea spes nunc deficiat: potius manu nostra finem inueniemus, quàm vt in perpetuo seruitio degamus vitam. Commouerant haec Alphonsi Regis animum, atque communicatis inter se consilijs Aragonenses, lenibus prius experiri remedijs statuerunt, quàm bellorum discrimini committerent rem. Oratores duo Mediolanum illico distinati, priuatim apud Ascanium Cardinalem, in cuius manu & potestate res Metropolitana tunc positae erat, multa de Isabellae querimonijs egerunt, publice apud Ludouicum haec disseruisse feruntur. Legati Regis Alphonsi venimus ad te Ludouice Sfortia, primùm vt gratias tibi ageremus, quòd non prudenter atque integre modò Mediolanense Imperium administraueris, sed maiestatem etiam eius, quae erat omnis amissa recuperaueris, vt Galeatio iam adulto maius id auctiusque traderetur. Res Metropolitana constituta tuis consilijs florentior nunc am-

pliorque

" pliorque est quàm olim fuit. Ciuilium rerum
" status fruitur alta pace, & pars vtraque alterius
" viciſſim ope ſuſtentatur ac floret. Externa quo-
" que & longinqua compoſuiſti. Heluetios do-
" muiſti: Eſtenſem ab Venetorum iniuria cona-
" tibuſque defendiſti: Genuenſes coegiſti quietem
" optare ſub imperio, quod prius abnuebant:
" Catharinam Sfortiam in patriae fortunae ſedem
" reſtituiſti: Aſcanium fratrem ſplendore pruden-
" tiaque tua produxiſti ad ſacrum honorem, qui
" Maieſtati Regum aequiparatur. Tot templa à
" fundamentis erecta teſtantur pietatem liberali-
" tatemque tuam, alioque omni vrbis ornatu &
" magnificentia publicorum operum veteres Ro-
" manos aequaſti. Atque vt Sfortiarum nomen
" & fama per omneis terras cum immortali gloria
" propagaretur, ad tuendum Chriſti Liberatoris
" tumulum trecena millia nummûm aureorum attri-
" buiſti religioſis hominibus, qui ibi inter barbaros
" degunt. Verè aeſtimantibus, conditor Imperij Me-
" diolanenſis, & Sfortiacae familiae princeps ac pa-
" rens in omne deinceps aeuum nuncupabere qui
" tam glorioſe ac praeclare tutelam geſſeris. Sed ita
" demum gloria lauſque conſequetur iſtam Imperij
" adminiſtrationem & iſthaec inclyta facta, ſi extre-
" ma illa ignominia aberit, vt denegatum eſſe depo-
" ſitum dicatur, ſicuti quidem adhuc legitimi heredis
" querela eſt. Iam Galeacius robuſtis viribus animi
" corporiſq; adoleuit, & queritur ſub tutore adhuc
" ſe eſſe, neque tam ob dominandi cupidinem regio

animo

» animo insitam, quàm verecundiâ famae si deesse ei
» regium animum mentemq; paternae hereditatis ca-
» pacem arbitrari homines possint. Iam enim ea opi-
» nio multorum animis insedit ex eo, quod natu gran-
» dem in nulla parte dominationis vident. Non
» beneuolentia tua paternaue cura, sed tarditate
» illius id fieri existimant. Quamobrem à te petit
» Rex, vt tradere iuueni imperium velis, lubricum-
» que aetatis illius corrigere si qua in re labantem
» videbis. Id profectò gloriosius tibi erit, quàm
» imperium ipsum tenuisse, meritoque Lycurgum
» populi Mediolanensis ob inclytam iustitiam fama
» te omnis feret. Ludouicus audita legatione, pauca magis in speciem composita & adornata respondit, quàm de tradendo imperio quicquam in animo habebat, coeperatque statim parare omnia, quae ad bellum haud dubie imminens pertinerent. Et auxerat illi animos magna fortè spes orta Pontificis maximi obitu, cùm ei successorem Ascanium Sfortiam Cardinalem fama destinaret, quae circa magnum illud diuinae prouidentiae arcanum tumultuari suis consilijs atque ineptire amat. Si consentanea sermonibus hominum esset res, crearetur que Sfortia Pont. Max. haud dubitare Ludouicus, quin opes habiturus esset tantas, quantas necesse esset habere, vt sese tueri aduersus Regem posset. Diuisa studia erant inter Ascanium hunc, & Cardinalem alium, qui Calixti fratris F. & treis deinde alios Pontifices Maximos varia fortuna emensus, omnium Romanarum rerum vsu peritus

callidusque erat. Is, vt aemulum Sfortiam amoueret, offert ei grandem pecuniae summam, opulentum praeterea Vicecancellariae munus, & magna quaedam alia pretia quiescendi. Sfortia quoq; non incallidus erat: ac videns imparem se aemulo ad suffragiorum numerum fore, statuit accipere quae offerebantur & donare, quod erat amissurus. Scilicet opes easdem fore sibi adiumento, quandocunque vacua rursus Sede competitorem alium nancisceretur, qui gratiae vel potentiae minus haberet. Ita diuinum negotium tractans humanis consilijs, omissa nunc spe atque negotiatione omni, fauorem partesque suas vltro ad Cardinalem Borgiam inclinarat, in quem studia Patrum ferebantur. Mox tamen subierat animos, Hispani generis esse hominem, damnumque Italici nominis fore, si Romanae opes in id genus translatae essent. Subita mutatione voluntatum alienatis omnibus, in Sfortiam rursus, vel in quemuis alium ibatur. Borgia enimuero circumire, prensare singulos, polliceri quae cuiusque animo esse aptissima existimaret: ac Sfortiae ante alios ipsi supplex obtestabatur, ne se ab summa spe praecipitem daret euerteretque. Superatis in hunc modum difficultatibus, Borgia Princeps Sacrorum appellatur, nouoque nomine Alexandrum VI. nuncupauêre Patres, ignari, quem ille animum sub eo magno nomine occultaret. Et Ascanius quidem Sfortia Cardinalis, Ludouicusque frater ex magna spe depulsi in hunc modum erant. Bellum, quod vrbis

Reipubli-

Reipublicaeq; ſtatum Mediolani turbaturum erat, ab hoſte Rege ſumma vi apparabatur. Erat Neapoli Alexander Sfortia Ludouici frater ex pellice natus, & profugus ob diſſidia cum fratre dominante metumque potentiae illius. Is ab hoſte benigne acceptus in parte conſiliorum habebatur, inſtigator ſimul & inſtrumentum gerendi belli, docebatque immunita & incuſtodita omnia ſic eſſe Mediolani, vt bellum haberi pro confecto poſſet. Statim vbi Neapolitana ſigna conſpecta eſſent, concurſus ad Regem fore maximos: nobilitatem vniuerſam & ſacros homines, quae ſit pars non ſpernenda Ciuitatis, pro iuuene Galeacio contra Ludouicum impigre omnia exſecuturos. Adeò, & odiſſe violentiam huius, & afflicto ac prodito illi fauere. Gnara cuncta Ludouico erant & ſua ſponte ſuſpicanti quid pararetur, & exploratoribus ſubinde indicantibus quicquid odorari ſiue expiſcari poterant. Itaque, cùm maiorem aliquantò expectaret molem belli, quàm quantam ſuſtinere ſe poſſe confideret, Gallica in Italiam excire arma peſſimo conſilio decreuit. Ea poſtquam ſtetit ſententia, dat literas ad Carolum Galliae Regem, & congruentia literis mandata ſuo apud eum Oratori, quibus ille permotus haud cunctanter capeſſit bellum. Tracto in partes Gallo Ludouicus, ad maiorem aliam curam adiecit animum, vt Maximiliani Caeſaris authoritate Mediolani Dux appellaretur, Eraſmumque ſcribam ſuum intimum in id legauit. Quò facilius impetraret à

Caeſare id quod volebat, Blancam Mariam fratris ſui filiam in matrimonium ei offert. Accepta conditione, & inito Caeſarem inter & Sfortiam foedere, Ludouicus Mediolani Dux appellatur, Gallicaque arma ſuperfundebantur Italiae rebus allatura vaſtitatem Vrbi, quanta vix antea fuiſſet vnquam, ſiue poſt futura videretur. Anno milleſimo nonageſimo quarto ſupra quadringenteſimum, Carolus Galliae Rex magno exercitu Ticinum venit, ac prima ea calamitas Reipub. Mediolanenſis fuit, quòd Sfortia, vt Gallo gratificaretur, eiuſque animum ſibi conciliaret, matronas aliquot gratiſſimum iuueni munus miſit, ac fama fuit, pulcherrimas earum ſtupro cognitas regi: vnde illuſtrium domorum nota, magnumque dehoneſtamentum, donec ſermones hominum conſeneſcerent, & aliquibus memoria dedecoris in longum manſit. Id ego à ſcriptoribus eorum temporum relatum omittere non debui, ne viderer ſedulo occultare quicquid aliquando accidiſſe nollemus, vnde fides abrogaretur mihi quoties honeſta & glorioſa memorarem. Et alioqui memoria calamitatis in patriae annalibus extabat, quàm exprobrare non poſſunt vrbium aliarum ciues in ipſorum reperturi monumentis etiam maiora flagitia, quae licentia dominantium, cladeſue bellorum inuexerint. Galeacius interim lenta correptus febri decumbebat haud ſine occulta ſuſpicione, ſubeſſe patrui dolum, & paulò poſt in mortui corpore ſigna veneni apparuerunt. Sed Ludouicus ipſe

auerten-

auertendae ſuſpicioni, omnibus erga ſupremam illius memoriam officijs fungitur, exſequiaſque celebrari quamapparatiſſime iubet, quas ipſe cohoneſtauit, & in funebri veſte pauperum agmen traxit ſecum. Ticini diem ſuum obierat. Inde cadauer Mediolanum deportatur atque in Templo maximo ſepelitur apparatu & pompa, quae Principem deceret. Antequam mandaretur humi corpus, iacuit in feretro diem vnum ſcilicet vti contrectaretur omnium oculis, atque vt ſuſpicio, quae multorum animis inſederat opprimeretur cùm non eſſe repente ſubductum viderent. Ea ipſa res praebuit ſermonibus materiem, & querelae audiebantur. Caetera deinde peraguntur horribili diſſimulatione, quam aulici, qui tunc erant homines Tiberij artibus aequauere. Nam ſimul atque peregit pietatis & moeſtitiae ſimulacra Ludouicus, ciuitaſque ſuis erga mortuum Principem defuncta muneribus eſt, abdidit ille ſeſe in arcem, & per dies aliquot abſtinuit publico, tamquam adhuc moereret. Inde conuocatis principibus Ciuitatis, in frequenti eorum conuentu praefatus pauca de publica orbitate & moerore ſuo, dixit erigendos eſſe animos ad Reip. curam, eligendumque ex Galeacij filijs, qui ſuccederet in Patris fortunam, ac ſi praerogatiuam aetatis ſequerentur, deberi principatum Franciſco, qui ſtirpis maximus eſſet. Parati erant qui ſententiae huic aduerſarentur, & dixere, nequaquam id eſſe Reip. tempus, vt committi pueris deberet. Quin ſuccederet ipſe imperi-

tandi

tandi vetus, efflagitatus Reip. voce, ab ſtirpe quoque iuſtus heres Imperij : ac ne recuſaret, obſecrabant. Ita ille nihil ſane cunctatus, in aurea veſte alboque equo inuehitur in vrbem, ac ſicuti priores vſurparant, in Templo maximo ſupplex ad aram adorato Numine, praebuit ſpeciem legitimae adeuntis Imperium, & plauſit adulatio publica, Ducique acclamauit. Aes campanum ex aedium ſacrarum turribus perſonuit, vt non ciuium modò conſenſu, ſed Eccleſiae quoque gratulatione recipi principem appareret. Non multò deinde poſt adfuere duo Caeſaris legati ferentes literas & mandata, quorum authoritate Mediolani Dux coronaretur. Caeremonia coronationis huiuſmodi fuit. Ad xiij. Kal. Iunias, qui dies erat D Feliciano ſacer, in Templo maximo Dux & legati rei diuinae interfuerunt, qua peracta, ad Templi valuas in celſiſſimo pegmate diplomata Caeſaris recitantur. Inſignia deinde Principatus prolata, & Epiſcoporum manu, qui aderant ornatus Princeps ſtetit, plaudentibus in ſpeciem cunctis, quamuis alte animis moererent: ob euerſam Galeacij domum, & externis armis proditam Italiam, tantumque malorum eius iniuriae cauſa concitatum. Iaſon Mainus peritia Legum nactus famam, habituſque ea tempeſtate Iuriſperitorum diſertiſſimus, pauca de Ludouici laudibus, & noui Principatus felicitate peroraui magis in ſpeciem ornata verbis, quàm vt ſentire crederetur. Ea peracta caeremonia, Princeps ad D. Ambroſij Aedem, cum magno princi-

pum

pum aliorum agmine processit, ibique supplicauit Tutelari Vrbis: & ea simulacra pietatis, optima spe, vt in malis, confirmarant animos, fore vt sancte ac religiose Imperium ille administraret. Ab D. Ambrosij Aede Sfortia sese contulit in Arcem, atque ibi laetitia celebrata est ludis & epulis, tantamque magnificentiam nunquam antea conspectam fuisse Mediolani omneis fatebantur. Sed aggrauabat vt dixi, deformabatque omnia tristis Galeacij casus, & profuga cum paruis liberis vxor, quae fugiens lucem, adspectumque hominum, Ticini in obscuro cubiculo clauserat sese violenta luctu & nescia tolerandi. Neque verò calamitas erat ea, quam tolerare muliebris animus posset, cùm super mariti acerbam mortem, amissumque Principatum, Gallicis quoque armis, & inito aduersus auum patremque foedere Neapolitanum Regnum infestaretur. Sed & Ldouicum ipsum infestae res appetebant quarum praesagium fuere nocturni ignes exorti supra arcem, statimque secuta est interpretatio: Sfortiarum genti exitium & finem imminere. Et coeperat ipse nihil laeti faustique expectare, postquam Beatrix vxor exanimem partum enixa cum doloribus acerbissimis mortua est, eodemq; tempore treis ipsius filij decessere continuatis funeribus, quae funera non secus atque venturae cladis vaticinium accepta sunt. Sepulta est Beatrix in Templo Deiparae Virginis, cui cognomentum ex Gratiarum nomine: memoriaque extat, amplius quindecim millia num-

mûm

mûm aureorum in id funus insumpta esse. Per septem continuos dies in eo Templo super tumulum cecinere preces, actaeque iui per totidem noctes excubiae. Dein dona ampla data, tum Templo ipsi D. Mariae Gratiarum, tum Templo Maximo cum ea precatione ac voto, vt mortuae Principis animae bene esset: poenaeque noxarum, si quas ipsa contraxisset, diuina benignitate remitterentur. Dona autem ipsa quae data sunt extant descripta in annalibus quibusdam, praecipue haec. Templo maximo frontalia duo aurea conchyliati coloris cum familiae insignibus: calices & pixides & alia sacris faciundis. Ad singula subiectarum ciuitatum Templa, frontalia item bina ex holoserico violaceo, magnusque cerae numerus ad omnia Templa Vrbis, vt per omneis exsequiarum dies plurimis luminibus arae collucerent, atque in reliquum deinde etiam tempus ad Sacrorum vsum cera suppeteret quibus parandi aliunde difficultas esset. In D.Mariae Gratiarum Aedem atratus Sfortia per eos exsequiarum dies venit, & vnà cum eo legati Principum aut Regum & Rerump. Hispanus, Venetus, Florentinus, Ferrariensis, Mantuanus, Vrbinas, Bononiensis: & praeter legationes hasce; non minus splendida cohors principum ac dynastarum Imperij Mediolanensis, qui beneficiario iure oppida pagosue obtinerent. Ea cohors cum Principe Sfortia in Templo D. Mariae Gratiarum exsequias celebrauit. Galeacius Sanseuerinas, qui Blancam Ludouici filiam in matrimonio habebat, processit

processit in Templum maximum, vbi tanto maiore apparatu funebre sacrum fiebat, quantò plus ibi maiestatis & opum, & Metropolitani nominis splendor. Deduxere Sanseuerinatem alij principes annexi Sfortiarum domui, Magistratusque vrbis, & legati Ciuitatum, & aula ferre tota: Iurisconsulti praeterea & medici & collegium omne mercatorum, & ex singulis vrbis regionibus duodeni viri nobiles, quos inuitari Princeps iusserat. Togae omnibus erant pullae, isque funestus, colos, Principis sumptu toto Templo praetentus erat. Die, quo mortua Princeps erat, ieiunium in aula fuit, & per totum deinde annum Sfortia dedit hoc moerori ac desiderio, ne accumberet vnquam, sed stans vesceretur, totoque hoc tempore atratus fuit. Ascanius Sfortia Cardinalis hoc tempore, quae licentia fuit illius aeui, treis simul Ecclesias obtinebat: Mediolanensem nimirum hanc nostram, Ticinensemque, & Cremonensem, ingenti tunc potentia, quae nunc piaculum scelusque esset. Nimia ea potentia regnanti quoque Ludouico videbatur, ac coepit magnopere vrgere Cardinalem, vt vel Mediolanensis Ecclesiae gubernacula omitteret, vel Cremonensem Ticinensemue Pontificatum abdicaret. Id ita petebat rogabatque Princeps, vt satisfaciendum esse fratri Cardinalis videret, ac si cunctaretur, vetera diffidia, & Ferrariense exilium documento erant. Potius quàm vt alterutrâ minorum illarum deijceretur, omittere Mediolanensem hanc maluit, ac pro omissa Metropoli tradi-

dit ei Pontifex Maximus Ambrosiana vectigalia, quae ampla & opulenta quondam attributa Monacis, hoc tempore Cardinalibus assignari coepta erant, vt quae fuerant prius alimenta Monachorum, fierent Ecclesiae totius maiestas & splendor. Id igitur Ambrosianum Sacerdotium Ascanius adeptus, primùm omnium hanc curam suscepit, vt ipsius Monasterij mores disciplinamque constitueret, si quid fortè corruptum ibi remissumue erat, atque impetrata in id à Pontifice Maximo facultate, instituit, vt in Monasterio Clarae Vallis Abbas Monasterij Mediolanensis eligeretur. Is Abbas Monachos triginta duos haberet, qui cum reliquo Cistercienſi Ordine corpus vnum efficerent. Monachorum Ambrosianorum viginti Sacerdotes essent: reliqui his ministrarent, & vteretur ordo simul vterque legibus & institutis, quibus maiores eorum vsi essent tunc cùm res Ambrosiana sancta florensque habita esset. Pecuniae, quae superessent Monachorum alimentis hoc ordine ac descriptione dispensarentur. Quaternae quotannis ingenuae virgines cum honestis hominibus ex ea pecunia collocarentur in matrimonio. Dos singulis earum centeni floreni nummi essent. Panis & vini tantum in pauperes anniuersario die diuideretur, quantum ducentis aureis nummis emi posset. Die Veneris in perpetuum aurei nummi singuli pauperibus singulis darentur. Anniuersario D. Ambrosij die pauperes deni donati singulis vestimentis cum Abbate ipso accumberent, largeque epulum daretur.

tur. Natali Christi Liberatoris die, qui pauperes ob aes alienum vincti attinerentur cuius alieni aeris summa ducentarum librarum esset, ea summa Monasterij sumptibus dissolueretur, captiuisque demerentur vincula. In Monasterij aedificationem quotannis librae bis mille insumerentur. Haec omnia qui exsequeretur, Ioannes Tussignanus Abbas ab ipso Cardinale datus est, ac deinde Abbates alij legibus eiusmodi paruere, donec solita licentia quaedam obliterarentur. Et Cardinalis quidem Ascanius ad haec opera religionis attentus pie sancteque erga Patriam agebat: Ludouicus verò frater illigatus atroci bello, varia fortuna conflictabatur, & omnes belli clades Italiam vastabant. Haud fuerit alienum referre casum atrocem vnius inclytae sapientiae viri, quem tempora illa in perniciem traxere, licet ad Mediolanensem Rempub. ille communi tantùm iure attinuerit ob rei magnitudinem & nouitatem. Hieronymus Sanouarola erat accerrimo ingenio, diuinaeque philosophiae profunditate adeptus nomen tamquam humanae mentis captum longe supergrederetur. Vitae quoque sanctimonia & seueritate famam eam ipse adiuuabat, & cùm in Sanctissimo Dominicano Ordine prope consenuisset, ad Ordinis eius disciplinam & instituta priuatis suis exemplis addiderat, vt non alibi plus rigoris esse vulgò omneis ferrent. Vates quoque ille habitus iam in tatum authoritatis peruenerat, vt quae ille futura praedixisset, pro certis ac prae-

ſentibus haberentur. Ibatur vndique ad eum, nuncupabaturque Sanctus, quia fortè multa contigerant haud ſecus, quàm ille ventura eſſe fuerat è ſuperiore loco vaticinatus. Namque Gallorum in Italiam aduentum, & Petri Medicaei eiectionem ab eo praedicta mala comprobauerat euentus, aliaq; tum in publicis, tum in priuatis rebus erant pleraque ſic geſta quemadmodum vaticinia Sauonarolae huius ferebantur. Eiecto Medicaeo, res Florentina per xx ſelectos viros adminiſtrabatur, idque regimen conſenſu principum inſtitutum ſatis proſpere cadebat, cùm Sauonarola idem coepit publice denuntiare atque vaticinari, Reip. formam eam breui tempore ad finem eſſe venturam, nouumque tyrannum parari: proinde ſi ſaluam eſſe patriam vellent, maturarent quamprimum tollere imperium, quod publicae cladis ſemina originemque contineret. Haec aliaque vaticinando Sauonarola peruicit, vt ſublato xx. Virorum dominatu res ad populi poteſtatem redigeretur, quo impetrato arbiter ipſe rerum omnium erat, nec aliter, quàm ad nutum voluntatemque eius munera omnia magiſtratuſque demandabantur. Inde flagrantiſſima odijs materies, & vnius hominis cauſa tota confeſtim ciuitas in duas factiones diſceſſit. Partis vnius caput erat Sauonarola ipſe regebat alteram exortus Dominicano aemulus ex Franciſcana familia haud minus acer ingenio promptuſque. Hominibus hiſce parebat Ciuitas, & vtrumque ſequebantur ſui, veniebantque ad

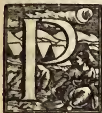
eos

eos nocturnis temporibus vt consultarent de Republica & quicquid illi respondissent, tanquam ex oraculo quodam accipiebant. Certamen inter duos partium duces maximum erat, vter sanctior acceptiorque Diuinitati haberetur, eoque certamine processere in tantum vanitatis, vt Franciscanus hanc Dominicano conditionem ferret: vt per flammas vterque transirent, atque sanctimoniae laus penes eum deinde esset qui euasisset intactus. Suberat illa tacita spes, fore vt prohibentibus suis, non timuisse periculum, sed periculo exemptus crederetur admiratione virtutis. Ita Sauonarolam quotidiano conuitio lacessebat timidum diffidentemque & male sibi conscium increpans qui committere sese discrimini non auderet. Sauonarola, minime recusabat ille quidem, sed fore aiebat, vt ambo cremarentur. Asseclae interim vrgebant instabantque ne cederet aduersario: fugam eam periculi, confessionem fore agnoscentis falsa esse quae prius defendisset. In eo discrimine, Sauonarola distractus ancipiti cura, cùm neque temerè agere quicquam vellet, & defugisse experimentum, duceret famae sui nominis alienum ac damnosum, populi studia sumpsit obtentui, tamquam intra Monasterij sui claustra inclusus obsessusque teneretur, ne tale periculum adiret. Et fuere, qui simulationi huic inseruientes cingerent obsidione Templum Monasteriumque, atque egredi Magistrum prohiberent. Res demum excessit eò, vt insectantibus Sauonarolam praecipue qui

tamquam

tamquam Ludouici Sfortiae amicum eum oderant, Pontifex Max. hominem igni cremandum damnaret. Ita vir clarissimus, & ante tumultus eos innocens habitus, non miserabili solùm, sed etiam ignominioso fine clausit vitam.

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS
CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
DECADIS III
LIBER VII.

OPVLVM Rempublicamq; Mediolanenſem interea ſuae calamitates lacerabant, verſis in Sfortiam ijſdem armis, quae ipſe arma ad ſui defenſionem in Italiam acciuerat. Cùmque res Gallorum felicius quotidie procederent, & vno victoriarum tenore iam illi regionem eam, quae trans Padum eſt, ſubegiſſent; trepidus Sfortia principes vrbis conuocauit, vt quid in tali tempore agendum eſſet, ex eorum ſententia conſtitueret. Erant in eo conuentu, praeter alios conſilio authoritateque principes viros, Cardinales treis: Aſcanius ipſe Ludouici frater, Sanſeuerinas, & Eſtenſis, qui Archiepiſcopus vrbis hoc tempore erat, & propter intimam cum Sfortiarum domo affinitatem, magnis etiam Imperij rebus miſcebatur. Sanſeuerinas pariter affinis intimuſque erat: Aſcanius infenſum ſibi Pontificem Romae expertus, relicta ea vrbe concors agebat fratri, paribuſque cum eo conſilijs admini-

miniſtrabat rem. Hi cùm adeſſent, Ludouicus ſermonem eum eſt ingreſſus, vt diceret, ſe augentem bello rem Mediolanenſem, atque propulſantem aliena pericula ſuis armis, repente à quibus minime debebat, fuiſſe deſtitutum. Si ſic pergant, haud dubitare, quin perdita profligataque omnia propediem in poteſtatem hoſtium ventura ſint, ipſeque cum tota domo profugus & extorris, humanarum rerum exemplum praebiturus. Vrbem Mediolanum, & patriam communem hanc, & Metropolim Inſubriae, Nomenque Ambroſianum in manu fore Gallorum, qui crudelius infeſtiuſque quàm vlli barbari vaſtare terram Italiam parent. Proinde orare, vt ſi mite ſuum iuſtumque Imperium ſemper experti fuerint, mitiuſque etiam & liberalius in poſterum ſperent, ab ea fide ne deſciſcant, quam iureiurando obſtrinxerint ſibi tunc cùm in Tepli maximi celſiſſima Sede ſit Mediolani Dux appellatus. Affirmauere omneis, donec ſanguinis & virium quicquam ſupereſſet, impigre laturos opem, & pro ſalute imperioque tam bene meriti Principis ad extremum vſque ſpiritum eſſe dimicaturos. Id pro ſe quiſque oſtendebant atque profitebantur. Etiam fuere, qui deſcripta offerrent nomina paucorum, quibus ambigua fides, & prona in Gallum ſtudia eſſent: monebantque principem, vt eos coercendo, ſtatueret exemplum vindicandae perfidiae, quo exemplo ſuſpenſi caeterorum animi res omittere nouas cogerentur.. Non tamen in eos animaduerſum eſt, quod boni-

tate

tate Ludouici factum credidere quidam : alij Fati vim occultam obstitisse per leuitatem aiebant. Antonius erat quidam Landrianus praecipuâ apud Ludouicum gratiâ, idemque summo inter ciues odio, propterea quod, exigendo acerbe vectigalia, fundos tectaque omnium, vsque ad publicae immunitatis violationem, immodice onerando, priuatorum fortunas afflixisset. Sed cùm esset ille Principi acceptissimus, execrabantur magis eum homines, quàm violare audebant. Hunc Simon Rigonus Gallicarum partium homo, ratus impedimento esse quominus Sforția Mediolano eijceretur, tollere agitauit, adfuitque facinori fortuna, & interfectus ab Rigone Landrianus, absq; vlla funebri pompa post biduum in D. Petri templo, quod Benedictini Patres tuentur, est sepultus. Eius hominis nece concidêre penitus Ludouico animi, neque dubitatum est, quin res ea Sforțiam profligarit. Namque saluo Landriano, aut ipse Sforția mansisset in arce, aut illum ibi constituisset, & varietates eae, quae versantur in bello, fortasse aliquod interea salutare momentum attulissent. Postquam ille cecidit, pauens tremensque Sforția, conuocatis primoribus ex vniuersa nobilitate populoque Mediolanensi, praesentem rerum statum maiore quàm antea querimonia demonstrat, obsecratque, vt debitam in omni fortuna principi suo fidem tanto magis in eo rerum discrimine ad vltimum vsque praestare velint. Mox ipse, compositis ad fugam rebus, sublatisque thesauris, & prae-

missis Comum filijs, proripere sese ex Gallorum manibus in Germaniam ad Caesarem parabat. In discessu, cùm patriam, & fortunae suae sedem, Vrbique hanc relinqueret praedam hosti, non defuit infelix, & nihil profutura cura, qua disponeret alieni iam imperij negotia tutelamque vltimam. IV. Viros, in quorum prudentia & fide plurimum spei haberet elegit, qui vrbis & Imperij statum in media illa desperatione regerent ac tuerentur. Hi fuere, Hieronymus Landrianus vniuersi Humiliatorum Ordinis Antistes: Ioannes Iacobus Castelleoneus Archiepiscopus Barri: Antonius Triuultius Episcopus Comi: Franciscus Bernardinus Vicecomes. Hi deinde ex principibus vrbis eligere pari secum arbitrio & potestate octo alios debebant. In D. Mariae Aede, quae Rosa dicitur, pronuntiata sunt eorum nomina, quos IV. Viri ad afflictae patriae tutelam assumerent secum, princepsque omnium fuit Gibertus Borromaeus, ille ad cuius nomen procumbere veneratione legentes velim sicut scribenti mihi procumbit inclinaturque pietate animus. Hic enim D. Caroli Auus fuit: ex huius prodire stirpe post aliquot annos debebat vnus homo qui patriae nostrae salus, Orbi terrarum vniuerso miraculum esset. Caeterùm, plenus fugae trepidationisque Sfortia, cùm raptum hunc ex aliena iniuria principatum relinqueret, miserabile exemplum praebuit omnium rerum, quae in tali fortuna spectari possent, quarumue spectaculum humanus animus esse consueuit, vbi caligo

despera-

desperationis & diuini Iudicij horror incessere. Restituit Angleriam & Aronam & castella alia Borromaeis, quae licentiâ dominatus occuparat infensus opibus & nobilitati Gentis, cuius gloriam in fastigij sui diminutionem accepisset. Alijs illustribus familijs illa damna compensauit large & effuse, nec tamen magnâ in vulgus famâ, quia ruentis iam fortunae prodigus, & sera illa velut ex alieno liberalitas dicebatur. Sacra praecipue sensere eiusmodi munificentiam, missis raptim ad templa regalibus donis, & data pauperibus stipe, necre omissa vlla, quae in tali tempore placamentũ irae celestis, blandimentumue ciuibus foret. Tunc Galeacij quoque domum, & vxorem, & prolem respexisse clementer est visus, tamquam calamitas ipsa euicisset animum ad misericordiam sui sanguinis, quem in secundis rebus opprimendo & abolendo, se ipsum euerterat. Namque multis cum lacrymis amplexus Isabellam, rogare institit, vt Franciscum è filijs natu maximum adsportandum secum in Germaniam Gallorumque violentiae subducendum daret. Quod abnuere illa excusationibus varijs: sed reuera metus erat, ne raptor Imperij patruus, etiam Imperio amisso, heredem odisset velut exprobrantem infelicis iniuriae dedecus, & quacunque incederet extorre agmen, commoturum iras aduersus authorem calamitatis. Ille testatus superos, cordi semper fuisse sibi Patriae huius salutem, & commoda ciuium, & Metropolitani nominis dignitatem, nec habere, quòd

 Ciuitatis

Ciuitatis Populique mutuam erga se fidem, officiumue accusaret, profiteri non desijt & affirmare vltro, quemadmodum iratum sibi Numen agnosceret: eius arcano iudicio in illas miserias incidisse. Pridie Cal. Septembris inclinato in vesperam die, egressus Arce speciem praebuit, tamquam rectà Nouocomum tenderet: ac sequente nobilium agmine cum aliquantum viae processisset, conuersus ad eos: Satis inquit hactenus officij est, redite iam ad lares vestros, & Patriam istam tuemini concordibus animis, ac estote memores nostri. Crediderе qui sequebantur, velle Principem vitatâ frequentiâ & celebritate properum expeditumque ire, ac nihil cunctati conuertebant capita equorum, domumque abibant. Enimuero Sfortia, quamuis abeundi certus, tardabatur patrij soli dulcedine, cogitabatque identidem, quanti discriminis foret, ipsam Imperij sedem reliquisse: latebras & effugia semper se inuenturum: vbi semel excessisset, reditum fore in potestate aliena, discessuque illo cuncta hosti in manum dari. Talia, sicut existimare licet, animo voluens, flexo ad laeuam itinere (nam Porta Comensi exierat) ad Deiparae Aedem, quae Gratiarum dicitur, cum paucis adequitauit. Ibi flexis ad aram genibus aliquandiu moratus, ac deinde collocutus cum Antistite Monasterij primoribusque Patrum, in Arcem, vnde exierat, redijt, plenus suae, plenus alienae moestitiae, quam in singula momenta, facies adspectusque locorum & hominum augebat. Namque Aedem illam D.

Mariae

Mariae Gratiarum, familiae suae opibus conditam ornatamque intuendo: Arcem deinde ipsam, patris sui monumentum, & in ea sede fidissimos amicorum, ceu nunquam postea visurus, vltimum illud oculis vsurpando, angebatur. Tradunt, cùm ex Templo in Arcem rediret, obuersante imagine tot ornamentorum ac munerum, quae per Sfortias collata in eam sedem erant, simulque recurrente memoria fidelium sibi illic hominum, quorum sermonibus & consilijs plurimum vti consuesset, conuersa ter facie respexisse eò: idque signum aegerrime digredientis retulere qui simul ibant. Retulere insuper ijdem trepidarum illarum profectionum comites, cùm ex Monasterio digrederetur, religiosos illos homines exisse vnà lacrimantes vbertim: quae tam humilia & minuta reticenda non putaui, vt Principis huius in tali tempore perturbatio animi, & Sanctissimi Ordinis in eum caritas cognosceretur. Noctem, quae insecuta est, in Arcis mole inquietam egit: postero die in viam sese dedit, Nouocomum, sicut antea destinauerat, iturus. In campo qui subiectus est, quiue ab altera parte praeiacet arci, stabant turmae cohortesque deducturae fugitiuum Principem, ad tria fere hominum armatorum millia, qui deinde numerus, dilabentibus quotidie multis, ad quingentos paulatim est redactus, tantaque cohors cum eo in Germaniam peruenit. Vix ille suburbano agro excesserat, cùm pauci Gallicae factionis homines, Ducis nomen crebris acclamationibus transtulere

illuc

illuc: & dubitauere Nouocomenses clauderentne venienti portas, an aperirent. Ibi quoque adiutus est Sacrorum studijs, quae semper in omni Catholica Ciuitate Christianoque populo maxima & potentissima pars rerum, sicuti Mediolani Sfortiarum nomen extulerat auctoritate beneficijsque suis, ita in paruam etiam illam Vrbem porrecto erga familiam eandem fauore, inclinauit ad profugum hunc accipiendum animos. Episcopi aedes hospitio fuere: illuc euocati Decuriones Vrbis fidem suam in omnes rerum euentus obligauere Ludouico: ipseque profectionis suae causas explicauit, vt cedere potius quàm fugere videretur. Dum ibi colloquijs & sacramentis teritur tempus, iam Galli successerant ad moenia Vrbis Mediolani totisque suburbijs praedabantur impetu ac furore, quem secum afferret ea gens etiam si non licentiâ belli accenderetur. Quicquid sacri fuit extra moenia, prima illa irruptione agebatur inter ceteram praedam, eumque nuntium Andreas Ecclesia Sancti Laurentij Canonicus tremens pauensque ad Principem attulerat. Is Canonicus, cùm afferre se diceret quae ad Principis salutem magnopere pertinerent, introductus exposuit quidem audientibus etiam alijs captiuitatem haud dubiam Vrbis, & instantem moenibus hostem, sed petito dein secreto, grauius atrociusque quiddam indicauit, vnde Ludouico vltimus horror, & consistendi vspiam finis. Ostenderat enim docueratque Canonicus, compositum esse quendam ordinem insidiarum, vt Nouocomi

comi

comi comprehenſus retentuſque Sfortia Gallo traderetur ducendus in triumphum: agendae rei tempus, proditoreſque domeſticos, paratas operas adfuturum his in tempore ſubſidium, caput auctoremque negotij, & momenta omnia indicarat. Ea cùm ipſe comperiſſet, facere non potuiſſe, quominus deferret cuncta cum cura & fide, ſicuti debitum tam benemerenti Principi officium poſtularet. Caeterùm, quia rem tantam neceſſario officio adductus aperuerit, ſcire ſe, quanto ſuo cum periculo id fecerit, niſi per principem adhibita ſit quaedam ars & diligentia, vt aliunde potius id manaſſe indicium etiam apud proximos increbeſcat. Plena omnia eſſe proditorum & ſpeculatorum, qui accedentes exeunteſque diligentiſſime obſeruent, ipſoſque certis inter ſe nutibus, ac ſignificationibus, & miniſtris, communicare quicquid ſuſpicentur fieri vel cogitari, itaut temporis fere momento rem eandem omnes ſciant. Ad haec ipſa, Canonicus conſilium quoque ſuum adijciebat: vt nimirum, quoniam ſciri non poſſet, quid ſinceri & fidi, quidue ſecus eſſet in extorre illa & nutus iam alienos reſpiciente aula, diſcederet occultus, falleretque diſcedendo fidiſſimos etiam, quo tutior ad caeteros fallacia eſſet. His auditis, Sfortia, quamquam magnopere intus aeſtuaret, quietus ac ſecurus in frontem, reliquum diei conſumpſit agendo quae inſtituerat, praetulitque quandam eiuſmodi ſpeciem, tamquam in ſingula momenta fieret captantibus opportunior: ac nihilominus circumſpi-

circumſpicere quantum poterat omnia, ne interim caperetur. Appetente veſpera, cùm per eandem imaginem ſecuritatis, velut animi gratia ad naues deſcendiſſet, conſcenſa repente praetoria, cuius neque militi, neque remigi diffidebat, innuit, vt quamcelerrime & vehementiſſime nauigium concitarent. Ac princeps quidem eluſo in hunc modum & turbato inſidiarum, quae ſibi parabantur, ordine, per medium lacum ventis & remis ferebatur. Reliquae verò naues, aliae ſtatim, aliae ſpatio interiecto ſequebantur, partim integra fide, & neſciae quaenam ſubita res incidiſſet, partim attonitâ perfidiâ, & inter ſe ſuſpectae, quia detectam eſſe rem apparebat. Ita Ludouicus Belaſium appulit, feliciter, vt in malis, vitato ludibrio, conſeruataque libertate cùm Imperium amiſiſſet. Eó Cardinalis Aſcanius, duoque Cardinales alij, quod erat Ludouico intimum conſiliorum, anteceſſerant, vnà cum paruis liberis educatoribuſque eorum, & magiſtris, nobilium fere manu, & inerant praecipui quidam è Clero, quos ab vitae literarumque commendatione Princeps in eam curam aſciuerat: Illic igitur fretus praeſidio & auctoritate trium Cardinalium, idque nomen pro maximo munimento exiſtimans: ſimul cingentibus latera proceribus vrbis, qui Cardinales & liberos aſſectati, extra perfidiae ſuſpicionem erant, dicitur velut ex magna defatigatione reſpiraſſe pauliſper, diraque captiuitatis imagine attonitum animum collegiſſe. Ingreſſus deinde mixtam quandam ex indignatione ſimul

ſimul & metu orationem, blandimenta, minaſque & preces iaciebat. Comites exſilij ſui, proſperarum aduerſarumque rerum ſocios, cariſſima ſibi capita, & partem optimam ciuitatis, & firmamenta imperij appellauit promiſcue omnes, qui adeſſent vnà & ſequerentur. Nulla poſſe tam benemeritis ciuibus ſatis digna praemia reperiri: ſed praemiorum omnium inſtar fore memorem ſemper animum & gratiſſimam erga tales amicos voluntatem, qui fide ac pietate erga ſe ipſum, abrumpere ſeſe ab ipſa patria maluerint, omnemque ſubire fortunam, quàm expectare domi neceſſitatem eam, infidos ſocios, barbarum hoſtem intra moenia vrbis admittere cogerentur. Enimuero fortium virorum, & honeſtiſſimi comitatus vniuerſi meritum id gloriamque eſſe, quam tamen pauci dedecorarènt, ſpecie quidem & corpore ſequentes principem, animis verò ſpectantes Gallica arma & fauore hoſtium imbuti. Neque tamen hos ipſos peccare perfidiâ, ſed errore quodam humano, propterea quod praeſenti rerum motu perterriti, ad partem inclinent eam, in quam vergere cuncta videantur. Sed ſcirent, exitum fore Gallo diſparem longe ab ea ſpecie, quae caliginem nunc ipſis offundat, & ſpes vanas, terroreſque falſos repraeſentet. Se quidem in praeſentia cedere tempori, quae non vltima pars Imperatoriae prudentiae ſemper habita ſit, quodue ſumi principum & regum non ſine laude factitarint, quoties fortuna contra daret: & illam tantopere laudatam anti-

quitatem plenam eiuſmodi exemplis eſſe. Caeterùm, & hoſtes ipſos, & ſi qui deprauati ſint ab hoſtibus, breui eſſe intellecturos, quantum interſit inter initia bellorum & finem, qui primorum euentuum laetitiam ſaepe funeſtam inanemue fecerit. Ire ſe ad Maximilianum Caeſarem tam arcto vinculo connexum ſibi quàm omneis ſcirent. Supereſſe ſtudia populi, & vrbem adhuc, & arcem, & tanti exercitus robur. Conciturum externa arma, ſi domeſticae vires, ſi auxilia proximorum labarent. Eſſe in domo ſtirpem egregiam liberorum, eſſe fratrem Aſcanium praeditum ea dignitate, quam Reges ipſi ſociam & aequalem ſuae Maieſtatis admittant: eſſe munimenta alia, quae Sfortiarum generi ac nomini duraturam in ſaecula ſucceſſionem promittant: & quantulum profectum fore hoſti, ſi tollatur ipſe vel cadat? Talia fere Ludouicus ad familiares duceſque ſuos egerat, agnoſcentibus pleriſque artem, qua res ſuas profligatas attollere erat conatus: pauci ſpem vllam de ipſo bonam habebant, laetiue quicquam ominabantur. Cum Aſcanio Cardinale ſermo triſtior fuit. Rogauerat ille primo ſtatim congreſſu, quam curam tuendae arci, quodue praeſidium frater adhibuiſſet? Vbi eſt à Ludouico reſponſum, Arcis cuſtodiam creditam eſſe Curtio fido homini & probo, tunc Cardinalis Aſcanius,
» vatis in modum: nos verò euoluti ſumus (inquit)
» omni iure ac poſſeſſione Mediolanenſis Imperij,
» iamque cuncta in Gallum ceſſere. Haec ad Bela-

ſium

ſium acta dictaque erant. Ab Belaſio, enauigato lacu, magnis itineribus, quanta per confragoſa & aſpera loca potuit adhiberi feſtinatio, Oenipontem peruenere: atque interim alij ſuper alios nuntij perditarum rerum aſſequebantur agmen, vaticiniumque Cardinalis, exitu comprobatum in ore omnium erat. Oeniponte Maximilianus Caeſar moerentem afflictumque Sfortiam erexit, cùm caetera omni benignitate, tum hilare ac large pollicendo, fore quamprimum vt in fortunae ſuae ſedem ipſo adnitente reſtitueretur. Ita Ludouicus ab magnae fortunae culmine lapſus ad ima, rurſus excitabatur, ſpemque inter miſerias ingentem voluebat: & quia non ſatis impigre pro ardore iraq; ſua moueri Caeſarem videt, rem aggreditur, futuram horrori omnibus, qui Metropoli huic nominique Mediolanenſi eam impoſitam eſſe labem cognoſcent. Auſus namque eſt Turcarum in Italiam vocare arma, quale flagitium in tanta colluuione ac varietate dominantium non viderat Vrbs, quae ſecundas in principatu Catholicae religionis partes, & fundatorem Apoſtolum, ſobolemque per tantum aeui Parente dignam praefert. Referam triſtiſſimi negotij ſeriem & ordinem, vt huius etiam abominandae rei memoriam praeſenti felicitati temporum haec noſtra cura repraeſentet. Poſtquam Sfortia lentam Caeſaris opem, auxiliumque pertaeſus, ſtimulante cupidine recuperandi imperij, in Gallum irâ, in paruos liberos miſericordiâ, metuque inſidiarum, & pudore tam

deformis fortunae nullum quietis locum inueniebat, vertit animum ad consilium illud infelix, vti barbarum exciret in Italiam, & Mahometana vexilla ferret in Gallos, qui ipsi auxilio vocati eiecerant socium. Haec vbi taetra sententia stetit animo, Mediolanenses homines duos elegit, in quibus & fidei plurimum habebat, & satis esse calliditatis audaciaeque rebatur, quantum scilicet barbaricam terram aulamque aditurus esse oporteret. Hos onerat promissis, & vbi assensere, mandatis instruit, legatioque ea Catholici hominis ad Turcam nonis Nouembris iuit. Legati, Ambrosius Mendax, & Martinus Casalis fuere, tamque iusta sors fuit ad custodiendam indignissimi facinoris memoriam, vt literae ipsae sint repertae, queis Princeps ipse duobus illis Ambrosio & Martino scripta mandata formamque legationis obeundae, edidit in hunc modum. Martine, & Ambrosi,
„ quos nobis ad Turcarum Imperatorem legamus.
„ Prudentia vtriusque vestrum, & magnis rebus per-
„ specta erga nos fides ac beneuolentia singularis
„ facit vt arbitrio potius vestro relinquamus ea,
„ quae ad rem istam commode administrandam per-
„ tinere visa erunt, qu m vt auctoritate iussuque
„ nostro complecti ac definire singula velimus.
„ Dedimus vobis literas ad Turcarum Imperatorem
„ vt fides legationi sit, itemque nostra manu subsi-
„ gnata pura folia octo. His vtemini, prout dies
„ tempusque, & ratio rerum monebit. Quae autem
„ exponi agique nostro nomine apud Turcam veli-

mus,

„ mus, haec ſunt, & ea ipſa iudicio prudentiaque
„ veſtra moderabimini. Primum omnium, ſi ita vi-
„ ſum erit, impetrato aditu reddetis Principi literas,
„ vt legatos vos eſſe noſtros ſciat, fidemque vobis
„ habeat omnium rerum. Dein perfuncti primae
„ ſalutationis officio, demonſtrabitis, pulſos nos
„ Imperio ſedeque noſtra, non alibi, quàm in Tur-
„ cico faſtigio ſpem habuiſſe collocatam, ad cuius
„ Imperij magnitudinem ſpectet, ne qua iniuria mi-
„ noribus fiat. Cetera deinde, vel ſtatim, vel ſpatio
„ interiecto, vel coram, vel per Baxas Portae pro-
„ ceres exponetis: cauſas nempe belli Gallorum &
„ Veneti Senatus impotentem cupidinem, qui appe-
„ tant Italiae dominatum, vt ſi prima proceſſerint,
„ ad reliqua tranſgrediantur, & nomini quoque
„ Mahometano terribiles fiant. Galliae Regem im-
„ minentem vrbi Genuae vt mare illud in poteſtate
„ haberet, poſtquam per conditiones aſſequi nihil
„ potuerit, hoſtem ex amico repente factum iuiſſe ad
„ arma: Venetos eodem conſilio quo Gallus mo-
„ ueretur, tentaſſe Piſarum vrbem ob maritimas
„ item opportunitates, & quia Mediolanenſibus
„ armis ea ſpe fuerint deiecti, in noſtram perniciem
„ coniuraſſe cum Gallo. Pontificem verò Romanum
„ à quo reconciliari diſcordes oportuerat, prae-
„ buiſſe potius alimenta igni, & adiutorem fuiſſe
„ coniuratis: alioſque Italiae Principes in nos eſſe
„ armatos ob eam cauſam, quia armantibus ſe con-
„ tra Mahometanum Imperium obſtiterimus. Haec
„ omnia Turcarum Imperatori, ſi vobis ita viſum

erit,

„ erit, exponetis Ambrosi & Martine, prout res ipsa,
„ vel reticendi vel addendi aliquid, consilia vobis su-
„ bijciet. Ac ne indigna Turcico auxilio videatur cala-
„ mitas nostra, si fortè illic existimati erimus arcuisse
„ segniter hostem & aperta immunitaq; omnia prodi-
„ disse venienti: narrare poteritis quos vidistis etiam
„ ipsi nostros ad omnia defendenda conatus, muni-
„ mentaque & praesidia, & quicquid aliud aduersus
„ hostilem impetum compararet faceretur quilibet
„ prouidentissimus imperator. Sed ita tulisse casum
„ infestum, & saeuissim belli procellam, vt cùm ab
„ pluribus simul partibus instaret ingrueretq; hostis,
„ qua potissimum parte irrupturus esset, nesciretur,
„ nec ad omnia itinera aditusque sufficeret miles.
„ Auxilia, quae promissa erant, in tempore venire
„ non potuisse cùm Caesar Heluetico bello implici-
„ tus teneretur: Florentinos Pisana res distineret.
„ Classem verò, quam ab Genua in sinum Hadriati-
„ cum mittere destinaramus, vt aduersus communes
„ hostes cum Turcica classe coniungeretur, non tan-
„ ta celeritate potuisse adornari, quin celerius ipsi
„ abire cogeremur & vnà cum Imperij tuendi appa-
„ ratu, imperium quoque ipsum omittere. Duas
„ vtique res fuisse, in quibus aliquid spei colloca-
„ tum haberemus: alteram, si Mahometana arma
„ ita vrgerent Venetos, vt respectu rerum suarum
„ ab Gallico foedere abstraherentur: alteram, si Cae-
„ sar, facta cum Heluetijs pace mittere nobis copia-
„ rum aliquid posset. Vtramque spem impetu ac
„ celeritate hostium fuisse delusam, propterea quod

" prouiſu ac metu talium auxiliorum ſtimulati illi
" nihil reliqui fecerint vt expectationem illam no-
" ſtram anteirent opprimerentque. Poteritis quoque
" demonſtrare, quemadmodum, oppreſſo in Prouin-
" ciae finibus praeſidio, acciderit hoc, vt repentina
" conſternatio praeſidia caetera exercitumque vni-
" uerſum inuaderet, ac ſicut in bellis accidere con-
" ſueuit, parua illa res labefaceret cuncta & profli-
" garet. Nos, cùm exiguas infirmaſque copias ha-
" beremus, cumque Vrbium noſtrarum alias expu-
" gnaſſet iam hoſtis, alias oppugnaret: nec tantam
" duorum coniunctorum exercituum ſuſtinere poſſe
" multitudinem videremur, abeundi conſilium cepiſ-
" ſe, ſcilicet ne manendo & cunctando, ludibrium
" fortaſſe dedecuſque aliquod contraheremus, qua-
" lia exempla in potentiſſimos etiam Reges aliquan-
" do fortuna belli edidit. Arcem Mediolani fuiſſe
" validiſſimam vnam, quae ſi ſalua maneret, irrita
" omnia faceret hoſti, & nequicquam cum Veneto
" Senatu Rex Galliae conſpiraſſet. Inſtructiſſimam
" hanc omnibus rebus in diſceſſu noſtro tuendam
" dediſſe homini, quem nobis ob beneficia fidiſſimum
" eſſe omnium arbitraremur. Ab eo nos homine pro-
" ditos eſſe vna cum Arce, mancipijque fraudem
" vnius, non virtutem fuiſſe Gallorum, quae Gen-
" tem imbellem in Imperij noſtri ſede collocarit.
" Vbi Rex Galliae, coniuratorum ope, ſolitudine
" noſtra, proditione praefecti, Mediolani fixerit pe-
" dem, ſtatim concurſus ingentes ad eum eſſe factos
" omnium, qui Turcicae maieſtatis hoſtem atque
aemulum

„ aemulum hunc valeſcere cuperent : ceteros inhor-
„ ruiſſe ſucceſsu illo palamque nouum Imperium
„ auerſari : voces audiri paſſim fauſtas in nomen fa-
„ miliamque noſtram: paratos cerni omnes in quem-
„ cunque motum ſpes aliqua obiecta noſtri reditus
„ poſtularit. Nunc ipſum Galliae Regem abijſſe
„ domum eo conſilio, vt primo quoque tempore
„ reuertatur in Italiam, quam ſibi ſpe vana deſpon-
„ derit vniuerſam cum vaniore illo voto, vt Con-
„ ſtantinopolim vſque victor eat. Nobis ad recupe-
„ randi Imperij ſpem haec adeſſe: Vacuum iam pace
„ Heluetica Caeſarem, Florentinos item ab re Pi-
„ ſana iam ſolutiores: ſtudia populorum erga nos:
„ par odium in Gallos, famamque communem ad-
„ uerſam Genti: & nos ipſos, ſi quis adiutor exiſtat,
„ nec ſegnes ad pericula, nec infelices quamuis ho-
„ ſtibus adhuc proditoribuſque noſtris plus adfuiſſe
„ felicitatis videri poſſit. Haec ipſa poſtquam Otho-
„ mano demonſtraueritis, vel coram, vt dictum eſt,
„ vel per ipſius intimos amicos, vel amplificata, vel
„ diminuta prudentiae veſtrae conſilijs & praeſen-
„ tium rerum admonitu, vel denique omnia ſimul,
„ vel iteratis alloquijs: tunc Ambroſi, & Martine,
„ rem ſuppliciter à Principe petetis ipſam, cuius rei
„ cauſa mittimus vos & legamus. Petetis autem,
„ vt acriter exercere bello Venetos velit, nec mari
„ ſolùm, ſed etiam circa vrbes, quas in continente
„ habent, mittendo copias in Italiam & iuſtum ab
„ hac parte bellum inferendo. Quod quidem vltro
„ ipſe facturus fuerat, atque etiam eius rei promiſſa

ferentem

» ferentem legatum miserat: sed celeritate opus est,
» idque ipsum non sine accuratissima gratiarum actio-
» ne propter tam enixam erga nos voluntatem, ex-
» ponetis. Si celeriter adiuti erimus, & Turcica
» ope recuperauerimus Imperium: opes nostras om-
» nes animumque & fortunam, & florentissimam
» illam Italiae partem, Vrbemque Genuam & mare
» Ligusticum fore instrumenta rerum earum, quas ad
» sempiternam Othomani nominis gloriam excelsus
» illius animus molitur. Sin autem responsum erit
» vobis, ipsiue suspicabimini, malle Turcarum Impera-
» torem, pacem habere cum Veneto Senatu, quàm
» bellum gerere, atque inclinatos in eam partem
» animos videritis: tunc Ambrosi & Martine, mutata
» negotiatione, curam precesque conuertetis eò, vt
» ne pax aliâ fiat conditione, quàm restitutâ nobis
» per Senatum eum Cremonâ, castellisque & locis
» alijs, quae bello hoc capta de nobis habent. Age-
» tis item & petetis, vt inter pacis eius conditiones
» excipiatur, ne Veneti cum Galliae Rege quic-
» quam agant, neue foedere aduersus nos inito
» teneantur in posterum, neue arma in nos ferant.
» Si dabit haec annueritque Princeps, vos verò, non
» pollicebimini praeterea quicquam, & omni vitata
» rerum aliarum mentione, toti eritis in eo, vt cer-
» tissimam fidem auferatis fore ita omnia, sicuti pe-
» tita promissaque erunt. Sin eritis de re aliqua
» compellati, quam rem à nobis praestari nominatim
» Othomanus petat: cauetote, ne certi quicquam
» ac definiti nostro nomine promittatis, atque hoc

 vtemini

" vtemini verbo : quandocunque restituti in Imperium simus, facturos omnia quae velit, & ipsius fore arbitrij domum, ac fortunam, & vitam, quam ipse nobis dederit. Pecuniae summa siqua petita erit itavt nulla declinatio necessitatis eius relinquatur: vos quidem videbitis, vt ea summa quantum fieri poterit, circumscribatur atque coarctetur: caeterùm, neque pecunia, neque quicquam aliud, tanti erit, vt aliqua sequatur animorum offensio, siue alienatio, quae negotium hoc, & spes nostras inchoatas abrumpat turbetue. Cum his igitur mandatis Ambrosi & Martine proficiscemini, mandataque ipsa, & vniuersae legationis ordinem praesentium rerum facies & forma gubernabit. Nos porrò legatos alios alia via duos mittemus, vt si quid vobis in itinere acciderit, quominus expedito cursu peruenire possitis in Aulam, res nostra propter eiusmodi casum, detrimenti nihil patiatur. Quód si vtraque legatio feliciter ierit, id ipsum afferetis ad demonstrandum, quantopere cordi nobis fuerit, vt ad Principem postulata nostra perferrentur, & quantam in ea re spem positam habuerimus: Vtri priores in Regiam veneritis, fungemini legationis officio, prout hominum illorum, Aulaeque, & Principis, & rerum habitum formamque repereritis. Qui posteriores aderunt, hac se nota & tessera praebebunt prioribus agnoscendos, si familiae nostrae nomen in primo congressu ter enuntiarint: eaque inter vos arcana significatio erit, ne qua fortè fraus fiat, neue ad

consilia

„ consilia nostra excipienda & cognoscenda, legati „ nomen ementitus aliquis sese vobis immiscere „ ausit. Legatione peracta, impetratisque suppetijs, „ & quoquomodo ad causam adiuncto Turcarum „ Imperatore, rem inter vos ita comparabitis atque „ partiemini. Excurret statim è vestro numero vnus „ ad nos in Germaniam, siue in quem alium locum „ delati erimus. Remanebit alius in Regia, nimirum „ ad continenda illic & fouenda studia, quae conci- „ liata erunt, ne vanescant aut immutentur, neue „ res ipsa differatur, quod perinde esset ac si nihil „ foret impetratum. Placet autem, huic diligentiae „ & curae praeesse potissimum alterum è vobis Am- „ brosi & Martine, scribentem subinde ad nos ea, „ quae dies feret. Tertius verò aliquis ire cum ter- „ restribus copijs debebit, & affectari eas ab Con- „ stantinopoli per totum iter, isque de itineris pro- „ gressu certiores nos faciet per literas & nuntios „ quoties dandi & mittendi facultas erit. Epistolae „ porrò omneis, quae, vel ex aula, vel ex itine- „ re mittentur ad nos, erunt scriptae notis occultis, „ ne si fuerint interceptae spes simul omnis nostra „ intercepta perierit. Dona Principi, praeter quae „ misimus iam, vellemus quidem adhuc mittere, „ daremusque vobis perferenda pro maiestate ipsius, „ & munificentiâ nostrâ: sed praesentis fortunae „ conditione impedimur: atque hac ipsa excusatione „ vtemini etiam apud Purpuratos, fidemque dabitis, „ fore, vt recuperato imperio, singuli colantur do- „ nis, quae digna ipsorum fastigio, & magnis erga

„ nos meriti erunt. Nec praesentis tantummodo
„ munificenciae daturi sumus dona: sed aliquot
„ etiam millia nummûm aureorum, si nonnullis
„ eorum in singulos annos nostro nomine promitten-
„ da esse duxeritis, pactum promissumque id ratum
„ habebimus, annuaque tributa in Regiam mitte-
mus. Hisce monitis & mandatis, Ludouicus Sforcia, parto per scelus imperio superstes & extorris Turcicam illam legationem instruebat, inexpiabile flagitium admittens erga Metropolim hanc, quae tot perpessa saeuae ac irreligiosae dominationis calamitates, nihil tale viderat aut meminerat. Exciri Mahometem in Regna Catholicae Religionis ab Mediolani Duce? Adulationes, & preces, & munera, & tributa obsequiumque infimum vltro versa in communem hostem? iteratasque legationes hinc in barbaram terram, in falsi Prophetae spurca domicilia, quò Christiani Principes antea iunctis exercitibus ibant, vt depellerent humani generis monstrum & labem? At quo tanto pretio suscepimus hanc labem, quidue docuit confidere mostro? vetus, atque iampridem insita mortalium animis superbia, quae infatuat animos, vt in hac humanae vitae scena eminere supra alios velint, atque ad ludicrum illud & inane fastigium etiam per scelera enitantur. Viderat vrbs Mediolanum, atque haec Ambrosiana sedes, pertuleratque violenta tyrannorum ingenia, & armatas in Metropolim sectas Haereticorum, obsessa templa, quaesitos ad necem

Archie-

Archiepiscopos, & quicquid aliud in principatu impio, funestum, atrox, dirum accidere potest huic sacrae & Apostolicae potestati. Etiam legitimi iustique, sed regnandi artibus importuni principes attulere luctum Vrbi, & sicut gloriosi ac laeti plerique dies, ita infelices plurimi per omne tempus fuerunt. Nullum tamen arbitror acerbum magis ac triste tempus incidisse, quàm vbi solita regiorum arcanorum vanitate, per susurros primò, deinde apertiùs paullò & liberiùs postremò palam & publicè fama haec manauit: fugituum Principem mittere legationes ad Turcam, & Mahometanae Aulae stipendiarium esse factum. Scilicet quid deinde futurum, si felicissime caderet res, annueretque postulatis barbarus? feros auxiliares, truculentos socios, impia signa, rapacium copiarum ductores inhumanos, & vno verbo, Turcarum genus per eiusmodi legationes in Italiam acciri: quae colluuies acerbiorem omni clade victoriam datura esset, etiam si res tam incerta, pro explorata iam & praesenti haberetur. Vincere talibus auxilijs, an vinci, calamitosius foret, explicari non posse. Nam vtram in partem Mars anceps belli exitum inclinaret, praedae ac direptioni barbaris Italiam fore. Quid si Mahometanus hoc patefacto aditu figere in Italia pedem destinaret? quantum id dedecus ciuitatis, vnde causa, & initium huic malo? Nusquam esse gratuita tyrannorum, ac ne Regum quidem auxilia, mercedemque illam, quae persoluitur auro vel ar-

gento, nisi magnitudine summae inter instrumenta bellica destinetur, speciem tantummodo ac titulum esse consilijs intimis maiora semper & diuersa quaedam spectari. Hi ciuium sermones, quaerelaeque & curae erant, postquam missam esse legationem resciuere. Caeterùm, ne Ludouico quidem ipsi liber à religione animus erat: idque facilè apparet in extrema literarum earumdem clausula per quas mandata legatis dabat. Cùm enim antea posuisset, dari literas ad Turcam, vt esset fides auctoritasque legationi, subitâ poenitentiâ mutatum id reperitur: pro literis eiusmodi, pura folia se daturum ait, adscripto nomine signoque impresso: his, prout occasio ferret, vterentur. Scilicet, horror animum subierat, pudorque tanti dedecoris, idque diuerticulum excogitarat. An verò, inter tantas fortunae minas, trepidus, anhelusque & confusus, dum eas literas dictaret, scriberetue, excogitabat primò aliquid, deinde damnabat, atq; hinc illa varietas & inconstantia potuit oriri? Sed non minus miseranda facies in ijsdem expressa literis cernitur egestatis, quae regnatorem tot nuper opulentissimarum vrbium circumstaret, quamuis alioqui, largus promissis, annua tributa Mahometano polliceretur. Nam in attribuendo assignandoque sumptu legatis, qui tam longum iter, aulamque tam opulentam simul & auaram, cum tantis promissis, de re tanta adirent, quingenti omnino aurei nummi perscripti pronuntiatique extant, quantam hodie summam, semilixa, vel

scriba

ſcriba paullò callidior, ex tam longinqua legatione ſeſe abliguriturum ſperaret. Nos, dum hanc Ludouici Sforciae fugam, cauſaſque & initia calamitatis, iniuriam calamitatemque alienam, deiectum Imperio iuſtum heredem, venena in fratris filium, quaeue tragicum hunc dominatum anteceſſere, quaeue ſecuta ſunt, exſequeremur: honeſtiora Pontificum negotia ſepoſita hinc habuimus, ne contagione eiuſmodi rerum inquinarentur, neue, ſi ſecus fieret, alterutra pars, haud perinde ad ſui memoriam valeret. Stephani Nardini Pontificatum exceperat vir omni pontificia laude minime diſpar, literis etiam, & familiae ſplendore clarior: iamque non integre ſolùm & ſancte, ſed magnifice & ſplendide per tales viros, quantum conditio temporum eorum ſinebat, Sacra adminiſtrabantur. Nomen ſucceſſori Ioannes: origo ex Arcimbolda Gente, quae multa pacis decora tulerat etiam priore aeuo, vnde ad nepotes gloria, & ſtudium aemulandi, idque rurſus nouae gloriae alimentum, & ad poſteros alios cura, veſtigia maiorum ſequendi, magnaque hinc per Vrbis Annales, Arcimboldorum claritudo. Ioannes ab adoleſcentia ius ciuile didicit, non ſicuti pleraque nobilitas ſolet, Academiae titulum ad licentiam luxumque referendo, ſed ex licentia luxuque iuuenili aſſumendo id tantùm, quo modeſtiae nomen graue inter laſciuientes temperaret. Ne ſtudia quidem ad communem illam formam fuere, quae ſyllabarum aucupes, praeconeſq; formularum ipſo, iuris pru-

dentiae

dentiae nomine indignos gignit alitque. Paullus, & Scaeuola, ceterique disciplinae eius antistites & conditores in manibus erant iuueni, sicuti quidem inter gregales manauit primò fama, deinde etiam in Historiam venit. Traditum ita scriptumque est: praeter ipsos ciuilis prudentiae fontes, quos penitus animo comprehensos haberet, omnis veteris memoriae notitiam, quae nostris, quaeue Graecorum literis contineretur, adfuisse ipsi: neque hanc absque delectu, cùm, & in tanta Chronographorum turba politissimum quemque rerum gestarum explicatorem & in rebus ipsis, magnorum praesertim Imperatorum, Senatorumue facta & dicta, conuersiones Imperiorum, illustrium virorum exitus, & maximorum motuum minimas caussas, aliaque digna Principe viro sequeretur. Etiam retulere conscij studiorum huius Arcimboldi, curam oblectamentumque fuisse ei, cognoscere principum sui temporis consilia & vires, & ipsorum inter se dissidia, & quicquid occultius pararent. Colloquendo cum peritis, & opportune mutando sedem studiorum, & multorum vndique literas curiose lectitando, id assequebatur. Exactis per haec studia compluribus annis, varieque peregrinatus Arcimboldus, cùm domum reuenisset, facile de eo fama peruenit in aulam, & magnis statim Imperij muneribus admouetur. Senator primò, deinde Quaestorum Praeses, tum Consiliarius intimus, postea legatus, Florentiam, Venetias, in Galliam, in Germaniam, Romam iuit super ijs

rebus,

rebus, quae tunc Sfortiarum domum ac fortunam cum Rege, cum Caesare, cum Pontifice Maximo, cum vtroque Senatu implicitam tenebant. Romae cùm ageret apud Sixtum IV. captus admiratione viri Pontifex ille Cardinalem creat, primò quidem Sanctorum Achillis & Nerei, deinde verò Sanctae Praxedis: ea sunt quasi cognomenta Patrum: Romana consuetudo Titulos appellat. Ferunt admodum aegre tulisse Sfortiam, quòd vir sibi talis ereptus foret. Ereptum namque interpretabatur, quem sacer honos supra suum ipsius fastigium extulisset. Et rarum est, vt Principes Regesue talia suorum incrementa rectis oculis adspiciant, nisi cùm ipsi auctores extitere. Speciem tamen vultumque gratulantis induit, vel quia dignitas ea adulari iam cogebat, vel quia, tam spectatae virtuti proximus ad summum rerum humanarum apicem esse gradus videbatur. Fortasse etiam recordatio meritorum, & tantis experta rebus fides, subitos illos animi motus, quos in omnibus negotijs, malitia principum ciet, ad sincerum verumque gaudium mutarant. Nouus Cardinalis, ea statim opinione sui commouerat omnium animos, vt Perusium & Vmbria ei cum Imperio traderentur, quae prouinciae, potentiorum inter se inimicitijs, quotidianisque caedibus prope versae in latrocinium ac rebellionem erant: nec Pontifici Maximo, nec hominibus eius in ea parte magnopere obediebatur. Fuerant quin etiam interfecti nonnulli ex Pontificijs illis administris inter exercendae quaestionis

apparatum, siue dum praehendere quempiam tentarent, siue dum mandata alia exsequerentur. Et satis constabat, inita fuisse consilia in prioris legati caput, imbutosque sicarios inimicorum suorum sanguine, sacram etiam illam potestatem, veluti sicarium inimicumque vnum destinasse caedi, nisi paratas insidias vimque imminentem, cautior ad fugam solertia Praesidis euitasset. Referam inhumanum & horribile dictu, quod in ea Prouincia ante Arcimboldi aduentum, leue quotidianumque habebatur. Hereditaria illa odia praepotentum prouincialium, ac minus etiam potentum, sed crudelitate insigni, ardentibus ad vindictae dulcedinem ingenijs, eò excedebant vt totae domus internecione delerentur: nec ante conquiescebant, quàm ex inimica stirpe, quicquid etiam sexu, vel aetate inualidum, delessent ferro. Alliserat aliquis ad parietem paruos liberos hominis inimici, grauidamque coniugem obtruncarat, & quomodo rostra vnguesue ferarum, ostentatione venatoria postibus affiguntur, ita stirpis inuisae reliquum vnum infantem rabies eadem ad fores confixerat. Atque palmaria haec demum, gloriosaeque inter illos saeuitiae facinora erant: cruenta verò illa officina calebat assidue feruebatque, vel mandati semper in alicuius caput, vel conducendarum operarum, vel insidias struendi. Haec disciplina iuuenum erat, perseuerabant senes, cùm successor simul & vltor electus Arcimboldus ita coercuit gentem, vt nobile exemplum statueret etiam in posterum ad cae-

teros,

teros, si quos fortè similis intestinus furor aliquando lacerare coepisset. Namque, priusquam in Prouinciam iret, diligentissime firmauit arces & castella praesidijs, immissoque solutis ordinibus milite, mox ipse subsecutus cum validis equitum turmis, sanguinarios illos homines repentino terrore confudit. Truculenti aliâs & diri trepidabant adspectu Cardinalis, quem & gratiae imperuium antecedens fama nuntiarat, & vndique armatum videbant. Sed nihil magis exterruerat, quàm quòd, dissimulatione mira, sine strepitu vllo firmatae arces, sparsique per prouinciam manipuli essent & communi omnes metu perculsi, factionum & certaminum, inimicitiarumque prope iam obliuiscebantur. Postquam ea caligo animis offusa est, nihil quidem ab legato mouebatur, vnde coniectura aliqua posset oriri, quidnam ille acturus esset: appositi tamen speculatores & homines idonei passim obseruabant quicquid partium duces agerent ac mouerent: collocutiones atque congressus nocturni siue diurni, commercia traiectionesque pecuniarum, consilia denique omnia referebantur in Aulam. Simul erant ad opportuna loca dispositae stationes armatorum, ne elaberentur aliqui, quos & fugam meditari compertum erat, & comprehendi, retinerique domi tutius habebatur. Quà versi in latrocinium globi aliquot, ad extremos prouinciae fines constiterant, globis erat maioribus imperatum, vt regione vagarentur eadem: simul admoniti praesidiorum, & arcium praefecti, vt

quà cuique proximum esset, cum suis in eos excurrerent; edictumque statim; qui exsul, quiue capite damnatus, exulem alium interfecisset, is vt impunitatem haberet omnium, quae commisisset antea, tutoque ac libere in patria commoraretur. Hac indagine Cardinalis legatusque Arcimboldus, cùm Prouinciales illos ex caede viuentes cinxisset, vulgoque existimarent, satis fore ei, si quietam haberet Prouinciam, ac nullum nouum in eius imperio flagitium admitteretur, ipse quidem, tamquam praesenti tranquillitate ac modestia paceque contentus aliquantisper quiescebat. Mox, sopita omnium fere expectatione, paucos insignes duces factionum,& scelerum capita, quos euadere nolebat ne absentes etiam Prouinciae statum sollicitarent, vnius horae momento omnes, vnaque nocturna satellitum & militum impressione circumscriptos, in latumias & castella seorsim misit; iacebantque ibi per dies aliquot inuicem ignari captiuitatis alienae, ac se tantummodo quisque esse captum arbitrabatur. Ita comprehensis vinctisque flagitiorum & saeuitiae proceribus caeteri, queis exsilium sine publica noxa vel periculo perniciem egestatemque vltimam afferret, & edictis literisque quotidianis, & misso viatore, & denuntiatione poenarum citabantur. Patuit his fuga: cumque caput & vitam quisque suam fortunis omnibus anteferret, abiere sic multi cum vanis fugiendi artibus, nec sine vaniore laetitia quòd Magistratum elusissent. Legati erat artificium, vt sine

carnifice,

carnifice, & ſecuri purgaret Prouinciam, nec locus interea relinquebatur infami ac vulgatae in multos principes querelae: crimina reoſque conquiri, vt aerarium augeretur. Aufugiebant enim vltro, & capita deuota poenis vltimis, voluntaria fortunarum amiſſione redimebant. Seruitia, quorum manu atrociſſimum quodque facinus patratum, erat, amiſſo pabulo, veſtigia dominorum ſequebantur: ſi qui horum fuere ſegniores ad fugam, de his ſumpta ſupplicia ſeruilem in modum, & vili ſanguine ſatisfactum exemplo. Latronum & exſulum veteranae cohortes inſtrumenta ſaeuientibus, & modeſtis etiam calamitas, prouinciaeque totius malum, primo ſtatim Cardinalis aduentu, ſicut ad tepores ſolis nebulae dilabuntur, euanuerant. Namque promulgato edicto, quod occidenti ſocium, impunitatem praemiaque inſuper dabat, aut inter ipſa latrocinia latebraſque, decollabantur à gregalibus ſubinde aliqui, & quotidiana exempla diſſociabant ceteros, aut ab emiſſarijs opprimebantur. Feroces procerum animi, tabe carceris, & fortunae conditionem aggrauante ſumptu, & audita demum in vinculis prouinciae totius trepidatione, fugaque, vel captiuitate, vel nece aliorum, ac ſuum inde periculum aeſtimantes conſceneſcebant ac frangebantur rabie, moerore, metu. Conticuerat atque deferbuerat omnis repente furor, ac ſi quod imperium nutuſue Cardinalis in publicum foret, ſedulò cuncta atque obedienter fiebant tamquam à bene moratis, vel diſcipulis in magi-

ſtrum,

ſtrum, vel filijs in parentem. Tunc ille, perſtri-ctam & afflatam ceu fulguris ictu prouinciam cernens, ſatis iam eſſe terroris, ſatiſque minarum arbitratus, inſtitit etiam tractare quietis vias, & fomenta adhibere animis, vt ferre concordiam vellent. Cognitis inimicitiarum cauſis, & origine factionum, quae familias iam inde à principio alie-naſſent iniurijs etiam & damnis, quae eſſent accep-ta, & illata viciſſim, pacificatores ad reconciliandas eas familias adhibebat idoneos, & authoritatem ipſe ſuam interponendo, ſpem faciebat, tum ho-neſti tutique reditus in patriam illis qui aufugiſſent, tum maturae libertatis ac ſalutis ijs qui in cuſtodia haberentur. Fortunae interim noxiorum attere-bantur. Corpora in vinculis degebant: & amicum aliâs patriae nomen exſulibus horrori erat. Sed cuncta, quae Arcimboldus in Romana illo legatio-ne imperioque fecerit aut inſtituerit, perſequi non operae habeo cùm ad ea, quae ſunt huius Metro-politani inſtituti vix ſufficiam. Erat adhuc in prouincia Cardinalis, cùm Epiſcopus Nouariae mortuus multos eius Eccleſiae cupidos excitauit. Namque Nouarienſis Eccleſia, praeterquam quod late admodum patet, eſtque in amoena Inſubriae parte vectigalibus inſtructa ſatis amplis, adiunctam etiam habet dynaſtiam, imperiumque locorum aliquot haud ignobilium, & fertiliſſimi tractus. Ideò pontificatum eum atque iuriſdictionem haud obſcuris in Eccleſia meritis homines, appetebant. Sed Pontifex Sixtus Arcimboldum praetulit.

Sixto

Sixto postea successit Innocentius VIII. isque vacuam Nardini morte Metropolim hanc eidem mandat Arcimboldo, quam triennio rexit absens. Nitebatur enim per ea tempora Romana res huius praecipue consilijs & auctoritate, nec ei discedere ab vrbe iam licebat, ibique est mortuus. Adoleuerat ad omnem eximiae virtutis gloriam disciplina & imitatione Ioannis Arcimboldi, frater eius Guidus Antonius non minus ingenij studiorumque similitudine quàm natura frater. Quippe animaduersum hoc in omni aeuo compertumque est, vt corporum, in familijs, ita etiam animorum esse similitudines atque germanitates, & quomodo naeuum aui notamue aliam, post longum saeculorum ambitum retulit nepos aliquando vnus, ita vitia virtutesque, & mores habitusue nepotum praui siue honesti saepe regenerauere auos. In fratribus quidem id ipsum vsu venire tanto magis potest, vt referant alterius alter animum corpusue eaque naturae imitamenta passim spectantur. Caeterùm Arcimboldis hisce fratribus etiam quae vano nomine dicitur fortuna vim suam immiscuisse visa est, vt euentis quoque rerum, & honoribus ac vitae cursu congruerent inter se, itineribusque ijsdem fere irent. Fuit in Guido Antonio praeter iuris ciuilis prudentiam studium illud litteraturae interioris, quod à Cardinale adhibitum fuisse retulimus, vt ipsum ius ciuile, temporum & hominum vitio barbarum prope atque infuscatum expoliret. Fuit item animus ei, sicut fratri, gubernator quidam,

dam, & apte compositus ex modestia simul, & quicquid illud est, quod huic virtuti mansuetudinique diuersum gubernatio populorum iniungit. Ad tractanda principum negotia par cum fratre habilitas, & quidquid illud item in moribus & sermone requiritur affine regnantium animis, vt minorum alloquia grate admittant. Ea nimirum habilitate & gratia, naturaeque munere Ludouico Principi placuerat, quoties inter illos nutantis fortunae motus, atque etiam antequam nutare inciperet, mittere voluerat de imperij rebus ad amicos Principes legatum. Ita Neapolim, in Pannoniam, in Hispaniam, ac denique Romam est missus. Sed & munera domi magistratusque gesserat eosdem fere, qui Cardinalis etiam animum in minore fortuna nobilitarant, quosue ille nobilitarat. Consiliarius intimus fuerat vtriusque Sfortiae: iura pacis, arbitria belli, foedera & societates, & rem quoque familiarem principis tractarat. Per tot munera peruagatus cùm esset, velut struente atq; continuante fortuna illum fraternae similitudinis tenorem in extremo quoque actu, euenerat, vt Romam à Principe legaretur sub idem fere tempus, quo tempore Cardinalis decessit. Ibi, sicuti antea frater, ex Sfortiae legato, Mediolani Archiepiscopus creatur. Et vt in simili re parique negotio, idem etiam Principis animus erga nouam hominis sui dignitatem fuit. Torua reputabat mente Romanam indulgentiam erga domum hanc Arcimboldorum, in qua summus vrbis honos, Ambrosianusque

sianusque

ſianuſque Pontificatus continuata per fratres ſucceſſione retineretur. Amiſſo quoque miniſtro, & quòd occaſione legationis creuiſſet, angebatur. Sed poſtquam rediјt ille Mediolanum, Metropolimq; capeſſiuit, fiebat artibus & lenitate noui Archiepiſcopi, vt manſuefieret atque verteretur in bonum, quicquid aſperi, ſiue iniucundi erat. Super omnia commouerat animos ſplendor, & magnificentia viri, & proiecta cura pecuniae, quae tabes ac venenum omnis honeſtae famae eſſe conſueuit. Priores Archiepiſcopi, ſiue incuria aedificandi, ſiue temporum ad eam rem inſcitia, ſiue etiam perturbatione ac varietate honeſte ac laxe minus aliquanto habitarant, quàm Vrbis nomen, & amplitudo Metropolitana, tantaeque opes poſtularent. Sanè voluerant ſubinde aliqui veterum Pontificum, vt cuique animus & otium obtigerat, dignitatis aliquid adijcere domicilio, atque dum id conantur, aliquoties etiam mutata translataque Sedes erat. Nondum tamen, vt dixi, ſatis commode ſatiſue decore ad hanc ſacri Imperij maieſtatem habitabatur. Arcimboldus ei curae animum adiecit: & ſicuti politior iam cultiorque aetas illa erat, impetrata etiam à Principe, area, extulit aedes in amplitudinem eam, qua contenta eſſe poſſit etiam haec temporum noſtrorum elegantia ſupergreſſa nimium & aſpernata priores conatus. Templi maximi cultus vt auctior maiorque eſſet, ad veterem Sacricolarum numerum, tredecim adiecit alios, & pecuniam, vnde res

diuina bis quotidie in perpetuum fieret, aſſignauit. Attribuit quoque pecuniae magnam vim ea conditione, vt perducendo ad faſtigium operi inſumeretur. Haec agentem mors oppreſſit nono anno poſtquam Archiepiſcopus creatus erat. Succeſſit deinde ei fratris filius Octauianus nomine cùm trigeſimum aetatis annum, vel, vt alij malunt, trigeſimum alterum haud dum expleſſet. Tanta indoles virtutis fuit. Huius animum, ſiue natura ipſius, ſiue parentis voluntas flexit in alia ſtudia, quàm quae maiores adamarant. Namque cognita philoſophiae parte, quae verſatur in ſubtilitate differendi, deinde ea, quae poſita eſt in naturae obſcuritate moribuſque hominum, & vita, tranſgreſſus ad celeſtia & diuina, totum hunc maximarum ſcientiarum curſum ita confecit, vt non anteferretur ſolùm aequalibus, ſed eſſet etiam admirationi illis, qui in eo genere aetatem conſumpſiſſent. Ea certe fama de iuuene hoc manauit, atque ita nobis narrauere ſeniores, qui aiebant ſeſe puerilibus ſuis annis audiuiſſe grandaeuos alios memorantes auditum id ſibi cognitumque ex maioribus natu cùm ipſi adoleſcentes adhuc eſſent. Curricula illa vtriuſque philoſophiae feliciter emenſus, ſicuti fama eadem tenet, ac ſicut etiam literis traditum eſt, conquieuit in ſtudio quodam etiam politiore, vnde nitor & auctoritas, ponduſue literis illis, quas antea ſectatus erat. Voluit enim hoc aſſequi, vt praeter latini ſermonis elegantiam & copiam, quam ſemper ad ſtudia illa ſeueriora adiunxiſſet, Grae-

corum

corum etiam Hebraeorumque literis, tum ad monumenta vtriusque linguae interpretanda, tum ad explicandos animi sui sensus, instructus expeditusque esset. Sequebatur iam eum fama, tamquam literati gentium etiam illarum homines concederent ipsi tempestate ea linguae suae principatum: atque cum publico hoc fauore maturam capessendis honoribus iuuentam ferens, Romam est profectus. Iuuenis erat tunc annorum fere quatuor & viginti, floremque illum aetatis, mite ingenium, & dignitas oris adiuuabant. Itaque, quamquam inciderat in tempora non admodum amica virtuti, cumque Alexandri VI. Pontificatus, alijs potius hominibus & ingenijs fauere videretur, omnia tamen est consecutus, quae gratuito contingere possent: ac sub Pontifice alio nihil fore ei imperuium autumabat vrbis rumor. Pius III. Alexandro mortuo, regimen humani generis adeptus id statim augurium animorum comprobauit, assumpto in Patrui locum iuuene: ac sperabantur caetera cùm mors eripuit Vrbi Archiepiscopum, qui ostensus magis erat quàm datus. In aliquot deinde annos durauit haec nobis calamitas, vt absente Archiepiscopo, per Vicarios regeremur, pastorumque nomina audiremus magis quàm ipsos videremus. Namque principes Estenses, Hippolytus primus, & Hippolytus secundus, tum, ob fortunae magnitudinem, in qua nati educatique erant, tum ob legationes amplissimas, aliaque Romana munera, queis occupabantur,

haud magnopere rem hanc Mediolanensem curabant, inspiciebantue. Ita, per eos annos, disciplina solutior fuit, & squallebat Ciuitas, non Pontificum tantummodo desiderio, sed etiam importunitate noui, nec duraturi dominatus, cuius mala & turbas nulla commodius narratio repraesentauerit quàm nomen ipsum Gentis. Ac tanto maior erat ex ea gente clades vastitasque Mediolani, quia Rex ipse redierat in Galliam, quo praesente vix contineretur exercitus illius licentia: adeò, per se furentes, contemptu etiam absentis accendebantur. Imperator autem ipse Gallicorum exercituum, cui discedens Rex summam reliquerat omnium rerum potestatem, eiusmodi erat, vt si vel modestia exercitui, vel vrbi otium maneret, posset ipse partem vtramque in furorem agere factionum stimulis, & magni nominis inuidiâ, rabieque & instinctu multorum qui fouebant eius viri potentiam, siue detrectabant. Iacobus is erat Triuultius, animo excelso, vt inimici interpretabantur, inquieto, opibus nimijs. Ludouico infensus, Gallis ob multa belli pacisque decora inuisus, neque aberat suspicio quasi plusquam ciuilia agitaret. Inter Mediolanenses fecerat sese Guelfarum partium caput, eamque sectam dum saeuo fauore effert, ciuilia certamina exercuerat, quomodo, ne inter hostes quidem saeuitur. Hinc dolor & ira Gibellinis aduersae factioni; postquam arbitrio inimici se esse subiectos viderunt. Et animos ipse asperabat, exercendo per inimicorum iniurias imperium,

perium, eiuſque vim vniuerſam ad opprimendos aduerſarios conferendo. Ad haec, Ciuitas tota militaribus alijs iniurijs foede lacerabatur, nuſquam prohibente Triuultio niſi cùm iniuriae pars ad Guelfos illos ſuos pertineret. Si citra nominis eius damna dedecuſue ſtaret rapina vel libido, impune erat & magnus alioqui vir Triuultius, imperijque ſeueri, partium ſtudio ſic auferebatur. Ita, dum inimicitijs & odijs indulgetur, illuſtres etiam familiae ſuſcepere labes, quae vel inimiciſſimum animum aliquo ſenſu communis humanitatis mouere poſſent, atque permiſſam eam Gallico exercitui licentiam ſacrata quoque clauſtra ſenſere. Triuultius demum ipſe ardore animi progreſſus eò, vt quoſdam ob tributa tumultuantes medio in foro ſua manu obtruncarit, facinore hoc totam irritauit plebem, & ore vulgi Sfortia paſſim Gallis etiam audientibus poſcebatur, ſeditioſa ea vox rebellandi principium & nouorum malorum cauſa erat. Cùmque creſceret quotidie, hinc intemperantia & ſaeuitia Gallici dominatus, hinc fremitus & conſternatio Gibellinorum, & in Sfortiam fauor; ea res accendit exuli principi animum ad tentandam Imperij recuperandi ſpem celeriorem aliquanto quàm quae Caeſariana vel Mahometana ope inchoata erat. Non enim audiebat tantummodo voces adſpernantium Gallici Imperij formam, atque fauentium ſibi: ſed etiam ob indignitatem rerum, quae quotidie fiebant. Vltro relicta patria nobiliſſimus quiſque ad eum ibat, ac ſi redire

vellet,

vellet, pecuniam & arma, & vitam ipsi suam pollicebantur. His erectus Ludouicus vna cum Ascanio fratre, tumultuaria Heluetiorum & Belgarum manu, celeritate mira superatis montibus, nauibusque conscensis, per Larium lacum vrbi Nouocomo successit. Eadem ibi alienatio in Gallos erat; quam Mediolani conciuerant rapacitas & libido, duo aptissima instrumenta demoliendis imperijs, etiam inueteratis, nedum, vt recens illud & nuperrime inchoatum aduersus eam tabem impetumue stare posset. Itaque municipes, vt adesse Sfortiam senserunt, nihil sane cunctati, faustis vocibus, venire iustum legitimumque principem iubent; armis, & infesto clamore Gallos proturbant. Neque illi segniter cessere, statimque Sfortia sine sanguine oppidum receperat. Id Mediolani auditum, satis iam per se concitatam multitudinem armauit, imparque Triuultius absente magna exercitus parte, cum se noctu in arcem abdidisset, postridie excessit, Mox Cardinalis Ascanius & Ludouicus vrbem intrauere insigni leuitate fortunae militaris ad eripienda restituendaque imperia dominosque commutandos. Sed non pari facilitate caeterae vrbes, vel aliquam etiam Sfortiae violentiam olim expertae, vel eandem pro Gallo fortunae commutationem ac leuitatem metuentes, reducem Ludouicum admittebant. Iam ille Metropolim tenebat, & Gallicum adhuc retinere praesidium malebant Laus & Placentia, & quicquid terrarum in transpadano tractu subiectum

Metropoli

Metropoli eſſet. Velut ex rerum euentu capturae conſilium cunctabantur, atque ſuſpenſos ex fortuna animos gerebant, ex ijs, quae poſt fugam repente Ludouico tribuiſſet, quàm incerta eſſet, aeſtimantes. Itali verò principes, aut expectatione fluctuabant eadem, aut ſubſidia leuiora pollicebantur, quàm quae praeſens neceſſitas rerum, & imminens rurſus ex Gallia periculum poſtularet. Inſtaurabatur ab Rege bellum apparatu maiore: pudorque & dolor ob amiſſam Inſubriae Metropolim, & ira in Mediolanenſes, quò maiora erant incitamenta Gallo, tantò plus minarum, Sfortiae caeteriſque per Italiam dominationibus ea rerum facies oſtendebat. Et Cremonae Epiſcopus miſſus ab Cardinale Aſcanio ad Venetos, triſte reſponſum retulerat: placere Senatui foedus, quod cum Galliae Rege ictum haberent, neque legationem praeterea vllam eſſe admiſſuros, quae aduerſus initam eam ſocietatem mitteretur. Sanſeuerinas verò Cardinalis in Germaniam ad Caeſarem eodem terrore deſtinatus, ſpem illam tardi nimium lentique moliminis haud magnopere mouebat. Genuenſes appellati precibus infimis, vt priſtina erga Sfortiam obſequia fidemque reſumerent, praeciſe abnuebant: itemque Florentini appellati de pecuniae ſumma quam olim eorum Reip. credidiſſet, prope inficiabantur. Gonzaga, cùm in D. Michaelis ordinem ab Rege Galliae cooptatus eſſet, Ordinis eius religionem & inſignia excuſabat, quominus ab Sfortia contra Regem ſuum ſtaret fer-

retue

retue arma. Irritum in tanto discrimine ac propè contemptum auxilium erant, Mirandulanus, & Carpensis, & Corregiensis, & Rubeus, & Verminaeus, nobilium quidem Regulorum, atque Dynastarum nomina, sed nihil ad Gallici apparatus molem. Ne Senenses quidem cum certo pecuniae numero, momenti quicquam faciebant. Tanta vi Gallus ingruebat. Sed quamquam erant arcta omnia Ludouico, non tamen ei defuit miles: & bene gesserat rem, pugnaueratque manibus aequis nisi proditio malum vltimum accessisset. Cùm enim in vtroque exercitu magnus Heluetiorum numerus esset, eaeque copiae ductores suae gentis haberent, composita inter eos duces fraude, Sfortia rerum humanarum ludibrium fuit, ac praebuit foedius aliquanto spectaculum, quàm cùm antea fugitiuus ab vrbe proficisceretur. Ad Nouariam, instante hoste, barbari ferociter ac seditiose flagitare stipendium incipiunt: ni persolutum illico numeratumque sit, sese domum esse abituros minitantur. Non erat principi ad manum, vnde satisfieret, relictusque Mediolani Cardinalis Ascanius in oppugnatione Arcis, anxie tentabat mouebatque omnia, vt conficeret aliquid pecuniae, quod mitteretur ad exercitum. Id ipsum excusans ostendensque Ludouicus, prolato argento omni, quod in militari suo instrumento domesticaque supellectile haberet, vasa illa tumultuantibus offert. Addebat preces, & lacrymas, haud minus efficaci ad humanum animum delinimento, si gens

esset

esset alia, vel nisi parata iam & meditata proditio penitus animos efferasset. Accepto quod dabatur argento, cùm Sfortia ducere in aciem vellet, summae rei discrimen facturus, quod vnicum esse remedium effugiumque malorum putabat, tunc verò Heluetij talia quaedam dicere coeperunt. Esse in contraria acie fratres consanguineosque suos, quorum nollent foedari sanguine: nec posse cum alijs suae nationis hominibus absque principum auctoritate dimicare: super ea re, quid mandati, quidue decreti ab domo afferretur, ipsis esse expectandum. Cum eiusmodi dictis abibant, vt sese ad Gallici exercitus Heluetios adiungerent, vnoque agmine omnes irent domum. Tunc Ludouicus obsecrare institit, vt quando ita decretum esset, sinerent saltem ipsum quoque ire vnà, Helueticoque gregali cultu caeteris peditibus immistum abducerent secum atque conseruarent. Fortasse nihil aliud maluerant proditores ipsi, statimque annuentibus eis, Sfortia braccatus, & coeno foedatus inter calones, & lixas ibat deforme spectaculum fortunae principalis. Per media Gallorum castra ducebatur, vt ipse credebat, occultus & ignoratus: vt res docuit, monstratus hosti per eos ipsos qui tegentium & occultantium imagine ducebant. Ita comprehensus repente & detracta larua in custodiam datus, tam ignominioso consilij infelicis euentu confudit etiam hostium animos, quibus tantae rei laetitia ex insperato oblata erat. Neque Cardinalis Ascanij fuga felicior fuit. Is cognito

gnito fratris casu, victori & irato, & mox adfuturo hosti subducere sese cùm properaret, nocturno fatigatus cursu quiescere paulisper ad Ripaltam voluit, & eius rei causa diuertit ad Conradum Landum hominem sibi & vetustate amicitiae, & verò etiam affinitate coniunctum. Fugiebant vnà cum Cardinale potentissimus, & clarissimus quisq; Gibellinorum, itemque è Nobilitate Mediolanensi viri graues secuti Cardinalis aulam, & in varia ministeria assumpti, prout cuiq;, maximarum rerum vsus & oblectando principi sermo eruditus, & artes bonae. Ea cohors assectata Cardinalem, per domum illam inhospitam fessa corpora strauerat, & securi de sua herilique salute partem quietis hauriebant. Sed proditori Placentino, rebus suis opportuna res visa, dum sopitos domi hospites haberet, gratissimum id munus exhibere Gallo. Nec mora: oblitus amicitiae, hospitijque & sanguinis oblitus, accitis ab Placentia Carolo Vrsino, & Soncino Benzono, qui in Veneto exercitu ordines ductabant, fessam eam inermemque, & semisomnem manum tradit. Varia inde & miserrima conditio captiuorum fratrum fuit, quorum olim nomen & famam res Italae cum admiratione respiciebant. Cardinalem primò Venetias duxere Benzonus & Vrsinus, quibus à proditore traditus erat. Ibi aliquandiu seuere magis quam honeste custoditus, repetente dein Gallo deportatur Lugdunum, mox in Burgensem arcem ablegatur, quae biennio ante custodia Regis ipsius fuerat.

fuerat. Ludouicus ipſe protinus è caſtris in vrbem eandem Lugdunum cum valido praeſidio raptatus, vt in conſpectum Regis admitteretur, impetrare non potuit. Oſtentui ciuibus fuit: dein intra arcem incluſus extabuit moerore vir alioqui magnus, & dignus vtique principatu, niſi hunc ipſum ſcelere partum habuiſſet, ex quo factum eſt, vt mala principia ſimiles euentus conſequerentur. Mediolanenſes attoniti captiuitate Sfortiarum, & exitio familiae, & alternantis fortunae ludis, Gallica vi, rebellione ſua, dolore hinc, poenitentiaque & metu, per ſupplices Oratores polliciti fidem & obſequium in poſterum, veniam in praeterita ab Rege impetrauere. Sed haec ipſa fluxa irritaque erant, & quaedam eiuſmodi rerum ſeries parabatur, vt ab nouo Principe venia eſſet petenda, quòd huic fauiſſent. Namque dum Ludouicus in Gallia tabe carceris abſumitur, Maximilianus Caeſar in paternum imperium reſtituendi Maximiani ſuſceperat actionem, eſtque reſtitutus, vt paulò poſt etiam ipſe caperetur, & paternae calamitatis ſimulacrum fieret. Anno tertio poſtquam erat ab Caeſare reſtitutus, capitur ab Galliae Rege, atque ſuper patris fere veſtigia ducitur in Galliam attributo triginta trium millium aureorum nummûm vectigali in cultum & alimenta captiui principis. Hae viciſsitudines & haec profectò ſcena circa hanc Inſubriae Metropolim ſpectabatur: ac ſicuti truditur clauo clauus, ita Sfortia Gallum, & Gallus Sfortiam inuicem extrudebant.

Parabantur enim rursus eae vices, eratque futurum adhuc, vt ab Sfortia Gallus pelleretur Caroli Caesaris auxilio, atque hic ipse pelleret primò illum, deinde restitueret. Neque finis certaminum & varietatum aliarum, donec versa Sfortiarum stirpe rediret Mediolanense imperium ad Caesarem: atque ibi in conseruatrice ac praeside Catholici nominis Domo diu illacessitum maneret. Haec ipsa cum caussis rerum atque consilijs trahentia secum conditionem, & fortunas statumque Vrbis, paulò post ordine cuncta exequar. Nunc Ludouico capto, dominantibus Gallis, acciderat hoc, vt indicto aduersus Pontificem Maximum Concilio sedes vrbs ipsa Mediolanum destinaretur: eaque res gesta est in hunc modum. Postquam Iulius II. Pont. Max. ingenij vehementia verso in arma Pontificatu, maiestatem illam galea thoraceque foedare visus erat, ac nouo ad eam diem exemplo miscuerat sese palam factionibus, & odijs, & castris feceratque sese quasi caeterorum principum vnum, & publicarum cladium partem: tunc principes & Reges alij, quorum ille meruerat concicueratq; odia, siue profanum adspernati Pontificem, siue ad suas ipsorum vtilitates irasue titulo hoc vsi, illam Concilij indicendi actionem mouere atque ferre clandestinis primò, deinde publicis consilijs atque sermonibus instituerunt. Ea vltima necessitas est Ecclesiae desperatae: id vinculum, id fraenum antiquitus repertum supremae potestati, quotiescunq; Pontificis ipsius culpa, & vitio

Catholica

Catholica fides detrimenti aliquid accipiat, neque aliter vnquam illuc descenditur. Sed Iulium hunc praeter illam armorum atque certaminum inuidiam grauabat etiam sinistra principum interpretatio, cùm idipsum, quòd proferre fines Imperij, & amplificare Romanae Ecclesiae opes conaretur, ad priuatae gloriae cupidinem referrent. Adeò nimirum in malam partem accipiuntur, tam benè quàm malè facta, vbi coepit aliquis esse inuisus, & vbi censura iudiciumque rerum alienarum, cum aliqua etiam nostra priuata cura peragitur. Nam alioqui magna, & excelsa quaedam erat cura Pontificis, vindicare patrimonium Apostolicum, repetere armis quae per vim aut fraudem olim essent intercepta loca: dum id ageret, obiectare periculis caput, & ad bombardae etiam ictus aliquando expositum manere. Caeterùm, vbi aduersus bellatorem Iulium, telum illud acerrimum excogitauere Principes infensi, palamque Concilij terribile nomen intentabant: statim etiam inter Purpuratos erant studia fauentium ei actioni, siue aduersantium, prout scilicet quemque Cardinalem, principum illorum aliquis, Pontifexue ipse addictum sibi obstrictumque haberet. Varie agitata, & iactata res eò demum adducitur vt Mediolani congregati treis legati Caesaris, legati Regis Galliae, principumq; aliorum legati vn. cum factionis eius Cardinalibus Concilio diem statuerent Cal. ipsas Septemb. anni huius, qui motu hoc praecipue insignis à Christo nato millesimus quingentesimus vndecimus agebatur.

tur. Ad eum diem conueniri Pisas iubebant, elegerantque prius conuentui locum cùm ob alias etiam opportunitates, sed praesertim ob memoriam prosperarum olim illic rerum cùm de Pontificatu ambigeretur. Edixerant proposuerantque locis omnibus: Pontifex ipse Iulius vt adesset: ni faceret, interminabantur atque denuntiabant ea, quae interminari ac denuntiare mos est etiam Apostolicae potestati, quoties edicta promulgat. Tanta coniuratorum audacia perculerat haud dubie Pontificem Maximum, confuderatque: sed eodem spiritu ac feruore, quo arma tractabat, etiam ad iura exsequenda acer, indicto aduersus Pisana conuenticula legitimo Lateranensi Concilio, causam protinus aduersariorum actionemque iugularat. Simul poenis acer, potentissimum quemque Cardinalem secessionis auctores profanat Apostolicis notis exauguratque, & sacro senatu mouet in perpetuum, ordineque illo indignos declarat. Illi tamen cum asseclis fautoribusque suis in Pisarum vrbe perseuerabant, paria decreta, sed non pari auctoritate facientes in Pontificem Iulium; donec parua dictu & fortuita res deturbaret eos inde, Mediolanumque cum insana trepidatione compelleret, vt mox etiam hinc disiecto conuentu dissiparentur. Cùm enim ea ciuitas iam inde à principio haud vnquam concoquere hoc potuisset, quòd Romanae secesioni semper ipsa sedes atque receptaculum fieret, ac propter eam causam tumultuari non desineret: mulierculae vnius impudicae

dicae aduersus Gallum militem clamor & q irritatio, paucos primò, deinde plures, postremo ciuitatem vniuersam iam per se irritatam armauit. In eo tumultu, quidam etiam è familiaribus Cardinalium vulnerati sunt, aut interfecti, & crudescente in singula momenta seditione, Patribus haud dubie ipsis periculum imminebat. Itaque damnosum nimis ad Concilij dignitatem & famam existimantes, si quis è suo fortè numero violaretur, postridie eius diei, quo tumultuatum erat, altero suo congressu, quam secundam ipsi Sessionem appellabant, decretum fecere, vt relicta infesta vrbe, Mediolanum inde transirent ad reliquas res consultandas atque perpetrandas, quarum rerum causa Concilium esset indictum. Quintodecimo die, postquàm venerant Pisas, sublatis repente rebus Mediolanum inde abibant, eratque per totum agmen minime simplex habitus animorum. Cardinales & capita rerum, egregie, vt in malis consultum esse existimationi ac saluti arbitrabantur, quòd repente consternatis ad arma Pisanis, violentia & ira populi neminem ipsorum attigisset. In vrbem iri opulentissimam, tranquille ibi ac tuto cuncta peracturos in Metropoli totius Insubriae, in Galliae Regis imperio, recentique dominatu, vbi flagrantissima erga nouum principem ol[illegible] quia ciuium forent, vbi demum alterius Romae nomen & fama antiquitus sederet. Alijs terrori ad exitum rerum erat nota Vrbis religio, ne Pisanos ibi quoque motus inuenirent: alijs id ipsum in spem trahebatur, si actio

tam

tam iniqua & irreligioſa conſiſtere poſſet nuſquam, ſemperque impediretur. Erant enim in eo numero pleriq;, quos, non ipſorum voluntas, ſed Galliae Regis imperium ad celebrandum eiuſmodi conuenticulum adduxiſſet. Hi moras & impedimenta omnia ponebant in lucro: ac ſi Mediolani etiam, vti Piſis, tumulti nonnihil oriretur, diem fortaſſe allaturam aliquid ad ſanandos animos, reſque componendas autumabant. Non ego ſubijciam oculis quaecunque, aduenienete impiorum coetu faceret omnis bene morata & Catholica Ciuitas: ſed transferam huc teſtimonium auctoritatemque Franciſci Guiciardini, apud quem de talium hominum in vrbem noſtram aduentu reperi
„ ita fere ſcriptum. Cardinales, vbi peruenere Me-
„ diolanum, contemptionem ſui nominis, atque
„ peragendae rei difficultates reperere eaſdem, queis
„ in Piſarum vrbe conflictati erant. Clerus namque
„ Mediolanenſis, quaſi, non Purpurati patres, ſed
„ infanda capita & homines execrandi vrbem intraſ-
„ ſent: ita repente cuncta diuinarum rerum officia
„ cultumque ſua ſponte omiſit. Multitudo autem
„ ipſa, quotieſcunque eorum aliquis egrederetur in
„ publicum, non tacite praetereuntes execrabatur,
„ ſed contumelioſis alte vocibus perſonabat: terga
„ paſſim obuertebant, & motu corporum indecoro,
„ dignitatem illudebant eam, quam ſemper antea
„ ceu diuinum aliquid adorare ſoliti fuiſſent. Cum-
„ que promiſcue vniuerſos, & ſibilis & probris in-
„ ſectarentur, infeſtiſſima irriſio Cardinalem Sanctae

Crucis

» Crucis excipiebat, propterea quod ille, & supra
» caeteros emineret magnitudine nominis ac fama;
» & vltimo Pisano consessu, caput Praesesque Con-
» cilio creatus esset. Exsequendo inde caetera scriptor idem refert querimonias etiam, quae populi Mediolanensis indignatione iactatae assidue in Concilium actionemque totam, haud sine magna gloria ciuitatis vulgarentur. Sed repressit aliquantisper constantiam ciuium fregitque Gaston Fois, qui pro Galliae Rege praeerat Vrbi, armaque & exercitum habebat. Is etiam domuit vi sua, & subegit presenti terrore Sacerdotes, Clerumque vniuersum, vti repeterent pristina sacrorum munia, neque quicquam in vlla diuini cultus parte desideraretur. Hinc robur & fiducia Cardinalibus instaurando Concilio, cui sedem circumspicere nouam coeperant, iamque si sic res iret, poenituerat consilij, quo Pisarum vrbem reliquissent. Cùm ex insperato quies auctoritasque nonnulla rebus eorum obtigisset, congregabantur statis diebus in Templum huius vrbis maximum, atque dedecus illud, ceu nouam aliquam cladem crebro cum gemitu Mediolanenses adspiciebant. Rursus tamen factio vicissim ipsa languebat, & obtorpuerant Cardinalibus animi, propterea quod nullus ab Caesare procurator, legatioue nulla compareret quae momentum adderet decretis. Et dixerat quidem annueratque Caesar, adfuturam in tempore suam ex Germania manum: sed mutato nunc animo recedebat à causa, sensim & varias

nectendo moras, varieque declinando, id agebat, vt negotium diffidiumque illud quamlenissime relinqueret Gallo caeterisue, quibus agere & prosequi ea magis placeret: ac dissoluendi Concilij principium id fuit. Sed quomodo tandem haec parta de impijs victoria fuerit, vtque Christi Vicarius, & diris, & armis, & vi tota Pontificatus animique sui ad extremum vsque persequi rebelleis institerit, inter caeteras eius aeui turbas, publici annales memorauere. Mediolani sedes atque domicilium rebellibus illis erat, donec pulsis Gallis, restituto Maximiliano, fugarentur hinc vnà cum Rege fautore Concilij, atque signa sequentes victa in Galliam abirent. Neque Mediolani per eos acta vlla in patriae annalibus extant, nisi quod, ipsum Sanctae Crucis Cardinalem referunt in Templo maximo Summum Pontificem esse appellatum, & Martini nomen sumpsisse cùm antea Bernardinus Caruaialis vocaretur. Hunc, Ordo Columbinianus, qui D. Hieronymi Aedem in Vrbe Monasteriumque habet, hospitem fuisse suum contendit, quamdiu ille Mediolani Concilij factionisque eius causa moraretur. Ipsos inter tumultus aestusque tam infelicium curarum, atque in medio circumfrementis populi strepitu, curam hanc fuisse Cardinali, vt Templum illud, templique frontem pijs imaginibus eximie picturatam, velut hospitij pretium exhiberet. Natione Hispanus hic fuerat Caruaialis, quod familiae nomen hodie inter primas eius Gentis claret, ac tunc nihilo obscurius

humiliusue

humiliuſue agebant. Aderant viro literae & artes, quae principem decerent, & honeſta omnia, niſi deformarentur adipiſcendi ſummi honoris cupidine. Ea tranſuerſum egit hominem, & dum primus eſſe mortalium tentat, ad infimos prope eſt delapſus. Non viderat fortaſſe Roma ab condito Pontificatu ludibrium tale ſuperbiae, quale poſtea ſpectatum ibi eſt tunc cùm Caruaialis hic, & facinoris collega Sanſeuerinas, Pontificis Leonis indulgentiâ reſtituerentur in Ordinem, vnde Iulius vtrumque deieciſſet. Scilicet, principes olim & duo lumina Collegij, alter etiam ille, vſurpato ſacrorum Regno adoratus à ſuis, poſteaquam Pontificem exorarant, noctu in vrbem admiſſi, poſtero die, pro purpureo ſyrmate, nigra in tunica pileoque concolore, frequentiſsimis Vaticani locis per hominum ora traducuntur. Cardinales in ſedem proceſſere ſuam. Pontifex Maximus Apoſtolico ſolio ſublimis eminebat: ſpectator, tantae Vrbis populus & genus prope humanum aderat. Falſus ille Pontifex cum collega ſuo poſitis humi genibus ante ſolium procubuere dum facinori damnando petendaeque veniae compoſitae preces recitantur. Subleuati dein, ad genua Cardinalium aliorum ſingulatim accedebant: ibi ſine motu voceque vlla excipiebantur, donec per tota ſubſellia circumducti Collegio redderentur, & ipſi quoque conſiderent. Id inter caetera, contumaciae ſeceſsionique piaculum fuit. Sed externa haec, & temporum etiam ordine diſsipata, temporum rerumque noſtrarum

ordinem prope iam abrumpebant. Cùm Rex Galliae, Sfortiam vtrumque, ficut memoraui, alterum Heluetiorum fraude, perfidiâ Placentini proditoris alterum in poteftate vniculifque haberet: vrbemque Mediolanum, & Metropolim hanc ceu tutifsimum aduerfus hoftilia tentamenta caftellum praefectis & armis infediffet, coeperat effe negligentior ad continendos atque demerendos animos eorum, qui prodito Sfortia victoriam ei fimul in manum tradidiffent. Ita gens, etiam fi non irritaretur, facilis ad transferendam fidem, poftquam contemptui fe effe infuper videt, ad focietatem cum Romano Pontifice ineundam inclinat, Fixum, deftinatumque Pontifici Iulio erat eijcere Mediolano Gallos Italiaque tota, non tam odio in hoftem Regem, quàm gloriae cupidine, vt Italiae liberator ipfe diceretur. Ideo gentem eam Heluetiorum inter caetera auxilia adiungere fibi faepe nequicquam conatus, vbi offenfos alienatofque ab Rege effe animos cognouit, vfus inclinatione voluntatum, & legationibus, & promiffis, & praefenti pretio tenuit rem, vt haberet eadem in Gallos arma, quibus armis Galli antea totam conterrefacere Italiam potuiffent. Simul, cum Rege Catholico Venetifque aduerfus communem eundem hoftem icerat foedus. Ac primò quidem foederata illa arma infelices euentus habebant: magnoque ad Rauennam praelio victor Gallus de fumma rerum metum ingentem fecerat: Heluetijque etiam cunctabantur. Mox fortuna verfa eft, & cuncta pro

Pontifice

Pontifice aduersus Gallos erant, vt quamprimum eiectio gentis fieret. Anglus & Aragonius, & Caesar ipse, suo quisque metu anxij si tantae Gallorum opes forent, in partem descendebant eam, quam, potentiae huic esse infestissimam videbant. Et iam aderant Heluetij praecipuus Gallorum terror, praecipuaque spes Pontificis vt eae copia digressae in Mediolanensem agrum & cum Veneto exercitu coniunctae circumfunderent Gallum à tergo pellerentque. Summum vero peragendae rei adiumentum ipsi Mediolanenses irritati Gallorum moribus, & imperium illud acerbissime perferentes, tamquam exercitus aliquis habebantur. Iam enim propter quotidianas iniurias, eò processerant indignatione ac dolore, vt Regij praefecti, nullum nisi per neces & supplicia ius obtinerent, saeuiendique materiem assidue praebebat res illa Conuenticuli, de cuius origine, & exitu antea demonstratum est. Nam cùm ad finem vsque Gallici dominatus, rebellium illorum secta Mediolani perseueraret: quamquam repressa, sicut memoraui, ciuium aduersus eos libertas, per interualla gliscebat acrior infestiorque, nec vllis ab Clero populoque contumelijs in factionem totam abstinebatur. Rursus Cardinalem Medicaeum, Pontificis legatum, quem Rex ipse Mediolanum in custodiam miserat colebant omnibus officijs, eaque erat vniuersae ciuitatis pietas in captiuum, vt contumelia inde in Regem appareret. Vulgò petebantur ab captiuo illo Cardinale & legato piaculares absolutiones

lutiones ad celestem veniam, animaeque salutem, vt quisque, vel pro Galliae Rege tulisset aduersus Pontificem Maximum impia arma, vel aliquo ministerio Concilij temeratus foret. Qui piacula eiusmodi contraxerant, neque fuerant absoluti, his, si interea morerentur, sacra sepultura denegabatur à Populo Mediolanensi, omnesque in profano defodiebantur. Tradunt temporum eorum scriptores, tantum fuisse numerum eorum, qui absolutionis causa Legatum adirent, vt ad conficiendas patentes literas non sufficerent homines, asciti in id munus, ac subinde alios assumere scribas necesse esset. Id Regijs aegre tolerabatur, ac dum reprimere poenis eiusmodi concursus volunt: neque assequebantur, & ciuitatis animos asperabant magis, quae iam tota rebellionem spectabat. Sed nulla alia res magis erat apta & opportuna Gallis eijciendis, quàm Galli ipsi, discordes inter se: dissipati circa praesidia paruarum vrbium: ad summam rerum, non quantum oporteret attenti: alienandis auxiliaribus faciles: conscribendis nouis militum copijs auari, quam etiam ipsi culpam in medio discrimine rerum inuicem obiectauere. Et nutantem sic afflictamque eorum fortunam strauit penitus euertitque Maximilianus Caesar properis ad Germanicum peditatum literis & mandatis vt ab Gallico exercitu discederent protinus atque redirent domum. Tunc etiam ipsi Gallorum duces desperauere, posse vltra rem Mediolanensem ab sese retineri ac defendi. Ingruebant enim magna

vi foederatorum arma, & prope vna eademque res fuit, excedere Mediolano Triuultium, caeterosque Regios praefectos, & foedere sacro (hunc enim sibi titulum indiderant) iunctas manus subire illuc. Cardinales capita Concilij ad primos perditarum rerum tumultus in Galliam aufugerunt. Medicaeum, Galli fugientes, cùm rapido secum agmine ducerent, homines probi familiares ipsius, facta manu raptoribus eripuere, ipseque etiam vim adiuuit astu, & simulatione morbi, qua morari potuit agmen tantisper dum componeretur ordo peragendae rei. Quidam ipsum euasisse Mediolano, deceptis custodibus malunt, artificemque fugae Blasium Cribellum memorant. Pulsis in hunc modum Gallis, recepto Mediolano, statum vrbis Octauianus Sfortia Episcopus Laudensis regebat, interea dum Maximilianus Ludouici filius reduceretur sicuti Caesari foederatisque placuerat. Iam enim Veronae erat Maximilianus, ibique Caesaris iussu & auctoritate, possessionem adibat imperij paterni, Mediolanum venturus, vbi primùm Episcopus Gurgensis, quem Caesaris nomine oporteret interesse actioni, venisset ab Roma, quò Lateranensis Concilij causa, nomine eiusdem erat profectus. Vt ille adfuit, deducitur Sfortia Mediolanum accipiturque summâ Ciuitatis laetitia, quamquam inesset timor & cura multorum animis, quos praesens potentia Gallorum externo imperio fauere coegisset, quiue etiam vltro illuc inclinassent. Cùm ad portam vrbis pompa peruenisset, paulisper

paulisper dubitatum est inter Cardinalem Sedunensem & Catholici Regis Legatum, vter eorum, Portae claues Principi traderet, quae caeremonia rem ipsam continebat, vtri etiam parti Sfortia; fortunam eam in quam restituebatur, ferre acceptam deberet. Tandem acrius tendenti Sedunensi cessit Hispanus, vt Heluetiorum genti blandimentum id daretur. Cùm Sfortia restitutus in hunc modum esset, deinde Mediolani per aliquot dies is habitus & ea facies rerum, erat quasi natale quoddam huius patriae tempus Ciuitas tota concelebraret. Principem enim receperant natiuum: & quamquam sublatus veneno alter paternumque veneficium ante oculos adhuc obuersaretur, magis tamen valebat in animis memoria Aui, in cuius mores abiturum esse iuuenem sperabant. Neque Ludouicus scelere quaesitum imperium pessimis alioqui artibus exercuerat. Ac si nihil horum esset laetabantur tamen, quod ex pristino seruitio in qualemcunque statum euasissent. Adiuuabat verò ipse laetitiam hanc spemque communem pietate erga res diuinas, comitate erga omnes, ac praesertim excelso dissimulans animo offensionem in eos, qui studuissent Gallis, vltroque necessitatem incusans, ne dissimulata ira in maius crederetur. Satis constitit, factionis Gallicae homines, tum ex Populo ipso, tum ex praecipua nobilitate, quos conscientia praeteritarum rerum meditari fugam coegisset, perspecta noui Principis indulgentia, consilium id omisisse, ac domi esse retentos. Quidam

etiam,

etiam, cùm vestigia secuti Gallorum abissent, rediere, neque in cuiusquam bona saeuitum. Fiebant haec modestia quidem & probitate iuuenis, sed principum etiam ipsorum consilio, per quos in Imperij sedem erat deductus. Substitere namque Mediolani consilijs agitandis disponendisque rebus aliquandiu, Catholici Regis legatus, & Sedunensis, & Gurgensis, grandes natu homines, & regendis mortalibus atque tractandis Regum negotijs inueterati. Horum igitur prudentia primis diebus Maximiliani animum regebat, ne in magna potentia magnisque hominum culpis, aetatis etiam vitio quicquam fieret secus atque tam lubricae res postularent. Non ille tamen effugit occultae coniurationis initia eruptura haud dubie in necem, nisi ante tempus inditium emanasset, vt reseruaretur ad ludibrium idem humanarum rerum, quo pater ipsius hostili in terra contabescebat. Sacramorus erat Vicecomes, partium Gallicarum acerrimus instinctor, & multa hostilia pro Rege in Sfortias ausus. Non credebat is totam ex vero & sincero clementiam esse, quam Princeps Maximilianus ad initia rerum adhiberet: siue credebat, & sicuti sunt animi quidam implacabiles, manebat infensus & toruus. Assumptis in consilij societatem, quibus eandem esse suspicionem, eundemue animum sciret, corruptisque in eundem sensum nonnullis alijs, quorum solerti audacia spes facinoris patrandi indigeret, coniurationem interficiendi principis fecit. Negotio fuit euentus, qualis esse conspirationi-

bus ſolet, eaque in ſuum caput deprehenſa machinatione Princeps, Vrbem ipſam Mediolanum adſpernabatur oderatque, ac ſuam ibi tam infeſtam eſſe vitam ſciens, Nouariam hinc ſeceſſit. Sed Gallorum arma iam ipſum appetebant, momentis omnibus fremente Rege, quòd amiſſa per ſuorum negligentiam vrbe Mediolano, Italiae poſſeſſione deiectus foret. Et ille quidem Rex Galliae Ludouicus, dum totas aduerſus Maximilianum Regni vires ciet, in medio ſaeuiſſimi belli apparatu mortuus, hunc etiam conatum vna cum reliqua regiarum curarum mole vanum reliquit. Caeterùm ei ſucceſſit, Italiae potiundae appetentior, ingenioque feruidiore Franciſcus qui, vel capi ipſe, vel capere Mediolanum certus, cùm validiſſimo exercitu in Italiam deſcendit, auctus etiam Venetorum auxilijs, quae Reſp. pro Sfortia nuper aduerſus Regem Ludouicum ſteterat. Mutabantur enim inter eas Italiae calamitates, foedera ſocietateſq; principum vna cum rerum ipſarum ſtatu, & ſaeuus ille ludus ſpectabatur, vt poſtquam alieno ſanguine vicerant alios alij, mox aduerſus victoriam ipſi ſuam ijdem pugnare vellent. Sic Veneti, cùm pro Maximiliano conſociauiſſent nuper arma, nunc in eum ibant, vt prioris foederis euentum abolerent foedere nouo. Pugnatum eſt ad Melinianum decimo ab vrbe lapide cruenta vtrinque pugna: ſed vicere Galli. Rex Franciſcus in loco victoriae Monaſterium poſtea extruxit, attribuitque Fratribus Celeſtinis, quod monumento ad poſteros eſſet.

Miſera,

Misera, & magna Ciuitas toties victa, totque tam breui tempore sortita dominos, ne nunc quidem stabile adesse quicquam videbat. Secuta tamen id quod adesse videbatur, legatos misit ad victorem Regem, qui dederent vrbem, & patentibus ipsum expectari portis nuntiarent: populum Nobilitatemq; Mediolanensem expectare quid Regiae maiestati placeret. Confestim ille sequendo rerum cursum, Mediolanum venit, ibique Sfortiam victoriae cumulum adeptus, cinctum eum militari custodia ablegauit in Galliam, ne, vel interfectus, in saeuitiae exemplum abiret, vel profugus obesset securitati rerum quae longe aberat Regi. Iam enim hostis maior ei imminebat, ab longa Caesarum stirpe procreatus, Caesarque ipse, paterna origine Germaniarum alumnus, ab Auiae dote septemdecim prouinciarum heres, materno iure Hispanias & tot secum regna trahens Carolus, cui vim geniumque victorem aduersus Gallum eum Regem adfuisse post euentum credidimus.

IOSEPHI RIPAMONTII CANONICI SCALENSIS

CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA

DECADIS III

LIBER VIII.

OVA hinc & continua circa Metropolim bella exſequar, quorum pars minima erunt Sfortiacae Domus reliquiae: reſque agetur inter maximos duos orbis terrarum Reges, interiecto ſuperſtite adhuc vno exſuleque Sfortia, dum reſtituitur iſte, arceturuę vrbe, quae Caeſarum primò ſedes fuerat, deinde vſurpata libertate, rebellis eorum & inimica, dein, domeſticos inter tumultus, ſerua ciuium ſuorum, tum ab alienigena domino rapta & occupata nunc demum egeſta paulatim tyrannide redigebatur ad iura veteris Imperij, & magnitudine ſua Carolus Caeſar, hoc Inſubriae Regnum, parta nobis in perpetuum ſecuritate, Domui ſtirpique ſuae aſſignaturus erat. Ac veluti aequitatis etiam fama diuinitus pararetur exſurgenti tunc ad Catholicae Religionis tutelam Imperio: Auſtriaca arma prius reduxere extorrem Sfortiam: deinde, poſtquam orbitate eius & ſenecta, res adhuc Me-

diolanensis ad externa vel intestina pericula prolabebatur, insuperque suspecta fides, & ingratus erga tantum beneficium animus offendebat, quasi perfidiam vlciscerentur, in eundem incubuere. Gallus tamen etiam ipse, sua iura suasque actiones & veterum matrimoniorum vocabula habebat, aliaue firmamenta causae: quae nunquam Regibus desunt. Dabant & famae Rex vterque, patiebanturque diuulgari tamquam arcanum, id quod potius tegere ipsi ac dissimulare debuissent, si causa vtique belli ea esset. Angi scilicet ipsos mutua inuidia & aemulatione potentiae: ideò, quicquid gereret tentaretue alter, alteri id esse impediendum: famaque ista volentibus etiam ipsis, ciuilium ingeniorum, & aulae susurris iactabatur. Re autem vera angebat animos nomen & magnitudo Vrbis, ciuitatumque subiectarum, quae cum Metropoli sua Imperium aliud omne comparatione opportunitatum eleuare, ac minuere per se viderentur, etiam si nulla Imperitantibus aemulatio esset. Sed antequam certamina haec duorum Regum, & infestiora penè inter ipsos consilia quàm arma, stratosque Gallorum aceruis Insubriae campos, Regias quoque captiuitates, atque de vrbe nostra dum dimicatur, collatos in prouinciam aetatemque vnam, seculorum & terrarum prope omnium casus: haec antequam narrare aggrediar, Sacrorum quoque statum, qualis inter calamitates, vel exhaustas iam, vel exhauriendas ille fuerit, repetam. Caput regimen-

que

que iam inde ab Hippolyto Estense sacris absuerat rebus, & Estensis ipse, Gallica legatione, paternaeque fortunae superbia semper absens, per conductos aliunde ministros, totum id pastorale munus obierat. Ita facta erat Vrbs ceu profani populi coetus aliquis, populusque ipse peregrinitate infusa colluuiem quodammodo barbarorum referebat. Namque Borbonius, & Odettus, & postea Lotrecus, & alij, qui pro Regibus suis res administrauere Insubrum, homines innutriti ferro; & militares violentias, omniaque exercituum flagitia specioso necessitatum nomine appellare soliti, praedandi constuprandique licentiam, ceu stipendia praemiumue laborum militi ducibusque & praefectis, & fortasse sibimet ipsis offerebant eadem licentia. Miles ex variarum colluuione gentium, procul ab domo, procul ab sincerae religionis cultu, & longa egestate efferatus, etiam sub seuero imperio praeceps ad scelera, contumaxque aduersus omnia quae coercendis flagitijs excogitata sunt. Terra profectò haec haud immeritò flos dicta terrarum aliarum, & amoenus hic opulentusque populus, atque per monasteria, per templa, tantum pretiosae suppellectilis, tantum sacrati auri vel argenti, non leue incitamentum militaribus iniurijs esse potuerant, etiam si tam crebrae illae mutationes instabilesque victoriae, & alius ex alio dominatus, haud perinde immitem auidumque hostem inuexissent. Quanta igitur materies iniuriarum saeuitiaeque in Metropoli erat,

tot

tot modis barbari desaeuiere in vrbem, quae si sua arma haberet, poterat tremenda esse illis: tunc amissis vnà cum principe armis, obtorpuerat metu, oderatque simul, & seruiebat, & lacerabatur. Domus, & fortunae singulorum ciuium aliquandiu suffecere furori: primisque diebus, & rapiebatur inde quicquid ad splendorem vsumue penatibus adesse honestis solet, & postquam auaritiae satisfactum erat, libidinem aliam corpora explebant. Mox vtriusque libidinis causa, rerum scilicet corporumque sacrata claustra perfringebantur. Virgines incolae, vitando dedecori omissa rerum cura petebant longinquos abditosue secessus: & pudoris olim sanctimoniaeq; domicilia turpis inquilinus profanabat. In re vtiq; illa sexus infirmioris, tanta petulantia eius externae tyrannidis fuit, vt quamquam ablatis, sicut dixi, armis conciderant animi ciuium, egregia tamen facinora ediderint viri feminaeque vel in ipsa dedecoris patientia, vel ne dedecus paterentur, vel vt vindicarent, postquam passi erant. Nam, aut pater, fraterue, maritusue, cui filiam, vel sororem, vxoremue temerauerat barbarus, aut mulieres ipsae petitae ad flagitium verso in rabiem dolore constupratores adulterosq; suos, vel dum concepta turpiter libidine aestuant, imminentque sceleri, vel vbi iam victrix impudicitia frustra reluctantes ipsas expugnarat, interfecere. Diripuit ab insultantis latere pugionem vna infelix puella, iugulumque eiusdem hausit, & simul, ab moribundo ipsa iugulata est. Tardior ad vindicandam

dicandam

dicandam iniuriam, ſed felicior alia deuoluit è feneſtra graue pondus, itaut eliſo capite concideret ſtuprator in limine domus, cui recentem labem intulerat, labeſque ſimul ipſa deleretur. Aliqua ſibi intulit vim exanimiſque collapſa horrore confudit impudicum. Inexſuperabili declinatione recuſabat alia, donec ab irato eodem, & impudico obtruncaretur. Et mulierum noſtrarum aduerſus barbaricas turpitudines facinora quidem huiuſmodi fuere. At viri, quos in communi calamitate proprius aliquis eiuſmodi iniuriarum attingebat dolor, ſicuti viros, ſicuti Mediolanenſes decebat egêre, paſſimq; in cloacis & ad loca ſpurciora reperiebantur exanimes barbari, ſuo mandentes ore ea per quae peccarant. Quod foedum ac turpe dictu retuli tamen ad omnis impudicitiae terrorem: exemplumq; prodi ac memorari iſtud ipſa rei indignitas poſtulabat. Non enim homines illi amatorijs vllis obſequijs artibuſue quaerebant ſibi aditum, ſi cuius fortè formam adamaſſent: ſed qualia mulierum tranſalpinarum ingenia ſub comitatis nomine aluntur, talem eum apud nos eſſe ſexum rati, pecudum ritu irrruebant. Tantaque ea proteruia fuit, vt iuuenes noſtri, non ferentes ignominiam irrumperent in regiorum domos, vxoreſque & filias eorum raperent viciſſim & mancipijs ſuis polluendas darent. Hae vices reddebantur: vnde irritatis dominantium animis, miſerior quotidie conditio ſeruientium fiebat. Sed in eo inſolentiae libidinumque certamine, non aberat plebi diuerſum

aliud

aliud contrariumque malum ſames, quae apud perditam inteſtabilemque mulierculam in ſaeuitiae diu inauditae exemplum exceſſit. Iſabella nomen fuit vni, quae vagos per viciniam infantes puerulosue excipiebat, & diſſectos in fruſta conditoſque ſale vorabat clam abſque vllo feralis cibi horrore ſicuti carnes aliae manducantur. Ea, nonullas ſalſamenti eius ollas, cùm domi haberet, accidit fortè, hoc, vt felis, quod animal auidiſſime vncta omnia perſequitur, extractam ex olla puerilem vnam manum circumferret abſque flagitij intellectu proximamque ei carnificinae domum intraret, ex qua domo ſubtractam paulo antea infantem ſecuerat Iſabella aſſeruaratque. Et coeca omnis erat coniectura parentibus, quidnam factum de puella foret, quoue per errorem delata eſſet. Inter querelas anxietatemque perquirendae infantis, conſpecta pecude, quae conceptam ore dextellam ferebat, indicium primò id arripuere, dein veſtigia beſtiolae obſeruantes, dirum ſubiere tectum, atq; ibi diuerticula omnia perſcrutando reperere quas dixi ollas, & ſeparatâ in ollâ nondum plane conciſam infantem ſuam. Confuſae adhuc oris notae cernebantur, & comprehenſa protinus venefica, nec ſane inficiata quicquam, in rotam agitur, deinde crematur. Catharinae Seronae (id puellae nomen) lacera membra compoſita puerili tumulo, ad D. Mariae Secretae valuas in ſupero limine collocantur, atrocemque caſum tabula ſubiecta narrauit. Atrox namque viſum Gallico quoque

magiſtratui, poenaſque cùm expetiuiſſent, memoriam etiam prodidere. Caeterùm, toto illo Gallici dominatus tempore, quod fuit annorum circiter duodecim: ſicuti ius omne vitae communis, vt demonſtraui, interciderat, ita Sacrorum quoque iura ſublata & oppreſſa erant: ac praecipua violentia Lotrecus aduerſus Eccleſiae maieſtatem, omnia, quae continentur Apoſtolico imperio, Pontificumque nutu, ſumpſerat ſibi & vſurparat. Ille ſacerdotia demandare quibus vellet, inijcere Sacerdotibus manus, fortunas & alimenta, & hereditates eorum arbitratu ſuo diſpenſare, contemptor diuinarum legum & irriſor ſi quid ab Roma denuntiaretur. Sed ne Clericorum quidem interim inſtituta & mores erant Mediolani ſecus atque tam importunae dominationis vi partem etiam corrumpi hanc neceſſe conſentaneumue erat. Non modeſtia coloreque veſtitus diſtinguebatur is ordo à caeteris: ad Templa negligenter, & incondite agebant ac ſi tecta eorum ingrederere, mariti parenteſque vocitabantur. Nec multò plus litterarum in vnoquoque reperires, quàm in patrefamilias & opifice ſordidae artis. Quotus quiſque crederet, aut hunc illum eſſe Clerum, qui artium optimarum ſtudijs, & vitae ſanctimonia cunctis per Italiam gentibus ad Eccleſiaſticae diſciplinae perfectionem antea praeluxiſſet: aut Cleri famam eiuſdem ab maiore mox gloria per terras omneis eſſe diſſipandam? Tunc vtiq; vel ſua, vel temporis, vel imperitantium culpa miſer abſurduſque repente factus

erat.

erat. Quis verò etiam crederet in tam perditis rebus, tamque profligato & desperato vrbis statu, aut posse vlla mortalium pectora concipere spiritum vllum pietatis, aut si quae pietas hinc Coelum pulsaret, locum ibi aditumque esse inuenturam? Attamen, siue parante Deo praesidia vrbi salutemque rebus ex vrbe ipsa, siue hominibus ipsis, quemadmodum in periculo, vel metu consueuere, propitiare annitentibus Numen, & quaerentibus placamenta aliqua diuinae irae, constat pleraque per tempus illud funestum esse instituta Mediolani pie ac religiose, qualia vel in florentissima pace fierent atque instituerentur. Nam primùm omnium, cùm ad D. Ambrosij subterraneam Aedem opis exposcendae causa frequentissime à ciuibus iretur, & inter piacula alia, largae quotidie stipes egenis circum ea claustra certatim darentur: paulatim ea tumultuaria pietas in ordinem disciplinamque adducta est, ac sub eius subterraneae Aedis nomine, factum aerarium, quod subsidio pauperibus esset. Ab eadem publica trepidatione, initijsque ijsdem propagata fuit alia subleuandae egestati societas ad claustra D. Marci, factaque sodalitio sedes ibi in Aedicula, quae Crucifixi dicitur. Crescente dein fama & authoritate sodalitij eius, cùm principes etiam vrbis nomina illuc darent, Franciscum quoque Regem cum Claudia vxore & filijs duobus adscriptum inter caeteros lego. Namque Regi ei Francisco, super ornamenta caetera, queis inter alios vrbis nostrae

Reges aut Duces cùm bona recordatione coli nomen eius possit, adfuerat etiam pietas generosa; & syncera, & digna Christianissimo Rege, non callida & infelix illa, ancilla necessitatum Regni; ludibrium populis, ingrata Deo, fraudum comes, vel fraus potius ipsa. Portenta, quae sub breui illius imperio viderat ciuitas, & calamitates infandae, quas eo per ministros hîc imperitante pertuleramus, imputari debent bello, nec omnia Gallorum genti, sed gentibus simul alijs, quae in expeditionem eam secutae Gallos, & victoriae imperijque participes, vagae per prouinciam, immistae per vrbem, barbarica libidine simul & nuditate & violentia & contemptu religionum turpiter & crudeliter impieq; latrocinabantur. Semper ista quidem exercituum victoriarumque omnium fuere; nec miles postea Caesaris in sua victoria continentior fuit. Praefectorum quin etiam ducumue Gallorum, sicut impotentes & dissoluti aliqui fuerant: ita nonnulli specimen eximiae Religionis, vereque Catholici sensus edidere. Sed in recenti crebrisque mutationibus obnoxio imperio, in atrocibus bellis, in infida pace, in terra aliena mistum ex pluribus gentibus exercitum, eumque aut exultantem parta nuper victoria, aut mox educendum in aciem, coercere difficile fuerit etiam integro moderatoque Duci, qui, vel nullos, vel sibi concordes Imperij collegas haberet. In Gallica multitudine, praeter turbae militaris effrenem intemperantiam discordia quoque & dissimilitudo ducum, & eorum inter

ipsos

ipsos, tum vitia, tum virtutes aggrauabant rem, populusque interim & Resp. Mediolanensis plectebatur. Caeterùm, Iacobus Triuultius, & Gaston, & Cardinalis Sedunensis, & Octauianus Maria, Laudensis Episcopus, qui tenente Insubriam Gallo, pro Regibus illis vrbem exercitumque & Imperij summam apud nos aliquandiu administrauere, potuerant natalium quisque suorum magnitudine, vel sacri honoris verecundia, vel indole etiam animorum ita esse affecti, vt nihil indignitatis, nihilue iniuriarum admitterent admittiue ab alijs paterentur. Gastonis certè qui Galliae Regi sororis filius, & Triuultio particeps in administratione rerum fuit, tum res gestae mirificè ac diuinitus, & insigni ad Rauennam victoria mors clarior, tum verò post mortem impensa cura in monumentum ei regali sumptu faciendum, & eius monumenti marmora irrita, quae apud D. Marthae virgines exstant: haec omnia credere prohibent, sordidum aut humile, irreligiosumue quicquam adfuisse ei vt ad infanda illa conniueret. At huius Patriae ciuis Triuultius, ob exortas ei cum Ludouico Sfortia inimicitias transgressus in Galliam, & summa ibi adeptus, indeque cum imperio redditus vrbi, debuit caritate respicere aliqua natiuam tellurem, ne externa militari violentia diripi sic ac foedari eam pateretur, si vtique ad tantos inhibendos impetus valeret vlla potestas, vel certe si inhiberi eos potestati expediret cuius firmamenta iniuriae illae habebantur. Is origine Mediolanen-

fis,

ſis, tranſitione Gallus, cùm in nouo imperio potens rerum ferme omnium eſſet, viciesque cum hoſte pugnaſſet, & par fere numerus victoriarum eius celebraretur, tactus ad extremum deſiderio patriae quae naturalis cuique mollitudo eſt in ea Coemeterij Nazariani parte, quae Paradiſus dicitur, ſepulturae locum ſibi & poſteris elegit ſicuti alte ſuſpenſa illic hodie cenotaphia Triuultiorum cernuntur. Sacellum id dicauit Mariae Virgini victrici, teſtatus hoc ipſo, quòd res proſpere geſtas ad eam referret: addiditque ſacrorum cultum, praedia & pecuniae ſummam, & myſtas ſeptem, & alia quorum hodie vix vlla pars manet. Parum attinuerat excoluiſſe pijs operibus in mortis tempora vrbem, quae viuente ac preſidente eo ingemuerat. Sed ne capita quidem beata praeſentium indigenarumque ſanctorum, vim arcuere, quae tunc Mediolani ſaeuiebat. Habuit enim etiam aetas illa celeſteis animas, quae furente in Metropolim tempeſtate, latenteis in occulto, acceptae Numini, ignotae mortalibus, & ſeculo dignae meliore, exitium quidem ſuis meritis ab Rep. prohibuere vltimum, non tamen ea, quae dixi mala auerterunt. Monaſterium, quod D. Marthae nuncupatur, eſt venerandae in vrbe antiquitatis, etiam ob incorruptam ab origine ſui famam, & nullo vnquam ſuſurro, nullaue ſuſpicione violatos virginum eorum honores longe venerabilius: ipſoque Gallicarum importunitatum tempore, cùm nulla vſpiam ſatis tuta latebra honeſtati eſſet,

nihil

nihil omnino labis intra claustra illa fuisse illatum constat, nihilue tristius cuiquam earum accidisse, dum in agris quoque sicut ferebant tempora, morarentur. In eo Monasterio fuit Veronica Nigrona, quam Leo X. Francisci Regis rogatu ritè Beatam appellauit, cùm sub Pontifice Regeque illo fama vitae ipsius, & aliud ex alio quotidie miraculum, quamuis occupatos longe diuersis negotijs animos, magnitudine rerum ac nouitate perculisset. Namque statim vbi excessit, secuta signa haec feruntur. Dariae cuiusdam Virginis insanabiles tumores depulsi solo cadaueris contactu: Christophoro Laudensi consolidatus humerus, & sanata luxatio cùm is quoque medicinam ab eodem contactu petijsset. Virgines duae ordinis eiusdem, amisso ob tumorem incessu, deportatae Mediolanum, impetrauere vt admouerentur, & rediere illico ad vsum crura. Gallorum etiam vnus, qui Mediolanensi praeerat arci, nuncupato ob filiae salutem voto, quàm diuturna tabes absumebat, filiaque ipsa delata illuc, vbi insepultum adhuc Veronicae corpus concursu ciuitatis frequentabatur, damnatus voti suspendit in Templo D. Marthae pretiosam vestem, & erogato in aliquot solennia sacra sumptu, admirabilem in Sanctis suis diuinam vim publice adorauit. Nec deinde cessatum ab miraculis alijs, quamdiù corpus exsequiarum causa iacuit in feretro, quod spatium quatridui fuit, vt publicae pietati desiderioque satisfieret: interimque nobiles viri, qui munus sibi illud

ambitiose

ambitiose efflagitarant, in Templo excubias egêre. Iacobina quaedam, cui naturale vitium respirandi difficultas & pectoris angustiae lethaliter ingrauescebant, affluente illuc populo ad spem erecta, simul atque in conspectu cadaueris stetit, sensit meantem libere spiritum, & longo deinde vitae spatio perpetuum ipsa miraculum fuit. Maffeolae Glussianensi contractum foede brachium, & elapsi in prauum artus, pari miraculo, motum, & decorem, vimque suam recepere cùm infelicia membra corpori beato applicuisset. Et ad intimos quoque sensus animosque mortalium penetrante cadaueris eius potentia, fratres duo, qui furialibus accensi odijs, alter alterius haurire sanguinem parabant, condixerantque locum & diem quo stringerent gladios in mutuam necem, positis repente inimicitijs, detestati scelus in sinceram & fraternam vere pacem coaluere, postquam soror eorum Luchina tragicam suae domus abominata calamitatem, flexo iuxta exanime corpus poplite petierat, vt propulsatrix illa tot malorum, etiam huic imminenti flagitio remedium pararet. At vbi subductum oculis fuerat, humique mandatum id Veronicae corpus, nihilo leuiora impetrabant quisquis recenti adhuc talium rerum memoria spem opemque eandem tentabat. Paulatim inde, vti nequitia & secordia mortalium est, impietas obliuionem, obliuio diffidentiam genuit, & dum sperare miracula non audent, obtinere desierunt. Sed donec erga virginem admiratio calorque animorum vigebat, singulis

ciuibus

ciuibus, vt cuique pia ſpes, & ſine remedio calamitas aliqua erat, Veronicae velut manu ſalus è Coelo mittebatur. Borela Comarchus hac ope repente conualuit è phtiſi, quae, cùm medicos omnes fatigaſſet, pharmaca ſimul omnia conſumpſerat, & experimentis illis irritata inanibus quotidie ſaeuior fiebat. Tunc inuocata virgine, votiſque nuncupatis, conſpectus ſcilicet illico eſt ab lectulo proſiliens, & conſcenſo hilare equo per vrbem circumuectus eſſe ferebatur. Iſabella Crotta, Blanca-lucia Stanga, Blanca Marcellina, Camillus Falconius, & ingenti agmine alij cùm in malis quiſq; ſuis, tutelarem ſibi Veronicam aduocaſſent, exemplo etiam alijs fuere quò promptius eadem illa inuocaretur. Captiuo populo, miſerae ciuitati, acciſis Eccleſiae rebus, hoc per ea Gallica tempora ſubſidium fuit. Quo quidem tempore, in eodem D. Marthae Monaſterio, praeter Veronicam hanc, claruere mirifico ſpiritu ac diuino, Michelina inſuper, & Iuſtina, & Thadea: & harum quoque enimverò diuerſus ab mortalium conſuetudine animus, & in hac ipſa mortali vita affinitas cum coelo quaedam, poſtquam ab oculis abiere, intellecta eſt. Sed Veronicae maius nomen, & maiora omnia, per quae nomen venit. Extant Apoſtolicae litterae Leonis X. per quas D. Marthae Monaſterio Pontifex ille conceſſit, vt Veronicam apud Ordinis eius Templa & aras, ceremonijs, & omni imaginum honore coli licitum eſſet, eiuſque conceſſionis diploma Martinus Epiſcopus Maconienſis, Franciſci Regis

apud Pontificem Max. eo tempore legatus abstulit, cùm haberet hoc ab Rege mandatum, vt negotium id inprimis Romae ageret. Nam & diplomati ipsi exordium id fuit optasse ista Regem, & preces de ea re suas mandasse Legato. Scilicet in maximi belli rerumque commutandarum destinatione & cura, quam coquebant Pontifex & Rex, in vastis consilijs, inter mutuas suspiciones, in profundo animorum aestu, qui paulò postea ad hostilem insectationem & foedera inimica erupturus erat, tractabantur inter eos ista & curabantur. Caeterùm, imminente bello, cuius exitu, Gallorum eiectio, Galli Regis captiuitas, & nouum ac duraturum Mediolani Imperium parabatur, antecessere omnia, per quae Numinis indignatio, & rerum finis externo portenderetur. Nam praeter ea; quae iam demonstrata sunt mala vrbis, perseuerabat Mediolani publica fames, & intermisso per iram atque per solitudinem agrorum cultu, descensum naturali necessitate erat ad animalia etiam ea, queis tamen abstinetur cùm ab legitimo cibatu ad alimenta damnata transire extrema illa calamitas coegit. Et epulis nutritos infelicibus mortales; languidosque sicuti necesse erat, ad sui defensionem, lupi fugitiuum aliàs & syluestre animal, tunc immiscere se ciuibus ausi, corripiebant passim, & suo trepidantibus periculo qui debuerant feras propulsare, depascebant. Die, autem qui Apostolorum martyrio sacer fuit, accidit res, quae prodigium videri malorum imminentium potuerat,

nisi

nisi malum ipsa grauissimum habita esset, ac si videretur atrocius expectari posse quicquam eo, quod casus ille tulerat secum. Tranquilla, & serena coeli facies erat. Sol emensus orbis nostri iter, ad occasum vergebat alteri mundo laturus facem. Pleraque nobilitas, & festo die greges artificum ab operibus feriati suis, Clerici quoque, peracto quicquid ad templa peragendum erat, & pilentis vectae suis matronae ditiores cum sobole alia comitatuque iuuenili, mista nostratibus alienigenarum paria, prout Mediolanensibus iunxerat Gallorum aliquem seruitij necessitas, vel superbia imperij, consuetudoque diuturna, & familiare commercium etiam inter infensos, cuncti, vt fit, appetente vespera egressi in campum, qui Iouis arci ab interiore parte subiectus, fruitur libero ac patente coelo, captabant auras leuamina caloris diurni, perque spatia illa ibant & redibant lente viam, consederantue in herba, siue alicubi corona stantium fiebat. Turba ciuium infelix, quae tantisper fortasse à calamitatibus quiescebat, dum suas ibi calamitates loquitur: hospites saeui qui tantisper cessauerant ab iniurijs, dum iniuriae materiem circumspectant ibi & prospeculantur, omneis simul repentino celesti casu percussi sunt, siue vt eximerentur malis, quae assidue multiplicia sustinebant; siue in terrorem aut poenam, aut in aliorum salutem, cùm exemplo illo impiorum & fine, violentia minor restaret. Volitans coelo flamma fulminis in modum cecidit ante portam ipsam arcis, quà

ſulphurei pulueris cadi complures ſtabant fortè conſtipati vt nocte illa plauſtris aueherentur. His illapſa cadis flamma comprehendit illico voracem ignis materiam, & reboatu ac fragore excitato ingenti traiecit in proximam turrim materiae plenam eiuſdem, atque ibi violentius inter anguſtias luctando ignes, molem eam à fundamentis repente conuulſam longe ac late per aera diſſipauerunt, ita vt feruida ſaxa magni ponderis vltra quingenteſimum ab arce paſſum quaſi contorta baliſtis inciderent. Minores lapides longius etiam volitauere. Tunc enimuero, per totum campi ſpatium ſtrages facta eſt, qualem, non niſi ab Numine fieri appareret. Saxa ingruentia è coelo capitibus inciderant, priuſquam daretur cogitandi tempus vndenam venirent. Et quia, e ſublimi veniebant, quò flammea vis eiaculata marmor erat non fracto ſed aucto circa finem impetu, violentiâ ipsâ properoque exitio moriendi ſenſum pleriſque auferebant. Triſtior conditio fuit eorum, qui minore aliquo ictu quaſſati adaperto & lacerato ad vitalia capite, per aliquot deinde horas nulla in ſpe animam trahebant. Ac ſaeuientibus etiam equis terrore ſimul & lapidum vi fuſae è carpentis mulieres, & pari alienorum equorum conſternatione protritae, apertis quae tegenda erant & dum eiulant humi, dum euoluuntur, eadem ſuperne peſte multae perierunt. Virorum quoſdam, intellecta cladis origine trepidantes in circumiecta tecta cadens nihilominus vndique ſaeuus

imber, dum se putant euasisse, oppressit. Totos & in circulis globos, iuuenum vti colloquentes stabant, non lapis vnus, grandeue saxum, sed integra pars ruinae, sicut abrupta, & in altum proiecta deciderat, inuoluit arietauitque in terram, & quibus citra mortem ruina illa acciderat hi propter mutilata & inutilia membra caeteramque quassationem, ipsis postea mortuis inuidere potuerunt. Periere intra arcem ad centum quinquaginta, praefectusque ipse arcis, quam quidem ruinae continentes ab ea parte, ita nudauerant, vt nisi attoniti eo casu Mediolanenses plane animis concidissent, nihil negotij fuerit, etiam ex tam misero assurgere statu, & magis attonitos fluctuantesque Gallos deijcere inde patriamque liberare. Sed pars vtraq; in id intenta, quod Numinis irae tanto principio vltionem aggressae minitarentur, prope desierat persequi vel timere alteram. Non sane ego nimium vnquam incredibilia & prodigiosa secutus fuerim, satisque habeam in tradenda hac memoria antiquitatis, si fraudes & miserias ipsorum inter se hominum, vel si quid etiam homines cum laude egerunt, & magnos patriae casus, qui, vel pace, vel bello euenere, memorauerim ità vt cum fide accipiantur. Aduersus miracula quidem superbi nimium saepè sunt animi legentium: atque, vt nostra facile simplicitas, & diuinae magnitudinis gnara mens conquiescat, non eadem mansuetudo ad credenda ista ciuilibus ingenijs erit. Caeterùm, approbatam rem aliam Pontificum

tificum authoritate traditioneque communi, & hominibus ſpectatam illis, qui ad noſtram aetatem vixere cum pueri tunc fuiſſent, tranſiri atque omitti prohibet teneritudo etiam illa, quam erga res omneis diuinas habemus. Canobij, qui locus eſt in Verbani lacus litore, frequenti mercatu, & vetere Borromeae Domus Comarchia inſignis, ibi in publico hoſpitio, imaginem Chriſti Saluatoris, quae ex pariete ſuſpenſa pendebat, ferunt, diebus iiſdem, quibus haec Mediolani clades accepta erat, magno repente tremore fremituque horribili vltro eſſe concuſſam: dein ſacroſancti lateris hiatu vim ſanguinis effuſam, qui toto conclaui manaret, reſpergeretque adſtantes: poſtremò ab hiatu eodem paruam coſtam excidiſſe: Antiſtitem Canonicoſque loci & populum eum omnem, re nuntiata aduolaſſe illuc, ac poſtquam ſuxerint ſpongijs omnem diligentiſſime cruorem, ſolenni pompa ſpungias ipſas, tabulamque pictam, vna cum coſta, quae inde proſilierat, templo intuliſſe. Addunt inde miraculum aliud: cùm ſpongiarum earum ſanguiniſq; contactu diuinitus quotidie multa patrarentur, & petendae opis cauſa templum illud vndique adiretur, mercatorem vnum, die quodam, ſacerdoti, qui rem diuinam in ea ara faciebat, argenteum nummum dediſſe ſpongijs coſtaeque admouendum, cumque ille admouiſſet protinus eſſe occoecatum, haud dubie quia myſteria illa tremenda circumforaneo aere profanarat. Haec licet prope excedant fidem, firmantur tamen eorum teſtimonio, qui

proximi

proximi temporibus illis fuerúnt, & narrantes audiuere eos, qui ipsi spectaculo affuerant, inhoruerantque. Et nostra memoria D. Carolus, cùm Dioecesim suo more lustraret, interrogatis eius orae senioribus, & re comperta quae acciderat, cohortatus loci incolas, vt domum eam publicè coemerent, aream templo designauit ibidem vbi sanguis manarat. Nunc prodigijs omissis, causas & initia belli expediam, quod bellum gessere inter se Reges, dum vrbis Mediolani vterque imperium trahit: neque originem tantummodo exitumque contentionis, sed iura simul, & momenta causae explicabo, vt intelligatur, quid aequi, quid iniqui fuerit in vtraque parte, imperiumque hoc ipsum, vtri duorum Regum, finita (quod propediem fore apparebat) Sforciarum domo, deberetur, etiam si non rerum euentus instar iudicis fuisset. Nam nisi ius in armis pars vtraque regio more collocatum haberent, aiebant Regi Francisco homines sui, ipseque publicè aiebat: aut rem Mediolanensem. Insubriaeque Principatum recuperandum esse sibi, aut Galliae quoque: Regnum omittendum, & parte hac vxoriae hereditatis posse indignum videri, nisi illam quoque vindicasset. Quippe Valentinam Ioannis Galeatij filiam auiam suae vxoris, cuius dote haberet Regnum, ea conditione datam fuisse Ludouico Aurelianensi, vt proles, quae ex ipsa nasceretur, succederet in Mediolanensis Imperij iura, quandocunque, finita fratrum

stirpe

ſtirpe, finis ſucceſſioni Vicecomitum fieret. Conditionem eam, pactumque nuptiale illud, eſſe Pontificis maximi authoritate confirmatum. Id valere perinde ac ſi Caeſar ipſe confirmaſſet, quandoquidem vacua tantiſper imperij ſede, ratum eſſe oporteret quicquid in eiuſmodi rebus à Pontifice decerneretur. Etiam alia Pontificum decreta, transferendo, ſiue confirmando beneficiario iuri, quod ius Caeſarum Imperatorumue eſſet, nuſquam in controuerſiam vocata eſſe. Bona omnium pace ſtabiles & legitimos manere principatus, quoſcunque ſuprema Sedis Apoſtolicae poteſtas, nullo Caeſare adiudicarit. Item, Valentinae ſanguini datum à parte, confirmatum à Pontifice munus, Deo hominibuſq. approbantibus, ſe eſſe conſeruaturum exemplo maiorum ſuorum, Caroli, & Ludouici, quorum alter, poſt Philippi Mariae Vicecomitis exceſſum, maternam hereditatem, ſtrenue, licet improſpere vindicare ſit conatus, alter proſpere vindicarit, & capto, qui alienum Imperium tenebat, Sfortia, fuerit etiam Apoſtolico diplomate reſtitutus in priſtina iura, ipſe poſteriq; eius. Dicebatur contra: Philippi Mariae obitu, qui ſine vlla virili ſtirpe deceſſiſſet, redijſſe Metropolim in Romani Imperij arbitrium atque poteſtatem, vnde olim alienata exciderat. Maximilianum Caeſarem Caroli Caeſaris Auum diſerte clareque reuocaſſe, reſcidiſſe, aboleſſe quicquid exturbator pupilli Sfortiae Ludouicus impetraſſet antea emiſſetue. Magna iniuria violari Apoſtolicae Sedis

famam,

ſamam, ac dedecorari ſupremum tribunal, ſi damna, & raptus, & alienae rei donationes inde expectentur atque referantur illuc, vnde ſummi infimique mortalium praeſidium & opem aduerſus talia petant. Ne Caeſarem quidem ipſum dignum fore Maximiliano Auo caeteriſque maioribus ſuis, ſi longo prouiſu reſeruatam ſibi ab eis Inſubriae hereditatem, cuncta ratione vel deſidia eſſe apud alienos ſineret. Reſeruaſſe namque Auum nepoti terrae eius imperium, & rite etiam de manu in manum tradidiſſe tunc ſcilicet cùm Gallo prius tradidiſſet ea conditione, ſi vnica Infans illius Claudia, quemadmodum infanti item Carolo pacta eſſet, matrimonio iungeretur. Eo protinus diſſoluto nuptiali foedere, Claudiaque deſponſa alteri, rem ſimul fuiſſe inanem, & Carolum ſtatim ab eodem Caeſare auoque Maximiliano coram Philippo patre in iura Mediolanenſis Imperij fuiſſe aſcitum. Haec igitur, & alia aſſidue audiendo, ſiue dictitando cogitandoque exaſperabantur iuuenum Regum feruida ingenia, alteri quidem ad tuendam, alteri verò ad recuperandam terrae poſſeſſionem, quam vterque relictam ſibi à maioribus crederet: ſiue credi ab alijs vellet. Et magnae rei euentus accenderat inſuper auxeratque animos, hinc gloria, hinc ira, poſtquam mortuo Maximiliano, nomen Imperiumque Caeſaris tenuerat nepos, irrito omni Regis alterius tentamento, quem VII. Viri Electores repudiauerant, vt alienigenam & externae fidei, praetulerantque Carolum originis ſuae, ſan-

guinisque Caesariani, & opum magnitudine tantae moli parem, vimque & famam imperio ipsi vltro additurum. Tertius annus Regi Francisco erat parti per Insubriam Imperij, compositarum, vt ipse tebatur, Mediolani rerum, & illacessitae pacis, cùm occultis agitata consilijs, & diu inclusa pectoribus machinamenta denique ernperunt: iunctisque cum Pontifice Max. Caesar exercitibus ad Gallos eijciendos, Italiamque sicut ipsi ferebant, liberandam incubuere vi tota. Namque Pontifex Leo, Mediceae nobilitatis natus in Domo, cuius nimia potentia, ne Patriae quidem suae ferre libertatem posset, impatiens ipse otij, & magnitudine Pontificatus irritato magis quam expleto animo, studiorum quoque genere pronus in an ipitia lacessebat vltro magnas occasiones, & apud eum consilia nouandarum rerum assidue agitabantur. Ac principio, quidem, is animus & pares animo opes ex Romano imperio simul & Florentina Rep. quam Pontificis pater tenebat, conflatae, versis in Galliam studijs, ac prope inito illic foedere, cladem Caesari Hispanisque prope conflarant. Sed, dum occulti foederis arcanae conditiones in Gallia, Romaeue tractantur, controuersia, vel difficultate exorta aliqua, hinc diffidentia gliscente inter partes, postremò irritatis palam alienatisque animis, consilia eadem, quae pro Gallo aduersus Caesarem inclinarant, pro Caesare aduersus Gallum stetere. Fueratque tanti ad ea, quae agitabantur, praesidium Apostolicae Sedis

adiunxisse

adiunxisse sibi, atque Pontificem habuisse coniuratum, vt absque momento eo, rem torpere ipsam, & Regum haerere animos, atque à belli consilijs auocari necesse esset. Non enim, id virium alterutri Regi eo tempore erat, vt posset tuto lacessere alterum: & Gallo socia ac propinqua Venetorum arma tegebant Insubrum fines, ne nuda apertaque Hispanis exercitibus prouincia Mediolanum esset: & Hispani vicissim Neapolitanum Regnum vota altera solicitudinemque Gallorum, si nihil ab Pontifice moueretur, egregie munitum habebant. Heluetiorum mercenaria auxilia copiaeque venales, non huic, aut illi Regi addictae, sed in partem eam pronae semper, quae praesentis pecuniae vi acrius instaret. Caeteri per Italiam populi principesue, neque adeò per se tunc validi opibus aut armis, vt maximis duobus Regibus interiecti, dare vel adimere victoriam possent, neque ita affecti animis, vt vnum magis, quàm alterum inualescere Regem vellent. Hanc rerum aequalitatem faciendo bello alienam Apostolica arma Romanaeque opes parti alteri adiunctae disiecerant nunc, atque ex inutili illo torpore excitarant. Caeterùm, Pontifex Leo, quamquam initum iam haud dubie cum Caesare foedus haberet, nec sensibus tantummodo intimis, sed etiam negotiatione tota conspiraret aduersus Gallum, voluerat tamen eius foederis initio, vires potius & arma quàm nomen & famam ad Gallos eijciendos commodare Caesari, vrbemque Mediolanum ita circumueni-

ri posse autumabat, vt tentata simul & patrata re, conatus exitusque negotij tempore vno ingrueret atque ab sensu foederis initi auerteret animos. An fortasse, incerto adhuc euentu latitans, nihili faciebat hoc, si re denique perfecta in parte operis ipse deprehenderetur: vel etiam, post euentum deprehendi vltro molitor & artifex Gallicae eiectionis volebat? Huius autem repentinae irruptionis, quae callide instructa celaret apparatum suum, vt exitu prius quàm motu aliquo sentiretur, dispofita consilia in hunc modum fuere. Nobilissimus quisque Mediolanensium, qui, vel in exilium acti & proscripti Gallicis edictis, vel ob indignitates quae perferendae quotidie erant, exsules vltro ac fugitiui auios secessus in extremis Patriae finibus quaesierant, adierantue finitimas vrbes, aut, in Tridentinis alpibus circa extorrem Sforciam constipati motum desperatae vrbis aliquem expectabant, hi simul omnes repentino, quà quibusque proximum esset, incursu, dispersos per varia Insubrum loca obtruncare Gallos debebant: praesertimque Mediolani strages futura regnantium erat in ipsa iniuriarum sede & libidinum Regno. Alios oportebat exsules ad Regium in Pontificiam per ea tempora vrbem congregari vniuersos: partibus ibi vicibusque descriptis, & assumpta insuper alia militum manu, discedere globos ad sua quemque munia, defungique caede Gallorum, & patriae malis imponere magnum diem. Respiciebant cuncti nutum authoritatemque Hieronymi

Moroni,

Moroni, qui Francisci Sfortiae continuus ipsum quoque regebat, & cognita Pontifex ac Caesar prudentia viri eius gratiaque quam apud exsulem is teneret, cuncta cum eo composita, & communicata habebant: pleraque etiam reliquerant ipsius arbitrio & fidei gerenda, prout gnarus homo opportunitatum animorumque Prouinciae & vrbis maximè censuisset. Is inter caetera mandauerat Manfredo Palauicino potentiorum exsulum vni, vt nocte quadam per Larium lacum surdo remigio delapsus cum idonea manu succederet ad moenia vrbis Nouocomi: paratam ibi proditionem aditumq; & cuncta in tempore affutura monstrarat. Ab altera parte, tempore eodem, mista ex Pontificijs Caesarianisque nauibus classis contra Genuae portum obijciebatur in spem aut terrorem commouendis illic etiam rebus, sicuti turbata factionibus intestinis Ciuitas auxilia aliqua externa circumspectabat. Ordo insidiarum hic fuit, quae nullum felicem exitum habiturae erant, credo, quia iusto potius bello debellari eijcique Gallos oporteret, ne tantus ille liberandae Italiae titulus, & actio tam praeclara turpi fraudum vllarum nomine dehonestaretur. Dum trepidant exsules, dum ad facinus accinguntur, excepere Galli indicia omnia rei, quae summa ope tegenda erat, vltroque Scudus, qui Mediolani Regis nomine prouinciam tuebatur, obuiam iuit, & auctis per omnia loca praesidijs, erexit populares ad sui custodiam, atque ita illud tantae spei consilium repente discussum

est.

est. Ad Nouocomum verò facta eruptione insidiatores oppressi, & Manfredus Palauicinus militari custodia ductus in vrbem obtruncatusque est vna cum Barptolemaeo Ferrario, quem à Morono solicitatum fuisse constabat vt pro salute patriae aliquid auderet, neque rem ad magistratum vrbis ille detulerat. Adijcitur crimini, & supplicio patris filius, propter aetatem nullius consilij particeps ille quidem: sed ob detectas insidias, impetus & ira Gallorum etiam fortuita pro crimine arripiebat. Ita motus omnis, & coniuratio exulum irrita fuerat, At Genuenses, ad foederatae classis adspectum erectis subito animis, & coepta rebellione compressi sunt ab Duce fregoso qui cognito ciuium motu, sese & vim imperij strenue obiecit, atque in ea etiam parte spes elusae. Spes deinde omnis in aperto Marte relinquebatur: Pontifex Leo collata in violentiam manifestumque feruorem latendi arte, qua ad eam diem vsus fuerat, abrupta palam omni cum Galliae Rege amicitia, cuius manebat adhuc species, quaesitaque noua specie, quasi tunc primùm cum Hispano iniretur foedus, causando Gallorum in Apostolicam sedem iniurias, obsequium & beneficia Caesaris, armorum societatem, quae pacta & dissimulata erat, sanxit ceremonijs, atque de ea re statim in hanc sententiam edicta promulgantur. Pontificem & Caesarem ad pellendos vrbe Mediolano totaque Italia Gallos, arma, & imperium animosquè coniunxisse, quòd eam rem Apostolicae Sedi Ec-

clesiaeque Catholicae, & nomini Italo salutarem atque gloriosam fore statuerint: de eius rei prospero exitu, vti omneis, enixe Deum obsecrarent, foederisque ipsius pro publica salute suscepti sanctum, & inuiolabile nomen fauore ac veneratione amplecterentur. Foederatorum deinde ipsorum nomini ac maiestati, principiò consentanea cuncta erant, belli duces, equitatus robur, peditum cohortes, stipendia & commeatus: & quacunque exercitus incedebat, reuerenteis animi erga agmen, quod Pontificis Leonis, & Caroli Caesaris missu ad liberandam ire Insubriam dicebatur. Summa copiarum fuit, equites quinque millia, peditum viginti millia & quingenti. Imperium & tota rei militaris potestas penes Mantuae Demarchum & Prosperum Columnam, sed ille huic parere iussus; moxque eodem imperij iure Daualus accessit. Vnde postea aemulatio ducum, & saepe discordia inter ipsos allatura exitium rebus, nisi in hostem iretur iam consilio superûm, iam mortalium ira eiectioni triumphoque destinatum. Gallus tamen etiam ipse vicissim audito hoc rerum motu strepituque foederis, totas Regni vires ad defensionem Prouinciae Mediolanensis impigre ciebat: & exercitum aliquanto validiorem habuisse fertur, duces quoque nihilo deteriores nostris, Lautrecum & Scudum germanos inter se fratres, concordes eo vinculo, & continendis caeteris efficaces. Si pecunia, & quae temere inuocatur fortuna adfuisset, pars contraria in suam ipsorum perniciem inierat

foedus,

foedus, magnamque Pontifex & Caesar cum ignominia cladem accepissent. Sed apud iuuenem Regem infensi fratrum gloriae principes, & Regina Mater muliebribus angustijs subsidia belli vertens in alios vsus, fortes Lautrechi conatus & magna coepta saepe turbauerunt, atque pene ad desperationem adduxere ipsum: interimque, si qua data erat opportunitas, fugacia occasionum momenta, e manibus elabebantur, admodum procliui ad exitium itinere, cùm Ducis culpae fortunam sua sponte vergentem aggrauarent, fortuna quasi lacesseret culpas, quò celerior veniret clades. Neque rursus in foederato exercitu ludibria siue vitia eadem defuere, qui, cùm initio decorus tremendusque omni Imperatoria & militari disciplina incessisset, eique disciplinae consentaneus exitus communi omnium expectatione desponderetur, paulatim deinde perturbatione exorta, confusis attenuatisve rebus, irritatis animis, infausto etiam expeditionum aliquot euentu, eò est redactus, vt, & Gallorum potius quàm Sedis Apostolicae, vel Romani Imperij exercitus videretur, &, qui Gallico exercitui finis fuit, eum quaeri vltro & prouocari ab foederatis hisce appareret. Cùm enim in aggredienda Metropoli, statuissent prius expugnare Parmam & Placentiam, scilicet vt tuta ab tergo cuncta relinquerent antequam negotio illo maiore implicarentur: magnum id imperatoriumque consilium, & sua sponte infelix fuit, & quò infelicius addita insuper ignominia esset, errores & diffidia

ducum

ducum fecere. Oppugnata per dies aliquot nequicquam Parma: diminutis exercitibus: abſceſſum à moenibus tunc cùm ſi pauliſper inſtitiſſent, capi vrbs potuiſſet: flagitij eius verecundia accenſi mutuis odijs duces, cùm alius in alium culpam conferrent, omneſque verius deliquiſſent: prope alienatus à Caeſare Pontifex, foeduſque prope diſſolutum: facta apud populos imperatoriae exiſtimationis iactura. Neque res alia ab foederato exercitu cladem vltimam prohibuit, quàm Lauterchi maior infelicitas, & infortunia hoſtium maiora, ſi nomine appellari licet iſto, quicquid illud ineuitabili potentia arcanoque impulſu, & modis occultis incubuerat genti Gallorum, vt Mediolano, Italiamque pellerentur. Poſtquam turbulente conſultando, miſere exſequendo, criminandoque inuicem conſumpſere duces tempora illa inutiliter, dum iurgantur adhuc, tentantue nonnihil, haerentue, aut trepidantium modo ſubinde ſtationem mutant, adfuere decem millia Heluetiorum expectatum ante auxilium, & praecipua cauſa trepidandi, quia incertum fuerat, an venirent. Venêre per Bergomatum fines: aduentuſque gentis & fortuita res etiam iter, quo minime ſperabatur initio & aditu victoriam dedit. Quia enim circa eos Bergomenſium fines coniungi exercitum vtrumque oportebat, occaſio inde nata eſt tranſeundi flumen Abduam, cuius vlterior ripa Mediolanenſem agrum inchoat finitue. Proſper Columna erat vt dixi in foederato exercitu arbi-

ter omnium rerum, de quo homine secunda pleraque ad famam, nonnulla secus prodidit anceps fere circa magnos viros historia memoriaque hominum adeò recens vt nondum exolescat. Is, non apud caeteros modò duces militaremque turbam inuidia laborabat quòd Parmae oppugnationem in propinqua spe eius capiendae vrbis soluisset, verùm etiam Romae atque in Hispania coeperat ea res esse infamis: indeque labor & inquietudo ipsi, vt consilium illud suum ingenti aliquo facinore & felici exitu principibus iratis & communi famae approbaret. Speculatus ad Vaprium facile traiectu flumen incustoditamque ripam, inconsultis Daualo & Gonzaga, vt famam gloriamque rei solus haberet, vitata etiam per obtrectationem omni Hispanorum militum ope, nocte intempesta, cohortes aliquot Italici generis, praeparatis in idipsum ante scaphis traiecit. Vt primi qui transierant, locum tenuere, alios subinde, atque alios Columna transmittebat: & orta luce, plenam milite ripam, seque operis auctorem ducibus reliquis exercituique vniuerso ostendit. Tunc enimuerò, felici inuento acclamauere etiam qui inuidebant, & mox flumini pro se quisque varie insultanteis vestigia vniuersi ibidem posuere. Acre certamen in ripa, fuit dum Galli serò ad deijciendos qui primi transierant, accurrunt: & fratris missu Scudus ipse cum quadringentis aderat. Sed maiora deinceps agmina transuehente flumine, opprimebantur. Diuerso deinde tramite, tempore eodem, exercitus

vterque, Galli ad custodienda moenia portasque vrbis, foederati ad spem conatumque irrumpendi tetendere. Gallus propero agmine suburbia vicosque insedit: nostri capto longiore ambitu, Meliniano ab municipio in Clarae Vallis prata processerunt. Ibi statiua habebant: melioreque iam fortuna, & specie etiam augustiore ob Cardinales Legatos, Medicaeum, & Sedunensem, queis Cruces argenteae praeferebantur, imminebant vicinae vrbi foederata arma, cum res accidit, quam politica etiam subtilitate fastidiosi scriptores quasi crederent, retulere: referamque ego Francisci Guiciardini fere verbis pene admirabilem casum. Apud Claram Vallem, in prato, dùm Legati Cardinales, caeterique principes exercitus sederent ad inspiciendas cohortes tendentium ordine Heluetiorum intenti, stetit in eorum conspectu quidam natu grandis: os habitusque plebeij hominis erat: & ab D. Satyri Paroecia missum se esse vociferabatur. Pergerent, venirent: populum Mediolanensem, conspecto liberatore exercitu, protinus arma in Gallos esse capturum: id modò cum magna voce dixisset, abijt repente ex oculis, & quamuis acri postea Legatorum cura ad inuestigandum quisnam ille mortalium esset, nusquam est repertus. Caeterùm, Cardinales ducesque caeteri, nonnihil quidem etiam omine permoti eo, sed multò magis consilia sequentes sua, quae praesens forma rerum, & ex vicino conspecta cuncta hostium dabant, motis ab Claraualle castris, appetente nocte subiere

ad fossam, quae duabus Portis, Ticinensi, & Romanae interiecta muniebat vallum., & vallo regionique ei Veneti pedites custodiae causa appositi erant. Hi, simul atque fistulatores conspexere Hispanos, quam de industria manum Daualus obiecerat, dant impigre terga, valloque nudato; & statione relicta, liberum ab ea parte aditum irrumpentibus dedere. Mox, & priorum vestigia sequentibus alijs nouosque sibi aditus aperiente exercitu, & effusa obuiam ad accipiendos liberatores nobilitate, tumultuante populo, praesidijs labantibus, mutata omnium fide, plena omnia Caesarianorum fuere. Pontificij, cùm in extremo agmine fuissent, captam iam haud dubiè vrbem ouantium specie intrabant. Gallis in tam repentina clade subsidium vnicum erat fugere in arcem Iouis, cuius haud vnquam neglecta, siue intermissa custodia fuerat. Inter tela, & gladios, & ingruentia etiam superne saxa, proripiebant sese eò milites, duces, magistratus ipsi, & dum euadere tendunt, vulnerabantur ab ciue simul & ab hoste velut hostes in aliena vrbe deprehensi. Sua nuper tribunalia suasque domos respergebant sanguine, si quos ibi cunctantes deprehenderat victor: atque tam improuisa res obstupefecerat animos ab vulnerum pene sensu, cùm omnia captiuitatis exempla adesse viderent antequam captam esse vrbem suspicarentur. Nec minus obstupefecerat tam laeta fortuna victores, quòd absque suo sanguine, absque difficultate vlla caput belli Metropolim prima irruptione

ne cepissent. Dederat autem foederatis tantam ex insperato victoriam ille qui plurimum in rebus humanis potest casus, quique in bello praesertim res saepe magnas & admirandas efficit. Namque foedo imbribus tempore, versis in coenum campis atque corruptis itineribus, non crediderant Galli; moturum hostem eo die castra, maxime propter bombardas, quae humido paludum, & profunda passim vligine, (sicuti regio est illa) tarde transueherentur, etiamsi celestium aquarum proluuies illa non accessisset. Ea spe resoluti in secordiam Galli, fessique insuper recenti ad vrbem cursu, aut nocturno ad Vaprium praelio, segniter obibant munia ipsa ad quae accurrerant. Sed Daualus interim, monstrata sibi forte per agresteis semita glareosa quadam, substructaque, & marginata, atque ob id firma plaustris, & expedita agmini, contempto pluuiarum incommodo, traduxit repente tormenta, & exercitum, oppressitque inopinanteis. Capta in hunc modum, vel potius liberata; Metropoli, subiectae vrbes capiuntur vi eadem, exemplumque secutae, caesis pulsisue Gallis, accepere nostros, & cunctae fere Caesaris nomen inuocabant. Lotrecus & Scudus cum infelicibus reliquijs profugi ab vrbe, vagati aliquandiu per Bergomensium fines, & petito inde supplemento; Cremonam postea aggressi, prospero illic euentu, & fiducia Mediolanensis arcis, locorumque nonnullorum, strenue reparabant bellum. Interea Pontifex Leo exstinguitur haud sine veneni fama,

siue

ſiue corrupto pincerna, vti creditum eſt, miſcuere aliquid Galli: ſiue lautior victus, aſſiduaeque curae inuexere febriculam, & homines ſuo more interpretati ſunt. Morte eius, atque perturbatione nouorum comitiorum, Interpontificijque licentia, ſuſtulere Galli animos: deceſſit ingens Caeſari auxilium, & magnis ad reliqua belli perficienda conſilijs, atque apparatibus, nec pecuniae facultates, nec copiae militum eaedem ab Roma aderant. Itaque, in ea rerum inclinatione, cùm quidem etiam Caeſar tranſalpino alio aduerſus Regem eundem bello implicitus teneretur, metus ingens inuaſerat omnes Inſubriae populos, ne fortaſſe deſerti redirent in Gallorum poteſtatem, & acrius deinde premerentur eo iugo, quod excutere conati eſſent, quoue excuſſo nimium laetati. Parmam Lotrecus acerrime oppugnabat: habebat Cremonam: Nouaria & Alexandria, Tritium, & Domuſſola, & Arona, praeſidio Gallorum adhuc tenebantur: & praecipuus omnium terror ab Iouis arce Metropoli imminens hoſtis quaſi minitabatur, repentina illa & nimium felici irruptione nihil eſſe actum. Dux Ferrariae, qui Pontificis Leonis metu dubitarat, poſtquàm ille exceſſit, nudato penitus animo, commodabat Gallis arma, ipſeque prodierat aduerſus prouinciae ſalutem armatus. Heluetij, decem millia ſuae gentis prius negata Regi Franciſco conceſſerant nunc, eaeque copiae digreſſae Rheticis alpibus in Orobios, & eodem vſae titulo, qui foederatis fuerat, ad liberandam

Inſubriam,

Insubriam, Hispanosque pellendos ire sese enim- uerò gloriabantur. Non res magis alia spem populis inchoatae salutis absciderat, quàm auxilia ea repente addita Regi Gallo: quem rerum bellicarum more, ex afflicta fortuna perditoque statu; rursus Mediolani esse regnaturum credebant. Ad haec, incertus exitus comitiorum, ancipiti expe- ctatione distraxerat curas, cùm tam Gallicae quàm Hispanae factionis contingere Pontifex posset; sicuti profane vaticinantes loquebantur. Qua vaticinatione & metu, Prosperus Columna, Cardinalem Eporediensem per Mediolanensis agri fines Romam ad comitia illa properantem, vi, seu dolis inhibuit: incertumque fuit, Caesaris iussu, an sua diligentia, rem eam atrocem ausus fuisset. Nec minus ipsi inter se Cardinales id celeste negotium intra conclaue studijs humanis frustra impediebant, dum principes partium & factiosissimus quisque, in Gallum, aut Hispanum proni, Pontificem, qui huic, aut illi cordi foret, anteponunt, ad momenta maxime belli huius certamina ipsi sua contentionemque dirigentes, atque ita gratificantes Regibus. Sed hominum nequitias altitudine sua contemnens Deus, vertensque saepe in bonum, eo certe comitiorum tempore, si vnquam aliàs, elusit simul, & coegit instrumentum esse rei, quam nemo futuram vnquam existimasset. Dum enim Medicaeus, & Columna, primores Patrum, aut habere ipsi, aut arbitratu suo collocare summum honorem volunt, magnisque conatibus & artificijs

ad

ad ſua nituntur vterque vota, & pleni artium earundem caeteri Cardinales, hunc, aut illum ſequuntur, die quodam ad ferenda ſuffragia de more congregati, de Adriano Cardinale mentionem fortè iniecerunt. Erat is natione Belga, homo moris antiqui, expers Italicae conſuetudinis: & ſimplicitatem eius, rudemque ad fraudes aulicas animum plerique adſpernanteis, barbarum appellabant. Fuerat pueruli Caeſaris magiſter, & in eius gratiam creatus à Leone Cardinalis, Hiſpaniae regna, hoc tempore, Caeſare ipſo abſente administrabat. Cùm nullo alio conſilio, quàm extrahendi temporis cauſa agi de eo homine coeptum eſſet, laudeſque viri, litterae, & apertus animus, & Apoſtolica innocentia memorarentur in ſpeciem tantummodo, caeterùm ſecuro aemulatu, quia de abſente, & abnuente, omnibuſque ignoto & viciſſim ignorante omneis, agebatur, incaluere repente vniuerſi, ac regente animos Deo, Pontificem eum fecere, cùm ne ipſi quidem, ſententiae iudicijque ſui rationem intelligerent, cur tam dubijs Reip. temporibus, tam praeſenti neceſſitate, petijſſent regimen ab homine, qui nec vidiſſet vnquam Italiam, & tanto maris terrarumque ſpatio diſcretus maneret. Pontifice renuntiato hoc, & ex Hiſpania accerſito, irrita machinatio fuerat eorum, qui Sedis Apoſtolicae opes atque praeſidium ad Gallos potius inclinare voluiſſent, Caeſarque rem Mediolanenſem maiore animo amplexus, ante omnia id agebat, Vt Franciſcum Sfortiam ab Tri-

dento

dento reduceret Mediolanum, sisteretque Vrbi, cuius assidue voce exposcebatur. Verùm ea reductio quomodo facta fuerit, & quibus etiam ea res aduersus prohibenteis Gallos indiguerit artificijs, paullo post explicabo. Nunc erecti Galli Leonis obitu, perturbatione Comitiorum, ac deinde spe noui Pontificatus elusa, cum eis quae dixi Heluetiorum auxilijs; ad recuperandam Metropolim incubuerant, ac positis castris Vercellensem inter Cumanamq; Portas, vi tota Lotrecus obsidebat oppugnabatque vrbem miseranda rerum facie, cùm Caesariani intra vrbem à Gallis, Galli intra arcem à Caesarianis obsiderentur; atque duobus exercitibus interiecti ciues malorum extrema sustinerent. Attamen, tanta erant Populi Mediolanensis in Gallos odia, tam iucunda expectatio flagransque desiderium propediem adfuturi Ducis, vt neque tumultuarentur ob calamitates, & cuncta pro defensione Vrbis strenue exsequerentur. Vltro quin etiam descripto per singulas Paroecias ostiatim milite, ducibusque regionatim electis, ibant ad loca omnia, vbi plurimum laboris ac periculi ostenderetur, & voluntario illo delectu, praelia stationesue ipsi excipiebant, vt quies fesso Caesarianorum exercitui esset. Refert Guiciardinus, idque ego in alijs Patriae monumentis reperi: fuisse eo tempore in vrbe Andream Barbatum hominem Augustinianum, plausibili concionum eloquentia, quem audire, populo Mediolanensi vacaret etiam inter eas miserias: cuius oratio lenimen quasi cae-

leste miseriarum haberetur. Namque magna vitae auctoritate concionator Augustinianus, solidaque, doctrina, & verborum vi, tum acer & seuerus, tum blandus & mitis, adspectu quoque venerando, & ob ieiunia toruo, Gallorum gentem assidue insectabatur, qui saeuitia, & libidine, & moribus suis amoenam & piam, & ob merita saepe felicem, inclytamque Metropolim, facere Babylonem alteram tentassent. Liberatricia Caesaris arma, brachium excelsum ac forte Leonis, Pharaonem & Aegyptum, & promissae telluris bona iam in vicino: Aenobarbi quoque tempora, & sementem inhumanam salis, eoque diro mysterio damnandam iterum aeternae solitudini patriam hanc, aliaque profana & sacra, vetera & recentiora, crebris concionibus arte sua miscebat Ecclesiasticus orator, attollens partam vrbi salutem eiectione Gallorum, deplorans atrocia dictu, quae sub imperio illo passi essemus, quaeue passuri etiam atrociora, nisi longius eijcerentur. Ad haec, Parmae & Placentiae paruarum Vrbium nouissima exempla referebat: quae si depellendae tyrannidi pertulissent obsessae vastationem agrorum, famem & ceedes, quantò magis aduersus eadem mala durare Metropolim oporteret? His accensi ciues, quibus satis per se odij, satisque patientiae aduersus imminentem vrbi hostem esset, nihil recusabant perferre incommodi, nulla munia detrectabant. Conferebant ex priuato quicquid pecuniae priori latrocinio subtractum adhuc occultarent.

Inde

Inde ſtipendia exercitui aliquandiu ſuppeditabantur, dum à Caeſare, non quantum neceſſe eſset, venit. Cùmque aquarias molas, Lotrecus & Scudus circa vrbem demoliti eſsent, manuarias inuenere ſibi, quarum arte, iniuria illa hoſtium eluſa, frumenta terebant. Vrbis interim moenia quatiebantur & volitantes ab arce globi maiore tamen terrore quam damno ferebantur, credo, quia incluſi illic, & obſeſſi Galli, aut timerent irritare noſtros, aut parcere ſe crederent vrbi, cuius nondum tota poſſeſſione excidiſsent. Erumpere enim etiam, accepto in arcem, ab exteriore parte, maiore ſuorum numero, parabant, ſpe certa, pellendi Caeſarianos vrbiſque capiundae, ſi vtraque res ex animi ſententia cecidiſset, vt & intrò accipere ſuos, & vnà cum eis facere eruptionem poſsent. Quod ipſum, in tempore ſuſpicatus Columna, ab vtroque arcis latere per totam hortorum latitudinem, duas ingenteis moles, hinc ad Cumanam, hinc ad Vercellenſem portam opere ſubitario, & nocturno perduxit, & in molis vtriuſq; capite propugnaculum excitauit. Ibi diſpoſita tormenta cohorteſq; fiſtulatorum prohibere poterant, ne qua in arcem ſubſidia reciperentur, ac ne qua etiam eruptio ex arce fieret: opuſq; fuit illud, tum ſubtilitate inuenti, tum vſu ipſo praeclarum & militari fama celebratum diu: quod quidem etiam caſus opportunus mirifice adiuuit. Cùm enim ea ipſa nocte, quae faciendo operi deſtinata erat, plurima è coelo cecidiſset nix, vſus Columna beneficio illo, prototypa molium

ex niue raptim inſtituit, ſimul ad facilitatem atque deſcriptionem perficiendi operis, ſimul ad tutelam operarum, vt exemplaris obiecti mollities ipſa frangeret ictus, ſi qua in foſſores ab arce tormenta diſploderentur. In hoc ſtatu res bellicae Mediolanenſium erant, cùm Leone Pontifice mortuo, ſuffectus ei Adrianus, nondum inito Pontificatu, abſens, nomine ipſo factionis, & terrae, vnde erat, noſtris animum, hoſti dolorem & ſtimulos addidiſſet. Mox Sfortia ipſe ab Tridento aderat, maximum, vt dixi, leuamen ciuitati, quae defenſores inter & hoſtes afflicta, & oppreſſa, ſub Principe deniq; natiuo, & Caeſaris ipſius authoritate conſtituto, ſeſe reſpiraturam ſperabat. Diſtulerat autem Sfortiae aduentum pudenda dictu res, pecuniae difficultas, dum exuli, propter quem tot millia in armis erant, modicus & neceſſarius ille ſumptus ad familiam fortaſſe inſtruendam, iterue faciendum deeſſet: liberalitaſq Caeſaris aduerſus id incommodum fruſtra inuocabatur. Scilicet, potentiſſimi Reges, ac domini terrarum, quibus genus humanum ſeruit, quorum gloriae ac cupiditati nationes armantur, queis auriferi amnes fluunt & montium dorſa perpetuo vehunt argenteas glebas, qui margaritarum denique piſcatu prouincias fatigant: hi paruam ſaepe pecuniam in theſauris ſuis fruſtra quaeſiere: ridetque interea cum ſordido ſuo marſupio collybiſta & mercator diues. Sic nimirum etiam Sfortiae huic ad breue iter exigua ſumma non ſuppeditabatur à Caeſare, qui,

vt

vt reduceret eum in patriam, tam graue ex longinque bellum gerebat. Cardinalis denique Mediceus, qui Sedis Apoſtolicae nomine bello ei praeerat, adſpernatus in re tanta ridiculum id ac miſerabile impedimentum, procraſtinationeſque Regiorum, deprompſit vltro aureos nummos ad nouem millia, miſitq; exſuli, conditione hac magnifica & prolixa, vt ne aliter quàm melioribus poſtea ſuis rebus ille reſtituendi cogitatione ſolicitaretur. Ad id ſubſidium alleuato animo, & laxatis vtcunque rerum priuatarum anguſtijs, Sfortia profectus ab Tridento, per Veronenſem agrum, Mantuam, inde Placentiam venit. Ab Placentia Ticinum vſque progreditur: ab Ticino Mediolanum ſine mora iturus erat. Id modò inter duces, praecipuoſque amicorum ambigebatur, ex duobus itineribus, breue, & expeditum, an longius, eòque Gallis inexcogitatum ſequeretur. Nam licet ſex millia Germanorum peditum, equites trecenti, & valida exſulum manus, tenderent vnà praeſidioque eſſent, placebat tamen reditus incruentus in patriam, & intentos ad prohibendum pugnandumq; Gallos ſalere cupiebant. Delecta tutiore via, per calles inuios, per tranſuerſa, per directa, per nemoroſa, per aperta, in pagum, qui, quoniam ſex millia paſſuum ab vrbe diſtat, Sextus ex eo dicitur, peruenere. Auerſiſſima ab hoſte via haec erat, egreſſuſque Columna obuiam nouum Ducem, ab Sexto pago tranquilliſſime in Vrbem deduxit. Fertur Lotrecus, poſt amiſſam Caeſariani exercitus

irruptione

irruptione Mediolanum, nulli magis rei ingemuisse, quàm ei, vel errori, vel calamitati, cùm furto quodam itineris Sfortia introductus illuc foret: id quod assiduè prospiciens ac timens, obsederat ipse quidem ab Ticino diuerticula pleraque & egressus ferè omneis: sed vti fit, ad caetera solers, in vno coecus aperuerat occasioni viam, errore, qui tunc demum intelligeretur, cum iam idipsum intelligere, moestum inutileque esset. Caetera deinde ad eundem modum frustrabantur Gallorum duces, neque Lotreco, & Scudo, quicquam magis defuit quàm fortuna, cùm rebus alijs haud sanè contemnendi essent, itaut plerique numen inane belli vetere verbo vsurpantes, iniquum Martem esse illis dicerent: eaque de fratribus fama in vtroque exercitu esset. Potius autem infensa prouidentia veri Numinis fuit, quae per ea Gallorum infortunia struebat imperio alteri iter, vt reducto exule, firmatoque Principatu, post eius finem. Prouincia Catholicae magnitudini accederet, augeretque eam & vicissim ibi exhausto, quicquid perferendum erat, denique frueretur pace. Sic absente Scudo Lotrecus, cùm exclusus vrbe cuncta camporum teneret, aditum exsuli redeunti in vrbem, damno irreparabili dedit, & postquam ille cum militaribus pecunijs ex Gallia redierat: intercepto per nostros, atque ad Aronam obsesso argento, irritus fratri iungitur. Mox vterque ad Bicocam, obscurum prius, & nobilem postea semper Gallica clade pagum, cum exercitus penè internecione

ne dimicauere. Quo praelio perditas res, dum Lotrecus ad Regem excusaturus vadit, summum Scudi opus fuit, deditis ad quae defendenda relictus erat, pepigisse vt redire in patriam posset. Redijt cum exercitu, qui ad Bicocam superfuerat cladi, & Regi iam Gallo ex tota Prouincia treis tantummodo arces, Cremonensis, & Nouariensis & maximum vtique, sed breue momentum, Metropolitana haec, manebant. Quae vltima, sepulcrum potius bustumue Gallorum, quàm arx diceretur, si emortuum iam penè praesidium, & quotidie immorientes reliqui, si pallores etiam luctusque viuorum, & desperatio, & rerum omnium penuria quae clausa ibi & secreta ab nostrorum oculis latebant, in aperto essent, qualia, cùm deditio postea fieret, apparuere. Sed demersa profunde moles, alte imminens ciuium tectis, cincta lato fossarum ambitu, vndique armata tormentis, fama etiam & superiorum temporum casibus ingens, intacta conditionibus, veluti inexpugnabile quiddam, relicta est, cùm quid intus miseriarum esset, à nostris ignoraretur. Vt autem, cum exercitu suo Scudus in Galliam redijt, tunc, qui ibi relicti in praesidio fuerant, siue quia non possent sustinere diutius, siue etiam moerore victi, quòd in aliena terra se esse destitutos viderent, nudauere vltro miserias suas, pactique vt cum vestimentis. & armis abire sibi liceret, arcem permisere Caesarianis: annuitque Caesar, vt ea Sforitiae traderetur. Id solum Duci defuerat, ad soli-

di

di principatus ſpeciem, & vt maiorum ſuorum fortunam vere recuperaſſet. Ac res magna quidem, ingenſque opus, haud ſine praeſenti Numinis ope effectum ita erat: ſcilicet deiectis ex confirmatâ propemodum Inſubriae poſſeſſione Gallis: reſtituta Metropoli ſub imperium, quod pro natiuo & domeſtico iam expetebatur: Sfortiâ poſt graues exſilij ſui aerumnas collocato in ſede, ex qua auus ipſius & pater magnitudini Regum comparati eſſent: Ciues tamen ipſi malis fere premebantur ijſdem: & niſi quod barbaricae libidinis ſaeuitiaeque exempla depulerant, nihil magnopere erat ex priſtini ſtatus calamitate diminutum. Non enim, vel temporum miſeriâ, vel aulae miniſtrorumque vitio, aera militaria procedebant, atq; idipſum pecuniae, quod ex Hiſpania, ſiue ab Neapoli ad exercitum mittebatur, lentum & mancum fere compilatumq; veniebat, vt pene quaſi veniens ex longinquo viator peregrinationis labore conſumptus, ſic pecunia illa multorum lacerata manibus in itineris fine expiraret. Et magnanimitate ſua Caeſar tardus remiſſuſque ad cognoſcenda iſta & vindicanda, furandi interuertendique licentiam alebat inter ſuos: Hinc licentia maior, inſuperque irae victoris & egentis exercitus, ſtipendiaque multorum menſium aſſidue requirens miles, rapere, ſpoliare, aſſueuerat, itaut accepta ab Hiſpanis ſalute Mediolanenſes, praeda ijſdem manerent. Conſtat, Caeſarianum eum exercitum aliquando ob ſtipendia tumultuantem, cùm in hyberna dimitteretur, iuiſſe populabundos,

bundos, vt nisi purpureae cruces (namque id insignes Caesarianis) distinguerent gentem, manipulos adesse Gallorum municipia, & pagi arbitrarentur. Nec abstinebatur sacris, quae, religione populi, post Gallorum iniurias instaurata statim & refecta, rursus militari violentiae sufficiebant, atq; trahebantur ab ijsdem, à quibus defendi & conseruari talia oporteret: maiestasque interim erat nulla quae prohiberet vim. Nam Sfortiae nouo Duci etiam sua sponte mitis animus, tum verò mollior fiebat recentis exsilij recordatione & verecundia quadam, velut in alieno imperio, quod armis recuperatum alienis, alienâ manu datum sibi esset. Reliqui duces exercitus, & praefecti copiarum, obstricti legionibus, quarum virtute vicerant, cùm nihil dare possent aliud, hanc fortasse praedandi veniam, vbicunque praeda esset aliqua, sicuti saepe mos imperatorius fuit, dabant. Caesar ipse nimium absens: & absente, sicuti dictum est, adhuc Archiepiscopo, Sacra per ministros regebantur, queis, id pastorale munus alienigenis, pastor etiam alienigena delegarat. Caeterùm, ea populo Mediolanensi tolerabantur etiam iucunde, vt in malis, quia spoliatores circumspiciendo ipsos, non iam amplius cernebant Gallica illa ora, & petulanti rubore armatos vultus, quorum ipse adspectus ciuitati toti loco calamitatis antea erat. Decem millia nummûm aureorum pronuntiauere Reipub. nomine exercitui quae darentur, eoque blandimento mitigatus miles desierat velut in hostico

agere, & victoriae fructus aliquo modo sentiebatur, nondum tamen verus ille, & duraturus. Vix totus ab eiectione Gallorum annus exierat, cùm varij primùm rumores, certi deinde nuntij attulere, Galliam omnem strepere nouo armorum apparatu, iam iamque adfore exercitum, cuius incessu terram Italiam contremiscere oporteret. Vocabat Rex Franciscus ad arma omneis, dictitans palam ad recipiendam Vrbem Mediolanum esse mittendos, praeparansque exercitui itinera & commeatus, rei etiam gerendae consilia disponens cum Imperatore nouo, qui, Boniuetus Galliae Almirarchus fuit. Interiore sensu tacitoque consilio statuerat in Italiam ipse transire, existimans, ducibus suis ad eam diem, non tam fortunam defuisse, quàm curam: idque animi sui arcanum premebat alte ob discordem in ea re matrem Reginam quae filij caput obiectari casibus nolebat. Verùm, & ea, quae aperte moliebatur Rex, & id quod occulte parabat, fuere simul in ore famae: commotique principes & Reges alij, quorum intererat, rem Mediolanensem, Italiamque totam, in eo manere statu, quo tunc esset: aduersus Gallica arma cum Caesare confirmauere foedus: pecunias, arma, exercitus, tormenta & naues contulere in vnum, vt siue terra, siue mari veniret Rex, communi animo obuiam irent. Haec ipsa dum agitantur, & dum Mediolani, ex turbulenta illa pace, tristique ob militum insolentiam victoria, bellum etiam quàm superiora omnia atrocius exspectatur, Bonifacius

nifacius Vicecomes Mediolanesis occidere Sfortiam est conatus ob iram interfecti eius iussu Hectoris Vicecomitis, quem ipse propinquo sanguine attingebat, & iuuenem vulgò Monsignorinum appellabant. De ea caede, in Hectorem patratâ, in Sfortiam tentatâ, pauca supra reptam, non solùm, quia res vtraque insignis ad memoriam fuit, sed etiam, quia caedes illa Monsignorini vnde minime crederetur, exorto maximarum rerum motu, Sfortiam ipsum rursus in discrimen de summa imperij totius adduxit, indeque varietatum humanarum portenta extitere, vt, & priuatus homo cum Mediolani Duce bellum gereret, & reconciliatus postea Caesari, insereret principum famae nomen domumque suam, ac ex domo eadem, fratres duo, alter summum militiae decus, alter summum Orbis regimen obtinerent. Hector Vicecomes, cui Monsignorini cognomentum, sumpta fortasse prius, dein omissa toga, & Ecclesiae honorum rudimenta, tentata primis annis indiderunt, fuit ex Ducis Bernabouis sanguine, quem ille, sicut in ipsius principatu memoraui, ob crebros mulierum amores late diffusum reliquit. Ex ea spuriorum stirpe procreatus hic, gloriabatur potius origine, quàm erubescebat, sumpseratque inde vltro spiritus nimios ac feroces. Aderant diuitiae, & magnae propinquitates, & cateruae assectarum: hominesque assueti caedibus ipsius sumptu, multi palam, alij occulte, in vrbe, in domo, foris etiam apud amicos ad nutum intenti ho-

rilem alebantur. Vaſtus animus, promptum ingenium, & capiendo conſilio matura celeritas, ſermo blandus, obuia munificentia in omnes, miraq; miſtura, varius, iracundus, iniuſtus, inconſtans, idem exorabilis, clemens, miſericors, excelſus, glorioſus, humilis, ferox, cautus, & omnia pariter, vbi res, vbi tempus poſtularet. Inde, principum etiam externorum amicitia, veneratio populi in eum, & publicus fauor, neque abnueret ei quiſquam, iuſta, ſiue iniuſta ingrederetur. Magna eius merita fuerant in Sfortiam domo principatuq; extorrem, ac toto illo exſilij tempore, tum apud exſules alios, authoritate, tum apud principem ipſum, conſilio, ad eos qui domi remanſerant, litteris & nutu, cum principibus Italis, gratia & familiaritate, Gallorum quoque nulli contemptus aut reiectus, varie ſic adiuuerat rem quò maturius exſul in vrbem principatumque reſtitueretur. Vt ceſſere Galli, priſtinaque cum Principe ſuo redijt aula, tunc Monſignorinus iſte enimuero apud reducem velut ſuo beneficio Sfortiam, ſtare ante omneis, regnare ſeſe gratia & authoritate aequum cenſebat. Volebat in primis regere iudicia & magiſtratus arbitratu ſuo, facinoroſi ſemper alicuius fautor, ſemperque aliquem eripiens capitali ſupplicio, petens etiam praemia ſibi & honores, ac volens vtique anteire Moronum, à quo anteiri ſeſe turpe arbitrabatur. Potiebatur enim aula Moronus, & in nouo principatu cuncta nutu illius fiebant. Cùm neſcio quid abſurdi ac violenti

die

die quodam apud eum tentaret, abnuensque Morenus, subnecteret etiam causas, quamobrem id fieri non posset, excidit hoc Monsignorino verbum: fore se aliquando apud eiusmodi Herum, cui non semper Magister ab tergo iret: addiditque, telam, quam ipse tenuisset, esse retexturum eadem manu. Quid postea sermonis, quidue consiliorum super ea re fuerit Sfortiam inter & Moronum, nescitur. Monsignorinus certe paulo post mandato Moroni occiditur ab Iacobo Medicaeo; qui digredientem cum arcto comitatu alicunde eum speculatus, direxit vulnera, & patratâ caede euasit. Iacobus Medicaeus, primâ iuuentâ ferox inquies, iratusque natalium suorum fortunae, ex qua nihil nisi inopem nobilitatem, & magnae stirpis inane nomen haberet, contractis olim in vrbe inimicitijs, & aemulo interfecto, profugus, adiuncta sibi exsulum manu, qui pulsi dominantium Gallorum iniurijs, circa Larium lacum praedabundi vagabantur, caput sese fecerat ad Gallos ipsos quacunque posset ope insectandos, tempore scilicet eo, cùm Sfortia rerum exitum expectans apud Tridentum sederet. Ita, aperto sibi magnarum rerum itinere, cùm iuuenum suorum globo, die quodam ingressus vrbem, tabellarium, qui ex Gallia literas ad regios ministros ferebat, obtruncarat luce palam, quo facinore, omnia Gallorum arcana Caesarianis & Sfortiae innotuisse ferebantur. Ad fancinora deinde ministeriaque cuncta, vbi presentia & vigore animi opus esset, cùm ferè

adhiberetur,

adhiberetur, tum verò post iactam illam temere ab Monsignorino vocem, potior nemo est repertus; cuius manu, Sfortia, & Moronus, suspectum sibi quidem semper antea, nunc scilicet etiam aperte minitantem eum tolli posse existimarent. Sublato in hunc modum Monsignorino, cum & minister caedis, & qui iusserat caedem pariter anxij solicitiquę essent, obsequijque, & mandati conscientia inuicem animos inquietaret, hinc suspicione, ne prodito arcano, potentior quàm hodie gens illa Viceconitum ad arma iret, hinc metu, ne qui prodere poterat rem, ipse tolleretur: Medicaeus ita procul ab coetu colloquijsque vrbanis ablegatur in Mussensem arcem, quae ad radices montis in Larij Lacus litore sita est. Ibi quid paratum interfectori esset, anceps opinio interpretantium fuit. Sed ille in tali tempore audendum ratus, data fortè occasione, insedit firmauitque sibi arcem: atque ab eo principio, quae fortuna viri fuerit, in tradenda deinceps fortuna Sfortiae casibusque vrbis exponemus. Nunc nouos ancipitesque casus, & incredibile bellum, quod ab ministro magnae caedis Medicaeo hoc imminebat, portendere Duci visa est noua item ac penè incredibilis audacia Bonifacij Viceconitis, ex cuius domo Monsignorinus fuit. Is namque, desiderio consobrini violentus, & auidus petendae vltionis, neq; ambigens vnde ea petenda esset, redeuntem ab Modoetia Principem stricto pugione aggressus; iugulum primò ipsum appetiuit; deinde, cùm ictus

ille in irritum cecidisset, educto longiore gladio, laeuum eius humerum vulnerat, & quia circumfundebatur à Praetoria statim ipse cohorte, proripit sese praeceps, ac celeritate barbari equi quo vehebatur, inter tot armatos euasit intactus. Abisse in Subalpinos ad Sabaudiae Ducem memorant: ibi saluum fuisse sub Principis tutela, per cuius fines, adfuturo mox Gallorum exercitui iter parabatur. Sfortiam ex tanto periculo seruarat minima dictu res, humilitas nempe paruulae mulae, quam ad illud suburbanum iter fortè popoſcisset. Ea scilicet, equi pariter equitisque assultu, & micante ante oculos ferro contremefacta subduxit consternatione sua vulneri sessorem, qui ipse humilior, venientes in caput alte ictus fefellit proceritate vulnerantis & leuiter humero caesimque excepit. Magnus inde metus erat veluti per miraculum viuo & saluo Principi, ne coniuratio ciuium ea potius quàm furor hominis vnius fuisset: ac vitata vrbe Modoetiam reuersus pauebat etiam ibi vmbras, suspectaque cuncta habebat. Moronus & Columna, ad eius rei nuntios, protinus excitato satellitio turbauere quaestionibus vrbem: iudicesque & scribae, importuno suo more confecere volumina, queis confessiones, & indicia multorum inerant, quasi genus omne Vicecomitum, & eis adnexi alij manifestae coniurationis tenerentur. Tormentis enim & carcerum vi, fraudibusque suis cogebant homines ea de se confiteri, quae ne cogitassent quidem: adeò non moliti essent. Re autem vera

fuit

Ticinum amnem tenuere, mox ipsius quoque traiectu amnis ingenteis & fortunati nimium, ac prope incruenta expeditione, si extrema primis respondissent, ac nisi coecasset eos violentia & altitudo causarum inexsuperabilium, quae solidam vllam vnquam in hac terra contingere Gallo victoriam prohibebant. Nam alioqui tempore eo aperta ad vrbem & obuia cuncta venientibus fuere. Princeps ipse vulnere licet leui debilitatus ob metum, & suspecta coniuratione, animo magis quàm corpore aeger. Offensa, & pauida, & irata pleraque nobilitas terrore & acerbitate quaestionis, cùm ob facinus vnius, vniuersi inquietarentur. Moenia quoque vrbis quassata passim & fracta superioribus bellis per crebros hiatus ruinasque patescenteis aditum hosti praebebant. Columna morbo implicicitus iacebat, qui, siue fortuitus, siue inuectus, vt creditum est, veneno, vltimus certe ei fuit. Reliqui duces eum ob valetudinem adspernabantur, ob summum belli regimen odera t. Igitur ipse tantum praesidij deprehensis in eo statu rebus afferebat, quantum poterat & natura cunctator ac lentus & moriturus breui. Circa lectulum huius, habito consilio de summa rerum, ad caetera discordes, & mutuis odijs infensi, communi animo sententiam hanc dixerant, vt relicta Metropoli, ad Nouocomum, siue ad Ticinum euaderent fugâ, prout hoc, siue illud iter, alterutro venientes Galli vacuum opportunumque reliquissent. In tali discrimine seruauit vrbem cunctatio hostium prope

Ffff fatalis,

fatalis, qui transgressi celerrime Ticinum, morati deinde circa flumen, post aliquot dies ad Claraeuallis Monasterium transtulere segniter castra. Ibi, triginta millibus armatorum, occupatis late campis, & circummisso ad Modoetiam quoque minore exercitu, ne quid commeatuum alicunde veniret, decreuerunt expugnare lenta famæ vrbem, quam sine mora vlla capere potuerant, si, quemadmodum à Caesarianis factum antea erat, quo venerant die, intrare apertam desperatamque voluissent. Obsidionis mala cito vertêre in ipsos, itaut, Mediolani tum ex antepraeparato suppeteret annona, tum equites nostri egressi presidio ad ea, quae supportabantur, secundis etiam aliquot certaminibus affligerent Gallorum equitatum: eiusque detrimenti fama Gallum imperatorem inter suos vexabat. Simul Heluetij, qui in eo exercitu erant, ob frigora tumultuantes, perpulere, vt castra retro Ticinum versus moueret, aegre cohibitis nostris, quominus terga abeuntium lacesserent: quod si factum esset, non dubitant, quin torpida, & rigentia membra aegre molientes, atque profectionis etiam eius ignominiâ consternatos (& erat niualis forte dies) opprimere Caesarianus exercitus potuisset, recens nimirum ab vrbanis hospitijs, vnde spe optima & ignium tepore alacer in pugnam iret. Sed Columna, praeterquamquod cautus natura & lentus tuta consilia ex ratione, quàm prospera ex euentu semper maluerat, etiam tabe morbi, & pauore supremorum alienatus fere á com-

muni

muni ſenſu abnuit diſcrimen, & ſicuti vocibus poterat intermortuis, diſſeruit pauca in eam ſententiam: contentos ipſos eſſe debere, quòd cunctando & ſedendo abire prope à moenibus hoſtem coegiſſent. Galli, qacunque irent, ferro & igni cuncta permiſcenteis, incenſo Roſato municipio, praedati quicquid obuium fuerat, ad Abiatum conſtitere, qui locus quatuordecim millia paſſuum ab Vrbe eſt: & quia ſatis validam, vti tunc erant munimenta, arcem habebat, idoneus viſus, vbi noua auxilia Heluetiorum, quae mittebantur ab Rege expectarent. Ferme ſub id tempus, quo Gallus Imperator reducto ab Claraualle caeteriſq; ſuburbanis locis exercitu, & amiſſa occaſione capiendae vrbis, nullum niſi triſtem de tota expeditione nuntium mittere ad Regem poterat: Cardinalis Medicaeus, qui ipſe in parte foederis aduerſus Gallos initi, Leoniſque animorum heres fuerat, Pontifex Max.; renuntiatur. Id accidit quinquageſimo die, poſtquam Adriano mortuo, Patres intra conclaue abditi, ſtudia ſua, & altercationes, & aſtus conſumpſerant in ea re, quae diuino ſemper nutu peragitur: & mores negotiationemque mortalium excelſa Numinis benignitas ac prouidentia admittit illuc, vnde tamen mortalitas tota arcetur. Nec ſane Cardinales antea in vllo alio Pontifice tam intentis animis altercati erant.. Creatus hic, Clementem VII. dici ſe voluit, vel appropinquante celebritate Diui eius, vel, vt nominis manſuetudine ſpem omnibus faceret, nullius

lius offensae, nullarum sese inimicitiarum memorem, paterno in genus humanum spiritu nouam ineuntem itinera vitae, capessere fastigium illud. Nota tamen erant, & celebrata sermonibus, in Caesarem fauor, in Gallos alienatio, studium rei Mediolanensis, & foederis necessitudo, quo sese olim vrbis eius causa illigasset. Ea Mediolanensibus, & defensori Mediolanensium Hispano spem animosque addiderant Gallorum genti incusserant solicitudinem atque inuidiam, & moerorem, si semper infensum sibi, semper Hispanae factionis Pontificem habituri essent. Super omnia, vrebat animos recordatio Leonis odiosa genti, quòd eo scilicet Pontifice aduersus Regem Franciscum ineunte foedera, Pontificatus opes ad arma conferente Hispanorum, eiecti Mediolano essent, quam nunc frustra repetentes vrbem, in hostili terra conflictarentur. Pontificis nempe eius consanguineum, gentilem, heredem, spiritus animosque retulisse eosdem imbutum esse consilijs illius, & pari cupidine tollendi in perpetuum ex Italia Gallicum nomen, ne ad recuperandam vrbem Mediolanum adspirare vnquam possint. Eadem apud Regem Franciscum quamquam falsa agitabantur. Hunc etiam angebat conscientia dati per ipsum veneni, vel certe, credito, tamquam dedisset. Successorem simul & vltorem adesse. Mediolani moritur ijsdem diebus Prosper Columna, veneno amatorio, sicuti creditum est, illigatus; mansitque inter annalium monumenta Clarae meretricis

retricis nomen, quae deperierit virum. Eam Bonniueto vſque eò cordi fuiſſe, adeò, vt cum ab Claraualle moturus caſtra eſſet, miſerit in vrbem Galeatium quendam, qui viſeret feminam, ac de inclyta pulchritudine eius comperta & ſpectata oculis referret. Columnae morte, ſumma rei militaris redierat ad Carolum Lanoiam, qui Neapoli pro Rege erat: iamque ille ob Gallorum aduentum & Columnae valitudinem prouinciae metuens, delegatâ Regni curâ alijs, profectus inde cum valida equitum peditumque manu aduentabat, ita moderans iter, vt ne prius ingrederetur vrbem, quàm Columna, qui iam nulla in ſpe trahebat animam, expiraſſet. Id honori hominis dederat, caueratque laudabili modeſtia, ne propere intrando praecepiſſe imperium, & viuenti quodammodo ducere voluiſſe funus videretur. Paulò poſt Borbonius ipſe aderat transfuga Regis Galliae, ſicuti dictum eſt, nouus Caeſaris amicus, anxia ſedulitate ad probandam oſtentandamque fidem, ne intentis in ſe totius aulae oculis & ſuſurris, vlla, vel actione, vel voce, vel motu vacillans ambiguuſue reperiretur, vtque probaret omnibus hoc ipſum, quod à priori aula, non ingenij vitio, ſed coactus inuituſque deſciuiſſet. Viciſſim Caeſar abſens, & occulto eius nutu Sfortia, & Lanoius & Daualus, caeterique intenti, nè proditor obſeruari ſeſe intelligeret, ne ve intelligere ipſi, aut meminiſſe viderentur illud, quod ſui Regis deſertorem in exercitu haberent. Inde, liberalitatis &

diligentiae

diligentiae certamen, qualia solent initia esse omnibus, qui transiere ad hostem. Borbonij transitione huius, aduentu Lanoiae, foederatorum auxilijs, exercitus noster, cùm, & ducibus, & milite instructus egregie esset, diuiditur bifariam, & parte relictâ vnâ ad custodiam praesidiumque vrbis, caeteri Ticinum transeunt ad ea recuperanda, quae hostes ab repentino alpium transitu tenuerant: ipsi statim ad eadem defendenda concurrunt: pugnabaturque leuibus praelijs, quorum taedio, & damno Boniuetus ad vniuersam rei dimicationem venire concupiuit. Sed detrectauere nostri, non, quòd animis, aut vlla virium parte inferiores essent, sed quia ferociam imitari Gallorum nolebant, quos fatigari & dissolui, compellique domum posse cunctando spes erat; sicuti etiam euenit. Boniuetùs ingentia de se principio pollicitus Regi, ipso etiam expeditionis initio non infelix, mox occasione felici improuide abusus, fessus postea rebus ambiguis, siue infaustis, relinquendae Italiae consilium cepit, rediensque in Galliam, nullius bene gestae rei gloriam ad Regem ex prouincia Mediolanensi tulit; nisi quòd quatuordecim millia nummûm aureorum; quae Caesar ad exercitum mittebat, intercepisset. Abeuntes Subalpina Regione Gallos, qua etiam irruperant via, Eporoediam vsque persecuti nostri, partem impedimentorum, & plerasque bombardas relinquere coegerunt. Quominus etiam conuertere agmen, atque in aciem adsistere cogerent, ea res obstitit, quia, nec totus

exercitus ductus erat ad persequendum, & Venetorum auxilia, simul atque fines Sabaudiae Ducis attigerant, negauerunt habere se id ab Senatu suo mandatum, vt in ea terra vestigium ponerent: ideoque progredi vlterius recusauere. Boniuetanae expeditionis in Mediolanenses exitus hic fuit, cuius infortunio Rex Gallus irritatus, abruptis quae obstabant, venire ipse Mediolanum, & fortunam experiri decreuit. Quod decretum atque consilium optimi & generosi quidem, sed in re ista Mediolanensi semper infelicis Regis, qualia rerum humanarum, & fastigij regalis ludibria ediderit, postea narrabitur. Iuuenemque Regem, post pristinos infelices conatus, toto nunc potentiae suae molimine ingressum feliciter Italiae fines, capta statim vrbe Mediolano, caetera obsidentem, & Neapolitani quoque Regni iam prope dominum, mox, dum suo corpore miscet certamina, sternitque hostes, in medio feruore pugnae, suffosso equo stratum humi, captiuum inde, & per alium aliumque carcerem ductum in victoris Caesaris aulam, cum vetere nouoque regno factum alieni iuris, vitam denique & spiritum ab hoste deprecantem exhibebo. Sed prius exponam Vrbis nostrae casum, longe foediorem etiam, quàm ille hostis Regis fuit: exortâ scilicet interim pestilentiâ, quae, dum Rex ille ab domo exercitum mouet, dum transit alpes, dum expedito agmine aduentat, sine telo, sine sanguine, tabe funeribusque debellauerat vrbem, & venienti infesto Gallorum exercitui, reliquias

ciuium

ciuium quasi deuinctas & ligatas, patefactis moenibus, ac remoto omni portarum obijce obtulit. Initia mali ad Abiatum, quò Boniuetus ab Claraeuallis Monasterio cum exercitu sese contulerat, extitere. Inde, breui confinio, facilique traiectu peruenere in vrbem, & corripuere cuncta, manante scilicet paulatim per corpora, per domos contagione rerum earum, quas sordidi, & marcidi putresque Galli, cùm inde pellerentur, reliquerant. Ac primò quidem, milites nostri, rerum earum contactu, & aegri erant, & moriebantur. Postea, qui curant eos, quiue inuisunt, aut ministerio aliquo contrectant, propinqui, familiares, amici, etiamsi nihil aliud, quàm spiritum habitumue communicarant, commercio illo trahebant luem, atque ad alios deinde perferebant. Hi rursus alloquio vel adspectu contaminabant plures, & à pluribus ad vniuersos permeante morbo, citius quàm credi posset, vrbs tota exhauriebatur, populusque morientium erat, iacente passim alio mortuorum populo, cùm ne solita quidem sepeliendi cura maneret erga id, quod semper ab superstitum oculis & communi luce submouetur. Haec ipsa iniuria cumulus alimentumque mali erat. Iacebant enim strata per vias, perque vacuas domos cadauera: & similem exitum expectantes eos, qui supererant, pestifero odore, nec minus tristitia, & praesentis imagine mortis afficiebant, vt in eosdem ruere aceruos quamprimum cuperent, quod vnicum remedium calamitas ipsa afferebat.

Sublata

Sublata ſenſus humani conſuetudo: & quos tabes illa infecerat, aut neglecti deſertique moriebantur, aut, ſi quis aſſidere voluerat, fiebatipſe ceteris exemplum ne cunctaretur adſidere quiſquis mori, & finire miſerias vellet. Neque ſolita effugia dabantur in villas amoenoſue ſeceſſus, cum etiam illi qui rure agebant, conditioni vrbanorum inuiderent, ac proripere ſeſe eodem conantes caderent in itinere ipſo, & cadauera ſua, ceu fugae veſtigia infelicis ſpargerent. Moriendi tamen celeritas, agreſtibus iuxta, & vrbanis, leuamento erat aduerſus rerum omnium egeſtatem, cùm tota ciuitas, & vicina pariter ac longinqua rura, per aliquot iam annos, inter maximorum exercituum, lingua moribuſque diſſonas, licentia & rapacitate ſimillimas gentes, ſpoliata, & exauſta, & vaſtata, ne vulgaribus quidem & quotidianis alimentis ſufficerent, adeò pharmaca, hauſtuſque delicati, & mollior aegrotantium victus deeſſet. Vix ampli negotiatores, & olim opulenta nobilitas, ob recentium bellorum iniurias deſerto agrorum cultu reque coarctata familiari, peſtilenti illo tempore propulſabant famem. Egens verò ſemper populus, & miſerrima pauperum multitudo contabuerat fame niſi velocius aliud malum remedio eſſet. Et miſerabilis adſpectus interea erat manducare volentium inimica palato, & in ipſo manducandi conatu ob peſtem alteram exeunte vita. Sed & aliae triſtiores formae mortis traduntur, quas referam, vt ex comparatione temporis eius agnoſcat

omnis populi Mediolanensis aetas, quanto mitius in se agat Numen. Neque enim talia exempla celestium irarum, vel rediisse vnquam, vel in posterum reditura esse arbitrabamur. Vna nec inhonesta domus fuit, quae ante illam pestilentiae calamitatem, ab Gallo violentiâ & rapinis, ab Hispano tributis, & immodico exactionum pondere afflicta, nuditatem & famem aegre tolerabat. Vbi grassari morbus totamque depopulari vrbem coepit, domum etiam hanc irruit inter primas, scilicet affectis iam corporibus animisque, & paruo illo sordiduloque grege conferto intra angustias humilis tecti. Omneis ibi exanimes ab ijs, qui fortè ingressi erant, reperti sunt, sed alius alia facie lethi melioreque postea ciuitatis statu celebrata sermonibus res digna est visa pictoribus, qua certatim exprimenda specimen gloriamque artis ostentarent. Collapsa repente retro mater fregerat illisum pauimento caput, & fusa per plagam viscera cernebantur. Duo lactentes adhuc infantes, nullo materni casus intellectu adrepserant ad notas sibi papillas, & emortuo illic lacte irriti mordebant alimenta sua siccatosque fontes, & spiritum vltimum morsu exhalabant: caetera grandiuscula, & propter aetatem tamen secura proles circumfusa mortuae parenti, aut mandendo simpliciter terendoque dentibus aliquid expirarat, aut incertum relinquebant in adspicientium animis, contagio, an fame expirassent. Ac deforme dictu: liberorum pater, mulieris maritus, victo malis animo, cun-

ctantem

ctantem mortem vltro accersierat, vitaeque suae attulerat vim, & pendentem ab iugulo nodum, notauere, quo sese exanimarat. Talia viderat retuleratque vicinorum aliquis funestam eam forte domum ingressus: casusque ille assuetudine quotidiana horribilium spectaculorum, quamdiu manebat pestis, in leui habitus, vbi haec abierat, salute vrbi reddita, in nouo deinde populo, materies, vt dixi artificum etiam ingenijs fuit. Pleraque alia generis eius, & narrabantur ab ijs, qui publicae cladi superfuerant, & inde audita scriptores etiam litteris mandauere. Vigiles, qui excubias in arce agerent, exanimes in fossam esse delapsos: praefectum ipsum arcis, dum circuit muros, custodiasque obit, repentino pestilentiae ictu praecipitatum, absumptum illic praesidij robur, vt nisi propugnacula, & bombardae, & turres, & portae cataractae conspicerentur, nihil fere arcendo & deterrendo hosti ibi esset. Senatores, & principes vrbis, quosue alios, in tanto suae vitae discrimine cura aliqua publicarum rerum attingebat, dum congregantur vtique consultandi causa: dum sententias dicunt: dumve ab inconsulto illo concilio redeunt domum, infimae plebis sorte corruentes, siue domi manserant, pari exitu, reliquerant fere absque regimine vrbem, & quibus saeuitia morbi pepercerat, confuso iam nobilium ignobiliumque discrimine, authoritas nulla eis, & prouidendi iubendiue quicquam irritus labor. Dum cadunt atque coaceruantur promiscue clari simul & obscuri, virorumque & feminarum

rum cadauera ſine vllo intuentium pudore iacent paſſim ita vti naturae ſimplicitas & miſeria ſeſe habet, ipſi etiam inter ſe viui nihilo plus pudoris ac verecundiae retinebant. Tamquam mox amiſſuri vitam, ad id quod aderat praeſenſque erat, deſperate & inuerecunde plerique ferebantur: & certa ante oculos mors, quae ſupremi iudicij terrore flagitia inhibere debuerat, eadem erat velut illico morituris incitamentum, ne ſcilicet vſurpare cunctarentur laſciuias, à quibus in perpetuum abirent. Valuit apud alios obiecta oculis animoque ſpecies diſſoluendae mortalitatis, futurae vermibus alimento, & abiturae in vermes, quodque longe terribilius, os immane Orci, praeſens tartarus, ſempiternae flammae, & ex diuerſo, beatioris vitae praemia, quorum ſpe ac meditatione multi innoxie ſanctéque agebant: taliumque pia facta & mortes ipſae nobilitauere deformem eum annum. Nam diuino vere ſpiritu feminae virique, pedibus nudis, cincti funibus colla, & voluntario frequenti verbere fundentes ab humeris ſanguinem, expoſcenteis flebili voce celeſtem veniam adibant templa, interimque tamen vrente intus peſte abſumpti nonnulli eorum cadebant, teſtati ſplendore oris, quòd eiuſmodi morte vitae poenis eximerentur in celum, nec poena ſed praemium ipſa eſſet mors. Iam inclytae animae ſubſidia vrbis, apud ſuum pars vtraque ſexum, functae erant Apoſtolico munere: cibos & hortamina egenis tulerant: quid poſt mortalem hunc ſpiritum reliqui eſſet, docuerant ignaros,

ros, siue nihil tale cogitantibus iniecerant alterius vitae curas, spemque aut metum. Iam veteris quoque Tobiae erga insepultos studio & caritate, quantum potuerant in tanta strage assequi, per se, per aliors adlaborarant, ne corpora exanima in publico & aperto putrescerent; & pastores isti haud dubie Vrbis in tali tempore fuerant. Nam absente, sicuti dictum est Pontifice Vrbis mercenarij ministri, quibus interim Ciuitas commendata erat, minime mouebantur animarum clade: ac sicuti lupo superueniente, custos alieni gregis dat impigre terga, deseritque nihil ad se pertinentes ouiculas: ita conductitij illi curatores, nulla alia quàm sarcinarum & peculij sui solicitudine ad prima pestilentiae signa, sublatis callide rebus abierant domum.

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS
CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
DECADIS III
LIBER IX.

LACATO tandem Numine, annoque circumacto peſtilenti (is fuit humanae ſalutis milleſimus quingenteſimus vigeſimus quartus) Populus & Reſpub Mediolanenſis, ignobili paruae vrbis populo, quàm Metropolitanae Maieſtati ſimilior erat : & ſicuti corpora momento vno diſſoluuntur, tardis incrementis augeſcunt, lente ab noua ſtirpe renaſcebatur. Rari & attoniti qui fieri parentes poſſent : vacuae pleraeque domus : inania procerum etiam tecta : parui magnique penates iuxtà deſerti : compita, & viae, & fora illa calcata tantae quondam multitudini herbeſcebant agreſti ſimillima ſolo : & ſinguli ciuium velut attollentes ab tumulo caput, iratam adhuc fuſcamque lucem adſpicere ſeſe putabant. Manſueuiſſe coelum, inhibita eſſe peſtilentiae tela, tutam eſſe ſibi vitam, vix fides. Et erant iſta tamen, licebatque iam creſcere, & nouam ſobolem reparare vrbi, cui Rex Gallus imminebat, vt ſtatim

victor,

victor, postea captiuus cladem ignominiamque inde aegre elapsus vincula, referret domum. Incitauerant destinata eius Caesariani ipsi illato in Regni fines bello, Massiliaque per quadraginta dies diuerberatâ, & quassatâ, non tamen captâ: quae oppugnatio postquam irrita fuit, confirmato ob eam rem animo, & ad veterem impetum addita recenti ira, parem eis animis offensionique exercitum celeritate mira in Italiam rapit. Simul Duces nostri cognita profectione Regis, timentes vrbi Mediolano, quam, & relicti illic praesidij tenuitate, & eo ipso quantulocunque praesidio, sicuti demonstratum est absumpto, apertam fore hosti prospiciebant, concitato ab Massilia nauium cursu legentes oram prospera velificatione Monoeci portum tenuere. Ibi exposito exercitu, tormentisque membratim in iumenta impositis, pari fere cum hostibus gradu, diuerso itinere procedebant, ita, vt eodem die Galli Vercellas, nostri Albam peruenirent. Inde, & hostes nemine prohibente, traiecto Ticino, Mediolanum versus recta contenderunt: & Caesariani praemisso iam ad prouidenda quae tempus moneret, Hieronymo Morono, quanta maxima poterant celeritate subsequentes anteuenire sese posse Gallum sperauerant. Sed Moronus, vbi solitudinem vrbis, vastaque & squalentia cuncta vidit, relato etiam mortuorum numero (centum quadraginta millia perijsse constabat) squalens ipse & confusus, desperata defensione, vltro rogare & hortari ciues institit, vt saeuienti fortunae submit-

terent

terent capita, neue Gallo venienti saeuiendi insuper materiem praeberent. Acciperent exercitum Imperiumque cui frustra resisteretur: Id Sfortiae, id Caesari gratius fore, quàm si pauci & inualidi tot armatorum millibus offerrent sese trucidandos. Satis spectatam esse populi Mediolanensis virtutem: nunc saluti consulendum: generosa pectora melioribus suis & Reip. temporibus reseruarent: memorem Sfortiam fidei ciuium optimorum: si cedendo tempori conseruare eos potuerit, adnixurum, vt pristina quoque ipsorum gloria recuperetur: vindicem fore Deum, nec homines vitio daturos, quòd in manifesto discrimine cauta consilia temerarijs antetulissent. Haec & alia praesentium miseriarum solatia & hortamenta, suadente desperatione Moronus admouebat ciuium animis qui aduentantium fama Gallorum vndique exciti, concionis more circumsteterant virum, & in tam dubia re, quidnam ille afferret, suspensi ab ipsius ore expectabant. Ac caetera quidem eius miserae consolationis peregit Moronus, apud Populum Mediolanensem quomodo quilibet etiam alius orator, desperatarum rerum ignominiam & pudorem eleuare verborum arte potuisset. Illud verò nouum & singulare, & ad Christianos animos maximè efficax attulisse est visus, quod in excusanda deserendae vrbis necessitate, tenerrimam illam Euangelij vocem vsurpauit, qua Saluatorem in extremis suis rebus mortalitate succumbente esse vsum tradunt. Praefatus enim, vt in paribus animi tor-

mentis,

mentis, verbum vſurpare idem licitum ſibi eſſet: ſpiritus quidem promptus eſt, inquit, caro autem infirma: & reliqua deinde ſicut expoſui, ſubiecit. Ab ea concione, datis quibuſdam propere mandatis, & firmata ſicuti potuerat, arce, Mediolano egreditur: ac vitata militaris viae celebritate ſeſe Ticinum confert, qua in vrbe Caeſariani duces cum Franciſco Sfortia exercituque toto ſubſtiterant. Sub ipſa vrbis eius moenia Sfortiam reperit egreſſum impatientiâ diutius expectandi quid ipſe renuntiaret. Vbi, perditas res, iamque tenentem Metropolitana moenia Gallum accepit, pauca cum Morono eodem ſecretò colloquitur: deinde recipiunt ſeſe vnà intrò ad Caeſarianos, ipſos quoque intentos in nuntium, vnde cuncta pendebant. Quidnam illud ſecreti ſermonis, quaeue ſuſpicandi cauſa Caeſarianis fuerit, neſcitur. Ex eo certe die, Sfortia & Moronus in Caeſariano exercitu haud ſecus adſpiciebantur, quàm ſi Gallis Metropolim ipſi prodidiſſent. Et eae deinde ſuſpiciones ab qualicunque ortae principio, caeterâ additâ offenſione animorum, ſiue, per artem & calumniam arrepto quolibet obtentu, in tantum exceſſere, vt apud Caeſarem grauiſſimo rebellionis & ingrati animi crimine Sfortia accuſatus infeſtam inter miſerias & pericula vitam ageret, atque partâ de Gallis victoriâ, pro hoſte ipſe haberetur: quas principis infeliciſſimi calamitates, & eius negotij exitum reliquoſque Sfortiae caſus ad finem vſque vitae ſimul & imperij, in ſequentibus

 libris

libris demonſtrandi locus erit. Nunc perculſis repentino caſu Caeſarianis, Rex Franciſcus ſine certamine victor Metropoli inſtabat adeò non repugnanti, vt imperium accipere eius, cum bona prioris domini venia, communi ob recentem peſtilentiam approbatione famae, ſuperûm etiam quaſi iuſſu parati illic cuncti eſſent. Ille enimuero, neq; ingreſſus vrbem, neque ingredi paſſus quemquam ſuorum, tantùm collocato circa moenia praeſidio & conſtituta obſidione arcis, graui propoſito edicto ne quiſquam Mediolanenſium vlla iniuria violaretur, infeſta ad Ticinum ſigna repente conuertit, ne vrbem ſcilicet eam ab tergo relinqueret, idque caput eſſe belli dictitabat. Caeſariani duces, iam oppido probe communito, circa vrbes diuiſi alias, in rei Ticinenſis euentum intenti, ſeſe ad Metropolim denuo recuperandam accingebant. Miſerant Borbonium in Germaniam ad conducenda gentis eius aliquot millia. Sfortiam & Moronum interim, neque vt palam irati tractabant, ne alieno tempore exaſperarentur, neque vt incauti, ne ſuſpecta iam eorum fide, locum nouae fraudi aperirent. Angebantur difficultate pecuniarum, exiguis vt ſemper ac lentis ab Caeſare ſubſidijs, & mutata Pontificis voluntate, qui in minore ſua fortuna, arcendis Italia Gallis, vt demonſtraui, foederatus, abnuebat nunc omnem armorum ſocietatem, Apoſtolicoque nomini indecoram eſſe profitebatur. Florentini item antea foederati & moniti iam ex foedere, quibus auxilijs Metropoli-

tana

tana res indigeret, conſentanea quaedam alienationi Pontificis reſpondebant. Paria referebantur ab Venetorum Senatu, qui prudentiae ſuae genere, conſilium ex inclinatione rerum capere ſoliti, poſtquam cum magno exercitu prope victorem in Inſubria ſenſere Gallum, iam amicitiam armaq; illius ſpectanteis, non teneri ſeſe arbitrabantur foedere, quod fortuna inutile feciſſet, & haud dubie immutati verba pro rebus dabant. Alienatis ita multorum animis, & ob res aduerſas, vti fit, quotidie magis detecta mutatione voluntatum, res vna tamen exercitui noſtro ducibuſque Caeſarianis adiumento erat, quòd nimirum, Rex Franciſcus aggreſſus magno impetu Ticinenſis vrbis moenia, & praeſidij robore, & oppidanorum virtute inde repelleretur. Atque dum Gallus ibi tempus terit, & nunc dimouendo auertendoque amni, nunc agendis cuniculis operibuſque fruſtra fatigat militem, interim confirmati noſtri Heluetiorum auxilijs, quae Borbonius adduxerat, & animorum fiduciâ, minime dubitabant, quin recepturi Metropolim breui tempore eſſent, & excitata ſic priore fortuna, deiecturi Italiae finibus Gallos. Spem quidem illam, vt Rex etiam ipſe caperetur, vtque tantum munus in Hiſpaniam ad Caeſarem poſſent mittere, nondum credo agitabant. Cùm noſtra hoſtiumque negotia in hoc ſtatu eſſent, & Gallus, quia Mediolanum haberet in poteſtate, mox caetera ſeſe habiturum ſperaret, Hiſpani, quia oppidi vnius irrita oppugnatione detinerentur, frangerenturque

hoſtes, propediem crederent fore debellatum: tempus id opportunum tentandae pacis inter Reges viſum eſt Pontifici Clementi, dum ſcilicet pars vtraque victoriae pignora manibus teneret, dum Rex etiam vterque vinci ſeſe poſſe arbitrari poſſet. Sanè Pontificis eius animus initio fuerat, ne ſeſe immiſceret Regum armis, & diſpari quondam ſtudio molitus bella, factiones foederaque amplexus, famam nunc ingentem illam & Apoſtolicae maieſtati conſentaneam adamarat, vt Pater humani generis, publicae pacis cupidus, turbarum inimicus omnium haberetur. Caeterùm, ſecuritatis etiam ipſe ſuae cauſa; dederat hanc occulte Gallo fidem: cum bona ſua pace Mediolanenſem expeditionem eum ſemper eſſe obiturum, neque ab Roma quicquam vnquam ad eam rem ei fore impedimento. Poſtea, Gallicas quoque copias eunteis ad Neapolitani Regni damna tranſmiſerat per Eccleſiae fines, cauſatus apud Hiſpanos hoc ipſum, quòd niſi exercitui infeſto praebuiſſet iter, auerſurus in ſe bellum fuiſſet. Demum haud procul iam aberat ab eo, vt Gallicae potius quàm Hiſpanae factionis diceretur, indueratque in communem ſeſe laqueum, nec ferme ſentiebat. Implicatus ita & haerens, ſuſpectanſque multa & viciſſim ipſe ſuſpectus mittebat crebras de pace legationes, in Inſubres quidem, ad Gallum Regem, ad Lanoiam, ad Dauaſum: in Hiſpaniam verò, ad Caeſarem ipſum, eiſque legationibus miſcebat conſilia, preces, & Apoſtolicos hortatus, & quicquid à Pontifice maximo

ximo communis otij causa dici Regibus posset. Reputarent incerta belli, & longinquam ab domo militiam, & ancipites casus, & tot insidias ab vtraque parte victorias, & tantum Christiani sanguinis haustum iam & hauriendum. Conditiones quoque proponebat, vtiles vtrique parti, sicut arbitrabatur ipse & honestas: vt Regis Francisci filius natu minimus, ab Caesare Dux Mediolani appellaretur: pro eo munere Caesar ipse pecuniae summam acciperet quantamcumque dari iustum foret. Ita rem Mediolanensem, extra Gallici Regni corpus, & Caesarem, eius dandi, vel adimendi principatus authorem fore. Nusquam ea secundis auribus accepta sunt. Negabant Hispani, glebam vnam Italici soli Gallis vnquam esse relicturos, insuperq; taciti indignabantur, quòd consilia pacis & hortamenta sibi mitterentur ab eo Pontifice, qui relicta foederis fide, sese manifeste fecisset hostem, hostiliaque iam coeptasset: Rex Gallus, capta iam Metropoli, & Neapolitanae conquisitionis vanitate vitioque natiuo inflatus nihilo aequiorem sese ad Pontificis monita accipienda praebebat. Ea pertinacia Regibus, isque vtriusque aulae consensus ad dirimendam hanc ferro litem, quasi, non Insubriam in eo discrimine, sed Regnum pars vtraque suum, & omnem ad reliqua famam agi censerent. Lanoia fuit vnus in Hispana parte, qui, postquam circumfundi Neapolitano etiam Regno Gallos senserat, prouinciae suae metuens, inclinaret nonnihil ad pacem animum, vel certe summam virium illuc

transferre

transferre conaretur. Inde pugna sententiarum e cum Daualo, contendente, si abscessum Mediolano esset, Insubriaque relicta Gallis, etiam Neapolitani Regni nullam irritamue fore defensionem, & nulla alia spe minitari Neapolitanis rebus Gallum, quàm vt exercitum nostrum ab Metropoli abstraheret. Si manerent in Insubria, posse vtrumque succedere, vt & deijcerent Mediolano hostem, & Neapolim, eo, qui ibi esset milite tuerentur. Insubriâ desertâ, hanc simul Regnumque amitti, & profectione ipsa fieri famae militaris irreparabile damnum, quod tristius foret etiam, quam Regna & prouincias amisisse. Potiora haec visa Concilio, ipseque Lanoia, dâmnata priore sententia vinci sese passus, prouisis quibusdam ad firmanda praesidia Regni, totas huc vires animumque intendebat. Iam exercitus erat noster Gallico exercitu, nulla virium parte minor, fortasse etiam, Germanica auxilia, quae cum Borbonio & Franispergo, & Marco Sitico venerant, non aequauerant modò; sed excesserant hostium numerum. Decem millia peditum, duo equitum millia fuere veterani fere militis, quod robur fida Caesari pars Germaniae, & Ferdinandus eius frater, accuratissimo delectu miserat, necessitate simul tanti discriminis, & gloria elatus, vt Germanicae militiae vim intentis in rei Mediolanensis exitum principibus gentibusque omnibus ostentaret. Haec ad veterem exercitum addita subsidia spem haud dubiam attulerant, si duae con-

trariae

trariae acies libero campo adsisterent, posse victoriam esse Caesarianorum, Gallosque profligari. Non minus virtutis in exercitu Gallorum erat, ducesque ibi, vel animi fortitudine, vel armorum vsu, nominisque etiam gloria pares nostris. Sed apud iuuenem Regem, Anna Momoransius & Philippus Ciabotus, ob amoena ingenia gratosque mores, antestabant. Inde toruitas, & indignatio caeterorum, quibus saepe iratis, pleraque in exercitu negligebantur. Rex ipse Franciscus, acer sane bellator, sed nunquam ita ad negotia intentus, vt voluptates obliuisceretur. Dum Ticinensibus adsidet muris: dum coronâ cingit vrbem: dum admouentur scalae, scandereque frustra conatur miles: cum illis Annâ & Philippo abditus Augustali inter ludicra sermonibusque vagis terebat tempus. Laborabant adhuc vti semper pecuniae difficultate nostri: sed apud hostem, stipendia militum intercipiebantur auaritia quorundam & fraude nequaquam ibi tantùm factitatâ, dum scilicet, ementito militum numero, redundantia aera praefectis cedunt. Abduxerat etiam ex Gallico exercitu sex millia Rhaetorum insigni facinore Iacobus Medicaeus, de cuius audacia initijsque fortunae antea demonstraui. Is, patrata caede Monsignorini, praemium eius nauatae operae malum aliquod timens, eoque metu factus audacior, ac pericula ipsa magno discrimini remedium quaerens, ab sua illa solitaria Mussensi arce, quam sibi in tam ancipiti fortuna, prospere, siue secus conandi aliquid

sedem

ſedem initiumque deſtinarat, perſcribit ſignificatq; Daualo, poſſe ipſum, Clauenenſi arce capta efficere, vt Rhaetorum proceres, qui miſerint auxilia Gallo, in metum ingentem de ſumma rerum ſuarum adducantur. Sic auxilia illa domum eſſe reuocaturos: de ea re, quid ſibi mandatum ſit expectare. Haud diſplicet Daualo res, laudatoque conſilio viri, & miſsâ ad eum pecuniâ, quò promptius libentiuſque exequeretur, monet dicta factis comprobare. Si ſuccedat, honori atque emolumento id ei apud Caeſarem etiam fore promittit. Exibat matutinis horis ab arce quotidie Rhaetus, & ibi ante portam aliquandiu inambulabat. Ea quotidiana conſuetudo praefecti nota Medicaeo: poſuitque in vicina latebra inſidias, ac proſiliens inde ipſe repente comprehendit hominem & multae ſimul iniectae manus. Ad quem caſum trepida captiui coniunx, cùm reddi ſibi maritum ex arce conclamaret, furcâ repente in eius oculis erectâ Medicaeus, ſtrangulari laqueo iniecto ipſum iubebat, niſi porta patefacta illico eſſet. Ita, capta per Medicaeum arce, timentes Rhaeti, ne initium id belli eſſet aduerſus libertatem ſuam exorientis, quo exardeſcente mox bello, depellerentur vniuerſo Vulturenae Vallis tractu, ſciuere ſuo more, Vt Tecanus, qui ductor popularium in exercitu noſtro erat, illico rediret domum, ſeque & copias illas patriae periclitanti reſtituere ne cunctaretur. Ea non parua lacuna facta erat in Gallorum exercitu: machinatorque fraudis Medicaeus, ab ea

primùm

primùm commendatione, innotuit Caeſari ſimul, & incuſſit aliquam ducibus ſolicitudinem, ſi homini tam prompto ad facinora, minitarique rebelliorem auſo, tantum etiam prouidentiae ad militaria opera eſſet. Caeterùm, ita ſicuti demonſtrauimus aucti confirmatique noſtri, ab Laude Pompeia, qua in vrbe ſeſe recollegerant, numero copiarum inito ad Melinianum proceſſere. Inde Ticinum vadunt, & caſtris prope noſtra caſtra poſitis tantulo interuallo vt partis vtriuſque fiſtulatores inuicem ſeſe laceſſere poſſent, plumbeaeque glandes hinc inde certo ac deſtinato ictu adigerentur, paruis illis certaminibus ſummae rei ſpecimen auguriumque captabant. Caſtra Regis Galli in eum modum ſita fuere, vt pars militum tenderet intra ferarum ſepta, quae veterum Vicecomitum oblectamenta, ſexdecim miliaria campi peramoeni includunt, pars latius ab exteriore parte porrigeretur, diruerantque murum interiectum quanto neceſſe erat hiatu, ne ab ope mutua dirimerentur. His caſtris, vti dictum eſt, appropinquauere Caeſariani, partim, conſpecto per campos & prata exercitu, partim abdito nemoribus, ad D. Iuſtinae, ad D. Lazari, ſicuti planities tunc ea pateſcebat, obſcurabaturue. Interfluebat dirimebatque munimenta flumen ſatis profundo alueo praecipitibuſque ripis cuius fons ex ſepto ipſo manat. Accolae Vernaculam dicunt. Circa eum amnem crebra certamina erant tranſire conantibus noſtris, prohibente Gallo. Et munitiones alioqui caeterae caſtrorum, aggereſque, &

 foſſae,

fossae, & bellicâ arte reperta cuncta militum securitati, intra suum vallum partem vtramque defendebant, vt neutri alteros ad pugnam compellere possent. Atque compertum postea est, secretò monitum fuisse Regem à Pontifice Clemente, ne pugnae d scrimen adiret multis iam rebus impar: daret Hispanorum exercitui spatium, quo senescerent paulisper atque debil tarentur: non posse diutius eos ob pecuniae angustias in eo loco sustentari. Nec v ique poterant, & ideo cupiebant quamprimum p aelio defungi. Ad x. Cal. Martias nocte, quam sa er Apostolo Matthiae dies, idemq; natalis Caesari sequebatur, Daualus, & Borbonius, & Lanoia, mandant caeteris o dine praefectis, vt singulos milites tunica alba super extimam vestem iniecta iubeant esse amictos. Id signum, & quasi tessera deb bat esse, per quam inter se dignoscerentur, ne obscurum noctis & gladiorum agitatio anc ps, vulnera & ictus ab oste in ipsos auerteret. Ita praeconium missum: temporisque fere momento, sicut imperatum erat, stetere omneis ad nutum intenti Ducis. Tum de tertia fere vigilia adsultatum est hostium castris, atque ab diuersa parte praelio ostentato pars septum irrumpunt, alij regiam stationem agg edi ntur. Et Rex ipse, audito strepitu sentiens adesse discrimen, prodierat vltro ab stat one illa eduxe atque suos in liberiorem campum sperans equitatu superiorem se esse. Pepulere primò Galli nostros quia, necdum vniuersi irruperant & equestris procella vehementius ab

latere

latere incubuerat Mox Lanoia cum Germanico peditatu superuenit, inclamante Daualo, vt opem ferre properaret. Eius aduentu cessere nostris Germanis peditibus Gallorum Heluetij, qui primo impetu feroces aegre antea sustinebantur. Pugna erat atrox, magnumque discrimen etiam ijs qui deinde vicerunt. Rex ipse ante alios terrorem & caedem eximio bellatore equo, & victrice per aliquod tempus machaera animoque elato circumferebat. Strauerat humi multorum corpora equosq; abscissas à brachijs manus, abscissaque brachia, & detruncatas ab reliquo corpore ceruices: suorum quoque nonnullos coecus sua & noctis caligine obtruncarat. Demum ipse lapsu saucij morientis equi in fossam effunditur. Tectus humeros fuerat argentea clamyde vincente tenebras noctis splendore suo: caetera ignotus quinam homo esset. Spe praedae treis gregarij milites illico circumsistunt, recusantemque dedere sese & obluctantem interfecturi erant, ni Regem se esse dixisset. Tanto magis tenent inhibentque attoniti magnitudine suae sortis & subita reuerentia in captiuum. Accersebant deinde Borbonium, vt is exciperet Regem: qui, proditorem contumaci ore abominatus, etiamnum imperitans, venire potius Lanoiam iubet. Ab eo exceptus, & cum omni honore, qui captiuo Regi haberi posset, ductus in Hispaniam, quae deinde libertate adepta ob rem Mediolanensem hostilia, & infausta adhuc tentarit, in tempore exponemus. Captiuitate Regis, consternato

& fuſo diſſipatoque omni Gallorum exercitu, diei inſequentis lux Populo Mediolanenſi victoriam, aperuerat & dilapſis repente etiam qui obſidebant arcem, nocte ſeſe vna potuiſſe liberari admirabantur. Galli, qui praelio affuerant, quiue circa praeſidia diſpoſiti celerem acceperant famam cladis cateruatim, ſiue ſolutis ordinibus abeunteis, haud prius conſtitere quàm relictas ſibi ab tergo alpes cernebant. Mediolani, pulſo in hunc modum hoſte nullus in praeſentia fructus tantae victoriae erat, inanemque laetitiam fecere populo ea quae ſecuta ſunt. Iam Rex ille, qui Metropoli prouinciaeque bellum intulerat, ductus in Hiſpaniam ad Caeſarem, Madriti in arce cuſtodiebatur humanarum rerum & regiae fortunae miſerabile exemplum, cùm Caeſar victor ne adſpicere quidem eum voluiſſet: vnde moeror captiuo, & ex moerore morbus, qua denique miſeria impetrauit, vt benigne inuiſeretur ab eo, quem armis ipſe laceſſiuerat. Iam Regina Mater prius etiam abominata infauſtum illud in Italiam iter filij, tanto nunc magis conſilia belli conſiliorumque authores oderat. Et Gallia tota, caeſo inſuper, aut caſibus alijs amiſſo nobilitatis flore, omnique propemodum amiſſa militari ſobole, poterat lugere magis quàm vindicare caſum Regis: ac diſcordijs & moerore vtiq; occupata deſierat iam reparare vel minitari nobis bellum. Vrbs tamen ipſa, quaſi nocturnâ illâ victoriâ, ſtrageque hoſtium, & captiuitate Regis nihil actum eſſet, oneribus adhuc exactionibuſque im-

modicis, & quod omni onere acerbius, victricium legionum licentia & rapacitate vexabatur. Ab gregario egenoque milite simul, & ab ducibus opulentis, exhauriebantur ciuium iuxtá & agrestium, dites pariter & vacuae iam domus. Carebant adhuc pastore Mediolanenses, sicuti deinde etiam caruere vsq; ad Ioannem Angelum Arcimboldum, cui postea Cardinalis ille Hippolytus sua fessus absentia, & conscientiae credo stimulis ictus, Ecclesiam hanc authore Pontifice Maximo tradidit, cùm Ambrosiana emolumenta curis semper intentus alienis diù ipse percepisset. Facilè quilibet ex eo coniectauerit sacrarum rerum adhuc nuditatem, & miserias, quae in tanta militari proteruia & turba male propulsarentur etiam si suus Pontifex Metropoli praesens intentusque esset. Sfortia porró ipse, quem illa arma defenderant, quive vnus defendere nunc vrbem ac tueri suos deberet, miserrimus vere mortalium erat, ac miseratione sui moerorem publicum augebat. Namque ducibus Caesarianis, iam antea, quomodo narraui suspectus, ceu prodidisset ipse Gallo vrbem, siue innocens ab ea parte & aemulatione fortè aliqua inuisus, indeque apud Caesarem accusatus falsò, perfidus amicus, occultus hostis habebatur: & velut in alieno adhuc imperio cuncta seruientium mala sustinebat. Nec Caesari tantùm erat obnoxius cuius beneficio rediisset in vrbem, cuius etiam armis & praesidio ad reliqua pericula casusque indigeret, sed mancipia eius erant ipsi Regum instar: incredibileque

bileque dictu, Dux Mediolani nemini regnantium antea secundus, regiorum hodie nutu superciliōq; regebatur. Suspicatus etiam erat ipse, & sicuti scriptum lego, compererat, habuisse Lanoiam illud à Caesare mandetum, vt, si fieri posset absque tumultu, sese detinerent abderentque aliquò, vbi mouendi quicquam adempta facultate vacuam relinqueret imperij sedem ad ea quae pararentur. Quae ludibria, atque tam infestam principatus & vitae conditionem effugere volens, agitasse fertur, de Hispanis, qui Mediolani erant, interficiendis, atque de ea re cum Galliae proceribus perniciose inita consilia habuisse. Nec ego de ea coniuratione certi quicquam affirmauerim, cùm temporum etiam eorum scriptores, quibus notiora cuncta esse potuerunt, negotium illud omne haesitanter & ambigue tetigerint. Sed neque omittam ea quae scriptores ijdem posuere pro certis, dum coniurationis crimen aduersus Caesarem inter Sfortiam, & Daualum, & Moronum diuidunt trahunturque, & ipsum adeò Pontificem, Venetosque Senatores suspicione nonnulla adspergunt, vniuersi scilicet facinoris authore & quasi proxeneta Morono, de cuius hominis apud Sfortiam gratia & potentia nonnihil etiam antea demonstraui. Is Gallicarum irruptionum tempore profugus vnà cum Sfortia, calamitatum omnium exsilijque comes, dein exorta apud Caesarianos suspicione socius criminis, post victoriam hoc tempore non contentus victoriae fructu, sua principisque conditione

inquietus, coquebat moliebaturque assidue multa animo, & molientibus noua alijs aptus opportunusque erat. Ingenium ei cum magnis virtutibus, nec extra vitia, quae ab virtutum ferme confinio oriuntur. Animus ingens cùm superbia & fastu: belli pacisque artes cum fraude ac dolo: fides & obsequium erga Principem haud sine adulatione emolumentisque quotidianis: apud pares, apud superiores, modestia, & submissio: comitas erga infimos: iustitia in omneis: sed cuncta potentiam spectabant. Etiam patientia rerum aduersarum, atque quotidianas inter offensiones, tenor semper idem oris, eorum interpretetione, qui talia intelligebant, ad vindictae cupidinem & expetitum inde solatium referebantur. Hunc, magnae cogitationis, per haec indicia compertum sibi Daualus, siue Daualum ipse pares animo fluctus voluentem sagacissime odoratus, post colloquia nonnulla, post captos varie ambitus ad aegrum animum, vbi tuta res visa, socium sibi assumit ad ea, quae sortis vterque suae contemptu noua, & praecipitia experiri statuerant. Id modò incertum fuit, vter eorum iecerit prior tam periculosi sermonis aleam, ausúsque fuerit emittere primam illam funestam vocem, quam etiam audiuisse, capitale foret. Sed, siue Moronus incoepit, siue Daualus: prodidit certe Regnicola hic homo Mediolanensem illum, & nostrati simplicitati Neapolitana fides illusit: apparuitque nostrorum hominum astutias fraudibus cedere externis, etiam vbi palmam in eo genere

nere non nemo fortasse est assecutus : quae certe palma Morono illi tribuebatur . Regnicola igitur Daualus, primo quidem communicauerat consilia cum Morono , vt bona fide proderet absentem Caesarem, vtque Hispanorum caede firmato Sfortiae principatu , eo deinde adnitente, Neapolitanum Regnum ipse adipisceretur . Verùm , vbi gerendae rei difficultates , & pericula horrenda, summumque discrimen , inter consultandum primò , deinde inter moliendum , occurrêre animo , ne nihil piane lucratus esset , impedimenta ipsa , & vaecordem iam fatali prope calamitate animum Moroni pro lucro arripuit . Ceu fidissimus homo Caesari, defert vltro per celeres nuntios ad eum , quam deprehenderit Moroni mentem : quid secum ille communicare ausus : qua adhuc spe & destinatione sustentetur . Nec vnius esse Moroni flagitium illud , sed Sfortiam , interprete mancipio , deprompsisse quae ingrato aduersus liberatorem suum animo concepisset . Vt autem auderent vterque depromere , effectum esse arte sua , & prouisu , quo speculatus inquietam vtriusque mentem , tumultuantemque perfidiam, fingendo se quoque aegrum animi, & fortuna sua male contentum, illexerit vt portenta secum illa communicarent . Cognouisse etiam, parari aduersus rem Hispanam Sfortiae ipsius instinctu nouum foedus, eique foederi Pontificem Romanum addere arma & opes suas . Rem esse in magno discrimine, frustraque captiuum teneri Gallum Regem, frustra

partam

partam esse de Gallis victoriam, si Dux Mediolani sinatur ille, qui per satellites suos id agat, ne Caesaris nomen audiatur in Italia, vtque saturetur ipse caede eorum, quorum sanguine patriam atque principatum ex miserrimo exsilio recuperarit. Contexta in hunc modum accusatione Daualus, qui ipse maxime accusandus foret, missoque in Hispaniam Ioanne Baptista Castaldo familiari suo, qui Caesari cuncta ordine demonstraret, dum ille proficiscitur, prospiciebat deinde agebatque omnia, vt Sfortiam & Moronum publicè atque testatò arguere coniurationis posset. Cùmque Sfortiam ipsum interim in colloquia eadem traxisset, mirificâ insuper tentauit obtinuitque fraude, vt certus ab Roma cum Pontificijs litteris sibi mitteretur homo super ijs rebus, quae aduersus Caesarem foederis lege agendae essent. Ita, & testibus iam, & indicijs illigatos improuidos homines tenebat Daualus: iam res nota Caesari erat, & quotidie tamen Sfortia & Moronus cum socio eodem & proditore suo tamquam de re arcana secretò consultabant, fallaciâ atque errore etiam apud animum nostrum miserabili, nisi fraudulenti machinatoris exitus, qui propediem insecuturus erat, ex imagine moesta & tristi laetam iucundamque aliam offerret. Daualus enim ipse, dum irati Caesaris mandata in Sfortiam & Moronum postea exsequitur, mortuus est è phtisi, & marcidum illud liuore ac malignitate pectus concepta fallaciarum labore tabes absumpsit. Nunc laetus Castaldi redi-

tu, & Caesaris mandato, rebellioni puniendae rebellis ipse strenue intentus erat. Mandauerat autem Caesar, vt propter irritatos victoriâ recenti suâ principum Italorum timores: qui velle ipsum oppresso etiam Sfortia Italiam occupare totam suspicabantur, atque ob id inter se coniurabant, eâ quâ instituisset simulatione Sfortiam Moronumque detineret. Sic posse consilia melius hostium cognosci, & securitate iniecta illis, spatium interea sese habituros, ad prouidenda & comparanda cuncta, quae aduersus noui foederis pericula opponerentur. Miserat verò interim etiam diplomata, queis Sfortiam Mediolani Ducem creabat authoritate sua, siue ad dissimulandam animi offensionem, indiciumque tegendum, siue, vt tumentem illius animum hoc dato blandimento placaret: eaq; mollior interpretatio fuit. Mox Daualus, incertum, Caesaris iussu, an sponte sua priuatoque consilio diuersa quaedam orditur. Volebat adimere Sfortiae Metropolim, arcem, vrbesque subiectas, & imperium hoc omne Mediolanense inuadere Caesaris nomine, quasi pristinus possessor manifestò perduellis, ob id crimen omni iure excidisset. Opportune ad id etiam valetudo Sfortiae ipsi acciderat, anceps adeò & grauis, vt vulgò actum de eius vita existimarent. Vnus obstare posse Moronus videbatur, quia fessum animum Principis ille consilio & spe optima sustentaret, ne rebus succumberet aduersis, neve frangeretur metu. Hunc ad se accersitum, & quambenignissime exceptum

artifex doli, per ſpeciem colloquij ſecretioris cubiculo inducit, vbi Antonius Leua, periſtromata inter & parietem, obſcuro in angulo compoſitus occultabatur, vt ſuis ipſe auribus, ea, quae ab Morono dicerentur audire poſſet: audiuitque cuncta & excepit, quaſi res iam ipſa gereretur. Namque ſimpliciſſime Moronus ignarus adhuc fraudis, illato per duplicem illum proditorem ſermone, aſſentiri interdum & laudare hanc illamue conſilij viam: interdum addere de ſuo, & exponere tutiora, ſiue expeditiora quae ſibi viſa eſſent: ambigere nonnunquam: ſciſcitari modò aliquid, & ſuper omnia, inſtare ne rerum dies verbis amplius & ſegni conſultatione abſumerentur. Interimque Leua Dauali manibus in turpi illa collocatus latebra, voces etiam audierat, queis ipſe deſtinabatur neci. Nam inter caetera conuenerat hoc, vt ille occideretur. Ab ſcena deinde illa fallacique colloquio mittitur Moronus in Ticinenſem arcem, & Daualus eò confeſtim ſubit ad quaeſtionem de ſcelere habendam, cuius participes auctorue ipſe erat. Scilicet, impudentia & malignitate Tiberianis quoque temporibus fortaſſe intolerabili, certe ab temporibus moribuſque ducta ijſdem, interrogabat reum, pariter reus ſociuſque coniurationis, & ex reo ac ſocio, repente inimicus, accuſator, iudex. Reſpondebatque Moronus, non ſicuti ira & deſperatione deberet: plura ſcire Iudicem, quàm alios omneis, ſed qualia verba miſtus fiducia pauor gignit: adibebatque temperamentum, vt ſi qua re-

liqua esset salus, eam ne sibi libertate intempestiua abrumperet. Reperio quin etiam, scrpsisse sua manu eum seriem vniuersam coniurationis, prima postrema omnia, & quemadmodum inito aduersus Caesarem foedere Sfortia, paratisque insidijs exercitui Hispano, nihil aliud quàm idoneum gerendae rei tempus expectaret. Reticuit de Daualo ipso, quod vnum tacitum atque dissimulatum prodesse sibi poterat. Debuerat namque placari Daualus facta significatione tam reuerentis animi erga ipsum: atque ea modestia apud quemlibet alium vtilis futura reo fuit. Sed callidus homo, ex Hispania oriundus Neapoli natus, iam inde à puero stipendijs semper nutritus alienis, domi diues, potentiae maioris auidus, nihil praeterea curabat aliud: non humanitatis iura, non famam ad posteros: & iam eò processerat, vt ne parcere quidem aut eleuare crimen posset. Interrogato reo, & extortâ quam voluerat confessione, ipsum quidem in vinculis relinquit, augetque custodias, tamquam sceleri infensus, ac nec elaberetur: Sfortiam verò ipsum, ne quis grauior in vrbe motus existeret, haud quaquam pari violentia statim aggredi ausus, rogat primò, vt publicae salutis atque securitatis causa tradi sibi iubeat arces quasdam Caesaris nomine custodiendas: deinde etiam vt circumuallari arcem Iouis sineret, petit. Petebat simul vti dederet sibi Ioannem Angelum Ricium, & Angelum Politianum, quorum vterque scriba intimus, hic Moroni, ille ipsius fuisset. Oportere vtrumque interrogari

de rebus ijs, quas ipse aduersus Caesarem molitus esse argueretur. Sfortia adhuc morbo implicitus, & multó magis ob eiusmodi rerum statum detestamque coniurationem animo aeger, consilio praesidioque nudatus omni, neque negare audebat; & concedere omnia flagitiosum rebatur. Tritium, Leucum, Picicatonem, has in Abduae fluminis ripa positas arces, sicuti petitae erant, concessit: Iouis arcem, ipsum esse Caesari conseruaturum aiebat: Ricij opera ministerioque quotidiano indigere: velle apud se detinere Politianum, vt in tempore testem hunc Caesari exhiberet earum rerum, quas Moronus se inscio atque aegrotante egisset. Non enim eandem esse suam & Moroni causam: & qua vixisset erga Caesarem fide, cum ea sese moriturum. Haec ab Sfortia respondebantur, litterisque etiam & libellis agebatur res: queis Daualus haud dubie vincebatur: sed vincebat ipse manifestâ iam in eum quoque violentiâ, sparsoque per vrbem & agros late exercitu: rursusque diuinae iustitiae telo est victus. Namque, dum aduersus Iouis arcem pergit excitare munimenta quae destinarat, dum obsessum ibi Sfortiam tenet, dum etiam adacto in Caesaris verba populo Mediolanensi, omnique vetere deiecto magistratu, Caesarianos magistratus imponit, atque ita ceu patrator ingentium rerum, praemium hoc à Caesare promittit sibi, vt ne prouinciae vnquam huius imperio & administratione dimoueretur, mors eum quae iam est repraesentata dimouit. Cuius tamen viri manibus detur

etiam

etiam narratione hac nostra elogium, quod dedêre scriptores alij: neque perfidiâ magis infamem neque bello clariorem vllum per ea tempora fuisse. Et Daualo quidem finis Mediolani obtigerat ille, mitior etiam, quàm proditori Caesaris, proditori sociorum suorum obtingere debuisset: Metropolis autem, ab eo conatu, in quo eum vita destituerat, nullum, extincto quamquam authore, calamitatibus inueniebat finem, atque conuersis in vnam vrbem Regum gentiumque fere omnium armis, tempore vno, sicuti aliquando etiam aliâs, ab suo hostilique exercitu eadem patiebatur: & facti erant hostium loco, qui defendebant: populique adeò pars inermis, dum aduersus defensores suos, ob atroces iniurias armatur, grauiora quotidie mala indidem prouocabat. Pontifex Maximus, & cum Galliae Rege Veneti, Sfortia princeps, & Caesar ipse, finitimi longinquiue alij, quos ira, quos dolor & inuidia, curaue aliqua, & ex aliena felicitate damnum, & generi humano infestae regnantium necessitates stimulabant, omneis vno conglobati armorum turbine, Vrbem atque prouinciam, de qua dimicabant inter se, vastauerunt, & amens ob talia populus, sui vastator fuit. Id erat foedus, quod Caesaris metu solicitati principes, post victoriam ad Ticinum captiuitatemque Regis agitare inter se coeperant, & liberato nunc Rege, obsessoque intra arcem Sfortia tantò magis inire properabant, ne Caesar, addito ad Neapolitanum Regnum imperio Mediolanensi, appeteret etiam reliqua,

qua, & totius Italiae arbiter foret. Dilata autem in hanc diem confirmatio foederis eius fuerat ob plures & diuersas inter se causas, necessitate rerum, diffidentiâ partium, fraudeque aliqua minime sociali, cunctatione etiam innoxia, & prouisu, & spe, timoreque nonnullo: & super cetera, tardauerat rem idem qui nunc incitabat Sfortiae Moronique casus iniectus proditione Dauali, patefactis quae secreto agebantur, & postquam detecta erant, celeritate assumpta subsidio. Cùmque cunctarentur adhuc & ipsa destinatione celeritatis, Gallo quidem Regi moram inijceret multis etiamnum vinculis illigata libertas: vt se carcere eximeret, proles data obsidio, & relicta apud Hispanum carissima pars sui, & pacta vicissim ipsi Caesaris soror: Pontifici autem Senatuique Veneto obstaret imperij vtriusque natura, & Rex Anglus (is quoque enim inibat foedus) lente vt ex longinquo moueretur: abrupit impedimenta eis cuncta res Mediolanensis in vltimum iam adducta discrimen, quae si apud Hispanum maneret, haud dubitabant, quin Italicis externisque imperijs periculum ab eadem potentia, vt dixi immineret Mittebat ad eos inclusus obsessusque Sfortia crebras ex arce literas plenas vltimae desperationis, quae litterae, partim per intermissa custodijs loca, fida manu & occulto itinere perueniebant eò, quò destinabantur, partim ab ijsdem, qui ferebant, proditae, vel quo alio casu interceptae nudabant arcis miserias, & ea, quae semper ab obsessis teguntur,

tur,

tur. Vix mensis vnius alimenta esse sibi: ex octingentis peditibus, quos secum initio habuerit, partem absumptam esse fame, & paucos qui supersint, fieri quotidie inutiliores: nimiumque multos esse prae annonte modo: si subsidium vltra dilatum sit, minimum malorum fore deditionem: dedita arce, videre ipsos, quantulum Caesari ad opprimendam seruitio Italiam restet. Maturando foederi, quod multa simul distulerant, haec fuere. Sed & Mediolani propter intolerandas exactiones, cùm hostilia cuncta Caesarianos inter populumque essent, spem propè certam foederatis inter se hostibus ea res fecerat: si ad vrbis moenia successum esset, posse obsidione eximi Sfortiam, Caesarianosque depelli. Namq; abdito & obsesso intra arcem Sfortia, versaque Metropoli in Caesaris ditionem, pecuniae ferè nihil in militum stipendia à Caesare mittebatur, & Daualo successerat in rei militaris administratione Antonius Leua bellica laude ei par: magnae fortunae vitijs, & prodiga rapacitate damnosior etiam vrbi. Tricenos aureos nummos singulis diebus publicè exigentem sibi, ampliusque quotidie effundentem, non interea caruisse coaceruandi seponendique curâ aiunt. Et quota pars calamitatum vnus homo tot inter duces legionum, quae capto Rege triumpharant Gallos, quae, cùm Regem esse sibi Caesarem gloriari possent, post tantae victoriae fastum, nitebantur absentis Caesaris indulgentiâ, ducum suorum exemplo, & licentia in vrbem, quam praedae sibi datam esse interpretabantur?

tabantur? Quotidiana tributa exercitui huic alendo, quinûm millium aureorum ſummam explebant: & ſparſi per domos manipuli occupabant fortunas vnde ſumma illa reficeretur. Itaque populus Mediolanenſis, ob iniurias & damna vimque ſibi illatam, ſemel atque iterum concitato tumultu arripuerat arma, pũgnaueratque in hoſpites ſuos, & direpta praefecti rerum capitalium domo, minitati fuerant haud dubiam à Caeſare ipſo defectionem, niſi nobilium precibus & authoritate placati inhibitique eſſent. Popularis igitur ille tumultus principum interuentu ſedatus in praeſentia, cùm ſaepius deinde renouaretur, opportuna res viſa foederatis ad coepta proſequenda Metropolimque Hiſpano adimendam, qua liberata, non Sfortiae tantummodo principatum, ſed imperia omnia libera & conſtituta fore aiebant. At Caeſar, poſteaquam videt, Regem Gallum, non modò ſpreta pactorum fide, quibus pactis liberatus ab ſe dimiſſuſque eſſet, verùm etiam hoſtili poſt mutua pignora animo, neglectuque pignorum ipſorum, non relictae prolis, non deſponſae Eleonorae memorem rurſus ad arma ire, hoſtes aſſumere alios, caputque fieri foederis, nimium quantum etiam ipſe turbatus, tentato nequicquam, ſi fortè diſijcere foedeus illud poſſet, vbi vana ea ſpes erat, parare ac prouidere cuncta inſtitit, vt negotio illo infeſtiſſimo quamminime laederetur. Atque, ne in ipſo quidem belli apparatu, quo Caeſaris

interim Regna perſtrepebant, deſtiterat vltro compellare, nunc Regem, nunc Pontificem, vt amabiliter, & clementer, fraterneque vellent agere, potius quàm vt bello ſecum aeterno implicarentur. In eam rem Vgo Moncada Romam à Caeſare proficiſcens cùm Mediolanum extinere diuertiſſet, petito Sfortiae ipſius colloquio, in arcem vnà cum Martino Carraciolo, qui Romanae dignitatis vocabulo Protonotarius vocabatur, admiſſus, egit dixitque multa, vt Principem obſeſſum, cuius gratia foedus hoſtile inibatur, Caeſari reconciliaret. Si permitteret eius ſeſe fidei ac benignitati, fore aiebat, vt perduellionis crimen, cuius inſimularetur, compendiario iudicio cognoſceret diudicaretque Carracciolus, de cuius erga ſe animo dubitare ille non poſſe. Et erat ſanè ſumma neceſſitudo Sfortiae principi cum Carraciolo hoc: vnuſque iam iſte Caeſarianorum manebat, qui, vel caſum fortunamque illius reſpiceret miti aliquo ſenſu, vel ab ipſo ſine offenſione animi adſpiceretur: poteratque ſperare iudice ab illo exitum cauſae fortaſſe meliorem, quàm ſi res decernenda ferro permitteretur. Affirmabat etiam Monacada multumque teſtabatur: non iudicium illud, ſed imaginem & vmbram fore iudicij, vt ea, quae accidiſſent, ſimulacro ſaltem aliquo tegerentur, & in reſtituendo imperio reſcindendaque Dauali actione, maieſtas & iuſtitia Caeſaris aliqua emineret. Moncada deinde Romam ire pergit, ibique apud Pontificem Clementem multa de pace

eſt

est locutus. Summa sermonum fuit. Mandasse Carraciolo Protonotario Caesarem, vt cognosceret quambreuissime de ijs, quae Franciscus Sfortia aduersus imperij sui statum egisse argueretur: ab ea cognitione relinqueretur in eo statu, quo ante perfidiae crimen fuisset. Ob eam rem, eamque causam, nihil opus esse exitiabili bello, & prope ciuilibus inter Christianos principes armis. Responsum à Pontifice est: iam rem in eum locum esse deductam, vt arbitrij sui nihil amplius foret. Si sibi esset integrum, facturum omnia libenter, quae Caesari grata, & vtilia posse esse arbitraretur. Ad bellum inde haud dubie atrox res spectabat, parato etiam vtrinque exercitu, quantae partium opes, & quanta discriminis magnitudo erat: & spatium comparandi cuncta habuerant dum ea quae demostraui aguntur. Sed apud Caesarianos infestissima vna & capitalissima res manebat, quae si relinqueretur absque remedio, sicuti confirmauerat magna spe iam inde à principio foederatorum hostium animos, ita victoriam illis esse datura videbatur nisi plaga sanata illa foret. Et remedijs exulcerabatur ipsis, grauioremque vim mali eam fecere Hispani dum curant. De qua quidem seditione belloue intestino sic tradunt. Populus Mediolanensis, patiendo quotidie grauiora, & iniurias ab Hispano milite vorando assiduas, seipso contumacior factus iam eó processerat mutuis iniurijs, vt vicissim timeretur. Non modò vllum habere domi militem, hospitiaque & alimen-

ta praeſtare exercitui abnuebant: ſed ſi quis in vlla vrbis parte ſolitarius miles, biniue, & terni deprehenſi erant, ab iuuenum noſtrorum globo ſtrenue interficiebantur. Atque irritati illi manipularium ſuorum nece, multorumque iam caſibus & exitio cautiores facti, nuſquam ferè niſi gregatim incedebant adoriebanturque noſtros, qui item agmina cogentes maiora prodibant vltro, & per compita quaerebant pugnam. Multae paſſim acies dimicabant in vrbe nuſquam aliàs adeo incertâ, dominos, an hoſtem intra muros haberet, quippe cùm, & facerent hoſtilia, & paterentur ijdem, qui Metropolim tenebant. Tunc Antonius Leua, propinquante maiore cum hoſtibus alijs diſcrimine, proſcribit edicto quos capita eſſe populi compererat, finita die, intra quam exiſse portis deberent. Ob id edictum, tantò violentius armari plebes ſtationemque aggreſſi Hiſpanorum magno impetu ſtragem dedere. Leua etiam ipſe facto eo magis irritatur, & diripiendam dare exercitui cum promiſcua caede vrbem parat. Tutius id inter belli imminentis pericula meliuſque fore, quàm ſi Hiſpanus exercitus, pro amico & ſubiecto populo hoſtium gentem circa ſe habiturus eſſet tunc cùm aduerſus vndique circumfuſos foederatorum exercitus rem geri oporteret. Igitur, concitandae multitudinis vltro initium quaerens Leua, arripi repente è foro negotiatorem vnum obtruncarique iubet, ideo, quia ſedens in apothecae ſuae limine, tranſeunti fortè ſibi illac, neque aperuerat caput,

neque

neque assurrexerat, contumacique insuper ore, & proteruo obtutu contempsisse ipsum videbatur. Treis deinde alij, qui ad eum casum tumultuose vociferanteis commouere sese voluerant, arrepti statim & occisi. Ea tumultuandi materies principio oblata multitudini erat. Mox Germanicae cohortes praedabundae per omneis vrbis vias, de industria occasionem dedere ad arma conclamandi. Satis sciebat Leua, promptum ad talia populum fore illico in armis, ideoque partem exercitus, quae in suburbijs aestiua agebat, iusserat silentio succedere ad moenia, signoque accepto, gradum inferre & facere vti caeteros vidissent. Populus, ad primos Germanicarum cohortium insultus, momento penè vno, in multa agmina multasque acies tota vrbe adsistit, existimans cum vrbano tantùm milite esse pugnandum: alium ad portas stare exercitum nesciebant. Praetorium, & turrim iuxtà Archiepiscopi aedes primo impetu tenuere, ac neutrò inclinata spe, cùm caderent è nostris plurimi, nihilo minor strages fiebat in parte, quae tumultum eum optarat. Mox Germani, ex composito tectis inijcere ignes coeperunt, & dato signo, suburbana alia acies accersebatur. Iam fumabat incendijs vrbs, & maiore superueniente exercitu, nostri opprimebantur. Hinc ferrum, hinc flammae, & vagitu mistus puerili, feminarum senumque vlulatus, improuidam ad belli opera multitudinem, & potius dolore animorum, quàm vlla militari ratione & arte sese regentem subegere vt placare

quacunque

quacunque conditione Leuam repente auerent. Misso ad eum caduceatore, conditiones hasce pacis ferebant. Abituros vrbe principes plebis, ipsos, asseclasque eorum, & quoscunque praeterea Hispanus vellet. Tradere protinus arma, & polliceri, quod nusquam amplius tributa detrectarent, neque eorum causa tumultuarentur. Leua enimuero, quamquam periculosi ingenij populum excidio destinasset, agitabat animo tamen interim etiam pericula & damna, quae direptionem eam clarissimae vrbis sequi necesse esset. Nam, & ditatum praeda militem, posse contumacia, & luxu corrumpi languescereque autumabat, & in vasto ac nudo postea solo frustra requisiturum aliquid eorum, quae nunc reconciliatis animis & sedato tumultu, ad tolerandas belli necessitates, multa & magna suppeditarent. Ita pax data populo Mediolanensi, suppressique ignes, & in sua quique tecta, non positis modò, sed etiam abiectis armis, rediere: fidaque deinceps aliquandiu hospitia militibus erant, qui nuper incendere voluerant easdem domos, & cum hospite ipso conseruerant manum. Compositis in hunc modum vtcunque rebus, & ex quotidianis ferè praelijs, nouissimoque cruento tumultu, redacta in aliquem tolerabilem statum vrbe, spes haud dubie magna foederatis decesserat, qui Mediolanensium ipsorum manibus vinci posse Caesarianos existimabant. Nec sanè alioqui res eorum satis ex animi sententia procedebat, ortâ etiam inter ipsos haud leui suspicione, quia Dux

Vrbini,

Vrbini, qui Venetum exercitum ductabat, eratque rerum ipse ferme caput, cùm traiecto statim Abdua flumine, debuisset copias admouere vrbi; Sfortiaeque obsesso, & ad famem iam prope redacto, subsidij ferre nonnihil, cunctabatur in ripa, siue traducto ad Melinianum agmine progressus inde circuibat declinabatque vrbem, pro subsidio diu expectato spem vanam ostentans arci. Sanè ille, cunctationis suae causam in concilio hanc afferebat, quòd nollet exercitum committere discrimini antequam mercenaria auxilia Heluetiorum, ad quae conducenda, Iacobus Maedicaeus, & Episcopus Laudensis fuerant missi, aduenissent. Sed qui rem eam altius coniectauere, existimarunt, Vrbinatem, vel occulto Veneti Senatus admonitu, vel sua vetere recentique erga Pontificem Clementem offensione, sic esse procrastinatum, siue, vt authoritatem animumque huius affligeret, siue, vt Veneti ab vltima Sfortiae necessitate Cremonam Vrbem extorquere possent. Et auxerat hanc ipse suspicionem, posteaquam ducto denique ad vrbis moenia exercitu, coeptâque Romanam inter & Tonsam Portas acri oppugnatione, retulit subitò castra ad Melinianum, obnuntiante multa, multumque reclamante Pontificis Legato, iratis Gallis, & Leua admirante ipso, vndenam sibi tam laeta repente fortuna accidisset. Ita Caesariani liberati erant ingenti metu Sfortiae spes elusae atque ex eo terribile antea foederis nomen euanescere paulatim contemnique & eleuari: ac simul, Mediola-

nensium

nenſium calamitates non renouatae ſolùm, verùm etiam ad tragica pene & cùm horrore abominanda exempla euectae, quas repreſſerat lenieratque formidata apud Hiſpanum eadem quae nunc hoſtium fama contemnebatur. Atque vniuerſos Patriae caſus ego iam inde ab initio operis apud monumenta requirens ea, quae ad veteris memoriae cuſtodiam fidiſſima eſſe exiſtimaui, referenſque ſingula, prout narrator iſte ſermo vulgò vſurpatur, portenta referam ea Scriptoris alieni verbis, qui aequalis fermè aeui eius, debuit audiens talia commoueri miſericordiae ſenu erga tam indigna exempla, vel etiam debuit indignatione eſſe commotus aduerſus eos, qui Metropoli tam proterue, tam inhumane inſultarent. De ea Mediolanenſium calamitate per mutuos timores repreſsâ, per Caeſarianorum elationem auctâ, Franciſcus Guiciardinus ita infit. Diuiſi milites in ciuium domos, non copioſe tantùm, & opipare, delicateque propter faſtidium & violentiam alendi erant, ſed libidinibus eorum inſuper explendis pecunias ab hoſpite ſuppeditari oportebat. Aduerſus quod intolerabile malum, nihil remedij praeterquam in fuga relinquebatur. Sed eo deprehenſo ſubſidio, miles Hiſpanus nectebat vincla hoſpiti: feminas, paruoſque pueros, ne poſſent abire ligabant: & triſtiora his ſilentur. Tabernae clauſae omneis: nihil vſpiam venale proſtabat. Defoſſa ornamenta templorum, & quicquid aliud ſinguli occultarant, tormentis admotis proferebant eaedem manus. Moeſtitia,

&

„ & pallor, & deſperatio in ſingulorum vultu emi-
„ nebat: viri feminaeque eleganti aliâs nitidoque
„ cultu, nunc ſqualore & illuuie deformes in pau-
„ perrima veſte conſpiciebantur. Exemplum incre-
„ dibile varietatis humanarum rerum: vrbem, quae
„ olim diuitijs & frequentiâ incolarum, artificum,
„ ingenijs, finitimorum, externorumque commercio,
„ religione, luxu, bello, diſciplinisque ſcientiarum,
„ & omni, vel publica, vel priuata amoenitate, flo-
„ rentiſſima Italiae totius fuiſſet: eam nunc exhau-
„ ſtam peſte & fuga, & hoſpitum injurijs, deſertam
„ oppreſſamque iacere, & fortitudinem inclytam
„ gentis roburque virorum humilitate ſeruili ſic eſſe
deformatum. Haec ferme Guiciardinus alienigena tamquam de ſua vrbe, deploranti ſimilior quàm narranti, refert. Caeterùm, vrbem ita affectam recreauerat pauliſper Borbonij ex Hiſpania aduentus, quem, & magnis pecuniae facultatibus ad refouendam Prouinciam ſtipendiaque perſoluenda militi, inſtructum á Caeſare eſſe, & fieri Mediolani Ducem, miſcens falſa veris, ſiue diuulgans maiora vero fama nuntiarat. Attulerat autem ille in ſyngraphis, nihil amplius quàm centum millia nummûm aureorum, ingens priuatis fortaſſe rebus laxamentum, inutilem bello ſummam, quae voragine exercitus neceſſitatumque aliarum abſorpta foret prius quàm exacta & deprompta. Dux Mediolani, neque fiebat ille, neque ſi fieret, attinuerat ſperare quicquam miſericordiae vel humanitatis ab homine transfuga, & Gallo, &

proditore Regis ſui, Mediolanenſes tamen, vt in perditis rebus adſolet, faciles ad credenda & tentanda, quae, tempore alio, ſicuti ſtolida & vana adſpernarentur, facto nobilium coetu, & iactatis inter ſe quae nouo Principi dicenda eſſent, ſupplices ad eum acceſſere ſpe ipſa maximè miſerandi, cum qua ad traditorem accedebant. Quae dixerit electus caeterorum conſenſu orator, minimè neceſſe fuit probabiliter & accommodate excogitari, ſicuti fieri aliquando in hiſtorijs ſolet. Nam, qui tunc in Italia ſcriptores rerum erant, attenti ad hoſce Mediolanenſium caſus, ſicuti ciuitates totae attentae ſimul erant, excepere capita infauſtae orationis & prodidere. Summa haec fuit Populum Rempublicamque Mediolanenſem, aduentu Borbonij, quem dari ſibi nouum à Caeſare Ducem audirent, pro eo ac debuerat, fuiſſe gauiſuram & ſolenni etiam pompa triumphoque teſtaturam id gaudium, ſi calamitates infandae, quibus oppreſſi tenerentur omneis, alium vllum quàm doloris & moeſtitiae ſenſum, pompam aliam vllam quàm lacrymarum, Populo Ciuitatique iam reliquiſſent. Omnia, quae captis vnquam vrbibus accidere ab irato hoſte potuerint, ſeſe ab Caeſariano exercitu eſſe perpeſſos: & cùm nihil fieri crudelius potuerit, illud tamen ſibi eſſe longè acerbiſſimum, quòd propter ciuitatis erga Caeſarem perfidiam, licentia permiſſa militi dicatur velut in rebelleis. Atque non fuiſſe rebellium ea, quae facta ab ſeſe memorare poſſint. Namque tenente vrbem Gallo, coortos ad

ad arma ipſos, fauſtis in Caeſarem clamoribus animos turbaſſe hoſtium, & res eorum profligaſſe. Bis deinde hoſte ab illo obſeſſos, vt Caeſari conſeruarent vrbem pertuliſse omnia, quae Caeſar etiam ipſe, ſi intra moenia eadem obſideretur, gloriae imperijque ſui cauſa perferre paratus eſſet. Cùm nulla interim ab Caeſare ſtipendia exercitui mitterentur, fortunas ſuas, muliebremque mundum vltro in ſtipendium obtuliſſe. Singulorum ciuium domos benigne apertas fuiſse militi: corpora, non die, non nocte, ſtationibus, excubijs, periculis vllis extra teli iactum: magno illo ad Bicocam praelio, quo Gallorum arma fracta in perpetuum, aut debilitata ſint, ſi vere aeſtimetur, populum Mediolanenſem fuiſse inter victoriae cauſas, eiuſque rei teſtimonium datum Metropoli prolixe ab Daualo & Columna: & Borbonium vidiſse ipſum, qualem pro Caeſare pugnam ediderit gens, quae nunc deleatur vt rebellis. Vltimos profectò tumultus, quae vna deſperatae plebis noxa obijci poſſit, ab nobilitate eſse ſedatos: nobilitatem perſuaſiſse plebi, vt concitores ſuos ab ſeſe ablegaret, & traditis armis cum modeſtia, & quiete clementiam Caeſaris opperiretur. Sed oratorem eum, per quem iſta dicerentur, ſcribunt, longius etiam dolore motuque animi prouectum alia quaedam ſubiecíſse propiora confidentiae & libertati quàm „ modeſtiae vel abiectioni ſupplicum. Diruerant, „ inquit, Aenobarbi manus, vrbem hanc, idque „ ſaeuitiae hoſtilis furioſum exemplum viderat ma-

" iorum nostrorum aetas. Saeuitum in nos est magis: Caesarisque milites crudeliora ausi sese nobis fecere Aenobarbos. Et illum vtcunque furorem veteris Aenobarbi, dies vnus, alterue, tertiusue consumpsit: noua haec militum insania insatiabilis aeterna est: paulisper mitigata surgit infestior: & quomodo flagrantibus assidue damnatis desperatio ipsa fit poena: sic nos, isti ne optare quidem malorum exitum volunt. En Mediolanenses clari victorijs quondam, & Caesaris ipsius testimonio laudata gens, certe defensa totius imperij viribus, & tanto impendio expetita illi inter subiectos: Metropolitanus populus imperij effector huius, domitorque finitimarum vrbium, verberum vibices & catenarum vestigia ostentare possumus, quae dedecora, non hostes aliqui imposuere captiuis, sed hospites enimuero nostri imponunt, dum perpeti ista, quàm exsuere fidem placet. Te Princeps obsecramus, vt, aut abire nos hinc sinas quieturos in ea terra, in qua quiescere nos voles: aut statuas aliquem hisce miserijs modum: aut, si neutrum horum placuerit: age sanè: dic praefectis militibusque tuis, vt bombardas, & tela, & quicquid armorum ad conficienda reliqua belli promptum habent, expediant in populum hunc, scilicet vt vno tandem ictu tollamur rebelles. Quicquid virorum est cum vxoribus liberisque nostris procedemus in campum, & immota acies ibi expectabimus quicquid istud imperij securitas requirit.

Non erat Borbonio ingenium sensusue vllus, quem

flectere

flectere miserabilia haec posent: sed ne irritatus quidem feritatis exprobatione, quae verbis inesse vltimis videbatur, siue irritatus, & alte amareque dissimulans, dixit, facta quae essent, infecta reddi non posse, & cordi fore Caesari, sibique, vt omnia deinceps recte administrentur. Secutis postea diebus, accersendo ad se principes eosdem ciuitatis, talia quaedam aiebat. Incommoda, quae accidissent, non Caesaris erga fideles amicos negligentiâ, non praefectorum Hispanaeque nationis vitio, sed ob pecuniae inopiam accidisse. Frequens id in re militari malum & Catholicae Reginae propria temporibus hisce labes coegit, inquit, & facere milites ea quae nollent, & dissimulare Caesarem, ea quae punire vellet, & pati vos interim quae nuper haud sine magno nostro non dolore solùm sed pudore etiam ab oratore vestro deplorabantur. Nunc id agimus, idque molimur, vt nobilissima ciuitas redeat in pristinum statum, & sublata militum necessitate, simul obruatur quicquid antea licentiae, & iniuriarum fuit. Atque ad sananda & tollenda quae oportet, est nobis quidem prouisa pecuniae summa, quantam impliciti tot vno tempore negotijs regij curatores transcribere huc potuerunt. Sed nequaquam ea lacunas explere omneis potest. Ad centum millia nummûm aureorum, quae sunt nobis in promptu, si triginta alia vos adijcere vultis, spes est, breui calamitates & lamenta procul hinc fore. Ego certe exercitum educam hinc, & materies ablata malis erit. Si fallam: tunc vt

hoc

" hoc mihi caput ab reliquo corpore auferatur, siue, " cùm in aliquo discrimine belli rem geram, igni " plumboque absumar. Talia dixerat Borbonius vt exitu postea suo nobile documentum caeteris etiam ipse ducibus fieret, ne periurio populos fallant. Quem Borbonij casum ludibriumque vecordiae spectauere Romani homines haud sine risu etiam in media clade, tunc scilicet cùm Hispanogallus, ad moenia vrbis, in ipso petendae coronae muralis feruore, deuolutus retro moribundus amensque per scalas rueret, & brachijs ludens, & crure, ranae instar, cuiusmodi mortis facies Homeri carminibus inest. Sed Caesarianus quoque exercitus interim risit, quia Galli Regis transfuga & proditor, in eo quoque Caesarem prodiderat vt arma, quae pro salute & libertate Italiae acceperat, ijs armis ad inuadendam vrbem Romam stolide abuteretur. Verùm haec aliquanto posterius acciderunt. Mediolanenses autem, fallaci promisso decepti luctati cum tenuitate quisque sua, & exhaustis omnibus loculis, vt summam eam triginta millium conficerent, protulere ipsi quidem id quod poscebatur: sed nihilominus manebat vnicuique miles in domo, non modestior interea, non mitior factus: nec facultas vlli iam eadem alendi militis manebat. Borbonij ea fuerat fides. Constat, ab hac frustratione proditoris, eum fuisse Mediolani cumulum aerumnarum, vt plerique, ne inter assidua tormenta animi agerent vitam, vel iacto in praeceps corpore, vel iniecto sibi in fau-

ces

ces laqueo, informe aliquod eiuſmodi mortis genus eligerent: qui finire honeſtius voluerant, occubuere ferro. Deſperatio eadem in arce erat, niſi quòd vnicum ibi malum fames. Cui leuandae, turbam inutilem, ferè ad trecentos, ab ea parte, quae in hortos ſpectat, expoſuere, tantaque negligentia obſidentium fuit, vt intacti omnes euaſerint, & per media munimenta exeuntibus obſtiterit nemo. Pueri erant, feminaeque, & imbecilli ſenes, qui humanae ſocietatis vinculo aliquo validioribus adiuncti, poſtquam vltima neceſſitas ea vincula diſſoluebat, coacti abire à ſuis, viciſſim poſito omni ſuorum deſiderio abiere. Famelicum id atque miſerabile agmen ad Melinianum in foederatorum caſtra proceſſit, accenditque ibi multa indignatione militum animos, tum adſpectus eorum, tum veró pudor ipſe, ſi multitudo imbellis erumpere ab obſeſſa arce potuiſſet, ipſi ſubſidium illuc intromittere nullum poſſent. Itaque, clamore, & ſtrepitu, qualis eſſe tumultuantium ſolet, peruicêre, vt ſingulorum ordinum ductores adirent tribunos: & Tribuni, Vrbinatem, demonſtrato ſeditionis periculo, referre rurſus caſtra coegere Mediolanum verſus: quatriduoque proximo, circum ſuburbana rura Caſoretum & Lambratum, & inde vſque ad D. Gregorij & Sancti Angeli Aedem miſti Venetis Galli, & in vtroque exercitu Romanae legiones ſtetere tamquam haud vltra dilaturae quin irrumperent arcem & neceſſaria tolerandae obſidioni intro ferrent. Vrbinati tamen,

men, cui, ſicuti dictum eſt, cuncta obediebant, mens eadem quae iam inde à principio fuit, manebat, vt ſcilicet, pro ſubſidio & ope quae tantis quaeſita apparatibus fuerat, ſpeciem ſemper inanem arci oſtentaret. Conſultando cum tribunis, agitando multiplices vias aggrediendae rei, docendo in quae pericula iretur, de induſtria extrahebat tempus. Duces caeteri exercitus illius, videbant quidem cunctationem iam penè infamem imperatoris Veneti, & cunctandi fortaſſe cauſas artemque ſuſpicabantur, ſed propter authoritatem & opes, ingeniumque viri, arguere nemo vnus audebat. Sfortia interim incluſus, non modò angebatur ſuorum fame, ſed ipſe quoque (rarum principibus) experiri ac ſentire coeperat, quid mali eſſet fames: additoq; ad tormentum id dolore, quòd ſine exitu vllo ſpem auxilij propinquam videret, agitare coeperat, vti permitteret ſeſe Borbonio, arcemque Caeſari dederet moeſtus ſimul & infenſus & animo corporeque languens. Iam ſuper ea deditione emiſſus ab arce Iacobus Philippus Saccus, qui Senatus poſtea princeps fuit, aliquoties commearat, & viciſſim à Borbonio miſſi in arcem fuerant, qui ſolarentur aegrum animi Sfortiam: larga ei apud Caeſarem & benigna cuncta pollicerentur. Cùm in eo ſtatu res eſſet, & concilia quotidie inter foederatos, de auxilio ferendo arci, req; tentanda, ſiue omittenda quotidie haberentur: Iacobus Medicaeus, ille iam in abrupta progreſſus & ex ancipiti mutatione fortunae pendens,

voluit

voluit tentare nonnihil, & non sine magno suo periculo etiam tentauit. Cùm enim arce per dolum occupata Mussensi, neq; receptum sibi ad Sfortiam reliquisset, & adiungendo sese foederatis, à Caesare etiam post magna merita desciuisset, nec segni tutus esse quiete poterat, nec ad rem vllam suo marte gerendam habebat opes, interimque omnes ipsius motus & dicta omnia suspecta erant apud eos etiam quibus sese tradiderat. Pecuniae quoque partem, nuper in Heluetios ad conducendas inde copias, cum Episcopo Laudensi missus interuertisse insimulabatur. Volens igitur in tam lubrica fortuna ad sese confirmandum conari & efficere aliquid, persuadet Heluetijs, qui iam in exercitu erant, & ab ipso regebantur, vt ab Vrbini Duce deposcant sibi periculum penetrandi in arcem, subsidiaque inferendi. Pulcrum ei genti videbatur tantae rei gloriam occupasse, & cuius negotij causa, treis maximi exercitus consociati essent, id Helueticis armis esse confectum. Ipsum consilij authorem rogant, vt legionis nomine verba faciat: & nihil ille cunctatus, vt qui legationem eam vltro quaesiuisset, extollit in concilio auidam periculi gentem, seque ducem ei fore periculo profitetur, & posse ita eximi arce Sfortiam, quod maius etiam foret, quàm commeatum subsidiaue alia intulisse illuc. Cùm in eam sententiam pleraque militariter à Medicaeo perorata essent, Vrbinatem ferunt, motâ animo irâ exarsisse velut in disturbantem sic atque euertentem ea, quae

ipse destinasset. Dissimulata ad praesens indignatione, paulò post parata habuisse vincla Medicaeo & ipsum, in tentorio, cùm daretur aqua manibus, notasse turbati oris argumenta malignaeque cogitationis indices vultus, atque dissimulato intellectu, quasi necessitatis alicuius causa egressum inde, dum Principes ordine accumberent, innuisse suorum vni, vt sisteret sibi equum, eoque raptim conscenso funestam eam cenam mutasse felici fuga, neque vspiam constitisse donec Musensi arce rupibusque suis tegeretur. Et ille quidem cum tanto suo periculo rem eam infenso Vrbinate tentarat: Sfortia verò destitutus omnibus vitae alimentis, cùm ne diem quidem iam vnum durare posset, pactus sibi cum Borbonio nonnulla, quae irrita fuerunt, arce excessit, eratque deinde ad Laudem Pompeiam, quàm vrbem foederati habebant, eique attribuerunt. Deditio arcis facta est ad x. Cal. Sextilis, Anno salutis CIↃ IↃ XXVI. qui Annus Hispani Imperij principium Metropoli, non tamen finem vllum malorum afferebat. Nam, & antea sine arce imperium id male inchoabatur, &, vt in nouo lubricoque adhuc dominatu, militares iniuriae multae & magnae perferendae erant. Leuamenti nonnihil dedit auersum paulisper aliò bellum: & res eae, quae genus humanum moestitia ac terrore compleuerunt, subsidio nobis fuere, ducto per Borbonium exercitu ad diripiendam vrbem Romam capiundumque Pontificem, & agendos in vincla Cardinales, quo facinore inhorruere animi, &

Caesari

Caesari ipse, dolore & ita contraxisse morbum dicebatur. Quòd nisi authorem tanti sceleris Borbonium vindex Deus in medio scelere oppressisset, credidere gnari cogitationum Caesaris, facturum fuisse eum, vt suae religionis famam, edito magno aliquo in id rebelle caput documento sanciret. Sed, vt demonstraui, iustitia Numinis anteuertit; portentumque illud hominis, vt omni deinceps aeuo memorabile exemplum fieret, per scalarum gradus praecipitauit plumbo absumptum & igni, sicuti deuouerat ipse sese tunc, cùm populum Mediolanensem periurio impudenti fallebat. Is igitur annus, captiuitate Romana, bellorum externorum casibus, ambiguaque etiam foederatorum inter ipsos & iam prope dissoluta societate, varius apud alios, turbidus, instarq; prodigij cuiusdam, modica nobis quiete post receptam arcem agebatur: ac nisi per milites in praesidio vrbis relictos staret, tota ad breue tempus parta quies vrbi erat. Interea Medicaeus, quem ob minaces in Vrbinatis supercilio notas, contempta ferali coena elapsum repente tentorio castra fugisse foederatorum memoraui, coeperat ab Mussensi sua arce altius attollere animos & nihil iam mediocre meditabatur. Neque Caesarem iam, neque principes alios à quibus abierat, sed fortunam qualemcunque suam respiciebat anceps & paratus sequi quocunque ea vocaret. Hac mente despectans caetera, Venetos legatos proficiscentes in Galliam, aggredi intercipereque ausus detinuit apud Mussum in arce do-

nec pecuniae ſummam repraeſentauere quam poſcebat. Aiebat, tantam ſe pecuniam erogaſſe de ſuo, cùm in Heluetios auxiliorum cauſa mitteretur atque idpſum poſtea miſſis Venetias ad Senatum litteris excuſauit. Rupe deinde arceque minime contentus ea quam periculorum ſuorum initio occupaſſet, munitiora quaedam & principali cultu magis digna domicilia exquirens ſibi, ne in latebra ſemper illa, ferae ignobilis ritu occultaretur, ad Montis Acuti arcem animum adiecit. Eſt eo nomine collis in Mediolanenſi agro, medius ferè Briantaeos inter & Orobios, multa frugifera arbore, viteque conſitus: in ſummo vertice, tecta capacia quamuis amplae nobiliſque familiae in arcis emunita modum habet. Tunc habebat eam arcem idque domicilium vná cum ſubiecto colle Alexander Bentiuolus Ioannis f. quae familia dominata Bononienſibus olim, principatu amiſſo, fuerat ob propinquum genus à Franciſco Sfortia collocata ibi, priuſquam hic quoque principatum amitteret. Medicaeus, poſteaquam loci opportunitates ingeniumque adamauit, per litteras ſimul, & per amicos coram, Sfortiae ipſi demonſtrat, ſegniter & incurioſe Montem Acutum à Bentiuolo cuſtodiri: ſi Caeſariani oculos eò adijciant, poſſe ipſos nullo negotio & expellere inde Bentiuolum, & munimenta inexſuperabilia addere arci, quàm vbi in poteſtate haberent, circumiecta ſimul omnia habituros, atque ita de amoeniſſimo tractu actum fore. Si fides ſibi habita ſit, non ſolùm poſſe ſua cura &

vigilantia inde summoueri Hispanos, sed stationem quoque Leucensem ex propugnaculo eo infestam genti ipsum esse effecturum. Ingenium, credo Medicaei nondum satis cuiquam innotuerat, & quiduis fortasse aliud Sfortia suspicabatur hoc tempore quàm ex interfectore Monsignorini nouum hunc sibi parari hostem, cum quo homine gesturus aliquando esset bellum, vbi pacem, fortunamque pristinam à Caesare impetrasset. Siue ille, amissa Metropoli, de summa rerum anxius imperioq; superstes, & iterum iam prope exul, Montis acuti fortasse ne meminerat quidem. Vtcunque sese ea res habuit, scripsit certe Sfortia ad Bentiuolum, vt ei qui epistolam ferret, tradita arce, abire inde ne cunctaretur. Epistolam Medicaeus ipse ferendam acceperat. Sed existimans posse etiam accidere, vt apud Bentiuolum loci amor plus quàm verecundia Principis valeret, nocturnus eò cum militum manu accessit, & excitato Bentiuolo armatas ei obtulit literas, ita, vt ille Sfortiae mandata simul & parendi praesentem necessitatem intueretur. Arce in hunc modum occupata illa Medicaeus, exercet in vicina rura populosque Brianteorum, quicquid iuris & imperij iustus alius legitimusque princeps in magna aliqua sua necessitate ad cogendas pecunias, exercitumque supplendum vsurpare posset. Statim ei tribunalia & magistratus, & forense ministerium, carceres quoque & carnifices, & multis locis erecta patibula erant, ne quis detrectare nouum imperium auderet. Milites, &

veteranos plerosque habebat, qui fortunae minoris olim periculorumque socij, tantó promptius nunc ad grandiora sese attollentem sequebantur, & ex tota illa circumiecta regione conscribebat nouos, qui ipsi à veteranis ad omnia belli opera exercebantur. Ipse, obuia comitare in omneis alloquioque sincero, nec minus effusus beneficijs, quàm poenis acer, caritate simul & metu sanxerat terrarum earum obsequium erga se & fidem. Nobiles Brianteos, prout ingenio prompti, vel stolidâ opulentiâ inutiles erant, varie etiam tractabat. Illi curationibus arcanisque consilijs admouebantur: hos saeuo ad Montem acutum carcere cogebat indicare quid vbi defodissent, nec dimittebantur antequam accersierant ab domo pretia redemptionis pro captu suae quisque fortunae, & in fortunas conditionemque singulorum accuratissime inquirebatur. Quibus rebus constituta aliqua tyrannidis forma iustoque propemodum exercitu coacto Maedicaeus, magna quotidie inferebat detrimenta Caesarianis, adeò quidem, vt Antonius Leua dicere solitus fuerit, plus negotij sibi exhibuisse tumultuarias istius cohortes, quàm ipsa foederatorum arma. Quas enim arces in Abduae fluminis ripa Venetorum terris obiectas ad Bripium praesertim, Tritiumque Hispani habebant, has ille crebris incursionibus acerrime infestabat, & obsidendo itinera effecerat, ne quid ab Leuco Mediolanum, siue hinc illuc liberi & aperti esset: ac vltro citroque commeandi facultate erepta,

haud

haud dubie illam magni momenti arcem erepturus esse Hispano videbatur. Aduersus hunc hostem Leua, vi simul doloque connixus, ab vtraque parte infelix fuit. Martinus erat quidam ex ignobili Briantaeorum pago (Mondonacum vocant) idque Martino etiam cognomen. Asper homo & violentus, infidus, nulla bona arte, sed in alienam pecuniam diligentiâ probatus Medicaeo electusq; ad tributa exigenda, tantò capitalior erat in eo magistratu, quò plus vtilitatis peruenire inde ad se simul videt. Sicuti fit, pari gradu procedebant, fauor & beneuolentia heri in seruum, & mancipij erga herum diligentia magis quàm fides, cumque ditaret quotidie principem exactor, vicissim ab illo iste ditabatur. Posse hunc ministrum esse Medicaei interficiendi Leua arbitratus, & praesenti pretio, & maioribus in posterum promissis per homines idoneos eum corrumpit. Non recusat agrestis publicanus: sed callide reputans ipse secum, quod interfecto hero transfuga proditorque vilis haberetur, transire cum alio insuper haud vili munere agitabat, occupata scilicet per furtum traditaque Hispanis arce & pago, qui Peregus dicitur. Latrunculorum habebat manum ad ea, quae parabat adiunctam sibi & fidam. Hos tamquam iussu Medicaei captos, iniectis catenis appetente vespera secum trahens, appellat ex itinere praefectum arcis familiarem sibi hominem, vt deponi apud sese patiatur: & ipsum ea nocte futurum ibi coenaturosque vnà. Facile acceptus intrò soluit repente

captiuos:

captiuos: hi praefectum ligauere resque gesta pulcherrime erat. Sed postero die Medicaeus, comperta fraude exactoris sui, mittit ad oppugnandam arcem latrunculosque vnà cum proditore capiendos. Capti omnes, atque ad montem acutum illico raptati, statutis toto vertice furcis ordine suspenduntur. Martinus, quia primo tormentorum adspectu ediderat insuper ea, quae sibi cum Leua conuenissent, genere alio supplicij punitus vt apud incolas regionis eius in terribile exemplum abiret. Singulos viui artus rotae pondere fregere lanij, totosque dies dilata & continuata carnificina est, quò lentius ille moreretur. Hunc exitum habuere insidiae, quas Leua in Medicaei caput excogitarat: & ipse tanto suo periculo irritatus in Hispanos, odio deinde nominis eius ac metu, aditum sibi nouum ad foederatos quaesiuit, quòd vt saluti suae consuleret, aufugerat è castris, & Venetae legationi iniecerat moram, pecuniaeque nonnihil aucupatus inde sibi erat. Ita foederatorum ab eo tempore totus fuit, instinctor eis & minister contra Caesarianos, donec Leua, ob continua damna versus in viri admirationem, statuit per beneficia adiungere Caesari, quem nec tollere dolo, nec aperto Marte superare potuisset. Subegere autem Leuam vt beneficijs vincere Medicaeum tentaret, astutiae horribiles viri eius, & calliditate maior fortitudo, roburque animi inuictum, & belli fortuna conatibus eius raro inimica: & quod denique appareret, si foederati hunc diutius in

partibus

partibus ſuis hominem haberent, haud magnopere ad rei Mediolanenſis ſecuritatem profutura eſſe Caeſari, vel diſſidia eorum, vel quae inde data laxamenta Metropoli erant. Dum enim diſſident illi cunctanturque, & parum ſincera inter ſe fide rem agunt eam, cuius rei cauſa coniurarant, accepta ab eis pecunia Medicaeus, Rhaetica vna conducta legione irrumpere in vrbem tentauit, apertam tum forte & opportunam, quia Leua educto ad Melinianum exercitu, nihil fere praeſidij ibi reliquerat. Quominus ab legione illa, Medicaei ductu tunc vrbs caperetur, nulla res alia obſtitit, quàm ipſius Leuae celeritas, qui comperto diſcrimine obuiam iuit, & Rhaetorum contumacia, qui praelio aduentante ſuperiorem locum tenere noluerunt, in quo ab duce collocati ſternere impune Hiſpanos potuiſſent. Ille, hinc pertinacia ſuorum, hinc hoſtium impetu coniectus in vitae diſcrimen, atque deprehenſus inter loci anguſtias, & Hiſpanorum tela, concitato quantum poterat equo, traiecit ingenti ſaltu carrum, quo obſepta via erat, intactuſque euaſit. Res geſta eſt ad Carratum pagum, qui diſtat ab vrbe quatuordecim millia paſſuum Lambro flumini appoſitus, & imminent rupes, vnde paratum Hiſpano exitium ſtabat, ſi parere voluiſſet gens obſequij ignara, & tunc irritata ſuſpicione, tamquam ab ipſo Medicaeo trucidanda Hiſpanis rupe in illa obijceretur. Sed non, quemadmodum Medicaeus tanto facinore infeliciter tentato euaſerat ex media Hiſpanorum acie, ita

Oooo Hiſpani

Hiſpani ex ipſius euadere manibus potuerunt cùm Muſſenſem arcem adimere ei paulò poſt tentaſſent. Hiſpanus erat Villaterellus apud Leucum praefectus arci, non Medicaeo tantùm infenſus ob ea, queis famam quotidie Caeſarianorum ille obterebat, ſed nationi quoque ſuae iratus, quòd ab nouo homine (ſic enim eludentes appellabant) tantopere inſultari ſibi paterentur. Hominem Medicaeo percarum iſte habebat in cuſtodia Sardum cognomento. Quem vbi tentando varie, callidum audacemq; cognouit, traxit paulatim in quendam huiuſmodi ſermonem: ſi dimitteretur è carcere ſalutemque acciperet, ecquid poſſet ipſe excogitare ac moliri, quo remuneraretur id munus? Ad ea Sardus dicere, nihil poſſe amplius ab ſe praeſtari, quàm vt Muſſenſem arcem ei traderet, idque pro ea conſuetudine ac familiaritate, quae ſibi cum Medicaeo eſſet, facili negotio effecturum. Res magna viſa Villaterello: ſed tanti promiſſi vadem dari ſibi aliquem poſcebat. Captiuus Palamedem Abduam Briantaeorum facile ditiſſimum, vadem fore pronuntiat: nec ille recuſauit. Ita Sardus è carcere dimittitur, auideque deinde Hiſpanus promiſſa expectabat. Res inter eos ita conuenerat, vt paratis ad inuadendam arcem omnibus proditor Leucum vſque excurreret: inde ſublata ſecum in lembum Hiſpanorum cohorte perageret. Sed ille, ſtatim vbi ex tetro carcere magnoque capitis periculo ſaluus in Medicaei venerat amplexum, aperuerat ei cuncta, & vbi tem-

pus

pus visum, ad illiciendos in retia Hispanos, simulata quadam sua profectione Medicaeus abierat palam ex arce nocturnusque redierat. Tunc Sardus ad Villaterellum exit, & lectissima Hispanorum corpora, in his Villaterelli ipsius fratrem virtutis eximiae iuuenem, sub titulo gerendae rei ad necem ducit. In ipso arcis ingressu obtruncati omneis, duobus exceptis, qui, cùm porta cataracta demitteretur, nondum illato pede conspicati sociorum stragem aufugere inde maturarunt, & per montium eorum deuia, per abrupta, prope exanimes in tutum peruenere. Hi postea beneficium celeste agnoscenteis, cuius prope miraculo viuerent saluique essent, simul res pertaesi humanas, contulere sese ad Franciscanos, & vitae reliquum cinerea in toga sancte ibi laudabiliterque egerunt. Villaterellus ipse, post tantam cladem, praefecturâ damnatâ & contemptâ illâ, fratris praecipuè desiderio moerens, impetrato ad sepulturam corpore, cum bona Leuae pace, & venia, Lucio Brisighello successori tuendam arcem reliquit. Fraus igitur etiam ista Medicaei, siue Imperatoriae prudentiae successum appellare quis malit, cùm ad pleraq; alia noua, & tremenda viri eius accessisset, occulte perculerat Leuam, vt ex hoste facere amicum tacitus destinaret. Sed cunctantem adhuc, & in ancipiti consilio expectantem tempora Hispanum, ne id vltra differret, compulere ea, quae mox ad Leucum gesta sunt. In vlteriore fluminis ripa locus ille est, frequenti mercatu, & arcis fama satis notus: tunc quidem

etiam maxima cura, simul Hispanis, vti tuerentur, simul foederatis, vt capere possent. Aditur ex Briantaeis, ponte, quod Ioannis Vicecomitis antiquum opus & quadrato lapide per decem pilarum interualla fornicatum, Abduae nomen magnitudine sua auget. Posuit eam molem Archiepiscopus Ioannes cùm potentiae Regum aequiparatus, Pontificatum simul & arma imperiumq; vrbis ipse haberet. Medicaeus, expugnato ponte disiectoque militum praesidio, qui tamquam arcem alteram eum tuebantur, premendo obsidione Leucenses, cogebat Leuam mittere ab vrbe eò subsidia, quae, nec terrestri per Briantaeos itinere commeare poterant ob crebra regionis castella & arces, &, si ab altera parte nauibus venirent obsepto catenis lacu arcebantur. Cumque Leua extremo iam fere Leucensium periculo accensus, delectas cohortes, atque robur equitatus, Balbiano, & Torello, & Caesare Neapolitano ducibus misisset: Medicaeus vicissim, accito Venetorum auxilio, curulibus insuper tormentis, & omni alia armatura, si quid forte ad iusti praelij discrimen deerat, id quoque subsidium prohibere conatus obstando ad omnia loca, circumueniendoque agmen, & pugnando, cruentum id Hispano exercitui iter fecit. Quód nisi Venetorum copiae, quas ad angustae crepidinis fauces ipse collocarat, conspectis Caesarianis, terga repente dedissent, fama fuit, totam eam repente manum potuisse deleri: quippe, hinc classe, hinc ponte, hinc crepidine valido praesidio armatis

vt ſicuti aditus in Leucenſes, ita fuga retro impediretur. Relinquebatur vna per Briantaeos via, qua redire Mediolanum poſſent: ſed redeuntibus illac, praelia parabantur eadem, quae venienteis afflixiſſent, tenente regionem Baptiſta fratre Medicaei, & ipſo cum ſeptingentis qui poſt Venetorum profectionem reliqui erant, mox inſecuturo. Verum enimuero, corrupit occaſionem nihil aliud quàm infida foederis ſocietas, dum partes, nuſquam in commune, ſed ſibi priuatim conſulunt, arcemque Leucenſem illam, nec Veneti Medicaeo relinquere habendam, nec Medicaeus ad Sfortiae vtilitatem capere admodum curat. Ob id enim, neque datus vmquam impetus in eam, eſt impreſſione facta, & Veneti locum deſeruere, qui retentus haud dubie victoriam dediſſet. Caeterùm Leua, quamquam & penetraſſe vtique ſubſidium illud videt, & ſpem magnam defendendae arcis habebat, reputans tamen ipſe ſecum ingenium, & artes, fortunamque Medicaei, & pleraque alia voluens animo, promere denique ſtatuit id quod de reconciliando homine ſecreto agitabat. Loca, & arces, tractuſque terrarum, quos illo defectionis tempore occupaſſet, confirmat ei Caeſaris authoritate: Muſſi Demarchum appellat: attribuit etiam Leucum: copias & arma parata habere iubet, & praeſto eſſe Caeſari ad omnia quae res poſtularet. Fueritne Leuae conſilium hoc reconciliandi Medicaei, an verò Caeſar ipſe mandaſſet, etiam qui tunc erant homines dubitauere. Pro certò illud

habitum

habitum eſt: Moronum, qui, poſt captiuitatem, deſerta infelici fortuna Sforțiae ſeſe Caeſari addixerat, & nihil aliud quàm gratiam hoc tempore Caeſarianorum ſequebatur, egiſſe de ea reconciliatione cum Leua, multiſque rationibus demonſtraſſe ei, quemadmodum vtile Caeſari futurum eſſet, ſi hoſtis rebelliſue ille mitigaretur. Mitigatùs autem ita erat, vt in curas benemerendi de Caeſare ſimul & fortunae ſuae augendae diuiſum animum haberet: augebatque munimenta caſtellis: conciliabat ſibi per hoſpitia, & affinitates animos eorum, vnde proferendis finibus auxilij aliquid ſperaret: Venetos, vt imperio ſuo finitimos, vtque Caeſaris hoſtes aſſidue carpebat. Ad omnia, Caeſaris nomen obtentui erat, & Alba Cruce (inſigne Caeſarianum id fuit) ſibi ſuiſque indita, abdicato rubro geſtaminis eius colore, foederatorum nomini ſeſe hoſtem aperte profitebatur. Aduerſus eos, pro parte, in quam tranſiſſet, fieri cuncta volebat ille potius credi, quàm credere homines poterant, ſiquidem cum aliquo iudicio intuerentur viri animum, & quantum ei fortuna tribuiſſet, & conditionem temporum, quae erant eiuſmodi, vt quod quiſque tunc occupaſſet, id etiam poſtea eſſe habiturus videretur. Quin etiam, tunc fuere qui ita diſſererent: Sfortia propediem morituro, & propter Metropolim conflagraturâ bellis Italiâ, nuſquam melius poſſe placari principum animos componiq; ſtatum rerum, quàm ſi Medicaeus, vti iam eſſet in parte dominationis, ita relictâ Venetis Cremonâ,

&

& si quid omitti aliud intereſſet pacis, caetera obtineret. Alioqui, neque Caeſarem vnquam Gallo, neque Gallum Caeſari eſſe conceſſurum, vt ad priſtina regna hoc adiecto principatu tantò potentior fieret: tum vter eorum adipiſceretur, caeteris omnibus formidabilem fore. Venetos praecipue hoc adhibito temperamento denique acturos quietem, cui genti calamitatis loco ſemper habitus fuiſſet adeò potens accola ſub nomine Reguli Regum opes amplexus. Pauperem Principem fore Medicaeum, qui abſque vlla finitimorum iniuria, nomen tamen famamque Ducis impleret: fore apud eum gratiae locum, fore beneficio, & ſubiectos interim, magis cum principe, quàm ſine libertate, moderationem eſſe ſalubrem imperij habituros. Homines quidem de animo fortunaque Medicaei, & de eo, quod aliquando futurum eſſet, ita diſſerebant. Ipſe verò nihilo humiliora voluens animo, quàm quae ſermonibus hominum tractabantur, tam prope à principe quàm olim ab exſule, in Lario lacu claſſem, exercitum in Briantaeis, Venetorum Heluetiorumque finibus obiectas terras, montium cacumina, vallium receſſus, ſpatiaque camporum, & vbique arces, obſequium apud ſubiectos, apud exteros famam, & haec omnia velut conceſſu Caeſaris habebat, cui nuper hoſtis fuiſſet. Imperij ſedes ei apud Montem acutum modò, nunc apud Muſſum, quae loca excoluerat, munierat, aderantque bombardae, partim, quas conflauerat ipſe ſibi, partim quas

ademerat

ademerat Venetis: & donatas ei ab Leua fuisse nonnullas constabat. Iam egregie subnixa pluribusque munimentis insistens domus: quatuor fratres, totidem sorores, & quas in fraternam sibi curam adoptarat, consobrinae duae: ipse laboribus & vigilijs attenuato corpore: sed florens integraque aetas subsidio erat. E fratribus, Baptista, & Gabriel, hic adolescens, ille iam virili robore, socij expeditionum participesque consiliorum erant. Augustus ad spem generis familiaeque successionem reseruabatur: Ioannem Angelum, qui postea Pius IV. fuit, ad sacros honores ordine enitentem exspectabat Ecclesia, dum maturam capessendo Pontificatui aetatem afferret. E sororibus, duae Mediolani solennibus obligatae votis virginale aeuum agebant: duae ad Mussum vnà cum duabus consobrinis constituta in Monasterij formam domo, procul ab militaris aulae strepitu habebantur: prouideratque seuerus ad talia Demarchus, ne ministerio illic virili opus esset, neu quisquam illuc inferret pedem, excepto decrepito vno capularique presbytero, qui sacrificij causa descendebat ad claustra illa quotidie, & vbi perlitasset, abibat. Harum deinde alteram, Claram nomine, Vultheoderico Sittico nuptum dedit, cùm Germaniae procerum clarissimus Mussensi lacu renauigans domum, exceptus ab Demarcho splendidissime fuisset in hospitio apud eum, indeque orta inter ipsos amicitia & familiaritate, iuuenis, postquam domum peruenerat, petere virginem instititset.

Medicaea

Medicaea minor, cui Margarita nomen, paulo post data est Giberto Borromaeo Comiti Aronae, modesto iuueni & pio, qualem praeparari D. Caroli patrem oportebat. Sed futuram eius matrimonij gloriam, celestemque fructum coecâ ad rem tantam humanae mentis coniecturâ minime prospiciens bellator auidusque rerum aliarum Medicaeus, quaesierat potius id nuptialis pacti compendium, vt inita cum Borromaeo necessitudine, Aronae arcem ab eo eblandiretur, quod tamen, neque conditionibus assequi vllis potuit, neque astu, cùm vtraque machina expertus conatusque esset. Haec fortuna Medicaei ab initijs orta illis, quae demonstrata sunt, aucta deinde, & adulta varijs rerum euentis, & ipsius virtute, sicuti item demonstraui, ita sese habebat ad annum vsque vigesimumseptimum seculi eius videlicet CIↃ IↃ. Vt ab eo tempore fluctuare inciperet, rursusque conflictata redigeretur in eum statum in quo Medicaeus fuit, cùm vitae finis ei accideret. Caeterùm, anno illo quem notaui, cùm Caesari natus esset Philippus auus Philippi IV. qui nunc regnat, conuersâ in tot Regnorum heredem humani generis gratulatione, vel inuidia, vel si quae ob eam rem aliae regnantium curae commotae erant, etiam Mediolanenses ad spem erexere animos, posse per eius Regij exortus laetitiam à Caesare impetrari, quae legatione missâ aliâ pro misero vrbis statu nequicquam implorassent. Namque cùm sub Borbonij discessum iuissent ad Caesarem legati peten-

tes, vt exonerari militum parte vrbem iuberet, ſpreta ea, & reiecta legatio fuerat in contumaciae poenam, qua crebris aulae ſermonibus tumultuati eſſe aduerſus regios praefectos, nationemque pulſaſſe Hiſpanam incuſabantur. Nunc, vt dixi, ſpe animis ſumpta noua, tamquam, ob regios natales hilaritate & clementiâ cuncta apud Hiſpanum renidérent, mittitur Valliſoletum in regiam ex vetuſta vrbis nobilitate Philippus Archintus, qui poſtea Mediolani Archiepiſcopus fuit. Mandatum ei ab Decurionibus Vrbis, primùm omnium vti diceret: Populum Rempublicamq; Mediolanenſem ita laetatam eſſe Philippi Principis ortu, vt veluti natalem ſuum diem eum ſemper concelebratura ſit. Verè enim Metropolim arbitrari ſeſe renatam, propagata per eum infantem ſucceſſione imperij, cuius deſiderio, fideque erga illud, & pietate armati ciues potuerint trucidare Gallos, euertere eorum tribunalia, ferre obſidiones, exire contra, & ad omnia loca pugnare, donec Rex ille captiuus nonnullâ etiam Mediolanenſium operâ fuerit in victricem aulam attonita omni hoſtium gente deportatus. Haec de ſe profiteri Mediolanenſes, & ſi quis negare velit, defendere eſſe paratos, & poſſe nationes interrogari, quae rebus adfuiſſent. Quòd ſi poſtea conſtituto apud Inſubres Auſtriaco Imperio, & diuiſis per omnia vrbis tecta militibus nonnulla minus beneuole Mediolanenſes inter & Hiſpanos accidiſſe dicantur, illud quoque defendere eſſe paratos, quòd nullâ ſuâ malâ mente ſed

mutuis

mutuis irritationibus acciderint, & ſicut in domo nonnunquam eadem inter fratres etiam taedia diuturnae conſuetudinis res aliquando dedere odioſas ita in militari contubernio potuiſſe contingere nonnulla, quae poſſint defleri magis, quàm defendi. Verum enimuero, neque purgandi, neque deplorandi cauſa legationem eam decreuiſſe Mediolanenſes: petere à Caeſare confidenter, vt dum caetera terrarum geſtiunt plauduntque regnaturo infanti, velit ipſorum quoque plauſus & geſtientem alacritatem eſſe ſine ſqualore & luctu: velit Vrbem leuare tributis, & onere inſultuque quotidiano militari: ſimul annuat, vt eiectos vrbe ciues ob tumultus, patriae redonet, authoritaſque Senatui priſtina reſtituatur. Philippus Archintus Mediolanenſium nomine haec ferme petierat. Reſponſum à Caeſare eſt: diſplicuiſſe ſibi ciuitatis eius miſerias, inuitumque credidiſſe quòd haud immeritò ea paterentur. Sed praeterita omnia malle obliuiſci: optare in poſterum, vt obedienter manſueteq; agerent: & hominibus ibi ſuis mandaturum vt pro magnitudine, & nobilitate vrbis benignè viciſſim clementerque agant. Caeſaris epiſtola ad Decuriones vrbis, in eam ſententiam data Archinto eſt: vidimuſque nos autographum eius exemplar inter Patriae monumenta, rem ſanè dignam publica cuſtodia ob illuſtre Caeſaris ipſius iudicium de gloria ſplendoreque Vrbis. In eadem epiſtola erat: Caeſarem, qua clementia, & magnitudine animi erga Regem Franciſcum Mediolanenſium

ipſorum virtute captiuum vſus fuiſſet, ea ſe Mediolanenſibus ipſis eſſe conſulturum. Inter maximas Imperij curas eſſe hanc, vt ciuitas ea, populuſque, & Clerus, depulſis praeſentibus miſerijs rediret in eum ſtatum, quo olim fuiſſe diceretur. Ideo, quae ſtatim tribui poſſent, ſine mora conceſſa eſſe perſcriptumque diligentiſſime ad Leuam, vt praeſidia ex vrbe deduceret: ſatis praeſidij in fide Mediolanenſium fore: vel ſi ea abeſſet, ne arma quidem vlla aduerſus contumaces eſſe valitura. Ab ea legatione Archinti Caeſariſque mandato, commodiora omnia Mediolani aliquandiu erant, exonerata vrbe, ductiſque alió in hyberna vel aeſtiua militibus, quae ad eam diem publica, & intoleranda Metropoli calamitas fuerat. Paulò poſt reuocantur in ſtationem quique ſuam recrudeſcente circa vrbem bello, quod coeptum ſimul finitumque eſt. Namque dum Caeſarianus exercitus, Borbonij ductu alibi rem gerit, & eodem ſublato Borbonio, coeptis tamen illius inſiſtit, nouae Gallorum copiae, duce Borbonio altero, qui Sanpaulanus dictus eſt, apud Valentiam tranſgreſſae flumen, perpopulatae Mediolanenſem agrum municipijs vrbibuſque captis, ad Metropolim obſidendam nemine obſtante tetenderunt. Adeò ſoluta & neglecta repererant omnia, vel ſecuritate Caeſarianorum, vel viribus in pericula alia diſſipatis. Seruauit in eo diſcrimine vrbem, eadem quae non ſemel alias ſaluti fuerat, ſiue leuitas, & inconſtantia Gallorum, ſiue fortuna quaedam initijs eorum

rum ſecunda, ad exitum fallax, & tunc maxime aduerſa cùm prope victoriam eis in manum dedit. Namque Sampaulanus animo caſuque vſus eodem quo caeteri etiam ante ipſum Galli duces à moenibus captae iam fere vrbis vltro abſceſſerant, retulit ab Landriano repente caſtra tamquam iturus ad inuadendam Genuam, cùm ſi pergeret huc ire, capere Mediolanum potuiſſet. Et Antonius Leua cum eo exercitu, quem habebat, vrbe egreſſus perſecutuſque abeuntem, turbauit primò ac fudit, deinde etiam cepit: qui ſuperfuere Galli, cum inſana trepidatione petiere alpes, & rediere domum, nec res alia magis extulit Leuam. Reliquerat hunc Mediolani Borbonius cùm ipſe Romam ad exitium dedecuſque ſuum poſt illa quae memoraui dedecora proficiſceretur: fuitque Leua inter Hiſpanos duces, qui Caeſaris nomine Mediolani imperitarunt, virtute magis ſua, quám origine par caeteris, Dauali prope diſcipulus, Borbonio melior: & pietatis monumenta reliquit. D. Dionyſij Aedem: & cum ea Aede Monaſterium extruxere Seruitae erogatâ per ipſum pecuniâ, vt militare flagitium expiaretur, quo Monaſterium Aedemque aliam ordinis eiuſdem demoliri neceſſe habuiſſet. Geſſit bella conſilijs nutuque & nominis authoritate potius quàm manu, cùm ob magnos articulorum dolores inuolutus ferme faſcijs iaceret: ac ſi prodeundum vtique erat, geſtatoriâ ſellâ circumferebatur, ſplendidiſſime armatus, & criſtarum amoenitate faſtuque diſſimulans poenas. Tam feli-

lici victoria factus etiam elatior, flagransque ira in finitimos Venetos, quorum praecipue stimulis, nouum illum ex Gallia factum esse impetum sciebat, dum traiecto Abdua flumine, vastitatem eorum terris infert, nuntium accepit, haud equidem crediderim ei animo gratum, de pace, quae diu agitata conuenerat, fessis ob mutua damna regibus, & anxio Pontifice, si tot malorum orbi cristiano causa ipse haberetur. Nuntiata pace, reducto ad vrbem exercitu, quies armorum erat, atque erectis exspectabatur animis, quo denique modo reconciliati inter se Reges componerent orbem terrarum: quae summa conditionum fuisset habendae etiam in posterum paci, si pax fida vnquam esse posset, vbi bellorum causae assidue existerent, & semel excisae renascerentur. Mox fama accidit, venire petendo diademati Caesarem in Italiam, vt veterum more coronaretur. Barcinone substiterat quamprimum inde traiecturus. Mediolanenses illuc Archintum destinauere eundem, qui priore legatione functus fuerat. Legandi iterum ea fuit causa, vt, & indicarent Caesari laetitiam gratulationemque ciuitatis ex eo quod Imperatorem omnis memoriae clarissimum terra Italia acceptura esset, & ad gloriam ornamentumque vrbis nonnulla peterent, quae priores etiam indulserant. Caesar, benigne audita legatione, legatique etiam ipsius prudentia, sicuti fama est, haud parum delectatus, concessit Iurisconsultorum praecipue Collegio multa quae manent hodie, nec fastum modò

nobilitati,

nobilitati, ſed etiam incitamentam virtutis addunt. Eſt id Mediolani Collegium fundatum antiquitus ſeuera lege, ac ſuperba, ne recipiatur vllus, qui ſuos ab origine vltima auos intactos omni natalium & vitae labe exhibere non queat: quae neceſſitas, neſcio,an principum quoq; nonnullis moleſta futura ſit, ſi talia proferre documenta cogantur. Non pecuniae magnitudine, non gratiâ, claudicans & noua nobilitas aditum eo inuenerit: extantq; exempla praediuitum candidatorum, quos ſuffragia omnia reiecere propter illiberalem maiorum ſolertiam, atq; mercimonio nonnullo contaminatos penates. Huic tunc Collegio noua decora quaerebantur, deditque ea Barcinone ſedens adhuc Caeſar. Inde ille Bononiam venit, eoque Pontifex Clemens, & Pontificem aſſectati Cardinales, legati praeterea Principum & Regum, principeſq; multi vnà adfuere celebraturi coronationem Caeſaris, pompamque viſuri, qua nulla fortaſſe vnquam, neque illuſtrior, neque ſpectabilior fuit, coronante Caeſarem Pontifice, inter quos paulò antea hoſtilia cuncta facta erant: adſtante purpuratorum corona, quos nuper vnà cum Pontifice captiuos egerat Caeſaris miles: adulantibus denique ceremoniae huic legatis eorum, qui Hiſpani nominis inſectatione gratiam inter ſe certatim, & gloriam apud alios quaerebant. In ea tantarum conuerſione rerum, vel mutatis omnium animis, vel compoſitis certè tamquam mutati eſſent, petitum à Caeſare impetratumque eſt, vt Franciſco Sfortiae

veniâ

veniâ praeteritorum concessâ pristinum statum, redonare vellet: statimque ille ab Cremona accersitus, Dux Mediolani iterum fiebat. Ob eius rei gratulationem Archintus tertiùm legatus ad Caesarem iuit: cui deinde legato gratia apud Hispanos, odium apud Sfortiam peperit: & rursus Hispani hominem vexauere, postquam Archiepiscopus vrbis factus capessere Ecclesiam parabat. Nunquam enim per eos inire honorem potuit: ac Bergomi prope exsul est mortuus. Verùm, & quomodo suspicionibus apud regnantem Sfortiam ille conflictatus fuerit. & quomodo in Philippi Regno Pontificatu prohibitus, postea ordine exponam. Sfortia restitutus est in Mediolanense imperium ea conditione, vt quadringenta millia nummûm aureorum intra anni spatium, decennio deinde proximo decem pensionibus quingenta millia Caesaris fisco persolueret. Prior illa summa donec persoluta esset, arcem Iouis vrbemque Nouocomum haberet Caesar: pernumeratis quadringentis millibus ea quoque restituerentur. Haec & alia dum fierent, Antonius Leua cum idoneo exercitu apud Insubres maneret. Quae vltima conditio, velut fidei pignus, stabilimentumque rerum inducta, & rem prope euertit, & labefecit fidem. Semper enim Leua Sfortiae infensus fuerat, & Sfortia vicissim oderat Leuam, inuicemque alter alteri struxisse insidias dicebantur: & fama fuit: iam illectum prouinciae dulcedine Leuam, secretis apud Caesarem sermonibus agitasse multa, ne rem Mediolanensem

diolanensem vllo modo alienaret. Posse ipsum, retenta Metropoli, totam subigere Italiam, & qui Italiae potiretur, ad imperium omnium terrarum parum ei abesse. Cuius consilij ratio, licet ab Caesare spreta & repudiata fuisset, recordatio tamen eius apud Sfortiae animum inter veterum irarum incitamenta assidue voluebatur, vt si caetera inter eos amica forent, possent hoc ipso irritari, alter quidem, quòd sibi conscius esset, tam maligni consilij, quo Caesaris praeripere beneficium voluerat, alter verò, quòd excitatae suae fortunae inimicum ac prope euersorem imminentem adhuc sibi legionibusque succinctum intra fines eosdem videret. Hinc crebra materies offensionibus mutuis; & veluti stante supra ceruices inimico infestior pene vita nouo duci in principatu, quàm ipso fuerat exilij tempore, tunc cùm, Gallicis prius armis, deinde Caesaris irâ principatu arceretur. Sed exigendo etiam ipse tributa dissoluendis pensionibus, effecerat, vt Reip. status nihilo melior esset hoc tempore, quàm cùm Galli vel Hispani tributis vrbem iniurijsque vexarent. Et odio metuque Leuae coeperat in singulos saeuire ciues, quoscunq; vel deditos ei, vel aliquo ipsius beneficio deuinctos esse compererat. Mitissimus antea princeps, & ob mansuetudinem ciuitati semper expetitus coeperat nunc esse praeceps ad credenda deteriora: praecipitemq; credulitatem poenae in suspectos sequebantur, exilia nempe & proscriptiones, & exsulio vel proscriptione funestior dissimulatio in

alios, quos in vrbe retineri tutius videretur. Ea noua calamitas nobilitati Mediolanensi exorta erat, manebatq; donec origo mali tolleretur, placatis casu quodam inimicitijs, quas, Sfortiam inter & Leuam magnas, atque capitales fuisse demonstraui. Pacificator autem ille casus huiusmodi fuit. Philippus Archintus, quem ter ad Caesarem Reip. Mediolanensis nomine fuisse legatum ostendimus, quique Archiepiscopus postea futurus erat, egerat semper praecipua apud Leuam gratiâ, & honores ante Sfortiae reditum obtinuerat ab eo, quoscunque ab regio praefecto in sua patria obtinere honestus ciuis posset. Ea beneficia & honores Archinto tributos torue intuens Sfortia, destinauerat hominem inter capita infida sibi, & inimici sui amicum amouere ex vrbe decreuit. Dici ei iubet: melius fore si discedat vltro: diesque praefinita, intra quam excessisse finibus deberet. Enimuero, Archintus, repentinam eam vertendi soli necessitatem aegre admodum ferebat, sibiq; & familiae fore ignominiosam rebatur. Tum quia immerito res ea sibi accideret, etiam impauidus, & irato similior quàm supplici, Franciscum Tabernam, iuris praefectum intimumque Principi adit. Vixisse cum fide sese erga Sfortiam testatur, & nullius culpae reum eijci Patriâ quae testis esse posset innocentiae fideique suae. Caeterùm, non tam displicere sibi, quòd sic immerito eijciatur, quàm quód iniuria illa, pulcherrimi operis fructum interceptura esset, in quo tunc maxime ipse fuisset occupatus. Videntem

enim

enim ſeſe & reputantem quam damnoſa patriae, quàm moleſta principi eſſent illa, ſiue odia, ſiue diſſidia, ſiue ſuſpiciones & offenſae, quae cum Antonio Leua exercerentur, negotium id vltro habuiſſe ſuſceptum, vt principum animos pro ea quam habere videretur authoritate reconciliaret: ac ſperaſſe rem poſſe confieri, iamque certiſſima pignora reconciliationis eius, quod ad Leuam attineret, manibus tenentem, atroci denuntiatione eſſe perculſum. Studioſus homo, tum publici otij, tum principis vtilitatum Taberna ille erat, ac pro eo ſtudio magnopere angebatur videns infenſum Sfortiae eſſe Hiſpanum, qui, cùm arma exercitumque haberet, Caeſariſque preferret authoritatem, poſſe videretur in recenti dominatu obeſſe rebus & cuncta euertere, ſicuti Daualus antea obſuiſſet, atque euertiſſet collegâ fraudis eodem. Itaque ſpe pacis iniecta illa, ſimul audita defenſione, vel potius querimonia Archinti, demonſtrat Principi hominis innocentiam, eiq; perſuadet, vt, & ſalutarem, egregiumque ciuem domi retinere velit, & ad conciliandum ſibi Leuam eo interprete vtatur. Fuit deinde in vrbe Archintus multâ apud Sfortiam gratiâ ob id meritum, quia opus inchoatum abſoluens, rationibus inducere ſuis potuit Hiſpanum, vt offenſione depoſita omni, & abiecto ſi quid hoſtile meditabatur conferret vltro ſeſe ad Sfortiam & bona fide cum eo in gratiam rediret. Minime dubitatum eſt apud prudentes, quin pernicies aliqua vi ſiue dolo conflata Sfortiam maneret, niſi

inimicitiae illae ſublatae eſſent. Earum fine quieuere ciuium etiam calamitates, quae, & oriebantur inde, & gliſcente duorum principum odio creſcebant ſimul. Sfortia, caſu magis quodam, & Archinti illius opera, quám vllo ſuo conſilio depulſis periculis, quae ab inimico ſicuti demonſtratum eſt, Leuâ, imminebant, ipſo noui principatus initio deuenerat in pericula alia longe etiam grauiora ob irreparabile damnum exiſtimationis, turpemque notam eius nomini imminentem, ſi Dux Mediolani ipſe, propter quem, inter duos Reges tanta contentione dimicatum eſſet, cuius cauſa, multi Gallorum exercitus, multa Hiſpana agmina, Romanae legiones, auxilia Venetorum, omnia fere Chriſtiani nominis arma in vnum conuoluta diſcrimen fuerant, nunc ab exule Medicaeo, non proditione aliqua, vel incurſu tumultuario, doliſue vllis, ſed iuſti more belli opprimeretur. Nihil enim propius factum eſt, quàm vt accideret iſtud: ac ſi qua debetur venia nimium iam tricarum atque tumultuum aſſumenti mihi, nuſquam ea iuſtior, quàm in parte hac operis fuerit, vbi tradentur res geſtae Iacobi Medicaei, illius ſcilicet, qui D. Caroli auunculus, Pij IV. frater fuit, qui vltimis mandatis expiata ſuperiore vita, & ſororis filio dignum ſeſe praebuit, & fratre, quem demum vterque expiantes addidere ornamenta publicis Eccleſiae rebus, & militari aenea ſtatua poſita in templo maximo quotidianas ei hoſtias decreuere. Medicaeus, audacia,

&

& virtute sua, & prosperis rerum euentis in eam quam demonstraui fortunam euectus, vbi restitui Sfortiam, eamque restitutionem Bononiae agitari magno principum studio accepit, proficiscitur ipse quoque Bononiam, & deprecatore Leua, cui debere sese cuncta profitebatur, petere à Caesare institit, vt fieret earum rerum auctor, quas sibi Leua concessisset, castellaque & arces, & loca omnia, sicuti iam ex pacto haberet, munere concessuque regio posteri etiam ipsius haberent. Id cùm praecise negasset Caesar, dixissetque placere sibi, vt Sfortiae cuncta restituerentur, reuersus ille domum, ad bellum haud dubie imminens sese parabat, principesque finitimos, quorum fidei sese antea tradiderat, inuocabat, vt sibi praesidio essent. Sabaudi praesertim ope nitebatur, qui pollicitus erat se ei nullo modo defuturum. Is Episcopum Vercellarum ad Sfortiam misit petens ab nouo Duce, vt honesta aliqua conditione cum Medicaeo transigere vellet: id sibi gratum, & vtilius fore ipsi, quàm recuperato nuper patrio imperio bellum sumpsisse nouum, quo, ne vicisse quidem expediret ob ciuium cladem sine qua non posset vincere. Sed ne victoriam quidem esse certam ob vim ingeniumque hostis, & locorum naturam, quibus ille sese tueretur. Ea cùm ab Legato dicerentur, minime Sfortia abnuebat veluti cupidus homo otij, rebus accisis, & anxius praecipue pecuniae summâ, quam Caesari ad diem persolutam esse oportebat: fessoque insuper tot praeteritis

casibus

casibus animo, partem vitae suae extremam cum aliqua exigere pace auebat. Apud Medicaeum dispari de causa studium otij idem erat, nec leue lucrum ei, si absque armorum discrimine retinere posset ea, quae armis & dolo inuasisset. Inclinatis ita ad quietem animis, Sabaudus legatus conditiones hasce pacis ferebat. Haberet Medicaeus Mussum, & Leucum, & quicquid in Larij lacus ora iam teneret: cederet omni cis Abduam regione: Montem acutum relinqueret: deduceret praesidia ex Briantaeis, neucolles eos postea attingeret. Populis & terris quae ipsi relinquerentur ita imperitaret quomodo quilibet alius princeps imperitat suis: vitae necisque arbitrium, arma & milites, & auri, argenti, aeris, flandi feriundi potestatem intra suos fines haberet nulla in re subiectus obnoxiusue Duci, nullo in causis iudicijsue respectu vel cura imperij maioris. Quas lites, causas, ipse magistratusue eius alicubi iudicassent, earum litium, causarum iudicia, concessiones item & priuilegia, si cui ab ipso, vel à suis data essent, rata haberentur: neu rescindi & aboleri quicquam earum rerum vllo modo licitum esset. Persolueret Duci Medicaeus quadraginta millia nummûm aureorum pecuniae praesentis: Dux Medicaeo modios aliquot salis & tritici in singulos annos absque pretio vllo exportationis daret. Cùm hasce pacis conditiones edidisset legatus, neque cuiquam esset dubium, quin res ita conuenire posset, turbauit eam spem casus primò vnus, deinde ipsius Medicaei mutata

repente

repente voluntas, additis insuper stimulis eorum qui bellum illud ciuili simillimum bello, quàm patriae otium malebant. Antonius Dugnanus erat ex Medicaei asseclis carus admodum ei ob promptum ingenium ad facinora: & quia multos in vrbe consangueos amicosque haberet, tantò pluris apud eundem fiebat. Forte hic, interea dum conditiones agitantur, ausus venire in vrbem, & pro exploratore comprehensus Sfortiae iussu in vincula conijcitur. Medicaeus ob id factum percitus ira, dimissis in varia loca cum delecto equite fratribus suis, plerosque vicissim capit è nobilitate Mediolanensi, qui nullo tali metu, velut in media pace rusticatum exierant. Ea nobilium captiuorum manu (& erant fere Principis familiares) ducta ad Montem acutum atque abstrusa ibi in latumias, ad Bentiuolum, qui pro Sfortia ipso regebat vrbem illico scribit: Dugnani captiuitate se existimare bellum sibi esse indictum accipereque denuntiationem, & quo animo acciperet, eodem animo iturum esse ad arma. Caeterùm ita acciperet sciretque Sfortia: siquid grauius ab eo in Dugnanum fortè consuleretur, id se etiam in captiuis suis absque mora imitari paratum fore. Denuntiatio ea repente Dugnanum soluit, sospesque ille ad Medicaeum est dimissus, & vicissim hic aperto ergastulo emisit suos. Quae dum fiunt, conticuerat omnis de pace actio, rursusque post dimissos vtrinque captiuos, resumitur eadem, deinde deseritur, rescindente scilicet Medicaeo caput illud,

quod

quod de quadraginta millibus in praesentia persoluendis inter conditiones erat. Resciderat autem abnueratque Medicaeus id pactum, obstrepentibus praesertim amicis, quorum ille consilio & opera vtebatur. Namque fore aiebant, vt si ea pecuniae summa res Sfortiae angustas laxaret, nollet ille postea stare conuentis, atque ad eam, quae concessisset reuocanda subsidio illo armaretur. Legatus Episcopus, vbi difficultates exoriri tantas, inuicemque refractarios esse Sfortiam & Medicaeum videt, ab vtroque postulauit, vt sex mensium induciae essent. Sic posse mitigari animos, remque componi. Interea Medicaeus ab Sfortia nactus id quietis, ad negotium aliud longe maximum, grauissimumque mentem adiecit, si pellere ex Vallethelina Rhaetos, idque terrarum adiungere sibi posset: quod bellum accessio fuit, eius quod cum Sfortia postea gessit, & dimicatio illa hanc trahebat.

IOSEPHI RIPAMONTII
CANONICI SCALENSIS
CHRONISTAE VRBIS MEDIOLANI
HISTORIARVM AB METROPOLI CONDITA
DECADIS III
LIBER X.

Allemthelinam, cuius tractu & sinu Medicaeus hoc tempore exigere Rhaetos parabat, incolae sic dictam putant ex nominis eius castello, quod, antiquissimum in eo tractu est, & antiquitati manet honos, eaque semper munimenta instaurantur. Clariora tradunt alij Valthellinensium initia: Vulturenam Vrbem in faucibus Larij lacus sitam fuisse: nomen eam dedisse genti, Vulturenosque inde appellatos. Excurrit longitudo Vallis ab ipsis faucibus ingressuque primo, ad vsque alpium Rhaeticarum radices: colligit millia passuum sexaginta. Dimensio latitudinis incerta est, quia montium valliumque conterminarum extrema, prout cedunt aut prominent, nunc contrahunt spatia, nunc dilatant. Contermini sunt, ab Oriente, Tirolenses & Solani: à meridie Bergomates, & Camuni: Pesclauenses in Septemtrionem, Engadinique & Rhaeti miscent sese Vulturenis: ipsi vicissim, ad occidentem,

Larij lacus accolas attingunt. Per mediam vallem rapido curſu fertur Abdua, cuius fons in ſummo Rhaeticarum alpium vertice ortus larga ſcaturigine tanti aluei gurgites implet. Regio vini ferax eſt: proueniunt etiam ſata quacunque duci ſulcus potuit: paſcua, & glandiferi colles, id quod in alimenta incolarum deeſt, aegre explent. Incolae, vel alimentis contenti illis patrium ſolum fatigant, glebiſque ſuis miſera dulcedine perpetuò attinentur, vel peregre egreſſi per omneis Italiae vrbes, patientiam eandem ſegnioribus vrbanorum humeris commodant ad ferenda onera, eaque baiulorum Reſpublica eſt. Paucae familiae celebrantur antiquitus nobiles & opulentae: reliqua egentium multitudo. Caeterùm, de terra hac, vt inter valles alias, amoena, & diuite, vt inter Italiae regiones, paupere & infelici, tamquam de prouincia nobili & magna, propterea quod extremum Italiae limitem aperit clauditq; ſaepe dimicatum fuerat etiam aeuo ſimpliciore, cùm nondum opportunitates, & compendia iſta terrarum tam attente intelligerentur. Et poſtquam in Romanum imperium ceſſere Itali, non minima cura limiti etiam huic tuendo Caeſaribus fuit. Dein ruptâ Imperij reuerentiâ, duces partium, cùm turbarent certaminibus ſuis traherentque cuncta, Vallemthellinam ſimul appetiuere tumultuarijs illis armis: Guelfique & Gibellini, Vicecomites & Turriani, magnis motibus initia finemue inde ſumpſerunt. Victis Turrianis, & exorto Vicecomitum dominatu, pars noui imperij

fuit

fuit haec Vallisthellina, donec Bernabos, diuiso inter filios imperio, partem Mastino eam attribuit paulò antequàm ab Ioanne Galeatio captus extingueretur. Tunc paterni casus terrore, & dominatione patruelis profugus ad Rhaetos Mastinus Vallemthelinam eis donat. Sed ea donatio quoniam ab exule facta esset, irrita habita, depulsoq; patruo Ioannes Galeatius cùm in auitum imperium ipse successisset, ad recuperandam Vallem, & deijciendos inde Rhaetos animum adiecit: & vario postea semper circum eas rupes euentu dimicatum obstinatis barbaris ad ea obtinenda, quae semel vsurpassent, & stimulante principes nostros, praeter verecundiam, etiam religione, si Caluini, & Lutheri soboles impura sub oculis pene dominaretur. Non Philippus Maria Ioannis Galeatij filius, non post eius mortem finitae domus fortunam Sfortia adeptus destitere actionem eam persequi armis. Post Sfortiarum inde finem dominante Hispano, inter alias imperij curas dilata res, siue infeliciter tentata est, nimiumque magno Italici nominis dedecore genus infame Lutheri Metropolitanis finibus immiscebatur simul, & ereptam eam Metropoli partem occupabat. Aetate demum nostra, cùm importunitas, & impudentia sectae impensius glisceret, essetque prouecta eò, vt Catholicas familias, quae promiscuè incolunt Vallem, ferro atque igni delere coniurauissent, id malum eaque coniuratio in capita impiorum vertit, auctore operis Gometio Ficeroa Feriae Duce Catholi-

 corum

corum exercituum imperatore, qui caesis intra paucos dies Lutheranis, & liberata regione, veterem eam patriam Catholicis tuto secureque habitandam assignauit. Inde hostium foedera, Gallici incursus, & suffecturae voluminibus alijs fraudes: dum regio horrida saxis, inclusa montibus patria infelicium baiulorum, egestatis sedes, desinentis Italiae lacuna, siue rudimentum incipientis, asperitate cautibusque suis, & ipso faucium squalore, Regum prope populorumque omnium inuidiam, arma, solicitudines mouet, dumque trucidadato, vel pulso Lutheranorum coetu, asseritur Catholicae religioni & deuoluta rursus ad impios; eorum insuper furore vastatur. Tanta cura principibus circa claustra faucesque illas: &, cùm ab Catholica parte interpretatio anceps ciuilibus ingenijs data esse videatur: studiumne tantummodo religionis, an verò cum religione, opportunitatum etiam aliarum amor mouerit animos: nullam certe religionem iactare possunt, qui captata occasione ingressi illuc, nihil omisere quod impie nefarieque commiti posset. Verùm quaesiuisse ista & discreuisse, ne tunc quidem iuuabit, cùm narrandi, atq; dijudicandi talia erit locus. Caeterùm Vallemthelinam hanc in quam Medicaeus hoc tempore expeditionem parabat, D. Carolus etiam postea multum diuerso conatu, tamquam Metropolitani Imperij partem recuperare contendit: mirumque dictu, Auunculus ille D. Caroli, ductor exulum, & exul ipse, profano tunc spiritu, & auiditate

terrarum,

terrarum, praelia ciens illa, nescius futuri, simulacra praelij sanctioris edebat, quod bellum expugnandae impietati D. Carolus Archiepiscopus vrbis in iuga recessusque eos suo tempore illaturus erat. Et profectò, non sine numine praecessit illuc Maedicaeus, vt diuinae prouidentiae miraculum, ventura secula loquerentur, & aliquis ita diceret:
„ Interfector hominum Auunculus per saxa rupesq;
„ illas cum exercitu arma & caedem exitiumque
„ ferens incessit. Auunculi calcans vestigia sororis
„ filius, cruce, pastoralique alloquio armatus tulit
„ hominibus salutem. Montosa igitur & praerupta cauaque haec Italiae Germaniaeque confinia nondum tantis nobilitata casibus, ceu prouinciam aliquam inclytam amplexus toto animo Medicaeus, consilia, & apparatus ad rem aggrediendam hosce habebat. Videbat primùm omnium aiebatque inter suos: si regionis eius potirentur, non modò inexsuperabiles fore ipsos Sfortiae armis, sed alijs quoque metuendos ceu tenentes claustra prouinciarum, arbitrosque transmittendi belli, vel ex Italia in Germaniam, vel inde in Italorum fines. Et vbi semel inuasissent tenuissentque munimenta illa facta naturae sponte, suffecturos aduersus quamuis numerosa agmina, cùm satis frugum in praesidij alimenta praeberet ager, & imminentes tumuli castellorum explerent vicem, ex quibus intacti ipsi propellere subeuntes possent. Sed fortasse etiam quiete ibi regnaturos, magnumque dictu fore, vt & terrori omnibus essent simul, &

cum

cum bona omnium pace regionem tenerent, neq; vi vlla hoſtili laceſſerentur. Infectam eſſe Luteraniſmo Rhaetorum gentem, rebellem Apoſtolicae Sedis, nomini Auſtriaco ſemper infidam: & Regem Gallum, cuius praeſidio gens ea nitatur poſſe conciliari obiectâ illecebrâ, ſi iter ei per ſuos fines ad inuadendam denuo Inſubriam darent. Talia quidem ab Medicaeo ſermonibus conſilijſque agitabantur cùm ille expeditionem in Vulturenos ſiue in Rhaetos pararet: expeditionis autem apparatus erat huiuſmodi. Mille pedites Italici generis: nationum aliarum fere quingenti: & quotidie plures affluebant iam aſſueti bello, impatienteſque otij, quod Sfortiâ reſtituto prius, deinde pactis inducijs repente exortum erat: legionem praeterea vnam ex Germania Vultheodericus Sitticus adducebat: tormenta complura minoris formae ſubditis aptatiſque totis, vt in montium etiam cacumina facillime agi poſſent manu: belli duces egregij: Georgius Capucianus Epirotarum equitum praefectus: Caeſar Neapolitanus diſciplina patris & ingenio ſuo multùm laudatus inter bella. Tecanum quoq; nobilem Rhaetum & inter primores gentis clarum militiâ corruperat occulte deuinxeratque ſibi, vt Rempub. ſuam in medio diſcrimine proderet, quod tamen poſtea non ſucceſſit. Aderat etiam ei Catauacca homo Hiſpanus tanta ſubtilitate ad explorandas hoſtium res, atque tam varias & nouas latendi artes perpetua meditatione & ſolertia animi aſſecutus, vt in alienis caſtris verſaretur ea ſecuritate,

ritate, qua quis domi suae ageret. Instructus ita Medicaeus, mittit repente Gabrielem fratrem cum septingentis peditibus in Vulturenos, isque prima irruptione Morbenium capit, captum validis vndique sepimentis firmat, vt apertus antea pagus subitò munitae vrbis instar esset. Ea re cognita Rhaeti vario telorum genere armatos ad quatuordecim millia statim pago circumdedere. Sed agrestis & tumultuarius fere milles erat, atq; rudis ad omnem oppugnandi artem multitudo. Stoliditate ingenita sese vltro ad omnia loca obijciebant, vbi promptissime vulnerari & cadere possent. Cecidere ad quingentos: reliqui dissipati, valle relicta Albitana Traonam vltra flumen concessere. Tecanus in ea oppugnatione plumbeo missili ab gregario milite percussus frontem, occubuit, cùm fretus agili corporis robore, grallatoris instar vtraque manu alte sarissam tenens, sese intra septa eiaculari voluisset. Ingemuisse eo casu Gabrielem ferunt, & acceptum intrò corpus cum multis lacrimis honeste sepelisse. Inde orta suspicio proditionis apud Rhaetos tam valida vt nondum exolescat, eaque labes Tecani nomen inter barbaros secuta est. Partâ victoriâ, captaque in hunc modum Valle Medicaeus, quacunque imperitabat, supplicationes in triduum more Romano decreuit, ipseque iuit ad templa supplicatum, & omnis alius honos Deo immortali ob incruentam eam expeditionem aliquandiu ad Montem acutum totoque Briantaeorum tractu habebatur. Parochi

omneis,

omneis, & Clerici, & quicquid hominum ſacrorum in Monaſterijs erat, circummiſſis ab Medicaeo edictis admonebantur, vt in ſuo quique templo populos docerent adorare Numen ob eam rem, quae diuino beneficio tam proſpere ſucceſſiſſet. Tanta erat, vel pietas & religio Medicaei in media curarum aliarum inſania, vel confuſio miſeriaque temporum, vt profanus homo Clericis talia imperitaret. Edicta autem ea, ab alijs ob metum cum reuerentia obſequioque accipiebantur, apud alios irrita erant: & ille, vel quia non intelligeret adſpernandi cauſas, vel quia nollet intelligere, tamquam in contumaces ſeuere animaduertebat. Quoſdam & terruiſſe contentus intactos dimiſit: referamque id, quod puero mihi contigit vt narrari audirem ab montium noſtrorum antiquiſſimo homine, qui ſpectaculo ſe adfuiſſe aiebat. Spatiabatur ad Montemacutum tempore matutino Medicaeus in area, quae ibi ſubiecta arci & aedibus tunc fuit: nunc arbuſta & vites occupauere locum. Precantis more roſarium tenens, globulos illos, vti fit, per interualla tranſmittebat: & fortaſſe preces erant. Interea lictores adducunt, ſiſtuntque ei presbyteros duos, qui ſpreuiſſe edicta, neque ſupplicationes indictas obire voluiſſe dicebantur. Steterant attoniti in conſpectu Principis, cùmque ille protinus afferri ſecurriculam iuſſiſſet, perfuſi necis horrore conabantur vtique dicere & excuſare nonnihil. Mox, allata ſecuri, innuit ei, qui attulerat, vt ramum illum quendam proſpectui officien-

tem

tem amputaret: dixitque presbyteris: abirent assuescerentque obedire. Caeterùm, tam prope, tamq; feliciter capti Vultureni erant, vt miraculi penè loco haberetur, quód in magna hostium caede victor, duos tantummodò è militibus suis, lixam verò vnum amisisset. Constiterat deinde exercitus ad Morbenium, & maiores quotidie copias submittente Medicaeo, Gabriel idem à fratre antea missus pergebat constituere Vallis imperium: isque Traonam, & Clauennam, & Tiranum, intra paucos dies capta habebat eadem felicitate, qua principio Morbenium ipsum cepisset. Tunc Medicaeus, aucto ad fortunae magnitudinem animo non dubitauit etiam legationibus de re gesta mittendis imitari principum morem, & ea, quae auspicijs suis, fratris ductu gesta in Vulturenis essent, demonstrauit Pontifici maximo per Augustum è fratribus tertio loco natum, qui Romae agebat: Caesari per Carraciolum Protonotarium: Senatui Veneto per Leonem Arigonum: principibus Regibusue alijs per nuntios alios, perque literas, quarum exempla vidimus. At apud Sfortiam, interprete Bentiuolo, simulabat, communis vtilitatis causa sese expeditionem eam sumpsisse in Vulturenos, & noua illa conquisitione contentum remissurum pleraque de conditionibus, & pacem quocunque modo vellet ille, conuenturam. Vicissim ab Sfortia simulabatur: quòd regione ea Rhaeti depellerentur, gratum sibi laetumque esse: namq; fuisse Mediolani Ducum olim, nec debere vltra

barbaris relinqui. Talia inuicem finxerant iactarantque mutuò infensi, interimque Sfortia diligentissime Caesarem monuerat, de subita impressione Medicaei in Vulturenos, & quid negotij foret, si ille ibi figeret pedem. Inde cuncta statim infesta Medicaeo: subducti Hispani, quos in exercitu habebat, denuntiatumque Sittico: pro hoste ipsum fore, nisi dimitteret legionem, quam illius nomine conscripsisset, ipseque maneret domi. Cùm tot repente pericula Medicaeum exterruissent: hinc digrediens quotidie Caesaris iussu miles: hinc subtracta Germanica legio: simul instans ab tergo Sfortia ruptis inducijs, & maiore numero defluentes è montibus Rhaeti: pretium ei fuit reuocare Gabrielem ex Vulturenis, militesque qui cum eo erant, ne repente ibi opprimerentur. Omissis ita Vulturenis, bellum deinde aliquandiù gerebatur inter Sfortiam, & Medicaeum aequo prope marte non sine admiratione hominum & fremitu, quia Dux Mediolani tanti terroris nomen etiam inter magnos antea Principes aduersus exsulem nunc vnum habere delectus, & emittere cogeretur ab vrbe agmina tamquam aduersus irrumpentes nouo agmine Gallos: vel certe tamquam iuncta rursus hostium etiam aliorum arma Metropoli imminerent. Pugnatum est classe primùm in Lario lacu; eoque praelio superior Medicaeus fuit: Sfortiani superstites concitatis in fugam nauibus ad Grauedonam appulere. Ibi assumpta Rhaetorum manu, cuncta fere, quae Medicaeus circa lacu-

strem

ſtrem eam oram tenebat, inuaſerunt, validoque praeſidio muniere Belaſium, quo nomine collis in promontorij faciem, medio fere ſpatio Leucum inter & Muſſum, imminet lacui, quà flectunt ſeſe vndae Nouocomum verſus. Geſta nauibus haec, praebente lacu aequoris vicem ſpatiaque claſſi, & fluctus, & quicquid etiam in pelago exiſtere ſaeuum atque atrox poteſt. At in Briantaeis terreſtri dimicatione, non minus caſuum, & periculorum, & caedis in vtraque parte fuit. Summa rerum ad Montemacutum conſtiterat exiſtimante Sfortia nequicquam in Larij vel Abduae ora res proſpere geſtas fore, ſi arce ab illa Medicaeus, hinc Orobios, hinc Briantaeos teneret. Itaque miſſo illuc exercitu, obſeſſa, & oppugnata, deinde capta eſt, quomodo pertinaciſſimas olim gentes, poſt omnia, quae pati poteſt humanum corpus, ceſſiſſe demum neceſſitati litterae veterum prodidere: ibique ciuium Mediolanenſium, quiue ſecuti Medicaeum propugnabant arcem, quiue ab Sfortia miſſi perrumpere illa rebellium munimenta nitebantur, enituit prope ad miraculum, & cum horrore ſpectata eſt, ſiue virtus, ſiue quaedam ex virtute rabies. Criminalem quendam Medicaei ſigniferum ferunt, cùm ipſius frater ad cuſtodiam defenſionemque propugnaculi vnius appoſitus ex vulnere cecidiſſet, eoque caſu perteriti caeteri ſegnius iam repellerent ſcandere nitentem munimenta illa hoſtem, conſpecto diſcrimine proſilijſſe illuc & arrepto mortui fratris crure, proieciſſe cadauer

 è muro,

è muro, ne triſtis ea ſpecies auerteret à pugna animos, & ipſum deinde pugnaſſe vi tanta, truces vndique circumferentem oculos, vt Sfortiani plerique adſpectum ferre non poſſent. Idem poſtea captus perductuſque Mediolanum, adeò commouerat animos admiratione virtutis, vt ingentium rerum promiſſa adhiberentur ei, ſi in Sfortiae militare caſtris, & fidus eſſe Principi vellet. Abnuentem dimitti iuſſit Sfortia, virtutem etiam in rebelli & transfuga admiratus. Crediderat enim Ioanni Baptiſtae Speciano praefecto rerum capitalium, qui ſpectatorem ſe fuiſſe aiebat tunc cùm debilitatis commilitonum animis praeſidioque labante ob centurionis necem, inſiliens ille in muros contemptor fraterni ſenſus in praelij diſcrimine, contemptor vitae capitiſque ſui, proijceret in medios hoſtes corpus exangue fratris idque ſtrage hoſtium ſepeliret, & vndique incidentibus in ipſum telis pertinaciſſime tueretur locum, donec eo capto, propugnaculum ſimul locuſque ille caperetur. Ob tantum animi robur, & quia pertinaci in Medicaeum ſuum fide maius conſtantiae ſpecimen dederat, eſt dimiſſus. In Sfortiae exercitu penè par huic Franciſcus Bernardinus Petraſancta celebrabatur. Eum quoque corpore vno multas aequantem hoſtium manus, & erexiſſe vexilla in muros, & deieciſſe qui propugnabant, & ſcandere conantes alios manibus alleuaſſe ſuis aiebant.

Montem acutum per dies aliquot oppugnatum ita atque obſeſſum nocturno egreſſu deſeruere incluſi

conſpecto

conſpecto pridie ſigno, quod Medicaeus ex obiecti montis vertice ſublaturum ſeſe docuerat cùm diſcedi inde vellet. Eo nunc edito ſigno, deſperata defenſione Montis acuti vocauerat ſuos ad caetera tuenda, Muſſum nempe & Leucum, & ſi qua alia ex Lario lacu, vel ex Abdua flumine ſpes maneret: Collatis in eam partem viribus, & reparata claſſe dum ab Muſſo Leucum nauigant, obuiae circa Mandellum Sfortianorum naues fuere, protinuſque dimicatum. In ea pugna Gabriel Medicaei frater cecidit, quo luctu ad deſperationem ille ferme eſt prolapſus. Iuuenis erat annorum XXII eximia corporis ſpecie, ſed indole animi, omnique bellica arte longe praeſtantior, negligentiâque ſui, malè cinctam illam, ideoque terribilem adoleſcentiam Caeſaris referebat. Aperto pectore, nudus crura, capite intecto, vili paruoq; cibo contentus, ſed quoties expedierat, in Germanorum praecipue conuiuijs effuſiſſimus citrà noxam deformitatemque potator, & pecuniarum idem ad belli vſum accumulator occultus, quarum latebras moriens vltimis vocibus indicauit. Huic dum ducitur funus, annuêre hoſtes, vt induciae eſſent, corpuſque in D. Iacobi Aedem quae ſupra Leucum eſt, militari pompa delatum: atque mortualem eam ceremoniam quieti Sfortiani ſpectauere è caſtris ſuis, & indoluiſſe multos conſtabat. Adeò grata fama iuuenis eius etiam apud hoſtes fuit. Templum poſtea ipſum, in quo ſitus ille fuerat, fratris expians manes Pius IV. auxit

donis,

donis, quae ad ſalutem animorum fructumque vitae alterius indulgere maxima & ampliſſima mos eſt Apoſtolicae Sedi. Medicaeus, vbi fratri dederat inferias, magno inſuper aliquo Sfortianorum damno, ſanguineque hoſtili parentare eidem volens ſimul, & obſidione eximere Leucenſes, nocte, quam ſacer Virgini Martyrique Barbarae dies ſequebatur, aſſumptis è ſuorum numero nonaginta duobus, quorum virtuti maxime confidebat, monitiſque eis, vt alba tegmina ſinguli, pallio ſuperiniecto atro aſſumerent, inuocata Martyris ope, cuius peruigilio rem geſturus erat, feliciter hoſtium munimenta tranſgreſſus, alios ſomno demerſos obtruncat: ſemiſopitos attonitoſq; alios, & aegre molienteis arma proſternit ipſe interim cum ſua palliata acie intactus. Stricto deinde ferro ſicuti ibat, per media hoſtium caſtra ſibi aperiens viam, peruenit in tribuni militum tentorium, ibique hominem reperit agentem impudice noctem eam ob amorem agreſtis feminae, quam viro abductam trahebat ſecum habebatque coniugali licentia. Exterruit tumultuoſo ingreſſu tribunum ſimul & ſcortum, cùmque verbs increpans inſuper adieciſſet: ſiccine Sfortiae negotium geritur? iniecit vincla tribuno, captiuumque abduxit. Alexander quidam is erat Mantuanus, qui magno poſtea pretio redemptus à ſuis, ob dedecus abijt domum, neque Mediolani amplius fuit. Sic nocte illa Medicaeus parentauerat fratri, ſolueratque prope obſidionem, & pari deinde per dies aliquot fortuna

tuna fere potiebatur iterum lacu. Gabrielis Cerbelloni virtutem inter eas expeditiones plurimum enituisse ferunt, cùm penè puer adhuc ille esset. Affine genus ei cùm Medicaeo, atque propinquus ab materna origine sanguis erat: & vtriusque fortunae socius consobrino iste, alumnusque eius in re militari, debuit etiam eidem ad famam praeconiumque virtutis harum literarum testificatione coniungi. Fugerat vnà cum eo Gallicas indignitates, miseriasque vrbis, & ipsam deformatam tam captiuitate vrbem. Vnà carus acceptusque Principi: rebellis & fugitiuus vnà: calamitatum expeditionumque omnium comes: & simul atque per aetatem potens armorum esse coeperat, nihil sine eo Medicaeus gessit. Secutis posteà temporibus, cùm regente Vrbem Vasthio Medicaeus ob suspiciones exortas in Iouis arce detineretur, penetrauit illuc alieno habitu, custodibus elusis, & salutis viam consobrino ostendit. Rursus, postquam, mutata in melius fortuna, blandimenta in Medicaeum omnia ab Hispano regnante conquirebantur: particeps item eius mutatae sortis fuit: ac vicissim ipse quacunque in parte Hispana arma essent, ceu praesidium aliquod singulare expetitus, praefuit militiae muneribus, quae illa regnantium natio relinquere apud Italum hominem posset. Tunetanum quoque Regnum pro Rege administrare iussus, & tota mox ingruente barbaria circumuentus, luit captiuitate illa tamquam flagitium inter Hispanos, quia imperitare ausus fuisset.

Sed

Sed vir tantus, & tanta fortunae varietate conflictatus, in aetatis rudimento hoc tempore erat ea apud consobrinum opinione prudentiae, vt quotiescunque grauius aliquod discrimen aditurus iste esset, relinqueret ei obsignata consilia & mandata, quid geri tentarique oporteret si casu forte aliquo ipse fuisset interceptus: atque nocte praesertim illa cùm plena hostium castra numero exiguo aggrederetur, docuerat secreto colloquio adolescentem, quàm insistere deberet spei salutisque viam, si capi, vel perire ipsum contigisset. Caeterùm, post eius nocturnae irruptionis euentum, post alia etiam prospere à Medicaeo gesta, post amissi fratris cladem, Episcopus ille Vercellensis, quem à Sabaudiae Duce legatum in vrbem de pace venisse memoraui, prospiciens, hinc labantem Sfortiae vitam, imbellemque animum, & apud eum aptiora cuncta paci quàm bello, hinc apud Medicaeum res incertas & in lubrico fortunam, & fractos Gabrielis nece spiritus, funestamque domum, sperauerat in ea rerum & animorum inclinatione rem ipsam posse confici cuius causa missus ipse esset: neque spes eum fefelit. Repetita actione, & iactatis iterum conditionibus, pax denique conuenit inter Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem, & Iacobum Medicaeum gladiatorem primò, deinde exsulem, postremò, hostem ac prope debellatorem, Principis sui, & facta pace, post illius mortem in nouo dominatu fidum Regi & carum. Summa conditionum haec fuit adductis ad aequitatem capitibus,

tibus, quae Medicaeum antea prope aequando fortunae Principis, vt iniqua & indecora offenderant animos remque turbarant. Nunc erant honestiora omnia, discrimenque agnoscebatur inter eum qui veniam dabat, & eum, cui venia fuerat opus. Omitteret Medicaeus cuncta quae occupasset, Mussum & Leucum, loca alia omnia, terras omneis: instrumenta quoque belli, tormenta, naues, sulphurei pulueris copiam, pilas, & quicquid frumenti siue salis haberet. Persolueret Sfortia Medicaeo quadraginta millia nummûm aureorum, mille annuos assignaret: Meliniani Demarchum appellaret ipsum posterosque eius: fratribus Medicaeis, & omnibus, qui partes secuti eas fuissent, reditus in patriam daretur, venia obliuioque praeteritorum esset. Haec ita conuenerant. Sed maluit Madicaeus relictâ patriâ conferre sese ad Sabaudiae Ducem, quàm in eius imperio viuere cui rebellis fuisset: abijtque cum fratribus suis, datis etiam ab Sfortia militibus, qui ad extremos vsque prouinciae fines praesidio simul & ornamento essent. Sfortia deinde ipse moritur facto testamento, quo Caesari legabat imperium: & missa in regiam legatione Mediolanenses, sese Vrbemque ei, & sua omnia illico permisere petentes simul vt quanta fide & alacritate ipsi venirent in ditionem imperiumque eius, tanta clementia, & benignitate Regum maximus ciuitatem populumque & Ecclesiam Italiae maximam suscipere ac tueri semper vellet. Principes legationis fuere, Maximilianus

Stampa, & Philippus Archintus, de quo postea Archiepiscopo Vrbis alibi dictum est, caeteraque de irrito eius Pontificatu, postea, sicuti successere, tradentur. Tam gratae, & rebus opportunae suis legationi respondit Caesar omnia, quae renunciata Mediolanum gratissima esse ciuibus possent. Agnoscere se Mediolanensium suorum obsequium & plenam fidei voluntatem: agnoscere quòd temporum culpa accidissent quaecunque essent vitio data ciuitati generosae, populoque nobili & graui. Quoniam ea sua opinio de Metropoli esset, re etiam ipsa effecturum, vt omneis intelligerent, nullam in imperio suo gentem esse, quam in pretio & caritate maiore haberet. Eius suae voluntatis animique pignus id referrent domum, quòd omneis magistratus, omnia iura, quae Mediolanenses antiquitus tenuissent, tenere etiam imposterum iuberet, formamque & leges manere ciuitati, quibus legibus fundata olim per tot saecula florens incolumisque stetisset. Haec in commune legatis responderat Caesar: Archinto deinde separatim dixit, velle se opera eius vti: proinde ex aula ne discederet. Simul consiliarium suum eum creat: muneri tituloque huic conuenientem & decorum in aula locum assignat. Fuit deinde apud Caesarem in eo munere Archintus, donec Pauli III. Pontificatu de re maxima & grauissima missus Romam & Pontifici illi probatus, inuitatione hortatuque eius ad Ecclesiasticam vitam adiecit animum: idque principium ei honorum fuit, vnde per gra-

dus

dus ad Patriae Pontificatum peruenturus erat, vt in honoris denique eius aditu prope exul cum ciuium dolore extingueretur. Nunc fauſta ei ſecundaque cuncta erant: flagrans apud Pontificem Maximum cognitae virtuti dexteritatique honos: quodque maximum cognitae virtuti dexteritatique honos: quodque maximum omnium fuit; in Caeſaris aula, inter Hiſpanos, homini Mediolanenſi, nulla interim maleuolentia, quae praeſenti, vel abſenti, palam, ſiue occulte noceret. Id namque demonſtrauere Caeſaris teſtimonia de ipſo: & inuitus ab ſe hominem dimiſit, ne Pontifici negaret, cuius demerendi occaſiones omneis tunc vltro etiam conquirerentur. Peracta Romana ea legatione, cùm Archintus reditum ad Caeſarem pararet, appellat eum benigne Pontifex Paulus, quod bona Caeſaris venia facere queat, vt Romae eſſe deinceps velit, ac ſperare ibi praemia, quae virtuti nunquam defuerint apud Apoſtolicam Sedem: honeſte ſentire ſe de eo, nec dubitare quin ipſius opera publicis Eccleſiae rebus vtilis eſſe poſſit. Ille præfatus pauca de eo quanti tale de ſe iudicium Pontificis faceret, excuſata Caeſaris maieſtate, dimittitur in praeſentia quidem & Caeſari impigre nauare operam iubetur. Sed paulò poſt, dum renuntiata legatione, alia deinceps, atque alia Caeſaris mandata exſequitur, adfuere Pontificis literae, quae Apoſtolicae Sedi hominem concedi eum poſtulabant, litterisque eis acceptis Caeſar hactenus dubitauit, vt

Archinti voluntatem ſuper ea re exquireret. Poſtquam is nihil arbitrij ſui eſſe, nutuſque heriles fore ſibi pro imperio ſimul & pro voluntate aiebat, hortatio Caeſaris eſt inſecuta, Romam vti proficiſceretur: ſic Pontifici Maximo placitum eſſe: eius authoritate ſe quoque commotum annuiſſe, vt viro egregio fidoque miniſtro careret. Ab eo colloquio Archintus Romanae profectioni ſeſe accingebat. Sed antequam ex aula abiret, retulit ad Caeſarem in ſupremo concilio, ſanctioreque Senatu de lite Montisferrati, quae per eos dies magnis agitata contentionibus, & ad bellum prope deducta, Caeſaris arbitrio componebatur: iſque Archinto mandauerat, vt cognitis cauſae momentis, rei ſtatum & ſententiam ſuam exponeret, quò promptius aequa, & iniqua diſcernerentur. Cùm enim Bonifacius Montisferrati Marchio, & Ioannes Georgius eius patruus, ille lapſu & conſternatione equi, hic morbo abſumptus, vterque ſine vlla liberûm ſtirpe deceſſiſſent: treis ſimul exorti, Sabaudus, & Mantuanus, & Salutienſis hereditatem adire volebant eam: & ſua iura ſingulis erant, ſingulos armabat ſpes & fiducia praeſidij alieni, cùm inſtinctu & fauore potentiorum vnuſquiſque niteretur. De ea controuerſia expoſuit Archintus apud Caeſarem & Selectos, quicquid inſpecto ſucceſſionum & gentilitatis iure, originibuſque examinatis, ad iudicij eius aequitatem pertinere ſtatuiſſet. Romam deinde proficiſcitur, & parato ſtatim ad ſacros honores aditu, Protonotarium

Apoſto-

Apoſtolicum Pontifex Maximus eum creat, non ex centum millibus illis, qui pretio definito pariuoque aere nulli denegata vocabula emunt, ſed ex nobilioribus inclytiſque ſeptem, qui iam inde à Clemente Primo, ſcribendis Martyrum caſibus inſtituti, in tantam poſtea dignationem peruenere, vt Epiſcoporum dignitati anteſtarent, donec à Pontifice Pio, modus imponeretur. Manſit tamen honos vetuſtae origini, & ampla emolumenta titulum ſequuntur, ac patrum noſtrorum memoria Pius IV cùm D. Carolum ſororis filium admouere ſibi & ſummis Eccleſiae rebus vellet, initia tantae ſpei ab rudimento hoc ſumpſit Protonotariumque creauit eum vnum è ſeptem. In eundem nunc ordinem numerumque Archintus ipſo Pontificiae familiaritatis initio aſcitus, per veſtigia illa D. Caroli ad Patriae Pontificatum ingrediebatur. Paulò poſtea, Praefectus Vrbis ab eodem Pontifice eſt factus: eamque praefecturam ita geſſit, vt ſeueritatis, & innocentiae eius pleraque exempla magiſtratum eundem inituri perhorreſcerent, donec, ſicuti caetera mortalium, ex fama praedicationeque communi exoleuere. Sed & come ei inter facetos humanae vitae caſus fuiſſe ingenium memorant: atque inter caetera tale quiddam narratur ex Romana illa praefectura litteris mandatum ab ijs, quibus cuſtodire iſta curae fuit. Peregrini duo homines in Vrbe, Hiſpanus quidem alter, alter vero Germanus, cùm eidem mulieri aſſueuiſſent, eaque neutrius fortaſſe ſatu peperiſſet, quod na-

tum erat, ambo vindicabant ſibi, & eius incertae prolis vterque dici ſeſe parentem volebat. Cùm cedere inuicem nollent, ad praefectum Vrbis in ius iere, vt alterutri partum ille adiudicaret. Archintus ſcorto interrogato, menſibuſque computatis, nihil tamen ad eius iudicij veritatem aliquandiu extricabat. Demum circa patriam eorum, qui prolem ſibi eam aſſerere vellent, callide, philoſophatus, rationem inijt, qua naturam quodammodo ipſam interrogaret. Relictus ob eam litem in materno tecto infans iam pede certo ſignabat humum, poteratque voces & nutus intelligere quoſdam elementa quotidiani ſermonis. Hunc in conſpectum ſuum produci iubet. Vbi adfuit, mandat dari ſalſamenta nonnulla puerulo, atque ſic irritata ſiti, procula duo admouentur, vt tam ex vini, quam ex aquae capedine bibere poſſet. Ille, contracto ad Bacchi liquores vultu, vinumque adſpernatus auide lambebat aquam. Tunc verò Germanus (aderat enim vterque litigator) ſublato incondito clamore negat vltro ſuam eſſe prolem, atque is controuerſiae exitus fuit. Seueriore mox alia ſubtilitate nobilitata eſt praefectura illa Archinti, de qua item, ſicuti accepi, referam. Iuuat enim memorare iſta, vt quoniam erepto nobis per hominum iniurias interceptoque tali Pontifice, fructus ſimul animi ingenijque eius periere vbi Eccleſiaeque huic: quales futuri fuerint ſaltem ex anteacta ipſius vita rebuſque apud alios geſtis, notitia aliqua extet. Vir princeps Romae teſtamentum

mentum in haec verba fecerat. Ex duobus gentilibus meis, Lucio & Caio, vter eorum maior natu erit, mihi ex asse heres esto. Cùm autem essent isti Lucius & Caius eodem die nati, alterquidem Viennae in Germania, alter verò Cordubae in Hispania: inde lites & vt in magna hereditate, tota causidicorum rabularumque turba occupata concursationibus, & iurgijs, & quaestu: principesque ipsi vrbis, studio & fauore in hunc aut illum rabulis & causidicis tumultuosè immiscebantur; neque contentioni finis erat. Archintus, vti totam Mathematicorum artem iam inde ab adolescentia egregie percalluerat, ab scientia studioque illo petit argumenta dijudicandae liti, quam nulla Iurisperitorum responsa dijudicare potuissent. Inspecta namq; positione coeli plagarum exortiuoque puncto, qua in parte sol prius oriretur, in ea natum hominem, maiorem esse natu demonstrauit, quàm qui eodem die in parte altera natus diei lumen posterior vsurpasset. Subtilis & vera ratio visa iudicibus est, atque testatoris voluntati ita satisfactum. Crescente deinde quotidie magis fama Archinti huius, Sacerdotijs amplis ornauit eum Pontifex Maximus & Sancti Sepulchri in Etruria Episcopum fecit: nec ideò tamen ex vrbe dimittebatur: credo, quia magnis Ecclesiae negotijs fieret, magnisque necessitatibus, vt nota iam prudentia viri magnaeque virtutes honestandae simul & retinendae in aula essent. Ad consilia negotiaq; omnia adhibebatur, & grauissimi cuiusque consilij

author

author ipſe erat. Is Pontifici ſuaſit, vt Carolum Caeſarem & Regem Franciſcum Nicaeam ad ſpem pacis exciret: cum Pontifice illuc eſt profectus: atque in agitanda ibi pace, tum ab Regibus ad Pontificem, tum à Pontifice ad reges commeaſſe quotidie Archintum conſtat. Vt verò ab irrita illa actione Nicaenoque congreſſu reditum eſt Romam Camerinatenſi expeditione legatus exercitui datus, ſapientia & authoritate recepit vrbem maiore gloria quàm ſi acie dimicatum foret. Tum Vicarius Pontificis creatur, & pro Eccleſia priore quam obtinuerat, Salutienſem ampliorem adeptus, id quoq; quo nihil dare Pontifices auguſtius poſſunt, accepturus erat, niſi Paulum vita repente deſtituiſſet. Ab Iulio III ſucceſſore Pauli miſſus Venetias Archintus, quomodo ex ea legatione ad Mediolanenſis Eccleſiae Pontificatum arcitus fuerit, poſtea demonſtrabo. Nunc hoſce Archinti progreſſus interiectis alijs Patriae caſibus temporibuſque diſiunctos coniunxi vno narrationis tractu, vt expeditiora mihi ad narrandum cuncta eſſent, quae Mediolani euenere, poſtquam, Sfortia mortuo, Carolus Caeſar imperium vrbis tenuerat. Namque ad primos de Sfortiae obitu nuntios ſimul & rumores, ſicuti Caeſar inuadendae vrbi erexerat ſua ſponte animum, & accepta dein Mediolanenſium ipſorum legatione, tantò promptius incubuerat in eam rem adieratque poſſeſſionem imperij huius: ita Regem Franciſcum Galloſque proceres, vetus & toties infelix, & nunquam ſatis punita libido lymphauerat

phauerat ea ſpe, cuius temeritatem, Italiae terris abominata gens, & cladibus ſemper, & ignominijs luiſſet. Itaque ſtimulis nunc acti ijſdem, aggrediendam eſſe Metropolim fremebant. Actum tamen cum modeſtia & ratione nonnihil: miſſoque Mediolanum caduceatore Rex Franciſcus, dedi ſibi vrbem poſtulauit antequam ab domo exercitum moueret. Verùm, vbi Senatus populuſque Mediolanenſis, contempta poſtulati eius leuitate, Auſtriaca vexilla Caeſariſque nomen locis omnibus attollebant, & eo imperio laeta ciuitas, quaſi libertatem adepta geſtiebat: rei eius inuidiâ frementes in Hiſpanum Galli rurſus armantur: bellumque nouum inde exortum eſt, quod per vigintiquinque annos varia fortuna exercuit Reges: ducenta millia mortalium abſumpſit: maria terraſque infecit caedibus, & vrbem, de qua dimicabatur, intactam reliquit. Non enim fuerat animus & audacia Gallis, per veſtigia cruenta maiorum ſuorum tendere in Inſubres: ſed omiſſa Metropoli, campiſque circa eam, qui ſepulcra ſemper ſuae gentis fuiſſent, incurſauere Subalpinos, quia Dux ille Caeſaris ſororem in matrimonio haberet, eiuſque praeſidio niteretur, laedi ſic oppugnarique Caeſarem exiſtimantes, & Metropolitano quoque bello viam tutius ita aperiri. Caeſar viciſſim cum infeſto exercitu tranſgreſſus eſt in Galliam: atque vt ad id bellum vteretur terrae eius milite, quae cauſa belli erat, aſciuit legiones ex agro Mediolanenſi: primoreſque vrbis & ex reliqua nobilitate

clarissimum quemque militiâ, duces esse legionibus, ac secum ire voluit, siue vt obsides publicae fidei illos haberet: siue vt spectatam iam satis cognitamque fidem ea vicissim animi sui significatione complecteretur. In eo Gallico bello Antonius Leua moritur absumptus moerore ob rem ibi male gestam: eiusque corpus, amici, quibus ipse mandauerat, deportauere Mediolanum, & in D. Dionysij Aede, quam ab eo extructam fuisse diximus, splendide sepelierunt. Imperium atque potestatem, quam ille Mediolani habuerat, diuidi melius visum: diuisaque est ita, vt exercitus, & arma, & res tota militaris Alphonso Daualo, quem Vasthium dixere, traderetur: vrbis & prouinciae gubernacula penes Carraciolum Cardinalem essent. Carraciolus hic ille erat, qui sub Protonotarij nomine fidus Caesari saepe etiam antea in parte rerum & historiae huius fuit. Nunc Caesaris commendatione ac beneficio sacrum latum clauum adeptus, atque ob id beneficium auctâ apud dignitatis & fortunae suae authorem gratiâ, idoneus habitus erat, cui nouae prouinciae securitas & magnitudo in tanto rerum discrimine niteretur. Primam Caesari coronam ad Aquas Grani imposuerat: legationes obierat: & à Paulo III. fuerat in Patres, Caesare, sicut dixi, producente cooptatus. Ita de eo perhibet ad dextram Templi maximi partem iuxta sacrarium tabula subiecta, vel potius insita monumento, quod posuit Cardinali Ioannes Baptista frater ex atro marmore cuius fulgor, atq;

coagmen-

coagmentatio, naturae illud, hoc artis opus, detinet elegantia, & maiestate homines etiam, vel spectandi tantùm causa ingressos templum, vel iam operum ibi aliorum admiratione satiatos. Non enim tumulus ille res est vnâ, quae alliciat oculos sed saxa speculi vicem praebent: color micat ater: & prope inaedificatum parieti templum aliud cernitur, vt contrariorum quasi mistura possit esse spectaculo, si nihil aliud in artificij magnitudine spectabile admirandumue esset. Tum verò intentum operis descriptioni artificioque spectatorem gloria statuarum auertit. Hinc parens vrbis Ambrosius, hinc Hieronymus stant iuxta defunctum velut argumento literarum, & sacrae doctrinae, quae Cardinalem deceret: superne principes Apostolorum velut Ecclesiae propugnatori praesidium vicissim opemque pollicentur: ipse protenso supra cenotaphium corpore, in abolla & infula cubito leuat caput ad instar fere dormitantis. Haec ex candido marmore simulacra moles illa nigra & funesta attollit, quae intuentes eruditi, caetera parum mirantur, & vnum istud quaerunt: quomodo potuerit pecunia artifices inuenire tam praeclaros. Sed me prope pudet admiratum esse ista, quasi putrescere cum pompa, & fastu, gloriosam esse rem & historia dignam putarim. Carraciolo hoc tenente vrbem, Vasthio rem militarem administrante, Medicaeus vnà cum fratre suo Ioanne Baptista, Mediolanum redierat, velut in nouo imperio, spem gratiamque nouam ibi sua in patria

libere secuturus: & rediens in Hispaniam Caesar, benigne ipsum allocutus esse ferebatur. Agitasset-ne adhuc ille turbulenta aliqua consilia, rebusque nouis impatiens aequi studuisset, an verò, quietum iam, experiendoque fatigatum, aliena inquietudo, malitiaue, & liuor, & falsae fortasse suspiciones in periculum adduxerint, incertum fuit. Vasthius certe perniciem ei machinabatur, & hominis absq; tumultu comprehendendi rationem inierat hanc, si deliquerat ille, solertem & grauem, si immerito circumueniebatur, indignam atque perfidiosam. Natalitia Christi aderant, quorum dierum gratulatione mittunt inuicem xenia ciues, mutuoque inuitatu exhilarantur. Vasthius iam antea communicatis cum Cardinale gubernante suspicionibus de Medicaeo suis, ita cum eo composuit rem, vt ipso Protomartyris die, seque & Medicaeos fratres, & aliam praeterea amicorum manum in Aulam ille inuitaret. Posse ita sub vesperam conuiuio egredientes, circumfusa repente Praetoria cohorte comprehendi ducique in arcem: factumque ita est, & sesquianni deinde spatio Medicaei in vinculis fuere, donec interrogati & absoluti, vadibus tamen datis Caesaris iussu dimitterentur. Sunt autem dimissi multùm concursante Protonotario, qui de fratrum capite solicitus, & apud Nicaeam Caesari supplex abstulit ab eo literas, quae Vasthio redditae, fuere eis saluti, cùm alio quodam modo dimittere eos hic pararet. Sed & alij plurimum soliciti fuerant, ne Medicaeis capita detruncarentur:

mirumque

mirumque videri potuit, quòd ad eripiendos periculo eos exarsere principum etiam studia, quorum intererat sanciri exempla aduesus rebelles: & prope Hispanorum inter ipsos pugna erat, de puniendis Medicaeis, aut dimittendis. Aluarus Luna praefectus arcis, Mediolani apud Vasthium: & Granuelanus in Hispania causam eorum mirifice egerunt. Simul ex Germania, Rex Romanorum, adiuuante Sittico deprecator fuit. Neque dedignatus est Florentiae Dux Alexander, cùm super ea re litteras ad Vasthium scriberet, consanguineum suum appellare Medicaeum hunc: & gloriam indè petijsse videbatur. Amici quidem & propinqui, periclitante Medicaeo, velut socij discriminis ita laborabant: ipse verò nihil vnquam interea dixit nisi bellatore spiritu: nec vlla commendatio cuiusquam, vllumue testimonium perinde valuit ad innocentiae fidem, quàm contumacia silentiumque ipsius. Rupit quin etiam minaciter fere vocem aduersus Vasthium ipsum tunc cùm dimissus ex eius conspectu abiret. Namque monente Vasthio in digressu, vt honeste deinceps integreque ageret, honoratum se virum esse respondit, & ei qui aliter sentiret, gladio probaturum. De captiuitate Medicaei fratrumque ita accepimus non tamen omittenda varietate, quae memoriam adeò recentem labefecit. Nam Gabrielem Cerbellonum eadem coniuiali fraude circumuentum, & in eadem vincula abductum aliquis tradit: vult alius, eaque sententia verior est: non fuisse Gabrielem in arce

captiuum:

captiuum: ſed vt antea memoraui, caritate deſiderioque Conſobrinorum, deceptis cuſtodijs fugae artes ad eos introtuliſſe repudiatas ipſis eodem ſpiritu, quo vincula crimenque contemnebant. Voluerant enim, aut mori illic, aut cum gloria famaque exire hac, vt falſi criminis inuidia onerati, & Caeſaris ſententia ipſius abſoluti fuiſſe dicerentur. Caeterùm, cùm dimiſſi, vadimonio interpoſito eſſent, iam Cardinalis Carraciolus prouinciae adminiſtrator diem ſuum obierat humili accepto tumulo, dum illa, quae viſitur hodie quaeue dicta eſt, ſepulcri moles in templo maximo excitatur. Succeſſerat ei Vaſthius idem, qui militare antea imperium tenebat, & cùm in eo munere, nullus ei ſucceſſor à Caeſare mitteretur, exercitum ſimul prouinciamque habebat, quae ante Cardinalis obitum diuiſa inter duos fuere. Fuit Vaſthius moribus optimis, animo excelſo, prodigus opum ſuarum, ſed minime rapax alieni, neque malam vllam prioris Dauali ſimilitudinem in eo reperires, cùm familia genuſque idem eſſet. Nec abſuere belli artes quaſcunque ſeniori illi tribuit fama. Studioſus inſuper artium bonarum, & vbi quid perſuadere vellet, veterum ducum facundiae par habitus. Iam ſimplicitas ei tanta, candorq; animi tantus, vt Medicaeo ipſo, poſt captiuitatem de qua demoſtraui familiariſſime vteretur, & rebus deinde aduerſis ſolicitudines cum eo ſuas, velut cum amiciſſimo homine communicaret. Oblitum quippe putabat eum praeteritae ſuae calamitatis & periculi,

perinde atque oblitus ipſe erat criminationum, quae non aliter quàm coniectis in vincula reis diſſolui potuiſſent, eòque neceſſitate & arte fuiſſet vſus. Sed Medicaeus alte condiderat animo memoriam eius facti, ridebatque amarùm, tacituſque & infenſus ex collocutionibus arripiebat illis omnia, quae pro crimine viciſſim obijcere aliquando ei apud Caeſarem poſſet: ac tanto plura ille quaſi apud amicum quotidie effundebat. His moribus, & hac innocentia magnitudineque animi praeditus Vaſthius cùm ad prouinciae gubernacula admotus fuiſſet, cunctaque Mediolanenſium ei vni obedirent res etiam Eccleſiaſtica ſub tali principe tantum ſpiritus & incrementi recipiebat, quanta erant damna, quantuſue moeror ex diuturno Paſtoris deſiderio, qui per tot iam annos aſſidue abſens tenebat Ambroſiana vectigalia & fundos: operam viciſſim Eccleſiae nullam impendebat. Mox etiam Vaſthium, res aduerſae ac turbulentae occupauere primò, deinde abduxere: moerore demum ſenioq; confectum eripuere Caeſari ſimul, & nobis, Eccleſiae pariter & ciuitati: eademque mala, non tam Vaſthij quam ciuitatis & Reipub. huius fuere, penè vt ad priſtina calamitatum humanarum exempla redigeremur. Initium ortum ab Hiſpanis legionibus, quae apud Subalpinos oppoſitae Gallo, pro Caeſare ſimul & Sabaudiae Duce rem gerebant. Is miles, ob non perſoluta menſium aliquot ſtipendia, palam exſuerat obſequium: & praefectos, manipuli, vel centuriae quaeque ſuos adſpernatae

relictis

relictis castris, aliae statim, aliae exemplum secutae, simul omneis ceu exercitus aliquis hostium, Metropoli circumfunduntur, & vastatis agris, qui circa vrbem sunt, Vrbi ipsi minitabantur. Vasthius & promissis, & denuntiatione Caesaris irarum, conatus mitigare vel compescere eos, vbi frustra esse cuncta, gliscereque in singula momenta seditionem videt, irruptionis metu armat ciues: in singulas vrbis regiones praesidia stationesque disponit. Ipse cum praetorijs cohortibus idoneaque alia manu, campum iuxta D. Eustorgij Aedem capit, vt ad omneis obire subitos motus queat. Ad Sanctae Crucis Aedem, vbi tecta tunc Humiliatorum fuere, conterminaque Eustorgianis regio est, stationem Cremonensium habebat. Ibi in vicino, quà Turris Imperatoris dicitur, statio alia Germanorum erat. Connexae ità & armatae cohortes ad nutum intentae ducis exspectabant quám mox signum daretur, vel erumpendi in rebelleis Hispanos, vel obuiam eundi per vrbis vias, si irrumpere illi ausi essent. Sed cùm Hispani contenti populatione agrorum, quacunque auocasset eos praedae spes, vagarentur, neque vspiam consisterent, & otiosa ideo statiua miles vrbanus haberet, coepere, vt inter otiosos, & truces, & diuersi generis, & vicinos, militares ioci primùm, dein iurgia contumeliaeque verborum oriri: demum ad manus quoque deueniebatur. Germani interea, qui ad turrim Imperatoris positi erant, Cremonensem fortè vnum longius ab suorum globo digressum interfecere

fecere. Cremonenses vicissim ab Sanctae Crucis Aede vadunt agmine ad turrim eam Imperatoris ibique compotantes nacti Germanos, arripiunt ex temulenta illa statione treis quatuorue, & quà tigillum, arbusculaue forte vna inuitarat, illic in vicino suspendunt. Praelia inde quotidiana inter ipsos, & ex praelijs licentia in vrbem, vt armatae manus ad direptionem vsque sacrarum rerum proterue grassarentur. Id malum Vasthius sedauit alio malo, centum millia nummûm aureorum exhaustae tot iniurijs ciuitati cùm imperasset. Angebantur ciues grauitate tributi: sed metus ex rebellium incursu, & damna defensionis grauiora erant. Legiones, acceptâ pecuniâ quieuerunt & abiere quò poena seditionis eas manebat. Poenae nunc miseriaeque omneis in populum Mediolanensem expetebant: & misso ad Caesarem Ioanni Baptistae Archinto super calamitatibus vrbis triste responsum datum. Nolebant aulici vera esse quae de legionum Hispanarum scelere ille attulisset. Granuelanus praecipuè infestus fuisse legationi, & Archintum, vt liberius acerbiusque inuectùm increpuisse dicebatur. Deinde, nimis etiam modeste peroratum esse cognouerunt: & in legiones eas Romano more animaduersum, decimi cuiusque supplicio siue expositis apud desertas insulas plurimis, vt illuuie fameque & miserabili exitu caeteris exemplum praeberent. Militaris ea seditio casusque Vasthio calamitatis initium fuit, vt post aliud deinde infortunium, ex magna florentique fortuna, ini-

micorum quasi manu ad exitum vitae raperetur. Namque, cùm nullum ex ipsius vita crimen arripere possent, fortuita criminantes, alienaque etiam flagitia vitio dantes ei, Caesaris aures animumque implebant, vnde diminuta gratia, & ex eo moeror quem ferre non potuit. Ac Medicaeus inter caeteros toruo semper animo reuoluens veteris offensae memoriam seponebat accurate cuncta quae ad inimicum euertendum possent vsui esse, ac minime Longobarda Mediolanensique arte fingens amica verba & vultum, instinctor & minister aduersae factionis ipse erat: acciderat que opportune ei ad exercenda odia in absentem, vt Gandauensium rebellionis causa transgresso in Belgium Caesare illuc euocaretur. Caesar inde compositis Gandauensium rebus, Genuam proficiscens, vt inde in Africam traijceret, ex itinere venit Mediolanum; pertinetque ad Vrbis, & Reipubl. gloriam, narrari, qua ille, ciuium, & Populi totius gratulatione acceptus Metropolim vicissim exhilarauerit, ac tantae maiestatis adspectu ex omnium animis tot praeterita mala delerit. Per Tridentinas alpes in Veronensem agrum descenderat, tanto statim illuc principum Italorum concursu, quanta magnitudo nominis eius, & quàm insueta res Italiae terris Caesar. Vasthius ad Dulcium vsque progressus bis mille & quingentos equites ab Mediolano eduxerat secum, omnesque iuxta viam, quà intrandum Caesari erat, disposuerat ordine in subiectis pratis, vt sicut exculti ad cer-

tamen

tamen ornatique ſtabant, ingredienti apparerent. Nobiliſſimi Mediolanenſium erant vnà cum ſtatiuis turbis, quae ad prouinciae praeſidium perpetuo aluntur: eorumque adſpectu laetus admodum Caeſar dixiſſe ferebatur, & equos, & equites dignos eſſe fama vrbis Dimiſſo inde equitatu alio, qui ipſum ex Belgio ſecutus erat, itemque dimiſſis principibus & legatis, qui ad primos Italiae fines occurrerant, cum Octauio Farneſio genero ſuo, & Cardinale Mantuano pergebat venire Mediolanum verſus. Vrbs, tum copia artificnm, tum ciuium ingenijs haud vnquam ſecunda populo gentiue vlli, ad Caeſarem accipiendum exculta in hunc modum fuit. Statim ab Portae Romanae ingreſſu porta triumphalis attollebatur, adſtructo ad aſcenſum ponte, ſtatuis ab vtroque latere erectis, quae totidem ſubiectas Metropoli vrbes referebant: & diſpoſitae eae ſic fuerunt. Ad dexteram, in parte pontis ima, primoque aditu, Derthona ſtabat ferens humeris Apenninum, ſcilicet, quia ad montis radices poſita vrbs ea vltima Inſubrum eſt. Hanc, ſicuti caeteras, baſis quadrata & lata ſuſtinebat: altitudo ſingulis decem cubitorum fuit: è gypſo erant, ſed auro ſuperinducto ſpargebant late fulgorem. In proxima baſi, diſcreta iuſto interuallo vrbs Nouocomum praegrandi Larium ſuum fundebat vrnâ cum piſcium prouentu quos lacus alit. Inde Ticinum vrbem inclytam ſtudijs litterarum, & amoenitate coeli referebat ſtatua iucundi oris onuſta voluminibus. Metropolis

ipſa iuxta arcum altiore loco, ceu propugnatrix, & Regina caeterarum, induta thoracem, altero calcans pede galeam, altera tenens manu claues vrbis, & ſceptrum, & diadema coronando Caeſari, manu monſtrabat altera ſubiectas vrbes nouo ingredienti domino tamquam commendaret. Poſita haec ſimulacra ad dexteram fuere in ſpondis, quae per totam pontis longitudinem ab vtroque latere praefixae cancellis excurrebant. Ad laeuam oppoſitae illis, Alexandria, & Nouaria, & Laus Pompeia, & & Cremona ſtetere ſingulae ſuo habitu, qui cuiuſque diuitias, ingeniumue & originem indicaret. Turritum Cremonae caput: Alexandriae tempora, & frontem ſpicea corona cingebat: Laus Pompeia redimita Pampineo ſerto tumentia vbera lacte oſtendebat: & Nouariam ara pateraeque, & acerrae, & ſacrificalis omnis apparatus decorabat; propterea quod ea Noua Ara antiquitus dicta eſt. Inter harum vrbium ſimulacra pons ducebat ad arcum, altitudine, & ornatu, arteque operis parem ſuperbiae, & arti veterum Romanorum, qui adulatione erga Caeſares primi haec inſtituêre. Ipſo in arcu, coronides & emblemmata, foliaque columnis, flores, cauliculi, volutae, ſuperiores inferioreſque tori, trochili, ſcotiae, moduli, plinthi, ſcamilli, ſupercilia, cymatia, acroteria, tympana, tranſtra, zophori, denticuli, aſtragali, capreoli, ſtriae, teniae, guttae, apophyges, echini, ſcapi, & quicquid aliud

aliud in eiuſmodi molibus ad elegantiam ſiue maieſtatem priſci aut recentiores excogitauere. Quod inane & vacuum in ſubſtructione illâ, ornamenta haec relinquebant, id implebant ſimulacra victoriarum Caeſaris, expreſſa coloribus: vt Mauros, vt Indos ille ſubegiſſet: vt domuiſſet rebelles: vt Regem Franciſcum captiuum ſuum dimiſiſſet ab ſe, redondaſſetque Regno. Arcus deinde alius fuit in pontis aditu, quo nauigabilis foſſa proximae turri iungitur. Ibi flumina, quae Prouinciam rigant, marinis aſſimilata Tritouibus, quae verâ, quaeue fabuloſa de origine & natura ipſorum tradita ſunt, ſicut vrbium etiam ſtatuae, praeferebant habitu: atque non ingrata peregrinis hiſtoria illa exhibebatur. In ſummo Romano ſtadio, quod vocant, triumphalem tertiam portam nobiles Romani conſtipabant facti omneis è gypſo & inaurati cum inſignibus paludamentiſque ſuis, prout eorum quiſque Mediolani olim geſſerant rem, ſiue imperitarant. Ad fauces viae, quae tabernas aurificum hinc inde aperit, quarto in fornice, picta vrbis primordia legebantur: & muliebres ſtatuae coloſſeae magnitudinis aderant monumenta victoriarum. Sed nulla horum operum magnificentia aequauit quadriforem arcum, qui contra Templi maximi valuas quadrato faſtigio equeſtrem Caeſaris ipſius ſtatuam alte erigebat. Victrici reſupinauerat haſta Indum & Maurum, eademque manus nutantem in vicino Turcam appete-

bat.

bat. Austriacorum simulacra, quorum facta latinae litterae admirantur, intuentia nepotis ingressum simul spectaculo erant. Cùm execulta in hunc modum via esset, quà Caesari incessus parabatur, pompam tamen ornatumque maiorem, effusa & intenta ad spectaculum ciuitas praebebat. Cupidine videndi tot victorijs clarum, tot gentium Regem, sub quo, post diuturni seruitij miserias, pristinae ciuilis vitae bona fructumque recuperaturi essent, velut natali Reipub. die festam agentes lucem, loca omnia conscendebant, vnde prospectus aliquis pateret. Prae multitudine spectantium, occupabantur tectorum etiam culmina, fulcrisque passim erectis quasi noua Vrbs pendebat. Canonici Templi maximi, Clerusque vrbanus vniuersus, Senatores simul, & Quaestores, & Magistratus reliqui, separatis agminibus, insignibusque discreti, ad portam processere quà Caesar expectabatur. Ille ad x. Cal. Septembris anni eius CIↃ IↃ XLI. paulo ante solis occasum intrauit vrbem, cùm in Clarae Vallis Monasterio quietem eo die cibumque sumpsisset. Tradunt, in ipso portae ingressu, conspecta cruce, sub qua Metropolitani Canonici tetenderant, desilijsse illico ad pedes, trophaeaque illa nostrae salutis venerabunde amplectentem atque osculantem, & ipsum fudisse, qua erat pietate, lacrymarum aliquid in nouo imperio Metropolique adeunda, & omneis, qui viderant, ita commouisse, vt pari

animorum

animorum teneritudine gaudioque collacrymarentur. Conſcenſo deinde rurſus equo, per ea quae dixi ſpectacula ad templum maximum, inde in regiam proceſſit. Sed non, ſicuti breui confinio ac diuerticulo coniunguntur inter ſe Regia & templum, & ſicuti breuiore etiam prece principes alios expleto ibi vltimo illo pompae actu ſtatim in proxima Regia tecta diuertiſſe vidimus, ita flexerat in ſpeciem genua Caeſar abieratque. Multum quin potius ille precatus ad Aram, multumque poſtea contemplatus, tum vniuerſae ſtructuram Aedis, tum partes ſingulas, prout ab ſenioribus Canonicis praecipua quaeque monſtrabantur, ſpecimen hoc populo Mediolanenſi dederat animi, qui deponere etiam aliquando imperium, & intra ſacrata clauſtra reliquam vitam agere meditaretur. Poſtero deinde & ſecutis diebus, ad viſenda contemplandaque eadem redibat: ac de ſtatu interim rerum ſacrarum, deque Metropolitana iuriſdictone, & de abſente etiam per tot annos Achiepiſcopo pleraque percunctatus eſſe dicebatur. Sic tradidere ſcriptores, quibus tunc curae fuit obſeruare eos Caeſaris inceſſus, & excipere quae interim ab eo dicerentur. Ijdem retulere pari cura ordinem agminis, quo Caeſar ab Portae Romanae ingreſſu, in templum, et Regiam vſque eſt deductus: inſana veſtium et equorum pretia, et certamen opulentiae Mediolanenſium, non inter ipſos modò, ſed cum gentibus populiſue alijs, quacunque ille inceſſiſſet. Et parte nonnihil etiam

iſta

ista publicae hilaritatis narratio nostra recreabitur, quando semel contigit, vt post saeua bella, saeuiores in pace dolos, in laeta haec atque innoxia digrederemur. Ducebat in primo agmine pompam Aluarus Luna praefectus arcis holoserico caeruleo indutus. Hunc fistulatores Hispani sequebantur in equis ad ducentos, suo, & equorum tegmine colorem eundem imitati. Post Aluarum Lunam eiusque turmas, trecenti nobiles viri familiares Caesaris equitabant in quibus erant honorarij ephoebi triginta principum fere filij vetere magnorum Regum consuetudine vt fiant instrumenta seruitutis etiam principes. Huic Regiae ephoeborum cohorti, quasi gemellam aliam cohortem addiderant Mediolanenses è proceribus vrbis intra tertium decimum aetatis annum: torques eis & cristae: gladioque succincti distinctas argenteis clauis & obductas holoserico albo hastas tenebant. Vestimenta singulis ex auro gemmisque contexta. Par habitùs trecentis alijs nobilibus ab decimo octauo ad vigesimum annum, vt tantam in iuuenum cultu opulentiam Hispani intuentes magnopere admirarentur, atque inter se etiam quaererent, quomodo tot defuncta casibus iniurijsque ciuitas, toties direpta & vastata, tantas nuper apud Caesarem ipsum conquesta calamitates, sic repente ditescere atque luxuriari potuisset. Tam splendido iuuenum agmini successere Praetoriani spiculatores, ne ipsi quidem absque luxuria & fastu, cum saga

braccasque

braccaſque, & pileos, ipſaſque ſariſſas plurimo interniteute argento Vaſthius cunctis ad eandem formam dediſſet: ac fulgore geſtientes illo non ſine admiratione Germani ſe ipſos intuebantur. Sexaginta erant: qui poſtquam tranſiere bini, tum verò equeſtri nobilitate ciues ducenti prodiere. Hi quaterni in ordinem prodibant: poſt ordines ſingulos armigeri ibant cum herili lancea & criſta, quam ex animi ſui libidine, & ingenio vnuſquiſque variauerat. Frontalia ephippiaque pretioſa equis, & in ſuperiorum temporum quaſi contumeliam iumenta ipſa veſtita ſerico auroque conſpiciebantur. Senatores ceterique Magiſtratus vrbis in longo Syrmate omneis. Dein Magnus Cancellarius, & Senatus princeps, et praefectus rerum capitalium, et Aerarij praefectus ſequebantur. Hic argenteos nummos ad populum iactabat Caeſaris ipſius imagine percuſſos, monſtranturque adhuc ea numiſmata ab poſteris eorum, qui ſtipem eiuſmodi aliquam arripere potuerunt. Extremum agmen fuere proceres Aulae, Granuelanus, et Auila, Salernitanus, et Eſtenſis, et Farneſius, Vaſthiuſque, et Sabaudus cum haſtatis Praetorianis alijs centum. Ea principum cohorte antecedente, toparchis duodecim interiectis, qui ſeruorum à pedibus vicem explerent, ſub vmbella Caeſar vehebatur, cingente latus Cardinale Contareno, ſubſequentibus principum legatis, totam claudente pompam equitatu Praetoriano, nocteque interim ſuperueniente accenſae faces renoua-

uerant diem. Eximia interim erat ſpecies luctantium ignium cum ſplendore auri, perſtringebatque oculos pugna illa duarum naturae rerum, & quaſi certamen inter ipſas, vtra ſplendidior eſſet. Et iucundior ſimul oculis animiſque ſpecies erat alia, cùm nobiliſſimi ciuitatis, ob Caeſaris maieſtatem, ſumpta pediſſequorum perſona, circumpedes irent, eminente inter famulares illos amictus atque inceſſus faſtu, quem die illo depoſuerant, rurſus famulorum greges incederent onerati veſtium ſumptu, quo ne principes quidem extra pompam abuterentur. Sed in tota ſcena diei noctiſque illius nihil fuit, quod magis in ſe conuerteret omnium oculos, quàm Caeſaris ipſius ſimplicitas, & modeſtia cultuſque parum ab plebeij hominis cultu abhorrens: mirumque dictu, ille propter quem cuncta haec fiebant, cernebatur atro palliolo & vulgari pileo caput humeroſq; tectus vt niſi frontis honos & vmbella monſtrarent virum, quaerere ſpectantes poſſent, vbinam Caeſar ipſe eſſet. Admirationi quoque fuit, comitas, qua per totum iter cum Cardinale Contareno ſermonem hilare conſociarat. Hac ciuium gratulatione Caeſar ingreſſus vrbem, moratuſque ibi per aliquot dies, leuata oneribus ciuitate, multorum quoque merita priuatis large remuneratus, habito per totam prouinciam delectu eorum, quos ſecum in Africam ducturus eſſet, diſceſſit quintodecimo die poſtquam venerat: ac laeti deinde noui imperij manſuetudine, & aequitate Mediolanenſes, viciſſim firmata erga

id imperium fide, nomen olim amabile Vicecomitum & Sfortiarum, atque adeò ipsa libertatis suae tempora dedere obliuioni. Tantam Caesaris aduentus, & breuis illa commoratio fiduciam animis securitatemque attulerat. Anno altero postquam ille venerat sic abieratque locustae superuolitauere agros, fortuitum naturae malum, & inter prodigia olim habitum Romanis. Inumbrabant multitudine sua coelum, & vbi arborum cacumina humumue insederant, frondosa & herbida cuncta depascebantur, earumque contactu velut ambusta tellus, vim omnem eius anni frugiferam perdebat. Decuriones vrbis ei malo auertendo, simul ab Archiepiscopi Vicario postulauere, vti supplicationes de more haberentur: simul praemia proposuere omnibus, qui plenos earum saccos in publicum referrent. Ad centum millia modiorum relata fuisse aiunt, pestemque ita sublatam. Si portendunt ista quicquam aut minantur, pertinuit haud dubie prodigium ad magnam insequentis anni cladem, quam Galli intulere Hispanis, & Hispani mox reddidere Gallo. Namque bellum, quod post Sfortiae mortem ab Rege Francisco, inuadendae Vrbis causa renouatum fuisse memoraui, aliquandiu intermissum recruduerat nunc apud Subalpinos, ab qua parte orsi illi commodiore aditu sese Prouinciam ingredi posse sperarant. Ibi commisso ad Cereso-lam praelio, duodecim millia è nostris cecidere: qua victoria elati Galli cùm ab ea parte simul, & ab alia maioribus Petri Strotij ductu copijs Metro-

polim circumuenire voluissent, in vltimo tantae rei conatu ab Vasthio oppressi obscurum antea Stradelae nomen nobilitauere clade sua, & fauces eae sunt hodie nihilo tristiores apud Gallos, quàm apud Romanos olim Trasimenus aut Cannae.. Vasthius tamen, depulso quamquam hoste laborabat acceptae cladis infamia: cùmque, vel propter animi moerorem, vel ob militiae labores in morbum incidisset, & ab infenso semper Medicaeo per amicitiae simulationem inuiseretur, tulit aetas illa fraudum humanarum exemplum, in quo referendo erubescere nos cogit patriae simplicitatis fama. Ac sanè, non pudenda solùm, sed etiam miseranda res fuit, falli sic ab Medicaeo Vasthium, & illudi: mihique adhuc ex longinquo rem intuenti ipsam, sicuti inter eos agebatur, turbant animum indignatio simul & misericordia & pudor aliquis ob patriam, si talium artium aliquando altricem eam fuisse fatendum sit. Crediderat Vasthius, bona fide Medicaeum redijsse secum in gratiam, & quoniam ab eo inuiseretur aeger, tantò magis credebat. Fallacia igitur hac & magnitudine animi sui deceptus communicabat cum eo cuncta & libere etiam conquerebatur incusans modó proceres Aulae, modò Caesarem ipsum, qui susciperet bella, & sine pecunijs, sine milite geri ea vellet. Dum non persoluuntur stipendia militibus, extenuatas & inanes fuisse copias: dum plures imperitare volunt, male ab omnibus esse imperatum. Haec, & liberius alia dictitando rogabat denique Medicaeum,

vt

vt quoniam iturus ad Caesarem propediem ipse esset, vellet sibi apud eum esse patrocinio aduersus inimicorum calumnias, quibus opprimeretur absens. Medicaeus, neque vt solaretur aegrum, neque vt in Regia defenderet absentem, sed vt valetudinis aduersa rimaretur, ibat visere: laetabaturque malis inimici simul, & querimonias precesq; eius, velut tela in ipsum, implacabili, & exulcerato alte animo arripiebat falsus sermone & vultu quò plura eliceret. Ad Caesarem deinde profectus, deprompsit cuncta & maligne onerauit adeò felix in perfidia, vt Caesar, ob ea, quae audierat, in ordinem redigere Vasthium statuerit, & ille percussus decreto succubuerit moerori: quo morbum aggrauante vitauit ignominiam, eiusque viri obitu damnum ingens fecere Mediolanenses. Refouebat enim miti imperio Prouinciam, adeoque munificus etiam in sacra fuit, vt absentis Archiepiscopi damna quodammodo releuaret, eaque sub tali preside minus sentirentur. Mortuus est Vigleuani vnde translato corpore in vrbem, velut Reipub. parenti funus duxere ciues, Clerusque vniuersus, & oratio de laudibus eius in templo maximo (nam ibi sepeliebatur) facunde habita publicum moerorem recordatione tantarum virtutum auxit. Prouinciam deinde Ferdinandus Gonzaga regebat dilectus à Caesare in id munus ob eximia belli pacisque decora, & Vasthij virtutibus parem animum, sicuti rerum etiam exitu pene similis fuit. Gonzagam hunc inter conditores Vrbis meritò nume-

numerauere quicunq; de Patriae rebus post eius aetatem scripsere aliquid, & publica opera sunt monumento. Cura ei muniendae Vrbis prima fuerat, vt quoniam munimenta alia vetustas labefecisset, alia rudibus saeculis instituta damnaret vsus recens, cuncta aduersus nouos oppugnationum impetus atque artes, valide & perite firmarentur. Itaque veteres demolitus muros, nouam moenium descriptionem, quibus vrbs hodie cingitur, instituit, inclusitque suburbia, ne maxima ea pars populi, quandocunque ingrueret hostis, aperta, & indefensa, sicuti olim iaceret. Absoluta ea descriptione munimentorum, operisque publice imperatis, Gonzaga rogauit Archiepiscopi Vicarium, vt ponendo primo lapidi, inchoandaeque securitati vrbis, Diuinas quoque caeremonias authoritatemque sacram adiungere vellet. Ita statuto die sacrificatum in Templo maximo solenni ritu cum ea precatione, vt Metropolitana propugnacula, murique pro salute vrbis inchoati prospere attollerentur. Dein pio agmine processum in campos, qui circa D. Dionysij Aedem late excurrunt. Ibi Gonzaga, Clero populoque circumstante primum lapidem in fundamenta coniecit, ac strenue inde vrgebatur opus, donec munimenta, quae nunc rursus diffluente passim lorica, labare incipiunt, toto ambitu vrbis stetere. Versatiles ponticulos ad nauigabilis fossae labra appositos tolli placuit, eorumque loco fornicati pontes extructi: Turrim ad Portam Vercellensem quae erat, dirui tutius

visum:

visum: item ad Portam Cumanam turres aliae excidio datae, ne quando receptacula ea hostium essent, si qua violentia transgressa muros foret. Haec ad firmandam vrbem pertinuere: quae simul expoliebatur pari cura. Iam enim allatum erat: Principem Philippum Caesaris filium in Belgas ire ad Patrem, iterque ei per Prouinciam fore, & Mediolani aliquandiu commoraturum. Tanto maior solicitudo, tum Praesidi Vrbis Gonzaghae, tum Decurionibus ciuibusque ipsis, vt Metropolim, sicuti ipsius fama dignum esset, magnifice splendideque excultam regnaturo iuueni exhiberent. Forum quod Metropolitanae Aedi praeiacet, vetustissima, & ruinosa D. Teclae Ades obscurabat, atque impediebat. Placuit eam complanari aedem, vt, & translato in templum maximum, cultu ministerioque eius, cultus Diuae amplior in Metropolitana sede esset, & foro laxitas spatio illo exaugurato adijceretur. Tum vias vrbis dirigere ad lineam, aediumque frontes perpendiculo exaequare sunt aggressi: eaque instauratio, tota dedit vrbe stragem veterum aedificiorum, dirutis porticibus, podijs, fornicibus, transuersisque tigillis, quae rudia & impolita prospectum impediebant. Cloacas receptacula purgamentorum omnium, quia sordibus, tetroque odore & adspectu foedabant vrbem, operuere Neque contenti remouisse ista ab oculis, pleraque vrbis loca decoranda picturis locauerunt. Muniebatur igitur vrbs & ornabatur eodem tempore, non ad praesentis modò vtilitatis,

&

& elegantiae fructum, sed vt posteritas quoque omnis tutius honestiusque habitaret, cùm de Principis aduentu certior iam instantiorque fama coegit cura omissa lentiore apparari celeriter ea quae ponenda ad tempus & extruenda erant. Iam enim erat Genuae Princeps, & vrbe in illa satis moratus, propediem inde moturus esse dicebatur, vt Mediolanum veniret. Alexandria, vile quondam nacta palearum cognomentum, nunc ob munimenta similior nomini, prima est vrbium, per quas ab Genua venienti Prouincia Mediolanensis intratur. Eam vrbem cùm intraret Princeps, pleraque Metropolitana nobilitas & Cleri primores obuij fuere vnà cum Ioanne Berguaeo, quem á Bruxellis miserant duae illius amitae, Eleonora & Maria: illa Galliae Regina, haec Pannoniae, quae tunc Belgio pro Caesare fratre praesidebat. Miserant autem muliebriter solicitae de iuuene, ad salutandum eum, & vt certa omnia de ipsius incolumitate legatus referret. Ab Alexandria Vogheriam: ex eo loco Ticinum accessit, perque suos fines eunti iam hinc Principi, non modò subiectorum studia, sed etiam vestigia paternarum rèrum occurrebant. Ticini in arce erant aenea tormenta praecipuae magnitudinis, spes olim & robur Saxoniae Duci, nunc monumenta cladis, quae capto Saxone Caesar in eam arcem ex Germania miserat. Ea Princeps inspexit perite differens apud suos, qui proximi stabant de longitudine ac diametro singulorum, de metalli temperatura & oris hiatu,

&

& quantos quaeque globos paterentur. Incisas etiam literarum notas, quia propter aeruginem aut vetustatem confusae, non facile explicabantur, tum sedulò tergeri iussit, tum admotâ cerâ enotari: ac ferebatur interea de Germanici belli consilijs & tota illa rebellium conspiratione arcana quaedam, & ad eam diem occulta patefecisse. Forte tunc in Academia Ticinensi versabatur Andreas Alciatus Mediolanensis scientia legum inter primos, aut sanè primus aeui, neque id optimum eius viri fuit: sed interiores literas in barbariem illam inuexerat penè ad formam antiquitatis, poteratque loqui de Regum negotijs, & ob vitae authoritatem alloqui Reges. Ei datum est negotium vt Reip. nomine peroraret apud Principem, quod fecit ille veterum Romanorum lingua, non quotidiani Oratoris ritu: princepsque celerius multò quàm vellet, orationem euolasse illam aiebat. Summa haec fuit. Hilaratam esse terram Insubriam adspectu iuuenis, quem superûm fauor, & Patris arma, & ipsius virtus, Regiae magnitudinis exemplum pararent. Vrbem, in qua tunc esset maximi Patris magna proles, ambitu quidem, & specie minimam esse potentiae illius partem: obsequio & fide & teneritudine animorum erga Caesarem, Caesarisque filium, &, si quid illud etiam ad rem attineret, antiquitate sua, nulli vrbium aliarum concedere. Habitasse ibi Reges olim, & gessisse bella: nec procul à moenibus esse locum, in quo Rex Galliae captus, memoria hominum

teſte, terribile Gallicis exercitibus Hiſpanum Auſtriacumque nomen fecerit. In ea vrbe, perinde atque in Metropoli ipſa caeteriſque ſubiectis Metropoli terris, quotidie nuncupari vota pro Catholicae Domus incolumitate: & poſtquam ipſe profectus ab domo ſit, nullo non die Inſubres à ſuperis petijſſe, vti ſoſpes rediret. Petere nunc ab ipſo, vt cùm in Regna, tam multa, & tam longinqua diuidet curas, etiam meminiſſe fidei Longobardorum velit. Haec ferme ab Alciato perorata.

Princeps inde Mediolanum ibat: cumque ad quintum ab vrbe Ticino lapidem, monſtraretur ei ſeptum, intra quod incluſi cum Rege ſuo Galli, potiundae Inſubriae ſpem atq; cupidinem captiuitate Regis, & exercitus internecione luiſſent: inceſſit animo cupiditas locum eum intrandi. Spectauit agri partem, in qua concurriſſe acies dicebantur: ſyluam ex qua prodierant ad Gallorum perniciem inſidiae: parietinas, quà ſubruti dolabris muri aditum Hiſpanis dediſſent: foſſam denique ipſãm, in quam Rex effuſo ſuper ipſum equo prolapſus erat. Ea veſtigia recentis victoriae Princeps inſpexit commoto ſimul animo ob ſortem humanorum caſuum, cùm tanti Regis ignominia & periculum ante oculos obuerſaretur. Eadem imago mixtum dolore gaudium aliorum etiam pectoribus intulerat, neque alia ſermonibus materies breui hinc ad Carthuſienſe Templum via. Poſuere Templum illud & ditauere Vicecomites noſtri, tempore, quo rem Mediolanenſem haud procul ab magnitudine Regij nominis obtinebant.

nabant. Et miretur hodie quilibet Regum, opus quidem etiam ipſum, ſed multò magis attributas Monacis opes, queis domus illa ſufficeret gentium hoſpitio: nec in Principum aduentu moueri ibi quicquam attinebit. Princeps, adorato ad Templum Numine, Binaſcum: ex eo pago, poſtero die Mediolanum venit. Ciuitas opulenta, admiratrix Hiſpanorum, vnica erga Caeſarem fide, prodiga eadem contemptrixque auri, cedere neſciam alens nobilitatem, foecunda ingeniorum, connixa eſt, vt agnoſceret Princeps Inſubriae Metropolim, auferretque memoriam ſecum duraturam vltra fluxam in Regum animis talium obſequiorum gratiam atque recordationem. Statuerant tota paſſim vrbe ſimulacra Caeſaris victoriarum eminentibus figuris, vel picturâ, cui artificum nomina pretium forent. Cernebatur fugiens ex Germania Solimanus cum illo trecentorum millium equitatu, quem à Caeſare diſſipatum, etiam pinxiſſe arduum videretur. Sexaginta millia Turcarum equitum caeſa cadebant ante oculos: captae de Turcis vrbes, patrae, Corone, Tunetum, Hyppo, Tunetanum Regnum, Imperium Libyae, Mauritania tota reſtituta veteri Regi: deiectus Aenobarbus: viginti millia captiuorum reducta in Patriam: purgata latrocinijs maria: triremes hoſtium captae aut demerſae reſtituta Genuenſibus libertas: traiectus Albis: Indiae patefactae, Saxonis immane corpus oneratum ferro: caeteraque rebellium Germanorum capita promiſſis in pectora barbis

grandique capillo ſub iugum ibant. Haec omnia, veluti tunc fierent, aduenienti Principi Mediolanenſes ad ſpectaculum ſimul, & exemplum propoſuere. Vrbem verò ſuam, ſex hoſtium exercitibus fuſis, toties à Caeſare conſeruatam tantò ſplendidius fecerant, quanto maior eſt vnicuique genti circa rerum ſuarum memoriam ambitio & cura. Et ea quidem annalium inſtar fuere, ſiue potius annales ipſi verſi atque commutati in hominum ora & vultus. Genus erat aliud, quod per veteris Hiſtoriae ſymbola hoſce Caeſaris euentus atq; res bello geſtas includebat: Simul admonebant ambages variae Principis iuuenis animum, quae poſt Patris finem publica fama & expectatio eum maneret. Ea myſteria fuere in arcu, qui ſtetit ad templi maximi valuas aemulus penè Aedis ipſius maieſtati: Rutilo crine puer Dauid ſtrato ad pedes gygante Golia. Ioſue ſiſtens imperio curſum ſolis. Cum Holofernis capite Iudith: & paſcens inter iumenta Nabucadnethſar, imagines & ſimulacra reſiduarum expeditionum. Ad introitum Regiae ſedebat in pegmate celſſſ.n:ocoloſsaeus Caeſar, quem Princeps ipſe venerabundus adiret. Effigies eadem, alibi armata erat, alibi pacis cultu. Depictam ita & ornatam vrbem inclinato in veſperam die Princeps intrauit, antegrediente varij generis equitatu & armatura, quae propria fuerat regij agminis, quaeue ex prouinciali copia extra ordinem acceſſerat. Sclopetarij, cataphracti, velites, ſuis quaeque turmae ordinibus

bus tendebant. Tegmina & ornamenta turmis fuere ad egiae familiae colorem, & formam siue ex ducum ipsorum ingenio. Duces ipsi vestem auream in peregrinum habitum assimulauerant, quò magis conspicui forent. Hos armiger quemque suus anteibat. Albae Ducis pueri vicenaria turma succedebant. Senatus inde Mediolanensis, Magistratusque, & prima Vrbis nobilitas processere. Mox Aulae Principes, Hispani, alijque gentium aliarum secuti Aulam, & summo quisque studio meditati, ne splendor alienus obscuraret suum. Regiae cohortes hastatae, in Germanicum & Hispaniense genus ad viarum latera discriminabantur. His proximi vadebant quinque & viginti nobiles ab iuuentae flore delecti, ab gratia quoque corporum & venustate formae. Candida ea cohors inaurataque sarissis & amictu ducebatur ab Mutio Sfortia, cuius pater exciderat Imperij Mediolanensis iure propterea quod absq; Matrimonij ceremonijs ille procreatus fuisset. Post iuuenes eos incessere, Gometius Ficeroa, & cum Demarcho Inarimes Demarchus Astorgae, Dux Sinuessae, Castellae Almirarchus. Ferdinandi Gonzaghae filius adolescens cum aequalibus quatuordecim in conchyliata tunica Principem antecedebat. Dux Albae suo loco subsequebatur. Vexillum hinc regium, & legati Regulorum aut ciuitatum. Princeps ad Templi maximi valuas exceptus ab Sacerdotum Collegio atque in templum introductus ab solita precatione in Regiam diuertit. Ibi per

aliquot

aliquot dies equeſtria certamina ſunt exhibita, quorum arte Mediolanenſes expreſſere confeſſionem Hiſpano: ſi tales in acie forent, eſſe robur militiae penes vrbem hanc. Opportune congruerat, vt Principis aduentus incideret in nuptias, queis Fabricio Columnae iungebatur Hippolyta Gonzaga filia Ferdinandi. Ea res laeta iuueni fuit ob ſolitam talium rerum hilaritatem: & nuptias ipſe decorarat, haud dedignatus inuiſere ſponſam, feſtis intereſſe dapibus, & modico ſaltatu choreas inire, quaeue alia celebrando Matrimonio inſtructa erant. Laetitiam auxit aduentus Alphonſi Aquilarij, qui miſſus à Caeſare ad Principem proſpera de eo & ſalua omnia nuntiarat, attuleratque mandatum, vti maturaretur iter. Hoc allato nuntio Cardinalis Tridentinus ad paranda omnia domum praeceſſit, quae per eos fines ituro Principi grata eſſe poſſent. Duae ſunt ab vrbe Mediolano Tridentum viae: per Mantuae fines vna, per Cenomanos altera, vtque compendij breuioris haec, ſic illa per ſuas terras ſecutura longius Hiſpanum erat. Princeps delecta priore via ad VIII. Idus Ianuarij Melinianum proficiſcitur qui locus abeſt ab vrbe decem millia paſſuum & Iacobo Medicaeo ſicut antea demonſtraui, attributus domicilio nunc eius nobilitabatur. Poterat iam ipſe ſtare inter principes, & hoſpitium illud, non magnifice modò ſed etiam erudite portis & emblemmatis adornatum Hiſpani aduenientes inuenere. Poſt Principis diſceſſum laetus Gonzaga pergebat addere in perpetuum

petuum decora & munimenta Vrbi, cùm exorta in eum criminatio atrocior quàm quae Vasthium absumpserat, non quidem absumpsit, peremitue ipsum, sed ab eiusmodi operum eleganti cura ad tristem, & necessariam sui defensionem auertit, diuque occupauit. Crimini maxime dederant inimici aemulique eius, quòd natus in familia assueta dominationi, animo elato, & ob magnas propinquitates inquieto, Regij praefecti vocabulum adspernaretur, affectaretque imperium vrbis, nec Caesari, sed sibi Metropolim muniret. Fauere Venetis, & quaerere sibi gratiae locum apud eos: remittere Mediolanensibus tributa: cum Ferrariae Duce plus habere necessitudinis coniunctiusque viuere, quàm cum alienae factionis homine Caesarianum deceret. Id ipsum, quod interfecto à coniuratis Farnesio, Placentiae possessionem Caesaris nomine adijsset, prouinciaeque fines protulisset vsque ad Tanarum flumen, vt inutiliter & ambitiose factum criminabantur. Infestissima denique interpretatio erat, quòd mortuo sub idem tempus Pontifice Paulo, Cardinalem Saluiatum Florentinum patriâ, studijs, & propensione animi Gallum contemnens, siue dissimulans mandata, quae habuerat, commendasset Patribus, vt in Pauli locum ille subrogaretur. Haec omnia in suspicionem crimenque vocantes inimici, asperare Caesarem conabantur, irritisque aliquandiu, & sermonibus, & libellis, animo eius obrepebant. Iactando deinde saepius eadem augendoque fecere vt capitibus

aduerteret

aduerteret illis monerique Gonzagam iuberet: recte & ex dignitate sua facturum eum, si dilueret obiecta & purgaret. Simul cuiusmodi essent ea demonstrabat. Gonzaga datis ad Caesarem litteris, homineque remisso, quem rerum earum causa Mediolanum ille destinarat, defensione hac vtebatur. Muniendae curam vrbis ideo suscepisse, quoniam in eius rei consultatione post varias vtrinq; sententias, permisisset sibi Caesar liberam eius negotij facultatem arbitriumque & verbo hoc esset vsus: quò notiora ei ciuium ingenia & conditio prouinciae totius essent, hoc melius posse statuere quid tutissimum optimumue factu censeret. Mediolanenses praeterea ipsos reputantes superiora sua tempora, & tot hostiles incursus, vltro cogitationem habuisse muniendi: voluisse id facere suo sumptu, & ea de causa vectigal in vini metretas quae importarentur, instituisse. Defectionem populi Mediolanensis timeri debuisse nullam, vel quia nunquam antea desciuissent, steteritque omnis eorum motus intra leuem tumultum, vel quia subiectae vrbes semper infensae Metropoli, spem & societatem subsidiaque rebellionis negent. Nullam sibi gratiam priuatim apud Venetos quaeri. Curae esse tantùm, vt pax, & concordia, quae cum eo Senatu sit instituta conseruetur, neue dissidia, inter accolas solita existant. Ferrariae Ducem consanguineum esse suum, nec posse naturae vincla dissolui. Cardinalis Saluiati nomen, non inter Gallos, sed inter Caesarianos reperire sese in oc-

cultis

cultis illis literis, quae ad classem vtramque distinguendam inter alia imperij arcana sibi traditae fuerint. Tributa populo Mediolanensi lenius mitiusq; quàm olim esse imperata, non per ambitionem artemue malam, sed vt ciuitati redactae ad extrema consuleretur. In Placentina expeditione, nullas suas praeterquam obediendi & exequendi partes fuisse. Scripserat haec dixeratque Gonzaga sicuti erant, vel certe tanta confidentia, & libertate, vt conscientiae securitas intelligeretur. Criminatores tamen acrius infestiusque coorti, velut arreptis ex ipsa defensione facibus saeuiebant apud Caesarem, moliebanturque omnia vt ambustum secreti iudicij flamma Gonzagam Prouinciae administratione dimouerent. Horum scilicet demum instinctu Caesar exciuit ad se reum: iussitque, tradita interim Prouincia Gometio Ficeroae ad dicendam causam veniret. Censores duo Mediolanum missi, Bernardus Boleus & Franciscus Pacecus, qui postea Cardinalis fuit: his mandatum, vt quaestionem haberent de ijs rebus, quas Gonzaga dolo malo egisse, tentasse argueretur. Ea cognitio propter hominis dignitatem famamque & genus occultissime exercebatur: palam veró in Magistratus alios inquirebant: ac notatis, quos probri compererant, innoxium fidumque Caesari Gonzagam pronuntiauere. Quin etiam intuentes publicorum operum vtilitatem ornatumque vrbis, & cuncta per eum eleganter & splendide renouata sicuti monstrabantur, tum verò pietatem in sacra,

iustitiam in omneis, & orba suo Pastore Metropoli velut expletam eam quoque vicem sustentatione pauperum, & defensione sacrorum, cuncta ea, sicuti fuerant, & sicuti fama loquebatur, admirati Censores in Regiam cum ampla testificatione perscripsere. Vnde maior gloria Ferdinando huic apud Caesarem, liuor aemulis: & tam accusasse, quàm credidisse, hos illumque pudebat. Erat deinde Gonzaga Caesari assiduus primusq; minister bello, quod inducijs & Francisci Regis obitu paulisper intermissum, Rex Henricus etiam infelicior patre, & petendae ex Hispano vltionis penè auidior instaurabat. Mediolani per eos dies absente Gonzaga, Ludouicus Biraghus Galliae Regis apud Subalpinos chiliarcha per dolum inuaserat prope ceperatque Arcem, si satis prouide compositus ordo insidiarum fuisset, vel potius nisi hoc etiam tempore pro salute vrbis stetisset contra Gallos, benignitas & prouidentia Numinis, quae aduersus eam gentem tutata Metropolim semper, ingratâ & temerariâ interpretatione saepe dicta casus fuit. Notum eum omnibus historijs tanto discrimine annum, ne mulieres quidem & pueri ignorauere ob Georgij proditoris caluam, quae in rotundae turris fastigio prefixa hastae ostentui fuit. Eius anni principio Cardinalis Hippolytus Estensis, nonnulla fortasse tactus religione, vel sermones certe hominum in extrema iam aetate metuens, abdicare se Mediolanensis Ecclesiae Pontificatu tandem decreuit potius quàm vt percipiendo sic

emolumenta

emolumenta abſens in flagitio dedecoreque illo extingueretur. Abdicauit autem ea conditione, vt Ioanni Angelo Arcimboldo Epiſcopo Nouarienſi Eccleſia traderetur: ſi diem ſuum ille obijſſet prior, ius omne ad ſe ipſum rediret. In ea Pontifex Iulius autor factus. Succeſſerat enim hic nominis eius tertius tertio item Paulo: nec tertium fere Pontificatus annum exceſſit, vt trium hebdomadarum Pontifex Marcellus longiore dignus aeuo poſt hunc regnaret. Praefuerat Arcimboldus Eccleſiae Nouarienſi quatuor & viginti annos. Clemens VII. eum ex Senatore Epiſcopum crearat delectatus viri literis & dexteritate, cùm is Sfortiae legatum Romae ageret. Ab Eſtenſe, qua diximus conditione productus, & Iulio III. probatus, quartum annum Metropolitanae poteſtatis implere non potuit. Eius morte redierat res ad Eſtenſem, qui rurſus ſuo more abſens Eccleſiae vectigalibus fruebatur laborum curarumque expers. Cum Arcimboldi huius obitu mors prope continuata Iacobi Medicaei moerore alio ciuitatem affecit: & propter viri claritudinem ſpemque de Cardinale fratre ſummam ſacri etiam ordines indoluere. Mortuus eſt in aedibus ſuis ad Braidam, & funere ampliſſimo elatus ad Melinianum: rurſúſque inde oſſa Mediolanum in Aedem maximam translata fratris Pontificatu. Vir propter exempli magnitudinem nulli aetati ſilendus, poſt abrupta ſua initia deſperatáſque expeditiones, & geſtum cum Principe bellum, conſtitutâ denique fortunâ, quinquies

imperator alienorum exercituum fuit: Senarum vrbem ab alijs frustra obsessam cepit: aperuit fratri viam ad id quo nihil amplius mortalitas capit: parumque fuerat dedisse Pontifices maximos è suo sanguine, nisi per sororis nuptias, ascito in domum Borromaeo, Sanctos etiam dedisset. Parabantur vrbi Populoque Mediolanensi decora & subsidia haec: atque post paucorum adhuc annorum remissum ac fluctuans & inutile regimen futurum erat, vt ciues duo sanguine inter se coniuncti alter humani generis Apostolicum principatum adeptus, singulari studio Patriae salutem amplecteretur, alter ab eo datus Patriae Pastor, faceret hanc disciplinae sanctioris exemplar, illatusque demum ipse Coelo terrarum orbem & celestium choros nominis sui gloria augeret. Pius IV. & Sanctus Carolus fuere isti, minime ambiguâ mortalium famâ, quin Auunculum filius sororis magis multò quàm Pontificatus ipse nobilitauerit, & ille vicissim hunc per fluxos honores opesque caducas induxerit in tantae sempiternae gloriae campos. Sed duo haec Mediolanensis Reipub. lumina, nondum publicis illata rebus stabant adhuc tantummodo in limine earum, spemque & votum, nondum ipsius voti fiduciam ac robur expectatio publica conceperat. Interea Cardinalis Hippolytus, post Arcimboldi mortem ex pacto recepta Metropoli, Vicarium subinde aliquem dabat: Ecclesiae statum ipse obibat nusquam, & nihil perfecti aut emendati, vel in publicis ceremonijs ritibusque sacrorum, vel in eorum

rum vita cernebatur, qui iſta tractarent. Et Ferdinandus Gonzaga, cuius imperium & verecundia nonnihil ad Clerum quoque continendum valeret, ob calumnias abſens, quicquid illud auxilij, & diſciplinae fuiſſet, abſtulerat. Gubernante eo Prouinciam, vxor ipſius ob pietatem erga Sanctum Franciſcum de Paula Ordinis eius homines Cumanâ viâ extra vrbem benigne collocarat; quà nunc Sanctiſſimae Virginis Aedem ſalutiferi latices & votiuae tabellae nobilitant. Per idem tempus, Franciſcani minores qui ſibi ab legum ſuarum Obſeruantia nomen indidere, commigrarunt in eum locum, vbi nunc Sancti Angeli Aedes Monaſterio adiuncto pietatem ciuium & ſanctimoniam Ordinis teſtatur. Non enim alibi quàm apud pium ditem populum talia domicilia ſuperûm hominumue cultui extruerentur, quale templum, & qualia tecta Fratres illic tenent: rurſuſque non niſi ſpectata probitas & innocentia aedificantium illa ex alieno tantas ab vllo populo ſtipes eblandiretur, quantas hodie molibus inſumptas eis ijdem illi qui contulere admirantur. Antea, Ordini ei Monaſterium Aedeſque ſacra non longe inde propius moenia fuerat antiqua & humilior: quae tecta cùm in proferendo pomoerio muriſque perducendis, dirui oportuiſſet, Patres translata huc materia nouam ſibi & Diuo Sedem inchoauere: Antiſteſque monaſterij, vel Fratrum vocabulo, Cuſtos, P. Franciſcus Cuſanus tunc fuit. Aedificationem Monaſterij Templique nouam Gonzaghae liberalitate pluri-

mum

mum esse adiutam ferunt, vel quia erat, vt demonstraui, cupidus excolendae vrbis, animoque munifico erga publica omnia opera: vel quia dirutae prioris Aedis religione aliqua solicitaretur. Sancte integreque ita Mediolani versatus, & quibus dixi criminibus ab obtrectatione & liuore oneratus, deinde cum incremento famae purgatus, & defensus noua sibi fortibus militiae factis egregijsque consilijs apud Caesarem quaerebat praemia: & praemijs iam fruebatur eis, quae vel ad calumniae solatium, vel ad innocentiae testimonium data erant. Non tamen redditus vrbi est, cui pietas hominis & praeclarus animus in ea quae dicta est solitudine, pastoralis curae loco esse potuisset, & summa ei gratia cum Principe Philippo erat. Iam Caesar hunc Mediolani Ducem crearat, atque cum perscribi traditionis eius authoritatem iuberet, ita in diplomate erat praefatus. Tradere se Philippo filio Prouinciam Mediolanum, quae esset recepta suis armis & defensa: quam vetusto Caesarum iure possideret. Id satis visum ad coercendas linguas, quae super ea re mussitantes, procerum Imperij consensum requirebant, & ex Gallia praecipue fremitus audiebantur. Diploma confectum est in Bruxellarum vrbe, cùm iam Vallisoleti Philippus ad moderanda Hispaniarum Regna constitisset, iterum in transitu adita vrbe, caeterùm minore apparatu exceptus, quia propere ibat, acciderat q; fama, molestum fore principi, si officia iam vlla morarentur iter, ac de ea re moniti Mediolanenses erant. Equidem haud scio ego, quo possit ore quisquam vnquam priscos narrare casus quandoquidem

quidem in tam recenti memoria variant annales: nec tamen magni momenti res erat: ſed volui ſemel notaſſe calamitatem hiſtoriae, quae tam breui aeuo corrumpi poſſit & infuſcari haud vlla re magis quàm ſcribentium culpa. Namque Capellonus homo Gallus, in tradendo Principis reditu, cum Maximiliano patruele ſuo rediiſſe ipſum refert, Mediolanique commoratum alius addit. Alphonſus Vlloa rerum Caroli ſcriptor, itinera illa ſeiungit, principeſque iuiſſe ſeparatim mauult. Regij Chronographi temporum eorum aequales, & participes rerum, tradunt Maximilianum euocatum à Patre Ferdinando, diſſimulata maieſtate excurriſſe priuato cultu: poſt breue colloquium, pari arte deceptis hominum iudicijs remeaſſe vt Mariam vxorem ex Hiſpania publice deportaret. Rurſus in vrbis monumentis memoria extat, qua pompa Maximilianum vnà cum Patruele Philippo Mediolanenſes acceperint, cum Principes in Hiſpaniam redirent. Prouincia interim rectorem acceperat Ferdinandum Toletanum, cui viro poteſtas Mediolani maior fuit, quàm quanta permittitur alijs, qui à Catholico Rege cum imperio huc mittuntur. Vicarium in Italia Generalem appellabant, quod ferè vocabulum & par poteſtas Exarchis fuit, cùm Graecia nobis imperitaret. Anno ſalutis milleſimo quingenteſimo quinto Toletanus ille Mediolanum venit: vir ſeueri imperij: ſed à quo propter trucem & bellicis tantummodo rebus intentum animum res Eccleſiaſtica ſolatij nihil ſperaret. Paulò poſtea

Caeſar

Caesar res omneis humanas pio animo pertaesus; quaesito sibi ad vltima meditanda secessu, tradidit cuncta filio, qui deinde feliciter regnauit, eiusque propensio animi erga Metropolim & multa comiter in prouinciam benigneque collata per totum eius deinde Regni tempus extabunt. Non securitas & quies, non alia populis expetita bona minus vnquam defuere vrbi, quàm ex quo Philippus hic accepto à Patre imperio regnare coepit. Sub eius initia tamen etiam periculum Mediolani tumultu quàm re maius fuit, coniuratis cum Paulo IV. Gallis ad Neapolitanum Regnum inuadendum; quod Pontifex ille ad Sedem Apostolicam pertinere aiebat: & quia Regno illi semper socia periculis vrbs nostra fuisset, etiam itineris occasione ipsius, exercitum, qui in eam expeditionem ex Gallia proficisceretur, Mediolani tentarurum esse aliquid, incesserat metus. Ea suspicione Rex Philippus Toletanum quidem ad Neapolitani Regni tutelam transire iussit: vrbis verò, & Prouinciae gubernacula diuisit inter Daualum iuniorem, & Christophorum Madrutium Cardinalem Tridentinum, cui viro commendatione Cesaris purpura data erat, fidusque habebatur. Sed rem militarem Daualus adiutore Ioanne Baptista Castaldo administrare iussus: Cardinali ciuilium rerum concredita separatim cura est. Quae partium & imperiorum diuisio, ab initio prudenter instituta, rerum exitu damnosa inutilisque reperta est: & infausto Triumuiratui postea nomen fuit. Hi, cùm triginta

millia

millia armatorum iam in Subalpinos descendisse, atque Neapolim versus iter habere cognouissent, omissâ discordiâ, quae mutuis inter se odijs infensos habebat, properi ac festinantes coeperunt agere ac parare omnia, ne subito ipsi incursu opprimerentur. Suspicabantur enim, ne Galli, tumultu quidem & fama Neapolim irent, re autem ipsa, animisque & secreta destinatione peterent vrbem Mediolanum, idque ab domo consilium attulissent. Erat hoc tempore Mediolani summa rerum omnium difficultas, quae res pertinerent ad gerendum bellum. Afflicta tot superioribus bellis & exhausta prouincia, fessa vrbs collatione pecuniarum: & plerique ciuitatis Principes, aut post arma respexerant otium, aut perierant in armis: nec minima calamitas, incommodumue rebus, intestina, licet ad praesens dissimulata dissensio, quae Cardinalem inter & Daualum, consilij quodcunq; alter attulisset, inimicos faciebat. Attamen, externo metu vrgente quasi certaminum suorum, vti dictum est, obliuiscerentur, nonnulla, quae in praesenti periculo prouidenda erant, expediuere communi consilio, quod ciuitas etiam ipsa aliâs experta discordes, admiraretur. Expleuere subitarijs operibus si quid absolutioni moenium deerat: primores vrbis ad portarum custodiam: cataphractos equites in prouinciae finibus summa cura disposuere: muniuere raptim vrbes, Ticinum, Alexandriam, Cremonam: ad Valentiam, quae Pado flumini apposita est, treis cohortes Italorum, treis

Hiſpani generis, totidem Rhaetos iuſſere praeſidio eſſe, & caſtellum ibi excitauere cum eorum lacrymis, quorum aedes, fabrica illa deijciebat. Armauere Mediolanenſium vigintiquinque millia, quae copiae, aut dimiſſae fuerant, aut, ob non perſoluta ſtipendia vltro abierant à ſignis. Hiſpanum item Germanumque peditatum flagitiosè diminutum expleuere conferenteis inter ſe conſilia, quos rarò antea congredienteis videres, aut ſi congrederentur, ſalutatio triſtis, & breue alloquium erat. Ab Triumuiris quidem ea parabantur: Galli verò, traiecto Dora flumine, pars circa Padum ſubſtitere, pars tetendere ad Caſalem, quam in Monteferrato vrbem habebant, atque per regionis eius pagos diuiſi, nocturno tempore aggreſſi Pontem, quem Hiſpani in Stura amne fecerant, poſt grauem pugnam cum Emmanuele Luna, qui ibi in praeſidio erat diſſipauere pontem, & quatuor armatis nauibus tranſmiſere flumen. Iter deinde habebant ad Vercellarum Vrbem: quod vbi Cardinalis Tridentinus accepit, mittitur ab eo Ioannes Gheuarrus cum fiſtulatorum ala, properum vrbi ſubſidium, priuſquam hoſtium exercitus ad illa moenia circumduceretur. Sed cùm Galli mutato conſilio repente inde auertiſſent iter, viderenturque Alexandriam eſſe petituri, Gheuarrus etiam flexit, vt anteueniret Alexandriam, monente Lopezio Acunia, ne faceret: nam poſſe rurſus Gallos flectere ad Vercellas, & ab Caſale deinde prohibere ſubſidium. Gheuarrus tamen cum ſua

ala

ala (quadringenti & quinquaginta equites erant) Alexandriam intrauit. Galli, neque Alexandriam, neque Vercellas, sed ad Valentiam iuere, cumq; Pontificis nomine ab oppidanis exercitui commeatum petissent, quia non dabatur, quatere tormentis oppidum instituerunt, idque deditur quinto die postquam oppugnari coeptum erat. Ibi substitere per aliquot dies principes Gallorum, vel ob necessariam quietem, vt reficerentur ex itineris labore, vel ob consilia, quae in terra hostium iam subiecta oculis, capienda erant. Consilia autem haec fuere: Brisacchius, vt in Taurinos ad duplicanda praesidia custodiasque intendendas rediret, ne auersis ipsis ad maiorum rerum conatus, Triumuiri Mediolanenses impetum eò aliquem darent: postea veniens ipse ad exercitum, Termensem ibi dynastam relinqueret: is non desineret obseruare tempora & occasiones carpendi Mediolanensem Prouinciam, & omnia quaecunque posset damna inferendi. In id ipsum, ab Santiaco Biragus, ab Casale, Bironus imminerent. Haec ad Valentiam consilia Galli inierant. Roganti Cardinali Tridentino, per legatum, quid ita, locum eum occupassent, atque repetenti Philippi Regis nomine, monentique vt abirent, responderunt, Pontificiae ditionis esse locum & liberos illac apertosq; aditus ab se præstari oportere. Pergit inde Ghisa dux exercitus ire in Placentinos, Neapolitanumque capessit iter, liberata ingenti metu prouincia vrbeque Mediolano, quam si tunc inuasisset, minime dubitant, quin aliquanto felicior

potuerit eſſe repentina haec & fortuita expeditiò, quam altera illa, quae gentem armarat. Adeò ſcilicet infirma fuere omnia, cùm regentium inter ſe diſcordijs, tum prouinciae ipſius conditione, ob ſuperiora bella, quae ſobolem militarem priuatórumque fortunas afflixerant. Enimuerò ſuo raptus impetu & feſtinatione Gallus tranſijt pacato agmine per Prouinciae fines, admirantibus interea ſecuritatem ſuam, qui cohorruerant praeſentis terrore belli: variaque fuit fama, cur omiſſa, quae in manibus erat occaſione Galli ſic abijſſent. Diſtuliſſe, non omiſiſſe negotium dicebantur: foederis lege praeuertendam illis eſſe Neapolim: poſteà Mediolanum ituros. Vere fuit celeritas inſita genti: & vbi longinqua penitus occupauere animos, praeſentia negliguntur. Cardinalis autem cum aemulatore ſuo Collega, poſtquam, id quod ſibi exſpectarant, aliò tranſire diſcrimen viderunt, terrorem vltro ſtatuunt inferre hoſti, quò celerius abiret, idque ipſum tentauere praue atq; inconſtanter, ſicuti diſcordes oportebat. Nam Cardinalis cum exercitu collectitio ac tyrone Binaſcum vſque progreſſus, tumultuaria illa manu paſſim à ſignis abeunte, retro vertit iter: & collega Daualus, miſſo ad inſequendum Caeſare fratre cum Italico equitatu, mandauit ei, vt ne Padum tranſiret. Atque cùm debuiſſent in primis cauere, ne quid alendo hoſti relinqueretur in agris, rerum omnium copia quaſi de induſtria relicta in aperto eſt. Ita Galli, neque laceſſiti, neque laceſſentes

iere

iere per hostium terram cum partis vtriusque dedecore nisi Gallus ad maioris spei certamina properus raperetur. Fama fuit etiam, Daualum, contemnentem Insubriae arma, & iniquo ferentem animo, quòd sui nominis fortuna penderet ex tam exiguis viribus, egisse ob eam rem pleraque velut indignabundum, & velut inuidentem eorum gloriae, qui defensuri Regnum erant. Ibi arma & gloriam, ibi Catholici Regis vires esse aiebat. Ita III. viros inter exercitumque Gallorum, dum iurgantur diffidentue illi, dum per Prouinciae fines hic transit, haud leui periculo defuncta ciuitas erat: ac tantus ab repentino barbarico itinere metus fuit, vt postquam abierant Galli iurgiaque Praesidentium conticuerant, insidente animis tristi specie tempestatis eius, habito nouo per totam vrbem delectu, vigintiquinque millia ciuium armarentur, quod statiuum praesidium Metropoli esset. Ei militiae factum nomen ex Parente Vrbis Ambrosio cohortesque Ambrosianae appellatae, nimirum, quia in campo circa Basilicam, ad Cardinalem Tridentinum dabant nomina omneis, qui ferre arma possent: & militarem etiam egressi aetatem plerique adscribi in eum numerum petebant. Tantum Gallorum odium erat apud vniuersos, vt memoriâ periculi recentis infensi etiam seniores degere vltro in armis vellent. Vrbanae eae cohortes conscriptae sunt anno altero postquam Carolus Caesar tradita filio rerum summa in Hieronymianum Monasterium sese abdiderat. Atque hic

demum

demum annus fuit, quo Cardinalis Hippolytus circa vitae finem acrius oblatrante conscientia omittere Metropolim agitauit, non spe iam vlla sicut olim respiciens ea quae omitteret, neque pacto aliquo interposito recepturus, sed constanter & seriò, tamquam suae & Mediolanensium saluti tantae rei iacturam daret. Volebat tamen ita abdicare se Metropolitano iure, vt quae sacerdotia, octo mensibus, diuiso sic inter Sedem Apostolicam & Archiepiscopum anno, vacua esse contingeret, ea suae dispensationis manerent: idque à Pontifice Paulo indultum ei & concessum Rex Philippus postea abnuit, nimirum quia domus illa Estensium pronior semper in Gallum fuisset. Caeterùm, permisso ei, vt viros idoneos nominaret, quatuor ipse commendauit, è quibus Archintus Pontifici statim absque exceptione vlla probabatur. Is Venetijs hoc tempore Legatum Apostolicum agebat, sub tribus iam antea Pontificibus maximis eo munere perfunctus, & nuper accepto successore ob negotia, quibus apud Senatum eum agendis noua mandata certumque hominem miti oportuerat. Ibi nouus Archiepiscopus accepto nuntio de nominatione facta per Cardinalem, ac de iudicio authoritateque Pontificis scripsit ad Regem Philippum, & petijt vt sibi ad capessendam Metropolim benigne annueret. Non potuisse honorem alteri demandari, qui, maiore, vel obsequio & fide erga Regem suum, vel erga Patriam studio & cura munus illud Pastorale obiret. In eandem sententiam

scripsere

ſcripſere Decuriones Vrbis, congrueratque fortè, vt ab Senatu Sfortia Moronus ad Regem eodem tempore legaretur. Ei data eſt epiſtola ſcripta patrio ſermone totidem verbis. Catholice Rex: „Philippus Archintus illuſtri apud nos loco ortus, ad annum hunc aetatis ſuae ſexageſimum innocenter & modeſte vitam egit, atque in grauiſſimis Reip. muneribus cum magna laude verſatus Maieſtatis etiam Veſtrae Parentem Caeſarem Auguſtum commouerat opinione prudentiae, vt Conſiliarium ſuum eſſe iuberet atque haberet inter fideles intimoſque ſeruos. Nunc à Pontifice Maximo Archiepiſcopus hic datur Vrbi noſtrae, quae per annos iam ferè quinquaginta deſtituta Paſtore ſuo inter ſuperiorum temporum damna cladem etiam hanc lugebat. Petimus à Maieſtate veſtra ſupplices, vt quoniam feliciſſimo Regni eius exortu caetera depulimus mala, quibus vrgebamur, etiam ab Eccleſia depellere ſolitudinem ipſa annuente poſſimus, eaque datum Archinto Pontificatum ratum eſſe velit. Sunt litterae viro aptae regimini populorum: eſt animus imbutus Eccleſiaſtica diſciplina & ſacrarum rerum vſu: vita, quae alijs inſtar eſſe diſciplinae poſſit: talique Pontifice, ſi Maieſtas veſtra annuat, Populus, & Clerus, & Reſpub. Mediolanenſis, faciem recipient eam, quae aliquando fuit, & quae Metropolim decet. Optimo & maximo Regij precamur imperij & vitae ſpatia, quae Catholicae fidei propugnator meretur.“ Hanc Decurionum epiſtolam pertulit

Bruxellas

Bruxellas ad Regem ea legatio, quae de rebus
fortè alijs mittebatur. Sed cùm occupato ibi di-
uersis curis Rege ob bella & ambiguam Prouin-
ciarum fidem, Mediolanensium litteris postulatisq;
tardius aduerteretur: post quintum ab ea legatione
mensem litterae aliae petentes id ipsum mittuntur:
eis quoque irritis tertia mittitur epistola scripta in
» hunc modum. Catholicae Rex. Cùm superiori-
» bus diebus Sfortiam Moronum ciuem nostrum ad
» Maiestatem Vestram Ciuitatis nomine supplicem
» mitteremus, mandatae cum primis ei preces fue-
» rant super Philippo Archinto, quem datum nobis
» à Pontifice Maximo Pastorem, vt Maiestas Vestra
» probaret admitteretque petebamus. Et huic no-
» stro postulato, quia responsi nihil dabatur, aliae
» nostrae missae litterae, de negotio reque ea frustra
» supplicauerunt. Nunc nouas mittendi preces, ter-
» tiùmque supplicandi, necessitatem nobis fiduciam-
» que praebent, hinc Maiestatis V. benignitas, hinc
» corruptior in dies disciplina Cleri, atque sacrarum
» rerum quotidie remissior apud nos cura, quia ca-
» put deest. Petunt à Maiestate Vestra fidelissimi
» semper Mediolanenses, ne cunctetur huic malo
» rememedium afferre victrice sua dextra, scribendo
» placere sibi vt Archintus Metropolim capessat. Id
» & propter postulati aequitatem, & propter M.
» V. religionem posse impetrari magnopere spera-
» mus: ac veluti iam impetrato, victricem eandem
» dexteram gratis erga tantae rei munus animis ve-
neramur. Haec ipsa Decuriones Vrbis ad Regem
scripsere:

ſcripſere: Cardinaliſque Tridentinus, de moribus, & grauitate fideque Archinti congruentia teſtificabatur. Diſtinebant adhuc Regem eaedem curae, quae cognitionem & reſponſa diſtulerant: & in eodem aliquandiu ſilentio res erat, admodum interim ſolicito Senatu Decurionibuſque Vrbis, propterea quod, ad eam diem, neque audita legatio eſſet, neque ad trinas iam ſcriptas publice litteras quicquam ex Regia reſcriberetur. Adfuere deinde totidem epiſtolae Regis: ad Gubernatorem Vrbis vna, ad Decuriones alia, tertia ad Archintum ipſum, quem, & Reuerendum Patrem, & Archiepiſcopum, & amicum inſcriptione prima Rex appellabat: atque in omni deinceps parte litterarum, quamquam regia breuitate ſcriptae illae eſſent, honorifica & prolixa cuncta legebantur. Exemplum earum huiuſmodi fuit. „ Reuerende in Chriſto Pater Archiepiſcope dilecte nobis. „ Acceperamus litteras tuas, quibus, & ſignificabas „ nobis, quemadmodum Achiepiſcopus Eccleſiae „ Mediolanenſis à Pontifice maximo factus eſſes, & „ petebas, vt tibi ad honorem ineundum authoritate „ noſtra ſuffragaremur. Sed tum occupati bello, „ tum volenteis prius inquirere nonnulla, quae cognoſci ad Dei cultum & res noſtras intererat, di„ ſtulimus in hunc diem id quod ad poſſeſſionem „ Eccleſiae tibi decernendam arbitrij noſtri fuit. Nunc „ ſcribimus ad Gubernatorem iſtius Prouinciae no„ ſtrum, vt abſque cunctatione vlla agat rem, teque „ noſtro nomine in iura omnia Pontificatus Ambro-

„ siani admittat, quemadmodum quidem ex ipso „ cognosces. Caeterùm, sicuti nos fidei ac virtuti „ tuae libenter cuncta credidimus, ita tuum erit eniti „ ac prouidere vigilantia & solicitudine omni, vt „ sacra pure ac sancte administrentur, & Populus „ iste quotidie melior fiat. Et Archiepiscopo quidem ita scripserat Rex: ad Decuriones veró minime „ dissimilis forma litterarum fuit. Magnifici fideles „ amici nostri. Redditae nostri fuerunt litterae vestrae „ datae ad III. Cal. Septembris, per quas exponebatis „ studium eius rei vestrum, vt Philippus Ar„ chintus, quem Cardinalis Ferrariae Archiepisco„ pum suo loco renuntiauisset, collocaretur in pos„ sessione Pontificatus, & nos vt super ea re manda„ ta opportuna daremus, cum magna testificatione „ virtutum ipsius Archinti orabatis. Itaque, & pre„ cibus vestris, & hominis virtute commoti, & in „ primis quia diutius carere Pastore ciuitatem Eccle„ siamque vestram minime decebat: mandauimus „ Gubernatori istic nostro, vt ei rei finem imponat, „ itque quomodo fieri velimus, ex ipso cognoscetis. Gubernator iam Prouinciae vrbisque erat Ioannes Ficeroa, quem dissoluto Triumuiratu, Cardinaleque reuocato, paulo antea miserat Rex. Ad eum „ epistola fuit hoc exemplo. Cùm superioribus „ mensibus à nobis petitum esset, vt Philippum „ Archintum nouum Archiepiscopum in possessio„ nem Ecclesiae Mediolanensis induci mandaremus: „ eam rem differri necesse fuit, vt certiora cognosce„ remus, tum de vita, & conditione Archinti ipsius, tum

„ tum de rebus ijs, quas Cardinalis Eſtenſis eò ab-
„ dicato Pontificatu ſibi reſeruabat. Ac cetera qui-
„ dem, & Mediolanenſium ipſorum teſtimonio, &
„ affirmatione Cardinalis Tridentini, reperimus
„ qualia vellemus eſſe: Archintumque probamus,
„ vt fidum nobis, & muneri ſuffecturum: Illud verò
„ non placet: octo menſium ſacerdotia Eſtenſi eidem
„ diſpenſanda relinqui. Quamobrem, ita admittes
„ collocabiſque in ſua Sede Archintum, vt Cardina-
„ lis Archiepiſcopuſque prior diſpenſatione illa Sa-
„ cerdotiorum excludatur: atque totum hoc vt ex
„ animi noſtri ſententia adminiſtretur curae tibi erit.

Tempore, quo Mediolanum hae litterae perferebantur, non erat Ficeroa Gubernator ad Vrbem: ſed accepto in Subalpinis Regio mandato, Senatui ſcripſit, vt rem eam ordine exſequerentur. Simul acceptis ab Archinto litteris humaniſſime reſpondit: Non potuiſſe honorem eum vlli demandari, quem ipſe faceret pluris carioremque haberet. Optare, vt laetus incolumiſque diu gerere Pontificatum poſſit glorioſum ipſi, ciuibus, & Patriae ſalutiferum. Aegre ferre quòd in eiuſmodi tempus inciderit res, vt fructus ſibi optatiſſimus eripiatur, quo, ſpectator, & particeps, & miniſter eſſe publicae laetitiae ſolenniumque initiorum, ac nouo Pontifici auſpicanti paſtorale munus coram inſeruire voluiſſet. Mandaſſe Senatui, vt vice ſua omnibus fungantur officijs, quò ſint expeditiora cuncta ei ad Eccleſiae regimen, ſalutemque populorum inchoandam. Quanto maiorem Eccleſiae

ſqualorem videat ex diuturno Paſtoris deſiderio, tanto magis id eſſe accelerandum. Hoc accepto reſponſo Archintus ſumma omnium voluntate & gratulatione Ciuitatis ſolennia parabat ineundo Pontificatui, cùm Regij Oeconomi exorta repente actio impleuit ſuſpicionibus animos, cunctaque turbauit, & Archiepiſcopum optimum ex Metropolitana ſede in exilij miſerias haud ſine publico luctu coniecit. Oeconomus, Mediolani, iam inde ab Catholicae dominationis initio vocatur inter alios Regios Magiſtratus è ſacrorum ordine vnus, qui Regis nomine fit author, quotieſcunque, vel à Pontifice maximo, vel ab Archiepiſcopo, ſacerdotium impetratum adire quis velit: idque nomen, & ea poteſtas, exortis ſaepe controuerſijs, maiore aliquando fuit, aut minori iure, quàm hodie habetur. Fungebatur munere tunc eo Calaber Sacerdos, de quo homine ſiniſtra fuit in vrbe fama, tamquam, praeter aſperitatem ingenij vitia quaedam alia Graecanica ſecum attuliſſet. Minimam eius vitae labem eſſe aiebant, quòd ſub Regiae praefecturae obtentu interciperet Eccleſiae vectigalia, & ſibi, non Regi vſurparet. Poſtquam is ſenſit Archintum iam inibi eſſe, vt iubente Rege, annuente Gubernatore Vrbis, deducente Senatu, in Metropolitano ſolio collocaretur, dolore amens, per ſpeciem ſuae fungendae vicis adit Senatum, & multa, quae commentus erat, profert, vt doceat, minui maieſtatem atque periclitari ſi ſummum vrbis Sacerdotium Archinto ei relinquatur. Scripta quin

etiam edidit capita accuſationis ſuae : quae comperta ſibi , quae ſuſpecta, quid inſuper accidere poſſet , quid natura vrbis , quid ingenia populi, quid conditio Pontificatus afferre damnoſum Regi, ſiue anceps, cuncta ordine exponendo, commouerat Patres, non quidem vt aſſentirentur, ſed certè vt Archintum ipſum de rebus eiuſmodi commonefactum vellent. Et ille quidem audita criminatione, ad vnumquodque caput ita reſpondit, ſatis vt Patribus appareret, neque in animo , neque in fortuna eius & familia, neque in ſuperiore vita quicquam eſſe eorum, quae ab calumniatore Calabro iactata erant. Itaque regia mandata exſequenda, Pontificemque accipiendum conſenſu decernebant. Mox Calaber, ſicuti pedum doloribus inhibebatur, ſella geſtatoria delatus in Curiam , tam truci ſpiritu , tam importuno ore cauſam egit , vt onerati Senatores & fatigati querimonijs atque denuntiationibus deſcenderent ad exceptionem denique eam: poſſe Archintum ita admoueri regimini ſacrorum, vt praeter diuina myſteria & aras, animarumque ſalutem, nihil aliud ille attingeret: caetera relinquerentur, in ſuſpenſo donec Ficeroa Gubernator in vrbem redijſſet. Videbat Archintus infringi Eccleſiae authoritatem, ſi ſacer honor, & alimenta honoris, quae iure antiquiſſimo , & quotidianae conſuetudinis humanorumque vſuum neceſſitate coniuncta inter ſe eſſent , tali ea diuiſione ſepararentur . Deſtitutum ſe opibus, queis Archiepiſcopi nomen & perſona niteretur,

etiam

etiam ad ſacra cum dignitate obeunda inualidum fore: conſtanterque ideo abnuebat. Satius eſſe, abnuentem ſacri honoris contumelias, in ea gloria extingui, quàm ex Inſubriae Metropolita Pontificeque Ambroſiano Semiepiſcopum factum praebere ſic ad ludibrium os, neque habentem ipſum adiumenta ſplendoris ſui, neque alijs alimenta ſuppeditantem. De ea ratione conſilij ſui, deque Oeconomi interceſſione, & iniecto per eum impedimento cùm ad Ficeroam ſcripſiſſet, eiuſmodi reſponſum accepit, vt ipſum quoque rationibus Oeconomi nonnihil eſſe commotum appareret. Reſcripſit enim, nihil erraturum fuiſſe Reuerendum Patrem, ſi poſſeſſionem ſacrorum quocunque modo adijſset, vt fidem faceret, non emolumenti alicuius cura, ſed paſtorali ſtudio ſolicitudineque animarum id munus expetiſſe. Nunc etiam hortari, vt ſicuti cenſeat Senatus, diuina complectatur, caetera non defutura ei cùm primum ipſe redijſſet: & rediturum breui. Hoc reſponſo accepto, maluit adhuc Archintus expectare Gubernatorem, quàm truncum, & mutilum, deformemque Pontificatum ſuſcepiſſe. Poſtquam is redijt, tanto rurſus fremitu, tantaque contentione Calaber Oeconomus exaggerabat damna ſimul & pericula Regiarum rerum ex Archinti Pontificatu, vt amplius deliberandum, conſulendumque denuo Regem omneis cenſerent. Datis igitur ad Regem litteris, dum reſponſa exſpectantur, Pontifex Paulus, cognita interim Oeconomi interceſſione, Regiorum-

que

que motu, Pallium Archinto transmisit. Est insigne id Metropolitanae potestatis, inter sollennia gestamen collo summa pectoris humerosque cingens: ac munere vtique tali possessio Ecclesiae Mediolanensis, ius in Prouinciales Episcopos, & cuncta alia iterum Archinto affirmabantur: quae tunc essent data cùm Archiepiscopus ille crearetur. Simul Apostolicae literae missae vnà cum eo insigni, queis Paulus Gubernatorem monebat, iniuriam, quae Archinto fieret, communem esse ei cum Apostolica Sede: damnosam Vrbi, quae tali interim Pastore priuaretur: ingratam Regi, qui probatum iam sibi, & acceptum, calumnijs improbari alienis videret. Has literas Pontificis iussu offerre Gubernatori Archintus debebat: sciebatq; Gubernator ipse esse allatas: sed quaenam esset sententia, vaticinando angebatur. Crediderat; anathematis esse denuntiationem, & diras intentari ni pareret. Itaque, & sermonibus iecerat haud obscuris, melius fore, si literae eae sibi non traderentur, & quoties crediderat adesse qni redderet, varie tergiuersatus erat. Demum redditae sunt arte & via, quam Archintus lenissime fallacem excogitauit: apertaeque & lectae minus offenderunt, quia mitem tantummodo obiurgationem, & paterna monita afferebant. Archintum tamen, quominus, nec authoritate Apostolica subleuaretur, nec ei dies ipsa, qua cuncta mitigantur, nec leue aiioqui Gubernatoris ingenium prodesset, multa assidue simul vrgebant: Calaber furiose importunus semper,

per,

per, & elatior nunc ob ſucceſſum: alienata Curia, atque audiendo ſaepius eadem ſuſpenſi iam etiam qui calumniatorem antea conſtantiſſime repuliſſent: perculſa ciuitas, & obiecto rebellionis crimine nutanteis etiam propinqui: Clerus ipſe laetus praeſenti licentia, & exorienti diſciplinae ſeueritatique infenſus. Neque quicquam horum tam aduerſarium Archiepiſcopo erat, quàm homo vnus è Clero, qui miſſus olim ab Eſtenſe Vicarius perſeuerabat adhuc in eo munere, & magnae cladis loco ducebat, ſi translatis rebus, ac mutato ſummo Eccleſiae regimine abeundum hinc foret. Inſtigabat iſte Oeconomũ, & ab Oeconomo viciſſim inſtigabatur: vterq; verò ſimul, nunc Senatui, nunc Gubernatori ſuggerebant iras cauſaſue irarum: gnaruſq; Vicarius occultarum Eccleſiae rerum, prodebat Regijs arcana Pontificatus, docendo, quae iura quaſue literas aduerſus Maieſtatem depromere aliquando Archiepiſcopus poſſet. Per eas artes & furta miniſter improbus, non praeſentem tantummodo inuidiam eiectionemque Archiepiſcopo, ſed gratiam ſibi in poſterum apud Hiſpanos, eorumque commendatione aditum ad munera honoreſue alios quaerebat. Et materiem locumque creſcendi praebuerat huic Archintus ipſe actione vna, quae prima ei & nouiſſima Pontificalium fuit. Cùm enim accepto Pallio promulgaſſet edictum, quo monebat ſcribas homineſque ſuos, vt conficerent rite documenta publica, formulaſque cuſtodirent Eccleſiaſticae iuriſdictioni conuenientes: confeſtim Vicarius

rius eam rem ad Oeconomum defert. Oeconomus Gubernatori aperit: ac demonstrat, haud aliò pertinere id factum, quàm vt consensus authoritasque Regia tollatur ex omni iure sacrorum, ac inuito Rege maximam eam vrbis & prouinciae partem teneat quisquis ab Romano electus vrbem prouinciamque turbare possit. Dum consulitur Rex, dum responsa eius exspectantur, irruisse in possessionem Ecclesiae Archintum, & Regi sic Regijsque illusisse. Si promulgare edicta actionibusue alijs vsurpare potestatem pergat, haud leuiorem fore indulgentiae culpam erga contumacem, quàm contumaciae ipsius aduersus Regem. Non dici plura attinebat. Per Franciscum Crassum, qui postea Cardinalis fuit, monetur illico Archintus: quoniam Regis mandata super eius Pontificatu exspectentur, interim ei manendum esse extra prouinciae fines: Excellentissimo Gubernatori sic visum: & ad dignitatem ipsius otiumque publicum id enimuero pertinere. Tradunt, Archiepiscopum eam denuntiationem excepisse tranquillo animo mansuetoque vultu, ac ne verbo quidem commutato vno, vertisse patrium solum: patriam vniuersam, exceptis impijs, ita indoluisse, quasi capite in illo salus publica exulatum iret. Bergomum abijt, opportunitatem credo Vrbis, & Ecclesiae illius secutus, quòd, & vrbs esset Venetae ditionis, & Ecclesia numeraretur inter Prouinciales alias, praesideque ac pastore tunc careret. Ibi, nec Regi Regijsue suspectum, in aliena terra, nec

in orba ciuitate desidem fore. Progressus igitur quamplacidissime in eam partem, ad extrema Mediolanensis agri, traiecto flumine quod interluit, Bergomenses eos populos, ceu Metropolim alteram excolebat haud magnopere iam memor Ecclesiae qua arcebatur. Pontifex Paulus, re cognita sicuti gesta esset, ferire Apostolico fulmine Regios parabat; estque ab eo inhibitus collatâ in Oeconomi suspiciones culpâ; & Regiae litterae propediem adfuturae dicebantur, quae exsulem honorificè reuocarent. Is, tertio mense postquam vrbe excesserat, Bergomi moritur: atque allatis in ipso fere obitu literis, quae exspectabantur, Mediolanenses, velut ereptum tertiò iam sibi Archiepiscopum luxere. Innoxios Archinti mores; & acceptam Coelo virtutem declarauere ea, quae mortem insecuta sunt, & obitu in ipso proteruia Daemonum manifestè tumultuata est. Namque inter caetera studia proximis adiuuandis, & procurandae multorum saluti, fuerat hic etiam spiritus & confidentia Archinto, obsidentes mortalium praecordia Daemonas euocare & pellere exorcismis; multaeque nobiles palmae celebrabantur; quas profligato sic hoste retulisset. Bergomensi negotiatori diuiti & honesto filij fuere quinque daemonijs obsessi totidem, & vnusquisque eorum ab Daemone suo ita agitabatur, vt foeditatis & vaecordiae certamen inter ipsos esse Daemonas videretur. Lymphatorum certe aliorum nullum vnquam vidisse aiebant vrbis eius homines, quem

amentia

amentia & furore cum fratribus hisce compararent. Post irritas multas Exorcistarum artes & fallacia promissa, aggressus Archintus infelicem eam miserrimi parentis prolem: grandiores quidem quatuor exemit faunorum ludibrijs, minimus verò natu qui erat, pertinacius adhuc obsidebatur, & actus à Daemone in fugam, ex patria domo proripuerat sese, Mediolanumque peruenerat paulò antequàm Archiepiscopus moreretur. Secutus abeuntis vestigia filij pater, non equi velocitate, non solicitudine sua potuit aequare furialem illius gradum, Mediolanique demum assecutus infelicem percunctatur quid ita consciuerit fugam. Respondit ex puerili ore Daemon: factum id esse importunitate Exorcistae, cuius violenta carmina stomacharetur. Neque enim, sicut ignobiliores alios spiritus ille pepulisset, ita vim eandem in se esse valituram. Dixerat haec, & paulò postea, compellato patre puer, momento, inquit, isto Archintus expirauit. Ei scilicet praesagio congruens deinde reperta est hora, qua Bergomi decesserat Archiepiscopus exul. Celebre per ea tempora negotium fuit, auxeratque rei admirationem reddita puero etiam huic salus postquam pater eum tumulo Pontificis admouit. Anno CIↃ IↃLVIII. ad XV. Cal. Sextileis obijt Archintus precatus vltimis tabulis, vt sepulturae sibi locus Mediolani in Metropolitana Aede concederetur. Si id impetrare non posset, locum eundem in Basilica Thebaei Martyris Alexandri à Bergomensibus pe-

 tebat.

tebat. Inſcriptionem quoque ſepulcro compoſuit ipſe manſuetudine eadem: ſcilicet, vt neque per ambitionem honores vltimos contempſiſſe videretur, neque propinqui vel amici, caritate in mortuum, vel adulatione in viuos ad inania delaberentur. Inſcriptio fuit in hunc modum. Hic. eſt. titulus. monumenti. Philippi. Archinti. Archiepiſcopi. Mediolanenſis. Siue in patria, quod magis optarat, ſiue Bergomi tumularetur, retineri ſepulcralem eum titulum volebat. Cumque penſiles tumuli fierent tunc illuſtribus fere viris, deſpectans ſeſe infra caeteros, mandauit intra terrae viſcera cadauer abſtrudi pauperum ritu. Non idem populorum ſenſus erga id quod vile adeò ipſi & projectum: certaminaque & lites ob cadauer extitere. Bergomenſes, quia, & viuo Archiepiſcopo terra illa ad exulandum placuiſſet, & ibi eſſet mortuus, vindicabant ſibi Pontificis reliquiàs. Ciuitas noſtra & natalium, & teſtamenti iure eaſdem repetebat. Pontifex Max. ex Alexandro Archinto fratre mortui cognita cauſa, precibus dedit huius, vt Mediolanum arca deportaretur: quae deportata & aperta, corpus illud, ſicuti compoſitum in ea fuerat, nulla corruptum tabe oſtendit: annuſque jam alter ab exceſſu exibat. Conſiderantes huius Archinti inſtituta & mores animumque nonnulli, qui deinde D. Caroli Pontificatum, & Sancti Pontificis vitam, ab initio ad finem vſque, praeſenteis & aſſidui Diuo ſpectauere, crediderunt, ſi vixiſſet ille diutius, neque prohibitus Pontificatu fuiſſet,

formam

formam Ecclesiae, quam sub Borromaeo instaurari posterior aetas vidit, sub Archinto prius iam tunc fuisse renouandam, & Archiepiscopos duos, qui temporum successione coniungebantur, rerum exitu dissimiles, similitudine inter se animorum aptissime potuisse comparari. Ac sane mihi etiam intuenti Pontificalia rudimenta, quae posuerat Archintus, cùm Sancti Sepulcri prius, deinde Salinarum Episcopus fuisset, multùm pastoralis vigilantiae, multumque solicitudinis ex ea minorum Ecclesiarum administratione occurrit. Quos ille spiritus, si ad huius, & Vrbis & Prouinciae magnitudinem adiungere potuisset, credere licet, vel excolendis Ecclesiae rebus, occupaturum eum fuisse gloriae partem, quae tota in Borromaeum cessit, vel excultâ iam Ecclesiâ, purgataque per ipsum vrbe, maiorem aliarum rerum campum diuinis Borromaei artibus ita potuisse aperiri. Non quidem adierat ille traditos sibi populos, Etruscum illum priorem & Gallicanum alterum, Romanis nempe negotijs impeditus semper, & eodem retinente Pontifice, qui Ecclesiam vtramque mandarat. Caeterùm, etiam absens omne pastorale munus impleuit; & quia Salinarrum praecipue vrbi haereticae contagionis periculum ex finitima Galliarum peste aderat, conscripto ad homines eos Catechismo, ita firmauit erudiuitque gentem aduersus imminens malum, vt institutio ea praeferat elementa disciplinae, qua Sanctus Carolus postea constituit Metropolim hanc labantem. Infensus Ecclesiae

corruptelis

corruptelis erat, nec ea morum parte Borromaeo ipſi diſpar. Tradunt, obuio fortè Purpuratorum vni ſubmiſiſſe contemptim oculos, quia ille ſui ordinis inſignia non praeferret. Et ſub Pauli III. obitum cùm nouo Pontifici creando comitia haberentur, Collegio toti litteras obtulit ſcriptum habentes, quae vitia poſſent irrepere comitijs, & quomodo negotium id ſanctiſſime adminiſtraretur. Amauit vnice Patriam, & ciuium ornandorum valde cupidus fuit, ſi quidem indolem aliquam virtutis praeferrent. Eo ſtudio Franciſcum Sfondratum Pontifici commendauit, quem amiſſa vxore aptum Eccleſiae rebus cenſebat: adeoque non eſt in ea exiſtimatione deceptus, vt Cardinalis hic fieret, & illata ſemel in domum purpura multiplicaret honorem, faſtigiumque etiam inferret illud vnde is honos datur. Namque Nicolaus Franciſci filius item Cardinalis, ac deinde Pontifex Maximus fuit Tantum nobiliſſima Domus Archinto debet. Sed Angelum quoque Medicaeum qui paulo poſtea ſub Pij IV. nomine regnaturus in Eccleſia erat, produxit, plurimumque adiuuit authoritate teſtimonij, & conſiliorum prudentia ac fide, quò certiorem ad ſumma viam calcaret. Quae ipſa retuli, vt intelligeretur, habuiſſe Archintum iſtud etiam è Sancti Caroli moribus, vt ad ſummos Eccleſiae honores ipſo potiſſimum duce atque adiutore clariſſimi, & optimi ciuium peruenirent. Dabantque Archinto in id authoritatem honores geſti, vita acta conſtanter, & cum dignitate, apud

Caeſarem

Caesarem, apud Pontifices Max. gratia, consilia saepe pacis ac belli penes eum: & amplissimorum munerum emolumenta repudiarat. Talis viri morte, Caesarem ipsum, accepto nuntio, commotum fuisse aiebant, & Oeconomo succensuisse, cuius calumnia, & insectatione ille vexatus fuisset. Tertio post mense moritur etiam Caesar anno quinquagesimo octauo postquam natus erat. Eius memoriam mansuram in hominum animis & ore famae, quamdiu literae & homines manebunt, non recoluisse hoc loco, iniuria nostrae Vrbis fuerit, quae ipsius armis exempta barbarico iugo, exculta saluberrimis institutis, muneribus priuilegijsque aucta, &, quod maximum omnium fuit, in Catholici Imperij corpus assumpta celebrauit tanto luctu exsequias summi mortalium, quanta olim gratulatione aduentum eius celebrarat. Mediocre corpus ei, grata regio honore facies obtigerat. Bellator animus puero, nataque tot victorijs indoles, otij studia non perinde adamauit. Sed litterae, & Philosophi sub alio nusquam Rege pulcrius stetere, incusabatq; ipse postea, quod non didicisset. Locutus est linguis omnium fere gentium, quibus imperauit, & naturae dono facundus erat. Multae secundae res ei, sed nec aduersa defuere per omnem vitam: orbemque terrarum ad vtrasq; vices quodammodo diuiserat ei fortuna, vt in diuersa parte contrarios euentus assignaret. Fuere dimicanti Caesari prosperarum rerum sedes, Italia, Germaniaque, & Hispaniae Regna quoties rebellionem coeptauere,

America

America ſimul, & quà nouus orbis ſemiferis mortalibus habitatur, obnoxia vincenti Carolo ſemper fuere. Ambigui bellorum exitus per Graeciam, & Africam, Galliamque & Flandriam eadem quaſi ſortis diſpenſatione contigerunt. Minus ad felicitatem fida pax ei ſemper fuit: ſemperque magnae rerum iniquitates, & magna diſcrimina laceſſiuere Caroli Caeſaris gloriam, quoties quieſcere voluerat. Pacem tamen ipſam ſanctè integreque adminiſtrauit, & arbitrium egit omnium ferè Europae rerum, propoſiti tenax ad cuncta quae deſtinauiſſet, Catholicae religionis defenſor, qualem Eccleſia ipſa admirata eſt. Veluti proprium eius fuit, appeti coniuratorum inſidijs & punire ſeu debellare coniuratos. Sic magni & occulti rebellium conatus, quos India, Hiſpaniaue, & Belgium & Neapolis dedere, ſanxerunt exemplo ſuo per terras illas aeternam fidem: & exempla in omne aeuum ibunt. Aperto Marte vicit Franciſcum I, Galliae Regem, captiuumque habuit domi & dimiſit, quod glorioſius habitum eſt quàm etiam viciſſe. Saxonem & Lantgrauium capita Germaniae furentis, ſub iugum miſſos, & coactos accipere leges, viuere iuſſit, atque priſtinam fortunam habere. Turcarum Imperatorem Solimanum nihil habentem ex barbaro praeter nomen & ſectam, cum vniuerſa prope barbaria coortum & armatum in ſpes vltimas afflixit clade, quam res Othomanae ſemper ſentient. Ad auiti Imperij fines adiecit: Americam, & Mexici Regna, & Regna

gna Peruana, mortalitatemque illam, & alterum planè Mundum expertem salutis & caligini damnatum collustrauit Euangelij luce: Prouinciam praeterea Mediolanum & Prouincias alias, quas deinde largiendo alijs constituit domos, quae nunc opulentiâ & maiestate Regum agunt. Vnico matrimonio contentus fuit, & spretâ ad extremum gloriâ, quam tantis rebus meruerat, deposito imperio quiescere voluit in piorum coetu, at ue ibi mortalitatem expleuit, nondum ille quidem in termino breuis aeui mortalium, si iustum exigere cursum plenis annorum spatijs liceret: sed maturauerant senectam labores, & curae, delicata corporis constitutio laboribus impar, animi vigor assidue curas accersens: vnde nunc ingruerant morbi, & super caetera, non ferre erat insanos articulorum dolores. Annus, quo Caesar decessit, syderalis scientiae vanitate canebatur fatalis Principum Regumque funeribus, ciuitatum excidio, conuersioni rerum omnium humanarum, addebanturque minae aliae celestes, fulgura, terraemotus, & procellae cum multiplici strage hominum, & quicquid aliud pauet. Ei tam infaustae vaticinationi fidem adstruxerat Caesaris obitus, & crediderant prouinciae subiectae Catholico imperio defunctas se esse suis malis hoc ipso, quod mors propera Caesarem abstulisset. Parentauere Mediolanenses ita vt ob laetitiam triumphumue vllum nusquam aliàs antea perinde spectaculo fuerit omnibus Insubriae populis ciuitas, quàm tunc ob moerorem

rem fuit : & ſpectantium animos ab ipſa contemplatione moeroris auertebant funebrium operum ſumptus, queis in luxuriae faciem teſtati ſuum luctum Metropolitani erant . Orationem habuit Franciſcus Craſſus, tunc Senator poſtea Cardinalis eloquentiae & dignitate vitae per muneri.

